This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

UC-NRLF
$B 123 788

BERKELEY
LIBRARY
UNIVERSITY OF
CALIFORNIA

Oa1

TOBASCHE SPRAAKKUNST.

TOBASCHE SPRAAKKUNST,

IN DIENST EN OP KOSTEN

VAN HET

NEDERLANDSCH BIJBELGENOOTSCHAP,

VERVAARDIGD

DOOR

H. N. VAN DER TUUK.

Eerste Stuk.

(KLANKSTELSEL).

AMSTERDAM,

FREDERIK MULLER.

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN & ZOON.

1864.

PRESERVATION
COPY ADDED
ORIGINAL TO BE
RETAINED

MAR 0 6 1995

PL5471
T8

VOORREDE.

Zoo ik als afgevaardigde van 't Nederlandsch Bijbelgenootschap niet verpligt was een Spraakkunst van 't Tobasch te schrijven, dan zoude ik dit werk nog eenigen tijd uitgesteld hebben, omdat ik overtuigd ben niet in staat te zijn, een Spraakkunst te leveren, die van die taal een behoorlijke voorstelling geeft, want om dit te kunnen doen, is het noodig, dat men niet alleen de verschillende Bataksche tongvallen kent, maar ook de overige talen van Sumatra zoo als 't Mantawejsch, Rĕdjangsch, Lampongsch enz. 't Zoude weinig moeite kosten één Woordenboek van al die talen te geven, zoo men slechts de gelegenheid had ze ter plaatse te beoefenen, daar zij elkander niet alleen in vele woorden, maar zelfs in eigenaardigheden van uitspraak zoo zeer gelijken, dat men dikwijls slechts een regel te geven heeft, waaruit men een en 't zelfde woord in zijn verschillende vormen kan terug vinden. De taal, die veel licht over sommige onverklaarbare verschijnsels van 't Bataksch zoude hebben kunnen verspreiden, is zonder twijfel het Lubusch (of Ulusch) in zuid-Mandailing, daar toch de Lubus wel de oorspronkelijke bewoners, althans van 't zuidelijk gedeelte der Bataklanden geweest zullen zijn. Ik had ook deze taal gaarne in mijn Woordenboek en Spraakkunst willen opnemen, maar daartoe ontbraken mij de middelen, die wel noodig waren niet zoo zeer voor een reis derwaarts, maar voor een verblijf ter plaatse van eenigen duur.

Uit 't bovenstaande kan men zien, dat ik zeer goed weet, wat aan mijne Spraakkunst ontbreekt, en dat ik het aan een ander moet overlaten, de door mij waargenomene feiten, — die ik niet heb willen verzwijgen, hoe duister sommige mij ook gebleven zijn, — nader te onderzoeken. 't Leveren van een model-Spraakkunst, waarnaar zich ieder voortaan te regelen heeft, die aan de talen van den Indischen Archipel zijn leven wijdt, zal wel voor niemand mogelijk wezen, ofschoon er zijn, die zich verbeelden, door wijsgeerige redeneringen daartoe in staat te zijn [1]*. Het zoude mij*

[1] Zie mijne verhandeling *Taco Roorda's beoefening van het Javaansch bekeken.*

gemakkelijker geweest zijn, en ook minder tijd gekost hebben, zoo ik een kleine Spraakkunst had willen geven, maar ik sta niet op het hooge standpunt van een Orakel, om van den lezer te vergen, dat hij iets van mij, zonder dat ik er de bewijzen bij geef, als waarheid moet aannemen. Buitendien is een zoogenaamde schets *van een spraakkunst meestal niets anders dan een voorwendsel, om zich van de moeijelijkheden af te maken, en tevens, vooral als men op een geheimzinnige wijze daarin eenige raadsels uitstrooit, een leepe manier om zich buiten schot te houden. De leerling, die begrijpen zal, dat hij zich alleen aan 't geen in de §§ staat, vooreerst te houden heeft, en de aanmerkingen, aanteekeningen, en 't geen over de tongvallen vermeld wordt, overslaan kan, om het slechts bij voorkomende moeijelijkheden te raadplegen, kan niet over te groote uitvoerigheid te klagen hebben. Voor hem is het raadzaam zich vooreerst bij 't Tobasch te bepalen, en van dit eerste stuk niet meer dan de 25 eerste bladzijden te lezen, zonder zijn geheugen te vermoeijen met al de aangehaalde voorbeelden, die ik slechts tot bewijs der verschijnsels heb opgegeven, of met de afwijkingen, die in de* a's *en* b's *enz. vermeld zijn. Eerst wanneer hij zich de hoofdzaken heeft eigen gemaakt, en reeds aan 't lezen van teksten is, zal hij daar kennis van moeten nemen, om in staat te te zijn een woord in een ongewonen vorm op de regte plaats in 't Woordenboek te zoeken. Een korte Spraakkunst van 't Bataksch te schrijven is wel niet zeer gemakkelijk, tenzij men al de vormen, die een en 't zelfde woord kan hebben (als b. v.* dan, daoan, daban, dahan *en* dawan, huskús, uskús, hukkús *en* hutsús), *in een Woordenboek wilde opnemen, en dus een Woordenboek geeft, dat door* dikheid *uitmunt, en de dilettanten in de gelegenheid stelt, zeer geleerde vertoogen bij* 't groote *publiek over de taal houden. Misschien zal een ander mij den tijd besparen tot het geven van een verkorte Spraakkunst, die zonder twijfel veel nut zoude kunnen doen, zoo hij maar niet de dwaasheid begaat, zaken weg te laten, die tot het verstaan van een Bataksch geschrift niet kunnen ontbeerd worden.*

AMSTERDAM,
18 Mei 1864.

H. N. VAN DER TUUK.

INLEIDING.

I. 't Bataksch behoort tot de familie van talen, die men de *Maleisch-Polynesische* heeft genoemd, en wel tot de Westelijke hoofd-afdeeling, die zich van de Oostelijke vooral door een krachtiger klankstelsel onderscheidt. In de Westelijke hoofd-afdeeling kan men weder twee afdeelingen stellen: een *consonantische* en een *vocalische*. Tot de consonantische zijn te brengen de talen die een medeklinker als sluiter van een woord hebben, en tot de vocalische, die slechts woorden die op een klinker uitgaan, kennen. Tot de vocalische behooren b. v. 't Niasch, en ook 't Malagasisch, hoewel hier de eindklinker van een woord nagenoeg stom is; b. v. *lálană* (*weg*) = Jav. en Bat. *dalan*. Tot de consonantische behooren 't Bataksch, Maleisch, Javaansch, de talen der Philippijnen en andere, die nog niet toegankelijk zijn. Tot een middensoort, die men de *half-vocalische* kan noemen, behooren de talen, die zoo als b. v. 't Menangkabowsch, Makasaarsch en Bugineesch slechts enkele medeklinkers als sluiters van een woord dulden.

a. 't Makasaarsch en Bugineesch kennen als sluiters van een woord slechts den keel-neusklank (*ng*) [1], en een onvolkomen uitgesprokene *k* (die wij door *q* uitdrukken) [2].

b. 't Menangkabowsch kent in *inheemsche* woorden als sluiters van een woord slechts de *q* [3], de *h* [4], de neusklanken (met uitzondering van de *nj*) en een zacht gebraauwde *r* [5]. Overgenomen woorden, zoo als *barat* (uit 't Mal.), *bărkat* (uit 't Arab.), zijn als aangeleerde uitgezonderd.

II. 't Bataksch is als de taal van een onbeschaafd volk bijzonder

---

[1] Zie bl. 7 *aant.* [2] Zie bl. 73 r. 1. [3] Zie bl. bl. 71 *aant.* onder XII, bl. 72 *aant.* 1 en 2 en *aant.* onder XIV. [4] Zie bl. 71 *aant.* 1 en 2, bl. 72 *aant.* 1. [5] Zie bl. 52 *aant.* 3.

arm in woorden, die het algemeene moeten uitdrukken, en zeer rijk in dezulke, die 't meer bijzondere te kennen geven. Zoo b. v. heeft het geen woord, om *aap* in 't algemeen uit te drukken, terwijl het van iedere bijzondere aapsoort een naam opgeeft [1]. De algemeene woorden zijn er van bijzondere afgeleid ('t woord voor *vogel* is er b. v. van *kip* afgeleid [2]); 't geen wel van alle talen kan gezegd worden.

III. Er zijn drie hoofd-dialecten: 't Tobasch, het Mandailingsch en het Dairisch. 't Tobasch is weder onderscheiden in *echt Tobasch* en *sub-Tobasch*, dat naar mate het naar 't Mandailingsch of Dairisch overhelt, ook weder verschillend is. 't Mandailingsch is weder onderscheiden in *noord-Mandailingsch* (ook wel *Angkolasch* genoemd) en *zuid-Mandailingsch*. De juiste grenzen dezer dialecten op te geven, is tot nog toe niet te doen. Wat de West-kust van Sumatra betreft, men kan veilig stellen, dat het Mandailingsch zich van 't Ophir- of *Pasăman*-gebergte ten zuiden uitstrekt tot aan de noordelijke grenzen van *Sipirok* en *Batang-toru*. 't Dairisch wordt in 't noorden en noord-westen van Barus, en verder te Singkel [3] en de binnenlanden dezer plaats gesproken. Ten Oosten en Noord-Oosten van Siboga (*Si-bolga*), Barus, Sorkam (*Surham*), in Silindung, en in de aan 't Meer (*táo*) gelegen landschappen heerscht 't Tobasch. Wat de Oostkust betreft, uit de berigten van elders weet men, dat aldaar in de binnenlanden twee dialecten gesproken worden, waarvan 't eene 't Dairisch is, en 't andere 't Tobasch. In Anderson's Mission to the East-coast of Sumatra heet 't Tobasch *Pardembanan* en 't Dairisch *Karow karow*. Het laatste is de Maleische uitspraak van *Karo* (naam van een landschap, waar men Dairisch spreekt), en 't eerste beteekent *waar demban aanwezig is*, d. i. de taal, waar men de betel *demban* noemt, zoo als in 't echt-Tobasch. Deze benaming is zeer verklaarbaar uit de gewoonte der inlanders een vreemdeling op 't onderscheid van dialect opmerkzaam te maken door een woord aan te halen, dat iets voorstelt, dat hem zelf, zoo als de betel, na aan 't hart ligt. De eerste les, die ik van een Bataksch geleerde genoot, was een opsomming van de woorden, die

---

[1] Voor *geest* heeft het drie woorden *tondi* (*de persoonlijkheid* van een levende), *begu* (*de persoonlijkheid* van een afgestorvene; ook *spook*) en *sumangot* (*de persoonlijkheid* van een afgestorven verwant). Bij 't bijbelvertalende gedeelte van mijn taak heb ik *Heilige Geest* met *tondi parbadija* moeten vertalen.

[2] Zie bl. 68 *aanm.*; zie voorts Wdb. onder *pinggan* en passim.

[3] Hier is het echter zeer met Maleische en Atjinesche woorden vermengd.

betel beteekenen, waarbij hij mij vooral op 't hart drukte, mij niet in te beelden, ooit kans te zullen hebben, alle in de verschillende landschappen gebruikelijke tongvallen meester te worden, en mij in de meening bragt, dat er wel een paar dozijn tongvallen waren aan te leeren.

IV. Van de taalsoorten zijn te noemen:

1°. De *andung*-taal d. i. de taal der over een lijk weeklagende vrouwen. Zij bestaat in versierde uitdrukkingen, die nu eens verouderde woorden zijn, dan weder omschrijvende, die men door 't voorhechtsel *si* den vorm geeft van eigennaam; zoo b. v. *si-mandjodjak* (*Stapper*) in plaats van *pat* (*been*). Vooral in 't Mandailingsch worden stukken in de *andung* opgesteld, waarin de schrijver zich over zijn ongelukkig lot beklaagt, zijn ouders van wreedheid beschuldigt, daar zij hem niet naar de andere wereld hebben wilden mede nemen enz. In de verhalen wordt ruimschoots van *andung*-woorden gebruik gemaakt, en zelfs in de *poda* (zie 3°.).

Aanm. In Dairisch is deze taalsoort niet in zwang.

2°. De *hata ni begu sijar* d. i. de taal, die iemand spreekt, zoo lang zijn persoonlijkheid (*tondi*) plaats maakt voor die van een afgestorvene, uit wiens naam hij dan spreekt. De woorden van deze taalsoort zijn dikwijls ook omschrijvende.

3°. *hata poda* (*onderwijstaal*) d. i. de taal, die gebezigd wordt in de boombast-boeken, die meestal in de verschillende soorten van wigchelarij onderrigt geven. Vele woorden hiervan zijn niet in dagelijksch gebruik; zoo b. v. de namen der 8 cardinaal-punten van 't compas, die allen uit 't Sanscrit zijn ontleend (in plaats van *habitsaran* zon-*opkomst-plaats*, *Oosten*, heet het dan *purba* [1]). — Iedere soort van wigchelarij heeft hare bijzondere termen, waarvan men niet altijd de aanleiding kan weten, daargelaten nog, dat sommige soorten van wigchelarij in vele landschappen niet meer in gebruik zijn, zoodat men een boek, daarover handelende zonder haar in praktijk te zien brengen, op vele plaatsen niet kan begrijpen. Zoo wordt b. v. in de *pamodilon* (*de kunst van met een geweer te schieten*, waarin onderrigt gegeven wordt als ware het een wigchelarij) in plaats van *rabuk* (*buskruid*) *padusi* (Menangkabowsch *vrouw*), in plaats van *taroktok* (*hartklopping-plaats*) *dara gumuru* (Mal. *darah gumuruh: donderend bloed*) gebezigd.

[1] Zie bijv. Wdb. onder *agoni*.

a. hata tondung is een minder deftige naam van de *hata poda*, en wordt ook in een engeren zin genomen, namentlijk wanneer men van een wigchelarij spreekt, die niet zoo zeer op den oorlog betrekking heeft, en als dingen van minder gewigt, als b. v. 't te zoek raken van eenig goed, behandelende, niet zoozeer door raadpleging van een boek in werking gebragt wordt.

4°. *hata pangaraksaon* is de versierde taal, die de *datu* (theoloog, wigchelaar, duivelkunstenaar en doctor te gelijk) bij geestaanroepingen of feestelijke gelegendheden bezigt, sprekende hij dan van levenlooze voorwerpen als van Heeren en Dames, die een naam krijgen, ontleend aan d'een of d'andere eigenschap van het voorwerp; b. v. *si-radja-martalindan* (*Vorst-door-elkander-kruisgewijze-gebonden*) in plaats van *tarik ni gordang* (*pauktromlijnen*), *si-adji-marhirlo-hirlo* (*Vorst Flikkeraar*) in plaats van *api* (*vuur*) enz. De als dames voorgestelde voorwerpen heeten in deze taalsoort meestal *si-dajang* (*de jonge jufvrouw* zus en zoo).

5°. *hata tabas* (*prevelformulier-taal*). De woorden zijn niet alleen verouderde maar zeer vaak geheel onbegrijpelijke, en juist hierdoor van onbegrijpelijk veel kracht; zoo b. v. *bitsumirlahi* (uit 't Ar. Mal. *bismi-llahi*), waarvan geen heidensche Batak de beteekenis weet.

6°. *hata ni partodung* (*de taal der kamferhalers*) d. i. de taal, die de kamferhalers moeten bezigen, om gelukkig te kunnen zijn in 't vinden van de zoo moeijelijk te vinden kamfer.

Aanm. Zoo zijn ook bij de jagt en vischvangst zekere woorden verboden, en worden als zoodanig door andere vervangen.

V. De Bataksche taal heeft door aanraking met de beschaafdere Maleijers vele woorden uit 't Maleisch overgenomen. De Sanscritsche woorden zijn er niet onmiddelijk in gekomen, maar door een Maleisch volk heen, daar zij in hun vorm de blijken dragen, van eerst door een taal, die de klankwetten van 't Jav. of Maleisch heeft, verbasterd te zijn [1]. In 't Mandailingsch zijn vele woorden uit 't Menangkabowsch, vooral uit dat van 't aangrenzende *Ráo* [2].

VI. In klankstelsel is 't Bataksch 't naast verwant met 't Malagasisch (zie bl. 82 onder), maar in de grammatica met 't oud-Javaansch

---

[1] Zie b. v. bl. 51 *aant.*, bl. 67 *a*, en vgl. *mortika*, dat blijkens de *o* (als vertegenwoordiger van *ĕ*, zie bl. 33 *b*) een transcriptie is van 't Jav. *mĕrtjika* uit Sanscr. *wrĕstjika*, *mangsi* de Jav. vorm van 't Sanscr. *masi*, enz.

[2] Zie b. v. *poken* (bl. 59 *aant.* 2), de namen van klophaan-soorten, enz.

(*Kawi*) en het Tagaalsch. De verwantschap met het Niasch bestaat slechts in enkele woorden, waarvan de meesten ook in de zustertalen gevonden worden. Vroeger echter moet het meer woorden met het Niasch gemeen hebben gehad [1].

VII. De letterkunde bestaat uit voorschriften (*poda*) omtrent wigchelarij, verhalen, geestaanroepingen, weeklagten (*andung*), liedjes (*ende*), gedichten van langeren adem, zoo als b. v. de *si-marganggang gaol*, en verhaal-raadsels (*torhan-torhanan*). 't Grootste gedeelte bestaat uit proza, waarin echter een menigte rijmpjes zijn ingevlochten. Vertalingen uit andere talen bestaan er niet, en waar een Bataksch geschrift de blijken draagt van uit een andere taal ontleend te zijn, is de kleur zoo Bataksch, dat slechts hier en daar een eigennaam den vreemden invloed kan doen vermoeden. Voor de kennis van taal en volk zijn de verhalen het belangrijkst, daar de personen die er in spelen, dikwijls sprekende voorkomen. Voor de kennis der dialecten zijn de wigchelarij-voorschriften van veel belang, daar men van deze soort van letterkunde bijna in ieder landschap geschriften vindt.

a. De verhalen, weeklagten, liedjes, verhalende raadsels en gedichten worden meestal op bamboe geschreven. Men vindt zeer weinig verhalen op boombast geschreven.

b. De wigchelarij-voorschriften vindt men meestal op boombast geschreven. De boombastboeken heeten *pustaha* (de uitspraak van 't Sanscr. *pustaka*) of *lopijan* (*lapihin* in 't Dairisch). 't Is niet onwaarschijnlijk, dat de oudste letterkunde der Bataks in wigchelgeschriften heeft bestaan.

c. In 't Mandailingsch worden de verhalen, die met *andung*-woorden doorspekt zijn, en zingenderwijs verteld worden, *turi-turijan* genaamd, terwijl die welke in de dagelijksche taal zijn opgesteld, en sprekenderwijs worden voorgedragen, *hobar-kobaran* heeten.

d. Wetten vindt men zelden opgeschreven, en evenmin redevoeringen, die stellig de schoonste stukken der letterkunde zouden zijn, daar de Bataks (vooral die van Toba) veel werk daarvan maken.

VIII. Daar uit gebrek aan verdeeling van den arbeid soms ieder

[1] Zie Wdb. b. v. onder *suwa*, *tola*, waarvan de verkeerde vertaling uit verwarring met vroeger in het Tobasch gebezigde woorden moet verklaard worden.

bijna alle ambachten op zijn tijd uitoefent, zoo kent ieder Batak zijn taal beter dan iemand die tot een beschaafde natie behoort. Men kan hem daarom veilig over de namen der verschillendsoortigste zaken raadplegen, als b. v. over de namen van planten, vogels, visschen, gedeelten van een gebouw, de termen bij 't schieten enz. Daar bij hem het onderscheid tusschen schrift- en spreektaal, waar hij niet met wigchelarij te doen heeft, niet in acht genomen wordt, zoo schrijft hij zijn taal gemakkelijker en beter dan menig individu van een beschaafde natie, die aan de ketting loopt van een overgeleverde taal. In Mandailing is de inlander door den invloed van de door de ambtenaren aangestelde schoolmeesters en tolken, waarvan sommigen vreemdelingen zijn, op weg zijn taal slecht te leeren schrijven. Men kent op de Gouvernementscholen te veel gezag toe aan de Mohammedaansch geworden Bataks, die als nieuwe bekeerlingen met Maleische woorden zooveel mogelijk zoeken te pralen [1]; van daar de ellendige schoolboekjes, die men aldaar der jeugd in handen geeft, en die, zonder dat men er erg in heeft, den Heiden langzamerhand geheel onder den invloed van den Mohammedaan zullen brengen.

---

[1] Zoo b. v. bezigt men heden in Mandailing slechts zelden meer *hadjaran* (*paard*), en gebruikt in pl. daarvan *kudo* (Men. Mal.). Dit is wel een groot bewijs van Maleischen invloed, daar dit woord zelfs niet in 't Lubusch, alwaar men *kadjawan* bezigt, bekend is.

I. SCHRIFT EN UITSPRAAK.

§ 1.

Men schrijft van de linker- naar de regterhand, — en daar 't geen, waarop men gemeenlijk schrijft, bamboe is, die wegens de kokerachtige gedaante wel niet gemakkelijker dan in de lengte beschreven of liever besneden kan worden — steeds van onderen naar boven. Bij 't lezen *kan* men 't geschrevene in een horizontale ligging vóór zich houden.

§ 2.

't Alphabeth heet *si-sija-sija;* de schriftteekens, die op zich zelve een klank voorstellen, heeten *surat na sappulu sija* (*de* 19 *schrifttekens*) of *ina ni surat* (*groot schrift*) in tegenstelling van die, welke slechts *met* hen in verbinding gelezen, en *anak ni surat* (*klein schrift*) genoemd worden.

Ina ni surat:

gedaante.	naam.	klank en transcriptie.
ᯅ	*a*	drager van een klinker (te vergelijken met de stomme *h* in 't Fransch).
ᯉ	*ha*	*h* (§ 10).
ᯀ	*ma*	*m*.
ᯄ	*na*	*n*.
ᯏ	*ra*	*r* (zie nader § 7 aanm. 6).
ᯇ	*ta*	*t*.
ᯎ	*sa*	*s*.
ᯐ	*pa*	*p*.
ᯂ	*la*	*l*.
ᯖ	*ga*	*g* in 't Engelsche *good*.

gedaante.	naam.	klank en transcriptie.
	dja	*j* in 't Engelsche *joke*, maar met minder sissing; altijd zoo uit te spreken, dat de *j* van de transcriptie (*dj*) niet afzonderlijk hoorbaar is; *radja* en niet *rad-ja*.
	da	*d*.
	nga	*ng* als in *wanger*, of 't Engelsche *singer*, maar zóó, dat de klinker *a* van een voorgaande lettergreep open blijft klinken; b. v. *tánga* en niet *tânga*. Als beginner van een woord voor de meeste Europeanen moeijelijk uit te spreken.
	ba	*b*.
	wa	*w* (zie nader § 17).
	ja	*j* (zie nader § 17).
	nija	*nj* wordt alleen in 't alphabet opgegeven maar nooit gebruikt (zie nader § 7 aanm. 8).
	i	de klinker *i* als op zich zelf een lettergreep vormende.
	u	de klinker *oe* (transcriptie: *u*) als op zich zelf staande lettergreep.

Aanm. In vele landschappen bezigt men in plaats van , en in plaats van (vgl. *Dairisch* A).

De opgenoemde letters, met uitzondering der twee laatste (en), worden met den klinker *a* uitgesproken; b. v. *rapa*. Om haar dien klinker te ontnemen, of wel een ander te geven, bezigt men de *anak ni surat*, waaronder ook begrepen zijn 't teeken, dat de *ng* als sluiter aanduidt, en de *pangolat* (§ 3).

§ 3.

Anak ni surat:

(*haluáin*) staat regts achter de letter op dezelfde lijn (*ripi*), en heeft zelfs in een gesloten lettergreep den open klank van *i* in *titel* of onze *ie; tistis* spreke men *tiesties* uit.

(*haboruwan* of *haborotan*) voorziet den medeklinker van den klinker *u*, die zelfs in een gesloten lettergreep den open klank heeft van *oe* bij ons (nooit als *u* in 't Hoogduitsche *mutter*); *tustus* spreke men *toestoes* uit. De plaatsing zie men uit *pu*, *lu*, *ju*, *nu*, *bu*, *ung*, *hu*, *ru*, () *tu*, *gu*, () *wu*, *mu*, *su*, *dju*, *du*, *ngu*.

× (*sijala* of *sihora*) staat regts achter den medeklinker op dezelfde lijn (ᮃ× *bo*), en voorziet hem van een klinker, die nu eens open (als de *o* in ons *boven*) dan weder gesloten (als in ons *lof*) uitgesproken wordt (zie nader § 6).

– (*hatadingan*) staat links evenwijdig met de bovenste streep (ᮃ *be*), en geeft den medeklinker den klank *e*, die nu eens open (als in de eerste lettergreep van *leven*), dan weder gesloten (als de *e* in *bef*) uitgesproken wordt (zie nader § 5).

\ (*pangolat*) staat achter den medeklinker op dezelfde lijn (—\ *p*), en ontneemt hem zijn *a* (§ 2 onder); b. v. ᮉ—\ *rap*. De *ng* wordt op die wijze slechts uit onkunde ontklinkerd, en heeft als sluiter tot teeken de

– (*kamisaran* of *paminggil*). De plaats van dit teeken is die van de *hatadingan* maar *regts* (ᮃ *bang*). Zoo de medeklinker reeds een *i* of *o* heeft, pleegt men het boven hen te schrijven; b. v. ᮃ *bing*, ᮃ *bong*.

Ieder klinkerteeken staat in een gesloten lettergreep bij den sluitenden medeklinker, en zoo het naast de letter plaats heeft, vóór den ontklinkeraar (*pangolat*); b. v. ᮞ\ *tup*, ᮞ—o\ *tip*, ᮞ—×\ *top*. De *e kah* naar verkiezing bij zijn medeklinker geschreven worden; de een schrijft *bahen*: ᮃ, de ander ᮃ.

Uitspraak der Klinkers.

§ 4. *De* A.

Omtrent de klinkers *i* en *u* valt niets meer te zeggen na 't geen § 3 gezegd is. Omtrent de *a* is, na 't geen § 2 bij de < gezegd is, nog op te merken, 1°. dat hij in een gesloten lettergreep even als bij ons klinkt.

2°. dat hij in een laatste door *n* of *m* geslotene en niet geklemtoonde lettergreep van zijn helderheid zoo veel opgeeft, dat hij naar een *o* in een geslotene lettergreep zweemt (nagenoeg als de Fransche *o* in *école*), zoodat hij hiermede dikwijls verward wordt; van daar b. v. *lejan* naast *lejòn*.

§ 5. *De* E.

I. De *e* klinkt als de *e* in ons *bef* 1°. in een geslotene lettergreep (b. v. *sèrbèng*), 2°. in een opene lettergreep zoo de volgende gesloten is, en geen *u* heeft (b. v. *tèjas*, *èsèng*, *ètèt*, *mèndàt*), of open zijnde een

o of *a* heeft (b. v. *èto*, *mèna*), 3°. in een opene laatste lettergreep die den klemtoon niet heeft (b. v. *tòlè*), en 4°. in het op bl. 16 (r. 5 v. o.) vermelde geval.

II. Hij klinkt als de *e* in de eerste lettergreep van *beven* 1°. in een opene laatste geklemtoonde lettergreep (b. v. *malé*), 2°. in een opene lettergr. als de volgende een *u* heeft (b. v. *bégu*, *hésut*), en 3°. in een opene lettergr., zoo de volgende wegens 1°. *é* heeft (b. v. *béré*, *bégé*).

§ 6. *De* O.

I. Als bij ons in *lof* 1°. in iedere geslotene lettergreep, waar III en IV geen plaats hebben (b. v. *dòk*, *dòng*, *bòt*, *dòr*), 2°. in een opene lettergreep zoo de volgende een *ò* of *è* heeft (b. v. *dòhòt*, *tòlè*), en 3°. in een opene lettergreep, zoo de volgende een *ng* als sluiter of beginner heeft (*tòrang*, *tònga*, *dòngan*, *hòtang*).

II. Als *oo* in ons *rooven* 1°. in iedere opene lettergreep, waar 2°. en 3°. van I. niet plaats hebben; b. v. *góra*, *bórat*, *hóda*, *bódat*, *tóru*, *bólo̤n*, *dóran*, *bósik*, *hóbo̤l*, *tabó*, *dóbó*.

III. Nagenoeg als de *u* in de Engelsche woorden *sun* en *dull* in een laatste door *l* of *n* geslotene lettergreep (b. v. *bólo̤n*, *hóbo̤l*), uitgezonderd zoo zij met een *r* of *ng* begint (b. v. *tòròn*, *tòngòn*, *dangòl*).

IV. Als *a* in de voorvoegsels 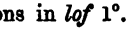 , 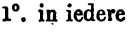 , en ; b. v. *marhóda*. Zoo die voorvoegsels vóór een stamwoord komen, dat met een klinker begint, laat men de ook in 't schrift weg; b. v. 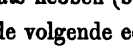 *tarida* ().

a. Deze uitspraak der voorvoegsels is in sub-Toba en Mandailing alleen gebruikelijk. In Toba spreekt men *morhóda* uit, en schrijft zelfs, hoewel zelden, .

b. Zoo *mor*, *tor* en *por* geen voorvoegsels zijn, behouden zij natuurlijk de gewone uitspraak b. v. in *mòrgu*, *pòrlak*, *tòrluk* (I) maar *tardòk* (voorvoegsel 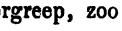 en stamw. *dok*).

c. Zoo 't woord drielettergrepig is, maar niet afgeleid door een dier voorvoegsels, spreekt men naar verkiezing *ò* of *a* uit; b. v. *mortiha* en *martiha*, *portibi* en *partibi*. De uitspraak van *o* is hier verkieslijk, om het woord als niet afgeleid te doen uitkomen.

NB. In 't geen verder volgt zullen die teekens van klinkeruitspraak-wijziging niet meer gebezigd worden, en *'* drukt voortaan den klemtoon op de laatste lettergreep uit.

Verhouding der Medeklinkers tot elkander.

§ 7.

	VASTE		IJLE			
	SCHERPE.	STOMPE.	NEUS-KLANKEN.	HALF-KLINKERS.	TRILLERS.	BLAZEN.
keelletters.	k	g	ng		r	h
verhemelteletters .	(tj)	dj	(nj)	j		
tandletters.	t	d	n		l	
lipletters.	p	b	m	w		
sisser (zie *aanm.* 1).	s					

Aanm. 1. De medeklinkers, die in de twee eerste reijen links onder elkander staan, worden *vast*, en de regts van hèn staande in tegenstelling *ijl* genoemd (vgl. bl. 7 onder in de aant.). De benaming *vaste* strekke men niet tot de *s* uit, daar de sisser hoewel *vaster* dan de medeklinkers, die *ijl* genoemd zijn, door zijn *geruisch* aan de *ijle* verwant is (vgl. aanm. 9, en § 30 XI). De halfklinkers zijn onder de *ijle* gebragt, daar *h*, *w* en *j* elkanders plaats nemen (§ 22 II 2° en de aanm.). — De vaste medeklinkers zijn naar mate van den nadruk, waarmede zij uitgesproken worden, *scherp* of *stomp*. De *stompe* zijn nimmer sluiters (vgl. *Aanm.* 7).

a. De *b* wordt wel eens als sluiter *geschreven*, zoo dezelfde lettergreep ook met een *b* begint; b. v. *abab* naast *abap*.

Aanm. 2. De *s* moet blijkens § 11 onder de *scherpe* medeklinkers gebragt worden. Hij is een tand-letter; ook in gedaante is hij de Indische tand-*s* met weglating van de regts staande neerhaal (vgl. स met ऽ). De *tj* bestaat niet in T. en sub.-T. (zie nader *Mandailingsch* A.). De *stompe* sisser (*z*) bestaat in geen Batakschen tongval, maar wel in het aan 't Tobasch zeer verwante Huwasch; hij zou tot de *s* staan als de *g* tot de *k*, de *d* tot de *t*, en de *b* tot de *p* enz.

Aanm. 3. De medeklinkers bij wier voortbrenging 't zelfde spraakwerktuig in werking is, worden hier *gelijkslachtig* genoemd (*p*, *b*, *m* en *w* zijn b. v. gelijkslachtig).

Aanm. 4. De onder elkander in de drie linksche reijen staande medeklinkers zijn ongelijkslachtig, maar *gelijkgradig*, daar zij tot hun geslachtgenooten in dezelfde verhouding staan; de *k: g* en

ng = *tj*: *dj* en *nj* = *t*: *d* en *n* = *p*: *b* en *m*. Ook de halfklinkers zijn gelijkgradig door dezelfde verhouding tot hun geslachtgenooten, daar de *j* tot de *nj*, *dj* en *tj* staat als de *w* tot de *m*, *b* en *p*. De *s* staat tot de *z* als de *k* tot de *g* enz., en is dus gelijkgradig met de medeklinkers waaronder hij staat.

Aanm. 5. De neusklanken zijn niet alleen gelijkgradig maar tevens als gelijkslachtig te beschouwen, daar zij allen door den neus klinken (uit deze dubbele verwantschap volgt § 30 III).

Aanm. 6. De benaming *smelt-* of *vloei-letters* is op de *r* en *l* niet toepasselijk, daar zij met een voorgaanden medeklinker, al is deze zelfs scherp en vast, nooit één lettergreep kunnen vormen, zoodat lettergrepen als b. v. *tra* en *tla* niet bestaan, en *tora* en *tola* moeten worden (vgl. *Dairisch* A. II *a*); blijkens § 25 is de naam van *triller* voor hen 't gepast. De *r* is als keel-medeklinker te beschouwen, niet alleen omdat hij door sommige stammen scherp gebraauwd als de Arab. ع uitgesproken wordt, maar ook omdat hij zich gaarne bij de *a*, die een keel-klinker is, bevindt (§ 17 V *a*), en met den keel-neusklank dezelfde uitzondering in § 6 III geeft. De *l* is tandletter, en wordt als zoodanig dikwijls met *d* en *n* verwisseld (§ 30 II en IV; vgl. ook § 6 III). Hij mag in het Bataksch in één woord niet met de *r* plaats nemen (§ 24).

Aanm. 7. De stompe medeklinkers mag men als een overgang tot de ijle beschouwen, te meer daar zij zoo zwak zijn, dat zij, zelfs waar de woordvorming het niet eischt, na een neusklank van hun geslacht verloren gaan (*Dairisch* K I en vgl. § 30 IX). Waar zij sluiters zouden moeten zijn, vindt men een *scherpe*, of wel een neusklank van hun geslacht in hunne plaats (§ 30 VI *aanm.* 1).

Aanm. 8. De *n* wordt als sluiter in plaats van *nj* vóór een *dj* geschreven (in M. en D. ook vóór een *tj*). Natuurlijk rigt hij zich alsdan naar 't geslacht van dien medeklinker, en klinkt er dus als *nj*, die één ondeelbare klank is, zoodat de *j* van de transcriptie niet gehoord wordt. Dat *nj* 't zij als beginner 't zij tusschen twee klinkers, niet uitgesproken kan worden, blijkt reeds uit zijn naam *nija* in plaats van *nja* (§ 2). In 't Dairisch wordt hij zelfs niet in 't alphabeth opgenomen (vgl. *Mandailingsch* F III).

Aanm. 9. De *s* hoewel een scherpe medeklinker, kan met de *l* en *r* als *dóórklinker* gelden, daar hij even als deze medeklinkers als sluiter den stemstroom niet als de scherpe vaste medeklinkers

k, *t* en *p* (de *tj* zie aanm. 10) volkomen afsluit. Van daar dat hij met de *l* en *r* gelijke dienst doet (§ 27 I).

Aant. Die *ruisching* van de *s* als sluiter is dan ook de reden, dat woorden die elders op een *r*, *l* en *s* uitgaan, in 't Makassaarsch een *naslag* hebben, die door een opgeslokte *k* gesloten wordt, en denzelfden klinker heeft als de voorgaande lettergreep, terwijl de klemtoon in 't aldus verlengde woord op de derde lettergreep van achteren valt; *b. v. lúnasăq* = *lúnas* (Mal.), *sánggarăq* = *sánggar* (T.), *kápalăq* = *kápal* (D.) enz. Daar andere woorden altijd den klemtoon op de voorlaatste hebben, zoo is de klemtoon op de derde van achteren wel een bewijs, dat die laatste lettergreep slechts een naslag is, die dáárom vóór een *aanhechtsel* plaats maakt als een *oneigentlijke*, niet tot 't stamw. behoorende, lettergreep. 't Bepalende *a* geen vormend aanhechtsel zijnde, ofschoon op dezelfde wijze geschreven, verplaatst den klemtoon niet, en doet om die reden dien *naslag* blijven (b. v. *kulípasaka* d. i. *kulípasăq* en *a*). Dat men nu in 't Makassaarsch *húrupuq* vindt naast *huruq*, stoot den boven opgegeven regel niet omver, daar de naslag in dit woord ontstaan is om 't geruisch van een *f*, als *blazer* in 't oorspronkelijke Ar. woord (حُرُوف) na te bootsen. De neusklanken worden als sluiters van een woord in 't Makassaarsch door *ng* vertegenwoordigd zonder naslag, waaruit blijkt, dat zij niet zoo *ruischend* zijn als de *r*, *l* en *s*. Sommigen brengen hen daarom onder de *explosiven*, zoodat zij dan met de medeklinkers, die boven *vast* genoemd zijn, in één vak zouden moeten staan. Gelukkiger is de benaming *resonant* (§ 30 III *e*). Dat zij in het Bataksch *ijl* zijn, blijkt onder anderen uit § 30 III *e* aanm., en *Dairisch* F.

Aanm. 10. Hoewel de *tj* (*Mandailingsch* A.), *dj* (§ 2) en *nj* (aanm. 8) ondeelbare medeklinkers zijn, zoo moet men hen toch als oorspronkelijk zamengestelde opvatten (zie b. v. § 30 V *a*); van daar dat *tj* nooit even als een andere scherpe medeklinker sluiter is, terwijl *nj* als sluiter van een *woord* niet uitgesproken kan worden (vgl. aanm. 8).

§ 8. *Versmelting van klinkers.*

Twee gelijke klinkers te zamen komende, 't zij bij afleiding, 't zij bij ontmoeting van twee woorden, worden een, zonder daarom langer te worden (zie *d*). Komt de zaamgetrokkene klinker op die wijze

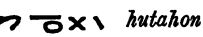

in de laatste lettergreep te staan, dan heeft deze den klemtoon; b. v. [illegible] *hutahon*, [illegible] *padopadop*, [illegible] *horbón*, [illegible] *parhalán*, [illegible] *maridí*.

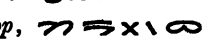

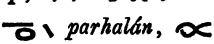

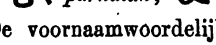

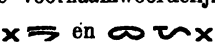

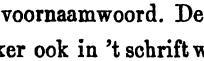

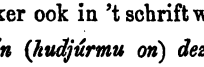

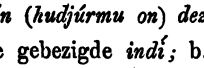

a. De voornaamwoordelijke aanhechtsels *mu* en *hu* als ook [illegible] en [illegible] verliezen hun eindklinker voor een adjectief voornaamwoord. De algemeen gebruikelijke spelling laat den klinker ook in 't schrift weg; b. v. [illegible] *hudjurmón* (*hudjúrmu on*) *deze uwe lans*. Evenzoo het uitroepender wijze gebezigde *indí*; b. v. [illegible] *indón* (*indí* + *on*) *zie dit hier!* [illegible] *indadú* (*indí* + *adú*) *zie dat ginds!* Bij [illegible] en [illegible] *kan* de eindklinker in 't schrift weggelaten worden; b. v. [illegible] naast [illegible] *bají*.

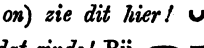

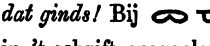

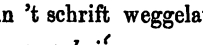

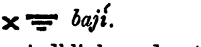

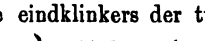

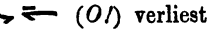

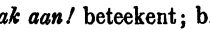

b. De eindklinkers der tusschenwerpsels gaan niet verloren; b. v. [illegible] *ba amáng*, [illegible] *alé edá*.

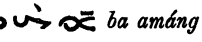

c. [illegible] (*O!*) verliest vaak zijn eerste lettergreep na [illegible] als het *pak aan!* beteekent; b. v. *na le* in plaats van *na alé*.

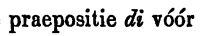

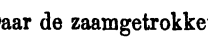

d. De praepositie *di* vóór 't voornaamwoord *i* komende om een bijwoord te vormen, *moet* een *s* inschuiven; b. v. [illegible] *di-s-i*. Daar de zaamgetrokken klinker, zoo als boven in de § gezegd is, niet gerekt klinkt als *ī*, zoo zoude, zonder de ingeschoven *s*, *di* + *i* slechts *di* geven, en niet te onderscheiden zijn van de gelijkluidende praepositie.

e. Achter 't voorhechtsel *si*, zoo 't plaats neemt na *mar*, wordt vóór *idjur* een *t* ingeschoven (*marsitidjur* uit *mar* + *si* + *idjur*; vgl. *Dairisch* E IV *c*).

Aanm. In *botí* is *i* ook met den eindklinker van het voorgaande woord versmolten, maar op welken klinker ging dat uit? kan men hier een *bota* (*gelijk* beteekenende) onderstellen? Evenzoo is in *bătapa* (Mal.) slechts *apa* te herkennen; 't Men. kent het niet, en gebruikt *baq apå* (بأاف; *baq* beteekent *gelijk; baq itu: gelijk dat, baq ikă: gelijk dit*).

§ 9.

De sluiter van een voorgaand woord vormt, zoo de zin 't toelaat, *één lettergreep met de volgende met een klinker beginnende lettergreep van 't volgende;* b. v. [illegible] *iho-tihot*, alwaar de *o* van *ho* in de tweede lettergreep naar § 6 II open klinkt.

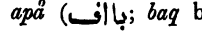

§ 10. *Uitspraak van de* .

De is als sluiter een fiks uitgesproken *k;* b. v. *dokdak;* hij verkrijgt door § 9 zijn gewone waarde; b. v. *uto-hutok,* *hala-hi.* In 't schrift verdubbeld is hij altijd *kk;* b. v. *radjokki.*

a. De *k* als beginner van een lettergreep komt slechts voor in twee woorden, namentlijk *kujuk* en *beka*, welke beide woorden niet door 't schrift kunnen uitgedrukt worden; *kujuk*, dat alleen als uitroeping gebezigd wordt, is misschien uit een andere taal, en *beka* zonder twijfel uit een Mandailingschachtigen tongval, te meer daar men vaker *beta* hoort. Een *k* tusschen twee klinkers in overgenomen woorden spreekt men als een dubbele *k* uit; b. v. *radjokki* van 't Rao-Men. *radjoki* (رَجُقِي). De *h* als beginner van een woord of tusschen twee klinkers vertegenwoordigt de *k* elders; b. v. *tuhor* = *tokor* (*Dairisch;* zie aldaar B, en Wdb.).

b. De *h* valt *dikwijls* weg achter een *i;* b. v. *mahijandu* (), (). en , als ook en zijn naast elkander in gebruik, maar met onderscheid van beteekenis (zie Wdb.). Achter *a* alleen in de woorden , en die ook , en gespeld worden; achter *e* alleen in dat ook gespeld wordt; achter een *u* in *huwa* (uit *huha*). Als beginner van een woord *zeer zelden;* b. v. uit (§ 22 IV *a*, en vgl. *Mandailingsch* B *d*).

Aanm. In *tijop* is de *h* verdwenen, en alleen uit 't Dairische *tjekĕp* (zie *Dairisch* D III) te bewijzen. Opmerkelijk is het, dat D., hoewel het een *k* tusschen twee klinkers heeft, in *kĕtjeur* de *k* verloren heeft, zoodat het dit woord van T. (*kasijor*) schijnt ontleend te hebben. Dat hier de *k*, die, zoo als boven (*a*) gezegd is, in T. *h* is, oorspronkelijk geweest is, ziet men uit 't Sund. *tjikur* en 't Mal. *tjăkur* (vgl. *Dairisch* D III *a*).

§ 11. *De neusklanken als sluiters vóór een scherpen medeklinker.*

Een neusklank wordt als sluiter vóór een scherpen medeklinker als de scherpe vaste van zijn geslacht uitgesproken; b. v.

hadapta, 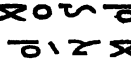 *tijat-saba* 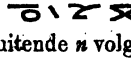 *pattis*, 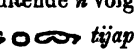 *latsat*, *maksi* enz.

a. Een sluitende *n* volgt 't geslacht van *p;* b. v. *tijap pasaribu*, *puppun*, 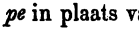 *di baep* (*b* § 10) *pogosna.*

Aanm. dup pe in plaats van *duk pe* (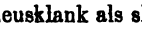) komt *zelden* voor.

b. Een neusklank als sluiter van een eenlettergrepig woord volgt wel eens 't geslacht van een stompen medeklinker en ongelijksoortigen neusklank b. v. 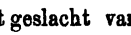 (*dan* + *bulan*), (*hin* + *hijan*, vgl. *a* § 22 IV), naast 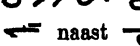 , 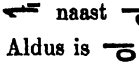 naast 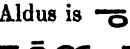 . Aldus is 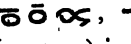 uit 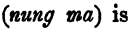 , uit 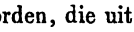 , 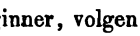 uit 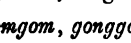 ontstaan; 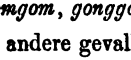 (*nung ma*) is niet alleen *num ma* (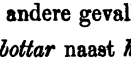) maar zelfs 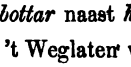 *nunga* geworden.

c. In woorden, die uit lettergrepen bestaan met denzelfden sluiter en beginner, volgen *m* en *n* 't geslacht van *g;* b. v. *gonggom* in pl. v. *gomgom*, *gonggon* in pl. v. *gongon*. —— De *n kan* als sluiter ook in andere gevallen vóór een beginnende *b* een *m* worden; b. v. *kaim-bottar* naast *kain-bottar*, *bomban* naast *bonban*.

Aant. 't Weglaten van een sluitenden neusklank vóór scherpe medeklinkers is regel ook in 't Niasch en Moko Moko-Menangkabowsch. In de zustertalen vindt men er overal sporen van; b. v. *takis* (Sund.) = *tangkis* (Mal.), *opan* (Sund.) = *ompan* (Mal.), *lasat* (Daj.) = *langsat* (Mal.), *djakit* (Daj.) = *djangkit* (Mal.) enz.

§ 12. *De neusklanken als sluiters vóór een* H.

Een neusklank als sluiter wordt met een *h* als beginner een verdubbelde scherpe vaste medeklinker van zijn eigen geslacht; b. v. 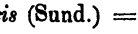 *littittu* (§ 11), *hadappu*, *horuk-korung*, *lakkat.*

a. Als sluiter van een meer dan twee-lettergrepig woord *kan* de *n* 't geslacht volgen van de beginnende *h* van een aanhechtsel; b. v. *napurakku* naast *napurattu* (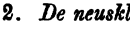); maar zelden hoort men *tittikku* in plaats van *tittittu.*

b. Een sluitende *n* volgt 't geslacht van de *h* van een volgend

woord; b. v. *tijak-kuta*, 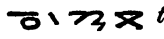 *di baek* (*b* § 10)-*ko* enz.

c. 't Aanhechtsel 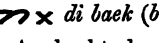 wordt naar deze § *honotton*, en naar *b honokkon* uitgesproken.

d. De *m* moet 't geslacht volgen van een *h* als beginner van een volgend woord, zoo de eerste lettergreep hierin open, en de tweede met een *p* begint; b. v. 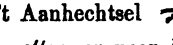 *onok-kupang*. Zoo de eerste lettergreep gesloten is, *kan* 't zelfde plaats hebben; van daar *onok-korbo* naast *onop-porbo* (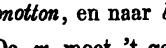) maar naar den regel van de § *onop-palak* (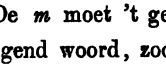).

Aanm. De *p* is voor sommige stammen van Oostelijk Toba aan 't meer (*tao*) onuitspreekbaar, en wordt door hen als *k* uitgesproken (*kiso* = *piso*, *hekeng* = *hepeng*). In 't schrift zijn hier enkele sporen van overgebleven; zoo vindt men *indak-kodó* (= *indak podó* 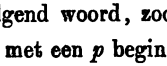 § 11), *rakkon* in plaats van *rappon* (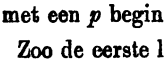 § 14; vgl. *Mandailingsch* C *a*).

§ 13. *Een dubbele* S.

Een *s* dubbeld geschreven, of door afleiding en ontmoeting van twee woorden te zamen komende wordt *ts;* b. v. 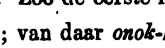 *lat-sowada*, 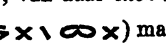 *ulot-sende*, 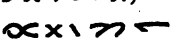 (*tartongos* + aanh. *sa*) *tartongotsa*.

§ 14. *De scherpe medeklinkers als sluiters vóór een* H.

Ieder scherpe medeklinker als sluiter wordt met een volgende *h* dubbeld; b. v. 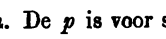 *anakku* (§ 10), 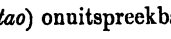 *pattu*, *taruppu*, 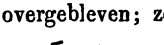 *ulotsu* (§ 13), 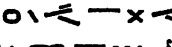 *hutsús* (§ 13), 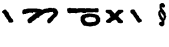 *hutopot-tami*.

a. In lettergrepen, die door denzelfden medeklinker gesloten worden, en tevens met een *h* beginnen, wordt de sluiter met de *h* een dubbele *h* (§ 10); b. v. *hokkop*, *hakkam*. Alleen de *s* is hiervan uitgezonderd (zie 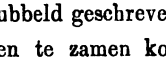 in deze §), maar in het naar Dairisch overhellende sub-Tobasch wordt ook de *s: k;* b. v. *hukkús* = *hutsús*. Zoo een *t* sluiter is, vindt men den algemeenen regel dezer § naast de afwijking; van daar *huttut* naast *hukkut*

(); in (*halikokkoton*) wordt vaker *hokkot* dan *hottot* uitgesproken. Hoewel *hukkam* thans (§ 12) geschreven wordt, moet het blijkens 't Dairisch () op dezelfde wijze zijn *kk* gekregen hebben.

Aanm. De *ts*, die wij uit *ns* (§ 11), *ss* (§ 13) en *sh* (deze §) zien ontstaan, is de klank dien de Tobasch sprekenden in de *tj* tusschen twee klinkers hooren; van daar *hatsak-katsang* (naar § 11) uit *katjang-katjang* (Men. schiet-*hagel*). Van *tji* maakt hij meestal *ti* (*pastima* uit *pastjima* Sanscr.; vgl. *Dairisch* D III). Als beginner van een woord of tusschen klinkers wordt *tj* elders door *s* vertegenwoordigd; b. v, *rasun* = *ratjun* (D.), *sina* = *tjina* (D.).

§ 15. *Een sluitende* N *vóór* L, R *en* M.

De *n* als sluiter wordt gelijk aan een beginnende, *l*, *r* en *m*; b. v. *sallappis*, *nar-robar*, *tijar ruma*, *rorron*, *mommon*, *tinaruwammu*, *lallan*, *tuwal-laen* enz.

§ 16.

Een sluitende r van een voorhechtsel wordt aan een beginnende l gelijk gemaakt; *pallandja*, *mallange;* daarentegen *torluk* (*tor* is hier geen voorhechtsel).

a. Naast *porlak* spreekt men *pollak* () uit, hoewel *por* hier geen voorhechtsel is; aldus schijnt *moleng* uit *molleng* () ontstaan te zijn.

b. Uit de vergelijking met M. en D. blijkt 't verloren gaan van een sluitende *r* van 't voorhechtsel vóór *si* in reciproque werkwoorden; *op elkander schieten* (*měrsibědilěn* D., *marsibodilan* M.).

c. In den tongval van *Nai pospos* (bovenland van *Surham*) is *pabuwe* in plaats van *parbuwe* na een voorhechtsel op *r* (als b. v.) gebruikelijk; b. v. *marpabuwe* (elders: *marparbuwe*).

Aant. In 't Mal. valt de *r* der voorhechtsels weg 1°. zoo de onmiddelijk volgende lettergreep *r* tot sluiter heeft; b. v. *bă-*

kărdja (băr + kărdja), *băpărsămbahkan* (*băr* + enz). 2°. zoo 't woord met een *r* of *l* begint. Zoo 't woord met een klinker begint, en op een *r* eindigt, wordt de sluiter van 't voorhechtsel *l;* b. v. *băladjar* (uit *băr* + *adjar*), *tălandjur* (Men.) uit *tărandjur; tĕlantar* (Batav.) uit *tăr(h)antar*. In andere gevallen blijft de *r* van 't voorhechtsel; van daar *bărtaburan* maar *bătărbangan* (naar 1°.); *bălantara* is dus niet van *băr* en *antara* (*aant.* 1 onder § 24).

§ 17. *De halfklinkers.*

In Tobasch kunnen zij niet uitgesproken worden. 't sub-Tobasch volgt in 't gebruik der halfklinkers nu eens T., dan weder D. en M., al naar mate het naar een dezer tongvallen overhelt. Daarom zal het hieronder niet overal vermeld worden; om de wijze, waarop T. de halfklinkers vermijdt, te doen uitkomen, zullen hier al de tongvallen met elkander vergeleken moeten worden.

I. *De halfklinkers mogen in geen tongval beginner of sluiter zijn.* Waar elders een woord met een hunner begint, heeft het Bataksch

1°. de verwante klinkers *i* en *u* vóór hen; b. v. *uwange* = *wangi* (Jav.), *ijamán* (eigenn.) uit 't Ar. Mal. *jamán*, *uwalu* = *wolu* (Jav., *wwalu* Kawi).

2°. Een *b* in plaats van *w*, en *dj*, even als in 't Mal., in plaats van *j;* b. v. *bange* naast *uwange* (zie 1°.), *borna* uit Jav. *wĕrna* (*aant.* 4 onder *b* IV § 23), *djaba* uit *jawa* (Sanscr.).

Aanm. Uit *aant.* 2 onder VIII moet *a* in plaats van *i* in *ajuga* (Sanscr. *juga*) en evenzoo in 't Makass. *ajoka* verklaard worden.

De W.

II. D. (of Dairisch sub-T) is de eenigste tongval, die *w*, waarvóór geen *u* of *o* staat, tusschen klinkers duldt. In de andere tongvallen vindt men dan in plaats van *w* 1°. een *b*, 2°. *weggelaten*, zoodat dan de twee gelijke klinkers, waar hij tusschen in staat, een worden (§ 8), en 't woord een lettergreep korter wordt, en 3°. *door o vervangen*, zoodat 't woord een lettergreep langer wordt. Wanneer, en in welken tongval het een of 't andere geval plaats heeft, is niet door een regel te bepalen zoo als uit de voorbeelden hieronder blijken zal.

III. M. maakt van *wa* in een geslotene laatste lettergreep gaarne *o;* b. v. *maos* = *mawas* (D.).

a. Zoo in plaats van *wa* als slotklank elders, een *o* staat, dan

is 't woord onmiddelijk uit Men. (zie aant. bl. 15) overgenomen; zoo b. v. is *djao* (Java) als b. v. in *timbako djao* (*Jav. tabak*) de Men. uitspraak van *djawa;* evenzoo *sandao* in *sira sandao* (*salpeter*), en *rao* (eigenn. van een Mal. landschap ten zuiden van klein Mandailing).

Aanm. Bij de voorbeelden wordt de vorm van D. voorop gezet, daar hij in 't Wdb. beschouwd is geworden als die waaruit de vormen in de andere tongvallen verklaarbaar zijn. Zoo hij in D. niet bekend is, zal bij de onderstaande voorbeelden tot een zustertaal (Jav., Mal. enz.) de toevlugt genomen worden.

Voorbeelden van de vertegenwoordiging van een W *tusschen twee* A's.

1. *kawan* (D.), *haban* (T.), *haon* (M.).

2. *tawar* (D.), *taoar* (T.), *tabar* (T.), *taor* (M.).

3. *tawas* (Mal.), *taos* (M. *aluin*) = *tabas* (D. en T. *prevelformulier* bij een geneesmiddel, daar sterk riekende dingen de geesten, veroorzakers van kwalen, verondersteld worden te verdrijven); 't blijkt dus, dat D. *tabas* van T. heeft overgenomen.

4. *djawa* (Mal., en Jav. in *djĕwawut* uit *djawa* + *awut;* Sanscr. *jawa*), *djaba* (T.), *dja* (T. in *dja-padang*).

5. *mawas* (D.), *maoas* (T.), *maos* (M.).

6. *dawan* (D.), *daoan* (T.), *dan* (T. en noord-M.), *daban* (T.), *dahan* (zuid-M. in plaats van *da-an* zie *Mandailingsch* E *a*).

7. *láwarăq* (Makass.), *rabar* (T.).

8. *rawan* (Mal., en D. in *rawanĕn*), *raban* (T.).

9. *rawang* (D.), *raoang* en *rabang* (T.).

10. *tawa* (D. in *tĕrtawa*), *ta* in *martatá* (T.) en *mantatá* (M.).

11. *rawa* (Mal.), *ra* (noord-M. eigenn. = *rao* zie boven regel 4).

12. *tjawan* (D. uit 't Mal. van 't Chin. *tsa-wan* "thee-kop"), *saban* (bl. 12 onder in de aanm.), *saoan* (T.).

13. *djawa* in *ulam-djawa* (D.), *dja* (T.) in *baluwang-dja*.

14. *sĕlawah* (D. zie § 24; Men. *sarawal*), *saraoar* (T.), *saraor* (M.).

15. *bawang* (D.), *baoang* (T.); vgl. § 22, *aant.* onder II.

16. *awak* (D.), *ak* en *aoak* (T.).

17. *dawa* (D.), *da* (M., en T. in *dadá*).

18. *lawang* (D. en Mal. in *bunga-lawang*), *laoang*, *labang* (T. en D.), waaruit blijkt dat D. *labang* (als *spijker* beteekenende) van T. heeft overgenomen.

19. *talawa* (D.), *talaoa* en *talaba* (T.), *talá* (§ 8) en naderhand *tala* (§ 19 I *aanm.*) in den eigenn. *datu talo dì baungo* (zie aant. op 't Bat. Leesb. bl. 28 onder).

20. *kawar* (D.), *har* (T. in *si-karhar*).

21. *bulawan* (D.), *bulán* (T. zie § 8).

22. *djawat*, *djaoat* (T.), *djat* (noord-M.), *djaot* (zuid-M.).

23. *gawak* (in *gagawak*), *gaoak*, *gak*.

24. *sawa* (in *ulok-sawa*, slangsoort van de grootte van een boa constrictor), *sa*.

25. *sawah* (Mal.), *saba*.

26. *tawan* (Mal.) *taban* (ook D.; vgl. § 30 X *aanm.* 1).

Aanm. Als slotklank is *wa* in T. *u* geworden in *djau* uit *djawa* (Niasch *ndawa;* zie *aant.* bl. 16). Dit oude *djau* wel te onderscheiden van *djao* (zie bl. 14 reg. 2).

Aant. Menangkabowsch vertegenwoordigt *wa* als slotklank door *o* (gesloten klank ò); b. v. *djao*, *djio*, *bao* = *djawa*, *djiwa*, *bawa* enz. *Makassaarsch van Salejer* kiest *h* boven *w* tusschen klinkers (vgl. § 30 X); *raha* = *rawa* (Mak.), *djaha* = *djawa*, *pinahang* = *pinawang* (Mak.), *loke* = *lowe* (Mak.); *uhi* = *uwi* (Mak. en Jav.), *suhangi* = *subàngi* (Mak. in plaats van *suwàngi* van *bàngi* = Jav. *wĕngi* "nacht"; zoo dat *suwangi*, dat in 't Mal. van de Molukken *naar*, *spokerig* of liever 't Engelsche *haunted* beteekent, eigentlijk *nachtelijk* is), *uhuq* = *uq* (Mak.; zie § 22 II 2°). *Sundasch* heeft gaarne *ntj* in plaats van *w* vooral tusschen twee *a's; lantja* = *lawa* (Mal.), *santja* (slangsoortnaam) = *sawa* (zie boven n°. 24), *rarantjak* naast *lalawak;* alleen schijnt *kentja* = *kiwa* (Jav.) te staan; *kantjah* (D. en Men.) = *kawah* (Jav.) is dus uit West-Java gekomen (vgl. § 31 VI *aant.*).

wi = *i*.

IV. *wi* na *a* wordt in den regel *i;* voorbeelden:

1. *lawi* (D.) = *lai* (T.) in *lai-lai*.
2. *sawit* (D.) = *sait* (T.).
3. *rawit* (D.) = *rait* (T).
4. *awin* (D.) = *ain* (T.); vgl. *abin*.
5. *kawil* (Bisaj. en Lamp.) = *kail* (D.), *hail* (T.).
6. *kawit* (Bisaj.), *háwitră* (Huwasch) = *hait* (T.), *kait* (Mal.).

a. Zelden wordt *wi: u;* voorbeelden:

1. *batau* (of *matau* § 30 VIII), uit Mal. *batawi* (eign. *Batavia*).

2. *haut* (T.) naast *hait* (vgl. boven n°. 6).

3. *saung* (Sund.), *saong* (T. § 29 IV) = *sawing* (Tag.); vgl. *daun* (Mal.) met *ráwină* (Huwasch) enz.

Aanm. 1. 't Men. *mantawej* (eigenn. van eilanders die 't blaasroer met behendigheid gebruiken, en die zich op 't vervaardigen van blaasroer-pijlvergift toeleggen) is als naam van een krachtige soort van genoemd vergift, in T. *nattaue* (in sub-Tob.: *nattauwe*) geworden (§ 30 III); *dewatā* (Sanscr.; Jav. *djuwata*) is *debatá* geworden; zoodat D. het uit T. heeft.

Aanm. 2. De *w* na *o* in *b* veranderd *zelden;* een voorbeeld: *boban* naast *bowan.*

Aant. Van *uwa* hier, en *awa* elders zijn aan te halen *lawas* (Men.) = *luwas* (Mal.), *sarawal* (Men.) = *saruwal* (Ar. Mal.), *sawala* (Sund.) = *suwala* (Mal.); *langkawas* (Bisaj.) = *langkuwas* (Mal.); en van *au* = *awa: pawas* (Mal. *walvisch*) = *paus* (Men.) *manawangi* van *naung* (Mal.; vgl. *aanm.* bl. 15) enz. Hieruit misschien te verklaren *bauhun* (*hond* eigentl. 't *lage voorwerp*, zie *Dairisch* F.) van een vroeger *bauh* (§ 31 IV) = *bawah* (Mal.); vgl. سباوء (*zwijn*) en *andapan* (Jav. *zwijn*) van *andap* (*laag*).

De J.

V. Zoowel *a* als *o* vóór *j* in sub-Tob. en M., wordt *e* in T.; voorbeelden:

1. *beangan* = *bajangan* (M.).
2. *beom* = *bojom* (M.).
3. *peop* = *pojop* (sub-T.).
4. *leang* = *lajang* (M.), en *lojang* (D. en M.).
5. *beuhan* = *bojuhan* (M.).
6. *eo* = *ojo* (sub-T).

Aanm. deák, ook in sub-T. gebruikelijk, heeft misschien vroeger *daják* naast zich gehad (zie nader § 28 II); *seat* (ook sub-T.: *sejat*) moet vroeger blijkens *sait* (Men.) *sajat* naast zich gehad hebben (zie aant. I bl. 18). Evenzoo is *lejatni* ook in sub-T. gebruikelijk (vgl. onder VI 't vierde voorbeeld, en § 30 XIII).

NB. De *e*, die aldus in de derde van achteren komt, wordt met een zekere haking uitgesproken, alsof zijn lettergreep een afzonderlijk woord ware (*beuhan* als *bè-uhan*, de *e scherp* of gesloten); zie de reden § 22 III *d*.

a. Zonderling is het, dat D., dat een *j* zelfs bezigen *moet* (zie aldaar C I), ook *e* heeft in woorden, die in sub-T. en

M. een *j* tusschen twee *a*'s hebben, *uitgezonderd* soms wanneer de lettergr. met een *r* begint (aanm. 6 § 7); b. v. *lejang* = *lajang* (M.), *bejangĕn* = *bajangan* (M. en sub-T.) enz.; daarentegen *rajar* en *rajam* (in den eigenn. *sibĕru rajam*), terwijl het *reja* en *raja* naast elkander bezigt.

VI. Minder vaak vindt men in T., dat soms hierin door sub-T. en noord-Mandailingsch gevolgd wordt, *ae*, waar elders *aja* gebezigd wordt; voorbeelden:

1. *tuwan lajan* (zuid-M.) = *tuwal-laen* (§ 15), *tuwan laen* (noord-M.).

2. *gulaen* (M.) uit 't Men. *gulajan* (in *gulej gulajan* "allerlei soorten van toespijs").

3. *lalaen* uit een vroeger *lalajan* in Men. (*lalej* + *an*, zie *aant.* op bl. 30 onder), zoodat het vroeger misschien *steeds verbijsterd* heeft beteekend.

4. *robajan* (zuid-M.) = *robaen* (sub-T. en noord-M.), terwijl T. naar de boven (V) opgegeven regel ook *robean* heeft.

5. *sang binaja* naast *sang binae* (T.).

6. *parkajan* naast *parkaen* (M.). — Opmerkelijk *kĕdae* (, zie *Dair.* B en C op bl. 34) = *hadea* (T.) en *hadaja* (sub-T.); vgl. ook *lajás* naast *lajćs.*

a. Van *ae* in T. in plaats van *ajo* in sub-T. of M. zijn de volgende voorbeelden aan te halen:

1. *aek* (T. en sub-T.) = *ajok* (sub-T); vgl. *air* (Men.) = *ajar* (Mal.) in aant. 1 bl. 18.

2. *saep* (T. en sub-T.) = *sajop* (M.).

3. *saem* (T. en sub-T.) = *sajom* (M.).

b. aja in plaats van een oorspronkelijker *ae* vindt men in *pahaja* = *pahae*, *bajan* (M.) uit *baen* als uitspraak van *bahen* (§ 10 *b*).

VII. Zoo de *u* aan weerskanten van de *j* staat, heeft T. in plaats van de eerste *u*: *i*; b. v. *siup* = *sujup*, *tiung* = *tujung* enz.

a. Van daar verwisseling van *iu* of *iju* met *uju*; zoo heeft sub-T. van Men. *masiju* of *mansiju*, dat in T. *masiu* moet worden, *masuju* gemaakt; misschien is *tujung* op dezelfde wijze uit *tiung* (zooals in 't Lampongsch) ontstaan.

VIII. De *j* na een *a* en vóór een *u* of *o* in T. weggelaten: voorbeelden:

1. *hau* = *haju.*

2. *bao* = *bajo.*

3. *saur* = *sajur.*

Deze woorden zijn echter met de Tob. uitspraak ook in sub-T. in

zwang; 't eerste in *hau-tanggurung*, 't tweede in eigennamen, als b. v. *bao pais*, en 't derde in *saur-matuwa* enz. *Zelden* vindt men in dit geval de *j* door *i* vervangen; een voorbeeld is *paiogon* = *pajogon*.

a. Na een *a* vindt men *ju* door *i* vervangen alleen in *baion* (*baijon* in sub-T.) uit *bajuon*, als het in 't algemeen *bladen* beteekent, *die tot vlecht- of matwerk gebezigd worden*, terwijl naar den regel in T. *bauon* (sub-T.: *bajuon*) gebezigd wordt, wanneer het van *mambaju* (iets *vlechten*) het verbale substantief (*object van vlechten*, *wat te vlechten is*) is. — Na een *u* vóór een *a* wordt *j* of weggelaten, of door *i* vervangen; zoo vindt men *sua* naast *suia* = *suja* (in *hapur suja*), *lappuang* naast *lappuiang* (§ 11) uit *lampujang* (Mal.).

Aant. 1. Men. heeft *ai* (in twee lettergrepen uit te spreken) waar Mal. dikwijls *aja* heeft; b. v. *lair* = *lajar*, *bair* = *bajar*, *air* = *ajar*. Mal. heeft wel eens *aja* waar *ai* moest staan; b. v. *majat* = *mait* (Men. tweelettergr.) uit Ar. مَيِّت (*mēit* éénlettergr.); vgl. *kajal* (Jav.) met *kail* (Mal.), *majam* = *main* (Mal. § 30 III *c.*).

Aant. 2. Van *ij* hier = *aj* elders zijn als voorbeelden aan te halen: *bijawak* (Mal.) = *bajawak* (Tag.), *ajuga* in pl. van *ijuga* (bl. 13 *aanm.*), *lajá* (Ilоco) = *halija* (Mal.) enz.

De Klemtoon.

§ 18.

De klemtoon valt op de laatste of voorlaatste lettergreep; b. v. *daó*, *bóltok*, *debatá*, *sibórang*. De klinker van de niet geklemtoonde lettergreep is duidelijk, en mag niet kleurloos worden, zoo als in onze uitspraak van *testament* (als *testĕment*) en *singkil* (als *Singkĕl*). De voorlaatste niet geklemtoonde lettergreep is de *ligtste* (in *debatá: ba*, in *daó: da*); die, waarop de klemtoon valt de *zware* (in genoemde voorbeelden *ta* en *o*; en in *boltok: bol*); en, die na een zware of vóór de ligtste staat de *ligte*, die men ook *zwaarachtige* zoude kunnen noemen (in *debatá: de*, in *bóltok: tok*), terwijl als *ligtere* te beschouwen is de lettergreep die vóór de *zware* vóórlaatste staat (in *sibórang: si*).

Aanm. In 't *Dairisch* (zie bl. 40 *aanm.*) is ook een *ligtere laatste lettergreep*.

a. Woorden van meer dan drie lettergrepen worden nagenoeg als twee woorden uitgesproken. Men scheid ze in deelen, waarvan 't laatste drie lettergrepen heeft, zoo 't getal lettergrepen on-

even is. Alleen 't laatste gedeelte heeft den vollen klemtoon; b. v. *gàbe-bólon*, *dàrambanúwa*, *dumàredé*, *pàbowàkonókkon;* waaruit men ziet, dat de halve klemtoon, die in 't eerste gedeelte door een ` is aangeduid, dezelfde plaats als in 't tweede inneemt.

Aant. De scheiding in twee woorden komt vooral uit in die talen, waar de *a* als *å* (of *ò*) uitgesproken wordt, zoo als b. v. in 't Menangkabowsch, waar men b. v. *tjinå-butå* vindt (alsof het *blinde Chinees* beteekende!) uit *tjiñibhūta* (zie bl. 47 onder).

§ 19. *Plaats van den klemtoon.*

Op welke lettergreep de klemtoon moet vallen, is hier nog niet te bepalen, daar de plaats van den klemtoon niet alleen van de soort afhangt, waartoe 't woord behoort, maar ook van de dienst, die het in den zin verrigt. Voorloopig houde men zich aan 't volgende:

I. Substantiven hebben in den regel de voorlaatste zwaar; b. v. *bíjang* (*hond*), *bóltok* (*buik*) enz.

a. Uitzonderingen zijn overgenomen woorden, of die, waarin de laatste lettergr. een zaamgetrokken klinker bevat (zie b. v. n°. 21 bl. 15); *debatá* (Sanscr. *dewatā*), *suttorá* (Sanscr. *sutra*, Mal. *sutăra*), *sukkurá* (Sanscr. *sjukra*, Jav. *sukra;* over de *o* hier zie § 7 aanm. 6); *ijamán* (§ 17 I), *usumán* (eigenn.) uit 't Men. of Mal. *usăman* (Ar. عثمان). — Hoe *narumó* aan zijn klemtoon komt, weet ik niet.

Aanm. Substantiven, wier laatste lettergreep zwaar is, verleggen gaarne den klemtoon naar de voorlaatste; zoo b. v. *tala* (zie n°. 19 bl. 15) uit *talá*, *dibata* (M.) in plaats van *debatá*.

b. (eigenn. zie *man* Wdb.), (eigenn., van een *huta*) en worden als zamengestelde woorden — waarin 't laatste woord duister is — *imbulu-man*, *alo-ling* en *silang-de* uitgesproken; even zoo *hajum-bang* dat uit *haju* + *m* + *bang* (uit *bowang*) bestaat.

II. Alle eenlettergrepige voornaamw. trekken als *adjectief* den klemtoon op zich, zoodat dan 't vóór hen staande woord een halven klemtoon heeft; b. v. (*deze lieden*) *hàla-hon* (§ 10); vandaar ook, dat zij den eindklinker van sommige woorden opslurpen (§ 8 *a*).

a. Met een eenlettergrepige praepositie vóór zich om bijwoor-

den te maken, vormen zij tweelettergrepige woorden, wier laatste lettergreep zwaar is; b. v. *disí* (*aldaar*, zie § 8 *d*). Is de praepositie meerlettergrepig, dan krijgt deze den halven klemtoon; b. v. (*langs dit*, *hier langs*) *tìja-nón* (§ 9).

III. De laatste lettergreep is zwaar in 't tusschenwerpsel *alé*, en in een woord, waarmede men iemand aanspreekt; b. v. *alé radjanamí O onze vorst!* Evenzoo bij ieder van de woorden, waarmede men aanspreekt; b. v. 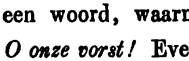 *alé amák* (§ 11) *pangalaós*.

a. 't Tusschenwerpsel *ói*, dat bij 't aanspreken achter den vocativus plaats neemt, is *uitgezonderd;* b. v. 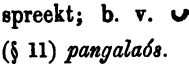 *botí ma i oppúng radjá imbulu-ma-nói* (*aldus was het er mede gesteld, Heer vorst Imbulu-Man!*).

§ 20. *De klemtoon in afgeleide of van een aanhechtsel voorziene woorden.*

I. Bij vóóraan plaatshebbende afleiding heeft 't stamwoord den klemtoon; b. v. *sandók*, en *mandók* (stamw. *dok*), *mardobús* (stamw. *bus*), *maturó* (stamw. *ro*), *padodót* (stamw. *dot;* waaronder het in het Wdb. had moeten geplaatst worden), *dadá* (tweemaal *da*), *sipét* en *sihák* (voorhechtsel *si* + *pet* en *hak*).

II. De klemtoon verspringt een lettergreep naar achteren door een aanhechtsel, al wordt het woord er niet langer door; b. v. *hundúlan* (*húndul* + *an*), *hudjúrmu* (*húdjur* + *mu*), *anggím* (*ánggi* + *m*), *paboáhon* (*pa* + *bóa* + *hon*).

a. *hu* en *tu* als *overmaat* uitdrukkende aanhechtsels trekken den klemtoon op zich; b. v. *magandjaktú* of *magandjakkú* (*te lang* is het); evenzoo *an*, als het een meerderen graad uitdrukt, en 't daarvan voor ziene woord als praedicaat optreedt; b. v. *dengganán* (*schooner* is het); evenzoo de woorden van denzelfden vorm, die *liever* beteekenen, zoo als *rahanán*, *tagonán*, *adongán* (M.) enz.

b. 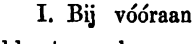 , 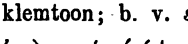 (D.), 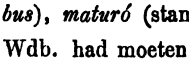 (D.), 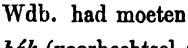 en 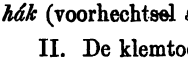 zijn geen aanhechtsels; vandaar *laho ma* (*ga!*) 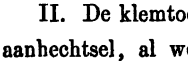 *au pe* (*ook ik*) enz. — Zoo *pe* en *do*, of *do* en *ma* onmiddelijk op elkander volgen, worden zij als één woord uitgesproken met een zware

laatste lettergreep; b. v. *podó* (*pe* + *do*, zie § 28 I *a*), *dopé* (M.), *domá* (M.). Ook als *podó* (of zijn bijvorm *pedé*) *na* vóór zich heeft, behoudt het dien klemtoon; b. v. *napodó*. — Over *nanón* zie § 32 I.

Aanm. 1. De regelen van den klemtoon kunnen allen hier nog niet behandeld worden (1). — Bij vele woorden is de klemtoon willekeurig, en niet aan een regel te onderwerpen; zoo b. v. spreekt men 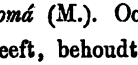 , als het *op d'een of d'andren tijd* (in de toekomst) beteekent, *sogot* uit, maar *sogót*, zoo het de beteekenis heeft van *vroeg in den ochtend*. Dat dit niet uit de beteekenis te verklaren is, blijkt uit *busé* (M.) = *sogot*. De nominale vorm van *paulahon* (*pa* + *ula* + *hon*) namentlijk 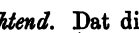 , die als imperatief gebezigd wordt, en in 't passief optreedt, wordt *paulá* uitgesproken, als het beteekent *doe alsof*, *veins* terwijl *paula*: *doe werken* zoude beteekenen. Ook hier is de beteekenis niet de reden van 't onderscheid van lettergreep-klemtoon, want in M. bezigt men *mambaen-baen* (*doen alsof*, *veinzen*) van *mambaen* (*maken*); waaruit blijkt, dat *paulá* ook van *ula* (*mangula* "*werken*") moet afgeleid worden.

Aanm. 2. 't Bataksch kent slechts den lettergreep-toon *in* een woord. De woord-klemtoon, waardoor men *op een woord in den zin* den nadruk legt, is er onbekend.

Aanm. 3. De klinker der voorlaatste lettergreep wordt wel eens gerekt om de beteekenis te versterken, en een *u* en *i* worden dan *o* en *e*, terwijl in de volgende lettergreep *i* of *u* dezelfde wijziging ondergaat; b. v. *adowe* (*gindsch zeer zeer ver*) in plaats van *aduwi* (*gindsch*).

DE BINDU'S.

§ 21.

Zinscheidingteekens zijn niet gebruikelijk. 't Eenigste teeken, dat

---

(1) In 't Wdb. zijn de intransitive werkwoorden, die den klemtoon op de laatste lettergreep hebben door een bijvoegelijk naamwoord of deelwoord in 't Nederd. vertaald; zoo b. v. is waar het met *ingedrongen* vertaald is, *tuhúl* uit te spreken; *daó* (*ver zijn*) is er met *ver* vertaald. De meeste van die woorden nemen den klemtoon op de voorlaatste (*madáo* en *nadáo*), zoo zij *na* of *ma* vóór zich nemen (zie verder beneden).

als zoodanig kan beschouwd worden, is een naar den linker kant openstaand half cirkeltje, dat achter de letter, haar als 't ware omsluitende, geplaatst wordt, en even als de ontklinkeraar (§ 8) *pangolat* (*afsluiter*) heet. Het wordt daar gebezigd, waar de plaatsing van zekere woorden, den lezer niet tot 't goed lezen van den zin kan leiden; b. v.

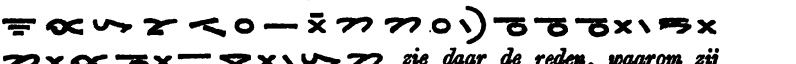

zie daar de reden, waarom zij (zijn voeten door de wortels) *worden bekneld; thans komt gij mij opzoeken.* Stond hier de *afsluiter* niet, dan zoude men *nanón* als bepaling van 't gekneld zijn opvatten. Dit teeken is mij niet anders dan op bamboe voorgekomen, en schijnt van nieuweren datum te zijn. In 't Leesboek heb ik er hier en daar meer gebruik van gemaakt dan bij de inlanders, die er zeer achteloos mede zijn, 't geval is. Algemeen gebruikelijk zijn daarentegen de teekens, die *bindu* heeten; hiervan zijn twee soorten: de eerste die 't begin van een geschrift aanduidt, heet *bindugodang* (*hoofd-bindu;* de gedaante zie Leesb. I bl. 1), en de tweede die aan 't begin van de afdeeling van een geschrift, of wel van een ander vers staat: *bindu na metek* (*kleine bindu;* de gedaante zie Leesb. I bl. 4 onder).

a. In brieven (op bamboe) wordt in plaats van de *bindu-godang* de *bindupinardjolma* (*bindu in de gedaante van een mensch*) gebezigd. De staart van deze *bindu* doorloopt de geheele bamboe-geleding; b. v.

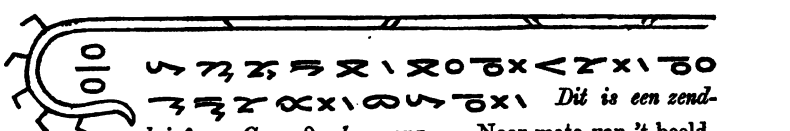

Dit is een zendbrief van Guru Sombaon enz. — Naar mate van 't beeld, dat men in zoo'n slecht geteekende figuur ziet, heeft zoo'n *bindu* ook andere namen, als b. v. *bindupinarulok* (*bindu in de gedaante van een slang*) enz.

b. de *bindu na metek* heet ook naar de gedaante *bindu pinarboras* (*bindu in de gedaante van een vrucht*). Ook deze *bindu* heeft soms een staart, die de geheele bladzijde doorloopt, om d'eene afdeeling van de andere te scheiden.

c. In sommige *pustahas* wordt 't teeken ///, dat bij de mij bekend geworden Bataks niet in gebruik is, even als de *bindu na metek* gebezigd, maar in onderscheid daarvan ook achter den titel van een geschrift vóór 't eigenlijke begin, omdat men gewoon is den titel op denzelfden regel als 't begin te schrijven. Ik heb

er in 't Leesboek telkens gebruik van gemaakt (zie b. v. bl. I Leesb. I).

Leesoefening.

(De tekst zie Bataksch Leesb. I bl. 1 en vlgg.).

(*Bindu-godang*) Suhutan Nan-Djomba-ilik/// asadóng ma halak na saingan, margowar si-singga-ulubalang; asa i ma na mardjolmahot siboru suriga, i ma na marhutahok kuta padang matogu; sukkot ni hagabejom ma ibana anggo maromas, alai anggo dakdanak sada pe sowada. Dung ni asa lao ma ibana meda-ngedak tu balijan, dida ma parbuwe ni rukkung banggik nunga sai marrara di bael lamunna; dung ni, asa di tultuli ma dakka ni haju i; duk sappe bowanonna di rohana, midjur ma ibana, di putihi ma, di lejom ma di pangan djolmana i; sahat butong ma djolmana i na mangap parbuwe ni rukkung banggihi; dung ni, asa modom ma nasida, marnipi ma djolma ni radja i, dipi-ma: ro doli-doli tu lambungna; dung ni, asa manukkum ma ibana: "aha ma ni-ulamu alé itóng! di baer ro hamú tu lambukkón"?; botí ma ninna. "Olo itó ro pe au tusón, adóng ma na hu-dok: di pangak kamú nariap parbuwe ni rukkung banggik, molo naek parsaulijak kinorhonní di hamuna, pangak-kamú ma sada manuk na marpuli, sada manuk sabur bittang bąek karoanna; molo so di pangak-kamú i, ra tuk kamagowan do hinorhonní; alai molo di pangak-kamú i, ra tuk parsaulijan do hinorhonní; op pe da ba itó! i do na hudók di hamú di baer ro au;" botí ma ninna. "Olo itó! molo i ma hapé ni-ulamuna di baen na ro, djadi do tutú; ati-hunang di pabowa hamuna, adóng binoto?" botí ma ninna djolma ni radja i. Dung ni, asa sum ma nasida na marhata i; asa lao ma doli-doli na ro i. Dung ni, asa tarsunggul ma djolma ni radja i, dingot ma nipina i. Duk tora-ngari, asa di dokkom ma naposona manakkup manuk duwa, sada na marpuli, sada sabur bittang. Dung ni, asa manukkum ma radja i: "tu aha manu-hi, di baep pala duwa di buwat to?" botí ma ninna radja i. "Olo sianák ni namború! nadóng ma ulaonna, di baek kubuwat; sai nae-ngau mangam manuk; agija-tadók kangoluwam musé"; botí ma ninna djolmana i. Dung ni, asa di parmasak ma tutú; sum masak, asa di dippu ma indahat tu pinggan. Dung ni, asa di tibali ma djuhut manu-hi tu panganan; dung ni, asa di hatahom ma tu tondina: "alé tondikkú! mangam manuk na marpuli ma hita, dohot mangam manuk sabur bittang; harowan ni nipikku naborngim ma on"; botí ma ninna. Dung

ni, asa di pangam ma tutú djuhut manu-hi doho-tindaha-ni; su-nibana mangan, marnapuram ma ibana. Dung ni, asa sappe ma sabulan dung di pangan [1] manu-hi, asa di parsigora halak ma ibana: dung ni, asa di dokkor radja i ma guru sijapuluwan mambaep pagar parmeme. Dunk sun di baen [2] paga-ri, asa mangam ma nasida; sum mangan, asa manukkum ma radja i: nunga di baek ko paga-ri gurunamí! pabowa horat-soras dingin-dingin, hadadao ni begu, donok ni parsaulijan"; botí ma ninna. "Olo radjanamí! anggo tung mara inda-ngadóng di rohakku, alai anggo na di dalom laut, tu-ngasík sogot rupani sijar rupa ni halak, ra tung mambaet tihas i [3] di ho"; botí ma ninna. "Olo gurunamí! anggo rupana i, atik na behá pe rupana, indada dohonon i [4] tu ho; unak so-tijúr do tolhat sarowan"; botí ma ninna. "Olo radjanamí anggo tung di mara ni djolmamí, pos rohám"; botí ma ninna datuna i. Dung ni, asa sum ma nasida na marhata i, midjur ma datu i. Dung ni asa sappe ma duwa bulan dung na mambaep paga-ri, asa matoras ma eme, tubu ma na di dalom laut; ro ma djolma ni radja i, di bereng ma tutú, dida ilik do paják di djolona; dung ni, pittór gondók do panailina. Dung ni, asa di djopput ma tinubuhonna i, di baluti tulos. Dung ni, asa di appehom ma tu takkingan ili-hi; dung ni maridi ma ibana tu aek. Ro ma radja i, dihuttot sijap pudi; monggop ma ibana di djulu ni tapijan. Dung ni maridi ma djolmana i; dida ma butuha ni djolmana i nunga alpís: "nunga tolhat sarowal lejatni, nunga alpít su-ida butuha ni djolmakkán; na songon dija ulaning na tubu i?" ninna rohana. Dung ni asa lao ma ibana muli, pittór di djumung ma tu bagas. Dung ni, asa di ranapi ma di baga-si; indadong dida; "na tu dija ma di baen tubuna i?" ninna rohana. Dung ni, asa ro ma djolmana i sija-naek; dung ni, manukkum ma radja i: "tu dija do na tinubuhommí? alé ború ni datuláng"! botí na ninna. Olo radjanamí

---

[1] De *n* wordt hier niet naar den medeklinker, waarmede 't volgende woord begint, gewijzigd, omdat *manu-hi* (die kippen) subject is van *di pangan* (*door haar gegeten*). De regel van § 15 zoude hier gelden, zoo 't substantief achter *di pangan* de persoon uitdrukte, waarvan de inhoud van 't werkwoord uitgaat (*di pangam manu-hi* zoude *door die kippen gegeten* beteekenen).

[2] *paga-ri* is hier 't subject van *di baen* (*toen door hem het behoedmiddel gereed gemaakt was* enz.); anders zoude hier de sluitende *n* als *p* uitgesproken worden (§ 11 *a*).

[3] *i* staat hier als substantief; anders zoude het *tiha-si* zijn.

[4] Vlg. noot 3.

di takkinga-ni do hu-baen; ai asíng do sijat tubu ni halak;" botí ma ninna djolmana i. "Olo boru ni radjanamí! ai aha do lejatni na tinubuhommí?" boti ma ninna radja i. "Olo, anák ni namború! ilik do na hu-tubuho-ni;" botí ma ninna. Dung ni, asa gondók bę ma nasida; dung ni, asa di rijor radja i ma tu takkingan, dida ma ili-hi nunga mandjirir djirir. Dung ni, asa di djopput radja i ma, naeng di sappattom ma ili-hi; una-ngau di sappattok-ko alé apáng! molo tung di bunu ho au, sai mago do ho; hapé, molo di pangolu ho do au, sai gabe do ho;" botí ma ninna. Dung ni, asa sundat ma di sappattor radja i. (*bindu na metek* of *bindu pinarboras*) Dung ni, asa sappe ma pitu borngin enz.

MANDAILINGSCH.

A. *Schrift.*

Een *h* met twee streepjes op den rug, die *tompi* (*ruggevracht*) heeten, wordt gebruikt om een *k* uit te drukken. In zuid-M. is *s* met de *tompi* in gebruik om *tj* uit te drukken. De *tj* is nagenoeg de Engelsche *ch* in *child*, maar met minder sissing, zoodat het even als reeds van de *dj* (§ 2) en *nj* (§ 7 aanm. 8) gezegd is, een ondeelbare medeklinker is, waarin de *j* van de transcriptie niet afzonderlijk te hooren is (*tjaljing* en niet *tjat-jing*). Beide deze schriftteekens (en) zijn van jongen datum, er zijn slechts bij zeer weinige woorden, en meestal bij die uit 't Oeloesch of Menangkabowsch overgenomen zijn, volstrekt *noodzakelijk* (zie nader onder B. en D). 't Schrift verschilt slechts in enkele letters, zoodat men, na kennis van 't Tobasche genomen te hebben, het met weinig inspanning kan leeren lezen. Alleen de letters, die veel in gedaante verschillen, geef ik hier op; de overige kan men uit 't tweede stuk van 't Leesboek gemakkelijk leeren kennen. = , = , = , (ook:) = , = ; (*tja* zie boven), (*ka* zie boven). De *ng* als sluiter heeft altijd de gewone plaats (*song*, *ping*). De *ina ni surat* heeten *induk ni surat*, en de *anak ni surat: danak ni surat*. De eerste worden in de hier onder staande volgorde in zuid-M. opgegeven, terwijl in noord-M. weder een andere in gebruik is: . — De *i* heet *uluwa*, de *u*: *boruta* of *buruta*, de *o*: *sijala ulu*, de *e*: *talinga*, en het teeken van een sluitende *ng*: *amisara*. Onder de *danak ni surat* wordt ook de *tompi* gebragt.

Aanm. In gedaante is de ᯉ de Indische tong-*s*, die in 't Sanscr. en Jav. van de *p* slechts door een streep verschilt; vgl. — met ᯉ, ᯈ (*p*) met ᯈ (*s*) en ᯅ met ᯅ.

B. *de k. en h.*

I. De *h* is onmiddelijk na een sluiter *k;* b. v. *porkis* = *porhis* (T.), *markuta* = *marhuta* (T.), *manjolotkon* = *manolotton* (ᯂᯖᯉᯂᯒᯉᯖᯒᯉᯂᯒᯉᯖᯒᯉᯂᯒᯉᯖᯒᯉ), *di baen ko* (zuid-M.), *di baet ko* (noord-M., zie C) = *di baek-ko* (§ 12 *b*).

II. In twee volgende lettergrepen is *h* als beginner onaangenaam, en vindt men in plaats van de eerste *h* een *k;* b. v. *kehe* (*vertrekken*) eigentlijk = *hehe* (T.: *opstaan*), *kahâng* (alleen als vocativus gebruikt) = *hahâng* (T.), *kihik*, *kahanggi* (uit *haha* + *anggi* in T.; *haha* wordt mijns wetens in dezen tongval afzonderlijk niet gebruikt), enz.

a. Wanneer door herhaling van een op een medeklinker eindigend woord wegens I 't tweede woord met een *k* begint, maakt deze tongval soms den beginner van 't eerste ook tot een *k;* b. v. *kijan-kijani* (*kijan* tweemaal + *i*).

b. 't Bezigt *k* als beginner ook in gevallen, die niet te bepalen zijn; voorbeelden zijn *kerek* = *herek* (T.), *kikit* (misschien door Mal. invloed, en herinnering aan 't Mal. *kikir*), *mikim*, *kuwat* (Ar. Mal.), *na kobol* (door Mal. invloed) = *na hobol* (T.), *mardoking* (stamw. *king* = *hing* in T.), *katjitjiren* (door 't Men. zie Wdb.), *kute*, *timbako* (door 't Men. *timbakow*), enz. In *keta* is de *k* uit *kehe* (*keta* is *kehe* + *ita* zie *d* alhier, en *c* onder E).

Aanm. zuid-M. heeft bij woorden, waarvan de afleiding niet duidelijk is, zoodat zij als stamwoord kunnen gelden, in plaats van *kk* tusschen klinkers altijd *ngk;* hieruit *rangkon* te verklaren als *rakkon* (zie aanm. § 12).

c. Dikwijls vindt men *k* in een overgenomen Men. woord, waar dit *h* heeft, alleen maar om het een vreemd voorkomen te geven; zoo vindt men *mantakari* (in de prevelformulieren) = *mantahari* (Men. = Mal. *mata-hari*), *sakajo* = *tjahajâ* (Men.); immers daar *k* in 't Bataksch een *k* van 't Mal. of Men. vertegenwoordigt (§ 10 *a*), zoo nam men de *k* uit vrees, dat 't woord met een *h* te Bataksch zoude klinken! (vgl. D IV *a*).

d. zuid-M. laat de *h* weg, *uitgezonderd* waar I plaats heeft; b. v. *ijot* = *ihot*, *ijan* = *ihan*, *danon* = *dahanon* enz. Dit wegla-

ten van de *h* is soms in noord-M. ook bij sommige woorden geijkt geworden; zoo b. v. in 't voorhechtsel *mahi* (b. v. *maisolat* = *mahisolat*); vgl. *maihotang* uit *mahihotang* (zie bl. 41 onder *a*).

C. *Sluitende neusklanken vóór scherpe medeklinkers.*

Het zuid-M. spreekt de neusklanken als sluiters vóór de scherpe vaste medeklinkers uit, terwijl noord-M. T. volgt (§ 11), maar met de *n* als sluiter vóór een *p* geen uitzondering maakt (§ 11 *a*); b. v. *teman pargarutan* (zuid-M.), *temat pargarutan* (noord-M.), *pantis* (zuid-M.), *pattis* (noord.M.), *langka* (zuid-M.), *lakka* (noord-M.) enz.

a. zuid-M. maakt van dubbele *k* gaarne *ngk* (zie *aanm.* onder B.), of werpt soms een *k* weg; b. v. *mandokon* = *mandokkon* (zie G.).

Aant. Daaruit misschien te verklaren, dat wel eens een woord dat in T. op *k* uitgaat, in M. op een klinker eindigt; b. v. *surduk* = *surdu* (M.); immers *surdukkon* kan in zuid-M. *surdukon* worden, en dit kan weder als *surduhon* in noord-M., dat de *h* tusschen twee klinkers even als T. bemint, gehoord worden; zoodat men *hon* als 't aanhechtsel van 't woord afscheidende, niets meer overhield dan *surdu*.

D. *de s en de tj.*

I. De *s* is in zuid-M. na een sluitende *n* altijd *tj*; b. v. *lantjat* = *latsat* (T.). Evenzoo de *s* van 't aanhechtsel *sa* na iederen anderen sluitenden medeklinker; b. v. *dapottja* = *dapotsa* (T.).

II. In noord-M. is de *s* altijd *tj* na iederen sluitenden vasten medeklinker, 't zij oorspronkelijk in 't woord hoorende of door C. ontstaan; b. v. *maktji* = *maksi* (T.) = *mangsi* (zuid-M.), *lattjat* (zie bij I), *halak-tjokko-ni* 1 = *alak songkoni* 1 (zuid-M., zie B. *d*), *hup tjokkoni* 1 = *um songko-ni* [1] (zuid-M., zie B. *d*.).

III. De *s* als beginner van een lettergreep in een woord, waarin reeds een lettergreep door I of II met *tj* begint, wordt *tj* uitgesproken; b. v. *bintjutjur* (zuid-M.), *bittjutjur* (noord-M.) = *bitsusur* (T.); evenzoo *antjotjak* (zuid-M.) en *attjotjak* (noord-M.).

Aant. In 't Mal. vindt men een *s* als beginner van een lettergreep wel eens in *tj* veranderd, omdat een andere lettergreep met *tj* begint; b. v. *tjutji* naast *sutji*, *tjuwatja* uit Sanscr. *swatjtjha*,

[1] ᯂᯒᯉᯎᯐᯒᯞ᯲.

tjătjang (Men.) = *sĕtjang* (Jav. en Sund.); vgl. *Dairisch* D II op bl. 35.

IV. Er zijn echter gevallen, waar de volstrekt noodzakelijk is, en men niet uit de plaats door de *s* ingenomen, weten kan, dat hij als *tj* moet uitgesproken worden; b. v. , dat uit het Men. *sansing* (=) moet ontstaan zijn, want daar de *s* in de tweede lettergreep wegens I *tj* wordt, zoo moest de *s* der eerste naar III hem gelijk worden. De *n* zal hier door noord-M. onhoorbaar geworden zijn (C.), zoodat misschien ergens in zuid-M. de uitspraak *tjantjing* nog in zwang is. — In *katjil* is de *tj* een overblijfsel van 't Mal. *kantjil* met weglating van een uit *n* in noord-M. naar C ontstane *t*.

a. Bij *katjitjiren* (uit Rao-Men. *katitiren*) is *tj* ontstaan door de zucht 't woord als Maleisch te stempelen; immers men meende door *ti* te Bataksch te zijn, want uit de vergelijking van een woord als b. v. 't Mal. *tjintjin* met 't Bat. *tintin* moest men dat *ti* te Bataksch vinden (vgl. *c*. onder B).

b. Woorden, waarin *tj* niet te verklaren is, zijn zeer weinig in getal, en denkelijk allen uit 't Men. of Ulusch; b. v. *markatjak*, *totjongang*, enz.

E.

De *versmelting van klinkers* heeft hier als in T. plaats maar vóór-aan; b. v. *tuta* (zuid-M.) uit *tu-uta* (B. *d*) = *tu-huta* (noord-M.), *markatata* (zuid-M.) in plaats van *markata-ata* = *markata-hata* (noord-M.) enz.; daarentegen *maridi-i* en niet *maridí* zooals in T.

a. Zoo *a* de klinker is in de laatste lettergreep, schuift zuid-M. een *h* in; b. v. *parkalahan* = *parkala-an* (noord-M.) = *parhalán* (T.); evenzoo is *dahan* ontstaan uit *da-an* met wegvalling van de *w* van *dawan* (n°. 6 op bl. 14).

b. behoudt zijn eindklinker vóór de adjective voornaamwoorden (*bajo i*), terwijl *akkora* (§ 8 *a*) mij in dezen tongval nooit voorgekomen is. — In zuid-M. wordt de eindklinker van *mu* en *hu* niet opgeslurpt (§ 8 *a*).

c. Zamentrekkingen in zuid-M. als *pintorbangon* in pl. v. *pintu-orbangon* (*orbangon* = *horbangon* in noord-M.); en *keta* in pl. v. *ke-e ita* (*kehe hita* in noord-M.) zijn zeldzaam; evenzoo *hori* (noord-M.) in pl. v. *haori*.

d. *alé* verliest zijn eerste lettergreep (vgl. § 8 *c*) ook na de interterjectie *ba* (*nada ba le*).

e. Achter 't voorhechtsel *pa* kan vóór *ida* een *t* als ingeschoven gelden (*palidahon* uit *pa* + *ida* + *hon*), daar *ida* thans als stamwoord geldt.

f. tusschen *hala-hi* (als voornaamw. derde pers.) en *i* (als adject. voornw.) wordt *n* ingeschoven; b. v. *hala-hini* (+).

F. *Onderscheid van klanken in Mandailingsch en Tobasch.*

I. *ld* = *ll* (vgl. G); b. v. *maldo* = *mallo* (T.), *tuldang* = *tullang* (T.), *poldak* = *pollak* (§ 16 *a*).

II. *wa* in een gesloten laatste lettergreep in sub-T. (en D.) is hier *o;* zie bl. 13 r. 3 v. o. en de voorbeelden op bl 14; waaruit blijkt dat soms T. gevolgd wordt.

III. *nj* altijd, waar T. en D. *n* hebben in 't verbale voorvoegsel (met een sluitenden neusklank) als de *s* als beginner van 't stamw. wegvalt; b. v. *manjurat* = *manurat* (*mĕnurat* D.) van *surat*, *uitgezonderd* wanneer de tweede lettergreep van 't stamwoord ook met een *s* begint; van daar *manosop* van *sosop*, *manusu* van *susu*.

a. zuid-M. stoort zich soms niet aan de uitzondering.

Aanm. 1. De *nj* is nu eens vertegenwoordiger van *j* (sub-T.), dan weder van *n;* b. v. *tanja* = *tana*, *njaba* = *naba*, *panjogon* (zuid-M.) = *pajogon* (bl. 18 r. 3). Wanneer *nj* een *n*, of een *j* vertegenwoordigt, is niet te bepalen; zoo b. v. is 't Mal. *minjak* ook hier *mijak* even als in sub-T., terwijl Dairisch *minak* heeft.

Aant. Waar d'eene tongval *n*, en d'andere *j* heeft, moet men —— daar *n* en *j* elkander's plaats niet nemen —— uitgaan van een *nj* in een elders bestaand woord; b. v. *mijak* (zie *aanm.* 1); *bojom* (Dair.: *bĕnĕm*) veronderstelt een *bonjom* of *bĕnjĕm* ergens; even zoo en . Zoo zijn *na* (Bataksch aanhechtsel derde persoon) en *ja* in *ija* (Mal. voornaamw. derde persoon) beiden uitgegaan van *nja* (Mal. en Men. aanhechtsel derde persoon) zoo als blijkt uit 't Men. *injå* (اين = اي); vgl. ook *pojop* met *pĕnĕp* (D.).

Aanm. 2. In plaats van *nja* of *nnja* in M. vindt men ook in T. *nna* of *nni;* b. v. *irisanna* en *irisanni* = *irisanja* of *irisannja*. In sommige streken van Toba gebruikt men, even als in 't Huwasch, *ni* = *na* (als aanhechtsel derde pers.), waaruit de overeenstemming met 't Mal. aanhechtsel (zie *aant.*) blijkt. De *i* schijnt hier een poging te zijn den verhemelte-klank *nj* terug te geven, even als in

andarasi, waar *si* moet gekomen zijn om *tja* weder te geven van *ĕndĕratja* (D.).

Aant. Men. is afkeerig van *nji* en heeft *ni;* b. v. *kuniq* (§ 30 XIII *aant.* 1) = *kunjit* (Mal.), *suni* = *sunji* (Mal.) enz.; 't Jav. soms ook; b. v. *kunir* = *kunjit*, *uni* = *bunji* (Mal.).

IV. Een *d* als beginner van een lettergreep, waar T. *l* heeft in woorden, waarin een lettergreep, meestal een voorgaande, met *l* of *s* begint; voorbeelden: *lidung* = *lilung*, *lidi* = *lili*, *sido* (in *mantjido*) = = *silo*, *sijadosan* (uit *sihadosan*, zie § 10 *b*) = *sijalosan*.

Aanm. Er kan hier geen melding gemaakt worden van woordvormen, waarin 't aanwezig zijn van zekere klanken niet aan regels kan onderworpen worden; zoo b. v. is het geen regel, dat deze tongval *mb* tusschen twee klinkers kiest, waar T. of een zustertaal slechts *m* heeft; men vindt *timbus* = *timus*, *djombur* = *djomur*, *gumbot* = *gomĕt* (D., zie *Dairisch* A. II *b* op bl. 33), maar *omon* = Mal. *ămban* (vgl. Jav. *kĕmbĕn*); zie verder § 30 IX.

G.

Verdubbeling van denzelfden medeklinker in zuid-M. dikwijls *vermeden;* van daar F. I, C. *a*, en *marlange* (§ 16), *tuwan-lajan*, *monmon* (§ 15), *mandokon* (C. *a*).

a. noord-M. volgt natuurlijk vaak T.; b. v. *nimmu* = *ningmu* (zuid-M.), *ninna* = *ningna* (zuid-M.) en *numma* even als in T. (§ 11 *b*), *mandokkon* even als in T. (C. *a*). — Ook F. I. geldt er.

Aant. In 't overnemen van woorden uit 't Menangkabowsch worden de tweeklanken *ej* en *ow*, die daarin slechts als slotklanken voorkomen, òf door *e* of *o* wedergegeven, òf in twee lettergrepen (twee klinkers) overgebragt (b. v. *tindjóu* uit Men. *tíndjow*). Die tweeklanken zijn in 't Men. *onzuivere*, waarvan het eerste bestanddeel (*a*) door 't tweede (*i* of *u*) gekleurd is; komt een met een klinker beginnend aanhechtsel achter hen te staan, zoo herkrijgen zij hun eerste bestanddeel ongekleurd; b. v. *gulajan* (in *gulej gulajan*) uit *gulej* + *an*, *panindjawan* uit *panindjow* (van *tindjow*) + *an*. Wij zullen die tweeklanken door *ej* en *ow* uitdrukken, omdat *ei* en *ou* den leerling aanleiding zouden geven ze als tweelettergrepig (*e-i* en *o-u*) uit te spreken, daar zij in de transcriptie van Bataksche woorden aldus *moeten* uitgesproken worden. In geslotene lettergrepen kunnen

die tweeklanken niet anders dan als twee klinkers uitgesproken worden; b. v. *kául en máit* uit قول en ميت.

H.

De klemtoon is hier als in T. — 't Voorhechtsel *do* (§ 28 I *b*) verandert zijn klinker niet; *mardoking* = *mallihing*.

Noord-Mandailingsche Leesoefening. (Tekst zie Bataksch Leesb. II bl. 54).

(*Bindu-godang*) torkat-torkanan/// "torkat-torkanatta: bijá ma pambuwat ni halak di lattjat saean ni namora, pitu lappis ina ina, pitu lappis ama ama, pitu lappis budjing budjing, pitu lappis doli doli mamataisa, ulang di buwat kalak, ulang di pangan mottji, i ma di baen na ni mata-an ni halak?" ni-ngi na sada halak. Djadi ro na sada halak: "torkat-torkanatta: bijá ma pambuwat ni gadja di bulung gumbot di robaen, attjo dapo-tija i pangano-nija?" ni-ngi na sada halak. Djadi ro pardjolo nakkinnán: "pitudar do i di alo gadja i marrokanan; di baet pituda-ri gijot mangan djauk panjulung ni halak, djadi makkuling ma gadja i di topi-duru ni na puna djau-ngi, djadi di begé pituda-ri ma; "aha do baenonmu disón?" ni-ngija. Djadi ro gadja i: "ija ho, aha baenonmu disón?" ni-ngija. Djadi ro pituda-ri: "gijot manakko djauk panjulung ni bajo nappuna hauma on do au niján"; ni-ngija. Djadi ro gadja: "au pe niján, rohamu, gijot mambuwat bulung gumbot na di robaen an do au, nada dapo-tau;" ni-ngija. Djadi ro pituda-ri: "ra do ho marale-ale hita, attjo hu-buwat bulung-gum bo-ti panganonmu?"; ni-ngi pituda-ri. Djadi ro gadja i: "djadi"; ni-ngija. Djadi di buwat gadja i bulung ni panggu; dung di buwa-tija bulung ni panggu i, djadi di sapsa-pija ma bulung ni panggu i. Dung di sapsa-pija bulung ni panggu i, djadi di pajakko-nija ma sopa-sopana i di dalat tu hauma i. Djadi tora-ngari, djadi dida nappuna hauma i ma panjapsapan ni gadja i di dala-ni, djadi di dokko-nija ma di datu panjulu-ngi: "numma sudé djaung di pangan gadja"; ni-ngija. Djadi ro datu panjulu-ngi: "attóng ulang be hori hamú hauma i, na duk tarpattang ma i"; ni-ngija. I ma da! di baen na ni-pangan ni pitudar djauk panjulu-ngi. Djadi di rurusi pitudar bulung-gumbot na di robae-ni, djadi butok pitudar mangan djaung, butong gadja mangan bulung-gumbot"; ni-ngi na sada halak. (*Bindu na menek*). Djadi ro na sada halak enz.

Zuid-Mandailingsche Leesoefening. (Tekst zie Leesb. II, bl. 105).

(*Bindu-godang*) andung/// ija bo alé bulu-aor-leman na pitu ruwás! ulang ko mardabu-dabu siluluton di bajo na sumurat ko, di gadubang sala-matadjom ko mardabu-dabu siluluton, di raut sala-mapintjur ko mardabu-dabu siluluton; i do na pandungkon dalan kalolongas di si manaremu i, alé bulu-aor-leman na pitu ruwás! o ma i na sundat palando-lando ruwasmu, na sundat marngeuk di tonga ni situmalun, na sundat parsitinggiran ni tarijas kedede di tonga ni situmalun alé bulu-aor-leman! di Toba silindung djulu o mardabu-dabu siluluton! i do na padjadi-djadi boru ni situlison alé bulu-aor-leman! antjo dalanna malongas marobur simanaremu i, alé bulu-aor-leman na pitu ruwás! i pe da alé bulu-aor-leman napitu ruwás! sai ma i djolo parsaitan pardangolan ni simanaremu i, alé bulu-aor-leman na pitu ruwás (*bindu na menek*) u-paijut ku-patompang domá djolo parsaitan pardangolan ni simanarengku on alé bulu-aor-leman! muda u-tontang ku-sarijon, song na topak di bulan kurung di bulan lobi-lobi ma, urowa, simanarengku on, antjo tarpasurung tarpalobi parsaitan pardangolan ni simanarengku on. Anta ulaning tijé lobi-lobi ni bunga ni siubejon ni dainang do simanarengku on, antjo suwangkon na matartar di ak ni silumimpang dalan do simanarengku on di tartarkon dainang enz.

DAIRISCH.

A.

't *Alphabeth* wordt in deze volgorde opgegeven: 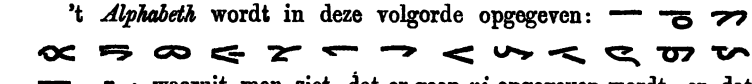 waaruit men ziet, dat er geen *nj* opgegeven wordt, en dat en hier in plaats van en gebruikt worden. De *haluain* heet hier *kalowan*, terwijl de overige namen der *anak ni surat* slechts in uitspraak verschillen; b. v. *kaběrětěn* = *haborotan*, *kětadingin* = *hatadingan* enz. Het teeken van de sluitende *ng* kan bij en op de gewone plaats geschreven worden (*song* *ting*). Bij de *anak ni surat* van T. worden nog gebruikt:

I. = (*sikordjan*) op de gewone plaats van de *hamisaran* geschreven, is 't teeken van een zachte maar duidelijk hoorbare *h* als sluiter; b. v. *lohloh*.

De ĕ.

II. ᳓ (*kaběrětěn-podi* d. i. *achter-haborotan*) wordt midden *boven* of *achter* — daar men van onderen naar boven schrijft (§ 1) — de letter geplaatst, en heeft den klank van onze toonlooze *ĕ* (in *běgin*). Hierbij is op te merken:

a. De *kaběrětěn podi*, hoewel een toonlooze *ĕ* (zie *b*) mag nooit, zelfs niet vóór de *trillers* (§ 7 aanm. 6), 't verlies van een lettergreep veroorzaken (zoo als b. v. in 't Hoogduitsche *glauben* = *gĕlooven*); *tĕlú* en *pĕrá* spreke men niet *tlu* en *pra* uit. De opene lettergreep, waar de ĕ zich bevindt, wordt tevens gesloten door den beginner der volgende dubbeld te *schrijven* (zie H.); b. v. ᳓ ᳔ ᳓ ᳔ (*tĕlú*). Is die beginner een *stompe* vaste medeklinker, zoo wordt de opene lettergreep wegens § 7 (aanm. 1 onder) met een *scherpen* gesloten; b. v. ᳓ ᳓ ᳔ (*pĕdáh*), ᳔ ᳔ ᳔ ᳔ (*bĕbĕré*), ᳔ ᳓ ᳔ (*bĕgé*) enz. Is hij een *dj* of *tj*, zoo bezigt men uit gebrek aan een bijzonder teeken voor *tj* een ᳓ ter sluiting der voorgaande lettergreep; b. v. ᳓ ᳓ ᳔ (*lĕdja*), ᳓ ᳓ ᳓ ᳔ (*tjĕtjedur*).

Aanm. 1. De spelling van ᳓ ᳓ ᳔ is zonderling, en slechts te verklaren uit een herinnering aan een vroeger *nĕbi*, dat in 't Mal. (of Atjineesch?) ergens bestaan kan hebben, zoo als uit de Rao-Men. uitspraak *nobi* (aant. bl. 60 onder) van 't Ar. *nabī* (نبي) mag vermoed worden.

Aant. In sommige Jav. handschriften zal men een diergelijke spelling (b. v. *pĕtdjah* = *pĕdjah* enz.) vinden.

b. De *ĕ* doet den klemtoon altijd op de volgende lettergreep vallen, zelfs wanneer deze ook van hem voorzien is; b. v. ᳔ ᳓ ᳔ *bĕlĕ́n*, ᳔ ᳓ ᳔ *bĕlgáh* enz. Hij neemt nooit plaats in eene laatste *opene* of met *h* geslotene lettergreep, en is dikwijls de vertegenwoordiger van een *o* in T. of M.; b. v. *kĕrbo* = *korbo*, *bĕdil* = *bodil*, *gomĕt* = *gumbot* (M. zie *Maindailingsch. aanm.* op bl. 30), *tanoh* = *tano*, *bĕtoh* = *boto*, enz. Uit de *ĕ* kent men de plaats van den klemtoon, zoodat de lastige regels in T. of M. betreffende den klemtoon hier voor een groot gedeelte vervallen (zie nader K.).

Aanm. agoni is uit T. overgenomen (*aanm.* bl. 45), daar het *agĕni* zoude zijn, zoo het onmiddelijk uit 't Sanscr. (*agni*) was overgenomen.

B. *De* .

De wordt hier *altijd k* uitgesproken, en vertegenwoordigt *h* in T. of M. bijna regelmatig (§ 10 *a*); b. v. *kima* = *hima* (T. en M.), *dukut* = *duhut* (T. en M.), enz.

C. *De* .

I. De , en worden bij 't opzeggen van 't alphabet geadspireerd uitgesproken (*ha*, *hi*, *hu*), maar men is, daar zij ook niet geadspireerd voorkomen, gewoon, overal waar *i* en *u* of *e* en *o* vóór een ongelijken klinker de gelegenheid daartoe bieden, van de *j* en *w* gebruik te maken, om de adspiratie te verhoeden; zoo spelt men 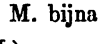 , en niet , daar dit *buhat* zoude uitgesproken worden; evenzoo en niet (dat *lehang* zoude zijn). Van daar dat naauwkeurige schrijvers de *j* en *w* gebruiken na op een klinker uitgaande woorden, zoo 't volgende niet met een *h* begint; b. v. (*ku-obah*), *si-obah*) enz. Maar daar nu nog vele gevallen plaats kunnen hebben, waarbij 't onderscheid tusschen een stomme *h* (klinker) en een *h* niet in 't schrift kan uitkomen, zoo pleegt men ook *in* een woord de halfklinkers te schrijven, waar zij uitgesproken de uitspraak geenszins wedergeven; men *schrijft* dan na een *a* de *j* vóór *i* en *e*, en de *w* vóór *u* en *o*; b. v. (*tai*), (*kae*), (*maus*), (*aor*). Daar *ji*, *je*, *wu* en *wo* geen erkende lettergr. zijn, zoo kan 't gebruik der halfklinkers hier geen onzekerheid geven.

Aant. Wordt de *w* in 't Jav. *rawuh* (*roh* in D.), en *karawu* (vgl. Mal. ساوي) uitgesproken?

II. Tusschen twee klinkers of na een sluitenden medeklinker geschreven, is altijd *h*; b. v. *sahut*, *puhun*, *barham*, *nahan* enz. Als beginner van een woord kan de , zoo hij niet van een klinkerteeken voorzien is, naar willekeur, *met* of *zonder* adspiratie klinken; 't eerste is vaker 't geval, maar *wanneer* kan niet door een regel bepaald worden; zoo b. v. spreekt men *adji* en *hadji*, *asa* en *hasa* uit, maar is altijd *hakum*. — 't Voorhechtsel *ĕ* met een sluitenden neusklank is nooit geadspireerd (*ĕntasak*, *ĕmbuwe* enz.); evenmin de praepositie *i*, die daarom ook wel 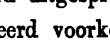 *geschreven* wordt.

Aanm. Die er lust toe heeft, kan het beproeven een regel

vinden door 't derde stuk van 't Leesb. vlijtig te lezen, daar 't volgen van een met beginnend woord op een klinker uitgaand woord (zie I) over stomme of klinkende *h* licht kan verspreiden; ik heb er den tijd niet toe kunnen vinden. De Mal. spelling kan hem zijn taak *gedeeltelijk* slechts vergemakkelijken; b. v. 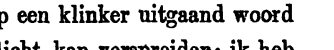 (*hamba* = هَمبَ), daarentegen 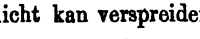 (*ari* = هاري).

D. *De* .

De is in de volgende gevallen *tj*:

I. Na een sluitenden *n*; b. v. 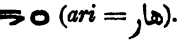 *kantja* (vgl. *Mandailingsch* D. I op bl. 27).

II. Als beginner van een lettergreep, zoo in 't woord een andere lettergreep 't zij door I, of anderzins met *tj* begint; b. v. *tjontjang* (Men. *sonsang* = Mal. سڠسڠ; vgl. *Mandailingsch* D. III en IV), *tjintjin*, *tjĕtjedur* (A. II *a*).

III. Waar 't equivalente woord in T. of M. *ti* heeft; b. v. *tjekĕp* = *tijop* (§ 10 aanm.), 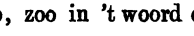 *itjing* = *iting*, 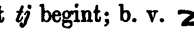 *koljing* = *huting*, 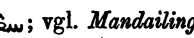 *tjilaka* = *tilaha*, 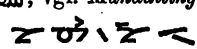 *tjiho* = , = 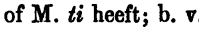 (zie Wdb.).

a. In andere gevallen is het niet te zien, wanneer hij *s* of *tj* is; b. v. 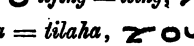 *tjijo*, *siwah*. Dat de spelling in sommige gevallen een hulpmiddel kan wezen, blijkt uit A. II *a* (onder); b. v. *bĕtjik*, maar 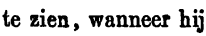 *bĕsi* = *bosi* (T.). Die Mal., Jav. of Sund. kent, zal hier geen zwarigheid hebben, daar deze tongval die talen in 't gebruik van *tj* meestal gelijk is; b. v. 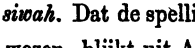 *tjuwatja* even als in 't Mal., maar 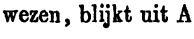 *subĕrang* = *subărang* (Men.), 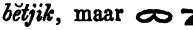 (zie *aanm.* bl. 9) enz.

E. *Versmelting van klinkers.*

Regels hieromtrent zijn als in T.; b. v. (*bai imbo*), *djumpaku* (*djumpa aku*) enz. 't Volgende is hier nog bij op te merken:

I. De adjective voornaamwoorden kunnen den eindklinker van het aanhechtsel , en van de woorden (= *bajo* in T.), 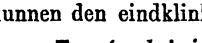 , en 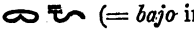 opslurpen, te gelijker tijd *in een laatste lettergreep* den klinker gerekt makende (*K*); b. v. 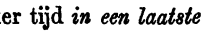 (*bage* + *idi*)

of verkort *bagī*, 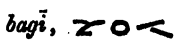 *sidarēn* (*sidari* + *en*), *baēn* (*báe* + *en*), *bagena* (*bage* + *ena*).

a. en (bl. 20 r. 4 v. onder) *kunnen* vóór een substantief voornaamw. hun eindklinker verliezen; b. v. 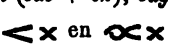 (*laus* + *mo* + *ija*), *laus maku* (*laus* + *mo* + *aku*), *ena ngaku* (*ena* + *ngo* + *aku*).

II. Woorden die 't voorhechtsel *ĕ* (met een sluitenden neusklank) hebben, verliezen de *ĕ* na op een klinker eindigende woorden; b. v. 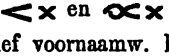 (*kĕntja* + *ĕntasak*), *kutantuwara* (*kuta* + *ĕntuwara*), *mangan montuwara* (*mangan mo ĕntuwara*) enz.

III. 't Aanhechtsel *ĕn* (= *on* en *an* in T.) verliest zijn *ĕ* na een slotklinker, maar doet dezen gerekt klinken; b. v. *dolīn* (*doli* + *ĕn*), *kĕbĕrūn* (*kĕ* + *bĕru* + *ĕn*), *ĕnduṛīn* (*ĕnduri* + *ĕn*), *uwēn* (*uwe* + *ĕn*) enz.

a. tunggari is een versmolten woord, waarin *ari* slechts te herkennen is.

IV. De voorhechtsels *pĕ* (= *pa* in T.) en *kĕ* (= *ha* in T.) verliezen de *ĕ* vóór met *i*, *e* en *o* beginnende woorden; b. v. *pĕmpatkĕn* (*pĕ* + *ĕmpat* + *kĕn*), *pida-hidah* (*pe* + *idah-idah*), *polihkĕn* (*pĕ* + *olih* + *kĕn*), *kengĕtĕn* (*kĕ* + *engĕt* + *ĕn*) enz.; daarentegen met inschuiving van een *h pĕhuwap* (van *uwap*), en *pĕhalo* (van *alo*).

a. Tusschen de praepositie *i* en *ĕnda* en *ĕndi* wordt *s* ingeschoven; b. v. *i-s-ĕnda*, *i-s-ĕndi*.

b. Tusschen het relative *si*, en de praepositie *i* wordt *n* ingeschoven; b. v. *si-n-i-kuta idi* (*si* + *i* + *kuta idi*).

c. Zonderling is de inschuiving van *p* achter *pĕ*, zoowel tusschen 't eerste gedeelte van 't herhaalde woord als 't tweede, in *pĕpotopotokĕn* (*pĕ* + tweemaal *oto* + *kĕn*). Vóór *idah* kan *tj* als ingeschoven gelden in *pĕtjidahkĕn* (vgl. *Mandailingsch* bl. 29 r. 1, en vgl. bl. 35 bij III); evenzoo vóór *edur* in *tjĕtjedur* (vgl. § 8 *e*).

F. *Gelijkmaking van klinkers.*

De *ĕ* van 't aanhechtsel *ĕn* (E III) wordt gelijk aan een *u* der voorgaande lettergr., meestal zoo deze slechts door een *h* of *r* gesloten is; b. v. *pusuhun* (*pusuh* + *ĕn*), *napurun* (= *napuran* in T.).

a. Zoo de voorgaande een *i* heeft, *kan* de *ĕ* daaraan gelijk gemaakt worden, zelfs wanneer die lettergr. door een *vasten* medeklinker gesloten is; b. v. *kĕrsikin* (*kĕrsik* + *ĕn*). Van daar ook, dat soms zelfs de *ĕ* van 't aanhechtsel *kĕn* aan de *i* der voorgaande let-

tergr. gelijk wordt; b. v. *arihkin* (*arih* + *kĕn*), *bakinkin* (*bakin* + *kĕn*), *kĕrikin* (*kĕri* + *kĕn*); waaruit blijkt dat *i* helderder is dan *u*. In de meeste gevallen heeft die gelijkmaking plaats, waar de voorgaande lettergreep slechts door een ijlen medeklinker gesloten is; van daar *pĕrangin-anginin*, *kĕtadinqin*, *rarisin*, *gĕndirin* (§ 25 = *dinggiran*), *lapikin* (= *lopijan*), *pikirin* (= Mal. *pikiran*), *tongkirin* (*tongkir* + *ĕn*) enz. — De *ĕ* van 't voorhechtsel *kĕ* wordt gelijk aan de *i* van 't inhechtsel *in;* b. v. *kinigurūn* uit *kĕgurūn* (*kĕguru* + *ĕn*) en inhechtsel *in*, *kinidjuwah* (*kĕdjūwah* met inhechtsel *in*) enz.

b. De *ĕ* wordt aan de *i* of *u* der volgende dikwijls gelijk, zoo er een *r* tusschen staat; b. v. *pĕnurune* van *surune* (in plaats van *sĕrune* = *sarune*, zie J IV), *kiripit* uit een vroeger *kĕrĕpit* (zie A II *b*) = *karopit* (T.).

G.

De *neusklanken worden als sluiters vóór een scherpen medeklinker* uitgesproken (*pantis*, *langsat* enz.).

a. Van hun volgen van 't geslacht van den volgenden beginner (§ 11 *b*) vindt men sporen; b. v. *dĕndang* = *dongdang* (T.), *nampuhun* (*nang* + *puhun*), maar *gĕmgĕm* (§ 11 *c*). — Ook hier *ninta* (§ 11 *b*).

H.

Verdubbeling van denzelfden medeklinker in de uitspraak (A. II *a.*) *vermeden;* van daar *pĕrlandja* = *pallandja* (§ 16), *rĕnren* = *rorron* (§ 15), *nimu* uit *nimmu*, *nina* uit *ninna* (§ 11 *b*). Woorden met aanhechtsels zijn uitgezonderd (b. v. *dokkĕn*, *dahanna* enz.); over de uitzondering *resanna* zie *aanm.* bl. 45.

J. *Onderscheid van klanken in Dairisch* en *Tobasch.*

I. *ĕ* dikwijls, waar T. en M. *o* hebben (A. II *b*).

II. In een *ligte* laatste geslotene lettergreep *u* of *i*, waar T. *o* of *e* heeft; b. v. *laus* = *laos*, *piduk* (IX *a*) = *pidong*, *kijung* = *kijong*, *maus* = *maos*, *kĕtjejur* = *hasijor*, *tahun* = *taon*, *laun* = *laon*, *bakin* = 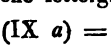 , *pĕrmain* = *parumaen*, *pagit* = , *galuh* = *gaol* (§ 25) enz.

Aanm. Minder vaak *u* of *i* in twee op elkander volgende lettergr.,

waar T. *o* of *e* heeft; voorbeelden: *mukup* = *mohop*, *kupul* = *hopol*, *minik* = *menek*, *mitmit* = 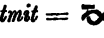 enz.

III. Voorhechtsels hebben altijd *ĕ* zoo zij de ligtste lettergr. uitmaken (zie bl. 41 in V); b. v. *mĕndok* = *mandók* (T.), *mĕrdĕkeng* = *mardoking* (M.) enz.

IV. De *ligtere* lettergreep heeft vaak *ĕ*, zoo de volgende lettergrepen een verschillenden klinker hebben; b. v. *tjĕboni*, *tjĕtjedur*, *sĕmolih* (*si* + *molih*) enz.; en gaarne *i* zoo de klinker dier lettergrepen gelijk is; b. v. *pinurun* in plaats van *pĕnurun* (van *turun*), *pinĕrĕn* in plaats van *pĕnĕrĕn* (van *sĕrĕn*, zie § 30 VI), *djinaka* = *djonaha* (T.), *rintaka* = *rostaha* (T.), maar *indukur* naast *ĕndukur* = *anduhur* (T.).

a. Zoo de volgende lettergreep met een lipletter begint, heeft de *ligtere* gaarne *u*; b. v. *tjuwatja*, *suwalang*, *sumangan*.

V. De klinker van de voorlaatste *zware* lettergr., wordt gerekt uitgesproken; b. v. *pāntis*, *tūtur*, *pōstĕp*, enz. Hieruit 't volgende te verklaren:

a. e (als *è*, zie § 5), waar T. of M. *i* hebben vóór een van *u* of *o* voorziene lettergreep, terwijl *o* meestal door *ĕ* vertegenwoordigd wordt (A. II *b*); b. v. *ēnum* = *inum*, *ēdjuk* = *idjuk*, *ēpuh* = *ipu* (Mal. *ipuh*), *ēpĕn* = *ipon* (M.), *ēngĕt* = *ingot*, *ēnggĕt* = *inggot* (M.), *pēnggĕl* = *pinggol*. *Soms* volgt de *ĕ* den klinker der zware lettergr.; van daar *bereng* = *birông* (noot op bl. 21), *eket* = *ihot*.

b. o (als *ò*, zie § 6), waar T. of M. *u* hebben vóór een van *i*, *a* of *o* voorziene lettergr., terwijl *o* meestal door *ĕ* vertegenwoordigd wordt; b. v. *kotjing* = *huting* (D. III), *koděn* = *hudon*, *sondat* = *sundat*, *tonggar* = *tunggar* enz. *Soms* volgt de *ĕ* den klinker der zware lettergr.; b. v. *onong* = *unông* (noot bl. 21), *tokor* = *tukor*, *olong-olong* (IX) = *ulo-hulok* (M.), *otok-otok* = *uto-hutok* (§ 10).

Aanm. 1. Buiten den regel staat *polĕt* = *pulut* (*aanm.* K).

Aanm. 2. Van woorden als *pitu*, dat naar den regel *petu* moest zijn, zoude men denken, dat zij overgenomen zijn. Van *bindu* is dat wel niet te betwijfelen, daar 't schrift blijkens 't gebrek aan een teeken voor *tj*, en stomme *h* (C. I op bl. 34) van T. overgenomen is.

VI. *awa* waar T. *ao*, *a* of *aba* heeft (zie § 17 II).

VII. *eja* waar sub-T. en M. *aja* hebben (zie bl. 16 r. 2 van onder).

VIII. *awi* vaak waar T. en M. *ai* hebben (zie bl. 15 r. 9 van onder).

IX. zeer dikwijls een neusklank als sluiter van een woord, waar T. en soms ook M. een scherpen vasten medeklinker van 't zelfde geslacht hebben; b. v. *olong-olong* (V *b*.) =

(M.), *sumangan* = *sumangot*, *ongkam* (V *b.*) = (zie nader § 30 VI).

a. 't Omgekeerde in *piduk* (*aanm.* onder VIII § 30) = *pidong* (T.).

X. Vaak *aka* waar T. of M. *ao* hebben; b. v. *mahal* = *maól* (noot bl. 21), *takan* = *taon*, *djahat* = *djaót* (zuid-M.), *bakan* = *baon* (zuid-M.), *nakan* = enz.

XI. *Eenlettergrepige gesloten woorden* hebben den klinker gerekt; b. v. *būk*, *gūng*, *kīn* enz.

a. Diergelijke woorden zijn soms in T. of M. tweelettergrepig met een *o* als voorslag (bl. 43 1°.); b. v. *būk* = *obuk*, *gūng* = *ogung;* maar *kīn* is uit *kijĕn* = (T.). De voorslag heeft in dezen tongval ook wel een neusklank tot sluiter; b. v. *ĕmpat* = *opat* (T. en M.).

b. Eenlettergrepige vooral opene woorden, hebben ook twee gelijke door een *h* gescheiden klinkers; b. v. *tuhu* = *tu* (Malagasi; en T. in *tutú*), *lehe* = *le* in *malé* (T.), *neke* = *ne* (*Sumbawa*), *pihir* = *pir* (T.), enz. (vgl. bl. 42 2°.).

Aant. 't *Moderne Mal.* heeft den eenlettergrepigen vorm, waar onder anderen Men., 't Mal. der geschriften, en Makassaarsch den tweelettergrepigen heeft met *ă* of *hă* beginnende; b. v. *lang* = *ălang* (Men. هلغ), *djung* of *djong* (جنك Perz.?) = *ădjung* (اجغ), *bang* (Perz. بنك) = *ăbang* (ابغ), *lat* = *ălat* (هلت), *lut* = *ălut* (هلت blijkens 't Mandail. , dat overgenomen is, daar 't anders *olut* zoude zijn), *long* (*doodkist*) = *àlung* (Mak.), *nu* (Mal. van Palembang) = *ănow* (Men.), *rat* = *hărat* (Men.) enz. *Menangkabowsch* scheidt *soms* den klinker in tweeën door *h;* b. v. *djihin* = *djin* (Ar.), *ruhun* (§ 30 III *c.*) = *rum* (Ar. Mal. روم eigenn.). 't *Sundasch* maakt den klinker dubbel zonder scheider; b. v. *sa-at* = *sat* in *asat* (Jav.), *bo-ol* = *bol* (Jav.), *gu-ung* of *go-ong* = *gung* of *gong* (Mal.), *bu-uk* = *būk* (XI *a*), *ti-is* = *tis* (Jav.), *du-um* = *dum* (Jav.), *ku-ut* = *hut* in *uhut* (D., Tag. *ohot*), *ka-ak* of *ga-ak* = *kak* (D.) of *gak* (T.), *de-eng* = *ḍeng* in *ḍengḍeng* (Jav.).

XII. *ld* even als in M. (zie bl. 29 bij I) waar T. *ll* heeft; b. v. *toldang* (V *b*) = *tullang*.

a. Alleen staat *ĕmbalno* (§ 30 IX) = *mallo* (T.), *maldo* (M.; vgl. Men. *manow*).

XIII. *d* even als in M. in 't aldaar (bl. 30 bij IV) vermelde geval, waar T. *l* heeft; b. v. *sodip* = *silup* (§ 25), *dubalang* (ook Men.) uit *ulu-*

balang (zie *a.* bl. 41); vgl. *dasun* (Men.) = *lasuna* (zie *aaum.* 1 bl. 46); *bídalăq* (Mak.) naast *bílalăq* (Ar. Mal. *bilal*) enz.

XIV. *di* wel eens waar T. *dji* heeft; b. v. *tadi* = *tadji*, *gandil* = *gandjil*, *djodi* = *djudji* (V *b*); 't geen zonderling is, daar deze tongval anders *tji* boven *ti* trekt (bl. 35 III). Minder vaak *du* waar T. *dju* heeft; b. v. *radum* = *radjum*, *edur* (V *a*) = *idjur*.

K. *Klemtoon.*

Deze is te kennen uit de plaats van de *ĕ* (A. II *b*), terwijl een gerekte klinker in een laatste lettergreep plaats nemende op deze den klemtoon laat vallen (E I en III). — De uitzondering *debatá*, dat hier *debĕta* moest zijn, of *dibáta* (§ 22 III *d*, op bl. 45) worden, is te wijten aan overname van 't woord uit 't Tobasch; men spreekt het ook *debáta* uit (vgl.de geciteerde plaats onder).

Aanm. Daar deze tongval een *ĕ* heeft, en dien klinker ook in een laatste lettergreep (bl. 33 *b*) bezigt, zoo heeft hij ook een *ligtere* laatste lettergreep, wat in T. en M. uit gebrek aan den kleurloozen klinker niet 't geval kan zijn; van daar *polĕt* (bl. 36 *aanm.* 1), waarin *ĕ* door de rekking der voorlaatste (bl. 38 V) moet gekomen zijn. Uit de rekking van den klinker in de voorlaatste zware lettergreep is ook 't volgende te verklaren.

I. De vóóraanstaande *ligtere* lettergreep vaak weggeworpen, waar zij in T. of M. met een klinker begint; b. v. *bara* = *abara*, *rirang* = *arirang*, *goni* naast *agoni*. Zoo zij met een neusklank gesloten is, en de volgende lettergreep met een *stompen* medeklinker begint, *kan* deze ook door den neusklank weggestooten worden; b. v. *nakan* = *indahan*, *lalu* in pl. v. *nalu* (§ 30 IV) = *andalu* of *indalu;* maar *balo* = *imbalo*, *ĕndukur* = *anduhur*, en *ĕnděratja* = *naratja* (Mal.).

a. Zoo zij met een scherpen medeklinker begint, *kan* slechts de klinker wegvallen; b. v. *tjemun* naast *ĕntjemun* = 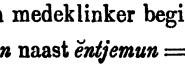 , *tjuwan* naast *ĕntjuwan* = 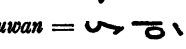 of 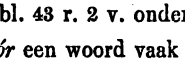 (bl. 43 r. 2 v. onder).

b. De praepositie *i* wordt *vóór* een woord vaak weggelaten; b. v. *sĕnda* en *sĕndi* in pl. v. *i-s-ĕnda* en *i-s-ĕndi* (E. IV *a*), *dokkĕn* = *i dokkĕn*. Door dat het zoo dikwijls vóór tweelettergrepige woorden geschiedde, heeft men 't zelfs vóór eenlettergrepige woorden gaan doen; b. v. *dok* = *i dok*.

II. 't Voorhechtsel *mĕ*, zoo 't door een neusklank gesloten is, die in sommige gevallen den beginner van 't stamwoord wegstoot, valt

soms weg, zoo de volgende zware met een *m* begint; b. v. *muwat* in plaats van *mĕmuwat*, *munuh* in plaats van *mĕmunuh* (van *bunuh*) = *mamunu* (T.), *magahkĕn* in plaats van *mĕmagahkĕn* (van *bagah*), *mahan* in plaats van *mĕmahan* (van *bahan*); daarentegen *mĕmukar*.

III. 't Voorhechtsel *mĕ* (zonder sluitenden neusklank) wordt vóór alle medeklinkers, uitgezonderd *l*, *r* en *h* — daar vóór deze medeklinker geen sluitende neusklank kan uitgesproken worden — omgezet, zoodat er *ĕ* uit ontstaat met een sluitenden neusklank van 't geslacht van den beginner van 't stamwoord; b. v. *ĕmpĕngke* = 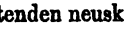 (T.), *ĕmbĭjar* in pl. v. *mĕbĭjar* = *mabĭjar* (T.), *ĕntor* in pl. v. *mĕtor*, *ĕnggĕluh* in plaats van *mĕgĕluh* (= 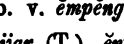 , zie § 30 IX), maar *mĕhangke*, *mĕlampis*, *mĕrintjan*. — *rĕmuwar* is misschien in plaats van *mĕruwar* (§ 25). Begint 't stamw. met een klinker, dan gaat *ĕ* verloren; b. v. *mela* = *maila* (T.), *moto* = *maoto* (T.) enz.

a. Deze tongval heeft ongaarne woorden van meer dan drie lettergrepen; van daar *tjingano* (D. III) = 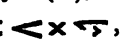 , *kikĕtang*, waarvoor *mĕ* blijkens 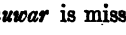 (M., zie bl. 27 r. 3) moet weggevallen zijn; evenzoo: *kipangan*. Van daar ook *tuwara* naast *ĕntuwara* (*antu* + *ara*), *pĕrbejan* uit *parubejan*, *pĕrmain* uit *parumaen*, *dubalang* = *ulubalang* (bl. 39 r. 1 v. o.).

IV. 't Aanhechtsel *su*, de *overmaat* uitdrukkende, trekt den klemtoon (§ 20 II *a*): *ĕntorsú*. De klemtoon van den vocativus is als in T. en M.

V. In een *ligtste* lettergreep *moet* deze tongval *ĕ* hebben; b. v. *mĕrdĕkeng* = *mallihíng* (§ 28 I *b*), *bĕrnit* = *barnít*, *bĕlgah* = *balgá*; *mĕndok* = *mandók* enz.

Dairische Leesoefening. (Tekst zie Leesb. III bl. 121).

(*Bindu-gĕdang*) Manuk-manuk saip-ladang/// asa lot mo kunukĕn suhut sukutĕn arnija i sukutkĕn sintĕrĕm lako bangku, asa ku-suratkĕn mi kĕrta-sena, asa i bĕtoh kono, alé si-mĕngguru sukutĕn, asa i pĕtĕrem kono nola bai sidebān. Asa lot mo kunukĕn piduk arnija mĕrgĕrar manuk-manuk saip ladang; tah i dike nari rohna, malot i bĕtoh sintĕrĕm kĕrĕrohna, i kuso si-midahsa pe kunukĕn, malot i bagahkĕn bĕkasna roh, gĕrarna ngo kunukĕn kantja i bagahkĕn mĕrgĕrar manuk-manuk saip-ladang; malot kunukĕn mĕrbukbuk manuk-manuk saip-lada-ngidi; gahgah mĕngangkat ngangkat ngo kantja i tanoh, gahgah mĕrdĕngak-dĕngak sorana pida-hidah piduk si-debān mĕngkehe mĕngkulu mĕrkabangĕn, kénan panganĕn. Asa gahgah mo kunukĕn mĕngangkat ngangkat manuk-manuk saip-lada-ngidi; idah mo kunu-

kĕn mĕrbuwah kaju-ara tuganna mĕrbĕlgah kajuna, tuganna djumĕrangkar dahanna, tuganna binbin buwahna, tuganna mĕrsembur piduk ĕmbĕlgah bĕlgah, dĕkĕt piduk kedek-kedek, dĕkĕt binatang i datas mangani buwah kaju-ara idi, sada pe malot ĕndabuh buwah kaju ara idi djumpa manuk-manuk saip lada-ngidi, makin kĕlĕk-kĕlĕk i bakin sorana idi, mengĕr mo kunukĕn i bĕge-ntjawi; i pĕsulak mo kunukĕn i tongkir ĕnggang; "lako mo ko lĕbekĕn tongkir alé ĕnggang si-mĕr dĕngak-dĕngak i tĕru-hidi; mĕnger mo ku-bĕge tipat ari tipat bĕrngin; tah kade si-ni-dokna asa mĕnger, nina, ija;" bagí mo i dokkĕn ĕntjawi. "Uwe;" dok ĕnggang. Asa lako mija tuhu; kĕntja soh ija mi tĕruh, mongkam mo kunukĕn ĕnggang: "Kasa kono mengĕr alé i tĕruhena; hapil, nina, i dĕngkoh kaltu i datas, tĕrpĕdĕm pe kaltu mada i bakin soramu mĕrdĕngak-dĕnga-kidi;" bagí mo kata ĕngga-ngidi. Asa mongkam mo manuk-manuk saip-ladang: asa mengĕr pe aku, alé ĕnggang, bakin mĕlehe ngaku ku-akap bakin malot aku kĕnan panganĕn; ku-idah kene kĕrina mangani buwah i datas, ku-tulus i tĕru-hena, tah lot gijam sada ĕndabuh djumpaku katengku, asa ku-pangan, ĕntĕng sada pe gijam malot djumpaku; i mo, asa mĕrdĕngak dĕngak aku gahgah; muda masih mango atemu midah au, taruhkĕn nahan bangku buwah kaju-ara idi"; bagí mo dok manuk-manuk saip-ladang. "Uwe"; dok ĕnggang. Asa molih mija midatas; kĕntja soh ija midatas, i kuso ĕntjawi mo ĕnggang: "Kade mango alé ĕnggang! asa mengĕr, nina manuk-manuk saip-ladang?"; bagí mo dok ĕntjawi. Asa mĕrdĕngak-dĕngak pe ija, nina, alé-entjawí! bakin mĕlehe ngo, nina, ija malot mangan; malot ija norok kabang mĕnulus panganĕnna, bakin malo-tija mĕrbukbuk; ku-taruhkĕn, nina, buwah kaju-ara ena bana, asa lot, nina, panganĕnna enz.

II. WOORDVORM.

§ 22.

I. De meeste stamwoorden zijn tweelettergrepig. Die van meer dan vier lettergrepen zijn even zeldzaam als eenlettergrepige, die geen betrekking beteekenen. Die van vier lettergrepen worden of als tweelettergrepige woorden uitgesproken (§ 18 *a*), of ondergaan in de eerste twee lettergrepen veranderingen (zie IV bl. 47).

II. *Eenlettergrepige* hebben een bij-vorm die tweelettergrepig is; die tweelettergrepige ziet er op de volgende twee wijzen uit:

1°. Hij heeft een *o* (*ĕ* in *Dairisch*, bl. 33 *b*) als eerste lettergreep, 't zij open, 't zij door een neusklank gesloten; b. v. *omas* naast *mas*, *orak* naast *rak*, *onggos* naast *gos*, *ontjit* (M.) uit Mal. *tjit* (vgl. in 2°.), *odjim* naast *djim* (vgl. XI *a.*, en *aant.* op bl. 39).

Aanm. Soms met onderscheid van beteekenis; b. v. *onggang* of *ĕnggang* (D.) *rhinoceros-vogel* maar *gang* ('t geluid van dien vogel); vgl. Jav. *ĕngkak* met *kak* in D. en *hak* in T., *opat* of *ĕmpat* (D.) 't *getal* 4, maar *pat* (zie Wdb.). In pl. v. *o* vindt men wegens § 28 I, ook andere klinkers; b. v. *inggot* (M.) = *onggot* enz.

2°. Hij heeft den klinker in tweeën gescheiden door een *h* of *w*; b. v. *sihit* uit Mal. *tjit* (vgl. *ontjit* in 1°.), *kohol* (noord-M.) uit Holl. *kool*, *lehe* (*Dairisch*, zie *b* en de *aant.* bl. 39), *tohod* (Bisaj.) = *tot*, *pahang* (M.) = *pang* (T.), *uhuq* uit *uwuq* (zie *aant.* bl. 15), *bohok* (Tag.) = *būk* (D.), *sahang* (Dajaksch) = *sang* (Bim.), *kahar* (Batav. Mal.) uit 't Nederd. *kar*, *awak* (D.) = *ak* (T.).

Aanm. j als scheider van den klinker vindt men in *lajan* (M.) = *lahan* (D.), die beiden van een *lan* moeten uitgegaan zijn; even zoo in *ajaq* (Mak.) = *awak* (D.) uit een *ak* (zoo als in T.); en in *majas* (in de Eng. werken over Borneo *mias* gespeld) = *mawas* (n°. 5 bl. 14).

Aant. dahan (D.; ook Mal.) moet uit een *dan* ontstaan zijn blijkens *edan* in 't Dajaksch, waar het denkelijk *ĕdan* zal uitgesproken worden, zoodat het dan eigentlijk een eenlettergrepig woord is (zie boven 1°). Het is niet altijd mogelijk te bepalen, welke vorm de oorspronkelijke is, daar door 't wegvallen van een *w* of *h* tusschen twee *a*'s een eenlettergrepige vorm kan ontstaan; zoo b. v. kan *djat* in noord-M. ontstaan zijn uit *djahat* (D. en Mal.) of *djawat* (sub-T. zie n°. 22 bl. 15), maar met even groote waarschijnlijkheid kunnen *djahat* en *djawat* door 2°. van *djat* uitgegaan zijn. 't Jav. *barambang* (tweemaal *bang* met 't invoegsel *ar*) moet van *bang* (*rood*) afgeleid worden, en is dus 't zelfde woord als 't Mal. *bawang*, dat 't zelfde (*roode ui*) beteekent [1].

III. *Drielettergrepige woorden* hebben vaak een bijvorm, die tweelettergrepig is, en soms in een tongval of zustertaal te vinden is; wat

[1] Vgl. *koning* (D. *cureuma*) met *kuning* (Mal. *geel;* zie verder Wdb. onder *kunik*).

uit de natuur van de ligtere lettergreep te verklaren is; b. v. *tampuning* (M.), *tĕmpoling* (D.) = *poning*; (*atturbung*) naast *turbung*; *tindawan* (Men.), *tjĕndawan* (Mal.) = *dawan*; 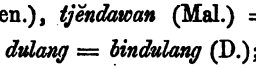 = *bidokar* (D.), *dulang* = *bindulang* (D.); *djilatang* (Men.), *djălatang* (Mal.) = *latong*, *latĕng* (Jav.); *ampălam* (Mal. *c* VII § 30) = *pĕlĕm* (Jav.); *lutut* (Mal.) uit *ulu-tut* (zie *aant.* onder VI § 30) enz. (vgl. *Dairisch* K. I, op bl. 40).

a. Uit de vergelijking blijkt het, dat de *ligtere lettergreep* (§ 18) nu eens gesloten, dan weder open is, en zelfs, dat men haar gesloten heeft in overgenomen woorden; b. v. *pitudar* = *bintudar* (D., zie bl. 46 bij *e* 1°), *sugapa* (M.) = *sunggapa*, 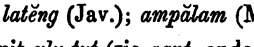 uit *upamā* (Sanscr.), 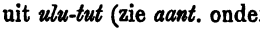 = *sutăra* (Mal.; uit Sanscr. *sutra*), *pakadja* (Jav.) uit Sanscr. *pangkadja*, *tjĕmpaka* naast *tjĕpaka* (Jav.), *tĕngkuluk* (D.) = *tahuluk*; *rigarung* (D.) = *ringgarung*, *langkawas* (Bisaj.) uit *lakawas* (§ 25 II), enz.

b. Drielettergrepige woorden, die met een *s* beginnen, hebben vaak twee vormen, waarvan de een met *su*, en de andere met *si* begint; b. v. *subodak* naast *sibodak*, *sumangot* naast *simangot*, *surambon* naast *sirambon*, *sikkora* naast *sukkorá*, *sittora* naast *suttorá* enz.; vgl. ook *sijalang* met *suwalang* (D.). De naam van 't *o*-teeken (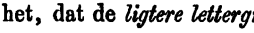) namentlijk *sihora* (§ 3) is aldus uit 't Sanscr. *tjakra* (§ 7 *aanm.* 6) ontstaan, en beteekende dus *rad* (§ 25 IV); evenzoo *sindor* (*f aanm.* 1 bl. 46) uit *sandăra*. Hier schijnt de beteekenis van 't voorhechtsel *si* invloed uitgeoefend te hebben, want door *si* te nemen gaf men 't woord de gedaante van een tweelettergrepig stamwoord, waarvóór dat voorhechtsel was gekomen. In de ligtere lettergreep ook van woorden, die niet met een *s* beginnen, vindt men nu eens *i*, dan eens *u*, meestal zoo de volgende lettergrepen ongelijke klinkers hebben; b. v. *bituha* naast *butuha*, 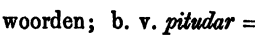 naast .

Aanm. pinasa uit *panasa* (Sanscr.) schijnt door 't Dairisch (zie bl. 38 IV) of een andere taal in T. gekomen te zijn.

c. Drielettergrepige woorden, wier twee laatste lettergrepen van *a* voorzien zijn, hebben in T. in de ligtere lettergr. gaarne *o*; b. v. *otara* uit *utara* (Mal., Sanscr. *uttara*), *sowara* uit *suwara* (M. en Mal. enz., Sanscr. *swara*), *djonaha* = *djinaka* (D., zie bl. 38 IV), *rostaha* = *rintaka* (D.), *sondjata* = *sindjata* (M.) enz; *o* alhier wordt verklaard uit zijn waarde als vertegenwoordiger van den kleurloozen klinker (*Dairisch*, bl. 33 II *b*). Enkele woorden hebben

er *a* naast; b. v. *kosaja* naast *kasaja*. Zoo de laatste lettergreep *i* heeft en de voorlaatste *o*, is *u* geliefd; b. v. *unggoris*, *unggoli* en *gupponi*. Zelfs afgeleide woorden kunnen in de ligtere lettergreep een anderen klinker hebben, dan hun toekomt naar 't stamwoord; b. v. *parangan* uit *porangan* (stamw. *porang*), *todingkon* naast *tadingkon*; vgl. ook *harbangan* = *horbangan* (M.), *rambowan* = *rombowan*. Dat *a* in de ligtere lettergr. ook geliefd is, blijkt wel uit de uitspraak der voorhechtsels , 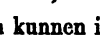 en (§ 6 IV), die vóór 't stamwoord hun gewigt verliezen (§ 20). Naast *umbaen* vindt men *imbaen* en *ambaen*. M. heeft *anggoris* = *unggoris*, en *pamondur* = *humondur* (bl. 46 2°.).

Aant. Dajaksch heeft er gaarne *a*, zelfs wanneer de klinker der eerste lettergreep van 't stamwoord een andere is; b. v. *dahian* = *durijan* (Mal.) van *duhi* = *duri* (Mal.), *baputan* van *puput* en *an* (zie *e* 1°.) enz.

d. Zelden vindt men *e* in de ligtere lettergreep; van daar ook de op bl. 16 r. 6 v. o. vermelde uitspraak. Dit is dan ook de reden, waarom M. van *debatá*, toen het den klemtoon op de voorlaatste van 't woord als substantief (§ 19 *aanm.*) had verlegd, de *e* in *i* veranderd heeft, daar de *e* slechts te dulden is in een *ligte* (§ 18) lettergreep. Hieruit te verklaren *djinaka* (D.) uit *djainaka* (Sanscr. kleine of verachtelijke Djaina of Budhist), want 't is immers de eigenn. van een persoon, die partij trekt van de ligtgeloovigheid der menschen, zijn schuldeischers met praatjes den mond vullende, terwijl het in 't Mal. de bijnaam is van den *pălanduk*, als held van de fabel, die op de geestelijkheid een satyre bevat, en een bewijs van anti-Budhisme is. Om dezelfde reden is ook *nairĕti* (Sanscr.; Bal. *neriti*) *nariti* geworden; vgl. Jav. *kimawon*, *kiwala* naast *kemawon*, *kewala*, enz.

Aanm. In D. vindt men *resanna*, dat uit T. (*irisanna*) overgenomen is, daar de benaming der windstreken meer in de wigchelletterkunde, die bij de Dairisch sprekenden van Toba gekomen is, te huis hooren, dan in 't dagelijksche leven (vgl. bl. 33 r. 2 v. o).

Aant. In talen die *ĕ* hebben, zoo als b. v. 't Javaansch, kan natuurlijk de *o* niet anders dan als een gewone *o*, en dus als een zamengetrokken tweeklank (*au*) beschouwd worden; van daar dat 't Jav. ook in overgenomen woorden in de ligtere lettergreep gaarne een anderen klinker neemt in plaats van *o*; b. v. *gapura* uit *gopura* (Sanscr.), *sugata* uit *sogata* (Sanscr.) enz.

e. Als *beginners van de ligtere lettergreep* ziet men naast elkander optreden:

1°. *scherpe* en *stompe* medeklinkers; b. v. *pitudar* = *bintudar* (*a* III bl. 44), *bindjaro* (M.) uit *pindjarå* (Men.), *gărandam* (Mal.) uit *kirandam* (Tamil.) enz.

2°. *Gelijkgradige medeklinkers;* b. v. *tilubang* = *pilubang; surangkap* naast *turangkap* = *pirangkap* (Men.); *palait* = *kalawit* (Tag., bl. 15 bij IV); *paringgi* = *kuringgi* (Men.); *pamondur* (M.) = *kumondur* = *kumăndur* (Mal.); *sappinur* = *tĕmpenur* (D.); *karambodja* (Mal.) uit *tarambudja* (Sanscr.); *turlala* naast *surlala; kĕtaring* (D.) = *tataring; pamúkusŭq* (Mak.) = *kĕmukus* (Jav.); *kĕmarti* (D.) = *pamarti; puwasa* = *tjuwatja; sulembe* (M.) = *kulămbej* (Men. *si* ——: zekere boschgeest, zie § 28 *aanm.*); *djalapang* (Daj.) = *galapang; dărghaju* naast *gărghaju* (Mal.); *simbora* uit *tīwra* (Sanscr.; zie *a* bl. 44, en bl. 13 bij II); *balĕmĕn* (D.) = *daloman*, *bolita* = *gălita* (Mal.).

3°. *Doorklinkers* (bl. 6 r. 3 v. o.); b. v. *rambotik* = *sambotik;* [illegible] = *longkisa.*

4°. *Neusklanken met stompe medeklinkers* (zie § 30 VIII).

5°. *l* en *n* (§ 30 IV), en minder vaak *s* en *h* (§ 30 XI).

Aant. Maleisch heeft als beginner der ligtere lettergreep vaak *tj* waar Menangkabowsch *t* heeft; b. v. *tjăngkada* = *tăngkada*, *tjăndawan* = *tindawan*, *tjăntadu* = *tăntadu* enz. *Soms* heeft het *t* waar Jav. *tj* heeft; b. v. *tărubuk* = *tjĕrubuk* (Jav.), *tămpuling* = *tjĕmpuling*.

f. Door 't streven naar tweelettergrepigheid (I), vindt men vaak de *afknotting der ligtere lettergr.* bij door 't invoegsel *um* afgeleide woorden; van daar *moru* uit *tumoru* (van *toru*), terwijl D. *tumĕruh* (van *tĕruh*) heeft behouden (§ 18); *masak* uit *tumasak* (van *tasak*), *muldak* (M.) uit *djumuldak* = *djumullak* (van *djullak* = *djurlak;* zie § 16 *a*). Deze afknotting is regel, zoo 't stamwoord met een lipletter begint, en de afgeleide vorm een bijzondere beteekenis heeft (hierover nader).

Aanm. 1. De *afknotting van een laatste lettergreep* heeft *zelden* plaats; voorbeelden: *sindor* uit een vroeger *sindora* (zie *b* op bl. 44), *angkus* (Jav.) uit *angkusa* (Sanscr.), *sindur* (Jav.) = *sindura* (D., Sanscr.), *dasun* (Men.) = *lasuna* (uit 't Sanscr., vgl. *Dairisch* bl. 40 r. 1).

Aanm. 2. Zoo woorden een lettergreep meer krijgen, dan is 't

vertegenwoordigen van een *h* of een halfklinker door een klinker de oorzaak (zie b. v. § 17 II, bl. 16 r. 4, § 30 X *aanm.* 2).

IV. *Vierlettergrepige woorden* hebben vaak een drielettergrepigen bijvorm, door wegwerping van een der twee eerste lettergrepen (vgl. *Dairisch a.* op bl. 41); b. v. *artija* naast 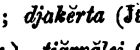 . *Dikwijls* is de weggeworpen lettergreep de tweede; b. v. *salenggam* uit Men. *sidalenggam* (Tamil. *sadalenggam*); *kĕndaka* (Mal., zie *a.* bl. 44), *gudagå* (Men.) uit *kapardaka* (Sanscr.); *mărpati* (Mal. *duif*) uit *bhārjūpati* (Sanscr. *een getrouwd paar*, § 30 VIII); *djapati* (Sund. *duif*) uit *djajūpati* (Sanscr. *een getrouwd paar*); *djakĕrta* (Jav.) uit *djajakĕrta; angkara* (Mal.) uit *ahangkara* (Sanscr.), *tjürpälej* (Mal.) uit *kiripillei* (Tamil.), *pärsapan* uit *parisapan* (*pär* + *isap* + *an*); *tombara* uit *torumbara; sulandak* uit *suga-landak* ('t laatste woord is in Mal. gebruikelijk); *tanguma* (M.) uit *tonga-uma* enz. *Zelden* valt de eerste lettergreep van de laatste twee weg; voorbeelden zijn *binaga* (D.) = *bonijaga; sinaga* (naam van één *marga*), waar de beteekenis van *si* (zie *b* bl. 44) ook gewerkt heeft, = *tjunijagå* (Men. naam van een *suku*).

a. Herhaalde tweelettergrepige woorden verliezen den scheidenden medeklinker meestal in 't eerste: 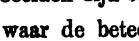 (tweemaal *hijan*), 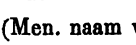 naast 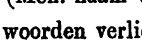 , *dakdanak* in pl. v. *danak-danak*, *balbahul* in pl. v. *bahul-bahul*, 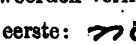 (§ 10 *a.*) uit 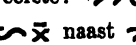 (tweemaal *kadang*) + aanhechtsel *an*, *mämbärang* (uit *bangbärang*, § 30 VIII) = *bärang-bärang* (Mal.), *rejor rejor* naast *ejor ejor*. In *palakpak* (uit *palak-palak*) is 't laatste verkort. Zoo zij echter met een klinker beginnen, worden zij niet verkort, maar trekken soms hun sluiter vóór 't geheele woord; b. v. *gulok-gulok* uit tweemaal *ulok*, alwaar de *g* in plaats van *k* wegens § 30 I moest komen, *pujup-pujup* uit *ujup-ujup*; vgl. *kanak-kanak* (Mal.) = *anak-anak* (D.).

b. Zoo zij geen verkorting ondergaan, dan gebeurt 't volgende:

1°. De twee eerste lettergrepen worden in een bekend woord verknoeid, zoodat 't geheele woord 't voorkomen heeft van een uit twee woorden bestaand woord; b. v. *sira-lenggam* = *salenggam* (zie boven in IV), zoodat 't de beteekenis heeft van *lenggam-zout* in overeenstemming met *sira-sandao* (*salpeter*; vgl. *sirabun* en *siragong* in 't Wdb.); uit 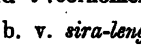 (de sluitende *n* zie *a* bl. 44) door aan *ari* (*dag*) te denken; even zoo *tjina-buta* (zie *aant.* bl. 19) uit *tjihnibhūta* (Sanscr.).

2°. In de twee eerste lettergrepen geschiedt 't zelfde wat boven van de drieléttergrepige woorden gezegd is, door dat men ze niet door middel van een bekend woord kan vasthouden; b. v. *habodaga* uit *kapardaka* (IV), *mangijamun* in plaats van *manijamun* (van *sijamun* d. i. *si* + *hamun*), *dijapari* uit *bijapari* (Men.); *subabai* uit *si-babai* (van *baba*)*?*; *manisija* (T.) = *manusija* (M.), *purasani* (Jav.) = *kurasani* (Mal. خرسانى), 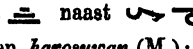 uit *Mantawej* (§ 30 III); *katokĕrĕn* (D.) = *patihoran*, *amisara* (M.) uit *anuswara* (Sanscr.), *samisara* naast *samesara* (zie bl. 18 r. 3 v. o.) uit Sanscr. *sanestjara*. Zelfs kennelijk afgeleide of zamengestelde woorden ontsnappen soms die veranderingen niet; van daar 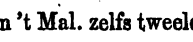 naast , *harisuwan* naast *harusuwan* en *harosuwan* (M.); *barabuni* (*baro* + *buni*) enz.

Aant. 't Jav. *sarawedi* is in 't Mal. zelfs tweelettergrepig geworden (*sărdi*); zoo ook *păkat* in *sapăkat* (*eensgezind*) uit 't Ar. موافقة.

V. *Vijflettergrepige woorden*, welke meestal kennelijk afgeleide zijn, ondergaan soms ook in 't eerste gedeelte (§ 18 *a*) de in III en IV vermelde veranderingen; b. v. *darambanuwa* (*daro* + *m* + *banuwa*), *sarimatuwa* = *saur-matuwa* (§ 25 III) enz.

a. Zoo de tweede lettergr. door een neusklank gesloten is, die vóór een *scherpen* medeklinker als beginner van de volgende lettergr. staat, dan valt hij soms zelfs in 't schrift (§ 11) weg; b. v. 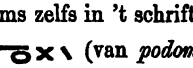 (van *podom*) naast 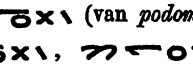 , 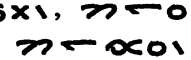 (van *purpur*) naast . In deze woorden, die men als kennelijk afgeleid begrijpt, is toch de *p* als sluiter niet te hooren, daar op 't tweede gedeelte de volle klemtoon is (§ 18 *a*). Daarentegen altijd 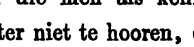 *halikkokkoton* (§ 14 *a*), daar hier de *ng* natuurlijk niet wegvallen kan, daar het dan *halikokkoton*, en dus onkenbaar zou worden.

§ 23.

Sluitende medeklinkers.

I. Als sluiters kunnen optreden de scherpe medeklinkers, de neusklanken en de trillers.

a. De scherpe verhemelte-medeklinker en de neusklank van 't zelfde geslacht zijn er van uitgezonderd (§ 7 *aanm.* 10).

b. D. heeft ook een *h* als sluiter (zie bl. 32 I).

II. Twee medeklinkers tegelijk kunnen noch sluiters noch beginners van een lettergreep zijn; b. v. 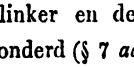 is *alítlo* en niet *ali-tlo;* de klemtoon op de voorlaatste doet het als één woord kennen (§ 19 *b*).

III. Als sluiters van een lettergreep *in* een woord zijn geliefd 1°. de neusklanken vóór een *vasten* medeklinker van hun geslacht, en 2°. de doorklinkers.

a. De *n* kan als sluiter vóór *s* niet uitgesproken worden (zie § 11, bl. 27 I, en bl. 35 I). Daarentegen is *ng* op dezelfde plaats geliefd; b. v. (uitspraak in T. en noord-M. zie § 11) *kangsa* (D.) = *kansŏ* (Men.).

Aanm. 1. In 't Men. is *n* als sluiter vóór *s* overal, waar Mal. *ng* heeft; b. v. *lansat* = *langsat.* Diergelijke woorden overgenomen worden op zijn Bataksch uitgesproken; van daar *latsat* (T., § 11), *lattjat* (noord-M.), *lantjat* (zuid-M.), en *langsat* (D). Soms heeft zoo'n woord twee vormen, d'een in overeenkomst met het Mal. en d'ander met 't Men.; b. v. en uit 't Men. *lănsej* (§ 28 I *a.*), 't geen in 't Mal. *lăngsej* zoude zijn; van daar (D.), (D.).

Aanm. 2. De *ng* wordt dikwijls als sluiter wegens § 11 vóór *s* en *t geschreven;* b. v. en hoewel zij de Indische woorden *dakṣina* en *sjakti* (Jav. *sĕkti*) zijn. Daar zuid-M. en D. ze in overeenstemming met de hun eigene uitspr. *dangsina* en *songti* uitgesproken, zoo moeten zij ze van T. overgenomen hebben (vgl. bl. 45 *aanm.*).

Aanm. 3. Een *n* als sluiter vóór *l* of *r* komt nooit voor dan in 't onder (IV) vermelde geval, en van een *ng* als sluiter vóór een *l* heeft men slechts een paar voorbeelden; b. v. *bungle,* waar naast *burle,* en *djingla,* waar naast *djilla.*

IV. Ieder medeklinker, die sluiter van een woord kan zijn, kan het *in* een woord van een lettergreep zijn, zoo het uit lettergrepen bestaat, die wat betreft sluiter en beginner gelijk zijn; b. v. 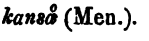 (D.),

enz. Hier is echter op de uitspraak van sommige dier woorden in T. (§ 11 *c*, § 14 *a* en § 15) te letten.

a. In diergelijke woorden volgt zelfs in D., waar *c* § 11 in den regel niet plaats heeft, de neusklank wel eens 't geslacht van den beginner; b. v. *dĕndang* (D.) = *dongdang* (T.); vgl. *dinding* (Mal.) = *dingding*, *gănggam* (Mal.) = *gĕmgĕm* (D.) enz.

b. Soms hebben zij een bij-vorm, waarin de sluiter der eerste lettergreep niet aanwezig is; b. v. 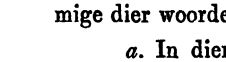 = 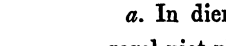 , *kikis* (Mal.) = 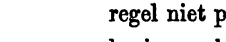 , *gĕgĕm* (Jav.) = *gĕmgĕm* (D.), *gagah* (Mal.) = *gahgah* (D., vgl. *gĕgoh* en *gogó*), *săsal* (Mal.) = 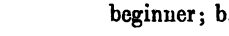 enz.

Aant. 1. 't Makassaarsch vertegenwoordigt den sluiter der eerste lettergreep door een opgeslokte *k*, tenzij die een neusklank is, die vóór een beginnende *r*, waarvóór een sluitende *n* geliefd is, *n* wordt; b. v. *báqbaläq* = 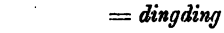 , ka-*maqmalang* = *bolbol* (in *salimbolbolon*, zie § 30 VIII), *kíqkisiq* = 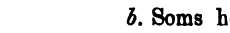 , *raqraq* = *dapdap;* maar *rinring* = *dingding*, *ronrong* = *domdom* enz. De *ng* en *k* niet als sluiters vóór een *s* geliefd zijnde, zoo vindt men in plaats dezer medeklinkers slechts den klinker als ware hij gesloten uitgesproken; b. v. *sòsong* = *songsong* (Mal.), *lèserĕq* = *lingsir* (Mal.), *gàsa* = *gangsa*, *sèsa* = *siksa*, *parèsa* = *pariksa*, *sìsiq* uit een vroeger *siqsiq*, *sàsang* = 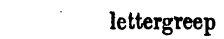 , enz. Zoo moet *bìsu* uit *bhikṣu* (Sanscr.) ontstaan zijn.

Aant. 2. 't Makass. en Bug. hebben gaarne *n* als sluiter vóór een *r* (*aant.* 1). Zulke woorden in 't Mal. overgenomen, schuiven een *d* in; b. v. *sandăra* uit 't Bug. *sanra*, *gandărang* uit Bug. *ganrang;* vgl. *ondĕrus* (Jav. en Mal. van Batavia) eigenn. van 't eiland *Onrust*, *djenděral* van 't Engelsche *general* enz.

Aant. 3. Mal. en Men. vinden *ng* vóór *r* en *l* als sluiters onaangenaam, van daar in 't voorhechtsel *ma* met een sluitenden neusklank geen *ng* vóór dien medeklinker zoo als in 't Jav.; *păngălipur lara* is dus (vgl. *mălipurkan*) uit 't Jav. Van daar is ook *rumrum* (Kawi) niet, zoo als in 't Jav. *rungrum* geworden. Men. heeft uit *tenglong* van 't Batav. Mal. (een Jav. dialect) *telong* (zie Wdb.) gemaakt.

Aant. 4. Als sluiter van een voorgaande lettergreep is in Mal. geliefd een neusklank van 't zelfde geslacht als de beginner der volgende, tenzij deze een *s* is, waarvoor *ng* als sluiter gebe-

zigd wordt (*aanm.* 1 bl. 49). Een voorgaande lettergr., die met een anderen medeklinker gesloten is, heeft een kleurloozen klinker; van daar *samăsta* (Sanscr. *samasta*), *salăsma* (Sanscr. *sjleṣmā*), *wăktu* (Ar. *waktu*) enz. Zoo men daarin een anderen klinker *wil* laten hooren, wordt de lettergreep in de uitspraak als een afzonderlijk woord aangehouden of een kleurlooze klinker ingeschoven; b. v. *us-man* of *usăman* (عثمان), *kapis-ta* (Sancr. *papiṣṭa*) of *kapisăta*. Men. schuift soms een *ă*, *u* of *o* na een triller in; b. v. *saroban* uit *sărban* (Perz. سربند), *taruki* (eign.) uit *turkī*, *balukih* (eign.) uitspraak (bl. 72 *aant.* 1) van *bulkis* Mal., Ar. بلقس), *siruga* = *swarga* (Jav.), *kurăpej* = *kărpej* (Mal.), *karosi* uit *kursī* (Ar.). Een vaste medeklinker kan ook als sluiter van zoo'n lettergr. *k* worden; b. v. *răkna* (in eigenn.) uit *rătna* (vgl. Jav. *samĕkta* uit *samāpta*). 't Lijdt dus geen twijfel, dat de meeste Sanscr. woorden niet onmiddelijk in 't Bat. uit 't Sanscr. zijn overgenomen, daar 't Bat. in zoo'n lettergr. iederen klinker kan uitspreken (IV bl. 49 en § 27); zoo b. v. is *borna* uit 't Jav. of Mal. (*wĕrna*), daar het *barna* zoude zijn, zoo het onmiddelijk ware overgenomen; de *o* is hier dus vertegenwoordiger van een *ĕ* (bl. 33 *b*). Andere voorbeelden zijn *djolma* of *djĕlma* (D.), *sokti* (bl. 49 *aanm.* 2) enz. Dat Mal. in zoo'n lettergreep een kleurloozen klinker heeft, blijkt vooral uit de vergelijking van diergelijke woorden als [illegible] (zie Wdb.) met *kărpej* (*patroontasch*), [illegible] met *bărsin* enz. Van daar dat zulke woorden als *sopsop* en *solsol* in Mal. *săsap*, en *săsal* zijn. Van عبد heeft Men. *badu* in den eigenn. *si-badu*, en van عبدالله: *dulah* (*sidulah*) gemaakt. Mak. schuift na een triller een *a* in (de uitspraak zie bl. 61 boven); b. v. *karàpe* uit *kărpei*, *tjaraqdeq* = *tjărdik*, *baràtjung* uit *mărtjun* (Mal., zie VIII § 30), *boràseng* = *bărsin* (Mal., bl. 7 *aant.*), *tjaràmeng* uit *tjărmin*, *kalaqde* uit *kăldej* (Mal. uit 't Tamil) enz. Soms ook na een *s*; b. v. *tasaqbe* uit *tăsbīh* (Ar. Mal.).

§ 24.

De trillers mogen in één woord niet te gelijk voorkomen; b. v. *rijar* uit Port.-Mal. *rijal; sĕlawal* (D.), *sarawar* (sub-T.) uit Men. *sarawal;* vgl. ook *harihir* met *kălikir* (Mal.) enz. Zij verdringen elkander niet alleen in een woord, zoo als in de zoo juist aangehaalde voorbeelden, maar ook in op elkander volgende woorden, 't zij ze zamengesteld zijn

of niet. In op elkander volgende woorden wordt meestal de triller in 't eerste woord aan dien van 't laatste gelijk gemaakt; b. v. *uru-porang* naast *ulu-porang*, *garinggang* in plaats van *galinggang* in de *uppama* wegens 't daarna gebezigde *garege*, *marongas* in de *andung* in plaats van *malongas* wegens 't daarop volgende *marobur*, 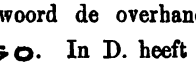 uit 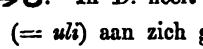 (*mĕlampis* D.) omdat het van *bibir* (*lippen*) gebezigd wordt: (*dun zijn zijne lippen*); 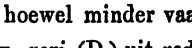 = 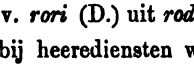 . *Zelden* heeft de eerste triller in 't eerste woord de overhand; b. v. 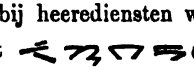 uit 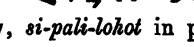 . In D. heeft zelfs de *r* van 't voorhechtsel *mĕr* de *l* van *olih* (= *uli*) aan zich gelijk gemaakt (*mĕrorih* = *maruli*).

a. Ook een *d* wordt, hoewel minder vaak, door een *r* of *l*, aan een hunner gelijk; b. v. *rori* (D.) uit *rodi* (Men. *order* van 't bestuur uitgaande, waarbij heerediensten worden opgelegd), 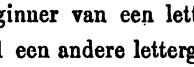 naast 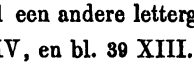 , *rijor* naast *dijor*, *haroring* naast *harading*, *si-pali-lokot* in plaats van *si-padi-lokot*, *bilulu* uit Men. *biludu*.

b. In T. is *l* als beginner van een lettergreep in plaats van *d* geliefd, zoo in 't woord een andere lettergreep met *l* of *s* begint; voorbeelden zie bl. 30 IV, en bl. 39 XIII.

Aant. 1. In 't Mal. heeft 't tegendeel van den regel der § plaats (*tăledor* uit Port. *traidor*). De *l* is er geliefd, waar elders een *n* of *d* is, vooral zoo de laatste lettergr. op een *r* eindigt; b. v. *nălur* uit *mĕnur* (Jav. of Kawi), *lăgor* (eigenn. van een staat) uit Siam. *năkhor*, *lăsir* (Men.) = *dosir*, *balar* = *badar*, *lijur* (volgens § 25 uit *ilur*, Makass. *íloroq*) = *edur* (D. bl. 38 V *a.*); vgl. voorts *bălăntara* uit *wanāntara* (Kawi Sanscr.), *larih* (Men.) = *narih* (D.).

Aant. 2. Van de aantrekkende kracht van de *r* in 't Jav. vindt men voorbeelden in zamenstellingen, die als twee woorden worden uitgesproken (§ 18); b. v. *radja-wĕrdi* = *ladjuwĕrdi* (Mal. uit 't Perz. لازوردي), *rĕsmin-ing-puri* uit *lĕsmi* (*lakṣmī*) enz.

Aant. 3. Men. stelt de trillers als sluiters van een woord gelijk, ze beiden als de laatste *r* in 't Engelsch *prefer* uitsprekende; van daar ook in de spelling بدر in plaats van *bădil*, توكل in plaats van *tugal*, فتوكل, dat als 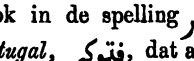 is overgenomen, uit *pătugal* (*Portugal*) enz. Woorden die op een

triller eindigen, hebben dikwijls in 't Mal. of Men. een bijvorm met *k* als sluiter; b. v. *damak* (Mal. *blaasroerpijltjes*) = anak *damar* (Men.), *tenggek* (برتيڠكيق) = *tinggir*, *kătjik* naast *kătjil*, *ambik* (Men.) = *ambil*.

§ 25. *Klankverplaatsing.*

De trillende beweging van de *r* en *l* veroorzaken regelmatig *klankverplaatsing*, waarbij 't volgende is op te merken:

I. De klinker verandert van lettergreep; b. v. *lote* = *leto* (M. en D.), *godir* = *gidor* blijkens *gedĕr* (D., bl. 38 V *a.*), *anduri* = *andiru* blijkens *ĕnderu* (D., bl. 38 V *a.*), *biruran* naast *buriran*, *sulip* = *silup*, *turisi* uit Men. *tirusi*.

II. De beginners van op elkander volgende lettergr. verwisselen van plaats; b. v. *dinggĕrang* (D.) uit een vroeger *gindorang* (bl. 33 *b*) blijkens *gandărang* (*aant.* 2 bl. 50), *lahija* (Men.) = *halija* (Mal.), *lagi* = *gali*, *lanok* = *nalĕng* (D., bl. 38 IX), *limang* = *milang* uit *bilang* (§ 30 VIII), *lidah* (Jav.) = *dilah* (D.), *njiruwan* (Sund.) = (*ha-*)*rinuwan* (*aanm.* 1 bl. 29), *palonak* = *pinĕlak* (D.), *tăngkawas* (Bisaj., zie *aant.* bl. 16, en bl. 44 *a.*) = *halăwas*, *baruq* (Makass.) = *rabuk* (Mal.), *haruwaja* (M.) naast *haju-ara*, *laba* = *bala* (in *sopo* —), *derém* naast *redém*, *talgáng* = *tanggál*, *kĕntjur* (Jav., naar § 28 II uit een vroeger *kĕtjur*) *tjăkur* (Mal.), *tereng* (*aanm.* 3 bl. 49) naast , *budjur* (Sund.) uit *djubur* (bl. 65 *b*), 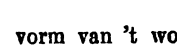 uit enz.

III. In een vorm van 't woord is de triller beginner, in een ander sluiter; b. v. *ursa* = *rusa* (Mal.), *gaor* = *garu* (bl. 60 IV), *gaol* (bl. 60 IV) = *galu*, *galuh* (D.), *rumunan* = *urmunan*, *sekĕl* naast *selĕk* (D.), *arsam* = *ransam* (Men.), *saru-matuwa* en *sari-matuwa* (bl. 48, 2°.) = *saur-matuwa*, *alpís* = *lapís*, *holso* = *holos*. Dien invloed oefent de *r* niet alleen uit op een volgend woord, als bij sluiter is van een voorhechtsel, maar ook wanneer hij zich in een volgend woord bevindt; b. v. *parubejan* uit *par* + *buwe* + *an*, *paruhaon* uit *par* + *huwa* + *an*, *badja-ure* naast *djaba-ure*, *gandja-ure* naast *djangga-ure*.

Aanm. Misschien is *oban* (M.) = *bowan* door de *r* van 't voorhechtsel *mar* (in *maroban* = *marbowan*) ontstaan (bl. 16 *aanm.* 2); *altong* (*weep*) en *latong* (*brandnetel*) durf ik hier niet bijbrengen, daar 't eerste woord denkelijk *uwaltong* blijkens *uwaltĕng* (D.) geweest is, en 't tweede misschien een verkorting (bl. 43 III).

IV. De *r* die slechts door een *o*, als vertegenwoordiger van *ĕ*, van

een voorgaanden medeklinker gescheiden is, wordt gaarne vóór dezen als sluiter gezet, en verdringt daar een anderen sluiter, terwijl de *o* verloren gaat, en 't woord dus een lettergr. korter wordt; b. v. *gordang* (Iloco *gardáng*) uit *găndărang* (*aant.* 2 bl. 50), *surta* uit 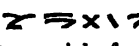 , 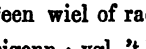 uit een vroeger *sohora* (als transcriptie van *tjakra* "een wiel of rad" blijkens *sihora* (bl. 44 in *b*), *purti* uit *putori* (nog in eigenn.; vgl. 't Mal. *putări*) enz.

a. M. neemt wel eens den eindklinker vóór de *r* waarop 't woord dan uitgaat; b. v. *putir* uit *putări* van zoo even; vgl. *mantir* (Daj.) uit *mantări* (Mal.). Over *sindor* zie *aanm.* 1 bl. 46. *Zelden* wordt de *o* van vóór de *r* vóór den hem vóórgaanden medeklinker gezet, en eindigt het woord dan op *ar;* b. v. 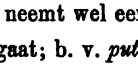 (noord-M. *sokkar*) = 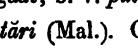 (zie hier boven r. 5).

Aant. 't Mal. laat een *h* van geadspireerde medeklinkers gaarne achter de *r* plaats nemen; b. v. *sabărhana* uit *sābharaṇa*, *dărhana* uit *dharaṇa*, *bărhala* uit *bharala* en dit weer naar II uit *bhalara* (door Friedrich te regt uit *bhaṭūra* verklaard). Over *ghara* uit *gărha* zie bl. 71 boven in de *aant.*

§ 26.

Ook de s veroorzaakt door zijn geruisch klankverplaatsing, en is ook daarin met de trillers verwant; b. v. 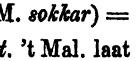 (*hitsú*) uit 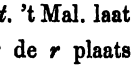 (Sanscr. Mal. *kuntji*), 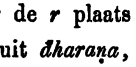 = 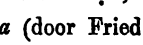 (M.), (D., bl. 38 V *a*), *suhi* = *siku* (Mal.), *seku* (D.), *siubeon* (in de *andung: buik*) uit *si* + *buwe* + *on* (dus *'t met rijst te voorziene voorwerp*), *suwil* = *sijul; masui* (*masuwi* sub-T.) uit *masiju* (bl. 17 r. 8 v. onder), enz.

a. Hiertoe ook te brengen *astu* (noord-M., Sanscr. derde pers. enkelv. imperat. van *as* "*zijn*") in *mangastui* (*van* iets *zeggen wat het is*, iets *begrijpen*), en *astusan* (*beteekenis*) = in 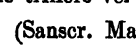 en . Zoo is ook 't Jav. *paṣṭika* uit *sphaṭika* (Sanscr.). — Zou de *d* van *datas* (D) = *atas* niet zoo ontstaan zijn, zoodat *i-datas* in pl. van *di-atas* gekomen is?

Aanm. 1. Hoewel de neusklanken wegens hun galm (onder in de *aant.* op bl. 7) het zouden doen verwachten, zijn zij echter in den regel niet de oorzaak van klankverplaatsing; b. v. *intuna* (D.) = *nituna*, *numangin* naast *numaing*, in welk laatste woord de verandering niet aldus behoeft verklaard te worden, omdat het slechts een

betrekking aanduidt (*aant.* 2 § 81). De praepositie *ni* wordt bij 't derde passief in T. bij stamwoorden, die niet met een klinker beginnen, inhechtsel (*in*), terwijl dit in sub-T. slechts geschiedt bij woorden die niet met een *d*, *l* of *r* beginnen; b. v. *rinabar* = *nirabar* (Sub-T.), *dinadang* (T.) = *nidadang* (sub-T.), *linangat* (T.) = *nilangat*. Zoodra dit passief als substantief gebezigd wordt, wordt *ni* bij stamwoorden, die met een *d* beginnen, voorhechtsel (*in*); b. v. *indahan* (*'t gekookte* bij uitnemendheid d. i. *gekookte rijst*) in plaats van *ni-dahan*, maar daarentegen *pinahan* van *pahan* (zie Wdb.). Hier schijnt de zucht, 't woord een bijzonderen vorm geven, — waarbij men niet aan de oorspronkelijke beteekenis van *ni* denken kan, — in 't spel geweest te zijn; vgl. ook *Dairisch* K III op bl. 41.

Aanm. 2. Nog zeldzamer is de klankverplaatsing bij stompe medeklinkers, die een overgang tot de ijle zijn (bl. 6 *aanm.* 7), en daarom ook *klinkende* genoemd worden; b. v. *gubo* naast *bugo*, *gabe* naast *bage;* over *oban* (M.) = *bowan* zie bl. 53 *aanm.* — De dievetaal bestaat in 't willekeurig verplaatsen der lettergr. (b. v. *tema* = *mate*), en wordt zoo vlug door sommigen gesproken, dat men er geen woord van verstaat.

Aant. De *h* wordt in 't Mal. ook verplaatst buiten den invloed van een *r* (*aant.* bl. 54), en denkelijk alleen door zijn geruisch; van daar de spelling بيذ (Men. *bedâ*), waarin men de ذ als de Engelsche *th* (in *they*) *tracht* uit te spreken, om *bheda* weder te geven.

§ 27. *De zware lettergreep.*

I. De zware lettergr., *zoo zij de voorlaatste is*, wordt vaak door een *doorklinker* (bl. 6 *aanm.* 9), die er een anderen sluiter verdringt, gesloten; waarbij op te merken is, dat de *s* meestal vóór geen anderen medeklinker dan de *t* komt; b. v. *kurtut* naast *kuttut* (§ 14 *a*), *bulteng* naast , *listun* naast , *lastom* naast , *pustop* naast *pultop*, *pulting* = *ponting* (D.), *orgos* (M.) = *ogos*, *bargot* (M.) = *bagot*, *turbung* = *tubung* (M. in *tubung-tubung*), *talha* naast , *pistik* naast , *gosta* (§ 19 I) = *gănta* (Mal., komt niet voor), *salpun* (D.) = *sampun* (Jav.), enz.; *rostaha* = *rintaka* (D.) behoort bij *a* bl. 44.

a. Minder vaak wordt een neusklank als sluiter gevonden; b.

v. uit *parisej* (Mal., uit 't Tamil), uit een vroeger blijkens *gĕpul* (D.), uit een vroeger *popar* blijkens *pĕpar* (D.).

b. Noord-M. heeft van de door Europeanen ingevoerde Jav.-Mal. woorden *benteng* (Eur. fortje op Sumatra) en *pintar* (Eur. uitspraak van 't Batav. Mal. *pintĕr*) *besteng* en *pistar* gemaakt.

II. *Zoo zij de laatste is*, dan gebeurt 't volgende:

1°. Zij wordt gesloten meestal door een *t;* b. v. *sudé* naast *sudét*, *gabé* naast *gabét*, *nangé* naast *nangét*, *ngilút* naast *ngilú*, *anggiját* uit *anggijá*, *tandáp* naast *tandá*, *isís* uit een vroeger *isí* (van *isi*), *landít* uit een vroeger *landí* (door § 25 II. = 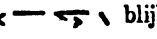 in *tĕrsondali*, de *n* als sluiter vóór de *l* moetende verloren gaan, zie bl. 49 in *aanm.* 3); vgl. ook *lămpej* (Mal.) met *lĕmpet* (Jav.) enz.

Aanm. 1. Zoo moet *padidit* (zekere ratsoort), dat als substantief de voorlaatste zwaar heeft (§ 19 I *aanm.*), ontstaan zijn uit 't denken aan *didí-didí* ('t *geluid didi steeds maken*); zoodat 't eigentlijk beteekent: *didi-geluidmaker*. Als *andung*-uitroeping vindt men *ihi* naast *ihit*, welke laatste vorm ontstaan is door 't lang uithalen van 't woord in den klagenden toon.

Aanm. 2. Daar substantiven in den regel den klemtoon op de voorlaatste hebben, zoo kunnen vreemde woorden die op de laatste gesloten lettergreep den klemtoon hebben, hierin den sluiter verliezen; b. v. uit *măntjit* (Men.), *solu* uit *sălup* (Men. uit Holl. *sloep*).

2°. De klinker wordt door een *w* of *h* in tweeën gescheiden; b. v. *sipét* (§ 20 I) naast *sipehet*, *halás* (voorhechtsel *ha* + *las*, § 20 I; dus: *'t heete voorwerp*) naast *halawas*, *halihi* uit een vroeger *halí* (*ha* + *li*, § 20 1, en dus 't voorwerp dat *li* als geluid heeft); vgl. bl. 43 2°.

Aanm. I. 't Adjective, voornaamw. *i* (§ 19 II) als bepaling van bijwoorden wordt vaak door een *n* of *ng* gesloten; b. v. 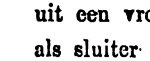 *napòta-ngí* naast *napòtangín* en *napòtangíng*, 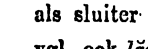 *nàkkiní* naast *nàkkinín* en *nàkkiníng*.

Aanm. 2. *hapé* en *musé* krijgen vaak *a*, *an*, *ngan*, *ngani* en *nganikkon* als staart; b. v. *hapé*, *hapea*, *hapengan*, *hapengani* en *hapenganikkon* (hierover nader beneden).

Aanm. 3. 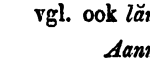 en 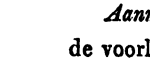 of 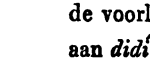 (zie bl. 17 r. 5 v. onder) hebben als vocativus een bijvorm met *a* aan 't slot; *anggí* naast *anggijá; bajó* is zelfs nooit in gebruik, terwijl *bajowá*

(*baoá*, bl. 17 r. 5 v. onder) zeer vaak voorkomt; van daar *bajá* en *bawá* (zie Wdb.).

Aant. 't Lijdt geen twijfel, dat 't Mal. *gigit* aldus uit *gigi* is ontstaan, te meer daar men dit woord als een herhaald *gi* te beschouwen heeft, zoodat oorspronkelijk de klemtoon op de laatste lettergr. is geweest (even als in *dadá*, zie bl. 20 in I). In 't Tag. heeft men nog *kokót* (met de nagels *pellen*) van *kokó* (*nagel*). Mag men hieruit niet besluiten, dat 't Mal. vroeger de regelen van T. en M. ten opzigte van den klemtoon volgde, zoodat het ook een *ligtste* lettergreep bezat met een anderen klinker dan den kleurloozen? De verlegging van den klemtoon naar voren kan door § 19 I bewerkt zijn; zoo b. v. *gagak* uit een vroeger *gagák* blijkens *gagawak* (T., zie bl. 56 in 2°).

§ 28. *De ligtste lettergreep.*

I. In de *ligtste* lettergreep kunnen alle klinkers staan; b. v. *gumír* naast *gamír* en *gomír; depé* (M.) naast *dopé* (M.) en *dapé; biltáng* naast *boltáng; luné* naast *lané; namá* (M.) naast *nomá; lamót* naast *limót; lingó* naast *longó; tahé* naast *tehé, tuwé* (M.) en *tijé* (M.); *tahó* naast een vroeger *tohó* (blijkens *toko* in D., en *toho* in *si-toho-toho*), *usumán* (eigenn.) uit *usăman* (zie bl. 51 in de *aant.*) enz.

a. Zoo de zware lettergreep *o* heeft en de ligtste *e* of omgekeerd, worden die klinkers vaak gelijk gemaakt; van daar *podó* uit *pe* + *do* (bl. 20 r. 2 v. ond.), *depé* (M.) uit *do* + *pe* (bl. 20 r. 2 v. ond). Aldus moeten ook *beré* en *begé*, uit vroeger bestaande bijvormen *boré* en *bogé* blijkens *bĕre* en *bĕge* in *Dair.* (bl. 87 I) ontstaan zijn; even zoo *leksé* of *letsé* uit *lănsej* (zie *aanm.* 1 bl. 49).

b. 't Voorhechtsel *do*, en zijn plaatsvervanger met *l* in pl. van *d*, moet in T. vóór eenlettergrepige stamwoorden zijn klinker gelijk maken aan dien van 't stamwoord, dat de zware lettergreep wordt (§ 20 I), mits die klinker geen *u* is, in welk geval *o* kan blijven; b. v. *mardapár* (*mar* + *do* + *par*), *mallíking* (*mar* + *do* + *king*), *mallungúng* (*mar* + *do* + *ngung*), maar *mallobús* (*mar* + *do* + *bus*); vgl. *Mandailingsch* bl. 31 r. 4.

Aanm. Sommige woorden, die thans als substantief (§ 19 I) de voorlaatste zwaar hebben, moeten vroeger den klemtoon op de laatste lettergreep gehad hebben; zoo moet *ome* naast *eme* uit een vroeger *me* (vgl. Sund. pa-*me*-an), dat met den voorslag *o* (bl. 43 1°) *omé* geklonken moet hebben, uitgegaan zijn. Op dezelfde wijze moet

lali (*kiekendief*) zijn *a* gekregen hebben na eerst *lalí*, — en dit weder uit *lilí* van *li* ('t geluid van dien vogel) — geweest te zijn. Door den invloed van den vocativus (§ 19 III) schijnt 't oorspronkelijkere *butet* (M. in *si-butet*) den bijvorm *betet* (in *si-betet*) in T. gekregen te hebben, daar toch dit woord zoo vaak in 't aanspreken gebezigd is; vgl. voorts *sulembe* = *kulămbei* (bl. 46 2°.); vgl. *bitis* (Men. en T.) = *bătis* (Mal.), *wingi* en *bĕngi* (Jav.), *nariti* uit *nairĕtī* (zie in *d* bl. 45), *rembe* = *rĕme* (D., § 30 IX).

II. Ook de medeklinkers zijn er als beginners onzeker, en even zoo de sluiting, zoodat men de boven (bl. 44 *a*, en bl. 46 *e*) reeds vermelde gevallen ook hier vindt; op die wijze wordt *deják* of *deák* (bl. 16 V) als een bijvorm van 't Mal. *banjak* (bl. 29 *aanm.* 1) duidelijk (vgl. *ĕmbejak* in D.). Van daar ook *portáng* naast *botáng*, *djăngan* (Men.) = *dăngan* (Mal.), *porngís* naast *bongís*, *borhá* naast *bohá*, *sĕnuk* (Jav.) uit *tănuk* (Mal.), *wĕntis* (Jav.) = *bĕtis* (Mal.), *kĕntjur* (Jav.) uit een vroeger *kĕtjur*, *dĕmu* (D.) = *tĕmu* (Jav.), *sakărba* (Mal. eigenn.) uit *sapărba* (Sanscr. *suprabhā*), *tjubădak* (Men.) = *tjampădak* (Mal.) enz.

III. KLANKVERWISSELINGEN.

§ 29. *De Klinkers.*

e met *a*.

I. De *e* in plaats van *a* door een *i* in een andere lettergr.; waarbij 't volgende op te merken is:

a. Van de *e* in een zware lettergr. in pl. v. *a* door een *i* van de volgende lettergr. aan te halen *mamutuhei* in pl. v. *mamutuhai* (van *butuha*). Ook in een ligte lettergr. bij zamenstelling door een *i* in een lettergr. van 't volgende woord; b. v. *same-so-alip* uit *sama-so-alip* (*alip* moet "*verschillen*" blijkens *silip* beteekend hebben).

b. De *e* in een ligte lettergr., zoo de voorgaande een *i* heeft, meestal, wanneer er geen vaste medeklinker tusschen in staat; b. v. *tălinge* (D.) = *talinga*, *halilinge* naast *halilinga*, *sandihe* = *sĕndika* (D.). — *Zeer zelden*, zoo de voorgaande lettergr. een *u* heeft; b. v. *sudé* uit *suda* (vgl. de aant. 1).

Aanm. hidje uit een vroeger *hidja* (= 't Mal. *kidjang*, § 31 I) is niet te bewijzen, daar men *gădang* (Men.) = *gĕde* (Jav.) vindt.

Aant. 1. In 't Jav. is *ipe* uit een vroeger *ipa* = *ipar* (Mal.); vgl. ook *nipe* (D.) = *nipa* (Kajan). Meestal echter maakt er de *i* van een volgende letterg. de *a* eener voorgaande tot *e;* b. v. *besi* = *basi* (Batav.), *esti* uit *hastī* (Sanscr.) enz. Van een *e* in plaats van *a* in een voorgaande door een *u* van een volgende lettergreep zijn aan te halen *estu* (*waar*) = *astu* in *mangastuwi* (*a* § 26), *entuk* naast *antuk* enz. In 't Daj. vele sporen van een *e* in plaats van *a* door een *i* der voorgaande lettergr.; b. v. *pirę* = *pira* (Jav.), *lime* = *lima* (Mal. enz.), *ine* = *ina* (T.), enz. Die *e* kan natuurlijk in Mal. als slotklank *ej* zijn; b. v. *hinej* (Mal.) uit لي (Ar.).

Aant. 2. Men. van Raò spreekt *an* als slotklank *en* uit; b. v. *poken* (in M. overgenomen) = *păkan* (Mal., bl. 61, r. 1); 't Mal. *pon* is er *pen;* waaruit blijkt, dat het 't zelfde woord is als het in Kawi zoo vaak gebezigde *pan*, dat uit een vroeger *pwan*, waarvan *pon* nog een overblijfsel is, moet ontstaan zijn.

e met *i*.

II. De *e* met *i* in een laatste ligte lettergr., zoo een voorgaande *a* heeft; b. v. *pane* uit *phaṇī* (Sanscr.); *baume* of *baunge* (§ 30 III) in pl. v. *baumi* (Sanscr. *bhūmi*); *bange* uit *wangi* (Jav.); *haen* naast *hain*, *hambeng* (M.) = *hambing* enz.; vgl. *mate* met *mati* (Mal.) enz.

a. Soms in een laatste lettergr. door een sluitenden keel-medeklinker of triller, terwijl *i* der voorgaande dezelfde verandering ondergaat (vgl. bl. 38 r. 2); b. v. *eser* naast *isir* enz.; vgl. ook *eseng* met *ising* (Jav.), *iting* en *itjing* (D.).

b. Soms *e* in plaats van *i* in een voorgaande, waar de volgende lettergr. *a* heeft; b. v. *eba-eba* = *iba-iba* (D.); *e ma* in plaats van *i ma* meestal slechts in de uitdrukking *e ma niján*. Om het een inheemsch voorkomen te geven, is *mena* uit *mina* (Sanscr.) veranderd (vgl. *aanm.* 3 bl. 61).

Aanm. 1. Een *e* uit *ai* (in tweelettergr.) *zelden;* b. v. *nenga-non* uit *na-inga-non*, *hela* in uit *haila* (van *ila*); vgl. *te* met *tai* (D.), en *setan* uit *saitan?* (*de met slagtanden voorziene*), *nengel* uit *na-ingol* (III).

Aanm. 2. Over *e* in een zware voorlaatste lettergr. in D. = *i* elders zie bl. 38 V *a*.

e met *o*.

III. De *e* in een laatste ligte lettergreep uit of naast *o;* b. v. *parumaen* (*schoondochter*) in plaats van *parumaon* (*de in 't huis te brengene*), *bahen* of *baen* (§ 10 *b*) = *baon* (M.), *pago* (in = *page* (D.), 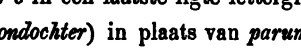 (M.), *iho* in *mariho-iho* = *ihe*.

Aanm. 1. *o* en *e* in volgende lettergr. schijnen onaangenaam te zijn; van daar zijn woorden als *tole* zeldzaam, of hebben een bijvorm, waarin beide lettergr. denzelfden klinker hebben, zoo als *kope* (*aant.* 2 XIII § 30), dat *kepek* (zie Wdb.), en *sosek* dat *seset* (§ 30 XIII) naast zich heeft (bl. 57 r. 8 v. ond.). Zoo schijnt *etók* uit *otók* in pl. v. *otík* (zie boven in II *a*.) ontstaan te zijn (vgl. voorts § 28 I *a*).

Aanm. 2. Woorden als *morot* naast *meret*, *sorop* naast *serep* enz. schijnen nabootsingen te zijn van een woord, dat in een anderen tongval in beide lettergr. een *ĕ* heeft; vgl. 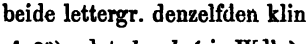 en met *djĕmpĕk* (D.), *modom* en *medep* (§ 30 VI) met *mĕdĕm* (D.), *mĕrĕm* (Jav.), enz.

Aanm. 3. In zuid-M. vindt men *de* in pl. v. *do*, zoo dit voor *i* als substantief komt te staan.

u met *o*.

IV. In een laatste lettergreep, meestal zoo zij gesloten is met een keel-medeklinker of triller; behalve de voorbeelden in *Dairisch* (bl. 37 J II) op te merken *gaor* in plaats van *gaur* = *garu* (§ 25 III), *gaol* in plaats van *gaul* = *galu* (§ 25 III) enz.

Aanm. 1. 't Gebrek aan een gesloten *u* (§ 3) schijnt de aanleiding te zijn van 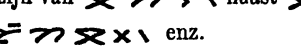 naast 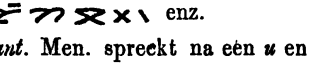 , 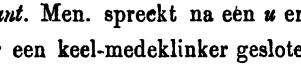 naast 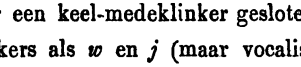 enz.

Aant. Men. spreekt na een *u* en *i* in een laatste lettergr., die door een keel-medeklinker gesloten is, een *a* uit, waardoor die klinkers als *w* en *j* (maar vocalischer) klinken; b. v. *maswak*, *barwah*, *sirjah*, *kambjang*. In 't Bat. overgenomen zijn zij drielettergrepig (van daar *kutjijang*, zie *aant.* Bat. lb. bl. 146). Zoo een triller de sluiter is, is de *a* een weinig onduidelijker, en nagenoeg *ă;* b. v. *mandwăr* = *mandul* (bl. 52 *aant.* 3). De tongval van Barus spreekt in beide gevallen *e* en *o* uit (*masok*, *kambeng*, *barok*, *mandol*, *sireh*); vgl. noot op bl. 152 *aant.* Bat. lb.

Aanm. 2. *ĕ* in D. = *o* in T. en M. (bl. 33 *b*).

Aant. Men. van Rao spreekt *ă* of *ĕ* elders, als *ò* uit; b. v. *bori* = *bări; ăr* in een voorgaande lettergreep wordt er *è;* b. v. *pèljå* = *părtja* (zie), *tjèmin* = *tjărmin* enz. *Men. v. Agam* heeft *a;* b. v. *padang* = *pădang, tjamin* = *tjărmin* enz. *Makassaarsch* vertegenwoordigt *ă* door een gesloten *a* in een opene voorgaande lettergr., zoo de volgende niet met een stompen medeklinker begint, in welk geval *a* door *q* gesloten wordt; b. v. *kàmiq* = *kĕmit* (Jav.), *tàkang* (zie bl. 7 *aant.*) = *tĕkĕn, taggoq* = *tăguk* (Mal.).

Aanm. 3. Over *o* in eene zware voorlaatste in D = *u* elders zie bl. 38 V *b.* — In *tola* en *dano* (zie Wdb.) is de *o* in pl. v. *u* gekomen, om die vreemde woorden een inheemsch voorkomen te geven (vgl, bl. 59 II *b*); *soma* (Sanscr.) is daarentegen *suma* geworden.

Aanm. 4. De reden van een *u* in een voorlaatste zware lettergreep in D. en M. = *i* in T., zoo als in *lumut* = *limut*, ligt buiten 't Bataksch. Dat *limót* = *lumat* (Mal.) is, behoort tot § 28 I.

Aanm. 5. Soms *o* in T., waar D. *a* heeft, terwijl 't omgekeerde minder vaak plaats heeft; b. v. *ambolóng* = *ĕmbalang* (D.); *sosar* = *sasar* (D.); *sorat* = *sarat* (Mal.); *gogo, gĕgoh* (D.) = *gagah* (Mal.), *gakgah* (D.); *gonop* (M.), *gănap* (Mal.) = *ganup* (T.); *sopo* = *sapo* (D.); *sumpĕta* (D.) = *sapata* enz. — In 't *Lubusch* (of *Ulusch*) vindt men vaak *o* waar Men. of Mal. *a* heeft; misschien hieruit te verklaren, *hatoban* (*slaaf*) in plaats van *hataban* (*buitgemaakte*) van *taban;* zoodat men 't woord een Lubusch voorkomen heeft gegeven om de minachting jegens de Lubus als overwonnelingen gekoesterd regt te doen uitkomen.

Aanm. 6. Zelden is de *i* naast *a* in een laatste door *ng* geslotene lettergreep; b. v. *budjang* naast *budjing; loming* = *lămang* (Mal.), *lĕmĕng* (Jav.); *peuting* (Sund.) = *pătang* (Mal.), *pĕtĕng* (Jav.). — In M. heeft men *pining* = *pinang* misschien nadat het eerst *pineng* (naar I *b* op bl. 58) geweest is.

Aant. In 't *Malagasisch* is *ĕ* in een gesloten lettergr. elders, door *i* vertegenwoordigd; b. v. voorhechtsel *mi* = *mĕr* (D.), aanhechtsel *ină* (*ă* bijna stom) = *ĕn* (D.), *on* (T.), *tehină* (bl. 83) = *tĕkĕn* (Jav.) enz.

Aanm. 7. Een *o* in pl. v. *uwa*, zoo als in 't Jav. zoo vaak 't geval is, zelden; voorbeelden zijn *sora* naast *suwara* (M.), en *mora* in eigenn. = *muwara.* — Van *o* uit *au* (in twee lettergrepen) ook maar enkele voorbeelden: *dosah* (D.) uit *da* en *usah* (Men. =

djangan); *ro*, *roh* (D.) = *rauh* (Jav.); *doli* uit *dauli* (§ 30 X *aanm.* 2).

§ 30. *De medeklinkers.*

 met .

I. *h* (*k* in D., zie bl. 34 B.) met *g* als beginner van een woord *dik-wijls;* b. v. *gurap* naast *hurap; gulok-gulok* in plaats van *kulok-kulok* (bl. 47 IV *a*); *gistung* (§ 27 I) naast 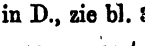 ; *hirlo* (§ 27 I) = *kilow* (Men.), *gilow* (Mal.); *hurtik* naast *gurtik*, enz. Tusschen klinkers, of na een sluitenden neusklank minder vaak; b. v. *bukang* (M.) = *bugang; sanggak* = , *tagil* = *tahil;* vgl. voorts *ajuga* met *ajoka* (Makass.), *talaga* met *talaka* (Makass.).

d met *l.*

II. Bij de voorbeelden reeds boven (bl. 30 IV, § 24 *a*, en bl. 39 XIII) opgegeven, zijn nog te vermelden *sidok* (in eigenn.) naast *silok* uit *tjiloq* (Men., zie *aant.* onder XII bl. 71), *sulu-sulu* naast *sudu sudu*, *si-adap-ari* naast *si-alap-ari*, *sadi* naast *sali*. Ook hier ziet men, dat het onder den invloed van een *s* geschiedt.

a. Waar 't woord niet met een *s* begint, geschiedt de verwisseling meestal in woorden, waarin twee lettergrepen beiden met *d* of *l* beginnen, en wel zóó. dat T. gaarne beide lettergrepen met denzelfden medeklinker laat aanvangen, terwijl D. en M. woorden voortrekt, waarin een der lettergrepen met een anderen medeklinker begint; van daar *dubalang* (D. en Men.) = *ulubalang*, *dalang* (D.) = *dadang;* vgl. ook *lidung*, *lidi* in M. (bl. 30 IV). Van daar ook, dat D. *dona* heeft = *doda*.

Aanm. T. schijnt *l* genomen te hebben in *alu* (in *mangalu-alu* en *mangaluhon*) = *adu* (D. en M.) wegens den invloed van den neusklank, daar de *l* wegens zijn groote verwantschap met de *n* (IV bl. 64) nader aan een neusklank staat (vgl. bl. 77 onder); vgl. *halihonan* = *hadihonan*, en *kelong* (Makass.) = *kidung*. (Jav.).

De neusklanken.

III. Meestal onder den invloed van een *i* vindt men alle neusklanken met elkander verwisseld; vgl. *mijor* met *nijur* (Men.), *nejur* (D.), *ngijor* (M.) en *njijur* (Mal.); *ngijat* = *nijat* (D., Ar. Mal.) *mangijamun*, in plaats van *manijamun; minggor* naast *ninggor*, *domija* uit *dunija* (Ar.

Mal.), *mamis* = *manis*, *uwani* = *wangi* (Jav.), *uwange* of *bange* (M.) en *bane* (zie § 29 II); *nejat* (D.) = *mejat* uit Mal. *majat* (zie *aant.* 1 bl. 18, en bl. 16 r. 2 v. onder), *sangijang* naast *sanijang*, *nejam* (D.) = *majam* (V *a* § 17), *naming* naast *nanging* (Jav.), *nituna* uit *mithuna* (Sanscr.) enz.

a. Onder de voorbeelden, waar de *i* niet gewerkt heeft, behooren b. v. *damol* uit *dangól*, *nongán* naast *només* (M.), *nĕknĕk* = *ngokngok*, *pangoran* naast *pamoran*, *sinar* (Mal.) = *singar* (Men.), *pamor* (Mal.) = *pangur* (Men.), *ngada* (zuid-M.) = *mada* (D.), en *nada* (noord-M.).

b. Als beginner van een ligtere letterg. natuurlijk dikwijls; b. v. *mandijang* (vóór een eigenn. ons *wijlen*) uit een vroeger in 't Men. bestaande spreekwijze *nan di jang* (*die bij de Goden is*), *samisara* uit *sanesĭjara* (Sanscr.), *amisara* uit *anuswāra* (Sanscr.) enz.

c. im en *um* worden als slotklanken dikwijls met *in* en *un* even als in 't Men. gelijk gesteld; b. v. *rasum* naast *rasun*, *malin* naast *malim*, *djim* (ook Jav.) uit Ar. Mal. *djin*, *jatin* (Jav.) uit Ar. Mal. *jatĭm*; *ruhun* (Men. zie bl. 39 *aant.*) uit *rum* (Ar. Mal.); vgl. 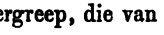 met *asin* (Mal. enz.); *bĕlon* (Batav. Mal.), *bălun* (Men.) = *bălum* (Mal.), enz. Zoo is *majam* uit *maim* = *main* (Mal., zie bl. 18 *aant.* 1).

d. Een *m* en *ng* worden als sluiters zelden verwisseld, en meestal in een laatste lettergreep, die van *a*, *o* of *u* voorzien is; b. v. = *lantjung* (D.), *gotom* naast *gotong*, *ultom* = *ultong*, *littom* = *littong*; *tuwam* = *tuwang*; vgl. *rantjung* (Mal.) naast *rantjum*.

e. De stompe vaste medeklinker die zich na den sluitenden neusklank bevindt, rigt zich te gelijk naar 't geslacht van deze in galm (ond. in de *aant.* bl. 7) de vaste medeklinkers overtreffende klanken; b. v. *tunggu-tunggu* naast *tumbu-tumbu*, *marindo* naast *maringgo*, *tinggir* (Mal.), en in *marsilinggir* = *tindir* (Lamp.), enz.

Aanm. In *mu* (aanhechtsel tweede persoon enkelvoud; ook Jav., Mal. enz.), is door de terugwerking van den lipklinker de *n* in een lip-neusklank veranderd: *ĕndu* (D.) = *nu* (Makass., zie IX) en verder *mu*; 't geen de *ijl*heid der neusklanken, als geen wederstand biedende klanken, bewijst.

Aant. 't *Huwasch* kent slechts *n* in plaats van *ng* en *nj* der andere tongvallen van 't Malagasi, zoodat *urangă* (*garnaal* = Jav. *urang*) en *urană* (*regen* = Jav. *udan*) er niet te onderscheiden zijn.

l en *n*.

IV. De *l* en *n* (bl. 6 *aanm.* 6 onder) worden dikwijls verwisseld onder den invloed van een neusklank, vooral in woorden waarin een lettergreep door *ng* gesloten is; b. v. *unang* = *ulang* (D. en M.); *tonang* = *tolang; libung* = *nibung* (Mal.); *ninggala* en *nangkala* (Mak.) uit *lānggala* (Sanscr.); *lanok* (*nalĕng* in D., zie VI) = *lalat* (Mal., VI *aanm.* 2), *lalĕr* (Jav., VI *aanm.* 2); *koning koningĕn* (D.) = *hulik-kulingan; simalolong* uit *simanolong* in plaats van *simanjolong* (M., zie bl. 29 *aanm.* 1); *mahilolong* (dat ik voor 't gemak van den leerling onder *lolong* in 't Wdb. heb geplaatst) is zoo uit *mahinolong* (*ma* en *holong* met invoegsel *in: te beklagen zijn*) ontstaan; *laung* = *naung* (Mal.), *salamo* uit *sanamå* (Men.); *namuk* (D.), *njamuk* (Mal.) = *lamuk* (Jav.).

a. Voorbeelden van de verwisseling zonder den invloed van een neusklank zijn *lasijak* (*spaansche peper*) uit *na sijak* (*'t geen heet* op de tong *is*), *nitu* (*anito* Tag.) = *litu* (Favorl.), *lait* (zie bl. 26 r. 2 v. onder) = *nahit, lobajak* (M.) = *nabajak, lalu* (D.) uit *nălu* (IX), *larasĕtu* (Jav.) = *narawăstu* (Mal.), *nop* = *lop* in *lolop* (M.); waaruit blijkt dat 't eigenlijk *ingeslapen zijn* (*nok*, zie XII) beteekent, maar van een pand gezegd *vervallen zijn* is gaan beteekenen (vgl. 't gebruik van *pate* van een pand, en 't Mal. *lălap* dat *vast* slapen, en van een pand *vervallen zijn* beteekent, terwijl 't gelijkluidende Men. woord *slapen* beteekent); vgl. voorts *lúlasaq* (Bug.) = *lúnasăq* (M.) enz. Uit sommige der voorbeelden blijkt de sisser de reden der verwisseling te zijn.

b. Als sluiter *zelden;* voorbeelden zijn *hojal* in plaats van *hojan;* in *simpul* (M.) = *salpun* (D.) heeft § 25 gewerkt.

Aanm. Bij de voorbeelden *lasijak*, *lobajak* (zie *a*), en evenzoo bij *panasari* = *palasari* kan natuurlijk 't op bl. 48 in 2°. vermelde ook in aanmerking komen.

Aant. 1. *manow* (Men.) = *ĕmbalno* (D.), *mallo* (T.), *maldo* (M.) moet uit een vroeger *malow* ontstaan zijn.

Aant. 2. 't Mak. schijnt van een *l* en *r* als beginner van een stamwoord, waarin de tweede lettergreep ook met een der trillers begint, een *n* onder den invloed van 't inhechtsel *um* te maken; b. v. *numalo* van *lalo*, *numera* van *rera*.

Verhemelte- met tand-medeklinkers.

V. Dikwijls onder den invloed van een *i;* behalve de voorbeel-

den in *Dairisch* bl. 35 III en bl. 40 XIV) nog op te merken *adji* in *mangadji* (wigchelboeken *lezen*) van *adhī* (Sanscr.), en waar het, even als in 't Jav. in eigennamen van helden (b. v. *siadji marimbulu bosi*) enz. *vorst* beteekent, uit *adhi* (Sanscr. *opper* in zamenstell. als *adhipa* "opperheer"); vgl. voorts *djĕksa* (Jav.) uit *adhjakṣa* (bl. 43 III), *pĕrtjaja* (Jav.) uit *pratyaja*; *mĕrtja* (Jav.) uit *martya* (Sanscr.), enz.

a. Soms is *dj* ontstaan uit de praepositie *di* vóór een met een klinker beginnend woord; zoo b. v. *djae* en *djulu* uit *di ae* in pl. van *di hae* (§ 10 *b*), en *di ulu*, niettegenstaande zij thans als substantiven in gebruik zijn, door dat men hun ontstaan niet meer weet; immers zij moeten vroeger *aan 't hoofd* en *aan de dij* (vgl. *hae-hae*, in D. [illegible]) beteekend hebben, door dat men een landstreek als een ligchaam voorstelde, waarvan 't bovenlandsche als *hoofd* (*ulu*) en 't benedenlandsche gedeelte als *dij* (*hae*) of *voet* (Niasch *gae*) beschouwd werd. Op dezelfde wijze moet *djuma* uit *di uma* ontstaan zijn, 't geen bevestigd wordt door *hauma* (*ha* = *ka* in 't Mal. praepositie *naar*), zoodat beide woorden vroeger *op den akker* en *naar den akker* hebben beteekend, en eerst naderhand als substantiven in gebruik zijn gekomen. Verdere voorbeelden zijn *djaku* in *tĕrdjaku djaku* (D.) uit *di aku*, *djaton* (Daj.) uit *dia aton*.

b. Minder vaak onder den invloed van een *u*; behalve de boven (bl. 40 XIV onder) aangehaalde voorbeelden, zijn te vermelden *pitunang* (Men.) = *pitjunang* (Makass.), *djuwata* (Jav.) uit *duwata* in plaats van *dewatā* (Sanscr.), *tundjuk* in *djongkal* — (M.) naast *tunduk*, *djung ada* (M.) = *dung ada*, *idjur* = *edur* (D., zie bl. 38 V *a*) enz.; vgl. ook *djukut* (Sund.) = *dukut* (D. en Kawi), *djubur* (Sund.) uit *dubur* (Ar. Mal.), *djusta* (Batav. Mal.) = *dusta* enz.

De neusklanken als sluiters met scherpe vaste medeklinkers.

VI. Behalve de boven (bl. 38 in IX) aangehaalde woorden te vermelden *bĕlang* (D.) = *bolák* (D.), *kalĕn* (D.) = *halot*, *saran* (D.) = *sarat*, *tutum* (D.) = *tutup*, *tarum* (D.) = *tarup*, *anun* (D.) = *hanjut* (Mal., zie bl. 29 *aant.*), *bon* = *bot*, *nalĕng* (D.) = *lanok* (§ 25 II), *balĕng* (D.) = *balok*, *sĕrĕn* (D.) = *sorot*, *dĕlĕng* (D.) = *dolok*, *nangkĕng* (D.) = [illegible], *posong* (D., zie bl. 38 V *b*) = *pusok*, *udun* (D.) = *udut*. Dat niet altijd in T. diergelijke woorden met een scherpen vasten medeklinker gesloten zijn ziet men uit *pidong* (bl. 39 IX *a*), *djobang* = *djăbak* (Mal.), *huring* = *kurik* (Men.), *rubang rabing* = *ru-*

bak-rabik (Mal.), *kuling* in 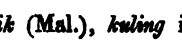 = *kuliq* (Men., zie bl. 72, *aant.* 1 boven). Naast *sagan* (zie de *aanm.* hieronder) is geen *sagat* in gebruik, maar slechts te vermoeden (*aanm.* 1). Soms met verschil van beteekenis; b. v. *modom* (*slapen*) en *medep* (*toegaan* van de oogen wegens verblindend licht, of van iemand, die slaap heeft, zie bl. 60 *aanm.* 2).

a. 't Dair. *alĕng* = *alap* in T. schijnt eene wandeling door 't Men. (*aant.* XII bl. 71) gemaakt te hebben, en dus uit een *alok* ontstaan te zijn.

Aanm. 1. Diergelijke woorden, behalve die met *k* of *ng* gesloten zijn, hebben een middenvorm, die met een stompen vasten medeklinker gesloten is. Daar een stompe medeklinker echter geen sluiter mag zijn (§ 7 *aanm.* 1), zoo is de middenvorm in 't Bataksch slechts te vinden in van een aanhechtsel, dat met een klinker begint, voorziene woorden of in een enkeld zamengesteld woord, waarvan 't laatste bestanddeel met een klinker begint; zoo vindt men den middenvorm van *bon* = *bot* in *bodari*, van *bĕlang* = *boláq* in *bĕlagĕn* (*slaapmatje* in D. = *lage* in T., eigentlijk *het te spreidene;* vgl. *pabolakkon* in M.), van *sagan* (= een vroeger *sagat?*) in *sagadon*. De middenvorm is daarom vaak in een zustertaal te zoeken; van daar *tarub* (Jav. in *tatarub*) = *tarum* en *tarup*, *sarad* (Jav.) = *saran* en *sarat*, *seureud* (Sund.) = *sĕrĕn* en *sorot*, *tutub* (in Men. *tutuban* "'t vlies waarmede sommige kinderen geboren worden") = *tutum* en *tutup*, *ungkab* (Kawi) = *ongkam* en 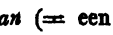 (vgl. Sund. *singkab* met Men. *singkap*).

Aanm. 2. De middenvorm van de woorden die met *ng* of *k* gesloten zijn, is in 't Jav. met een *r* en in 't Mal. met een *t* gesloten; b. v. *lalĕr* (Jav.), *lalat* (Mal.), *nalĕng* (D.), *lanok* (T.); *pusĕr* (Jav.), *pusat* (Mal.), *posong* (D.), *pusok* (T.) enz. De reden van dit verschijnsel kan hier zonder een groote uitweiding over de zustertalen niet opgegeven worden. En buitendien wie leest het?

Aant. Uit 't bovenstaande volgt ook de identiteit van *toi* met 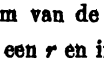 (D.), dat uit een *tijun* of *tujun* (in pl. v. *tu-un* of *tun*, zie *aanm.* onder 2°. bl. 43) ontstaan is, en *tut* in *lutut* (Mal.) in pl. v. *ulu-tut* (= *ulu ni toi*), daar *ni* in 't Mal. als praepositie niet in gebruik is (zie 't Wdb. onder *toi*); dat er een *tut* in 't Mal. bestaan moet hebben blijkt uit *tălut* (*tut* met 't inhechtsel *al;* de klemtoon op de laatste lettergreep wegens § 20 I bl. 20; vgl. 't Mak. *kulantuq* in zijn beide beteekenissen).

De neusklanken als beginners van een woord met de scherpe medeklinkers van hun geslacht.

VII. Daar de *m* optreedt bij verbale voorhechtsels, zoo vindt men hem als beginner van een substantief ongepast, en verandert hem daarom gaarne in den scherpen medeklinker van zijn geslacht, om daardoor 't woord een nominalen vorm te geven, 't zij zulk een woord als substantief in zwang is, of wel alleen gebezigd wordt bij de vorming van de passive uitdrukkingen; van daar *pasogit* in *bale* — naast *masogit* (bl. 75 XII), *pinangkabo* (eigenn.) uit *minangkabow* (Men. naast *Menang-* en *Manangkabow* in gebruik, zie bl. 30 onder in de *aant*), *putik* (Mal.) = *mutik*, *părpati* (Mal.) naast *mărpati*, *paksud* (Sund. in 't passief) uit *maksud* (مقصود), *pradangga* (Jav.) uit *mrĕdangga* (Kawi Sanscr.) = *mărdangga* (Mal.), *maispati* (Jav. eigenn.) uit *mahismati* (Sanscr.), *puṣti* (Jav.) uit *muṣṭi* (Sanscr.); *părtja* (Mal. eigenn.) uit *mĕrtja* (D. en Jav., Kawi, Sansc. *martya*) = *morsa* (T.); *paṇḍapa* (Jav.) uit *maṇḍapa* (Sanscr.) enz. De waarheid hiervan blijkt uit de voorliefde van 't Bataksch, vreemde met een *m* beginnende substantiven als werkwoorden te bezigen; van daar *masa* en *musim* of *musin* (*in den tijd plaats hebben, gebruikelijk zijn, in zwang zijn*) uit *māsa* (*maand*) en *musim* (*moeson*).

a. Maar daar nu ook de overige neusklanken in de vorming van 't actief van een werkwoord in de plaats van een scherpen vasten medeklinker treden, zoo heeft men die verandering ook op hen gaan toepassen. Hierbij moet opgemerkt worden, dat 't Bataksch dit niet zoo erg heeft behoeven te doen als 't Jav., daar het zoo weinige werkwoorden heeft, die niet met een *m* beginnen; zoodat men geneigd zoude zijn, de woorden, waarin een andere neusklank dan *m* gemelde verandering heeft ondergaan, als uit een andere taal ingeslopen op te geven. Voorbeelden zijn *tinggala* (misschien uit 't Mal. of Jav.) naast *ninggala* (§ 30 IV), *tabu* in *tabu tabu* uit een *nabu* (bl. 64 IV) = *labu* (Mal. uit Sanscr. *alabu*; vgl. III bl. 43).

b. Van 't omgekeerde vindt men voorbeelden die denkelijk te verklaren zijn uit de zucht zoo'n woord een vreemd voorkomen te geven; van daar *nila-utama* (eigenn. Mal.) uit *tilottamā* (Sanscr.), *mirus* (Jav.) naast *pirus* (Perz. Mal.).

c. Soms wordt ook de neusklank afgeworpen, zoodat 't woord met een klinker begint; b. v. *imbar* (Jav. nominale vorm van *ngim-*

bar) uit *mimbar* (Ar.), *intuwa* (D.) = *nituna* (bl. 54 *aanm.* 1), *inggala* naast *ninggala*, *antaboga* (Jav.) = *nantaboga* (Mal., Sanscr., *anantabhoga*), *andini* (Jav.) uit *nandini* (Sanscr.), *alu* (Mal. هالا) uit *nalu* (zie IX)? *ămpălam* naast *mămpălam* (Mal.), *angguliman* = *manguliman* (IX), *unggoli* = *nonggĕli* (D.), *danu* (Kw. *wolk*) uit *nadanu* (Sanscr., bl. 43 III), *ipon* (M.) = *ngipin* (Tag.), *aran* (Jav.) = *ngaran* (Sund.), *unte* = *monte* (Alfoersch), *montaj* (Tag.), enz.

De neusklanken als beginners met stompe vaste medeklinkers van hun geslacht.

VIII. *Zeer dikwijls* vindt men *m* en *b* als beginners van vooral ligtere lettergrepen of meer dan drie-lettergrepige woorden met elkander verwisseld; b. v. *mandailing* = *bandailing*, *maima* (eigenn.) = *baima*, *matau* = *batau* (bl. 15 r. 2 v. onder), *bintora* = *mintora*, *moraturun* = *boraturun* (M.), *mahatara* (Daj.) = *batara* (Sanscr. *bhaṭāra*), *mijanga* (Jav.) uit *wjangga* (Sanscr.), *mĕnjawak* (Jav.) = *bijawak* (Mal.), *mansijang* (Men., bl. 44 *a.*) = *basijang*, *bahota* = *makota* (Mal., zie Wdb.), *mărpati* (Mal.) uit *bhārjāpati* (bl. 47 IV). Als beginners van twee-lettergrepige woorden ziet men ze verwisseld onder anderen in *marus* naast *barus*, *milas* = *bilas*; in *balám* = *malám* en *mudá* uit *budá* (X *aanm.* 2) heeft de ligtste lettergreep gewerkt. Men vindt zelfs *imana* naast *ibana* (*iba* + *na*); 't geen verklaarbaar is uit de galm van de *n*, en 't gebruik van 't woord als voornaamw. (vgl. *aant.* 2 bl. 76).

a. Van de verwisseling van *d* en *n* zijn als voorbeelden op te merken: *nung* = *dung*, *dona* (D., § 30 II *a*) = *doda*, *nan* (b. v. in), in plaats van *dan*, en *ni* oorspronkelijk = *di*; bij *nomá* uit *domá*, en in *nongán* uit *dongán* (M.) heeft de ligtste lettergreep gewerkt.

b. Van de verwisseling van *g* en *ng* is slechts een enkeld voorbeeld in 't Bataksch zelve te vermelden; b. v. *egot* (noord-M.) = *ingot*; vgl. *ngingi* met *gigi* (Mal.).

Aanm. Zoo is *duk* in *piduk* (D.) = *nuk* in *manuk*; immers de woorden, die *vogel* beteekenen gaan dikwijls uit de benaming van een bijzondere vogelsoort; zie *djangang-djangang* (Mak. *vogel*) van *djangang* (*kip*), *manuk manuk* (zie Wdb.) van *manuk*.

Aant. Mal. heeft zeer dikwijls als beginner van drie-lettergrepige woorden *m*, waar Men. en Bat. *b*, Jav. of Malagasi *w*, en Sund. *tj* heeft; b. v. *măngkudu* = *bangkudu* (Men. en Bat.),

wangkudu (Jav.), *tjangkudu* (Sund.); *măngkuwang* = *bangkuwang* (Men. en Bat.), *wakúană* (Huwasch bl. 63 *aant.*), *tjangkuwang* (Sund.); vgl. voorts *tjaringin* (Sund.) met *waringin* (Jav.), *baringin* (Men. en Bat.); *tjareham* (Sund.) met *barham* (D.), *garham* (Mal., bl. 46 2°.), *bahĕm* (Jav.); *tjalintjing* (Sund.) met *balimbing* (Mal.) enz. 't Sund. *tjawene* (*maagd*) is dus uit *wawene* (*wene* = *bini* in 't Mal.); vgl. bl. 75 in de *aant.*

Sluitende neusklanken te gelijk met beginnende stompe medeklinkers, met neusklanken verwisseld.

IX. Van de verwisseling van *ngg* met *ng*, *nd* met *n*, en *mb* met *m* tusschen klinkers zijn vele voorbeelden.

ngg met *ng*.

angguliman (VII *c*) = *manguliman*, *ĕnggĕluh* (D.) = *ngolu*, *singgar* = *singar* (Men.), *danggĕl* (D). = *dangól*, *ĕngga* (Batav. Mal. negatie) = *nga?* (M. in *ngada*, d. i. *nga* + *ada;* vgl. bl. 63 *a*).

nd en *n*.

sindar = *sinar* (D. en Mal.), *sĕnda* naast *sĕna* (D.), *tondung* = *tănung* (Mal.), *ĕnděratja* = *naratja* (Mal. uit 't Sanscr.), *nak* (Men.) = *hăndak* (Mal.), *burnung* (§ 27 I) = *bundung* (Men.), *sundut* (Men.) = *sunut*, *sindawar* (D.) = *sinawar* (Men.), *handiwung* (Sund.) = *nibung* (Mal., vgl. bl. 40 I); *ĕndu* (D. aanhechtsel tweede persoon enkelvoud) = *nu* (Makass.), *indá* = *na* (M. in *nada*), *andalu* of *indalu* (bl. 43 III) = een vroeger *nalu* (= *lalu*, zie IV *á*), *ĕnderu* (D.) = *niru* (Men.).

mb. en *m*.

ĕmbalno (D.) = *mallo* (bl. 39 XII *a*), *rembe* = *rĕme* (D.), *ĕmbatjang* (D.) = *matjang* (Mal.), *hambiri*, *gambiri* (M.) = *kĕmiri* (Jav.), *karambodja* (Mal.) = *karamodja;* vgl. *tímoroq* naast *timboroq* (Mak.), en bl. 30 in de *aanm.*

Aant. De *n* van een vreemde taal wordt soms *nd;* van daar *pindis* (Men.) uit *pinnace* (Engelsch), *djandela* (Mal.) uit *janela* (Portug.), *almendĕr* (Batav. Mal.) uit *Armenier*. Zoo moet de *d* van *dija*, *daku* en *dikow* (Mal.) ontstaan zijn door den invloed van een sluitenden *n* van *dăngan* en *kan* (of *akan*), zoodat men vroeger *dăngan aku*, *dăngan ija* en *dăngan ikow* moet gezegd hebben (*ikow* bestaat nog in Daj. en Tag.). 't Sund. spreekt een stompen

medeklinker na den neusklank van zijn geslacht zeer zacht uit (zoodat men b. v. in plaats van *andjing* nagenoeg *anjing* hoort), of maakt hem scherp (b. v. *tintjak* = *tindjak*). 't Bugineesch haat na een sluitenden neusklank een stompen medeklinker; van daar *tantjaq* = *tandjaq* (Mak.), *dangkang* = *danggang* (Mak.), *balampang* = *balambang* (Mak.). Van daar ook dat *w* als beginner van een woord na een sluitenden neusklank, die een *m* moet worden, even als *b* een *p* wordt; b. v. *waramparang* in plaats van *warang warang*, *watampitiq* uit *watang witiq*, *bolampolang* in pl. van *bolang bolang*, *busumpusung* in plaats van *busung busung* enz. Zoo is ook *dunrumpulawang* uit *dunrung ulawang* ontstaan. In pl. van een *d* na een sluitenden *n* heeft het even als 't Mak. gaarne *r* (zie bl. 50 *aant.* 2).

h met *w*.

X. 't Geruisch, waarmede een *h* wordt uitgesproken, heeft aanleiding gegeven tot de verwisseling van dien klank met *w* (vgl. § 27 II 2°. en *aant.* bl. 15). Van daar de vertegenwoordiging van een *h* van D. of Mal. tusschen twee gelijke klinkers door *o*, *w* en zelfs *b* (zie *aanm.* 1 onder); b. v. *djahat* (D. en Mal.) = *djaoát* of *djawát*; *mahal* (D. en Mal). = *maoál* of *mawál*, *gĕrdaha* (D.) = *gordaoa* of *gordawa* (vgl. de voorbeelden onder § 17).

Aanm. 1. Uit § 17 II blijkt de verwisseling van *o* met *w* en *b* en verder uit *Dairisch* J. X met *h* (bl. 39) die van *ha* met *o*; waaruit de oorspronkelijke identiteit van *tahan* (D. en Mal.) met *tawan* (Mal.), *taban* (T.) duidelijk wordt; *manaban* (zie onder *taban* in 't Wdb.), beteekent dus eigentlijk iemand *tegen houden* (*mănahan* Mal.), te meer daar *mĕnahan* (D.) of *manaon* (T.) zoo vaak gebezigd worden van 't spannen of zetten van strikken, netten enz. om iets te vangen.

Aanm. 2. De *h* als bestanddeel van geadspireerde medeklinkers in Sanscritsche woorden wordt in T. door *a* vertegenwoordigd; b. v. *daupa* uit *dhupa*, *bauta* uit *bhūta*, *budá* (§ 8) of *mudá* (VIII) uit *buddha*, *gordá* (§ 18) uit *grĕddhra* (§ 31 IV), *baima* of *maima* (VIII) uit *bhīma*, *pane* (§ 8, en 29 in II) uit *phaṇī*. Een uitzondering is *sondi*, dat misschien door D. (*sĕndihi*) of Mal. (*sĕndi*) uit *sandhi* is ontstaan, en vroeger *sondí* moet geweest zijn (§ 8 en 19 I *aanm.*). D. daarentegen scheidt de *h* vóór een *u* van den medeklinker door *ĕ*; b. v. *dĕhupa* uit *dhupa*, maar vóór andere klinkers door denzelfden klinker (vgl. bl. 36 F); b. v. *sĕndihi* uit *sandhi*, *budaha* uit *buddha*,

gĕrdaha uit *grĕddhra*. In *daholi* ( ) = *doli* (T.) uit *dhūli* schijnt *u* door den invloed van de adspiratie *o* geworden te zijn.

Aant. Ook in de zustertalen vindt men verwarring van *h* met *w*; b. v. *graha* (Kawi) = *ghara* (Mal.) = *garwa* (Jav.) uit *grĕhāh* dat eerst *gĕrha* moet geworden zijn; de Mal. en Kawi-vorm door § 25. 't Men. heeft *duwagå* = *dhaga* (Mal.). De Men. spelling ناو (*paò*, *aant.* bl. 15, $^1/_4$ *tahil*) doet een vroeger *pawa* = *paha* (*dij*, zie Wdb.) vermoeden, hoe zeer ook door het gemakkelijk wegvallen van de *h* en 't uitspreken van de slot-*a* als *å* de uitspr. van *paha* als *paò* daartoe aanleiding kan gegeven hebben.

De h met *s*.

XI. Onder den invloed van een triller of van een *i* en *u dikwijls*; b. v. *hurbit* = *surbit*, *harimborbor* = *sarimborbor*, *halimbubu* = *salimbubu*, *sinandjar* = *hinandjar*, *halittoktok* = *salittoktok*, *sinamora-an* (zuid-M.) uit *hinamo-ra-an*, *sarumaer* = *harumaer*, *humur* = *sumur*; vgl. voorts *harhar* met *sarsar*, en *si* in 't voorhechtsel *masi* (b. v. *masihotang*) = *hi* (in *maihotang* in plaats van *mahihotang*, bl. 27 r. 2); vgl. voorts *kuping* (Jav.), dat in T. of M. *kuping* zou uitgesproken worden (§ 10 *a*), met *suping* (M.) enz.

Aant. 1. *as* wordt als slotklank in Men. als *èh* uitgesproken; b. v. بريس *bărèh*, Rao: *bòreh* (bl. 61 r. 1). Zulke woorden in T. of M. overgenomen zijn natuurlijk niet met *h* gesloten (§ 23 I, zie *bore*). Daaruit de spelling إچس te verklaren, daar die eigenn. in Men. *atjèh* en niet zoo als in Mal. en D. *atjih* luidt.

Aant. 2. Men. spreekt *us* als slotklank als *wih* uit (de *w* als in 't Engelsch uit te spreken, vgl. *aant.* 1 XIV); b. v. *sarátwih* (سراتس).

De p en *k als sluiters*.

XII. Meestal in een laatste van *a*, *o* of *e* voorziene lettergreep; b. v. *nop* = *nok* (IV *a*), *rajap* naast *rajak* uit *rajat* (عدة), *rijap* = *rijak* (M.), *sep* = *sek* (D.), *dop* naast *dok*, *teptep* naast *tektek* (in *talektek*), *anggogop* = *anggogok* (M.), *sotop* naast *sotok*, *gobop* naast *gobok*, *lotup* = *lotuk*; vgl. *asup* (Sund.) met *masuk*.

Aant. Men. spreekt *ap* als slotklank *òq* uit (چيلف, *tjiloq*).

De t en *k als sluiters*.

XIII. Meestal in een laatste van *i* of *e* voorziene lettergreep; b. v.

seset en *sosek* (§ 29 III *aanm.* 1), *behek* = *behet*, *tuldik* = *tullit* (bl. 29 F I); vgl. *parik* (zie *aant.* 2) met *parit* (Mal.), *sisik* met *sisit* (Sund.); *rabit* (Daj. en Jav.) = *rabik* en *tjabik* (Mal.), *husip* = *kosik* (D.), *pĕrit* (Jav.) = *ĕmpĕrik* (D.); *lejakni* naast *lejatni*, misschien uit een vroeger *laekni* of *laetni* (bl. 16 r. 8 v. o.). Verder zijn op te merken *randut* = *randuk*, *sijot* = *sijok*, *sipaut* = *sipauk*; vgl. *etet*, waarbij klanknabootsing gewerkt heeft, met *itik* (D.; vgl. 't Jav. woord).

Aant. 1. *it* en *ip* worden in 't Men. als slotklanken *iq* uitgesproken; b. v. *pariq* = *parit* (Mal.); van daar ook zulke spellingen als مستعيب in pl. van مستعد. En zoo kan *tabit* (Jav.) wel door 't Men. uit طبيب ontstaan zijn. Als slotklank wordt *is* als *ih* uitgesproken (*băngih* = *băngis*). Hieruit, en uit de toepasselijkheid der beteekenis op een rivier, *bangis* in *air bangis*, zoo als wij naar de spelling uitspreken, want *bangih* (Agamsche uitspraak, zie bl. 61 boven) moest uit *bangi* (= Jav. *wangi*) door de onverstaanbaarheid hiervan ontstaan. Vele woorden worden met een sluitenden *s geschreven*, zelfs die in 't Mal. niet op *ih* maar op *i* uitgaan; b. v. ليدس (*lidih*) = *lidi*, فنيتس (*panitih*) = *paniti*. Dit schijnt uit pedanterie verklaard te moeten worden. Is *pĕrĕs* (Jav.) = *părah* door 't Nederl. *persen* ontstaan? 't equivalente woord is immers *pwah* (Kawi) van waar ook *pohan* (in pl. v. *pwahan*) *melk* (*uitpersel*).

Aant. 2. Men. spreekt *at* als slotklank *èq* uit; b. v. سسست *săsèq* (Rao *sosèq*). Zulke woorden in 't Bat. overgenomen, hebben soms de *q* niet; van daar *kope* uit *tjopeq* (Rao-Men uitspraak van *tjăpat*, zie § 28).

De p en t als sluiters.

XIV. In een laatste van *u* voorziene lettergreep; b. v. *lusup* naast *lusut*, *gurut* naast *gurup*, *ajup* = *hanjut* (Mal., zie bl. 65 VI.).

Aant. 1. In 't Men. worden *ut* en *up* als slotklanken met elkander gelijk gesteld, en *wiq* uitgesproken; b. v. *lawiq* = *laut*, *patwiq* = *patut*, *katwiq* = *katup*. De *w* moet hier als in 't Engelsch meèr als klinker uitgesproken worden, maar echter zoo kort dat die woorden er geen lettergreep langer door worden (*pătŭwiq* en niet *patúwiq* b. v.). Hieruit te verklaren diergelijke spellingen als فاتب in pl. v. فاتت.

Aant. 2. 't Jav. *tabit* uit *tabĭb* (Ar.) zie *aant.* 1 onder XIII.

Aant. 3. Mak. vertegenwoordigt iederen sluitenden vasten medeklinker door *q*, die vóór een klinker *k* wordt.

kk (of *ngk*) met *ng*.

XV. Zonderling dat *kk* of *ngk* (M.) zoo dikwijls in een bijvorm *ng* is; b. v. *dingan* naast *dikkan*, *songon* naast *sokkon*, 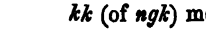 naast 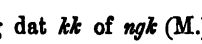 , *bongot* naast *bokkot*, *ningon* naast *nikkon*.

Aanm. In 't Dairisch heeft men *mān* en *pān* (bl. 39 XI) uit *mangan* en *pangan* (vgl. *aant.* 2 alhier).

Aant. 1. Moet men hier een vroegere uitspraak *ngh* naar de letter (bl. 81 midden) aannemen, zoodat de *h* reeds in den tijd, toen die uitspraak nog in zwang was, weggevallen is?

Aant. 2. Men. laat *ng* in bijvormen weg (vgl. de *aanm.* hier boven); b. v. *djăngan* (§ 28 II) naast *djan*, en *garan* in plaats van *garangan;* op die wijze moet ook 't Mal. *dan* (دان) uit *dăngan* ontstaan zijn (vgl. de beteekenissen van *dohot*).

§ 31. *Minder regelmatige klankverwisselingen.*

I. Een *ng* als sluiter, waar een bijvorm van 't woord op een klinker, meestal een *o*, *u* of *a*, uitgaat; b. v. *etong* (in *meto-ngetong*) = *eto*, *gado* naast *gadong*, *urdong* naast *urdo;* vgl. *djolong* (Men.) met *djolo*, *gadjah menong* (Men. *'t zeepaardje*) uit een vroeger *gadjah menŏ? huruhuru-an* = *hurung hurungan*, *asang* (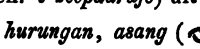) = *asa*, *talăko* (Mak.) = *talăkung* (Mal.), *hidje* = *kidjang* (Mal., § 29 I *b*)?

Aanm. Over 't sluiten van *i* met een *n* of *ng* zie bl. 56 onder, *aanm.* 1. Men. heeft *nan* misschien uit (aanhechtsel derde persoon) gevormd (vgl. *jang* uit *ija* enz., zie *aant.* 1 alhier).

Aant. 1. 't Sluiten met een *ng* heeft grammaticale beteekenis in *jang* (Mal.) uit *ija*, even als *kang* (Jav.) uit *ka* (in *ika*), en *ingkang* (Jav.) uit *ika*, *sing* (Jav.) uit *si* (zoo als nog in D.). D. sluit *si* (relatief woordje) dikwijls met een neusklank van 't geslacht van den beginner van 't woord; b. v. *sintĕrĕm* (*si* + *tĕrĕm*), *simpĕra* (*si* + *pĕra*). Aardig is *hidu* (Men. in *mahidu* "ruiken") vergeleken met *hidung* (*neus;* vgl. 't Bim. *ngilu* "*ruiken*" van *ilu* "*neus.*")

Aant. 2. Als praepositie is *i* in 't Jav. met *ng* gesloten (*ing*), en in 't Balin. met *n* als aanhechsel (*in*).

Aant. 3. Door de vergelijking met de zustertalen vindt men bijvormen op *i* en *in;* b. v. 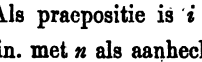 = *bărsin* (Mal.),

boṛngin (bl. 55 I), *bĕṛngin* (D.) = *bĕngi* (Jav.); vgl. *kălamarin* uit *kălam-ari* (zie Wdb. onder *bodari*), *wangin* (in *ma-wangin*) = *wangi* (Jav.), 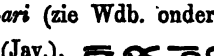 (uit Men.) uit *rumī* (Ar. Mal.), *inin* (Mal. oost-kust Sum.) in plaats van *ini*, *sundusin* uit *sundusī* (Perz. Ar.) dat in 't Makass., dat hier *ng* moet hebben (bl. 7 *aant.*), *sunduseng* geworden is. Minder vaak hebben woorden, die op een anderen klinker eindigen, een bijvorm met *n* als sluiter: *nagatarun* (Men.) uit *nagataru*, *baun* (Men.) = *bau* (باو); van daar *sabaun*, en *baunbaunan* = *sabau* en *bau-bauan*), *talun* (in *bărtalun-talun*) = *talu;* vgl. ook *salpu* met *salpun* (§ 27 I); *bărngan* (Men.) = *bărnga* (Mal.), *dewan* (Men. *een hemelling* in de verhalen) uit *dewa* misschien omdat dit *deò* (*aant.* bl. 15) zoude worden; *nantun* (Men. adjectief voornaamw., dat niet anders door ons te vertalen is dan door *de vermelde*, daar het op iets, waar gewag van gemaakt is, wijst) uit *nan* + *tu* (in *itu*) even als *nangka* (adjectief voornaamw. van dezelfde beteekenis *de pas vermelde*) uit *nan* + *ka* in *ika* (Men. = *ini*). De praepositie *ka* is als aanhechtsel *kan* (Mal., *kĕn* Jav. en D., *kon* in T. en M., zie bl. 33 *b* en § 4 2°.).

II. Een *l* als sluiter, waar een bijvorm een *ng* heeft; b. v. *sangkibung* naast *sangkibul*, *banggáng* = *banggál*, *kănang* (Mal.) = *kănal* (Men. in ترکنی, zie bl. 52 *aant.* 3); vgl. in 't Jav. *gaḍing* met *gaḍil*, *butjal* (Krama) = *buwang* (VI).

III. Als beginners *r* en *s;* b. v. 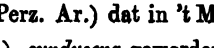 = 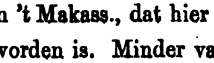 , *saba-saba* = *raba-raba*, = 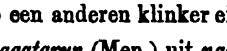 .

Aant. 't Malagasi heeft soms *z* waar 't Bat. *r* heeft; b. v. *wezatră* = *bĕrat* (D.), *wizatră* = *birat* (M.) enz.

IV. Een *r* in een bijvorm gemist; b. v. *okar* (D.) = *rohar* (vgl Mal. *lăkar* = 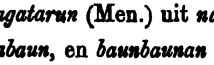 in beteekenis); *gowar* (of *goar*) = *gorar* (M.), *gĕrar* (D.; vgl. Mal. *gălar*), *imbaru* = *rimbaru* (M.), *tuwanggong* = *turanggong*, *orar* = *rĕrar* (D.); vgl. *àme* (Makass.) met *ràme* (Bug.) en *rĕme* (D.), *tujung* (of *tiung*, zie bl. 17 VII = *tărung* (Mal.), *terong* (Jav. en Batav. Mal.) enz. Aldus is *baruh* (Men. in *di baruh angin*) = *bawah* (Mal.) en *bauh* (D.) in *bauhun* (zie *aant.* bl. 16).

a. Een *l* gemist vindt men in *ipos* = *lipas* (Mal.), *kulípasăq* (Makass.); *àsung* (Makass.) = *lăsung* (Mal.), *lĕsung* (D.).

V. *b* en *d* meestal door een *i* of *e;* b. v. *dija ma* = *bija ma* (M.), *degar* = *begar* (Men.); *benak* uit *denak* (Men.) kan ook uit § 28 II blijkens *dănak* (Mal.) verklaard worden; vgl. *bidal* (Batav. Mal.) uit 't

Portug. *dedal*, *bijar* (Mal.) met *dijar* in *padijar*, *dima* (Mak.) eigenn. van 't eiland *Bima*.

VI. *b* en *s*; b. v. *salkup* = *balkup*, *saroangin* = *baroangin*, *sarangan* (Jav.) = *barangan* (Mal.); vgl. *borat* met *sorat*, *borót* met *sĕrĕt* (Sund.). Men denke hier aan *b* als vertegenwoordiger van een *w*, die wegens zijn gerusch gemakkelijk met *s* verwisseld wordt.

Aant. 't Sund. heeft dikwijls als beginner *tj* waar Mal. een *b* en Jav. een *w* vertoont; b. v. *tjanir* = *banir*; *tjai* (*water*) = *we* (Kawi in plaats van *wai*); *tjadas* = *wadas* (Jav.); *tja-ah* (bl. 39 *aant.*) = *bah* (Mal.); *tjatang* = *batang* (Mal.), *watang* en *satang* (Jav.); *tjaung* = *baung*; *tjajur* = *bajur*; vgl. *butjal* = *buwang* (II), *patjal* (Mal., ook als nederig voornaamw. van de eerste pers.) Krama-vorm van *pawwang* (Kawi = Jav. *pawong*) *bediende*. Vgl. *aant.* bl. 15.

VII. *s* en *t* meestal door een *i*; b. v. *koeing* = *koting*, *singgung* = *tinggung* (Mal.), *sijan* naast *tijan* (in M. *teman* naast *seman*), enz. Bij deze verwisseling wel te letten op 't vertegenwoordigen in T. van een *tj* in overgenomen woorden door *s* (bl. 12 *aanm*); zoo kan *simbora* uit een vroeger *tjimbĕra* (bl. 44 *a*), zoo als *tīwra* (Sanscr.) in D. zoude uitgesproken worden (bl. 35 III), ontstaan zijn. Zonderling is het, dat men naast *setul* en *tetul* ook *petul* vindt, en naast *singgung* en *tinggung* (Mal.) ook *pinggung*; waarin de *p* wel door § 30 VII uit een *metul* en *minggung* in pl. v. *tumetul* (bl. 46 *f.*) kan gekomen zijn.

a. Zelden onder den invloed van een *u*; b. v. *kasurutan* (M.) = *katurutan* (bl. 46 2°.), *su* (D.) = *tu* (bl. 41 IV).

VIII. *s* en ⌣; *imbulu* naast *simbulu*, *impola* uit *simpola*, *angkibung* naast *sangkibung*, *antabi* naast *santabi*, *antjogot* en *intjogot* naast *santjogot* en *sintjogot*.

IX. *k* (of *k* in D.) en *t* meestal door een *i*; b. v. *kijong*, *kijung* (D.) = *tijung* (Mal.), *kipas* (Mal.) = *tipas* (Jav.), *kinaon* uit *tinaon*.

X. *g* en *r*; *gaba-gaba* = *raba-raba*, *gobar* = *robar* (*igung* = Jav. *irung* ligt buiten 't Bat.).

XI. *g* en *d*; *daganak* in pl. v. *dadanak* = *dakdanak* (§ 23 IV *b*), *badja* = *bhagija* (Mal.), *gali-gali* = *dali-dali*, *wagjut* (Jav.) uit *widjut*.

XII. *g* en *dj*; *djobar* = *gobar*, *gomak* = *djomak*, *masăgit* (Men.) uitspraak van *masădjit* (مسجد, zie bl. 51 *aant*); vgl. *ugi* (Mak.) = *udji* (Mal.), *sugi* = *sudji* (Mal.).

XIII. *g* en *w*; vgl. *talaga* met *talawa*, *sinagar* (Sund.) met *sindawar* (D.).

XIV. *r* en *h* (Dairisch *k*); b. v. *rait* = *hait*, *rair* = *kawir* (IV bl. 15) in *kawirĕn* enz.

Aant. 1. De klankverwisselingen, die buiten 't Bataksch liggen, en slechts door de vergelijking met de zustertalen kunnen gekend worden, kunnen hier niet behandeld worden. Zij zijn voor een Wdb. zeer belangrijk, en noodzakelijk waar men met woorden te doen heeft, waarvan de verklaring in de taal zelve niet te vinden is. Zoo b. v. is *tami* (in *manami* "*aan* de geesten *offeren*", en *tami-tami* "een offerfeest, waaraan 't publiek en niet alleen een bijzondere familie deel neemt"), te verklaren uit 't Jav. *tamu* (*gast*), zoodat *manami* eigentlijk beteekent: de geesten *tracteeren* (*als gast behandelen*). Hier is de identiteit van de *u* en *i* als slotklank slechts te bewijzen uit een vroegere gedaante van 't woord; want zoo een *i* (die naar § 29 II ook *e* kan zijn) slotklank van een woord is, waar een zustertaal of andere tongval een *u* heeft, dan is er een middenvorm met *uj* als slotklank, die in de een of de andere taal te zoeken is, en daar soms in twee lettergrepen (als *uwi* of *uwe*) bewaard is gebleven; b. v. *langi* (D. en Jav.), *lange* (T.), *lanu* (Huwasch, zie *aant.* onder op bl. 63), *languj* (Kawi), *tangoj* (Daj. nominale vorm van *nangoj*, zie bl. 67 *a*, § 30 IV); *api* (Mal. enz.), *afu* (Malagasi), *apuj* (Kawi); *tamu* (Jav.), *tamuwe* (T.), *tamuwej* (Daj)., *tamoj* (Lamp.), *tami* (zie boven); *tuli* (Jav.), *toloj* (Ilоco.), *tulуj* (Kawi); *balu* (T.), *baluwei* (Men.); *săpei* (Men.) in *angin săpei-săpei* (*een briesje*) naast *sapuwei* = *sĕpi* (Jav. en Mal.). Andere proeven van diergelijke klankverwisselingen kan men in de *aant.* van 't Bataksch leesboek vinden.

Aant. 2. Vele klankverbasteringen staan buiten een regel; zoo b. v. die, waaraan de vocativus onderhevig is (*itó* of *itóng* van *iboto*, *maén* van *parumaen*, *tang* uit *turang*). Ook woorden, waarbij aan de oorspronkelijke beteekenis niet gedacht wordt, vooral omdat zij ter aanduiding van een betrekking dienst doen, kunnen niet altijd, wat de verandering in vorm betreft, genoegzaam verklaard worden. Zoo b. v. heeft men van *tapi* (Mal. verkorting van *tatapi* uit Sanscr. *tathāpi*) en van *hami* in sommige landschappen, waar noord-M. gesproken wordt, *tai* en *hai* gemaakt. 't Wegvallen van de *p* en *m* is hier niet anders te verklaren dan uit 't gebruik van die woorden als voegwoord (*maar*) en voornw. Om dezelfde reden is *unang* in T. altijd gebruikelijk als het negatief

imperatief is, terwijl *ulang*, waaruit het veranderd is, steeds gebezigd wordt als nominale vorm of imperatief van *mangulang* (*van* iets *geen gebruik maken*). Ook voornaamw. worden dikwijls, zoo als reeds uit *hai* in pl. v. *hami* gebleken is, in een vorm gevonden, waarin de klankverwisseling niet aan een regel is te onderwerpen; van daar ook dat 't Mak. den eindklinker van sommige voornaamw., zoo zij zonder nadruk gebezigd worden, heeft onderdrukt, en hen in een vorm weder geeft, die ze bijna onherkenbaar maakt: *aq* in pl. v. *aku; kiq* (eerste en tweede pers. enkelv.) uit *kit* (zie bl. 73 boven) in plaats van *kita* (eerste pers. meerv. inclusief); *kang* (uit *kam*, zie *aant.* bl. 7) in plaats van *kami*, en *mang* (uit *mam*, zie *aant.* bl. 7) in pl. v. *mami* (Jav.). — Dat voorts de klankverwisseling dikwijls een middel is geworden om een woord een bijzondere beteekenis te geven, ziet men uit *lasijak* (*spaansche peper*), dat algemeen in gebruik is in plaats van *na sijak* (§ 30 IV *a*), daar dit te veel zoude insluiten, en ook toepasselijk zoude zijn op andere heet op de tong zijnde specerijen. Dit is dan ook de reden, dat men gaarne *halawas* (zie bl. 56 2°.) in pl. v. *halás* gebruikt, want *halás* als *'t heete* (*las*) beteekenende sluit weder te veel in. Van diergelijke woorden gaat de *bijvorm* met zijn beteekenis dikwijls verloren; zoo is b. v. *koning* in D. nooit *geel*, maar altijd *curcuma*, terwijl 't Mal. *kuning* nog bezigt in onderscheiding van *kunjit* (*curcuma* = 't Jav. *kunir*, zie *aanm.* 2 bl. 66). Zulke woorden hebben dus veel van eigennamen, en hebben daarom soms ook een vorm met *si* (een voorhechtsel waardoor men een woord tot eigennaam stempelt); b. v. *si-hak* (*een raaf* of *kraai*) van *hak* (*'t geluid* van dien vogel), terwijl D. *kak* bezigt, en 't Jav. *ĕngkak;* even zoo *si-pădas* (Men. *gember*) van *pădas* (*heet* op de tong), en *simosin* (Lubusch *zout*) van *mosin* (= *masin*, zie *aanm.* 5 bl. 61). Soms ondergaan zij een verandering die tegen den regel is; zoo b. v. moet het in M. (ᨿ ᨾ ᨿ ᨾ ᨿ) overgenomene Men. *simpălah* (*uitpersel* van 't vleesch van een cocosnoot) uit *simpărah* [1] (*si* + *părah*, vgl *aant.* 1 bl. 73 ontstaan zijn. Is hier de *l* in plaats van *r* gekomen door den invloed van de *s*, of van den neusklank, waarbij een *l* als zeer verwant met de *n* liever is? (zie bl. 64 IV, en bl. 62

[1] *Simpărah* komt ook voor, maar zelden. Dat *simpola* niet Bat. is, blijkt uit *poro* = *părah* (Mal.).

aanm.). — Ook woorden, waarin een geluid-nabootsing zit, zijn aan geen regel gebonden; b. v. *bákuruq* (Mak.) = *dukur* in *ěndukur* (D. = *anduhur*) = *kukur* in *tăkukur* (Mal.), *tutu* in *katutu* = *patu* in *siputu* (Men.); vgl. ook *gak*, *gagawak*, *hak*, *kak* (D. en Daj.), *gagak* (Men. en Jav.), *ěngkak* (Jav.) enz. (zie Wdb.). Bij diergelijke woorden zoude men alleen de gelijkheid van klinker als regelmatig willen opgeven.

§ 32.

Ingeschoven medeklinkers.

Als ingeschoven medeklinkers vindt men:

I. *n* in *Dairisch* (IV *b* bl. 36), *Mandailingsch* (E. *f*. bl. 29) en verder in *nanón* (*thane* in T. en *aanstonde* in M.), dat ook gespeld wordt, om beide lettergrepen als twee eenlettergrepige woorden te laten hooren, uit (van daar in D, zie bl. 39 in X).

II. *s* in M. en T. (§ 8 *d*), in D. (in IV *a*, op bl. 36), verder in (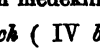), van waar ook *singot* in *tarsingot*.

a. In *pasulak*, dat ook = *paulak* beteekent, is de *s* als ingeschoven opgevat door de beteekenis (zie Wdb.).

III. *t* in 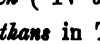 (§ 8 *e*), 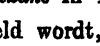 (zie *Mandailingsch* E. *e* bl. 29; *tj* in D. in *pětjidakkěn*, *tjětjedur* (zie IV *c* bl. 36).

IV. *h* in *Mandailingsch* (bl. 28 E. *a*), in *Dairisch* (bl. 36 in IV), en verder in *pahulu* (denkelijk om het met *pahae* in overeenstemming te brengen), , *pahalo* (dit door Dairischen invloed?).

Aanm. De *r* is misschien ingeschoven in *taripar* (uit *tu* + *ipar*, bl. 45 r. 7), zoo als te vermoeden is uit den Dairischen vorm (*turepar*). In 't Men. vindt men *karair* in plaats van *ka-air* (*naar 't water* of *de rivier gaan* om een behoefte te doen; *air* zie *aant.* 1 bl. 18).

IV. SPELLING.

§ 33.

De spelling is nergens bij den Batak geregeld, daar ieder naar de in zijn landschap gebruikelijke uitspraak schrijft. Zoo spelt men b. v. *hutsús* (*geurig*) in T. niet alleen (§ 14) maar ook (§ 11), 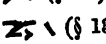 (naar de uitspraak) en 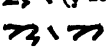 (§ 13), terwijl het naar 't Dairisch overhellende sub-Tobasch 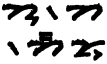 (§ 14 *a*) of (§ 11), noord-M. (*Mandailingsch* B. I op bl. 26), en zuid-M. (bl. 26 r. 2 van onder) er van maakt. In de meeste geschriften op boombast vindt men een geregelde spelling, die 't woord in zoo'n vorm schrijft, dat ook iemand, die van de Tobasche uitspraak niets weet, het tot zijn eigen tongval met weinig moeite kan terug brengen. Zoo b. v. kan een Mandailingsch sprekende uit de spelling zien, dat hij hier *huskús* heeft uit te spreken (B bl. 26). In 't Wdb. is dan ook deze spelling gevolgd, daar het volgen van de spelling naar de Tobasche uitspraak het voor iemand, die zich in Mandailing of Dairi bevindt, geheel onbruikbaar zoude gemaakt hebben. Dat soms de etymologische spelling niet gevolgd wordt, ziet men uit (bl. 12 r. 3). Die de uitspraak der verschillende tongvallen kent, zal geene de minste moeite hebben een woord op de regte plaats in 't Wdb. te zoeken.

Aant. De zonderlinge uitspraak van T. zoude iemand doen twijfelen aan 't beweren van alle Bataksch sprekenden, dat namentlijk het Tobasch de grondtaal is, waarvan M. en D. afgeleid zijn; want de uitspraak dezer tongvallen, geeft nu en dan de spelling der boombast-geschriften beter terug dan de Tobasche. Dat D. van T. afgeleid is, mag men wel betwijfelen, en de bewering der Bataks aldus wijzigen: D. was oorspronkelijk een verschillende zustertaal, waarvan de sprekenden door de Toba's zijn overwonnen, zoodat zij 't schrift, en misschien ook de godsdienst [1] van hun overwinnaars hebben overgenomen. Dat 't schrift van T. is ontleend, blijkt genoeg uit 't gebrek aan een teeken ter aandui-

[1] Zie b. v. *resanna* (bl. 45 *aanm.*), *dangsina* en *songti* (bl. 49 *aanm.* 2).

ding van den klinker *ĕ*, die liever een *o* had moeten genoemd worden, daar hij dezen klinker in T. zoo dikwijls vertegenwoordigt (bl. 33 *b*), dan een *u* (vgl. ook *aanm.* 2 bl. 38). — In hoeverre de godsdienst der Dairisch sprekenden van de Toba's is ontleend, moet nader onderzocht worden door iemand, die in de gelegenheid zal zijn 't taalgebied van D. door te reizen. De Dairisch sprekenden, waarmede ik in aanraking geweest ben, beweerden hun beschaving van de Toba's te hebben, en te oordeelen naar eenige Sanscr. woorden, die in D. gebruikelijk zijn, zal men er vooreerst geloof aan moeten slaan; zoo b. v. *debata*, *agoni* en *adji* (bl. 65 r. 2), waarvan D. *dewata*, *agĕni* en *adi* (bl. 40 XIV) gemaakt zoude hebben, zoo het die woorden niet van T. had ontleend. Ook woorden, die niet Sanscritsch zijn, schijnen overgenomen te zijn; b. v. *kĕliki*, waarvan D. de *k* van *haliki* (uit *ha* + *li*, zie bl. 56 2°.) met *k* heeft overgebragt (bl. 34 B.), niettegenstaande daar de *k* geheel in overeenstemming zoude zijn met zijn taalregels (bl. 39 *b*.) [1]. Evenzoo *kĕtjeur* (bl. 9 in de *aanm.*) dat *kĕtjekur* had moeten zijn, daar D. een *k* (die in *hasijor* achter de *i* is uitgevallen) door *k* wedergeeft (bl. 34 B). Zonderling is ook *tampar sumpah* (*vloekafweerder*) als naam van een haarzuiverende vrucht, want *sumpah* is daar een vertaling van *bura* (in *tappar bura*), dat thans in T. *vervloeking* beteekent, maar toen die naam aan de vrucht gegeven werd, nog *schuim* heeft moeten beteekenen (zie Wdb. onder *bura*) [2].

Wat voorts M. betreft, het is duidelijk, dat T. althans 't schrift hieruit moet ontleend hebben, daar het geen *nj* kan uitspreken, maar toch in 't alphabeth opgeeft. De uitspraak van M. komt in sommige opzigten met die van T. overeen, als b. v. in het bezigen van een *k* waar Mal., Jav. of D. een *k* hebben, maar in 't hebben van een *tj*, en in 't kunnen uitspreken (in zuid-M.) van een neusklank als sluiter vóór een scherpen medeklinker vertoont zij daarentegen groote afwijkingen. Zoo als noord-M. en zuid-M. er thans uitzien, moet men hen beschouwen als talen, die zoo sterk met het Tobasch zijn vermengd ge-

[1] Zie ook bl. 14 N°. 3, 18 en 26, en *taban* (ook D.) op bl. 70 *aanm.* 1.

[2] Vgl. ook bl. 16 onder in *a*, waaruit blijkt, dat zelfs de uitspraak van T. op D. invloed heeft moeten uitoefenen.

worden, dat er van de taal der oorspronkelijke bewoners van 't taalgebied van M., waarvan de Lubu's en Ulu's nu nog de vertegenwoordigers zijn, slechts weinige sporen zijn overgebleven. Als men er op let, dat *sh*, en *ns* in T. *ts* in de uitspraak geven, en *ngk: kk*, dan blijkt het, dat b. v. de volgende woorden 't overnemen van Tobasche woorden door M. kunnen staven: *hatsít* in T. is in zuid-M. *antjit* in *mantjit* (in plaats van *mahantjit*, zie bl. 26 r. 2 v. o.), en T. spelt *hansit* omdat *ns* ook *ts* geeft; *batsir* in T. is in M. *bantjir*, en T. spelt *bansir* om dezelfde reden als bij *hatsít* opgegeven is. Beide die woorden echter had men even goed *hashit* en *bashir* kunnen spellen, om de uitspraak weder te geven; immers *hashit* en *bashir* geven ook *hatsit* en *batsir*, terwijl zij niet anders *hantjit* en *bantjir* kunnen worden dan bij een volk, dat *ts* onaangenaam vond, en er *ntj* van maken moest. Door *ntj* (*ns* gespeld) in plaats van *ts* (*sh* in de spelling) te zetten, is de grondklank, waaruit die woorden zijn ontstaan, niet overeen te brengen met dien in andere aan hen verwante woorden; neemt men *hantjit* en *bantjir*, dan krijgt men de grondklanken *tjit* en *tjir*, en kan dan deze klanken niet in verband brengen met den grondklank in *bakkir* (spelling *bangkir*), dat in M. *bangkir* uitgesproken wordt, en in *bahir;* neemt men echter *bashir*, dan ziet men den grondklank in alle drie woorden, die nagenoeg 't zelfde beteekenen, want dan krijgt men ba*hir*, bang*hir* en bas*hir* met den gemeenen grondklank *hir*. Evenzoo is het met *hashit* gelegen, dat *hansit* gespeld in M. *kantjit* geeft, want *tjit* kan men niet in overeenkomst brengen met den grondklank *hit* van *sahit* (Mal. *sakit*). De in grondbeteekenis overeenstemmende woorden *hitsat*, *akkat* en *utsat*, die allen thans *hinsat*, *anghat* en *unsat* gespeld worden, en in M. *hintjat*, *angkat* en *untjat* klinken, vertoonen een ongelijken grondklank in deze spelling, want dan krijgt men tweemaal *sat* en eenmaal *hat* (*kat* in 't Mal. *angkat*). Men moet dus hier alweder van de uitspraak van T. uitgaan, en dus een vroegere spelling *hishat*, *anghat* en *ushat* bij 't onderzoek naar den grondklank opzetten, zoodat men dan den grondklank *hat* (ook in bor*hat*) vindt. Veilig mag men stellen, dat de uitspraak in T. in vroegere tijden meer in overeenstemming was met de etymologische spelling (vgl. bl. 78 XV *aant.* 1), zoodat men *hushus* en *hishis* uitsprak, want in die andere uitspraak was de grondklank ligt te ontdekken (*hus* = *kus* in D., *his*

= *kis* in Dair. *kiskis* en Mal. *kikis*), terwijl de hedendaagsche (*kutsus* en *kitsis*) hem verbergt. De nieuwere uitspraak moet echter reeds in zwang geweest zijn, toen de Toba's 't taalgebied van M. veroverden, want uit *kishat* en *kashit* moest in M. *kiskat* en *kaskit*, en niet *kintjat* en *kantjit*, zoo als M. uitspreekt, ontstaan. De *ts* is in een menigte zustertalen, als b. v. in Jav. en Mal., niet bekend, zoodat de oorspronkelijke bevolking van 't taalgebied van M., die blijkens 't Ulusch en Lubusch een taal spraken, waarvan 't klankstelsel met dat van 't Jav. en Mal. overeenkwam, hen in *ntj* moesten veranderen. Dat 't zuidelijke gedeelte der Bataklanden oorspronkelijk door een Maleisch sprekende bevolking bewoond was, blijkt ook uit de menigte Men. of Mal. woorden, die in M. aanwezig zijn, en wel met een uitspraak, die in Men. niet geldt, maar nog in 't Mal. in zwang is. Men denke slechts aan *unggas*, dat *ungge* (zie 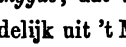) zoude zijn, zoo het onmiddelijk uit 't Men. (*unggèh*, zie bl. 71 *aant.* 1) ware overgenomen; even zoo is het gelegen met *pa* uit Mal. *paha*, terwijl het in 't Men. *pa̍ò* is, en *ra* (noord.M. eign. van 't landschap *Ra̍ò*) dat náar § 17 II uit *rawa* moet zijn, en bij geen mogelijkheid uit 't Men. (*rao*) kan gekomen zijn; zoo ook is *tobat* 't Mal. *tăbat* en niet Men. (*tobeq*, zie bl. 72 *aant.* 2). Uit diergelijke spellingen van T. als 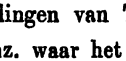 , 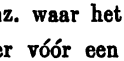 enz. waar het tegen zijn eigen uitspraak een neusklank als sluiter vóór een scherpen medeklinker plaatst, mag men veilig besluiten, dat de beschaving uit het O. door een Mandailingschen tongval heen naar het binnenland gekomen is. Ook de echt-Tobasch sprekenden moeten zich met de overwonnelingen vermengd hebben, want hoe anders te verklaren, dat T., niettegenstaande het geen *tj* uitspreken kan, toch *dj* bezigt? immers de stompe geslachtgenoot van de *ts* is *dz*, zoo als nog in 't Malagasi. Zoo men let op de groote overeenkomst van de Bataksche uitspraak met die van genoemde taal, zal men het niet onwaarschijnlijk vinden, dat 't Bat. vroeger ook een *dz* heeft gehad. Als voorbeelden van die overeenkomst zijn aan te halen:

1°. een *h* als vertegenwoordiger van *k* elders; b. v. *ahu* = *aku* (Mal., Jav. enz.).

2°. een *k* (in T. *kk*, zie § 10 en 11), waar Mal. of Jav. *ngk* heeft; b. v. *tuku* (*een drievoet*) = *tungku*, *wakuană* = *bangkuwang*.

3°. 't ontstaan van een *k* door een voorgaanden sluiter uit *h* (bl. 26 I); b. v. *wurun-kahakă* uit *wurună* = *burung* (Mal.) en *hahakă* = *hak* (T.).

4°. 't gemis van den halfklinker *j*, die door *z* vertegenwoordigd wordt; b. v. *hazu* = *kaju* (Mal.), *salazană* = *salajan* (Mal. van *salej*).

5°. *tsi* waar elders *ti* is (vgl. bl. 35 III); b. v. *tsindzo* = *tindjow* (Mal.), *tindo* (T.); *futsi* = *putih* (Mal.); *tsindri* = *tindih* (Mal.); en 't ontstaan van *ts* uit *s* door een voorgaanden sluiter; b. v. *lalantsarutră* (uit *lálană* + *sárutră*).

6°. 't Veranderen van een sluitenden *k* in *h* vóór een aanhechtsel, dat met een klinker begint (vgl. § 10); b. v. *irá-hină* van *irakă* (de slot-*a* nagenoeg stom) en *ină* (aanhechtsel).

DRUKFOUTEN.

Bl. 8 r. 5 v. o. lees: *ikå*.
„ 10 „ 11 lees: 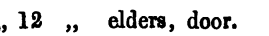 .
„ 12 „ 12 „ elders, door.
„ 22 „ 16 „ *bindu-godang*.
„ 22 „ 21 „ *bindu pinardjolma*.
„ 22 „ 11 v. o. lees: *bindu pinarulok*.
„ 25 „ 17 v. o. „ en zijn slechts.
„ 27 „ 6. „ scherpe medeklinkers.
„ „ „ 9 v. o. „ *alak songko-ni* en *hup tjokko-ni*.
„ 31 „ 2 lees: *kául* en *máit*.
„ 33 „ 17 v. o. lees: bl. 61 boven.
„ 33 „ 11 v. o. „. .
„ 36 „ 19 lees: *pĕ* + tweemaal *idah*.
„ 42 „ 8 en 9 lees: *mengĕr*.
„ 42 „ 11 v. o. „ *alé-ntjawí*.
„ 46 „ 10 moet *karambodja* uit *tarambudja* weg.
„ 49 „ 5 lees: zijn (bl. 6 aanm. 6);
„ „ „ 12 v. o. lees: uitspreken.
„ 53 „ 20 lees: = *tjăkur*.
„ 66 „ 10 „ behalve soms.
„ 68 „ 1 „ *intuna*.
„ 71 „ 7 v. o. lees: رعيّة.
„ 73 achter *aanm.* (onder XV) in te voegen: Sommige woorden hebben een bijvorm, waarin *ng* tusschen klinkers gemist wordt; b. v. *ingan* = *ijan*, *tijan* = *tingon* (M., § 4 2°.). In 't Dair. enz.
„ 74 „ 8 v. o. lees: VII).
„ 75 „ 17 v. o. „ *tumetul* en *suminggung*.

TOBASCHE SPRAAKKUNST.

TOBASCHE SPRAAKKUNST,

IN DIENST EN OP KOSTEN

VAN HET

NEDERLANDSCH BIJBELGENOOTSCHAP,

VERVAARDIGD

DOOR

H. N. VAN DER TUUK.

Tweede Stuk.

(DE WOORDEN ALS ZINDEELEN).

AMSTERDAM,

DÉPOT VAN HET NEDERLANDSCH BIJBELGENOOTSCHAP.

Warmoesstraat bij de St. Jansstraat, J. 48.

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN & ZOON.

1867.

AAN

DEN HOOGLEERAAR

A. RUTGERS

WORDT DEZE POGING,

EEN ONBEKENDE TAAL

TOEGANKELIJK TE MAKEN,

DOOR DEN SCHRIJVER

UIT HOOGACHTING EN ERKENTELIJKHEID

OPGEDRAGEN.

AAN DEN LEZER.

Zoowel om den leerling aan de plaats van den klemtoon te gewennen, als om 't Nederlandsch Bijbelgenootschap niet op onnoodige kosten te jagen, is in dit stuk ieder woord getranscribeerd. De transcriptie, door mij gevolgd, geeft een woord op zich-zelf naar de uitspraak terug, zonder de verandering uit te drukken, die in den sluiter er van door een volgend woord te weeg gebragt wordt; zoo b. v. transcribeer ik 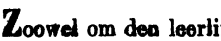 met *di-baen ko* (*door u geplaatst* of *vervaardigd*), en niet geheel naar de uitspraak (*di-baek ko*). In zamengestelde woorden, zoo als b. v. 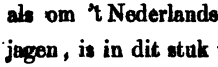 , heb ik de uitspraak geheel gevolgd (*daot-sihol*). — Alles wat in kleine letter gedrukt is kan de leerling overslaan, en heeft hij slechts dan te lezen, wanneer er naar verwezen wordt. — Wat betreft de wijze, waarop ik getracht heb van deze nog niet beoefende taal een voorstelling te geven, ik beken gaarne, dat zij mij in 't geheel niet voldoet. De volvoering van mijn taak zoo lang uit te stellen, tot ik in staat was, iets goeds te leveren, achtte ik in 't belang der beoefenaars der talen van den Indischen Archipel niet raadzaam, en daarom heb ik mij, wat betreft sommige hoofdstukken, maar wat gehaast. Men neme 't geen ik geleverd heb voor lief, en bedenke, dat ik geheel alleen stond voor een taak, die slechts door vele beoefenaars naar eisch kan afgewerkt worden, en tevens, dat ik verpligt ben een groot gedeelte van mijn tijd te geven aan een arbeid, die, zoo als de vertaling van bijbelsche geschriften, den geest ter neder drukt, omdat men, zoo men geen dillettant-zendeling is, de overtuiging heeft, nagenoeg morswerk te zullen leveren. Ik behoef niet te zeggen, dat ik bij 't werk van mijn voorgangers, die de zustertalen hebben behandeld, geen baat heb gevonden, daar zij onder den invloed van een abstracte methode, die de ware natuur eener taal, als beeldspraak, miskent, een voorstelling gaven, die mij slechts op een dwaalspoor konde brengen. Ik behoef slechts te wijzen op zulke beschouwingen als "'t logisch voorwerp" (in de taal der stervelingen "infinitief"), en op de wijze, waarop men in 't Maleisch b. v. aan een stamwoord, of wel aan den eenvoudigsten vorm van een tran-

sitief optredend werkwoord de beteekenis heeft aangepast van een infinitief, zoodat b. v. *tanam*, "het planten" zoude beteekenen [1]. Ik heb mij streng aan 't taalgebruik gehouden, en nooit aan een stamw., waarvan zelfs de vorm onzeker is (zie bl. 108, *Aanm.*), een beteekenis durven geven, die het, als gangbaar woord, niet heeft. Daarom heb ik b. v. *tanom* met *begraaf* (het, hem, enz.) vertaald, of, naar den vorm, met *worde* (het, hij, enz.) *door u begraven*. Ik geloof niet, dat men ooit een taal goed zal kunnen voorstellen, zoo men zich niet losmaken wil van 't gestreef naar een volledig stelsel, want iedere taal is meer of min een bouwval, waarin 't plan van den bouwmeester niet te doorzien is voor men uit andere werken van dezelfde hand 't geen er aan ontbreekt, om de oorspronkelijke gedachte te vatten, heeft leeren aanvullen [2]. Iedere aandachtige beoefenaar eener taal zal mij dit toegeven, en dan ook over de wijze, waarop men ten ontzent in zulke bouwvallen, als 't Jav. en Mal., een sluitend geheel heeft trachten te vinden, zijn staf moeten breken. Is het niet belachelijk van een vorm, als b. v. 't Jav. *palaju* (*logisch voorwerp!*), een werkw. *malaju* af te leiden, en toch in 't Mal. in *pälantar* een afleiding te zien van *mälantar?* Is het niet de feiten verwringen, dat men in 't Maleisch een werkw. *mänglipar* opgeeft, omdat men er een substantief *pänglipar* [3] heeft meenen te vinden? Wat zoude men van iemand zeggen, die uit *applicable*, *destructible*, *despicable* en diergelijke woorden werkw. ging opgeven, als *to applic*, *to destruct* en *to despic?* Waarom heeft men zich niet streng willen houden aan de feiten [4], en

---

[1] Volgens de jongste Maleische Spraakkunst (bl. 84) zoude *buwang* "werpende zijn" beteekenen!

[2] Zoo kan men b. v. uit 't Bataksch en Tagaalsch leeren, dat *pär* in 't Mal. de vorm is, die 't voorh. *bär* in 't passief, of bij substantieven, aannemen moet; *pärbuwatan* b. v. is niet *par* + *buwat* + *an*, maar de passieve vorm van *bärbuwat* met 't aanh. *an*.

[3] Lees *pängälipur*. 't Stamwoord is *lipur* en etymologisch een met 't Bataksche *ripur*, zoodat *mälipur* eigentlijk: (smart enz.) *uitwisschen* beteekent.

[4] Zoo ook heeft men in *bälantara* een van *antara* afgeleid woord *willen* zien, ofschoon het slechts als versierde benaming van een bosch, woestenij of vlakte gebezigd wordt, en men niet heeft kunnen bewijzen, dat de sluiter van 't voorh. *ḷär* vóór een een *r* inhoudend woord, dat op een klinker eindigt, in *l* veranderd wordt, zoo als blijkt uit *bäristäri*, *bärura-ura*, en zelfs uit *bärantara* (zie de *Itmajatim*, bl. 158, *Bidasari*, bl. 63). Om de afleiding van *antara* te bewijzen, heeft

zich bepaald bij eene bloote vermelding, om een ander de gelegenheid niet te benemen, er een betere verklaring van te geven? Geene taal heeft zoo onder stelselzucht geleden als de Maleische, juist omdat er zoo weinig stelsel in is. Men houdt haar algemeen voor gemakkelijk [1], en toch is het niemand harer talrijke beoefenaars nog gelukt, haar duidelijk te maken. Men heeft met even veel geweten op haar proeven genomen, als een dokter op een zieke waarvan hij de kwaal niet kent. De arme patient heeft vrij wat moeten slikken, ook nadat de drankjes uit de apotheek van Taco haar zoo slecht bekomen zijn! Er rust, schijnt het, een vloek op onze beoefening der talen van den Indischen Archipel, en het zal ons nimmer gelukken, een er van zoo onder de knie te krijgen, dat wij haar met kans op welslagen zullen kunnen gebruiken. Men moet een taal om haar-zelf beoefenen, niet dienstbaar maken aan een doel, waarvan 't najagen op de beoefening verderfelijk moet werken. Daarom moet ieder op teleurstellingen voorbereid zijn als die, welke 't Nederl. Ind. Gouvernement bij de volksleesboeken en 't Bijbelgen. bij de Mal. en Jav. Bijbelvertaling reeds hebben ondervonden. Ik ben er overtuigd van, dat men in ons land niets goeds zal kunnen leveren, omdat men er te practisch is, en den man, die 't zilver nog heeft te zoeken, noodzaakt ook zijn tijd te geven aan 't slaan van guldens, 't eenigste waarvoor 't hart van onze toonbankhelden in staat is te kloppen. Eerst wanneer men in Duitschland zich met de talen zal willen bezig houden, waarvan de kennis

---

de schrijver der jongste Mal. Spraakkunst er zelfs *palantaran* bij gehaald, en het woord *palantara-an* naar zijne afleiding gaan schrijven, hoewel het in zijn Wdb. onder *lantar* reeds plaats heeft. Ja zelfs *palabagej* verklaart hij als *pal* (uit *pär*) + *bagej* (bl. 46). Ongelukkiger wijze is dit woord onmiddelijk uit 't Tamil, waar het *palawagej* is (zie *English and Tamil Dictionary*, Madras 1844, *different sorts*). Het Mal. heeft de *w* in *b* veranderd, omdat het 't Tamilsche *wagej* ook reeds had overgenomen (zie Bat. Wdb. *bage*). Ik heb er nooit aan getwijfeld, dat *balantara* 't Indische, vaak in 't Kawi (b. v. *Wiwāha*, bl. 6, *Bhaumakawja*, bl. 241 ond.) gebezigde *wanāntara* is (§ 16, *Aant.*, § 30, IV), en slechts tot de stijlfranjes der verhalen behoort, even goed als *baräqsa* (versierde benaming van een boom), *bälanta* (versierde benaming van een vlakte, *wanānta*, *bosch-begrensd*), *pängälipur lara* (versierde benaming van een lusthof, enz.; Kawi *panglipur lara;* men vindt in 't Mal. ook *pangalipur sakit*), enz.

[1] Dit blijkt genoeg uit de menigte van onbevoegde liefhebbers.

voor ons van zoo veel belang is, zal er een betere toekomst voor hare beoefening aanbreken. Ik reken dus niet op lezers, die van 't geen men uit 't Tobasch leeren kan, zullen willen profiteeren. De jongste "Mal. Spraakkunst"[1] geeft mij daartoe allezins reden. Verbijsterd door de duisterheid van zekere Jav. Grammatica, heeft de schrijver de vorming van 't passief zoo verkeerd voorgesteld, dat zijn werk in vele opzichten een achteruitgang is. De plaatsing van een persoonlijk voornaamw., dat meestal verkort wordt, vóór den vorm, dien een transitief optredend werkw. in 't passief *moet* hebben, wordt door hem slechts ter loops aangeroerd, zonder dat men uit zijn woorden (bl. 75) kan opmaken, dat zulk een verbinding de uitdrukking is van een passief[2]. Men vindt dan ook bij hem niets gezegd van de beteekenis van *ku-părbuwat*, *kow-bări*, enz., zoodat het geen wonder is, dat hij *părbuwatkan aku* wedergeeft met *hij make voor mij* (bl. 114). Om 't voorh. *pa* te verklaren maakt hij een reis naar 't verre Oosten, en vindt daar op een eilandje een woord, dat "omwalde plaats" beteekent (bl. 56). Ik hoop, dat hij bij een tweede uitgave, waarop voor hem, als hooggeleerde, kans is, zal zien, dat hij een vergeefsche reis gedaan heeft, en beter zou gedaan hebben, zoo hij de beleefdheid had gehad, de naaste buren met een bezoek te verwaardigen. — Een index, voor ijverige lieden wealde, geef ik misschien naderhand, want ik ga eerst wat braak liggen.

---

[1] Volgens de bekentenis van den schrijver (*voorrede*, bl. III) een "mere catchpenny title," want hij wil het als een "wetenschappelijke proef" beschouwd hebben, waarbij de lezing van 't zesde deel van "de Taalgids" een hoofdvereischte is (bl. 4).

[2] Dat een verkort voorraw. nooit plaats neemt vóór een intransitief optredend werkw., zoodat men niet *ku-turun*, *ku-părgi*, enz. kan zeggen, schijnt voor hem niet genoeg geweest te zijn. Ja zelfs, dat *bărbuwat* even goed na *ku* en *kow* als na *di* tot *părbuwat* wordt, heeft hem de oogen niet geopend.

AMSTERDAM,
1 Mei 1867.

H. N. VAN DER TUUK.

INHOUD.

EERSTE STUK (KLANKSTELSEL).

Inleiding.....III—VIII.

I. *Schrift en uitspraak*.....Blz. 1— 25.

Mandailingsch klankstelsel.....„ 25— 32.

Dairisch klankstelsel.....„ 32— 42.

II. *Woordvorm*.....„ 42— 58.

III. *Klankverwisselingen*.....„ 58— 78.

IV. *Spelling*.....„ 79— 85.

TWEEDE STUK (DE WOORDEN ALS ZINDEELEN).

I. *Over stamwoorden, afgeleide woorden en de woordsoorten in 't algemeen*.....Blz. 85— 87.

II. *Het werkwoord*.....„ 87—151.

III. *Het substantief*.....„ 151—217.

IV. *De telwoorden*.....„ 217—220.

V. *De voornaamwoorden*.....„ 220—267.

VI. *Het bijwoord*.....„ 267—309.

VII. *De praepozities*.....„ 309—328.

VIII. *De conjuncties*.....„ 328—342.

IX. *De interjecties*.....„ 342—358.

X. *De nadruknwijzers*.....„ 358—393.

XI. *De zamengestelde woorden*.....„ 395—400.

XII. *De herhaling*.....„ 400—415.

XIII. *De reduplicatie*.....„ 415—416.

XIV. *De herhaling met veranderde klinkers*....„ 416—418.

Verbeteringen.....„ 419—431.

I. *Over stamwoorden, afgeleide woorden en de woordsoorten in 't algemeen.*

Onder *stamwoord* versta men een woord, dat naar de *heden* gel- § 34.
dende regelen der taal niet tot een eenvoudiger vorm kan gebragt worden; b. v. *bijang* (*hond*), *habang* (*vliegen*). *Afgeleide woorden* zijn die, welke op d'een of d'andere wijze, zoo als uit 't vervolg blijken zal, uit een ander zijn gevormd. De beteekenis van een afgeleid woord behoeft niet van die van 't stamwoord te verschillen, zoodat slechts 't geval, waarin het gebezigd wordt, verschillend geworden is; zoo b. v. is *marhabangan* een afgeleid woord, dat 't zelfde beteekent als *habang*, maar wordt slechts in een bijzonder geval gebezigd (§ 57).

Aanm. 1. We hebben niets te maken met de afleiding, die buiten den huidigen bestand der taal ligt; zij is niet onder regels te brengen, zoo men zich slechts bij éene taal heeft te bepalen; zoo is b. v. *habong* (*vleugel*) van *habang* afgeleid, maar de wijze waarop het een substantief geworden is, ligt buiten 't Bataksch. Men kan uit zulk een woord geen regel opmaken, waarnaar ook andere woorden op dezelfde wijze substantief geworden zijn. De *o* is hier te verklaren uit de zucht den klemtoon op de voorlaatste lettergreep te plaatsen (§ 19 I), daar toch die klinker hier een *ĕ* (in 't D. is dat woord *kabĕng*, bl. 34, B., bl. 37, J. I.) vertegenwoordigt, en dus aanduidt, dat de eerste lettergreep van *habong* vroeger langer in de uitspraak aangehouden werd dan in *habang*, daar toch de *ĕ* een ligtere klinker is. Zulk een afleiding behoort dus tot een vroegeren toestand der taal, die zonder een uitweiding over de zustertalen niet beschreven kan worden. Ook de wijze, waarop in woorden met gelijke medeklinkers de klinkers verschillen, om door tegenstelling van klank een verschillende toepassing uit te drukken, is geen *heden* geldende regel; *djarar*, *djirir* en *djurur* b. v. beteekenen alle drie *kruipen* (*mandjarar*, *mandjirir* en *mandjurur*), en worden wel eens door elkander gebezigd, zonder dat men er altijd aan denkt, dat er de klinkers tegen over elkander staan; immers *djarar* wordt meer gebezigd, zoo men van *kruipen* in 't algemeen spreekt, zonder te denken aan *de*

wijze waarop het plaats heeft, of wel aan de hoedanigheid van *'t kruipende iets*, terwijl *djirir* meer gezegd wordt van voorwerpen, die 't zij klein zijn, 't zij een zeker gevoel van afgrijzen verwekken, zoo als b. v. wormen, hagedissen, enz., en *djurur* van dezulke, die zich in de lengte uitstrekken, of wel, zoo als b. v. een slang, vrees inboezemen (vgl. *Aant.* onder § 63, en § 86 in de noot).

Aanm. 2. Dat bij sommige woorden van een eenlettergrepigen vorm, die hier *grondklank* heet, moet uitgegaan worden, is niet te ontkennen (§ 33, bl. 81), maar de wijze, waarop zulk een grondklank een gangbaar woord is geworden, is niet altijd (§ 52, 4°.) aan een regel te onderwerpen. 't Mal. *tărbang* (= *kabang*) kan even als 't Bataksche woord van een grondklank *bang* uitgegaan zijn, maar de reden, waarom 't Mal. *tar* en 't Bat. *ka* (of *ka*, bl. 84 B.) gekozen heeft, om er een gangbaar woord van te maken, ligt niet voor de hand. Dat *ka* of *tar* in deze woorden het bij 't passif gebezigde voorhechtsel is (§ 108), wordt door den klemtoon van 't Bataksche woord tegengesproken (§ 20 1). In alle geval moet *kabang* thans als stamwoord gelden. Voorts is in 't oog te houden, dat niet alle grondklanken eenlettergrepig zijn geweest, daar sommige hunner als nabootsingen van een gerekt of in verschillende toonen waargenomen geluid van den beginne af meerlettergrepig geweest zijn (§ 38, 52, 5°. *Aanm.*).

§ 35. Hoewel men niet altijd uiterlijk aan een stamw. zien kan, tot welke woordsoort het te brengen is, zoo verrigt het toch in den zin een dienst, die het onder d'een of d'andere plaats moet doen nemen. Men kan b. v. aan *manuk* niet zien, dat het een substantief is, evenmin als aan *pate*, dat het een werkw. is. Daar een substantief als praedicaat zonder een abstract werkwoord (§ 26) kan optreden, zoo *schijnen* sommige woorden nu eens als substantief, dan weder als werkw. in gebruik te zijn; zoo b. v. kan *begu: verbasingwekkend zijn* beteekenen: *begu on: dit* is *verbasingwekkend* d. i. hier speelt de duivel meê, want ik begrijp het niet (letterlijk: *dit* is een *begu* of bovennatuurlijk wezen). —— De substantieven *bau* en *rupa* kunnen mits met een ander substantief er achter, beteekenen: *de geur hebben van*, *de gedaante hebben van*; b. v. *bau te indahan i* (*gemelde gekookte rijst ríekt naar dvek*), *bau tukkap* (*naar de tukkap rieken*, d. i. aan den drank zijn), *rupa bodat bajón* (§ 8 *a*, *deze persoon lijkt op een bodat*). 't Substantief *boltok* (*buik*) kan beteekenen *zwanger beginnen te worden*, *setten* van rijstaaren (*emâ na boltok*), en is hier denkelijk in plaats van *moltok* (§ 61, § 30, VIII), zoo als waarschijnlijk wordt uit 't Jav. *mětěng* (*zwanger zijn*) van *wětěng* (*buik*).

De *woordsoorten* zijn *werkwoorden*, *substantieven* (*zelfstandige naamwoorden*), *voornaamwoorden* (*pronomina*), *telwoorden*, *bijwoorden* (*adverbia*), *praepozities*, *conjuncties*, *interjecties* en *nadrukwijzers*. 't *Artikel* (*lidwoord*) en *adjectief* (*bijvoeglijk naamwoord*) ontbreken. Evenmin heeft men een abstract werkwoord als ons *zijn*, dat wij noodig hebben om een substantief of adjectief als praedicaat te kunnen doen optreden. In 't Bataksch zegt men *balgá bijang on: groot is deze hond*, *bijang na balga: 'n hond, die groot is* (*een groote hond*), *datu bajón* (§ 8, *a*), *'n wigchelaar is deze persoon*. Zelfs werkwoorden, die een beweging in zekere rigting voorstellen, als bij ons *gaan* en *komen*, kunnen geheel verzwegen worden, terwijl de *rigting* uit een praepozitie moet opgemaakt worden; b. v. *tu aek ibana* (*naar 't water hij* d. i. hij is naar 't water gegaan), *tijan aek ibana* (*van 't water hij* d. i. hij is van 't water gekomen), *sijan dija hita* (*waar langs wij?* d. i. waar langs moeten we gaan?); *tu tombak on pe au maringanan*, *lomo ni rokakku do on* (Ib., bl. 12, r. 9), *dat ik in dit woud ben komen wonen*, *dit is mijn eigen keus*. § 36.

II. *'t Werkwoord.*

't Werkwoord is de voornaamste woordsoort in deze taal, daar het de meeste vormveranderingen ondergaat. De vele soorten in klassen in te deelen, zal wel noodig zijn, daar het te moeijelijk is ieder hunner een naam te geven. Voorop worden behandeld dezulke, die er als stamwoorden uitzien, en die we *stamwoordelijke werkwoorden* kunnen noemen, terwijl de afgeleide werkwoorden twee hoofdklassen zullen uitmaken. Tot de eerste worden gebragt *de eenvoudig afgeleide*, en tot de tweede de *zamengesteld afgeleide*. De eerste hebben slechts één *vóór-* of *inhechtsel*, als b. v. *madabu* (voorh. *ma* + stamw. *dabu*), *sumurung* (stamw. *surung*, inh. *um*). De tweede hebben meer dan een dier *hechtsels;* b. v. *mahusaem* (voorh. *ma* en *hu*, stamw. *saem*), *markubajo* (voorh. *mar* en *hu*, stamw. *bajo*), *dumardédé* (stamw. *dede*, inh. *ar* en *um*), *markarukkut* (voorh. *mar*, inh. *ar*, stamw. *kukkut*, § 14, *a*). De *afleidende aanhechtsels* als b. v. *i* en *hon*, worden hier beschouwd als slechts 't kenmerk van een *soort* en niet van een klasse te zijn. § 37.

A. *Stamwoordelijke werkwoorden.*

Hiervan heeft men drie soorten.

De *eerste* bestaat uit twee lettergr., die *meestal* gesloten zijn. Zoo § 38.

zij gesloten zijn, is zoowel de beginner als sluiter in beide lettergrepen dezelfde, terwijl de laatste lettergreep *meestal* een *a* heeft. Op een enkele uitzondering na (zie M. hieronder), staat in de eene lettergreep een *a* tegenover een anderen klinker in de andere. De klemtoon is zoodanig, dat iedere lettergreep zoo wordt uitgesproken, alsof 't werkwoord uit twee afzonderlijke woorden bestond; b. v. *búmbám* of *bum bam*, *gúgá* of *gu ga*, *sáksík* of *sak sik*. Zij beteekenen 't geven van een geluid, waarin verschil van toon waar te nemen is, en nooit zulk een dat plotseling en eensluidend is (§ 52, 4°.); *búmbám* b. v. beteekent *kletteren*, nu eens dof, dan weder helder, van rijststampers, die in de rijst een dof, maar tegen 't hout van 't stampblok (*losung*) een helder geluid maken; *rúpráp* van geweerschoten, waarvan b. v. door verschil van lading, 't eene scheller klinkt dan 't andere. Deze werkwoorden moeten van den beginne af tweelettergrepig geweest zijn, daar hunne beteekenis geheel afhankelijk is van de tegenstelling der klinkers in de twee lettergrepen (§ 52, *Aanm.* onder 5°.). De van hen afgeleide woorden verliezen dien eigenaardigen klemtoon; van daar *mandokdak*, *katuktak* (D.), *humatuktang* (§ 11), enz.

Aanm. Vroeger schijnen er van deze soort meer geweest te zijn, die op een klinker eindigen; zoo b. v. *doda*, dat heden als substantief geldt, en tevens 't stamwoord is van *mandoda* (een hond *met doda! roepen*); evenzoo *duda*, stamwoord van *manduda* (rijst uit den bolster *stampen*, iets fijn of tot meel *stampen*). Beide deze woorden hebben op de voorlaatste lettergreep den klemtoon; van daar dat zij niet meer *zulk een geluid geven* beteekenen, zoodat men niet *dódá* zegt, maar *dodá dodá* (zie beneden bij de *Herhaling*) om *het maken van 't geluid doda* aan te duiden, terwijl *búmbám* gebezigd wordt, en niet *dúdá*.

M. heeft *ngukgnek* en *njutnjet*.

D. heeft *tahto* (uit een vroeger *tahtoh?*) *'t bijzonder geluid maken* bij 't wannen.

§ 39. De *tweede soort* heeft de voorlaatste lettergreep zwaar. De werkw. dezer soort worden allen intransitief gebezigd, en beteekenen een *beweging*, *houding* of *toestand;* b. v. *lao* (§ 10, *a.*, *gaan*), *tindang* (*staan*), *hundul* (*zitten*, *gezeten zijn*), *habang* (*vliegen*), *rapar* (*uitgehongerd zijn*), enz. Zij kunnen, even als met alle intransitief gebezigde werkwoorden 't geval is, ook als *eenvoudig passief* (§ 100) optreden; *tading* b. v. kan niet alleen *achter blijven* beteekenen, maar ook *achtergelaten worden*, als eenv. passief van *manadikkon* (§ 51, iemand *achter-*

laten), en zoo ook beteekent *sega: in een toestand verkeeren* ten gevolge van *matsegahon* (iets *bederven*, *kapót maken*).

Aanm. gabe of *bage* (§ 26 *Aanm.* 2) en *kĕmbali* (D.) vorderen een substantief na zich, en beteekenen: iets *worden;* b. v. *gabe djolma* (*een mensch worden*), *kĕmbali si-mĕrbadju* (*een meisje worden*). —— *adóng*, dat naar de beteekenis (*aanwezig zijn, er zijn*, op een zekere plaats of in een zekeren tijd *bestaan*, vooral niet gelijk te stellen met ons *zijn*, zie § 36) tot deze soort moet gebragt worden, schijnt zijn klemtoon gekregen te hebben door een versmelting met *ung* (*eens*, zoo men dit zonder klemtoon als *ès* uitspreekt), zoodat het eigentlijk *ada* (nog in 't Mal.) + *ung* is (bl. 61, *Aanm.* 7); men lette op 't gebruik van dit woord, als b. v. in *adóng ma halak* (*er leefde eens een man, er was eens iemand*). Dit *adóng* behoudt zijn klemtoon ook na *na* (*nadóng*) maar verliest hem na *indá* (§ 153, *indadong*). Opmerkelijk is *golap*, dat naar *holóm* te oordeelen, tot een andere soort (§ 42) zoude moeten gebracht worden, en zijn klemtoon misschien te danken heeft aan 't gebruik er van als *hagolapan* (*door de duisternis overvallen worden*, § 112), zoo als in M. meermalen. 't geval is (lb. II, bl. 280, r. 20); zoodat het niet als *holóm: duister zijn* als eigenschap beteekent, maar meer als toestand van iets, dat duister geworden is.

De *derde soort* heeft de laatste lettergreep zwaar, en beteekent § 40.
't zijn in een teweeg gebragten toestand; b. v. *hitsú* (§ 11, *gesloten* zijn), *tanóm* (*bedolven* zijn), *pagó* (*ingekeid* zijn), *hembáng* (*uitgespreid* zijn als een mat b. v., § 48), *saém* (*door een zaem onschadelijk gemaakt*), *tattán* (*ter neergelaten*, van boven naar beneden), *tinggáng*, *tunggaling* (zie Wdb., en noot op bl. 21), enz.

a. Deze werkwoorden kunnen tegenover werkwoorden, die een handeling voorstellen, waarvan zulk een toestand 't gevolg kan zijn, als eenvoudig passief (§ 100) overstaan, maar ook tegenover een substantief, dat een voorwerp voorstelt, dat door zijn werking zulk een toestand te weeg brengt; b. v. *pittú* (§ 11), *gesloten* zijn, dat zoowel tegenover *manittu* (iets *sluiten*) staat als tegenover *pittu* (*deur* als sluiter). Zoo kan ook *hitsú* beschouwd worden te beteekenen: in den toestand verkeeren door een *sleutel* te weeg gebragt, daar toch *hitsu* (*hinsu*) naar § 26 't Mal. *kuntji* is.

Aanm. Op dezelfde wijze moet ook *dilat*, dat de nominale vorm (§ 99) en 't stamwoord is van *mandilat* (*aan* iets *likken*) ontstaan zijn uit een vroeger *dilá*,

dat *in den toestand verkeeren te weeg gebragt door een toug* (*dila*) moet beteekend hebben, zoodat *dilat* eerst *dilát* (bl. 56, II. 1°.) is geweest, en door 't gebruik als passive imperatief, die toch een formeel substantief is (§ 99), zijn klemtoon heeft verlegd (§ 19 I, en vgl. *Aant.* op bl. 57). Hieruit blijkt, dat de sluitende *h* van *dilah* (D.) = *dila* niet oorspronkelijk kan zijn, evenmin als in 't Mal. en Jav. *lidah* (§ 25). Ook *tanóm* moet op dezelfde wijze uit *tano* ontstaan zijn. Ook in dit woord vindt men in D. een *h* als sluiter (*tanoh*) even als in 't Jav., Mal. (*tanah*) en Sund. (*tanèh*). De beteekenis van *isi* (*veel kunnende bevatten*) van *isi* (*inhoud, wat in* iets *is*) is eenigzins gewijzigd in T., maar niet in M. waar het nog "*gevuld* zijn" beteekent. Ook deze wijze van woorden te maken is verouderd. — Of *tinggang* als substantief oorspronkelijk 't zelfde woord als *tinggáng* is, durf ik niet zeggen (vgl. § 48, *b*).

B. *Afgeleide werkwoorden.*

I. *Eerste Hoofdklasse* of *eenvoudig afgeleide werkwoorden.*

§ 41. Hiervan zijn vijf klassen, waarvan ieder weder in soorten te verdeelen is. De *eerste klasse* heeft 't voorh. *ma*, de *tweede* 't voorh. *mang*, dat gewijzigd wordt naar den beginner van 't stamwoord, de *derde* 't voorh. *mar*, de *vierde* 't inhechtsel *um*, en de *vijfde* 't voorh. *pa*.

1. *Eerste klasse* of *werkwoorden met 't voorhechtsel ma.*

Deze klasse bevat twee soorten.

§ 42. De *eerste soort*, die in beteekenis vrij wel overeenkomt met ons bijvoegelijk naamwoord, beteekent 't hebben van een hoedanigheid, die als een toestand wordt voorgesteld, waarin iets, 't zij van nature of op een andere wijze verkeert. Zij onderscheidt zich van de *tweede soort* niet alleen in beteekenis, maar ook in vorm, daar zij 't voorhechtsel in zekere aanstonds te vermelden gevallen verliezen kan, terwijl zulks bij de tweede bijkans nooit plaats heeft. Verreweg de meeste werkwoorden dezer soort, die kortheidshalve *kwalificative werkwoorden* genoemd zullen worden, behouden 't voorhechtsel alleen, wanneer zij als praedicaat optreden; b. v. *marara* (*rood zijn*), *matimbo* (*hoog zijn*), *madenggan* (*schoon zijn*), enz. Zoo zij als praedicaat 't voorhechtsel verliezen, 't geen in de dagelijksche taal vooral plaats heeft, dan verleggen zij den klemtoon naar de laatste lettergreep; b. v. *timbó haju on* (*hoog is deze boom*) = *matimbo haju on*, *rará bunga on* (*rood is deze bloem*) = *marara bunga on*. In plaats van hun voorhechtsel nemen zij als praedicaat

ook *na* aan; b. v. *na timbo kaju on*, *na rara bunga on*. De klemtoon valt hier weder op de voorlaatste, maar op de laatste, zoo vóór zulk een praedicaat *songon* (*gelijk*, *als*) staat; b. v. *songon na bottár hu-ida*, *als 't ware wit is het*, *zie ik*. Attributief (als bijvoegelijk naamw.) optredende, *moeten* zij 't relative *na* (§ 149) vóór 't stamwoord nemen; b. v. *bijang na balga* (§ 36). Ook als substantief optredende, verliezen zij 't voorhechtsel, maar hebben dan den klemtoon op de voorlaatste; b. v. *pattun* (§ 11) *beleefdheid*, maar *pattún*, *na pattun* of *mapattun* (*beleefd* is); *tongam* (*ontzagwekkend voorkomen*), maar *tongám*, *na tongam* of *matongam* (*ontzagwekkend van voorkomen* is).

a. Als substantief hebben zij ook een bijzonderen vorm die eerst later (§ 122) kan behandeld worden.

b. Voorts verliezen zij ook 't voorhechtsel in zamenstelling zonder echter den klemtoon te verplaatsen; b. v. *gabe-bolon* (*schatrijk zijn*) van *na gabe* (*rijk zijn*) en *bolón*, *nabolon* of *mabolon* (*groot zijn*); *datu-bolon* ('*n groot-datu*) van *datu* (*wigchelaar*) en *bolón* (*datu na bolon* zoude beteekenen *een wigchelaar*, *die groot van ligchaam is* of forsch gebouwd). Een woord, dat altijd zoo in zamenstelling gebezigd wordt, is *raja* (*pittu-raja*, *djokkal-raja*, *bunga-raja*, *rimbu-raja*, enz). Dit *raja* kan men met ons *hoofd* (als b. v. in *hoofd-poort*) overbrengen.

c. Een enkel dezer werkw. heeft als praedicaat altijd *na* om het te onderscheiden van een ander gelijkluidend; b. v. *na gabe* (*rijk zijn*) tegenover *gabe* (*gelukkig zijn*, *zegen genieten*), en *gabé* (*gunstig* of *goed zijn*, van een voorteeken). M. bezigt *na bara* = *marara* of *rará*. —— *tutú* heeft *altijd* de laatste lettergr. zwaar; van daar *na tutú* als praedicaat en als attribuut. De reden is, dat het een herhaling is van *tu*, dat nog Malagasisch is, en in D. in den vorm *tuhu* (bl. 39, XI *b*.) voorkomt. Ook *lebán*, dat *nooit* zonder *na* voorkomt, behoudt zijn klemtoon *altijd* (*na lebán*, § 148). De reden is, dat het eigentlijk *lebu* + *an* (§ 8) is. —— Na de negatie *so* kan *gabé: na*, en *ulí: ma* behouden; van daar *na so na gabe* (b. v. voorteekens, *die niet gunstig zijn*), waarvoor men ook *na so gabét* (bl. 56, II, 1°.) kan zeggen; *na so mauli* (iets, *dat niet schoon* of *gunstig is*). De stamwoorden, die met een *a* beginnen, kan men niet met *na* bezigen; van daar komt *nasi* niet voor, en bezigt men een verbalen vorm (*na marasi ni roha*, *die medelijden heeft* met enz.); evenmin heeft men *nasok* naast *asók*. Als praedicaat is *masi* (§ 8) in gebruik, maar meer in de *poda*-taal. Hoewel *nengél* ontstaan is uit *na ingol* (bl. 59, II, *Aanm*. 1), geldt het thans als stamw.; van daar naast *nengél*

ook *na nengel*, terwijl M. *ingól* bezigt, en *maingol* in T. met een gewijzigde beteekenis in gebruik is (zie Wdb.).

d. In de *poda* en *andung* wordt bij deze soort van werkwoorden, zoo zij als attribuut optreden, ook *ma* in plaats van *na* gebezigd; van daar *sittuwan matorop*, *saep mauli bulung*, *sakit madorsa*, enz. Ook in M. is dit 't geval (*rantjang magodang*, *halak madjadji* naast *halak na djadji*, zie Ib. II, bl. 132, r. 18 en 19). In D. bezigt men *mžharga* (bl. 41, III) ook als attribuut.

e. In versierde bijnamen vindt men *ba* in plaats van *ma*; b. v. *manuk batodung* (*Todung klophaan*) van *todung* (vlg. § 44, onder).

§ 43. Een substantief kan tot deze soort overgaan door verlegging van den klemtoon op de laatste lettergreep, of door voorplaatsing van *ma* of *na*. 't Beteekent dan de hoedanigheid hebben, die aan 't voorwerp door 't substantief voorgesteld als kenmerkend eigen is; b. v. *datú* (*datusch* zijn, d. i. zich onderscheiden door 't geen een *datu* kenmerkt, namentlijk door 't uitmunten in de wichelwetenschap); *rahát* (*als een rahat*, of zaag zijn, *ruw* zijn van bladeren, waarmede men polijst); *tuhíl* (*als een tuhil*, of beitel, zijn, *fijn indringende* van een geluid); *tukkót* (§ 12, *als een tukkot*, of stok zijn, *pal staande* zijn); *bubú* (*als een bubu* of fuik *zijn*, d. i. langwerpig bol even als een fuik zich voordoen, zoo als een hangbuik), terwijl *mabubu* in de *poda* gezegd wordt van een persoon, die een hangbuik heeft; *na begu* (*dapper zijn*, letterl.: als een *begu* of bovennatuurlijk wezen zijn, zoodat men den dood niet vreest); *saringár* (als een *saringar*, of weêrgalm, zijn, *weêrgalmen*); *madohung* (*rekbaar* zijn, letterlijk: als een *dohung* of snaar gespannen kunnen worden); *danák* (*kinderachtig* zijn) van *danak*, dat nog in M. *kind* beteekent; *baú* (letterlijk: *bau*, of geur *hebben*) beteekent nu bepaaldelijk *stinken*; *bagás* (*diep* zijn) moet op dezelfde wijze gelijk *bagas* (*huis* als een ruimte van diepte of hoogte) zijn (zie *b* hieronder); vgl. *runggá* en *rungga*, enz. Zulk een uit een substantief geboren kwalificatief werkw. kan men *meestal* (zie hieronder in *a*) door slechts den klemtoon te verplaatsen (§ 42) niet tot een substantief maken: men kan b. v. niet zeggen *beguna*, om *zijn dapperheid* weder te geven, even als men *daona* zegt, om aan te duiden de *verwijderdheid er van*, daar *beguna: zijn afgestorven individualiteit* of *zijn geest* zoude beteekenen. Om dus *zijn dapperheid* weder te geven neemt men zijn toevlugt tot 't afgeleide substantief, dat § 122 behandeld wordt.

a. tongá of *na tonga* (*onbevrédigd*-van 't gemoed (van de buik gezegd *hongerig*)

van *tonga* (*middenruimte*), en dus letterlijk *als een middenruimte zijn, ruimte hebben*, kan als substantief optreden; b. v. *aka ma na tonga ni rohún; arga* (*prijs, waarde*) zijn klemtoon verleggende (*argá*) beteekent *duur* zijn (*argá hamindjon i, gemelde benzoë is duur*); *tundal* (*de rug* of *onderkant* van een blad) wordt *tundál*, en beteekent *met den rug* naar iets *toegekeerd;* vgl. ook *hudúk* in M. uit *huduk* (zie Wdb.). —— Over den klemtoon bij *songon na musú* (§ 123) zie § 42 onder.

b. Bij sommige woorden is het onzeker, of 't substantief oorspronkelijker is. 't Onderscheid in de plaats van den klemtoon nu eenmaal de dienst van een woord in den zin bepalende, zoo is het natuurlijk, dat ook wel eens een substantief uit zulk een werkw. is gemaakt geworden; zoo b. v. is *gurdúng* (*gebocheld* zijn) waarschijnlijk oorspronkelijker dan *gurdung* (*bochel*); vgl. *bagás* en *bagas*.

De *tweede soort* behoudt in verreweg de meeste gevallen 't voorh., § 44. zoodat men b. v. niet *bugáng* kan zeggen naast *mabugang* (*gewond zijn*). Ook kunnen zij niet als substantief optreden door bloote wegvalling van 't voorh., zoodat men b. v. niet *dabuna* (*zijn vallen*) kan zeggen van *madabu* (*vallen*). Ook attributief gebezigd, behouden zij 't voorh.; b. v. *tano na matolbak* of *tano matolbak* (*aarde, die ingestort is*), *bajo na mabugang* (*een persoon die gewond is*), *haju na maburhat* (*'n ontwortelde boom*). Op een enkele uitzondering na worden deze werkwoorden intransit. gebezigd, en beteekenen in 't algemeen 't verkeeren in een toestand, die 't zij uit den aard van een voorwerp plaats heeft, 't zij door iets anders is te weeg gebragt. Zij kunnen ook in tegenstelling van een transitief gebezigd werkwoord als eenvoudig passief optreden, zonder dat dit werkwoord van 't zelfde stamwoord behoeft afgeleid te zijn. Zoo b. v. kan *madabu* beteekenen: *vallen* van iets, dat van zelf valt, maar ook *vallen* ten gevolge van de handeling van een ander iets; *magorpung* (*fijn vergruizeld zijn*) vindt men tegenover *manduda*, als het: iets *fijn stampen* beteekent, als eenvoudig passief gebezigd (lb. bl. 185, o.); *matombuk*, *doorboord* of *van een gat voorzien zijn*, *ingedeukt zijn* kan als eenvoudig passief staan tegenover *maninggang* (*op* iets *vallen*); b. v. *matombuk tano di-tinggang* (*de grond was ingedeukt door dat* gezegde persoon *er op viel*). Sommigen kunnen beschouwd worden als van een substantief afgeleid te zijn; b. v. *maila* (*beschaamd zijn, zich schamen*) van *ila;* ook *uitgescholden zijn* als een toestand te weeg gebragt door *makkehelai* (iemand *uitschelden*); *mabugang* van *bugang* (*wonde*); *marun* (§ 8, *de koorts hebben*) van *arun* (*koorts*);

malé (*hongerig zijn*) van *le* (in M. nog *honger*). Van verreweg de meesten is 't stamwoord geen gangbaar woord; zoo b. v. is *dabu* niets anders dan de passive imperatief van *mandabu* (iets *laten vallen*, *to drop* something). Een enkele is van een passief afgeleid; b. v. *maniottang* (*ten eten geïnviteerd worden*) van *ni-ottang* (3de passief van *mangottang*, § 114). Van *huwa*, dat alleen nooit voorkomt, maar een vraagwoord is (§ 146), heeft men 't vragende werkwoord *mahuwa* (*in welken toestand verkeeren? wat doeren?*) —— 't Voorhechtsel *ma* wordt vóór een uit het voorhechtsel *sa* (§ 152) en een substantief zamengestelde uitdrukking steeds door *na* vervangen; b. v. *nasahambing*, *zoo groot als een geit* zijn (in D.: *masakambing*). Slechts *zelden* bezigt men *ba* (§ 80, VIII), om deze beteekenis aan te brengen (§ 42, *e.*); een voorbeeld is *basaonan*, dat in D. nog *masaonan* (bl. 34, *C.* I.) is, en thans slechts adverbiaal optreedt. *Zeer zelden* worden ze te gelijk transitief gebezigd; voorbeelden zijn *malé* (iets *geven*), waarvan geen passief mij ooit is voorgekomen; *marorot* (*op* een kind *passen*), *manaek* (iets *beklimmen*, *op* iets *klimmen*). De beide laatste hebben 't verbreedde passief (§ 116).

a. Slechts bij uitzondering verliest deze soort 't voorhechtsel; zoo heeft men *limót* als praedicaat in plaats van het in de *poda* gebezigde *malimot*, en *mělemět* (bl. 41, III) in D. Naast *marosak* vindt men ook, maar zelden, *rosák*. M. heeft *dabú* maar = *sombu* in beteekenis, zoodat men bezwaarlijk aan *madabu* kan denken. In M. heeft men ook *tano na tolbak* in plaats van *tano na matolbak*. In plaats van *mahuwa* heeft het *manguwa* en *maunga* (§ 26, *Aanm.* 1).

b. 't Stamwoord van *magorpung* kan wel vroeger een substantief geweest zijn, daar *gorpung* 't zelfde woord is als 't Jav. *galĕpung* (*meel*), dat een vroeger *gĕlpung* veronderstelt, zoo als blijkt is uit 't Mal. *bărkek* = Sund. *bĕlkeh*.

c. mahilolong (§ 30, IV) is denkelijk uit *ma* + *hinolong*, 3de passief van een vroeger *makkolong* (vgl. *makkaholongi*), zoodat het eigentlijk beteekent *in den toestand verkeeren van beklaagd te worden*. D. bezigt *měngĕlĕng* (dat ik uit wanhoop onder *ngĕlĕng* in 't Wdb. heb geplaatst); het stamwoord moet *kĕlĕng* (= *kolóng*, bl. 37, J. I) zijn, zoodat het als intransitief werkwoord (vlg. § 45) *zich beklagen* beteekent.

Aant. Uit 't bovenstaande blijkt, dat 't Bataksch even als onder anderen 't Malagasy geen eigentlijk adjectief kent. In 't Malagasy is evenmin onderscheid tusschen adject. en intransitief werkwoord; b. v. *maturi* (Huwasch), *maturu* (an-

dere Malagas. dialecten), *batirok* (Daj., § 30, VIII) = *turu* (Jkv,), *tidur* (Mal.) *slapen; madiu* (*ma* + *diu*) *schoon, zindelijk, gezuiverd van schuld zijn, onschuldig blijken te zijn* na een godsoordeel doorgestaan te hebben; vgl. ook *matalo* (Tag.) = *talu* (vgl. noot onder § 58). In D. beteekent men *ĕntjor* (leesboek, bl. 244, r. 18; zie bl. 41, III) naast *sor* (lb. bl. 49, r. 2 v. o.).

2. *Tweede klasse der eenvoudig afgeleide werkwoorden* of *werkwoorden met 't voorhechtsel mang.*

§ 45. Vele werkwoorden dezer klasse, vooral zoo zij geen aanhechtsel hebben, worden zoowel transitief als intransitief gebezigd. Alleen uit 't gebruik kan men weten, wanneer 't een of 't andere plaats heeft, daar de vorm het niet altijd uitwijst. Zoo b. v. is *makkandang* (§ 12) altijd transitief, terwijl *mangandang*, waarin de beginner van 't stamwoord (*handang*) verdwenen is, altijd intransitief voorkomt. Daarentegen vindt men *makkuling* altijd intransitief gebezigd, en evenzoo in D. *mĕngkehe* (bl. 34, *C.* II) en *mĕngkulu*. Daar 't actief van een transitief werkwoord vooral gebezigd wordt, waar 't object onbepaald is, zoo kan het natuurlijk te gelijker tijd als intransitief werkwoord optreden. Zoo kan b. v. *manurat* (stamw. *surat*) niet alleen beteekenen: *op* iets *schrijven*, 't zij dat iets boombast of bamboe is, mits de spreker geen bepaald stuk bamboe of boombast bedoelt, maar ook *schrijven, aan 't schrijven zijn*. Zelfs met 't aanhechtsel *i* kan het intransitief optreden; b. v. *sai na manurati bajón* (*deze persoon is steeds aan 't schrijven*). Zoo het object na 't actief van zulk een werkwoord nog genoemd wordt, bedoelt men er altijd een voorwerp mede, dat onbekend is; b. v. *mambuwat boru* ('*n dochter nemen*, 't een of ander meisje, niet bij name, of op een andere wijze den spreker bekend, als vrouw tot zich nemen), zoodat het als intransitief werkwoord den zin heeft van *gaan trouwen*. Zelfs 't getal van 't object kan bij 't actief onbepaald zijn, zoodat het even goed meervoudig als enkelvoudig kan zijn, en men een bijzonderen vorm van 't passief moet bezigen, om bepaaldelijk 't meervoud uit te drukken (§ 116); *mambuwat* kan dus even goed beteekenen: iets *nemen*, als: zekere dingen *nemen*. Voorts is op te merken, dat de handeling door 't werkwoord aangeduid, ook in 't actief (§ 106) zoodanig is, dat zij niet gelukt of volbragt behoeft te zijn, zoodat *mambuwat* niet zoo zeer: iets *nemen* heet, als wel: iets *willen nemen* d. i. naar iets de handen uitstrekken om het te nemen. Eerst uit 't verband of uit een bijkomend woord moet 't gelukt of volbragt zijn blijken (§ 106).

§ 46. Wat de *wijziging* betreft *van den neusklank van 't voorhechtsel*, is vooreerst op te merken, dat de weinige stamwoorden, die met een neusklank beginnen, aan geen vasten regel te onderwerpen zijn; 't geen te verklaren is uit 't streven de opeenhooping van gelijke neusklanken te vermijden; van daar

1°. dat woorden, die met een *ng* beginnen, in plaats van *mang* een ander voorhechtsel als b. v. *mar* of *ma* vertoonen; b. v. *marngatngati* (*ngatngat*); *marngoti* (M.) van *ngot; mangokngokkon* (*ngokngok*); in welk laatste woord men ook *mang* kan aannemen, met wegvalling van zijn sluiter voor den beginner van 't stamwoord, daar twee *ng's* toch niet te hooren zijn.

2°. dat woorden met een *n* beginnende een *a* na 't voorhechtsel hebben; b. v. *manganolnol* (*nolnol*), *manganongnong* (*nongnong*).

a. Over *manaek* zie § 44, onder.

D. heeft *měngě;* b. v. *měngěnangěni* (stamwoord *nangěn*).

3°. Dat stamwoorden, die met een *m* beginnen, meestal *ma* nemen, en soms *um* met wegvalling van den sluiter, of *mar;* b. v. *mamatahon* (*mata*); *mamijahi* (*mijak*), waarnaast ook, maar *zelden*, *mangamijahi; marmangmang* (*mangmang*), *marmasak* (§ 53, 2°), *umanukkon* (*manuk*). Over *mangan* en *modoppon*, zie § 62, 1°.

§ 47. Omtrent 't voorhechtsel vóór stamwoorden, die met geen neusklank beginnen, houde men 't volgende in 't oog:

1°. De sluitende neusklank van 't voorhechtsel blijft vóór keelletters en klinkers; b. v. *mangalap* (*alap*), *měnghargai* (D., *harga*), *makkandang* (*kandang*), *manggolom* (*golom*). De *h* (*k* in D.) valt in een paar woorden weg, zoo 't werkwoord intransitief optreedt; b. v. *mangandang*, *mangurtut* of *mangúkkut* (§ 14, *a.*), *mangobol*, *mangorsik*, *mangibul*, *mangite*, *mangambirang*, *mangonai*, enz. Zelden valt hij weg, zoo 't werkwoord transitief gebezigd wordt (vgl. *makkembang* met *mangembang*); een voorbeeld is *mangabija*, dat echter meer in 't passief gebezigd wordt, daar toch 't object van zelf bepaald is (zie Wdb.).

a. Van *manginona* moet *hinona* (3de passief van *hona*) 't onmiddelijke stamwoord zijn. —— *mangotara* en *mangirisanna* zijn substantiven (in M. bezigt men nog *otara* en *irisannja*, bl. 29, *Aanm.* 2), die 't voorhechtsel hebben, om door een verbaal voorkomen te hebben overeen te stemmen met *manabija*, waarvan de beginner uit een *b* in plaats van *w* (zie Wdb.) is ontstaan (§ 30 VIII). Vgl. een diergelijk geval § 52, 6°., *c.*

M. Alhier valt de *h* ook bij transitief gebezigde werkwoorden weg, zoo de lettergrepen van 't stamwoord met denzelfden medeklinker beginnen; b. v. *mangiskis* (bl 26, B. I), *mangilkili* (*hilkil*), *mangoas* (zuid-M. in plaats van *mangohas*, stamwoord *hohas*). —— Een uitzondering is *mangintjatkon*, maar dit is slechts te verklaren uit een vroegeren vorm *hishat* (zie bl. 81).

2°. Vóór trillers vindt men na 't voorhechtsel nog *a* (§ 23, *Aanm.* 3, op bl. 49); b. v. *mangarijor* (*rijor*), *mangalapa* (*lapa*).

a. Ook is *manga* in gebruik bij *dijor* door te denken aan *rijor* (§ 24, *a*). Naar den klemtoon te oordeelen, zoude een *das* van *mangadás* 't stamwoord moeten zijn. In 't Kawi vindt men *mang* vóór eenlettergrepige woorden; b. v. *mangdyus* (iemand *baden*), waaruit 't Javaansche *ngĕdus*, na eerst *angdus* of *angĕdus* geweest te zijn, verbasterd is. In 't Bataksch is dit echter heden niet 't geval; van daar *mandók* en *mandúm* (§ 20 I) van *dok* en *dum*.

D. Hier bezigt men *mĕngĕ*; b. v. *mĕngĕlapah*.

Aanm. In *mangabuwal*, *mangabolon* en *mangaradja* houde men *manga* niet voor 't verbale voorhechtsel; het is een transcriptie van 't Mal. *maha* (مها) door den invloed van 't Men., dat vóór woorden, die met een triller beginnen, gaarne *maha* in plaats van *mă* (in 't Mal.) bezigt, zoodat de Batak, die in dit geval *manga* bezigt, dat *maha* met zijn voorhechtsel overbragt (*mangaradja* is dus = *mahāradja*, en *mangabolon* = *mahābāsar*).

3°. Vóór de tandletters zoowel als vóor de verhemelte-letter *dj* (§ 7, *Aanm.* 8) wordt de sluitende neusklank van 't voorhechtsel *n*. Zoo 't stamwoord met een scherpen medeklinker begint, dan valt deze weg, mits 't afgeleide werkwoord tevens transitief gebezigd wordt; b. v. *manura* (*tura*), *manurat* (*surat*), *mandege* (*dege*), *mandjokkal* (*djokkal*). De *s* en *t* blijven daarentegen meestal, zoo 't werkwoord, 't zij altijd, 't zij vaak intransitief gebezigd wordt; b. v. *matsohot* (§ 11), en *matsadi* (altijd intransitief); *mantjijok* (M., altijd intransitief); *matsalong* (ook transitief); *matsamot* (ook transitief), *mĕntjilan* (D., altijd intransitief); *mĕntadi* (D., altijd intransitief); *matsipanganon* (altijd intransitief), dat onmiddelijk van *si-panganon* komt. Daarentegen wordt *manottor* of *manortor* altijd intransitief gebezigd, niettegenstaande de beginner van 't stamw. (*tortor*) weg is gevallen. Naast elkander vindt men *matsilo* en *manilo* als transitief dikwijls gebezigd, en evenzoo *matsudahon* en *manudahon*.

a. Woorden, die uit 't Men. zijn overgenomen, kunnen hier niet in aanmerking komen; b. v. *matsilok* en *matsuri*. Hier is *ts* een poging de *tj* van *tjilok* (spelling *tjilap*, § 30, XII, *Aant.*), en *tjari* weder te geven. Wat betreft *matsegahon*, hoewel 't stamwoord (*sega*) een Bataksch vorm heeft, het kan zijn *ts* gekregen hebben door te denken aan 't Noord-Men. *tjèdâ*; van daar dat men ook *sego* en *matsegohon* bezigt. —— Over *mattap* (§ 11) zie onder *a*, § 62.

M. Over 't optreden van *nj* alhier zie bl. 29 III.

4°. Vóór lipletters is de sluitende neusklank *m*, terwijl de scherpe medeklinker wegvalt, en soms ook de stompe; welk laatste geval nooit plaats heeft, zoo de lettergrepen van 't stamwoord met dezelfde medeklinkers beginnen; b. v. *mamitsang* (*pitsang*), *mamunu* (*bunu*), *mambalbal* (*balbal*), *mambobok* (*bobok*). —— Bij sommige woorden is *um* (§ 62) in gebruik gebleven; b. v. *umboto* (*boto*), *umbegé* (*begé*) in plaats waarvan M. nog *mambegé* bezigt.

a. In gebruik is ook *mamoto* maar alleen met *roha*, om aan te duiden *vermoedens koesteren*; b. v. *di tapijan on ma hamú padjuppa ganup ari, unang mamoto roha ni halak* (ontmoet elkander aan deze badplaats dagelijks, opdat men geen vermoedens koestere). Van dezen vorm is *pamoto* (§ 120) afgeleid.

§ 48. Wat betreft de *beteekenis*, die, welke intransitief gebezigd worden, stellen iets voor, dat van uit een voorwerp als 't gevolg van zijn wil uitgaat, en dus een handeling, of wat als zoodanig kan beschouwd worden; b. v. *mandali* (*weigeren* van een geweer, *niet willen afgaan*); *manundjang* (*tundjang*, *schoppen*, *'n schop geven*, *stooten* van een geweer). Van een werkwoord afgeleid, dat een teweeg gebragten toestand of hoedanigheid voorstelt, beteekenen zij *in zich dien toestand bewerken* of *die hoedanigheid vertoonen*; b. v. *mangembang* (*zich spreiden* als een bloem) v. *hembáng* (§ 40); *mamuhung* (*zich incenrollen* als zekere insekten, een verkleumde) van *puhúng* (*gesloten* van de hand, *gevuistbald*); *manattan* (lb. bl. 84, r. 5, bl. 141, r. 7), *zich laten zakken* (van de wortels van een hemel-boom), van *tattán* (§ 40); *mamottar* (*zich wit vertoonen*) van *bottár* (§ 42). Van velen is 't stamw. geen gangbaar woord, en slechts op te maken uit andere er van afgeleide woorden; zoo is b. v. *sadi* geen gangbaar woord, en dat het 't stamw. is van *matsadi*, ziet men uit *pasadi(hon)*; evenzoo van *makkuling*, waarvan 't stamw. *kuling* is blijkens *kulik-kulingan* (zie Wdb. bijv.).

Van *die, welke transitief gebezigd worden* zijn drie soorten.

De *eerste soort* heeft slechts 't voorhechtsel, de *tweede* nog daarbij 't aanhechtsel *i*, en de *derde* 't aanhechtsel *hon*.

I. *De eerste soort* stelt een handeling, houding of beweging voor, § 49. die onmiddelijk op een object betrokken wordt; b. v. *manakko* (iets *stelen*); *maninggang* (*op* iets *vallen*) van *tinggang*; *mangarsak* (*op* iets *schrijlings zitten, enfourcher*) van *arsak*; *mandjuldjul*, *in weerwil van* iets *gaan* (§ 107). Uit de twee laatste voorbeelden ziet men, dat men menig werkwoord niet in 't Hollandsch zuiver weder geven kan, zoo dat we ons moeten behelpen met een praepozitie, en 't passief er van moeten omschrijven; b. v. *di-tinggang* (*door hem wordt op* zeker iets *gevallen*). In 't Bataksch is 't voorwerp, waarop het vallen plaats heeft, een onmiddellijk object, en behoeft dus niet de tusschenkomst van een praepozitie. Zoo ook is de beteekenis van *mamukka* niet weder te geven door een equivalent; het beteekent *met* iets *beginnen*, iets anders (ten behoeve van iemand of van zich zelf) *vervaardigen*; b. v. *pukka sopona* (letterl.: *worde* door U *met een sopo van hem begonnen*, d. i. worde door U voor hem een andere sopo gemaakt). 't Stamwoord van dit zonderlinge werkw. is de nominale vorm (§ 80, VII) van 't Sanscr. *mukha* (*begin*), en verdient de aandacht van die mogten betwijfelen, dat in 't passief een formeel substantief pleegt op te treden (§ 99). De inhoud van zulk een werkwoord is soms zoo bepaald, dat we vaak een bijwoord of adverbiale bepaling er bij hebben te vertalen, zoo als reeds blijkt uit 't zoo even aangehaalde *mangarsak*, en verder uit *mamarar* (*parar*), *zich met* iets *tevreden stellen uit gebrek van iets beters*; *manerbeng* (*serbeng*) iets *van nabij zien*, of iets, *dat nabij is, zien*; *manatap* (*tatap*), iets *van verre zien* of iets, *dat verwijderd is, zien*. Ook van deze werkwoorden is het stamw. zeer dikwijls niet gangbaar, zoodat het in een Wdb. alleen kan wedergegeven worden door een passieven imperatief (§ 99); daarom is het af te keuren, een stamw. als b. v. *dabu* (§ 44) weder te geven met *het vallen*. Met *hurang* (*te weinig*) er voor, kan zulk een stamw. een passieve beteekenis hebben; b. v. *hurang dogol* (*niet genoeg gauwen zijn*, b. v. van medicijnen). 't Werkwoord moet dan een handeling voorstellen, die in zich een herhaling of duur veronderstelt. 't Stamw. *moet* men als een *formeel* substantief beschouwen, zoo als genoegzaam gestaafd wordt uit 't straks aangehaalde *pukka* uit *mukha*. Waar 't stamw. te gelijker tijd een gangbaar woord is, daar lette men op 't volgende:

1°. Zoo 't stamwoord tegelijk als substantief gangbaar is, dan betee-

kent 't werkwoord: iets *'t object maken van 't geen met 't voorwerp, door 't substantief voorgesteld, pleegt gedaan te worden;* b. v. *mangultop, op* iets *met een blaasroer (ultop) schieten; mamodil; op* of *naar* iets *met een geweer (bodil) schieten; makkolak*, iets *bij de vadem (kolak) meten; mandurung, naar* iets *met een schepnet (durung) scheppen* om het te vangen; *manira*, iets *zout maken, inzouten* van *sira (zout).*

2°. Zoo 't stamwoord kan opgevat worden als te beteekenen een teweeg gebragten toestand (§ 40), dan beteekent 't werkwoord: iets *in dien toestand verplaatsen;* b. v. *makkembang*, iets *spreiden*, van *kembáng; makkitsu*, iets *sluiten*, van *hitsú.* Ook van een intransitief werkwoord met 't voorhechtsel *ma* wordt het afgeleid; b. v. *mandabu*, iets *laten vallen (to drop* something) van *madabu.*

Aanm. 't Gebruik heeft bij sommige dezer werkwoorden het voorhechtsel *mar* in plaats van *mang* gelijkt; b. v. *margadis* (iets *verkoopen*) en niet *manggadis*, dat in M. gebruikelijk is; *marbowan* (in M.: *maroban*); *marsali*, niettegenstaande men *mangindjam* (*indjam*) bezigt, en in M. *manjolang* (*solang*) heeft. Aan dit *mar* kan men de beteekenis niet hechten, die 't Mal. *bär* heeft, zooals in *bärdjuwal* (iets *plegen te verkoopen* als een koopman) in tegenstelling van *mändjuwal* (iets *verkoopen*), want *margadis* heeft in T. ook de beteekenis van *mändjuwal.* Bij *marsali* kan men stellen, dat vroeger door 't voorhechtsel bepaaldelijk gezien werd op de meervoudigheid van 't object, daar toch voorwerpen, die men in waarde terug geven kan, zoo als rijst en geld, als bestaande uit korrels, muntstukken enz. meervoudig zijn. In den tegenwoordigen toestand der taal echter kan men die beteekenis aan 't voorhechtsel niet geven, want in 't passief vertoont *marsali* niet *parsali* maar *sali (di-sali)*; evenzoo vertoont *margadis* slechts *gadis.* 't Werkwoord *marhara* zelfs, hoewel 't object bepaaldelijk meervoudig is (zie Wdb.), vertoont in 't passief *hara.* Wanneer *marbowan* of *maroban* op een enkelv. voorwerp doelt, dan vertoont het *bowan* of *oban* (M.) in 't passief, en *parbowan* of *paroban* (M.), zoo dat voorwerp als meervoudig te zijn moet aangeduid worden. Zoo ook zegt men *marbubu* en niet *mambubu*, terwijl men *marhutti* naast *makkutti* vindt. —— Woorden, die met een *i* beginnen, hebben nog een *n* achter 't voorhechtsel: b. v. *marnida* (iets *zien, bespeuren*) van *ida; marnihot* (iets *binden*); naast *mangingot* heeft men *marningot* (*zich* iets *te binnen brengen*). Alle deze werkwoorden vertoonen in 't passief 't zuivere stamwoord, zoodat men b. v. *dikot, dingot* en *dida* (§ 8), zegt. Waarschijnlijk is 't onmiddelijke stamwoord van den activen vorm een 3de passief (§ 115). Dit zoude wel overeenkomen met de beteekenis van *marnida* en

marningot, die toch een onwillekeurige handeling voorstellen, maar op *marnihot* is het moeijelijk toe te passen.

II. De *tweede soort* heeft als aanhechtsel (§ 20, II) *i*, een bij- § 50.
vorm van de praepozitie *di* (§ 159), die als aanhechtsel echter een ruimer beteekenis heeft, zoodat zij ook andere praepozities vertegenwoordigt, en dus 't object in betrekking stelt ook door middel van de praepozities *van* (*van uit*, Eng. *from*), *langs*, *rondom*, *voor*, *bij*, *op* en *aan*. 't Object wordt bij deze werkwoorden als een plaats voorgesteld, die 't subject niet door een beweging behoeft te bereiken; zoo is b. v. 't object van *manirai* (*bij* of *op* iets *zout doen*) een voorwerp, dat, als plaats, *zout* (*sira*) er bij krijgt, door het iets te zijn, waarin of waarop zout gedaan wordt, terwijl het bij *manira* (§ 49, 1°.) door zout wordt doortrokken; bij *manortori* is 't object iets, waarom het dansen plaats heeft, en dat in betrekking tot 't subject (de danser) in rust wordt gedacht. Van de verschillende beteekenissen, die deze soort van werkwoorden hebben kan, kan men zich een begrip maken door 't volgende:

1°. Zoo 't werkwoord *afgeleid* is *van een substantief*, dan beteekent het: *bij* iets *'t door dat substantief voorgestelde voorwerp doen*; b. v. 't zoo even aangehaalde *manirai*, *mangamapurani*, *aan* iemand *betel* (*mapuran*) *geven*; *manonai*, *aan* iemand *een last* (*tona*, *woord*, *dat iemand over te brengen heeft*) *geven*, *aan* iemand *opdragen woorden over te brengen*; *mandongani*, *aan* iemand *een makker* (*dongan*) *geven*, waarbij 't subject zich zelf als *dongan* bij 't object voegt (*zich bij* iemand *als medgezel voegen*, iemand *vergezellen*); evenzoo *makkalaki* van *halak* (zie Wdb.); *manarungi*, *aan* iets, een wapen, *een schede* (*sarung*) *maken*, *voor* een wapen *een schede maken*; *mandaoni*, *dan* iemand *geneesmiddelen* (*daon*) *toedienen*; *mangubati*, *in* iets *buskruid* (*ubat* nog in D. gebruikelijk) *doen*, een geweer *laden*. Maar zoo 't substantief iets voorstelt, dat men bij iets niet pleegt te doen, dan verandert de beteekenis van de tot aanhechtsel geworden praepozitie van rigting, en 't werkwoord moet dan juist 't omgekeerde beteekenen, en dus: *van* of *van uit* 't object *dat voorwerp doen*; b. v. *mangalakkati*, *van* iets *de schil* (*lakkat*) *doen*, iets *afschillen*; *makkutui*, *van* iemand *de luizen* (*hutu*, § 97) *doen*, iemand *ontluisen*; *mamutuhei* (§ 29, I), *uit* iets, een visch b. v., *de darmen* (*butuha*) *doen*, iets *ontdarmen*.

2°. Zoo 't werkwoord *afgeleid* is *van een intransitief werkwoord*, dat

een toestand, beweging of houding voorstelt, dan beteekent het: iets 't object maken van 't geen zulk een werkwoord beteekent, en wel zoo, dat de praepozitie naar mate van de beteekenis van dat werkwoord verschillend is; b. v. *mamwati*, *van* of *lange* iets, als b. v. een ravijn, *dalen* (*tuwat*); *makkunduli*, *op* iets *zitten* (*kundul*); *manindangi*, *bij* iets *staan* (*tindang*), *bij* iets *tegenwoordig zijn*, *van* iets *getuige zijn*; *manganakkoki*, *lange* iets *naar boven gaan* (*nakkok*), een hellend terrein *opgaan*; *manimbungi*, *over* iets *springen* (*manimbung*, stamwoord *timbung*); *manortori*, *bij* iets of *rondom* iets, b. v. een opgetooiden buffel, *dansen* (*manortor* v. *tortor*); *mangijani*, *zich bij* iets *ophouden*, iets *bewonen*, van *mijan* (§ 61), *wonen*.

3°. Zoo 't werkwoord *afgeleid* is *van een transitief werkwoord*, dan is zijn object iets, dat slechts door middel van een praepozitie 't object kan zijn van het werkwoord, waarvan het afgeleid is; b. v. *mambuwati*, *van* of *uit* iets *nemen* van *mambuwat* (iets *nemen*), dat slechts door middel van een praepozitie (*tijan*) met 't object van *mambuwati* kan in betrekking gesteld worden. De rigting van de praepositie hangt hier even als bij de werkwoorden onder 1°. van de beteekenis van 't werkwoord af, zoodat zij met *van uit* te vertalen is, zoo 't werkwoord een handeling voorstelt, die 't object naar 't subject verplaatst, zoo als bij *mambuwat* (*tot zich* iets *nemen*), maar met *bij*, *in*, of *op*, zoo die handeling 't object van 't subject af verplaatst, zoo als b. v. in *mambaen* (§ 10, *b*, iets *plaatsen*); van daar *mambaeni*, *bij* iets *doen*, *in* iets *plaatsen*; *makkembangi*, *op* iets *spreiden*, iets, b. v. de vloer, *bespreiden*.

4°. Ook een *meervoud* wordt door 't aanhechtsel voorgesteld, maar een meervoud, dat zoowel op 't object als op 't subject slaat, en, waar van geen van beiden sprake kan zijn, op den duur of het herhaald plaats hebben toegepast wordt; *manurati* b. v. beteekent intransitief gebezigd van één persoon: *gedurig schrijven*, *steeds aan 't schrijven zijn*, maar *schrijven*, zoo van meerdere personen gesproken wordt, terwijl het, transitief gebezigd, *op* vele dingen *schrijven* beteekent. Dit laatste is echter zelden 't geval, daar hiervoor 't verbreedde passief in zwang is, en bij 't actief ook 't getal van 't object onbepaald is (§ 45). Voorbeelden van meervoudige beteekenis zijn: *manakkoi*, veel, iets van groote waarde of vele dingen *stelen*, 't geen liever in 't passief wordt uitgedrukt, daar de active vorm ook *stelen* van vele personen, of *gedurig stelen* van één persoon kan beteekenen; *manuri* (§ 8), vele dingen *wasschen*, en figuurlijk: een ander's goederen *schoon opmaken*; *makka-*

tai beteekent, intransitief gebezigd, *spreken* van meer dan een persoon, van daar *met elkander spreken*, *steeds* of *meer dan één woord* of *met zamenhang spreken* van één persoon, terwijl het als transitief: iemand *bespreken*, *over* iemand *spreken*, aanduidt; *mangitingi* zegt men van vele subjecten = *miting* (§ 61) van één, terwijl het transitief: iets *beschijten*, *op* iets *schijten* beteekent; *mangogungi* zegt men van de vier personen, die *agung*-muziek maken (§ 121, 3°.), en evenzoo *makkasari*. Op te merken nog de volgende intransitief gebezigde werkwoorden: *mangonai*, *raken*, *treffen* van een wapen, van *kona; mangaruni*, *koorts verwekken*, van *arun; manolupi*, bij de oogst vier maal zoo veel opleveren als er gezaaid is, d. i. zoo veel *solup's* aan rijst opleveren als er *bale's* gezaaid zijn. Deze beteekenissen zijn begrijpelijk uit de onbepaaldheid van 't object, zoodat *manolupi* letterlijk beteekent: *aan* d'een of d'andere, of iemand *solups geven*, en even zoo *mangaruni: aan* d'een of d'andere, of iemand *de koorts bezorgen*. Moeijelijker is *mangonai*[1] te verklaren, of het moest zijn *'t geraakt zijn* (*kona*) *bij* iemand of iets *veroorzaken*. ——— Een enkele maal wordt deze vorm gebezigd als meervoud van den vorm met *kon*, maar meer in 't passief; zoo b. v. *manibali*, vele dingen op iets *leggen* als meerv. van *manibalkon* (iets op iets *leggen*, § 51; *di-tibali ma tu pinggan*, *door hem werden* genoemde spijzen *op de borden gelegd*). 't Gebruik heeft gewild, dat men vaak slechts uit 't passief weten kan of 't aanhechtsel een praepositie vertegenwoordigt, of wel een meervoud; zoo b. v. beteekent *mambuwati* in T. nooit: vele dingen *nemen*, terwijl in D. (*mĕmuwăti*) die beteekenis frequent is; in T. moet men 't verbreedde passief gebruiken om aan te duiden, dat vele dingen genomen worden; even zoo *mambaeni* (§ 119). Daarentegen beteekent *manakkoi* nooit: *bij* iemand of *in* een plaats *stelen*, iets of iemand *bestelen*, zoodat men om dit uit te drukken 't verbreedde passief moet gebruiken (§ 118). In *mamunui* ligt een herhaling, daar *mamunu* ook: iemand *trachten te dooden* kan beteekenen (§ 45 onder), zoodat *mamunui* letterlijk beteekent: *gedurig* iemand *trachten te dooden*, en van daar: iemand *afranselen*, *half dood slaan* (vgl. *pamatemate*[*hon*]).

a. 't Werkwoord *makkuling* wordt door 't aanhechsel transitief gemaakt (*tot* ie-

[1] Vgl. Mal. *mangănai*, dat in de Sări Rama (edid. R. van Eijsinga) telkens foutief als *mănganijaja* is opgevat (zie de *Hikajat Bibi Sabarijah*, bl. 11).

mand *spreken*, iemand *aanspreken*), maar komt meer in 't passief voor (b. v. *di-pakkulingi*). Op een meerv. van object doelt het aanhechtsel ook in *mandohi*, dat ook 't verbreedde passief heeft.

b. Zoo men twee werkwoorden dezer soort, die nagenoeg dezelfde beteekenis hebben, naast elkander plaatst, dan kan 't eerste werkwoord zonder 't aanhechtsel optreden; b. v. *na manombak na manaluwi*, *de eerste ontginner* van een land (letterlijk: *die* 't land *van bosch en wildernis heeft gewiverd*). Hier staat *manombak* natuurlijk in plaats van *manombahi* (iets *ontboschen*, 1°., onder).

§ 51. III. Ook de *derde soort* heeft in haar aanhechtsel een ruimere beteekenis, dan er oorspronkelijk aan toekomt. 't Aanhechtsel *hon* beteekent namentlijk in zijn oorspronkelijken vorm (*ha*, § 31, I, onder in Aant. 3, en aldaar Aant. 2) *naar*, maar heeft heden die beteekenis slechts als voorhechtsel (§ 73), terwijl het als aanh. ook in den vorm *hon* nog van sommige woorden praepozities maakt (§ 160, 2°). De rigting van deze tot aanhechtsel geworden praepozitie veronderstelt een beweging, die te maken is voor men 't voorwerp bereikt, dat voorgesteld wordt door 't substantief, waarmede het in betrekking gesteld wordt. 't Object van deze werkwoorden is daarom verwijderd, 't zij in de werkelijkheid of in de voorstelling; zoo b. v. is 't object van *manangihon* (*naar* iets *luisteren*), iets *waarnaar* men hoort, 't zij een verwijderd geluid, 't zij een woord, waarop men 't gehoor rigt, om het in zich op te nemen, terwijl bij *umbegé* (iets *hooren*) 't geen men hoort iets is, dat men onwillekeurig door 't gehoor waarneemt. Dezelfde tegenstelling ziet men in *manailihon* (*taili*) of *manulutton* (*tulut*) en *marnida* (§ 49 *Aanm*). Zoo het afgeleid is van een werkwoord, dat reeds een beweging voorstelt, dan stelt 't aanhechtsel 't object voor als mede in die beweging betrokken, of wel daarvan het doel; b. v. *makkabakkon*, *met* iets *wegvliegen* (*makkabangi*, *over* iets *heen vliegen*); *mangalodjokkon*, *met* iets *wegloopen*, van *mallodjong*; *manortorhon*, *met* iets *dansen* (vgl. *manortori*, § 50, 2°.); *manulihon*, *wegens* iets *aangieren*, in 't voorbijloopen *aan gaan*, zoodat het even goed: iets *in 't voorbijgaan halen* als *brengen* kan beteekenen, van *tuli*. 't Aanhechtsel *hon* staat hier in een paar voorbeelden tegenover 't aanhechtsel *i* even als de praepozitie *tu* tot *di*; bij *makkabangi* en *manortori* is 't object als 't ware een plaats, waarbij of waarover de beweging geschiedt, terwijl bij den vorm met *hon* 't object iets is, waarnaar, waarmede of wegens 'twelk die bewe-

ging plaats heeft. Daar nu 't aanhechtsel 't object als verwijderd te zijn voorstelt, zoo kan het ook een voorwerp beteekenen, dat van nature ongeschikt is 't object te zijn, en dus tegen alle verwachting als zoodanig optreedt; van daar *mangalakohon*, *niettegenstaande* iets *gaan*, b. v. in weerwil van een ongunstig voorteeken, dat in den regel den bijgeloovige belet te gaan; zoo kan *manuwatton* (§ 12, *suwan*) ook beteekenen iets, dat ongeschikt is geplant te worden, *planten;* zoodat we het met *toch planten* hebben te vertalen; b. v. *i di-leon hahami i ma suwatton damang; gabe eme do inon, wat ook uw oudere broeder u gegeven heeft, plant het toch vaârtje, 't zal rijst worden* (er wordt in deze plaats gesproken van de okselharen, die zijn oudere broeder hem uit spot ter planting had gegeven). Uit de beweging, die in 't aanhechtsel opgesloten ligt, is ook te verklaren, dat 't object voorgesteld wordt als verplaatst te worden; b. v. *manggomakkon*, *een handvol van iets nemende* het *verplaatsen*, b. v. spijzen van een schaal naar 't bord (zie de aanhaling in 't Wdb. onder *gomak*); even zoo beteekent *manakkohon*: een zieke *heimelijk wegvoeren* om hem aan den invloed van den kwaalverwekkenden geest te onttrekken, van *manakko*. Om dezelfde reden wordt ook 't object voorgesteld als iets, dat door de handeling van 't subject verwijderd wordt; b. v. *makkalikon*, iets *begraven* (een voorwerp van zich af gravende naar den grond verplaatsen), terwijl bij *makkali* (iets *uitgraven*) 't object iets is, dat van uit den grond in 't bezit van het subject komt. 't Volgende is op te merken omtrent de verschillende beteekenissen, die dit afgeleide werkwoord heeft:

1°. Zoo het afgeleid is van een intransitief werkwoord, dat een toestand, houding of beweging voorstelt, dan beteekent het: iets *in dien toestand verplaatsen*, of *wegens* iets *zich in dien toestand verplaatsen*, *die houding aannemen;* b. v. *mandjadikon*, iets *doen worden*, *in wording brengen; manubuhon*, iets *in den toestand verplaatsen van geboren te worden*, een kind *verwekken* of *ter wereld brengen*; *matsegahon* (§ 47, 3°. *a*), iets *bederven*, *kapót maken; mamodoppon*, *wegens* iets *slapen*, bepaaldelijk van een vogel, die op zijn eijeren slaapt, *op* eijeren *broeden* (vgl. § 95, *b*); *mangijamutton* (bl. 48, 2°.), *naar* iemand of iets *zijn rechter zijde toekeeren*, *jegens* iemand *zich van de rechterhand bedienen; mangadoppon*, *zich met 't gelaat naar* iemand of iets *toekeeren*.

2°. Zoo het afgeleid is van een werkwoord, dat een beweging voorstelt, dan beteekent het niet alleen *met*, maar ook *wegens*, *in weerwil van* iets die beweging maken; b. v. *manortorhon* (zie boven, ook: *naar* iets,

als b. v. een muzijkwijze, *dansen*), *makkubakkon*, *mangalahokan*, *manulikon* (bl. 104, onder); *mangekkatton*, *wegens* iets, als b. v. een wonde, *linkan* van *mekkat* (*hinken*).

3°. Zoo het van een substantief afgeleid is, beteekent het: iets als 't voorwerp door dat substantief voorgesteld op iets anders in aanwending brengen; b. v. *manirahon*, iets *als zout* op iets *doen*; b. v. *sirahon tu ikkajumuna*, *worde* het ('t te voren vermelde zand) door U *gebezigd als zout op uwe toespijs*; *mandaotton*, iets *als geneesmiddel* (*doen*) op iets, als b. v. op een wonde, *applicaren*.

4°. Zoo het van een transit. werkw. is afgeleid, bet. het: iets bezigen om er dat mede te doen, wat dat werkw. voorstelt; b. v. *mamaluhon*, iets *bezigen om er mede te slaan*; *manggasarhon*, iets *bezigen om er mede te betalen*, *manukarhon*, iets *bezigen om er mede te koopen*. 't Onmiddelijke of eerste object van dit afgeleide werkw. is 't middelijke of tweede bij 't werkw., waarvan het afgeleid is; van *mamalu* b. v. is 't eerste object het te slane voorwerp, en 't tweede 'tgeen waarmede geslagen wordt, terwijl bij *manaluhon* 't omgekeerde het geval is. Bij dit werkw. wordt 't middellijke object door een praepozitie, meestal *tu* (§ 159), ingeleid, terwijl bij 't eerste 't middellijke object door *dohot* wordt voorgegaan; b. v. *mamalu bijang dohot tukkot*, *'n hond slaan met 'n stok*, maar *manaluhon tukkot tu bijang*, *met 'n stok slaan naar een hond*; *mangombakkon indalu tu tanggurung ni horbo*, *'n rijstvijzelstamper op den rug van 'n buffel slaan*, maar *manggombak tanggurung ni horbo dohot indalu*. Deze soort van werkw. staat voorts in tegenstelling van de tweede en eerste, en wel zoo, dat 't object alleen verschilt; zoo is b. v. van *mandup dupi* 't object *'t voorwerp*, *waarop* of *waarin gegoten wordt*, terwijl het bij *mandupduppon* iets is, *waarmede 't gieten plaats heeft*, en dat dus *vergoten wordt*; evenzoo bij *mandurus* en *mandurutson*, *mangitingi* (bl. 103) en *mangitikkon*, *mangardang* en *mangordakkon*, enz. Diergelijke werkw. moeten we dus wedergeven door een werkw. met een praepozitie zamengesteld, als *uit*, *af*, *in*, *over*, *door*, b. v. *mandurutson* (*uitgieten* op iets, *ingieten*), *mangitikkon* (*uitschijten*), *mangordakkon* (*inraaijen*), *manombukkon* (iets *doorboren*), *mamodilkon* (*af-* of *uitschieten*), *mangultoppon* (*af-* of *uitblaazen*). Bij *mamodilkon* is 't object de kogel, of 'tgeen als zoodanig, als b. v. *inal*, fungeert, terwijl bij *mamodil* 't voorwerp, waarop 't geweer gerigt is, 't object is; bij *mangultoppon* is 't pijltje (*nakkat*) 't object, bij *mangultop* 'tgeen waarop 't blaasroer (*ultop*) is gerigt; beiden kunnen ook 't blaasroer en 't geweer tot object hebben, vooral zoo 't

middelijke object, 'tgeen waarop 't geweer of blaasroer gerigt is, niet genoemd wordt; *mamodilhon*, 't geweer *afschieten*, *mangultoppon*, 't blaasroer *afblazen*. —— En verder kan dit werkw. beteekenen: iets *opmaken aan 'tgeen door 't stamwoord wordt voorgesteld*; b. v. *manimbahohon*, iets *aan tabak* (*timbaho*) *opmaken*, *vertabakken*; *mandjudjihon*, iets *verdobbelen* (*djudji*); *manirahon* (3°.) beteekent ook: iets *aan zout opmaken*, *verzouten*; *mangisappon*, iets *verrooken*. Op te merken, dat 't object van 't werkwoord zonder 't aanh. ook 't zelfde kan zijn; zoo kan b. v. van *manongos* en *manongotson* een brief 't object zijn, maar de tweede vorm wordt meer gebruikt, wanneer men er een tweede of middelijk object, de persoon of de plaats, bij noemt of in de gedachte heeft, zoodat het met ons *verzenden* overeenkomt; b. v. *manongos surat*, *een brief zenden*, maar *manongotson surat*, een brief aan iemand of ergens naar toe *zenden*; zoo ook bet. *manambat*: iets *binden* b. v. een geit, maar *manambatton*: iets *binden* aan een paal b. v.; bij zulke werkw. kan 't aanh. ook weggelaten worden, zoodat men ook *manambat hambing tu* mag zeggen.

a. 't Er bij noemen van een middellijk object maakt ook, dat soms *hon* als aanhechtsel gebezigd wordt, zonder dat het behoeft; b. v. *di-djomurhon ma ulosna di djappalan na bidang*, *door hem werd te droogen gelegd* (in de zon) *zijn kleed op de breede weide*; waarin *di-djomur* genoeg zou geweest zijn. De tongvallen verschillen in dit opzigt hier en daar; zoo bezigt D. *makinkin* (bl. 37, bl. 40 K. II), iets ergens *plaatsen*, iets ergens in *doen* (lb. III, bl. 94, r. 12 en 13), terwijl T. *mambaen* (§ 10 *b*.) bezigt. In M. zegt men *hu-gadis tu indahan*, *door mij zal* het *verkocht worden tot rijst* (om er rijst mede te koopen), terwijl T. *hu-tuhorhon* bezigt. Zoo ook vindt men in M. *di-sonduk ija ma buwapak ni djaung tu panganan ni andjing* (§ 159, 2°.), waar in plaats van *di-sonduk* in T. *di sondukkon* wordt gebezigd (bl. 105).

Aanm. Ook *mangalehon* bevat 't aanhechtsel *hon*, ofschoon thans *lehon* als stamwoord wordt opgevat. Het is afgeleid van *le*, maar die afleiding wordt in T. niet meer gevoeld; van daar dat het er even goed: *aan* iemand *geven* als: iets *geven* aan iemand (*di-lehon ma tu radju i*) beteekent. In M. is 't onderscheid goed bewaard, want het gebruikt *mangalehen* (§ 29 III) in de laatste beteekenis, maar *le*, waarvan 't actief niet voorkomt, in de eerste; b. v. *di-lehen ija ma bosi i di dja-martuwa mamora*, *door hem werd gemeld ijzer aan Dj. gegeven*, maar *antjo ta-le bajo i mangan*, *opdat door ons gezegde persoon begiftigd worde met eten*. Ook in D. maakt men een onderscheid tusschen *mĕre* (*begiftigen* = *mamele* in T., van *bĕrĕ*; zie lb. III, bl. 224, r. 3 v. o.), maar *mĕrekĕn*, iets *geven* aan.

5°. Zeer *zelden* beteekent 't aanhechtsel *voor*, *ten behoeve van*; voorbeelden zijn *mangulahon*, *voor* iemand *veldarbeid verrichten*, *matsarikon voor* iemand *den kost zoeken*; b. v. *olo do ho mangulahon au*, *wilt ge voor mij veldarbeid verrichten*, *indang adóng matsarikon panganon*, *er is niet iemand* (§ 148, 1°.) *om voor hem eten te zoeken*. Zulke werkwoorden hebben 't verbreedde passief.

a. Dit ten *behoeve van* wordt meestal door de constructie uitgedrukt; men bezigt dan namelijk een werkwoord te gelijk met een substantief, dat 't voorwerp voorstelt, ten behoeve waarvan iets geschiedt, en leidt 't subst. in met de proposities *di* of *ni*, terwijl men in plaats van *ni* een pronominaal aanhechtsel bezigt, zoo dat voorwerp slechts door een voornaamwoord is aangeduid; b. v. *buwat ma di au*, *worde* het *door U ten behoeve van mij genomen*; *pukka ma sopona*, *worde door U een sopo voor hem begonnen*; *topa ma rauttu*, *worde door U voor mij een raut gesneed* (letterlijk: *worde door U gesneed mijn raut*); *hu-topa pe anggo rautmu*, *door mij zal voor U een raut gesneed worden*; *di-topa radja i ma tutú raut ni berena i*, *door den vorst werd werkelijk een raut voor zijn zusters's zoon gesneed*; *padjongdjong bandarta* (M.), *worde door U een loods voor ons opgerigt*.

b. In M. heeft men nog *bahon* (zuid-M. *baon*) = *bahen* of *baen*. Het lijdt dus geen twijfel, dat dit woord 't aanhechtsel *hon* bevat, niettegenstaande het heden als stamw. even goed als *lehon* (zie bl. 107 *Aanm.*) moet beschouwd worden. D. heeft *bahan* en *bakin*, 't eerste in de beteekenis van *maken*, 't tweede in die van *plaatsen* (§ 119). Het vat achter beide woorden als stamw. op; vandaar *bakinkën* (*a.* onder 4°.), *bakini*, enz. Beide woorden zijn door D. uit T. overgenomen, maar naar zijn klankstelsel gewijzigd; *bahan* is uit *baon* (bl. 39 X), en *bakin* uit *bahen* (bl. 37, J. II).

D. Hier zijn meer voorbeelden van de beteekenis *ten behoeve van*; b. v.: *ku-bawatkën pĕrkĕrohën mo*, *ik zal voor hen* (de twee pasgeboren kinderen) *een stuk vee tot feestmaal nemen* (vgl. onder § 56). Uit dit voorbeeld ziet men tevens, dat hier 't verbreedde passief niet zoo als in T. en M. noodzakelijk is (§ 118), om 't aanh. die beteekenis te geven. Ook in dit geval komt deze tongval meer met 't Javaansch en Mal. overeen.

Aanm. Bij 't opgeven van stamwoorden heb ik den nominalen vorm genomen, zonder daarmede te willen beweren, dat die vorm altijd de oorspronkelijkste is; zoo b. v. is van *mamele* (met spijze een geest *begiftigen*, *offeren aan*, enz.) *pele* als stamwoord te beschouwen, daar het in 't passief optreedt (*di-pele*, *hu-pele*, enz.), maar 't echte stamwoord is *melé* uit een vroeger *malé* (§ 28) van *le*, waar-

van ook *mangalehon* (aanm. onder 4°.). Omgezet in 't passief werd *melé* niet alleen *pelé* (§ 80 VII), maar ook *pele* (§ 19 I). Dat er een transitief werkwoord *malé* geweest is, is waarschijnlijk uit de enkele transitive werkwoorden met 't voorhechtsel *ma* (§ 44 onder), die allen ook de *m* in *p* bij 't passief veranderen. In M. is de bijvorm van *pele* nog als substantief in zwang, namentlijk *pole* (§ 28) in *pole-pole*, *spijs* (in de taal van den nedergedaalden geest). Dat *mamele* eigentlijk *begiftigen* beteekent, wordt gestaafd door 't equivalente *mëre* in D. (*Aanm.* onder 4°.). Op dezelfde wijze is 't Jav. *menek* (*beklimmen*, *bestijgen*), dat in 't passief *penek* vertoont (*di-penek* = Bat. *di-panaek*), uit *manék* (Kawi heeft nog *manek* uit 't voorhechtsel *ma* + *nek* stamw.) ontstaan, zoo als blijkt uit 't Bal. *mënek* of *mnek* van *nek* = Mal. *naik*, Bat. *naek*, waarvan in 't Sund. de nominale vorm *taèk* is. Voorbeelden, die opmerking verdienen, zijn *pukka* (§ 49, I); *tudjum* (Daj.) uit 't Ar. Mal. *nudjum* (نجوم), *astrologische tabel*; zoodat 't Dajaksch aan den verbalen vorm *manudjum* de beteekenis heeft gehecht van *profeteren*; *tiat* (Daj.) van 't Ar.-Mal. *nijat*, waaruit het een *maniat* heeft gevormd met de beteekenis *van voorloopig een besluit nemen*; *räqsi* (Mal.) is thans als stamwoord (van daar *di-räqsi*) te beschouwen, hoewel de active vorm *märäqsi* (Sanscr. *mṛaks*) oorspronkelijker is.

3. *Derde klasse der eenvoudig afgeleide werkwoorden*, of *werkwoorden met 't voorhechtsel m a r* (§ 6 IV).

Van deze klasse zijn 4 soorten. De *eerste soort* heeft slechts in een enkel geval (§ 52, 1°.) 't aanhechtsel *hon*, en verliest dit altijd in 't passif, de *tweede* heeft 't aanhechtsel *i*, de *derde* 't aanhechtsel *hon*, en de *vierde* 't aanhechtsel *an*. § 52.

I. De *eerste soort, intransitif gebezigd*, heeft de volgende beteekenissen:

1°. Van een substantief afgeleid, beteekent zij:

a. Het hebben, *gebruiken*, *aanhebben van*, *'t zich bezig houden met* 't door 't substantif voorgestelde voorwerp; b. v. *marhatoban*, *een slaaf* of *slaven* (§ 97) *houden*; *marhoda*, *'n paard* of *paarden houden*, *'n paard gebruiken*, *te paard rijden*; *marabit*, *een kleed aanhebben*, *zich aankleeden*; *marpabuwe* (§ 16, *c*) of *marparbuwe*, *vruchten hebben*, *vrucht dragen*; *marbunga*, *bloemen hebben*, *bloeijen* als een boom; *manapuran*, *betel gebruiken*, *betel nuttigen*; *martaru-taruan*, *een weddingschap* (*taru-taruan*) *met elkaar hebben*; *marpinahan*, *vee* (*pinahan*, § 115) *houden*; *marpadirumatondi*, *zich bezig houden met een middel*, *de tondi in huis te brengen* van *padiruma tondi* (§ 120); *markuwa*, *met wat? bezig zijn* van *kuwa* (§ 146, *a.*).

D. heeft *mirapurun* (bl. 36 F.) in plaats van *marapuran;* een bewijs dat er een substantief *apuran* geweest is (zie Wdb. onder *napuran*).

b. Het op iets gelijken; b. v. *martarik ni gordang, gelijken op paaktromlijnen* van streepen uitzweetende gom; *mallatojung* (§ 16), *op een lattejungvrucht gelijken; marbulung ni hatunggal, op een hatunggal-blad gelijken; marborong-borong, op een hout boorende hommel gelijken; margiring giring* (M., zie Bat. Ib. IV, bl. 41).

2°. Van den nominalen vorm van een transitif werkwoord afgeleid hebben zij de beteekenis van:

a. Reflexive werkwoorden; b. v. *marburi, zich de handen wasschen* (*mamuri*, iets *wasschen*); *marsuwap, zich 't gelaat wasschen; maroear, zich uitkleeden* (*mangoear*, een kleed *uit doen*); *martagam, zich wachten, op zijn hoede zijn; marpungu, zich vergaderen.*

b. van een eenvoudig passif; b. v. *martusa, doorboord zijn*, van de ooren (*manusa*, iets *doorboren*); *martobus, losgehecht zijn; marbulos, gewroken zijn; mallottik* (§ 16), *gevijld zijn* van de tanden; *marsopit, beneden zijn.*

3°. Zoo zij afgeleid zijn van een woord, dat een hoedanigheid voorstelt (§ 42), dan doelen zij op een meervoud van voorwerpen, welke die hoedanigheid aan zich vertoonen; b. v. *marbirong, zwart* van iemand's ligchaamsdeelen (*pamatang*)[1], van *birông; martikko, zich rond vertoonen*, van een gezelschap personen, die een kring formeren (*tikkô*); *marmokmok, wel gedaan, vet er uitzien*, b. v. van een getal buffels (Ib. I, bl. 142 r. 16); *marrara, rood er uitzien* van rijpe vruchten (Ib. bl. 1), van veel betelspog (bl. 18, r. 1 v. o.). Van een enkelvoudig voorwerp gebezigd, slaat dit werkwoord op de grootte; b. v. *marbolon, zeer groot zijn* van een ficusboom (*bolón*), *mardokdok, zeer zwaar zijn* van een ziekte (*dokdók*). —— *marnijang* (*nijang* komt niet voor) beteekent *mager zijn*, ook van één persoon door aan de *pamatang*[1] te denken.

4°. Zoo zij afgeleid zijn van een uitroeping, die een plotseling en eenluidend geluid nabootst, dan beteekenen zij: *dat geluid geven*, maar daar zulk een woord eenlettergrepig is, moet het na 't voorhechtsel tweelettergrepig gemaakt worden (§ 22). Dit geschiedt

---

[1] In 't Wdb. zijn de woorden, die *ligchaam* beteekenen, verkeerd verklaard: aan die woorden hecht 't Bataksch een meervoudig begrip, zoodat zij beteekenen *de ledematen* te zamen; van daar dat zij met een meervoudig werkwoord gebezigd worden (§ 58 en 145).

a. Door herhaling van den beginner en zijn klinker; bijv. *marnginging* (§ 20 I), *marsisir*, *marngungúng*, *martatá*, *marsasák*, *marbubúr*, enz.

b. Door voorplaatsing van *do*, waarvan de *d* vaak in *l* veranderd wordt, zoo 't stamwoord geen *r* inhoudt (§ 24), terwijl zijn klinker de boven (§ 23 *b*) opgegeven verandering ondergaat; b. v. *mallangák* (§ 16), *mallingák*, *mallaták*, *mallodjúp*, *mallipík*, *mallisík*, *mallongós*, *mardorós*, *mardasár*, *marderés*, *mardetér*, *mardobóm*, enz.

M. heeft in dit in *b* vermelde geval steeds *do* (vgl. D.); b. v. *mardoking*. 't Voorhechtsel is hier soms *mang* in plaats van *mar;* b. v. *mantatá* = *martatá* (T.); evenzoo in 't Mal. en Men.; b. v. *mandängking*, waarin *dä* nog door een neusklank gesloten is; vgl. *bärdängung*, *bärdäbur*, enz.

D. heeft ook (vgl. M.) steeds *dž* (bl. 37, J, I); b. v. *mërdžkeng* = *mallikíng*, *mërdjëdjup* (*ploffen* in 't water) = *mallodjúp*, *mërdëngas* = *marngongós*.

Aant. 't Daj. bezigt vóór zulke eenlettergrepige uitroepingen slechts *me* (dat *më* zal moeten uitgesproken worden); b. v. *mebak*, *medap*, enz. Hiermede stemt 't Mak. overeen; b. v. *maqbung* (bl. 61, *Aant.* boven), *màrog*, *màrung*, *màrang*, enz.

5°. Dikwijls zijn deze werkwoorden afgeleid van een woord, dat meer dan twee lettergr. heeft, of wel meerlettergrepig geworden is door middel van 't voorh. *ka*, of de inhechtsels *al* (§ 91 en 92) en *ar* (§ 89); b. v. *mardjarumbun*, *margalusak*, *marbalikkas*, *marhadjingdjang*, enz. Zoo hun stamw. niet op gemelde wijze drielettergrepig is gemaakt, dan vertoont het in zijn laatste lettergrepen twee verschillende klinkers, die in de tongvallen, die een halfklinker hebben, door een *j* of *w* gescheiden zijn; b. v. *marpatejak*, *mardjaguwa*, *mardjabujut* (of *mardjabiut*, § 17 VII), *mardjambojong* (of *mardjambeong*, § 17 V), *mardjoije*, *marsapijak*, *margandejal*, *marlimbuwat*. Minder vaak zijn die lettergrepen door een triller gescheiden, of vertoonen zij den halfklinker in de beide eerste lettergrepen; b. v. *margambura*, *mardjappulut*, *maruworor*, *maruwosos*, *maruwitil*. Een enkele is vierlettergrepig; b. v. *martatahuwak* (door herhaling der eerste lettergr.), *marhalijotong* (door ~~'t voorh. *ka* en tevens~~ 't inhechtsel *al*). Deze werkwoorden bootsen een geluid na, dat een zekeren duur heeft, een beweging, die zich verschillend aan 't oog voordoet, en verder een hoedanigheid, die zich door onregelmatigheid als 't ware als een beweging voordoet, zoo als *marharukkut* (§ 14 *a*), *markareput* (M.) en *markarudjut* (M.), *kroezelig* zijn van 't haar, *mardjambuwang*, *welig groeijen* van onkruid, *mardjabujut* (zie Wdb.), enz. (vgl. § 88).

Aanm. Hier vinden we dus al weder (§ 38) woorden, die niet uit een eenlettergrepigen grondklank kunnen ontstaan zijn; immers hun kenmerk is de scheiding van twee lettergrepen door een ijlen medeklinker; ontneemt men hun dit kenmerk, dan vervalt hunne oorspronkelijk nabootsende natuur. 't Ruischende of galmende dier medeklinkers maakt hen bijzonder geschikt ter nabootsing van een gerekt geluid; van daar ook een menigte woorden, die zich op dezelfde wijze voordoen; zoo b. v. benamingen van geluiden zoowel als van dieren naar hun geluid, zooals *attarijas* of *tarijas* (M.); *babijat*, *babujut* of *babiut*, *bijahat* (D. bl. 34, *C.*) naar 't nachtelijk gemiaauw (vgl. Wdb. onder *mejong*); *hijong*, *kijung* (D.), *tijung* (Mal.); *bijang*; *hujuk* (§ 10 *a*); *mawas* of *majas* (§ 22, *Aanm.* onder 2°. op bl. 43); *hojam* in *hohojamon*, *howajam* (D., bl. 34, *C.*); *tarijak* (Mal.); *ajam* (Mal.); *kukurujuk* (Sund. en Mal. van Batavia); *kijik* (Jav.); *bou* (M.); *boung*; *pijo*; *djou*; *ngijul*, *pijul*, *sijul* (Mal.); *ujup*; *uwol-uwol*, *uwil-uwil* (D.); *uwaltĕng* (D., § 25, *Aanm.*); *borong-borong*, enz.

6°. Eindelijk kunnen zij afgeleid worden van iedere woordsoort, en beteekenen dan: dat woord bezigen, door het te zeggen of uit te roepen; b. v. *marijalé*, *ijalé* (§ 8)! *uitroepen*; *marbó*, *bo! uitroepen*; *marmate indng*, *mate indng!* (ik ga *dood*, *moeder!*) *uitroepen*. —— *maradatuwa*, *adatuwa* (zie Wdb. onder *tuwa* I) *roepen* wordt ook als *adatuwa* gebezigd.

a. Op deze wijze denk ik, dat *marhahu* ontstaan is uit *marahu*, *"ik" zeggen* met de beteekenis van *di ahu i* (*dat is voor mijn rekening*, *ik neem het op mij*).

b. Een bijwoord van tijd is *marsogot* (*morgen*, *to morrow*); even zoo in 't Men., waar *bär* = *mar* is, *barisuk* van *isuk*. 't Jav. *besuk* moet op die wijze uit *mesuk* (*ma* + *isuk*) ontstaan zijn, daar 't Kawi *ma* in plaats van *mar* bezigt; vgl. Mal. *bolih* en *bärulih* met Kawi *molih* = *maruli* in T. en *mĕrorih* in D. (§ 24).

c. Wat *morhumba* of *marhumba* (§ 6, IV, *c.*) betreft, het is een substantief, dat *mar* gekregen heeft, om het te doen gelijken op *morsaba* of *marsaba* (zie Wdb.; vgl. § 47, 1°., *a*).

§ 53. *De werkwoorden* dezer soort, *die transitif gebezigd worden*, veranderen in 't passief de *m* van 't voorhechtsel in *p*. Omtrent hen is 't volgende op te merken:

1°. Van een substantief afgeleid beteekenen zij: iets *hebben tot*, *behandelen* of *beschouwen als 't geen dat substantief voorstelt*. Zij kunnen 't aan-

hechtsel *hon* alleen in 't actief hebben, vooral zoo de nadruk op 't subject is; b. v. *i ma na marhutahon huta Padang Matogu, die was het, die tot huta had Padang matogu.* Zeer dikwijls echter worden zij zonder genoemd aanhechtsel gebruikt; b. v. *margowar si-djonaha, Djonaha tot naam hebben; marpinahan manuk, kippen tot vee hebben; marina ho, U tot moeder hebben, U als moeder beschouwen; mardjolma*, iemand *tot vrouw hebben, als zijn eigen vrouw behandelen, als vrouw gebruiken; — marduwa* (iets *als twee behandelen, in tweeën deelen*), heeft ook de algemeene beteekenis van: iets *verdeelen* gekregen, maar komt in 't passief meer voor.

a. Hiertoe behoort ook *marbagahon*, iets *beloven te geven*, daar het in 't passief *parbaga* vertoont, van *baga-baga, 'n belofte, wat beloofd geworden is; martuwahon* (zie Wdb.) heeft *altijd* in 't actief *hon.*

2°. Die, welke van geen substantief afgeleid zijn, hebben nooit 't aanhechttel *hon;* b. v. *marmahan*, een beest *hoeden, laten grazen; marmasak*, iets *gaar maken* (*to cook* something); *marsuwap* als transitief (bl. 110, 2°.): iets *bezigen om er zich 't gelaat mede te wasschen.* Zij zijn niet te verwarren met die welke *mar* hebben met de beteekenis van *mang* (§ 46 1°. en 3°., § 49 *Aanm.*), want deze veranderen in 't passief de *m* van 't voorhangsel niet in *p*, zoodat zij daar denzelfden vorm vertoonen als de werkwoorden met 't voorhechtsel *mang; marsuwap* vertoont in 't passief *parsuwap*, maar *margadis* slechts *gadis;* zoo ook vertoont *marmasak* slechts *masak* in 't passief, zoo het: een middel *gereedmaken* beteekent, terwijl bovengemeld in 't actief gelijkluidend werkwoord *parmasak* vertoont.

Aanm. 't Stamwoord van *marmahan* is geen gangbaar woord, maar moet *gevoed worden, zich voeden,* beteekend hebben, en dus van *pahan* komen (vgl. § 61, en 't Mal. *makan, eten*).

II. De *tweede soort* heeft 't aanhechtsel *i.*

Zoo zij *intransitief* optreden, worden zij toegepast op een meervoud van subjecten of stellen den inhoud van 't werkwoord voor als dikwijls of gedurig plaats hebbende; b. v. *maridí* (§ 8), *zich baden* van drie personen (lb. bl. 190 r. 20), en ook *steeds baden; marnapurani, betel nuttigen* van meer dan een persoon; *marbungai, bloeijen* van vele boomen of planten; *marborasi, vruchten dragen* van vele boomen, enz.; *margotsí* (§ 8), *muzijk maken* van vele personen (lb. bl. 142, r. 2 v. o.); *marharowani*

(lb. bl. 87, r. 12 v. o.), *feest vieren* van vele lieden; *mĕrikani* (D.), *zick bezig houden met toespijs*, visch, vleesch enz.; van mannelijke personen; *mĕrdakani*, *zich bezig houden met rijst kooken* van vrouwelijke personen; *mĕrtasaki* (D.), *zich bezig houden met 't gaar maken van vleesch* van vele personen. Deze werkwoorden zijn dus 't meervoud van de intransitief gebezigde werkwoorden met 't selfde voorhechtsel (§ 52, L).

§ 55. Zoo zij *transitief* optreden, dan vertegenwoordigt 't aanhechtsel een praepozitie, terwijl zij in 't passief de *m* van 't voorhechtsel in *p* veranderen; b. v. *margogoi*, *aan* iets *kracht geven; marsangapi*, *aan* iemand *buitengemeenen voorspoed geven, zegenen; marbulani*, *bij* iets *een verdrag maken* (van *bulán*); *martatai*, *jegens* iemand *lachen*, *over* iemand *lachen; marekkeli*, iemand *toe glimlagchen*, *over* iemand *glimlagchen; maridí* beteekent als transitief: *in* iets *zich baden*. Zoo zij afgeleid zijn van een substantief, dat de benaming is van een ambt, dan beteekenen zij *over* iets *dat ambt waarnemen;* b. v. *mardatui*, *over* of *bij* iets *als datu fungeren; marpangului*, *over* iets of *bij* iets *als scheidsrechter fungeren; marpandei*, *over* iets of *bij* iets *als pande* (zie Wdb.) *fungeren*. In *dit* geval verbreeden zij vaak in 't actief 't aanhechtsel in *ikkon* (vgl. bl. 56, onder *Aanm.* 2); b. v. *marpanguluwikkon*.

a. In *marsaei* ('n schuld *geheel afmaken*) ziet men nog 't meervoud, daar dit zoowel een groot aantal eenheden voorstelt, als den inhoud van 't werkwoord zelf versterkt (bl. 102, 4°.).

D. heeft *mĕrdĕmui*, *het over* iets *eens zijn; mĕrĕntati*, vele dingen *medenemen*, wordt dikwijls als praepozitie gebezigd (§ 161).

§ 56. III. De *derde soort*, die altijd transitief optreedt, en dus de *m* van 't voorhechtsel in 't passief in *p* verandert (§ 53), behoudt altijd 't aanhechtsel *hon*, dat in de meeste gevallen een praepozitie vertegenwoordigt overeenkomende met *wegens*, *naar aanleiding van*. De werkwoorden dezer soort zijn onmiddelijk afgeleid van die slechts 't voorhechtsel *mar* hebben, en intransitief optreden; b. v. *marpijohon*, *naar aanleiding van* iets, een maal b. v., *'n invitatie rondzenden* (*marpijo*); *marbadahon*, *naar aanleiding van* iets *twist hebben* (*marbada*); *maralohon*, *naar aanleiding van* iets *een tegenpartij hebben* (*maralo*), met de bepaalde beteekenis van *naar aanleiding van* een ander's inzet *bij 't spel als tegenpartij optreden*, dezelfde inzet als de tegenpartij maken; *marsurathon*, *wegens* iets *met elkaar twisten* (*marsurat*); *mardalathon*, *naar aanleiding van* iets *reizen* (*mardalan*), b. v. wegens de gunstige voorteekenen

bij 't wichelen waargenomen, een zekeren dag kiezen om er op te reizen; *marbalijatton*, *wegens* iets *uitgaan* d. i. *naar buiten gaande met zich* iets *medenemen* bepaaldelijk van een kraamvrouw gezegd (zie Wdb.); *marsoritton*, iets *tot aanleiding hebben van elkander af te lossen* (*marsorin*), *beurtelings* iets *gebruiken*; b. v. *di-parsoritton nasida ma boru-boru na sasada i*, *zij gebruikten die éene vrouw beurtelings*; *marnipihon*, iets *tot aanleiding hebben van droomen* (*marnipi*) d. i. *opzettelijk de oogen sluitende* iets *tot aanleiding maken van 't hebben van een droom*, want *van* iets *droomen* is *mangipi*; vgl. ook *marhatahon*. —— *martudjungkon* (M.), *wegens* iemand *een tudjung* ten teeken van rouw *aanhebben*, *in de rouw zijn over* iemand; *měridoken* (D.), *wegens* iets *een vordering hebben* (*měrido*), en zoo 't middelijke object, de persoon van wien men te vorderen heeft, er bij genoemd wordt, iets op hem *verhalen*.

a. Hiertoe behoort ook *marsitongahon*, iets *halveren*, ofschoon de beteekenis verschillend schijnt. Men moet hier een *marsitongá* als werkwoord stellen, dat beteekenen kan: *sitongá* (*voor de helft*) *zeggen* (§ 52, 6°.), zoodat *marsitongahon* eigentlijk beteekent: *naar aanleiding van* iets *"voor de helft" zeggen*.

D. bezigt *měrekutken*, waarvan mij geen passief is voorgekomen, vooral als praepositie (vgl. *mangikutton* in T.); b. v. *měrekutkěn bagas idi*, *te gelijk met dat huis*; *mĕrbagekĕn* wordt er met *diri* (§ 145) gebezigd, en beteekent *zich in allerlei gedaanten veranderen* (*i-pĕrbagekĕn dirina* b. v.). Voorts bezigt het *mĕrdakankĕn* in de beteekenis van *ten behoeve van* iemand *koken*; b. v. *ŏmpungku ngo kĕrina kono si-ni-bagas ena asa ku-pĕrdakankĕn* (lb. bl. 99, r. 4), *allen gij die hier in 't huis zijt*, *zijt mijn meesters*, *daarom zijt gij door mij gemaakt de aanleiding van koken*, daarom heb ik voor u gekookt (vgl. § 51, 5°).

IV. De *vierde soort* heeft 't aanhechtsel *an*, en treedt intransitief op. De werkwoorden dezer soort worden gebezigd van een meervoud van subjecten, en zijn afgeleid van een stamwoordelijk werkw., en niet van de kwalificative (§ 42), of van die, welke 't voorhechtsel *mar* hebben, daar deze reeds een anderen vorm hebben, om 't meervoud uit te drukken (§ 52, 3°, en § 54). Voorbeelden zijn *marhabangan*, *vliegen* van vele vogels (*habang*); *marsonggopan*, *zitten* van vele vogels, *se percher* (*songgop*); *marpajakan* (lb. bl. 142, r. 5 v. o., 143, r. 2) van *pajak*; *marusuan* (lb. bl. 127, r. 4) van *usé*; *marbukkasan* van *bukkas*. Deze wijze van 't meervoud uit te drukken is in M. en D. op een veel ruimer schaal toegepast, denkelijk omdat 't hulpwoord *akka* in M. zoo zelden gebezigd wordt, terwijl het in D. geheel ontbreekt. In T. bezigt § 57.

men *akka* (§ 58) gaarne bij werkwoorden met 't voorhechtsel *ma* (§ 44). *Soms* wordt met 't hulpwoord iets anders beteekend dan met den vorm met 't aanhechtsel; zoo b. v. *markembangan, uitgespreid zijn* van matten, maar *akkakembang, omloken zijn* van bloemen.

Aant. De reden nu, dat *i* of zijn plaatsvervanger *an* (vgl. § 108 en 129, onder) nu eens als praepositie iets als *plaats waarin* in betrekking stelt, dan weder op een meerv. doelt, moet dunkt mij liggen aan de voorstelling van *plaats*, die als een ruimte beslaande van zelfs doet denken aan uitgebreidheid of grootte. 't Sund. bezigt in 't actief ook *an* in plaats van *i* (*njarwa-an, op iets gelijken* = Mal. *měnjarupai*). 't Begrip van getal is te abstract om anders uitgedrukt te worden dan door een pronominaal woord (§ 152, 3°. Aanm.) of door een concreet (vgl. *Aant.* onder § 58).

§ 58. *'t Hulpwoord akka.* Omtrent 't gebruik er van houde men zich aan 't volgende:

1°. 't verdringt het voorhechtsel *ma*, maar niet 't voorhechtsel *mar* of *mang* of 't inhechtsel *um* (of zijn plaatsvervanger *m*, § 61); b. v. *akkadabu* van *madabu; akkabugang* van *mabugang; akkaponggol* van *maponggol; akkabola* van *mabola; akkarapping* van *marapping; akkakabang* = *markabangan* (§ 57) van *kabang* [1]; *akkamarsuri*, waarvoor men ook *marsuri* (§ 8 en 54) kan bezigen, van *marsuri* (*zich kammen*, bl. 110, 2°.); *akkamidjur* van *midjur* (*idjur*, § 61); *akkamodom* van *modom* (*podom*, § 61); *akkadotdot* zegt men van de *pamatang* (noot onder bl. 110), maar *mandotdot* van de persoon; van *akkakotar* heb ik den enkelvoudigen vorm nooit aangetroffen (vgl. Wdb.); *akkagirgir* heeft men tegenover *manggirgir*.

M. bezigt *angka* slechts zelden, en dan nog achter 't voorhechtsel *ma;* b. v. *mangkarumbak* (§ 8) van *marumbak; mangkagotap* van *magotap*. Het bezigt liever den in § 57 beschreven vorm; b. v. *marrowan* = *akkarò* (§ 20); *marlahowan* = *akkalao* (§ 10, *b.*); *markekeun* van *kekeu*, enz. In een passieven zin is er *marbaenan* in gebruik (*aangenieerd zijn* van schulden, lb. bl. 291 r. 19). In plaats van *akkalotdot* bezigt het *matudotdot* (§ 86). Ook bezigt het *maradu* vooraan, maar meestal om tevens *zoowel d'een als d'ander* uit te drukken; b. v. *maradu olo* van *olo;* vaak te gelijk met 't afgeleide werkwoord; b. v. *maradu markekeun*,

[1] Misschien moet men een vroeger *makabang* veronderstellen (vgl. *Aant.* bl. 94).

maradu marmodoman, *maradu marmanganan* van *mangan*. —— Ook bezigt men *rap* (*gezamentlijk*); b. v. *rap ning kalai* (lb. II, bl. 243, r. 2 v. o.), *aldus spraken zij gezamenlijk*.

D. heeft *mĕrmĕdĕmĕn* = *akkamodom*; *mĕrdabuhĕn* = *akkadabu*, van *ĕndabuh* (bl. 41, III); *mĕrtubuhĕn* = *akkatubu*, van *tubuh*, enz. —— Voorts bezigt het *samah*, ook te gelijk met den verbalen vorm; b. v. *samah mĕrmolihin* (bl. 36) van *molih*. 't Beteekent ook *gelijkelijk*; b. v. *samah pentĕr ngo kudĕngkoh*, *gelijkelijk juist* is het *hoor ik* (uw beider beweringen zijn juist); voorts = *dongan* in zamenstelling met de beteekenis van *-genoot*, *mede-*, b. v. *pĕrubatĕn si-tongkik samah si-tongkik alona*, *de twist van den doove een mededoove zijn tegenpartij zijnde*, de twist van een doove, zoo iemand die ook doof is met hem praat.

2°. Het neemt plaats vóor 't voornaamw. *na* (§ 149); ook waar dit een werkwoord als adjectief doet optreden; b. v. *di-pattom ma horbo duwa akka na bolon*, *door hem werden gespiesd twee groote buffels*; *ai akka nadóng* (§ 8) *do lahi-lahina*, *want er waren mannen van haar* van die vrouwen; *midjur ma akka na torop*, *die velen waren gingen naar beneden*, *de groote menigte ging naar beneden* van 't huis.

3°. Vóor substantiven neemt het onmiddelijk plaats, mits er geen praepozitie vóor 't substantief staat; b. v. *botí ma i akka radjanamí*, *aldus was het O onze vorsten!*; *i ma akka ninna nasida saluhutsa*, *die waren de woorden van hen allen*, aldus spraken zij; *di-togihon akkanggina i*, *door hem werden zijne jongere broeders geleid*, hij ging hen voor; *akka naposona boru-boru*, *zijne vrouwelijke bedienden*. Zoo 't substantief middelijk subject of object is, en dus door een praepozitie wordt voorafgegaan, dan neemt het plaats vóor de praepozitie; ook zoo deze in de vorming van 't eerste passief optreedt; b. v. *daitson temí akka tu dongatta na di bagasan lombang on*, *worde door u gesmeerd uwe drek aan onze makkers*, *die in dezen afgrond zijn*, smeer uwen drek aan die zich met ons hier in den afgrond bevinden; *aha ni-dokmu akka di hami on*, *wat hebt ge te zeggen aan ons hier*; *aso akka di-boto ho*, *opdat het door ulieden geweten worde* (*di-boto akka ho* kan men niet zeggen); *ija otík pe sipanganon akka di-pangan ho*, *al is weinig de spijze door ulieden gegeten*, enz. In de beide laatste voorbeelden is 't enkelvoudige *ho* meervoud door *akka* geworden, en toch plaatst men het er niet voor; zoodat de constructie dezelfde is als die bij een praepozitie.

Aanm. 't Woord *akkalau* is een substantief, dat onmiddellijk uit 't Mal. of

Jav. moet zijn overgenomen; in 't Mal. vindt men *rahu* (als naam van den draak of Titan, die de maan bij verduistering heet in te zwelgen) en in 't Jav. *karau* (*karawu* gespeld). Ik vermoed, dat er vroeger een *kala-rahu* (*de Titan rahu*) moet geweest zijn; toen het woord nu als één woord werd uitgesproken liet 't Jav. *al* uit, en 't Bat. *ar*, daar beiden voor inlechtsels werden gehouden.

Aant. 't Hulpwoord *akka* schijnt (bl. 126 onder) oorspronkelijk 't zelfde woord te zijn als het in M. nog gebezigde *angka* (*oudere broeder* van een manspersoon, *oudere suster* van een vrouwspersoon). Dat het als hulpw. van 't meerv. in dienst kwam — en daarom heeft het zijn eigenlijke beteekenis in T. ook opgegeven — mag ons niet verwonderen, zoo we letten op *mattuwa* (*oud zijn* v. *tuwa*, § 154) als hulpw. om den superlatief uit te drukken. Dat de inlander ook aan een *oudere broeder* of *suster* eerbied verschuldigd is, ziet men uit 't gebruik van 't voorh. *da* vóór dit woord even als vóór die, welke een der ouders of grootouders voorstellen (§ 152). 't Begrip van ouderdom is dus overgebragt op dat van grootte in getal.

§ 59. Ook bezigt men 't *hulpwoord sama*. Het wordt vooral te gelijk met *be* gebezigd, wanneer dit woordje achter 't praedikaat plaats neemt, om het op ieder der subjecten te doen slaan; b. v. *sama so be nasida, ieder hunner hield op; same* (§ 29, I *a*) *so alip be tortornasida na duwa, de dans van ieder van hen beiden was regelmatig* (gelijkelijk regelmatig was beider dans). Vóór een substantief, of een als substantief optredend voornaamwoord, heeft het den zin van *onder elkander*, terwijl het 't substantief of voornaamwoord tevens meervoudig maakt; b. v. *marhata ma sama bapung i, de katten spraken onder elkander; boti ma ninna bodat i marhata sama nasida, aldus spraken de bodat-apen onder elkander sprekende; i ma na djumadikon musutta marbada masitappulan* (§ 77) *sama ibana, dat is het, dat onze vijanden aan 't twisten brengt, en aan het op elkander inhouwen.* —— Overigens wordt het = *akka* gebruikt, maar is dan meer in 't Dairisch sub-Tobasch in zwang (vgl. D. onder § 58 en 60); b. v. *sama di-pabalga ma anggukna, door hen werd hun jammeren vergroot*, zij schreeuwden jammerend luider; *sama sip nasida, zij zwegen; sama tangis ma nasida saluhút, zij schreiden allen; sama marabit na birong ma saluhutna, zij kleedden zich allen in 't zwart*, zij hadden allen zwarte kleederen aan.

§ 60. Zoo van personen gesproken wordt, die tegenover elkander gesteld worden, bezigt men *maradu*, dat met *van weêrskanten* kan wedergegeven worden; b. v. *maradu martatá, van weerskanten lagchen*, de een

hier zoowel als de andere daar lachte. Verder beteekent het *wedijveren*, en wordt dan vóór 't stamwoord van een werkwoord geplaatst; b. v. *maradu ikkat, om 't hardst loopen.*

M. Over *maradu* alhier zie onder § 58.

D. bezigt *měraduna* = *duwa duwatsa* (§ 151, 8°); 't wordt geheel achteraan geplaatst; b. v. *samak malat měrdosa katandene idi měraduna, uw lieden woorden hebben geen schuld, beiden*, geen van uw beiden heeft iets schuldigs gezegd; *asa sama sip mo ija měngěrana idi měraduna, daarop zwegen zij stil in het spreken d'een zoowel als d'andere*, beiden hielden toen op met spreken.

4. *Vierde klasse der eenvoudig afgeleide werkwoorden* of *werkwoorden met 't inhechtsel u m.*

§ 61. 't Inhechtsel *um* wordt achter den beginner van 't stamwoord ingeschoven, zoo deze geen lipletter is; b. v. *sumurut* van *surut*, *tumatak* (D.) van *tatak*, *umuba* van *uba*. Bij 't laatste voorbeeld lette men op, dat de klinkerdrager als zoodanig een medeklinker is. Bij de woorden, die naar onze wijze van spreken met een klinker beginnen, vindt men meestal de *u* van 't inhechtsel weggelaten; van daar *muba* naast *umuba*, terwijl *umaha*, dat men vaak *ummaha* spelt, nooit de *u* verliest. Andere voorbeelden zijn *mida* van *ida*, *miting* van *iting*, *meseng* van *eseng*, enz. Zoo 't stamwoord met een lipletter begint, dan wordt er slechts een *m* in plaats van den beginner gevonden (b. v. *mate* van *pate*, *monggal* van *bonggál*), maar de stamwoorden met *b* beginnende, kunnen ook zonder verandering als werkwoorden optreden, alsof zij 't inhechtsel hadden; b. v. *bongot* = *masuk*, *boltok* (§ 35, onder). Waar men een *m* in plaats van den beginner van 't stamwoord vindt, moet men een afknotting veronderstellen, zoodat *mate* b. v. in plaats van *pumate* is, en zijn afgeknotten vorm te danken heeft aan den tegenzin der taal de twee eerste op elkander volgende lettergrepen van een drielettergrepig woord ieder met een lipklank te doen beginnen (bl. 121, 1°.). Deze afknotting heeft echter nooit plaats, zoo 't afgeleide werkwoord transitief optreedt, of wel een hoogeren graad in hoedanigheid aanduidt, en men plaatst dan *um* vóóraan; b. v. *uppojop* van *pojop*, *uppittor* van *pittór*, enz. De afknotting is echter ook in andere gevallen door 't streven naar tweelettergrepigheid (§ 22) in zwang gekomen; b. v. *moru* van *toru* (D. heeft nog *tumĕruh* van *tĕruh*), *masak* van *tasak*, terwijl D. *ĕntasak* (bl. 41, III) bezigt (vgl. *mosok* of *mĕsĕng* in D. = Jav. *gĕsĕng*).

Diergelijke afgeknotte woorden moeten *heden* beschouwd worden als afgeleid te zijn van een stamwoord, dat met een klinker begint; van daar dat zij bij de herhaling 't eigenlijke stamwoord niet herhalen (vgl. b. v. *meppang-eppang* van *teppang* met *humosa-hosa*). Bij woorden, wier eerste lettergreep door een *m* gesloten wordt, wordt 't inhechtsel niet gebezigd; van daar *djombá* ook met de beteekenis van *djumomba*, dat ik nooit heb aangetroffen. Van *masuk* is het stamwoord verloren gegaan.

a. Slechts zelden vindt men een beginnenden lipklank in een gelijkgradigen keelklank veranderd, en waar het geschiedt, is het woord, waarvan dit werkw. wordt afgeleid, reeds drielettergrepig; b. v. *humaritik* van *puritik*. —— Van den grondklank *gir* (vergelijk *girgir*) heeft men *gumír* en zijn bijvormen (§ 28). Dit woord moet heden als stamwoord gelden, van daar bij de herhaling niet *gumír gir*, maar *gumír gumír*.

Zuid-M. heeft *djimolo* in plaats van *djumolo*. —— In 't Tag. wordt de *u* van 't inhechtsel in *i* veranderd, zoo 't stamw. in de eerste lettergreep een *i* heeft; b. v. *iminúm* van *inúm*.

Aant. Wat slechts bij uitzondering in 't Bataksch geschiedt, mag men bijkans een regel noemen in 't Jav. en Mal.; b. v. *gumisa* van *bisa* (Jav.); *kumawan* van *awan* (Mal.); *gumawang* (Men., bl. 46, 1°) van *awang; kämänakan* (in plaats van *kumanakan*) van *anak*, enz.

§ 62. Wat de *beteekenis* betreft van 't aldus gevormde werkwoord, zij is, zoo het *intransitief* optreedt, zoowel actief als passief. Waar zij actief is, wordt er dikwijls in *tegenstelling* van het in § 66 behandelde werkw. eene beweging door voorgesteld, die niet uit den wil van 't voorwerp voortkomt; zoo b. v. staat *sumurut* tegenover *mangitsurut* (§ 82), en 't passief van *pasurut(hon)* (*zich achterwaarts bewegen*, bl. 130), en beteekent *zich onwillekeurig achterwaarts bewegen*, d. i. een beweging achterwaarts door 't gevoel genoodzaakt zijn te maken, van iemand b. v. die, door bewondering van een dans medegesleept, zijn ligchaam achterover buigt, telkens wanneer de danser zich achterwaarts beweegt. Opmerkelijk is de tegenstelling van *pate* (*vervallen* van een pand, *geen vaart meer hebben* van een kogel), en *mate;* beiden beteekenen *sterven*, maar 't eerste wordt liefst van een levenloos voorwerp gebezigd, terwijl 't tweede van voorwerpen gebezigd wordt, die òf leven òf als levende wezens voorgesteld worden, zoo als b. v. *vuur*, *de maan*, enz. Op dezelfde wijze bezigt men ook *surut* (zie Wdb.,) tegenover *sumurut*. Evenzoo beteekent *djumebe: zich onwillekeurig zijwaarts bewegen*, terwijl

djebé slechts *zijwaarts hellende*, en 't passief van *padjebe(hon)*: *zich zijwaarts bewegen* beteekent (bl. 130). Dat bij diergelijke werkwoorden nu eens de passive, dan weder de active beteekenis de bovenhand krijgt, is gemakkelijk te verklaren; men denke maar aan 't gebruik van reflexie werkwoorden in 't Fransch om een passief uit te drukken (vgl. ook *c*, § 44). Zoo bezigt men *mukkap* (van *ukkap*) van een wonderboom (*sikkam* of *tulasan na ruwangon*), die zich *van zelf openen moet* voor den eigenaar van de in zijn stam verborgen kostbaarheden, terwijl D. *mongkam* (§ 80, VI) bezigt, om aan te duiden *zich openen* in de beteekenis van *spreken*. 't Gebruik heeft er verder, zoo als uit de tongvallen blijkt, tamelijk willekeurig mede omgesprongen; D. b. v. bezigt *tumatak* = *manortor*, niettegenstaande het een willekeurige beweging voorstelt, terwijl het daarentegen *ĕntasak* (bl. 41, III) heeft met de beteekenis van *masak* en *malamun*. D. bezigt *mĕrsanggar bana* (§ 145) = *sumanggar*. Hieruit ziet men, dat uit 't gebruik alleen de meer of min passive beteekenis moet geleerd worden. 't Volgende kan echter eenigzins tot leiddraad dienen:

1°. 't *verrigten van*, of 't *voldoen aan een natuurlijke behoefte;* b. v. *meseng* (*eseng*), *mojo* (*ojo*), *miting* (*iting*), *mangan* (*pangan*), *minum* (*inum*), *modom* (*podom*) enz. — Een enkele maal treden ze tevens transitief op, maar stellen dan toch iets voor, waarbij aan 't onwillekeurige te denken is; b. v. *mida*, iets *zien*, iets *in 't oog krijgen*. — 't Werkw. *mangan*, als transitief, vermoed ik, dat verkort is uit *mamangan* (vgl. bl. 119, r. 10 v. o.), want men heeft nog *pamangan* (§ 120). Met 't aanhechtsel *hon* heeft het de beteekenis van *opeten;* b. v. *molo i ma na mangatton na dapot tarihommi*, *indien die het zijn*, *die 't geen door uw tarihon gevangen is hebben opgegeten*, enz. Naast *modoppon* vindt men ook *mamodoppon* (bl. 105, 1°). Ook hier is het gebruik wispelturig, want hoewel iets *in 't gehoor opnemen* (*zonder het te willen* iets *hooren*) een overeenkomstige beteekenis heeft met *mida*, zegt men toch nooit *megé* (dat in D. in den vorm van *mĕge* gebruikelijk is), maar altijd *umbegé* (§ 47, 4° en § 63). Men zoude ook *uppangan* (§ 63) als transitief optredend werkwoord verwachten in plaats van *mangan*. Naast *minum*, als transitief, bezigt men ook *manginum*.

2°. *Een eenvoudig passief* tegenover een transitief gebezigd werkwoord; b. v. *masak*, *gaar geworden zijn* door 't vuur (*cooked*), als eenvoudig passief van *marmasak* (bl. 113, 2°), en te gelijk als intransitief werkwoord met de beteekenis *van rijpheid geel zijn*, als een blad, enz.;

mengge, *geweekt zijn* als rijst in 't water, als eenvoudig passief van *manyengge; masuk* (bl. 163 2°), *binnen gaan*, *ingang vinden*, *toegelaten worden* (Ib., bl. 239, r. 11, en aanh. in Wdb.), maar ook *binnen gelaten worden*, als eenvoudig passief van *pamasuk*(*kon*); *midjur*, *naar beneden gaan* of *komen*, maar ook *afgezet worden* van een persoon die van zijn waardigheid beroofd wordt; *mulak*, *teruggaan*, maar ook *teruggebragt* of *teruggegeven worden*, als eenvoudig passief van *paulak*(*kon*) (vgl. *muli* en *pamuli*[*kon*]); *muppat* ook als eenvoudig passief van *manguppat*, *mago* (*verloren raken*) kan ook *gestolen zijn* beteekenen (§ 100).

3°. *Een beweging*, die zich aan de zintuigen levendig voordoet, 't zij door 't gehoor te treffen of anderzins; b. v. *humutik*, *humuttal*, *humutur*, enz. In deze beteekenis worden zij

a. dikwijls *herhaald*, de herhaling slechts 't stamw. of oneigentlijk stamw. (§ 61) aandoende; b. v. *humosa-hosa*, *meppang-eppang*, *monggal-onggal*, enz.

b. hebben zij tot onmiddelijk stamw. een woord, dat 't zij door 't voorhechtsel *ha* (in D. *kĕ*), waarvan de *h* dikwijls *g* is (§ 22, III, *e*), 't zij op de wijze, als reeds boven (§ 52, 5°.) vermeld is, drielettergrepig is. 't Voorhechtsel *ha* of *ga* hebben zij vooral, zoo 't stamw., 't zij tweelettergrepig is met gelijke medeklinkers en tegenoverstaande klinkers (§ 38), 't zij een eenlettergrepige klanknabootsende uitroeping, die met *do* tweelettergrepig geworden is (bl. 111, *b*); b. v. *humalbiltal*, *gumadjindjang*, *humadjedja*, *gumadobur*, enz. — Naar de tongvallen te oordeelen vindt men ze dikwijls als bijvorm optreden van de in 5°. § 52 beschreven werkw.; b. v. *djumĕmbuwang* (D.) = *mardjambuwang*, *gumadjingdjang* naast *marhadjingdjang*. Meerdere voorbeelden van dezen vierlettergrepigen vorm zijn *humatijong*, *kumĕtjijung* (D.), *gumadimbur*, *gumadebap*, *sumappijar*, *humadejap* (§ 90 *a*) en *gumadjebut*.

Aanm. Bij *gumadimbur*, *gumadjebut* en *gumadebap* moet men uitgaan van een *bur*, *but* en *bap*, waarvóor *do* verbasterd is.

D. Heeft ook, hoewel zelden, een meerv. van dezen vorm met 't aanhechtsel *i*; b. v. *tumataki* van vele personen.

4°. *Een hooge graad der hoedanigheid*, waar 't stamw. een kwalificatief werkwoord is, waarbij men lette op den vorm (§ 61); b. v. *gumabe*, *rijker zijn*, van *na gabe* of *gabe* (bl. 91, *c.*); *umbalga*, *grooter zijn*, van *balgá* of *mabalga* (§ 42); *umbegu*, *dapperder zijn*, van *na begu* (§ 43); *dumatu*, *knapper zijn in 't wichelen*, van *datú* (§ 48). Zoo 't voor-

werp dat in hoedanigheid overtroffen wordt er bij genoemd wordt, dan plaatst men er de conjunctie *asa* (§ 162) voor; b. v. *dumejak napé utangna asa torop ni obuk, talrijker nog waren zijn schulden dan de menigte van hoofdkaren.* Met 't voornaamwoord *na* er voor drukt zulk een vorm den hoogsten graad uit; b. v. *i ma na umbisuk, i ma ta-bam radja, die de leepste is die worde door ons koning gemaakt; na di toru i na tumabo, die onder zijn, zijn de lekkerste; boru nise do on na dumengganna on, de dochter van wien is deze, deze schoonste van hen.* Deze vorm heeft te gelijker tijd ook verbale kracht; b. v. *kundul ma ibana paimahon rumodop, hij zette zich neder, wachtende tot dat zij* (de apen) *lager kwamen* (om ze onder 't bereik van zijn blaasroer te krijgen); *sumurung* wordt vaak als comparatief van *denggán* gebezigd, maar heeft ook de beteekenis van *voortreffelijk;* b. v. *alxi sadi sumurung do tortor ni halak siboru Marondak sulu, maar altijd was de dans van Mejuffrouw M. fraaijer* dan die der andere danseressen (of *de fraaiste*).

a. humatop wordt vaak in een wensch adverbiaal gebezigd; b. v. *sadi humatop ibana mulak sijan pardalanan, moge hij toch spoedig terugkeeren van de reis!*

D. Bezigt vóór 't stamw. ook een hulpw. van denzelfden vorm; b. v. *sumaik pingke timokorna idi nipada hai dabëru kuta ena nari, zijne vrouw is mooijer dan de vrouwen van deze kuta;* om een superlatief uit te drukken, bezigt het *nari* achter 't kwalificatief; b. v. *pingke nari* = *matsai denggán* (§ 154).

Aanm. malo (§ 162) van *olo* is geheel conjunctie geworden; uit de tegenstelling in beteekenis met *aut* ziet men, dat het oorspronkelijk *ja zijn, zoo zijn* moet beteekend hebben (vgl. § 68 *b*).

§ 63. *Transitief gebezigd* zijn de werkwoorden dezer klasse slechts een bijvorm van die met 't voorhechtsel *mang*, en worden zij meer gebruikt in de versierde taal van de *poda*, de verhalen, wetten, spreukmatige versjes (*uppama*) dan in de dagelijksche; b. v. *djumama djudji* (*de dobbelsteenen kanteren*) = *mandjama djudji; multoppon omas* (poda) = *mangultoppon omas* (*goud uitblazen*, als bijgeloovig middel tegen zekeren kwelgeest); *na humurpas dingdingna, na uppalu sarunena* (in de beschrijving van een offerkip) = *na makkurpas dingdingna, na mamalu sarunena; moppo ruma-rimbaru* (poda) = *na mangoppo ruma na imbaru; na uppangus mata ni ari bitsar, na tumukkol mata ni ari sundut* (van den God *soripada*, vgl. onder *pongpang* in 't Wdb.); *tumaruhon* = *manaruhon* (lb., bl.

13 midden); *kalak tumokor běru mahan tinokorna* (D. costumair regt), *een persoon koopende een meisje tot vrouw voor zich; na rumappikkon djari djari* (in 't aanroepen der goden), *die de vingers gescheiden heeft geschapen*. Dat deze vorm nog met uitsluiting van de andere, die *heden* de hoofdvorm mag heeten, in zwang is, is reeds boven (§ 46, 3°. en § 47, 4°.) gezegd. Een ander voorbeeld is *mattap* (waarnaast ook *mottap* en *mottat*), waarvan mij echter nooit 't passief is voorgekomen. —— Met de beteekenis van *mamele* (bl. 108, *Aanm.*) is *lumé* in gebruik; b. v. *lumé sombaon;* het passief is alleen in echt Tobasch en M. gebruikelijk, (zie bl. 107, *Aanm.*).

a. Van de woorden *mottap*, *mattap* en *mottat* moet 't stamw. *ottat* zijn blijkens *čntat* (D.) en *kantat* (Men. = *kantar*). Men vindt ook *mijatton* naast *mangijatton* (zie § 159, 1°).

b. In plaats van *mambaen* bezigt men vaker *umbaen* (ook: *ambaen* en *imbaen*, bl. 45) zoo het als betrekkingswoord 't gevolg aanduidt, zoodat we het met een conjunctie moeten wedergeven; b. v. *i ma umbaen na marbada, dat had ten gevolge de twistenden*, dat maakte, dat zij twist hadden (vgl. bl. 123, *Aanm.*, en vgl. § 102, 2°).

Aant. 't Voorh. of inhechtsel *um* is oorspronkelijk 't zelfde woordje als *ma*. De omzetting is te verklaren uit den galm van den neusklank; zoo zien we *ni* in *in* (§ 26, *Aanm.* 1) veranderen, en in D. uit *mĕ* een *ĕ* met een sluitenden neusklank (bl. 41, III) ontstaan. De *a* moest wel vóór een lipklank *u* worden, te meer daar het tot inhechtsel gewordene woordje bij de tweelettergrepigheid der meeste stamw. de derde lettergreep van achteren komt te bestaan. De treffende overeenkomst van *čntasak* in D. met *masak* uit *tumasak* mag hierbij als bewijs aangevoerd worden (vgl. *rĕmuwar* in plaats van *mĕruwar*, bl. 41, III). Een verder bewijs is de bijvorm der werkwoorden met 't voorhechtsel *mang*, die tot een ouderen toestand der taal moet behooren [1]. Wat 't voorhechtsel *ma* betreft, wat kan het anders zijn dan een pronominaal woordje, en wel oorspronkelijk een voornaamwoord van den derden persoon? De woordjes namentlijk, waarmede men *niet* iets noemt, maar slechts op iets wijst, zijn oorspronkelijk natuurkreten, zoo als uit hunne onbetwistbare eenlettergrepigheid mag vermoed worden. De natuurlijkste wijze, waarop aan diergelijke woordjes een bepaalde rigting werd gegeven, was wel 't verschil van klinker naar mate deze voor of achter in den

[1] In 't Tag. vindt men dit ook; b. v. *bumasa* naast *masa* = *pamasa*, *mămatja* (Mal.)

mond gevormd wordt. Men koos *oorspronkelijk* de *u* als vóóraan bij de lippen klinkende om op 't ver af zijnde of als zoodanig voorgestelde te wijzen (§ 141, 3° *a*), terwijl men in tegenstelling de *i*, als binnen 's monds gevormd, benigde, om het tegengestelde aan te duiden; van daar nog *kami* in 't Mal. (*wij hier*, gij er buiten) in tegenstelling van *kamu* (*gijl. daar*, ik er buiten). De persoon, die spreekt, denkt zich in een kring, waar hij den aangesprokene als een tegenoverstaand voorwerp buiten plaatst. Dat *kamu* door 't voorh. *ka* substantief geworden is, en tot stam *mu* heeft, is nog duidelijk uit den klemtoon van *kamú* en *kamá* (Tag.) Zoo staat nog *indí* als aanwijzende uitroeping tegenover *indú*. Uit den stam *du* is ook *adú*, waarvan weder *aduwi* (§ 141), terwijl het met een neusklank er voor (*ndu*) nog in D. gebruikelijk is als aanh. van den tweeden persoon (in 't Mak. heeft men *mu*, bl. 69, IX). Toen nu eenmaal door *mu* op een tweeden persoon, als buiten den door den spreker gedachten kring zich bevindende, gewezen werd, en in tegenstelling *mi* was in zwang gekomen, moest men van zelfs op de *a* komen, om op een persoon te wijzen, die als noch *ik* noch *gij* zijnde in betrekking tot dien kring geen bepaalde plaats innoemt. Van daar vindt men *indá* (in M. *na* in *nada* d. i. *na* + *ada*) als negatie in tegenstelling van *indí* en *indú* om *'t niet* voor te stellen als iets, dat geen bepaalde plaats kan hebben. In 't Jav. heeft men nog *iku* in tegenstelling van *iku* (*die, dat*) en *iki* (*deze, dit*), en wel als onverschillig wijzend woord, waarmede geen bepaalde plaats wordt aangeduid. Dezelfde tegenstelling vindt men ook in *da* bij 't *poda*-passief (§ 104) om een *onbepaalden agens* uit te drukken tegenover *di*, dat in 't eerste passief *door hem* beteekent (§ 102, 2°), terwijl *du* in D. (§ 151) weder den tweeden persoon aanduidt. 't Is waarschijnlijk, dat *da* ontstaan is uit *di*, toen deze praepozitie in verbinding met een nominalen vorm reeds de bepaalde beteekenis verkregen had van *door hem;* men voelde dat een *i* ter aanduiding van een onbepaalde persoon ongeschikt was, en liet dien klinker plaats maken voor *a* (§ 34, Aanm. 1). Tegenover *nu* heb ik geen *ni* als voornaamwoord ooit aangetroffen, maar een wijzend woordje van dien klank mag men veronderstellen met de beteekenis van voornaamwoord verloren gegaan te zijn, door dat het in gebruik kwam als oorspronkelijke praepozitie (§ 159), want als voornaamwoord van den derden persoon heeft men nog *na* (§ 151, 3°). Als voorhechtsel vinden we *si* optreden om op iets bepaalds te wijzen (§ 152), terwijl *sa* nog als aanhechtsel den derden persoon aanduidt (§ 151, 8°). Men mist hier dus *su* denkelijk om dezelfde reden als men *ni* mist, want men vindt het nog maar alleen als verbastering van de praepozitie *tu* (§ 78). De taal is een zinnelijke beeldspraak en de sprekende mensch ziet in elk voorwerp een persoon, een wezen zoo als hij zelf is, en wat hij aan een voorwerp opmerkt, *stelt* hij dichterlijk *voor* als een handeling; hij spreekt van een deur, dat zij niet

toe *wil*, geeft aan levenloose voorwerpen in de taal een geslacht, enz. Om dus een woord, dat een handeling *verbeeldt*, te vormen, koos hij een woordje, dat een persoon in 't algemeen aanduidt, daar toch 't werkwoord een woord is, waarmede men iets *als persoon* in de rede doet optreden. Vernuftig is de benaming die de Chineezen aan 't werkwoord geven, namentlijk *'t levende woord* in tegenstelling van *'t doode* (*naamwoord*). Dat dat *ma* òf wegvalt òf zijn *m* in *p* verandert in 't passief is een bewijs, dat de taal het passief *niet* als werkwoord beschouwt. Neemt men *ma* aan als oorspronkelijk een voornaamwoord van den derden persoon te zijn, dan is het ook geen wonder, waarom sommige talen, zoo als b. v. 't Bataksch en Javaansch, minder vaak van een als substantief optredend voornaamwoord van den derden persoon gebruik maken, dan van een voornaamwoord van den tweeden of eersten persoon, en waar zij het meeste gebruiken tot een omschrijving hun toevlugt nemen (§ 140, 3°). De voorhechtsels *mar* en *mang* zijn slechts versterkingen van *ma*, die eerst naderhand met verschillende beteekenis in gebruik zijn gekomen. Wat *mar* betreft, zijn sluiter heeft het te danken aan zijn plaats in de derde lettergreep van achteren vóór de meestal tweelettergrepige woorden. In 't Javaansch en Maleisch vindt men nog zoo een *r* als sluiter van zulk een lettergreep; b. v. *marmata* (Jav., naam van den liefde-God) uit *manmatha*, *tarmasa* (Mal., *schouwspel*, enz.) uit *tamāšā* (Ar.). In 't Bataksch is dit in den regel niet 't geval, daar het andere medeklinkers voor dit doel bezigt, als b. v. een neusklank (*sppama*, bl. 44, *a*), een sisser (*restaka*, in D. *rintaka*), enz. 't Bataksch heeft echter van die klankwet gebruik gemaakt om een verschil van beteekenis uit te drukken, daar de *r* als *ruischende* klank zeer goed 't active symbolisch kan voorstellen. Dat verder een neusklank ook hiervoor in gebruik is gekomen, moet men aan den *galm* van zoo'n medeklinker toeschrijven; men vermeerderde door *ng* in 't voorhechtsel de verbale kracht, om een werkwoord te vormen, dat transitief optredende, nog activer beteekenis heeft. Nu nog zijn er sporen van een vroegeren toestand, toen slechts *ma* 't verbale voorhechtsel moet geweest zijn; van daar nog bij enkele woorden een gelijkstelling van *ma*, *mar* en *mang* (zie bl. 100, *Aanm.*, bl. 95 en § 44 onder). —— In 't Alfoersch van de Minahasa vindt men 't voorhechtsel *maka* = *mar* of *mär* (D.), *bär* (Mal.), *bara* (Ngadjusch), *mag* (Tag.), *ag* (Iloko), *ma* (Kawi) en *a* (Jav.); b. v. *mahatëlu* = *bërtälur* (Mal.). Vgl. *taka* in *Aanm.* onder § 113. Om 't meervoud uit te drukken heeft het 't voorhechtsel *maka*, dat aan *mangka* of *makka* (noord-M.) doet denken (bl. 116 onder); b. v. *makarumër* (*zitten* van vele personen).

5. *Vijfde klasse der eenvoudig afgeleide werkwoorden* of *werkwoorden met 't voorhechtsel p a.*

A. Van de *werkwoorden dezer klasse, die intransitief optreden*, zijn § 64. *twee soorten; de eerste* heeft slechts 't voorhechtsel vóór 't stamwoord; *de tweede* herhaalt daarbij nog den beginner van 't stamwoord met zijn klinker.

I. De *eerste soort* wordt van meer dan één voorwerp gebezigd, en heeft als eerste beteekenis *zich in denzelfden toestand bevinden*, waaruit de tweede, die van reciprociteit, verder is voortgevloeid, vooral zoo 't stamw. tegelijk ook optreedt in een werkwoord met 't voorh. *mang;* b. v. *padjuppa, elkander ontmoeten* (letterlijk: *de een zoowel als de andere wordt gevonden*), van *djuppa* (§ 110); *patindi, op elkander liggende zijn* (*manindi, op* iets *liggen*); *patinggang, op elkander gevallen zijn* (*maninggang*, § 49); *patundal, naar elkander met den rug toegekeerd zijn* (letterlijk: *de een zoowel als de ander is t u n d á l*, § 43, *a*); *pasolsol, elkander verwijtingen doen* (*manolsol*, iemand *verwijtingen doen*); *pagatsi, in elkanders plaats komen* (*manggatsi*, iemand *vervangen*, zijn plaats innemen); vgl. voorts *patekka, pětekah* (D.), *pasibik, patokkar, pasoluk* (b. v. *siadji marringo-ringo binaen ni tangan* ——). Zoo 't stamwoord met een *a* begint, moet men 't stamwoord herhalen; b. v. *padop-adop* (§ 8), terwijl in Dairisch sub-Tobasch wel eens een *h* wordt ingeschoven; b. v. *pahalo, pěhalo* (D., Wdb., bl. 504), van *mangalo.*

a. Zoo 't stamwoord herhaald wordt, dan stelt het werkwoord twee subjecten, 't zij twee voorwerpen of twee partijen, tegen elkander over. De voorwerpen gelijken dan in 't een of 't ander op elkander, en slechts de plaats, waar zij zich bevinden, wordt er verschillend door voorgesteld; b. v. *paheba-heba, tegenover elkander staan* ieder op een verschillende plaats van twee gelijk hooge bergen; *padao-dao,* ieder op een verschillende plaats *zich verwijderd bevinden* van twee vrienden; *pahuta-huta, ieder respectievelijk zich in zijn huta bevinden* van lieden die elkander in den bloede bestaan; *patundal-tundal, met den rug naar elkander toegekeerd zijnde, staan, loopen* van personen, die iets met elkander gemeen hebben b. v. van reisgenooten; *paduwa-duwa, twee zijn tegenover elkander* b. v. van twee bamboestokken, die even hoog gegroeid zijn, *paipar-ipar, ieder aan de overkant zijn* (van een rivier b. v.). De *herhaling* kan echter ook de gedurigheid of 't eenige malen plaats hebben uitdrukken; b. v. *padjuppa-djuppa, elkander gedurig* of *meermalen ontmoeten* van twee personen: *rahanán ma hami*

djolo padjuppa-djuppa di tapijan on, nung pe asa tu ruma, in plaats van haar van haren vader tot mijn vrouw te vragen, *zal het beter zijn, dat wij* (zij en ik) *aan deze badplaats eenige malen met elkander een zamenkomst hebben; zulks geschied zijnde, dan naar de huta.*

Aanm. Tot deze werkwoorden behooren *pahae* en *pahulu* niet, want zij worden ook van één persoon gebruikt, en beteekenen slechts een rigting nemen (*naar 't beneden-land* of *de zeekant gaan*, en *naar 't boven-land* of *de bergkant gaan*). Van *pahae* moet opgemerkt worden, dat het ook als substantief (zie Wdb.) gebezigd wordt, en van *pahulu*, dat de *h* ingeschoven is, daar 't stamwoord *ulu* is (§ 30, V *a*). De *h* schijnt hier gekomen te zijn, om het woord op *pahae*, waarmede het zoo dikwijls gebezigd wordt om het *op en neer* uit te drukken, te doen gelijken. Ook de *k* in *mĕngkulu* is wegens *mĕngkeke* op dezelfde wijze ontstaan. Dat *pahae* ook substantief is, moet toegeschreven worden aan de *p* (§ 30, VII). In beide woorden geloof ik dat *pa* niet het in deze § behandelde voorhechtsel is, maar ontstaan uit een heden bijna met de beteekenis van *naar* (als praepositie) verdwenen voorhechtsel *ha* (§ 73); zoodat men een *hahae* te onaangenaam vond, en in *pahae* veranderde. Men denke hierbij dat de *h* in 't Dairisch *k* is, zoodat de verwisseling eigentlijk met gelijkgradige medeklinkers heeft plaats gehad (bl. 46, *e*, 2°); of moet men hier denken aan een *pa* uit een vroeger *ma* (Aant. onder § 72)?

§ 65. II. De *tweede soort* is meestal afgeleid van een stamwoord, dat een in zekere houding zijn voorstelt, en den klemtoon op de laatste lettergreep heeft. Ook deze werkwoorden worden van meer dan één subject gebezigd, en beteekenen 't vertoonen van dezelfde houding, terwijl de klemtoon van 't stamwoord op de voorlaatste lettergreep komt; b. v. *patutukkal*, *stijf opgerigt staan*, van de borsten eener vrouw (*tukkál* van den penis); *patututur* van *tutúr* (zie Wdb.); *padjidjikkang*, *opgerigt staan* van rijsthalmen, die zich weder opgerigt hebben na door den wind ter nedergeslagen te zijn (*djikkáng*); *patitilhang* van *tilháng*; *padjodjorgok*, *padjodjongok* en *padjojogok*, *gebuikt* of *bol zich voordoen*, als volle kalebassen (*djorgók*, *plomp*, *bol er uitziende* van één).

a. Van *parorondo* moet 't stamwoord vroeger *rondó* geweest zijn, dat *laag op den grond* beteekend moet hebben, daar het 't zelfde woord is als 't Mal. *răndah* (*laag*, vgl. *robo* = *răbah*), zoo als blijkt uit *si-rumondo* (*a., die laag ligt*) = *na mate*, en *rodóp* (bl. 56, II, 1°, bl. 58, II). Heden heeft 't stamwoord de klemtoon op de eerste lettergreep (zie noot op bl. 21).

b. *Padodót* (§ 20, I) is slechts als bijwoord in gebruik. 't Stamwoord moet

wel *dot* zijn, maar ik durf niet met zekerheid zeggen, dat dit uit *dohot* (waarnaast in zuid-M. wel eens *dot* gebezigd wordt) is zamengetrokken.

B. Van de *transitief gebezigde werkwoorden* dezer klasse zijn er *drie* § 66. *soorten*. De *eerste* heeft 't aanhechtsel *hon* slechts in 't actief in een bijzonder geval, de *tweede* 't aanhechtsel *i*, en de *derde* 't aanhechtsel *hon*.

I. De *eerste soort* zoude men *veroorzakende werkwoorden* kunnen noemen, daar zij in 't algemeen beteekenen: *veroorzaken dat* iets *in een toestand, plaats, houding, enz. komt.*

1°. Van een substantief afgeleid, beteekent dit werkwoord: iets *tot 't voorwerp door dat substantief voorgesteld maken;* b. v. *pababijat(hon)*,[1] iemand *tot een tijger maken* (iemand *als een ijzervreter voorstellen*); *padatu(hon)*, iemand *tot datu maken* (hem als een wichelaar bij een aangelegenheid bezigen); *papande(hon)*, iemand *tot een werkman maken* (hem als werkman voor zich laten werken); *pabodat(hon)*, iemand *voor een bodat-aap uitmaken*. Zoo echter 't substantief een plaats voorstelt, wier ruimte ter bewaring van iets of bewoning van personen bestemd is, dan beteekent 't werkwoord: iets of iemand *in zulk een ruimte plaats doen nemen;* b. v. *pabara(hon)*, een buffel of buffels (§ 97) *in de stal drijven; pasunut(hon)*, een kip *in de kooi doen; pasarung(hon)*, een wapen *in de schede doen* (wel te onderscheiden van *manarungi*, zie § 50, 1°). Soms vindt men vóór zulk een substantief nog een praepozitie; b. v. *padiruma(hon)*, de tondi *in huis (di ruma) brengen*. Ik vermoed, dat hier de praepozitie gebezigd is om het te onderscheiden van *paruma(hon)* 'n meisje *in huis brengen*, waarvan *parumaen* (§ 29, III) 't passief-verbale substantief is.

2°. Afgeleid van een intransitief werkwoord beteekent het: iets of iemand in een toestand door zulk een werkwoord voorgesteld verplaatsen, waarbij 't voorhechtsel *ma* altijd wegvalt, en 't inhechtsel *um* in verreweg de meeste gevallen; b. v. *paulak(hon)*, iets *terug brengen* of *geven* (*mulak*); *paidjur(hon)*, *naar beneden brengen*, *met* iets *naar beneden gaan* (*midjur*); *pasohot(hon)*, iets *doen ophouden*, *met* iets *uitscheiden* (*matsohot*, bl. 97, 3°); *pasadi(hon)* van *matsadi; paluwa(hon)*, iets of iemand *loslaten*, iemand *op vrije voeten stellen* (*maluwa*); *pamuli(hon)*, iets *doen teruggaan* (*muli*) heeft denkelijk de *m* van 't inhechtsel (§ 61) behouden, om het te onderscheiden van *pauli(hon)*. Zoo 't intransitive werk-

[1] 't Aanhechtsel plaats ik tusschen twee haakjes, om te doen uitkomen, dat het in 't passief niet gebezigd wordt.

woord een hoedanigheid voorstelt, dan beteekent 't afgeleide: iets *van die hoedanigheid voorzien;* b. v. *pauli(hon)*, iets *fraai maken, verfraaijen, in order brengen* (*ulí*, § 42). Zoo 't intransitive werkwoord een houding, een ergens zijn of een beweging voorstelt, dan beteekent 't afgeleide niet alleen: iets maar ook zich *in zulk een houding, toestand of beweging plaatsen;* b. v. *padonok(hon)*, iets *nabij brengen*, zich *nabij plaatsen, naderen* (*donók, nabij* zijn); *padao(hon)*, iets of zich *verwijderen* (*daó, verwijderd* zijn). Diergelijke werkwoorden worden vaak in 't passief gebezigd in tegenstelling van den vorm met 't inhechtsel *um*, om bepaaldelijk een willekeurige daad voor te stellen; b. v. *pasurut(hon)*, zich *met bewustzijn achterwaarts bewegen*, tegenover *sumurut* (§ 62); *padjebe(hon)*, zich *met bewustzijn zijwaarts bewegen* tegenover *djumebe* (§ 62). 't Object (of subject van 't passief) is hier eigentlijk *ibana* (§ 140), maar wordt *zelden* (een voorbeeld, lb. bl. 62, r. 16) er bij genoemd. Zoo beteekent *di-patornong* zoowel *door hem wordt* iets *in een rei geplaatst* als *door hem wordt* hij zelf *in een rei geplaatst*, dat ook *het bevindt zich op een rei* kan beteekenen (zie b. v. lb. bl. 13, r. 4 v. o., vgl. ook Wdb. onder *riris*). Zulk een passief moeten wij door een intransitief werkw. wedergeven; b. v. *di-pasolhot ma hundul tu* (lb. bl. 157 r. 15), *hij naderde (en) ging zitten bij* (letterlijk: *door hem werd hij zelf nabij gebragt, hij zat naar* (§ 36); *nung taripar aek parsalinan, di-patuwat ma tu toru, toen de gedaanteverwisseling-rivier overgestoken was, klom hij af* (van de oevers) *naar beneden; di-paondjap, hij vleit zich neder* (van een buffel), hij bukt zich om zich door een kleinen jongen b. v. te laten bestijgen; zie ook *pateleng(hon)* in 't Wdb.

a. 't Werkw. *panaek(hon)* vertoont in 't passief ook *panaek* even als *manaek* (als transitief, bl. 94); het beteekent iets *naar boven brengen;* b. v. *hu-panaek ma harambirta i, laat ik onze cocosnooten naar boven* (aan boord) *brengen.*

b. Naast *paingot(hon)* heeft men ook *pasingot(hon)*; *paula(hon)* vertoont in 't passief *paulá* (§ 20, *Aanm.* 1). In plaats van dit laatste werkw. heeft D. *pĕkulah(kĕn)*, dat in 't passief *pĕkulah* vertoont.

c. Naast *paima(hon)* vindt men in 't actief ook *maima* vooral in den herhaalden vorm (*maima-ima*); D. heeft *mema* (§ 69). 't Schijnbare stamwoord (*ima*) is mij nooit voorgekomen.

§ 67. 3°. Verder heeft dit werkwoord den zin van: iets *laten worden wat 't werkwoord waarvan het afgeleid is, voorstelt;* b. v. *pologo(hon)*, *droog laten worden* 't weder, d. i. wachten tot het droog is (*logó*); *palamun(hon)*, iets *rijp laten worden, wachten tot* iets *rijp is* (*malamun*); *pa-*

gadang(hon), iets *volwassen laten worden*, *wachten tot* iets *volwassen is* (*magadang*); *pamasak(hon)*, iets *droog laten worden*, *wachten tot* iets *droog is* (het op een akker gevelde hout om het te verbranden).

De boven vermeldde werkwoorden dezer soort hebben in 't actief § 68. *hon* zoo de nadruk op 't subject is. Zoo zij *van een telwoord afgeleid* zijn, hebben zij *altijd* een passiven vorm en dus ook nooit 't aanhechtsel. Men plaatst tevens achter 't telwoord 't subst. of substantieve voornaamwoord, dat het getelde voorwerp voorstelt, en dan beteekent 't werkwoord, dat dit voorwerp te zamen met een te voren genoemd of te denken voorwerp dat getal uitmaakt; b. v. *di-takkup manuk i tolu paopat sabunganna*, *door hem werden gevangen drie kippen*, *vier met den haan* (zie *tolu* en *opat* in 't Wdb.); *ibana paduwa anggina* (*duwa*), *hij met zijn jongeren broeder als den tweede*; *di-lejon tu amanguda paduwa-lombu* [1] *papitu piso*, *door hem werd aan Oom gegeven zes spaansche matten*, *zeven met een wapen* (dat één spaansche mat waard was); *patolu on*, *deze* (dag) *medegerekend drie dagen*; *masak gadong*, *di-lejon paduwa na busuk di si-adji urang mandopa*, *toen de gadong's gaar waren*, *werd door hem aan Adji U. M. één gegeven twee met een rotte*, d. i. hij gaf Adji U. M. twee gadongs waaronder een rotte. Diergelijke vormen zijn blijkbaar als passieve imperativen te verklaren, zoodat b. v. *patolu* beteekent: *worde door U drie gemaakt* wat volgt, voeg er 't volgende bij om drie te maken. —— Met 't pronominale aanhechtsel *na* hebben zij adverbiale beteekenis, en duiden een dag aan, die geteld wordt na den dag, waarop men spreekt; b. v. *patoluna*, *op den derden dag na heden*, d. i. *over-overmorgen*; *paopatna*, *den vierden dag*, te tellen na dezen. Ter verklaring hiervan zal men tot 't actief-verbale substantief zijn toevlugt moeten nemen (vgl. § 125).

M. wijkt niet af; b. v. *papituna haroró ni bajo na dao anggo matana pasambilanna do*, *de zevende dag* is *de tijd*, *waarop de verre gasten komen*, maar *'t begin er van* (van 't feest) *is de negende*; even zoo D., met uitzondering van *kětělūn* = *patoluna*.

Een *variatie* van deze soort zijn de werkwoorden, die in 't actief § 69. *ma* naast *pa* hebben. Meestal zijn ze van een substantief, waarvóór nog de praepozitie *tu*, afgeleid. 't Aanhechtsel hebben ze niet in 't actief, zoo *ma* 't voorhechtsel is; b. v. *matuaek* of *patuaek(hon)* (waar-

[1] Zie Wdb. Bijv.

naast ook *patuduack(kon)* in zwang is), een kind *naar de rivier brengen; matubaba* (dat ook intransitief gebezigd wordt), iets *voor den mond bestemmen* (letterlijk: iets *naar den mond verplaatsen*). Van *matumona*, iets *beginnen* is de letterlijke beteekenis: iets *naar 't begin verplaatsen* (*mona* uit *bona*, § 30, VIII en vgl. D. alhier). 't Eenigste mij bekende voorbeeld van deze werkwoorden, dat niet van een substantief afgeleid is, is *paturo(kon)* of *maturó*, dat de bepaalde beteekenis heeft van: een meisje *doen komen*, d. i. koopen om het een der zijnen tot vrouw te geven, terwijl M. *paro(kon)*, dat in 't passief *paró* vertoont, met een andere beteekenis bezigt (een geest *doen komen*); vgl. bl. 130, *c*.

D. bezigt in dit geval noch *ma* noch *pa;* b. v. *tuběna* = *matumona; tuběras*, dat intransitief gebezigd wordt, heeft er ook een meervoud (*tuběrasi*, lb. III, bl. 56). Ik vermoed, dat beiden uit T. zijn overgenomen, daar de praepozitie *tu* in D. *mi* is; van daar *baba mi lae* = *matuaek*. Ook *turepar* (bl. 78, *Aanm.*) moet overgenomen zijn, daar D. *kepar* uit (*ka* + *ipar*, bl. 65, *a.*) in plaats van *ipar* bezigt.

§ 70. II. De *tweede soort* levert slechts weinige voorbeelden op; b. v. *padjopi* (M.) van *djop; pasidungi* [1], waarnaast ook *masidungi* (dit slechts in 't actief) van *sidung; pandungi* (a. M.), iemand met iets *begiftigen* van *andung*.

D. heeft *pěkekei* (lb. bl. 96, r. 3) als meerv. van *pěkeke(kěn)*; vgl. *manibali* (bl. 103).

§ 71. III. De *derde soort* dezer werkwoorden wordt meestal met twee objecten geconstrueerd. 't Eerste of onmiddelijke object, dat in 't passief subject is, is hier een geheel ander dan bij de eerste soort, waarvan 't eerste object *hier* 't tweede of middelijke is, dat door een praepozitie, meestal *tu* (bl. 106, 4°), moet ingeleid worden. Deze werkw. beteekenen iets aan iemand *geven om er mede te doen, wat 't werkwoord, waarvan zij afgeleid zijn, voorstelt;* b. v. *papahatton*, iets *te eten geven* aan dieren, terwijl *papahan(kon)*: een dier *doen eten, voederen* beteekent; *paotsoppon*, iets aan iemand *te zuigen geven*, maar *paotsop(kon)*, iemand *doen zuigen; painuppon*, iets aan iemand *te drinken geven*, maar *painum(kon)*, iemand doen *drinken*, 'n dier *drenken: pabikkon*, iets aan iemand *op den schoot te dragen geven* (*pabing(kon)* is mij nooit voorge-

[1] b. v. *asa da-pasidungi ma hasuhuton i, dan worde er een einde gemaakt aan die aangelegenheid.*

komen), van *mangabing; padjudjukkon*, iets aan iemand *op 't hoofd te dragen geven* (*padjudjung(hon)* is mij nooit voorgekomen), van *mandjudjung; pasalihon*, iets aan iemand *te leen geven*, maar *pasali(hon)*, iemand *laten leenen* (gerijven met hem geld te leenen), van *marsali* (bl. 100, *Aanm.*); *pasubutton* (lb. bl. 138, r. 5), iets aan iemand *ter verklaring opgeven* (*hem raadplegen om uitsluitsel omtrent* iets *te geven*); *paruhon* (§ 8), een grond aan buffels *te betrappelen geven*, in tegenstelling van *mangaruhon* (buffels *bezigen om* een grond *te betrappelen*), en *mangaru* (een grond *betrappelen* van buffels), van *aru*. Van *paruhon* en *mangaru* beiden is het object de grond, maar 't subject verschillend, daar het in 't eerste werkw. de persoon is, die den grond door trappelen bewerkt hebben wil, maar in 't tweede de buffels, die de bewerking uitvoeren, terwijl bij *mangaruhon* de buffels 't eerste of onmiddelijke object zijn, en de grond 't middelijke of tweede, dat met *tu* moet worden ingeleid. Ook deze soort kan 't subject zelf tot object hebben; zoo b. v. in 't passief *di-pabikkon anakna i ibana, door zijn zoon werd hij zelf om op de schoot te dragen gegeven* aan enz. (zijn zoon gaf zich zelf b.v. aan zijn vader op den schoot te dragen, hij zette zich op den schoot zijns vaders). 't Werkw., waarvan deze soort is afgeleid, treedt meestal transitief op, maar welken vorm het hebben moet, hangt af van 't gebruik; zoo is b. v. *pargahon* (iets aan iemand *te koop bieden*), onmiddelijk van *mangargai* (*op* iets *een bod doen*) afgeleid, en niet, zoo als men uit *parukon* van *mangaru* zoude verwachten, van *mangarga*, dat niet voorkomt. —— Van *umbegé* heeft men *patubegehon* (iets *te hooren geven* aan iemand), waarin *tu* de praepozitie is. De reden, dat hier *tu* er bij gebezigd wordt, zal wel zijn, om *'t opzettelijke* uit te doen komen, daar toch *umbegé* 't onwillekeurige hooren voorstelt.

a. Van *patuduhon* (iets *aanwijzen, toonen*) ligt de afleiding niet voor de hand. M. bezigt *patidahon*, dat van *ida* komt, en letterl.: iets *te zien geven aan* beteekent. De *t* moet hier als ingeschoven beschouwd worden, en is moeijelijk te verklaren uit een vroeger *tu*, zoo als in *patubegehon*, want ook D. schuift een medeklinker in (bl. 134, D.). De beteekenis van *manudu* is heden niet *naar* iets *zien*, hoewel het dit wel beteekend kan hebben; heden beteekent het *naar* iets *toegewend zijn*, en komt vaak in 't passief voor (*tinudu ni, faced by*). De oorspronkelijke beteekenis van *patuduhon* schijnt dus te zijn: iets aan iemand *geven om er zich naar toe te wenden*. D. bezigt *mĕnuduhkĕn*, dat in 't passief *tuduhkĕn* vertoont.

b. Bij *panaekkon* moet men aan 't voorhechtsel *pa* niet denken, want het heeft de *p* gekregen door 't passief, en is onmiddelijk afgeleid van *manaek* (bl. 94). 't Actief er van is mij nooit voorgekomen, maar zoude *manaekkon* moeten zijn. Dit blijkt uit de constructie; b. v. *di-panaekkon tu porlang dukkakna i, door hem werd zijn kind naar de porlang klimmende gebragt* (hij klom met zijn kind op de tusschen de takken groeijende porlang); het onmiddelijke object, dat in 't passief subject is, is hier 't kind, en niet de *porlang*.

M. heeft *painakon*, dat onmiddelijk van een substantief (*ina*) is afgeleid, met de beteekenis van *panusukon* ('n kind aan een vrouw *te zoogen geven*).

D. heeft *pětjidahkěn* (bl. 34, IV, *c.*), dat 't aanhechtsel ook in 't passief kan verliezen, in plaats van *patuduhon*.

§ 72. *Van een telwoord afgeleid* drukt deze soort van werkwoorden een rangschikkend getal uit, dat zoowel attributief (als adjectief) als adverbiaal gebezigd wordt; b. v. *paduwakon*, *ten tweede*. Na 't telwoord kan nog een substantief, 't getelde voorwerp voorstellende, voorkomen; b. v. *pasappulu sada-borngitton ro ma hita, op den elfden nacht moget gij komen* (ik verzoek U te komen); *bodari ni na papitu-borngitton, op den avond van den zevenden nacht; i ma si-djalahammu sittap sappulu borngin on; pasappulu sadahon ro ma hami tu hutám, dat is wat ge bij elkander te zoeken hebt gedurende deze tien dagen; op den elfden zullen wij in uwe huta komen.*

D. heeft *pěmpatkěn* = *paopatton* (*ěmpat*); overigens in T.; b. v. *ku-takil nola mo pěduwa-ngawankěn ena katengku* (lb. bl. 247, r. 10 v. o.), *kom zeide ik bij mij zelven laat ik deze tweede geleding* (van de bamboe) *kappen*.

Aant. De oudere vorm van 't voorh. *pa* is *ma*, dat we nog in 't actief naast *pa* zien optreden (§ 69 en 70; vgl. *matu* = *patu*, § 86); de *p* moet ontstaan zijn niet alleen door 't passief, dat zoo veel vaker dan 't actief optreedt, maar ook door de passieve beteekenis, die een intransitief werkw. kan hebben. In 't Mal. ziet men iets diergelijks plaats hebben; b. v. *pilu* (*medegesleept worden door zijn aandoeningen*) uit een vroeger *milu* (nog in 't Jav. met de beteekenis van *medegaan*); *pulih* (*hersteld zijn* in zijn vorigen welstand, *weder tot staan gebragt worden*, van vlugtende krijgers b. v.) uit *mulih* (Jav. *terugkeeren*), *molih* (D., *terugkeeren*, maar ook *teruggebragt zijn*, § 62, 2°.); *pulang* (*naar huis gaan*, enz.) uit een vroeger *mulang*, blijkens *bărulang* en *mămgulangi* (van *ulang*); en *pulaq* (naast *pula*) met de adverbiale beteekenis van *weder*, *wederom*; vgl. *mulak* (§ 154). —— 't Tag. heeft *pasok*, dat met 't inhechtsel *um masok* is, terwijl 't Bat. en Mal. *masuk* heeft, en 't Sund. *asup* (§ 30, VII *c*).

6. *Zesde klasse der eenvoudig afgeleide werkwoorden* of werkwoorden met 't voorhechtsel *h a*.

Deze werkwoorden zijn bijna uitgestorven. 't Voorhechtsel *ha* is § 73. oorspronkelijk een praepozitie, die nog in 't Malagasy *tot aan* beteekent, en in 't Mal. (*ka*, § 10, *a*) *naar*. Zij worden onmiddelijk afgeleid van een substantief; b. v. *haduru*, *naar den kant* van een akker *gaan* om een natuurlijke behoefte te doen; *hadarat* (M.), *naar den wal gaan*, b. v. uit het bad. De beteekenis van *gaan* ligt in de praepozitie opgesloten (§ 36), en dat 't voorhechtsel wel degelijk als zoodanig moet verklaard worden, blijkt uit D., dat deze werkwoorden niet kent, en in plaats van een voorhechtsel een praepozitie bezigt; van daar *mi duru* (§ 159, 2°). De reden, dat deze werkwoorden bijna uitgestorven zijn, zal wel liggen aan 't gebruik van *ha* ter vorming van substantiven, en een bijzondere soort van 't passief (§ 108).

a. Of hiertoe ook te brengen is *habuwat?* het beteekent *vertrekken* van een voorvechter, oorlogs-*volk*. Hiervan zijn afgeleid *pahabuwat(kon)*, een voorvechter of oorlogs-*volk afzenden*, en *habuwatan* (M.), *vertrekmaal*. Zoude het ook een passief zijn, en dus *neembaar* (genomen kunnen worden) beteekenen? Wat *karuwar* betreft, waarvan ook *makkaruwarkon*, het is denkelijk uit 't Mal. (*kaluwar*, bl. 52, *Aant.* 1) overgenomen.

II. *Tweede hoofdklasse der afgeleide werkwoorden* of *zamengesteld afgeleide werkwoorden*.

1. *Eerste klasse der zamengesteld afgeleide werkwoorden* of werkwoorden met de voorhechtsels *m a-h i*.

Van deze werkwoorden komen niet vele voorbeelden voor. Zoo 't § 74. stamw. met een *h* begint, valt deze weg (§ 10, *b*); b. v. *mahijandu* [1] van *handu*, *mahisorang* van *sorang*. De oorspronkelijke beteekenis, die de twee voorhechtsels aanbrengen, is misschien *trachten iets te zijn*. 't Blijkt namentlijk, dat zij verdrongen zijn geworden door de werkwoorden met *ma-si*, zoo als bewezen wordt door M. en D. (zie hieronder). De beteekenis dezer werkw. wijkt slechts een weinig af van die met de voorhechtsels *ma-si*. Zij is echter nog te zien in *mahijandu*, dat van een *handu*, dat *huisgenoot* moet beteekend hebben, afgeleid is. Bij *ma-*

[1] Abusivelijk in 't Wdb. onder *hijandu* geplaatst.

hisorang laat de huidige beteekenis zulk een verklaring niet toe, daar toch *sorang* heden geen substantief is; even zoo is het met *mahisolat* (vgl. M. hieronder) gesteld, waarvan 't stamwoord 't zelfde moet beteekend hebben als *solot* [1]; zoodat het afgeleide werkw. *zich* bij iemand *versteken* oorspronklijk beteekent. —— Zoo men deze werkw. transitief wil doen optreden, dan construeert men ze alleen in 't actief met de praepozitie *di*, terwijl in 't passief 't aanhechtsel *i* optreedt (zie Wdb. onder *solat*, en vgl. § 81).

a. Van *mahijoppo* (of *mahijeppe*) is 't stamw. niet te vinden, maar uit *kĕmpŏn* (D.), dat van een *kĕmpo* moet komen, is te vermoeden, dat het *hoppo* geweest is, zoodat het oorspronkelijk *naar boven gaan* beteekend heeft; van daar dat M. *manaek* (*klimmen*, gaan naar een huis, dat op palen staat) in dezelfde beteekenis bezigt.

M. heeft *i* in plaats van *hi* (bl. 27, r. 2), en bezigt de werkwoorden met *ma-i* niet alleen in deze beteekenis, maar ook in die, welke de werkw. met *ma-si* hebben (§ 75); b. v. *maisolat* = *mahisolat*; *maikotang* = *masikotang*, *maipahu* = *masipahu*, enz. Het heeft ook *maisuru* (zie Wdb. onder *suru*), maar dit werkwoord heeft een beteekenis, die het hiertoe belet te brengen.

D. heeft slechts *hi* (bl. 41, III, *a.*), en heeft dit werkw. een veel ruimer beteekenis gegeven. Het beteekent:

1°. 't zelfde als de werkw. met *mahi* en *masi* in T.; b. v. *kisĕrang* = *mahisorang*; *kikĕtang* = *masikotang*, *kiharang* (*kolen halen* voor een smidse, lb. 241 r. 4) waarvoor T. *mangarang* en niet *masiarang* bezigt; *kindilo* (*ki* + *ĕndilo*, bl. 36, II), = *masiandilo*, enz.

2°. gereed maken wat 't stamwoord beteekent; b. v. *kiroroh*, *toespijs gereed maken*, waarvan ook 't meerv. *kiroroki* (lb. bl. 57, r. 16) voorkomt. Deze beteekenis moet uit de oorspronkelijke eerst later ontstaan zijn, zoodat *kiroroh*: *om toespijs gaan* moet beteekend hebben.

3°. wordt het transitief gebezigd; vgl. *kilapah* (lb. bl 97 r. 8 v. o., terwijl bl. 95 r. 13 v. o. *mĕngĕlapah* gebezigd wordt); *kipangan* is niet alleen = *matsipanganon*, maar treedt ook transitief op (vgl. lb. bl. IV, bl. 84 boven). — In pl. v. *mahijandu* gebruikt het slechts *kandu*, en in pl. v. *mahijoppo*: *mĕnama*, waarvan de afleiding mij duister is.

Aant. 't Tag. heeft als zamengesteld voorh. *maki* (§ 10, *a*); deze werkw. beteekenen:

---

[1] Vgl. Mal. *sălat* en *tărsălat*.

1°. Van een intransitief afgeleid *mede dat doen*, wat 't stamw. voorstelt; b. v. *makitangis, mede weenen, makitowá, mede zich verheugen.*

2°. van een substantief afgeleid *een weinig* of *een gedeelte van 'tgeen 't substantief voorstelt verzoeken; makiapuj, een weinig vuur verzoeken; makimana, een aandeel in de erfenis vragen.* Van daar, dat hun onmiddelijk stamw. dikwijls een gedeelte voorstelt; b. v. *makikalima 't vijfde gedeelte* van een erfenis *verzoeken.* —— Zoo zij na den beginner van 't stamw. nog een neusklank aannemen, beteekenen zij slechts *iets verzoeken;* b. v. *makimalità, naar nieuws vragen,* van *balità* (= *barita*).

2. *Tweede klasse der zamengesteld afgeleide werkwoorden* of werkwoorden met de voorhechtsels *m a-s i.*

Van deze klasse zijn *drie soorten.*

I. De *eerste* heeft tot stamwoord een substantief, en beteekent 't *voorwerp, door dat substantief voorgesteld, trachten te krijgen,* het halen, koopen enz.; b. v. *masikotang, rotan halen* b. v. in een bosch; *masitinbako, tabak gaan koopen; masikoda, paarden halen,* naar een land *paarden gaan koopen; masibaijon, bladen, tot vlechtwerk gebruikt, gaan plukken.* Het subst. kan bij dit werkw. ook op d'een of d'andere wijze bepaald zijn; b. v. *masiasarku, voor mij* (§ 151) *een nest gaan halen,* halen 't geen waaruit mijn nest te maken is, *masilili ni bagot, sagueer-palmblad-ribben gaan halen.* Zelfs twee substantiven kunnen met een conjunctie verbonden achter de voorhechtsels plaats nemen; b. v. *masisulpi dohot hotang, sulpi en rotan halen.* § 75.

M. zie onder § 74.

D. zie onder § 74.

II. De *tweede soort* wordt afgeleid van den nominalen vorm van een transitief werkw., terwijl tevens 't object er achter komt met 't aanhechtsel *na* (§ 151, 3°). Deze werkwoorden worden van meer dan één subject gebezigd, en beteekenen, dat ieder hunner respectivelijk iets met 't achter aan genoemde voorwerp doet; b. v. *masibuwat bodilna, ieder hunner neemt zijn geweer* (*mambuwat*); *masipapuwas sowara ni bodilna, ieder hunner doet zijn geweerschot klinken* (*papuwas*[*hon*]); *masipatadjom rabina, ieder hunner scherpt zijn hakmes* (*patadjom*[*hon*]); *masibowan uhumna, ieder neemt zijn gewoonte mede,* ieder heeft zijn eigen gewoonte (*marbowan,* bl. 100, *Aanm.*). —— In 't Dairisch sub-T. laat men 't voorhechtsel *ma* ook weg; b. v. *sibakeni bodilna nasida saluhutna,* § 76.

ieder van hen allen laadde zijn geweer. —— Zoo 't object onmiddelijk na 't werkwoord verzwegen wordt, bezigt men *na dibana* (§ 8), *wat hem toebehoort* of *dibana, voor zich;* in welk geval men tevens 't hulpwoord *be* (§ 59) bezigt; b. v. *sihatting na dibana be ma nasida, ieder hunner tilde het zijne* (zijn aandeel) *op.* Noemt men het voorwerp nog naderhand, dan moet het met de praepozitie *di* ingeleid worden; b. v. *sihatting dibana be ma nasida di haju sibaenon pattangan i, ieder hunner tilde zijn aandeel op, 't hout, waaruit de oorlog-sopo moest gemaakt worden.* Naast *masitondong dibana* heeft men ook *masitondong tondongonna, ieder gaat naar 't zijne, ieder bezoekt wat hij te bezoeken heeft, ieder gaat zijn weg.* Moet men 't passief gebruiken, dan bezigt men

§ 76*. *'t Hulpwoord be*, dat achter 't passief geplaatst wordt; b. v. *di-patadjom nasida be ma pisonasida, door ieder hunner werd zijn zijdegeweer gescherpt.* 't Zelfde woordje bezigt men bij een intransitief werkw.; b. v. *modom be ma nasida, ieder hunner sliep; las sowada talu be dapé nasida, nog niet was een hunner overwonnen, ieder hunner hield zich nog staande.* Ook getallen maakt het distributief; b. v. *nunga ganup nasida sada be landján i, reeds had ieder hunner één landján;* zoo ook *nunga ganup sarabanan be nasida, ieder hunner had één rabanan.*

M. bezigt *mar* in plaats van *ma* (vgl. D. hieronder); b. v. *marsidjama na tupa di tanganna, ieder hunner houdt zich bezig met 't geen voor zijn hand geschikt is*, ieder doet 't geen hij gewoon of 't geschiktst is te doen; *marsilomlomi losungna, ieder hunner maakte zijn losung zwart* (ieder houdt zich bezig met 't maken van buskruid).

D. bezigt *měr* (vgl. M. hierboven, en § 77); b. v. *měrsibuwat bědilna; měrsidarukěn tjintjinna, ieder hunner schoof zijn ring* (naar den scheidsregter); *měrsitěpět běkasna* of *sitěpět běkasna* (zie de vorige bl. r. 2 v. o.), *ieder ging naar zijn plaats.* Zoo 't object niet genoemd wordt, heeft men hier 't hulpw. *alah*, dat *aandeel* schijnt te beteekenen; b. v. *měrsidjalo alahna mo sintěrěm, ieder der menigte ontving zijn aandeel* in 't genoemde vleesch (lb. bl. 178, midden); *měrsisěluk alahna, ieder hunner trok 't zijne aan*, namentlijk ieder hunner trok het voor hem bestemde buisje aan (lb. bl. 10 midden). Dit *alah* wordt ook gebezigd in plaats van een substantief, dat in T. en M. zoude moeten herhaald worden; b. v. *malot mobah rasa panganěn idi děkět alah panganěn sidebān, de smaak van die spijze is niet verschillend van die van andere spijzen;* in welk voorbeeld door *alah* de herhaling van *rasa* vermeden is.

III. *De derde soort* heeft nog 't aanhechtsel *an*, dat we reeds boven (§ 57) hebben aangetroffen als een meerv. van subjecten aanduidende. Ook deze werkwoorden worden van den nominalen vorm afgeleid, en drukken *reciprociteit* uit; b. v. *masibodilan*, *op elkander schieten*, elkander met schietgeweer beoorlogen (*mamodil*, *op* iemand *schieten*). Zij kunnen ook een object hebben, dat dan 't voorwerp voorstelt, dat aan ieder der subjecten behoort; b. v. *masibuwatan boru*, *elkanders dochter nemen*, onder elkander trouwen van twee familie's; *masipanganan napuran*, *elkander's betel eten*; *masibalbalan ulu*, *elkander's hoofd slaan*, elkander op 't hoofd slaan; *masisalijan hepeng*, *elkander's duiten leenen*; *masiundjunan hadatuon*, *elkander's kunde als datu op de proef stellen*, *masipaidán* (§ 8), *elkander zien*, moet van een *paida*(*hon*) komen, maar dit is mij niet anders dan in den herhaalden vorm *paida-ida*(*hon*) voorgekomen. Uit de beteekenis ziet men, dat zij van transitief gebezigde woorden worden afgeleid; wil men reciprociteit bij intrans. werkwoorden uitdrukken, dan bezigt men *sama nasida* of *sama ibana*, welke uitdrukkingen ook te gelijk met dezen vorm van werkwoorden gebezigd kunnen worden; b. v. *i ma na djumadihon musutta marbada masitappulan sama ibana* (§ 59). § 77.

M. bezigt *mar* in plaats van *ma* (vgl. D. hier onder, en onder § 76); b. v. *marsibodilan*.

D. bezigt *mĕr* (vgl. M. hier, en onder § 76); b. v. *mĕrsibĕdilĕn*; *mĕrsi dĕngkohĕn sora*, *naar elkanders stem hooren* (*mĕndĕngkohi*).

3. *Derde klasse der zamengesteld afgeleide werkwoorden* of werkw. met de voorhechtsels *mang* en *si*.

Van deze klasse komen zeer weinige voorbeelden voor, zoodat het moeijelijk te bepalen is, of *si* hier niet 't substantief vormende voorhechtsel is (§ 152, 2°), zoodat men deze werkwoorden zoude moeten afleiden van een door *si* gevormd substantief; b. v. *manihortang* van *hortáng*, maar misschien van een vroeger gebezigd *si-hortang* met de beteekenis van *iemand*, *die zich uitgestrekt heeft*; *manisijo* van *sijó*; *matsisudu*, waarnaast *matsusudu* (bl. 44, *b*.), *zich warmen* bij een vuur, van *sudu*, dat mij niet voorgekomen is, maar dat echter een bijvorm van *sulu* (*toorts* of *stuk brandhout*) moet zijn (§ 20, II), zoodat er een *sudú*, *verwarmd* door een *sulu* (§ 40), moet bestaan hebben; *matsisuari*, waarnaast *matsusuwari* (bl. 44, *b*.), *zich warmen* in de zon, van *suari*, § 78.

als verbastering van *tu ari* (*naar de zon*, d. i. om in de stralen zich te bakeren, bl. 75, VII, *a*).

a. Van *mangijamun* (van waar ook *mangijamutton*, zie Wdb. onder *hamun*) in plaats van *manijamun* (bl. 48, 2°) is 't onmiddelijke stamw. *sijamun*, zoodat het onder § 47 behoort.

M. bezigt *marsusuwari* = *matsisuwari*, en *marsidudu* = *matsidudu*.

4. *Vierde klasse der zamengesteld afgeleide werkwoorden* of werkw. met het voorhechtsel *ku*, waarvóor nog een ander voorhechtsel (*ma*, *mang* of *mar*).

§ 79. I. De *eerste soort*, waarvan weinige werkwoorden kunnen bijgebragt worden, worden van een substantief afgeleid, en beteekenen intransitief steeds optredende een zich bezig houden met 't bereiden van 't geen dat substantief voorstelt; b. v. *makusaem* van *saem* en *makusatti* van *satti*, dat als subst. meestal herhaald wordt. —— Van *makuripang*, waarvan 't stamw. mij nooit voorgekomen is, en van *makulae*, waarnaast ook *maulae*, weet ik niet, hoe zij hunne beteekenis gekregen hebben.

a. Naast 't transitief gebezigde *makusó*, dat in 't passief *pakusó* vertoont, vindt men *mausohon* en *makusohon*, terwijl als meerv. *makusoi* gebruikt wordt (vgl. D. hieronder).

M. heeft *mang* in plaats van *ma* met wegvalling van de *k* van 't tweede voorh.; b. v. *mangusajom* van *sajom* (§ 17, VI *a*). Uit *pangusajang* (actief-verbaal subst.) mag men een *mangusajang*, dat *medelijden hebben* beteekent, veronderstellen. Voorts heeft men hier nog *manguligi*.

D. heeft *pĕngŭsejang* = *pangusajang* (M., bl. 38, IV), en bezigt *mĕngkuso*, dat in 't passief *kuso* vertoont, = *makusó*; het heeft *mĕngkusowi* tot meerv.; b. v. *kĕrina i-kusowi dĕnganna kuta idi*, *allen werden door hem ondervraagd zijn dorpsgenooten*.

§ 80. II. De *tweede soort* heeft nog 't voorhechtsel *mar*. Ook van deze werkwoorden is 't getal niet bijster groot; voorbeelden zijn *marhubajo*, *marhuwale* [1], *marhusari*, *marhutali*, en nog een paar anderen. —— Transitief gebezigd vindt men *marhusajang*, dat in 't passief *parhusajang* vertoont, en *zich over* iemand *ontfermen* beteekent.

[1] *Een minnehandel hebben*; 't substantief *huwale* (ook *si-huwale*, zie § 152, 2°.), zal wel uit 't werkw. ontstaan zijn door den invloed van 't voorhechtsel *mar* (§ 52), dat aan een *iets hebben* doet denken.

M. heeft 't transitief gebezigde *markudjadjing*, dat in 't passief *parkudjadjing* vertoont, en van *adjing*, ik weet niet hoe, afgeleid schijnt te zijn. — Verder *markutombom kutombom*, dat beschouwd kan worden afgeleid te zijn van een substantief *kutombom* (in plaats van *katombom*, § 135, I); *markuwale* beteekent er *eensgezind met elkander leven* van een getrouwd paar. In plaats van *markutali* bezigt het *manguntali* (vgl. § 81).

D. Alhier is mij deze vorm nooit voorgekomen.

Aant. Sommige dezer werkwoorden zoude men kunnen beschouwen als onmiddelijk afgeleid te zijn van een passief met 't pronominale voorhechtsel *ku* (§ 103); *mahusaem* b. v. kan van *ku-saem* (*door mij zal een saem op* den zieke *geappliceerd worden*), als passief van *manaem*, *'n saem op* iets *aanwenden* (§ 49, I, 1°) onmiddelijk afgeleid worden. Bij die 't voorhechtsel *mar* hebben is zulk een passief als onmiddelijk stamw. niet onwaarschijnlijk (§ 52, I, 6°); zoo b. v. kan *marhuale* uit *ku-ale* (*door mij zal* hij *tot vriend gemaakt worden*) ontstaan zijn. Dit *ale* is eigentlijk = *alo* (§ 29, III, § 164). Een werkw. *mangale* (iemand *tot ale maken*) is mij nooit voorgekomen, maar kan wel naar de analogie van *makkela* (iemand *tot zijn schoonzoon maken*) bestaan hebben. Zulk een passieve vorm kan namentlijk bij het iets voornemen gebezigd worden, en moeten wij door een futurum wedergeven.

5. *Vijfde klasse der zamengesteld afgeleide werkwoorden* of werkw. met 't zamengestelde voorhechtsel *mangun*.

De werkwoorden dezer klasse hebben tot stamw. een woord begin- § 81.
nende met *s*, *dj* of *t*, zoodat men mag vermoeden, dat 't zamengestelde voorh. eigentlijk *mangu* en één is met *mangi* (vgl. § 82, en M. hier). Zij treden intransitief op, en verschillen niet in beteekenis van de intransitief gebezigde werkwoorden met 't voorhechtsel *mang*, die we boven (§ 47, 3°.) reeds gehad hebben. Dit blijkt voldoende uit *mĕntjilan* (D.) = *mangutsilat*, dat blijkens *manilatton* van *silat* [1] komt. Andere voorbeelden van deze werkwoorden zijn *manguttaktak*, *mangutsande*, *mangutsandar*, *manguttalmak*, *mangutsippu*. —— Zij kunnen met een object slechts door middel van een praepozitie in betrekking gesteld worden, maar in 't passief wordt de praepozitie door 't aanhechtsel *i* vervangen (vgl. § 74); b. v. *sowada takkingan ni djolmám ku-pangutsandei*, *het is niet de takkingan van uwe vrouw*, *waarop door mij geleund wordt* (waarop ik leun).

---

[1] Zie § 30, VI, waaruit blijkt, dat *silan* = *silat* is.

a. Voor 't wegvallen van de *h* in 't zamengestelde voorhechtsel pleit *bärsangkilat* (Men.) = *manguteilat*; immers een *hunsilat* is = *sängkilat* (§ 26 en 10, *a*); vgl. M. onder § 79.

M. heeft *manguntjono* = *mangitsona* (§ 82), en *panguntjombopon* (§ 134), dat van een *manguntjombop* (van *sombop*) afgeleid is. Over *manguntali* zie onder § 80.

D. heeft *tunande* = *mangutsande* (misschien in plaats van *tumande*, met de verwisseling van *m* in *n* wegens de dentale *t*, *n* en *d*?).

6. *Zesde klasse der zamengesteld afgeleide werkwoorden* of werkwoorden met 't zamengestelde voorhechtsel *m a n g i*.

§ 82. 't Zamengestelde voorhechtsel dezer werkwoorden heeft denkelijk ook een *h* verloren na den sluitenden neusklank van *mang* (vgl. M. onder § 79), maar daar dit niet vast staat, zoo is het raadzaam deze werkwoorden vooreerst tot een bijzondere klasse te brengen. Zoo 't stamwoord met een *s*, *dj* of *t* begint (vgl. § 81), dan wordt 't zamengestelde voorhechtsel met een neusklank gesloten, terwijl het voor *hona* in plaats van den neusklank een *s* heeft [1]; b. v. *mangitsohot*, *mangittubu*, *mangindjippu*, maar *mangitsona* (§ 14). Deze werkwoorden treden intransitief op, en stellen iets voor, dat meer als een handeling dan als een toestand te beschouwen is; van daar, dat zij vaak in tegenstelling van hun stamwoord meer van personen of bezielde wezens gebezigd worden; zoo b. v. *mangitsurut* (*teruggaan* van een geest, die iemand bezield heeft) in tegenstelling van *surut* (zie Wdb.). Op dezelfde wijze bezigt men *mangittubu* (*geboren worden*) alleen van een menschelijk wezen, terwijl *tubu* ook van planten (*opkomen*, *groeijen*), een guerilla (*ontstaan*), enz. gezegd wordt. Dit *mangittubu* wordt zelfs transitief gebezigd (een kind *verwekken*) alsof het 't actief was van *di-tubuhon*. Het is echter 't eenigste voorbeeld onder deze werkwoorden, dat ook als transitief werkwoord optreedt, en heeft geen ander passief dan dat van *manubuhon*. Andere voorbeelden van deze werkwoorden zijn *mangitsona* (dat naar § 11 *mangintsona* gespeld wordt), *raken* van een geest, die iemand een kwaal bezorgt, in tegenstelling van *hona*; *mangindjippu*, waarvan mij 't stamwoord nooit voorgekomen is; *mangitsohot*, dat naast *matsohot* (§ 47, 3°), doch minder vaak, in gebruik is;

[1] Dat hier *s* eigentlijk 't zelfde is als *n* blijkt uit *rostaka* = *rintaka* (D., § 22, III, *a*).

mangiburu (*jaloersch zijn*), wordt in 't passief transitief door middel van 't aanhechtsel *i*, en vertoont alsdan *pangiburui* [1]; *mangilulu*, waarvan 't stamwoord mij nooit voorgekomen is.

a. Van *manginduwan* (zie Wdb. onder *induwan*) is 't stamwoord *duwa*; 't onmiddelijke stamwoord kan wel een passive vorm *induwan* zijn, die als substantief den klemtoon verlegd heeft, en ontstaan is uit een *ni-duwán* (§ 26, *Aanm.* 1), als 3de passief van *manduwai* (dat niet voorkomt, maar: iets *van twee voorzien*, iets *betweeën* zoude kunnen beteekenen); 't tweede passief er van is nog in zwang (*haduwán*, zie § 112); —— *mangitsadai* van *sada*, beteekent *man tegen man vechten* (letterlijk *een zijn bij* iets, *een zijn tegenover* iemand); 't daarvan afgeleide substantief (*pangitsadún*, zie Wdb.) heeft een eenigzins verschillende beteekenis gekregen. —— *Mangiduwa* moet door § 22, III, *a*, een *n* achter 't voorhechtsel verloren hebben.

Aanm. Dat een *k* weggevallen is van 't voorhechtsel *mang*, wordt waarschijnlijk, zoo men *mangiburu* vergelijkt met 't Mak. *kimburu* en 't Men. *tjimburu* (§ 30 XI).

M. heeft *mangintopak* van *topak* (= *mangittubu* van *tubu*); en *mangintjono* naast *manguntjono* (vgl. onder § 81). Over de *n* vóór de *tj* in dit woord zie § 33 in de Aant. op bl. 81, terwijl de *o* in plaats van *a* door Men. invloed gekomen is; immers aan woorden, die op de godsdienst betrekking hebben, geeft de Batak gaarne een Men. voorkomen (vgl. Bat. lb. IV b. v. onder *baso*, *barungge*).

D. heeft *měngĕntubuh* naast *měngintubuh*; *měngĕntjuwah*, dat mij alleen met de beteekenis van *naar beneden schieten* van de wortels van een plant voorgekomen is; en *měngibuwah*, dat = *mangabuwal* (§ 47 *Aanm.*) is, en ook *vergrootende zijn* (van beweringen) beteekent.

7. *Zevende klasse der zamengesteld afgeleide werkwoorden* of werkwoorden met de voorhechtsels *mar-si* (ook *mar-ta*).

Hiervan zijn drie soorten:

I. De *eerste soort*, die wel eens de *r* van 't eerste voorhechtsel niet heeft, bevat meestal intransitief gebezigde werkwoorden, die zoowel een toestand, waarin zich 't subject zelf verplaatst, als een handeling voorstellen. 't Stamwoord is niet altijd gangbaar; voorbeelden zijn: *marsiadjar*, *leeren* (*to learn*) van *adjar*, dat als substantief in gebruik is; *marsibuni*, *zich verschuilen* van *buní*; *marsitidjur* (§ 8, *e.*), *spuwen* van § 83.

[1] Dat 't stamwoord *buru* is, lijdt geen twijfel; immers in jaloersch zijn ligt het rusteloos najagen van 't beminde voorwerp opgesloten.

idjur (waarnaast ook *tidjur* door verkeerde scheiding in gebruik is, bl. 40, XIV); *marsidjongdjong*, *zich oprigten* van *djongdjong* (*staan*); *marsitappak* van *tappák* (zie Wdb.); *marsidjondjon*, *zich op elkander pakken* van een drom, van *djondjon*; *marsigorgor*, *opvlammen* (van een brandstapel) van *gorgor*; *marsitonging* van *tonging*; *marsigattung*, *zich laten hangen* (zich aan een tak vasthoudende laten hangen) van *gattúng*; *marsigulut*, *met elkander twisten* van *gulut*; *marsiloló* (§ 20) [1], *zich bekwaam trachten te maken*, *zich oefenen* van *lo*; *masiragu* van *ragu* (zie Wdb.); *marsitoppu* van *toppú*; *marsiteptep*, *met de tanden een zacht knarsend geluid maken* (van de *margom*), enz. —— Een bijvorm is met *ta* in plaats van *si*; b. v. *martabuni* naast *marsibuni*, *martamonding* (*marsimonding* is mij nooit voorgekomen) van *monding* (*onding*). —— Noemt men het object bij deze werkw., om 't voorwerp aan te duiden, waaraan, waarom of waarover 't geen 't werkw. voorstelt plaats heeft, dan bezigt men een praepozitie, meestal *di*, maar in 't passief, dat hier weder 't verbreedde is, 't aanhechtsel *i*; b. v. *marsigulut di au*, *twist met elkander hebben om mij* (*di-parsiguluti*); zoo ook *marsigattung di*, *aan iets zich laten hangen*, maar *di-parsigattungi*; *marsiranggut di*, maar *holi-holi pinarsiranggutan* (§ 132) *ni asu*, *beenderen waarover honden twist met elkander hebben*; *marsitading di*, *tot* iemand *tading ho! zeggen*, *van* iemand *afscheid nemen*, maar *di-parsitadingi*, *door hem wordt afscheid genomen van*. Van *marsigora* is de passive vorm *parsigora*, en van *marsiadjar*: *parsiadjar*; 't object is hier *'t geen*, *dat geleerd wordt*, en bij 't eerste werkwoord *'t geen*, *dat begroet wordt met gora-geroep* (de zwangere vrouw namentlijk, die men bij een akker vergelijkt, van waar men de rijstdiefjes als 't ware met *gorá!* heeft weg te jagen).

a. Sommige werkwoorden, die ook *si* na 't voorhechtsel *mar* hebben, kunnen hier niet bijgebragt worden, daar zij onmiddelijk van een substantief afgeleid zijn, dat reeds 't voorhechtsel *si* heeft; zoo b. v. *marsipanganon* (van *si-panganon*) dat = *matsipanganon* (§ 47, 3°.) is, en ook 't meerv. *marsipanganoni* (§ 54) heeft; *marsirotsiton* = *paturotsiton* (§ 134). Ook *marsilungunon* en *masipurpuron* zijn onmiddelijk van een substantief, door *si* gevormd, afgeleid.

M. heeft *marsisudu* naast *marsidudu* (§ 78); *marsitampar*; *marsirintak* en *marsirobut* (ook als adverbium, lb. bl. 209 r. 16), enz.

---

[1] B. v. *na marsiloló do au marmaksi*, *ik oefen mij in 't schrijven* (veracht dus mijn gebrekkig schrijven niet).

D. laat 't eerste voorhechtsel weg (vgl. onder § 74); b. v. *tjěboni* = *martabuni* of *marsibuni; tjělenggĕm*, dat in T. *marsilinggom* zoude zijn, zoo niet reeds *mallinggom* (§ 16) er voor in gebruik was; *tjělendung* van *lendung; tjětjedur* (bl. 35, D. III) = *marsitidjur*. In plaats van *marsiadjar* heeft het *mĕrtĕradjar*, terwijl het *mĕrtĕmula* (*een begin maken*) bezigt, en in 't daarvan afgeleide substantief, *pětĕmulān*, de *r* van 't voorhechtsel niet heeft. De lettergr. *tjě* veronderstelt een vroeger *ti* in T. (bl. 35, D. III), dat door § 22, III *e* zoowel *ta* als *si* werd (§ 31, VII). 't Mal. heeft *bărsămbunji* = *marsibuni*.

II. De *tweede soort* heeft altijd 't aanhechtsel *i*, en wordt intransitief gebezigd. Ook deze soort laat wel eens de *r* van 't eerste voorhechtsel weg. Deze werkwoorden drukken een verschil van hoedanigheid uit in meerdere voorwerpen, zoodat 't aanhechtsel hier weder op een meervoud slaat (bl. 113, § 54); b. v. *marsimetmeti, in kleinte verschillen*, de een is kleiner dan de andere (*metmĕt*); *marsibalgai, in omvang verschillen*, de een is grooter dan de andere (*balgă*); *marsibahati, in diepte verschillen*, van wonden, waarvan d'een dieper is dan d'andere (*bahăt*); *marsitebali* van *tebăl*, enz. § 84.

D. bezigt 't aanhechtsel dikwijls niet; b. v. *mĕrsipĕngke, in schoonheid verschillen* (*tĕmpa ni daging ngo* ——, *alleen de gedaante der lichaamsleden verschilt in schoonheid*, lb. bl. 71 *m.*); *mĕrsinumaik* (*verschillen in voortreffelijkheid*, lb. bl. 72, *m.*) naast *mĕrnaik* (lb. bl. 74, *o.*).

III. De *derde soort*, die slechts weinige voorbeelden oplevert, heeft nog 't aanhechtsel *hon*, dat in 't passief blijft; b. v. *marsibauhon* (zie Wdb.); *marsidomdoppon*, iets *de aanleiding maken van doffe rouwklagten* of *lijkmuzijk, wegens* een doode *teekenen van rouw maken* door geween, enz.; b. v. *parsidomdopponokkon* (§ 132) *sabulan, tangisan sataon, gedurende een maand moet men er lijkmuzijk om maken, gedurende een jaar het beweenen*. § 85.

a. Hiertoe brenge men niet *marsitutukon*, dat in 't passief *parsitutu* vertoont, en onmiddelijk van *situtú* is afgeleid.

8. *Achtste klasse der zamengesteld afgeleide werkwoorden* of werkwoorden met de voorhechtsels *p a-t u* (of *m a-t u*).

De werkwoorden dezer klasse stellen een klank of beweging voor, die 't zij van vele voorwerpen uitgaat, 't zij dikwijls of herhaald waar- § 86.

genomen wordt; b. v. *patudjakkit*, *klouteren*, van een menigte apen (*mandjakkit* van een plant); *patungongong*, *gonzen* van een menigte insekten, een zwerm bijen, enz. (*marngongóng*, bl. 111, *a*); *patungongo*, *een lang of gerekt brommend geluid maken* van de bodat-aap of *een brommend geluid maken* van vele bodat-apen (*mallongóng*, bl. 111, *b*, en § 31 I); *patukekkek*, *schateren* (*kekkek* ongebruikelijk; vgl. *kekek*, en bl. 50 *b*); *patubebe*, *wawelen*, *kletsen*, *zaniken* (*bebe* uit *baba* om 't teemerige uit te drukken? [1]); *patutaktak*, *kletteren* van slagtanden (vgl. *mataktak* en *manguttaktak*); *patudjamdjam*, *regelmatig klinken* van een orchest, bestaande uit verschillende instrumenten (*mandjamdjam*, *ter eere van* iets *muzijk maken*); *patugorok*, *rochelen* van een stervende (*gumorok* in *si-gumorok* in de *andung* = *ronggur*); *patugosong* van *gosong*; *patungaor* van *ngaor*; *patungejong* van *ngejong* (vgl. *mejong*, § 30, III); enz. —— Sommige hebben nog 't aanhechtsel *on* (§ 134), vooral zoo men een onaangenaam of schrikwekkend geluid op 't oog heeft; b. v. *patungoromon* naast *patungorom*, *patungoripon*, *paturotsiton*. —— Een enkel spoor van een ouderen toestand der taal (vgl. M. hieronder) is *matugarang*, waarnaast *martugarang tugarang* ook in gebruik is, terwijl maar een enkele als substantief optreedt (vgl. *Aanm.* onder § 64); b. v. *paturambat*.

M. In plaats van *pa* bezigt het 't oudere *ma* (*Aant.* onder § 72); b. v. *matungongong*; *matukakkak*; *matubelbel*; *matudomdom*, *dof kletteren* van een zware regen; *matudotdot*, *bibberen* van de ledematen (§ 58); *matudjigit*; *matungaruk*; *maturijam*; *maturamang*, enz. Deze tongval gebruikt echter de *p*, zoo 't aanhechtsel *on* (§ 134) er tevens bij gebezigd wordt, en zeer natuurlijk, daar dat aanhechtsel een passieven zin heeft, zoodat 't woord er de gedaante van een substantief door krijgen moet; b. v. *patungaripon* = *patungoripon*.

D. Alhier mist men steeds 't eerste voorhechtsel (bl. 41, III *a*.), en soms ook *tu* (vgl. bl. 136, 3°.); b. v. *tungĕrĕmĕn*; *rĕntjitin* (bl. 36, F. *a*), —— Dat *tubĕras* hier niet bij hoort, ziet men uit § 69.

9. *Negende klasse der zamengesteld afgeleide werkwoorden* of werkwoorden met 't inhechtsel *ar* vergezeld 't zij van een voorhechtsel of een ander inhechtsel.

De *eerste* en *tweede* soort verschillen slechts in klemtoon, die bij de eerste altijd op de laatste lettergreep, maar bij de tweede op de voorlaatste valt. Beide deze soorten hebben 't inhechtsel *um*.

---

[1] Vgl. *hekkek* met *kakkak*, *tektek* met *taktak*, en § 34 *aanm.* 1.

De werkwoorden der *eerste soort* treden intransitief op, en worden § 87.
gebezigd van meerdere voorwerpen, waaraan een zelfde toestand waargenomen wordt; b. v. *sumaringgók*, *luide snikken* van velen (vgl. *singgohan*); *djumarambé*, *dumaredé* en *djumarakkár*. —— Sommigen beginnen met een *r*, en hebben de derde lettergreep van achteren door een neusklank gesloten; b. v. *rumanggadáp*, *rumanggisík*, *rumambiják*, *rumanggijók*, *rumanggowít* [1] (M.). Deze voorbeelden, met uitzondering der twee eerste, worden hier geplaatst om hunne beteekenis en hun bijzonderen klemtoon, maar behooren naar den vorm onder § 62, 3°. *b*; zij hebben, zoo als men ziet, de twee laatste lettergrepen door een halfklinker gescheiden. In plaats van *rumanggadáp* is in D. *gumĕradap* (zie hier onder) in gebruik, terwijl men in T. ook *humadap* heeft. Op dezelfde wijze moet ook *rumanggisík* uit een vroeger *gumarisík* (vgl. *humaritik*, § 31, VII) ontstaan zijn. Wat *rumanggowít*, dat ook met den klemtoon op de voorlaatste wordt uitgesproken, betreft, men kan het ook van *owit* (lb. IV, bl. 139) afleiden, zoodat het uit *gumarowit* of *humarowit* (§ 22, III *e*) is ontstaan, even als *kumĕrĕnde* (D.) uit *ĕnde*, want nimmer vindt men zulk een werkwoord met een lipklank beginnende, zoodat een *umarowit* een *h* of *g* als beginner moest krijgen (vgl. *humaritik* met *marpuritik*, § 89).

D. kent den klemtoon niet (bl. 33, II *b*), zoodat deze twee soorten er één zijn; van daar *gumĕradap*, *rumĕnggijo*, *rumĕmbaung*, *djumĕrangkar*, *kumĕrĕnde* (bl. 120, *Aant.*) van *ĕnde*.

De *tweede soort* bevat werkwoorden, die meestal met *h* of *g* begin- § 88.
nen, terwijl hun stamwoord slechts zelden een gangbaar woord is; voorbeelden zijn *humarepar*, *gumaruttar*, *gumarettong* of *gumarettung*, *humarimun*, *humaristik*, *humarittik*, *humarendjet*, *humarattur*. Van *humarodjor* kan men *hodjór* als stamwoord beschouwen. Van *gumarekgek* is 't stamwoord niet gangbaar, terwijl *garekgek* als klanknabootsing in gebruik is. —— *humaritik* moet in verband staan met *puritik* (vgl. *a* § 61). De meeste dezer werkwoorden zijn klanknabootsend, en schilderen door de *r* een knetterend, klapperend, ratelend geluid, dat verder is toegepast geworden aan 't geen zich onregelmatig aan 't oog voordoet (vgl. bl. 111, 5°.).

[1] Deze vormen zijn voor 't gemak van den leerling onder drielettergrepige met *r* beginnende woorden in 't Wdb. geplaatst.

a. Met uitzondering van *kumarodjor*, *kumaritik* en *gumarekgek* kan men bij deze werkwoorden uitgaan van een eenlettergrepige klanknabootsing, die door een met een klinker beginnenden voorslag werd voorgegaan. De klinker is natuurlijk onverschillig, daar de klemtoon op de laatste viel (§ 28). De *g* of *k* werd natuurlijk gebezigd om de beide eerste lettergrepen van zulk een afgeleid woord niet ieder met een lipklank te doen beginnen (bl. 119, r. 10 v. o.). Slechts bij een enkel woord kan men dit nog duidelijk zien, zoo als b. v. bij *kumarodong* dat van een *dong*, waaruit *mordong* (§ 61, uit een *modong*, § 27) moet gevormd zijn (vgl. *owit* op bl. 147).

M. heeft *djumarorap* (waarvan 't stamwoord *rorap* nog in gebruik is) in plaats van *rumarorap* om het op *djumampar*, waarmede het zoo vaak te gelijk gebezigd wordt, te doen gelijken (zie *lumagorsing* in het Wdb. bijv.)

§ 89. De *derde soort* heeft nog 't voorhechtsel *mar*, en is reeds boven (§ 52, 5°.) besproken. Op te merken is, dat sommige dezer werkwoorden de *a* van 't inhechtsel in *u* hebben veranderd, zoo de twee daarop volgende lettergrepen een gelijken klinker vertoonen; b. v. *marpurondjot* van *pondjót*; *marpuritik*, *marpuretek*, *marpuroto* en *marguristing*.

§ 90. De *vierde soort* heeft nog 't voorhechtsel *mang*; voorbeelden zijn *manaritir* (vgl. *martitír*, § 52, 4°.); *manarisir* (*marsisír*, § 52, 4°.); *mambarungbung* (*bungbúng*); *manggarege* (*gege*). Van de meesten is 't stamwoord niet gangbaar (zie b. v. *mandarepa*), terwijl sommigen, even als de werkwoorden van overeenkomstige beteekenis (§ 52, 5°.), de twee laatste lettergrepen door een halfklinker scheiden, zoo als b. v. *mandjarijur*, *mandarajap* en *manarijur*. Sommigen hunner worden transitief gebezigd, zoo als *manggarijang*, *mambarubus* en *manarungkap* (*sarukkap* [1]). In de beteekenis is nog altijd 't begrip opgesloten van een onregelmatigheid, die als 't ware een beweging is; b. v. in *manarukkap*, dat van de beeren gebezigd wordt, die een boomstam openscheuren, zoodat de bast in flarden hangt (vgl. ook de beteekenis van *manggarege*, dat in 't Wdb. onder *gege* had moeten geplaatst worden).

a. Naast *mandarajap* vindt men *mangarajap*, terwijl Men. *gumarajap* (vgl. *kumadejap* in § 62, 3° *b*, § 17, V) heeft.

---

[1] 't Stamwoord is *sukkap*, en leeft nog in 't Malagasisch, waar het *súkatră* is, maar vóor 't aanhechtsel *ină* in plaats van *tr* een *f* heeft (*sukáfină*, wat geopend moet worden; vgl. ook 't Mal. *singkap*).

10. *Tiende klasse der zamengesteld afgeleide werkwoorden* of werkwoorden met 't inh. *al* vergezeld 't zij van een voorh. of een ander inh.

De *eerste soort* heeft te gelijk 't inhechtsel *um*. De meeste werkw. § 91. dezer soort beginnen ook met een *h* of *g*, en hebben zeer zelden een gangbaar woord tot stamwoord; voorbeelden zijn: *gumalombap*, *gumalutu*, *humalepung*, *humaletseng* (*haletseng* is als substantief in gebruik) en *gumaletong*. Van *humalaput* is *haput* (= *hapú*, § 27, II) en van *gumalutsang: gutsang* 't stamw. Uit de beteekenis blijkt, dat zij 't zij van meer dan een voorwerp gebruikt worden, of wel den inhoud van 't werkwoord als zich herhalend voordoende voorstellen. Enkelen beginnen niet met een *h* of *g;* b. v. *djumĕlutuh* (D.), *djumalimot*, *tumalebun*. Sommigen hebben een bijvorm met 't voorhechtsel *mar;* b. v. *gumalettang* of *gumĕlentang* (D.) naast *margalettang*, *gumalapas* of *gumĕlapas* (D.) naast *margalapas*, *margalasa* naast *gumalasa*. —— Voor zoover ik weet is er maar één werkwoord van deze soort, dat den klemtoon op de laatste lettergreep heeft, namentlijk *sumalisí* van *sisi*.

De *tweede soort* heeft 't voorhechtsel *mar*, en is reeds boven (§ 52, § 92. 5°.), en zoo juist (§ 91 onder) besproken; andere voorbeelden zijn *marhalikking*, *martalindan*, *marhalisung*, *marhalejong* (*zwervende zijn;* b. v. —— *pangalahona, zijn wijze van gaan is zwervende*, men weet niet waar hij zich ophoudt); —— *mardjalomdjam*(*hon*) wordt transitief gebezigd.

a. Men vindt ook *martalagettang* in plaats van *margalettang;* hier moet men dus *martagettang* (§ 83) met 't inhechtsel *al* stellen.

De *derde soort* heeft 't voorhechtsel *mang*, en is, waar het werkw. § 93. intransit. optreedt, denkelijk uitgegaan van een eenlettergrepige klanknabootsing; b. v. *mandaletes*, *mandalutus* (ook *manalutus*, § 80, IX), *mandalese*, dat óok *mandalesé* uitgesproken wordt. Zondert men 't voorhechtsel en inhechtsel van dezen vorm af, dan verkrijgt men woorden, die in beide lettergrepen denzelfden klinker vertoonen, en waarin de eerste met een *d* begint (§ 52, 4°. *b*, en vgl. *Aanm.* bl. 122). Een enkele wordt transitief gebezigd, en heeft nog 't aanhechtsel *i;* b. v. *makkalaputi* (§ 91).

a. Naast *mandalese* heeft men *mandarese*, waarin de *r* misschien ontstaan is door den invloed van 't een of andere woord, dat er vaak mede gebezigd werd (§ 24).

§ 94. De *vierde soort* heeft nog 't voorhechtsel *pa*, en bevat slechts zeer weinige voorbeelden; b. v. *padjalikot*, *pĕdjĕlengkĕt* (D.), *padjalimot* naast *djumalimot* (§ 91), *patalindan* naast *martalindan* (§ 92), en *patalemban*.

11. *Elfde klasse der zamengesteld afgeleide werkwoorden* of werkwoorden met 't voorhechtsel *ka*, voorafgegaan door een ander voorhechtsel.

§ 95. De *eerste soort* heeft 't voorhechtsel *mang*, en te gelijk al naar mate van de beteekenis 't aanh. *i* of *kon*.

a. Die 't aanhechsel *i* hebben, maken een intransitief werkwoord transitief; b. v. *makkabijari* heeft tot eerste of onmiddelijk object 't geen gevreesd wordt, terwijl *mabijar* een praepozitie of als zoodanig optredend werkwoord (§ 161) zoude behoeven, om met dat object in betrekking gesteld te kunnen worden; zoo ook *makkaholongi* van *holóng*, *makkasi* (§ 8) van *asi*, *makkalupai* van *lupa*, *makkasijoli* van *sijol*, *makkatahuti* van *matahut*.

M. bezigt in een paar gevallen *kon* liever; b. v. *mangkalupahon*, *mangkabijarkon*; overigens *makkagijoti* iets *begeeren*, *naar* iets *kunkeren* (*gijot*), terwijl *kagijot* hier als substantief (zie Wdb. bijv.) in gebruik is (vgl. Mal. *mĕngĕndaki*, dat in 't passief *kakĕndaki*, en *kakĕndak* als substantief vertoont).

b. Die 't aanhechtsel *kon* hebben, stellen 't object voor als de aanleiding van een beweging of toestand; b. v. *makkapodoppon*, *wegens* iets *op bed liggen* (*modom*), *wegens* een ziekte *bedlegerig zijn* (vgl. § 51, 1°.); *makkamahappon*, *wegens* iets *verzadigd zijn*, *zich aan* iets *verzadigen* (*mahap*); *makkaborhatton*, *wegens* iets *optrekken* (*borhat*), b. v. een dag, die gunstig is, *tot aanleiding hebben van 't vertrekken* op een expeditie; *makkabaluhon*, *wegens* iemand *weduwe* of *wedunaar zijn*, van *balu* (§ 35); *makkapadotton*, *wegens* iets *ijverig* (*padót*) *zijn*, *ijverig met* iets *bezig zijn*; *makkamokmokkon* van *mokmók*, enz. Verder vindt men *makkaulikon roha*, *wegens* iets *zich te vreden stellen*, *voor* iets *dankbaar zijn* (van *uli* en *roha* [1]).

M. Zie onder *a*; trouwens *wegens* iets *bevreesd zijn* komt op 't zelfde neder als *voor* iets *bevreesd zijn*.

D. heeft *mĕngkĕlijaskĕn pĕnarihin* = *makkaulihon roha*; *mĕngkĕĕnangkĕn*, *wegens* iets *tevreden zijn*, enz.

---

[1] B. v. *uli rohana*, *schoon* is *zijn gemoed* (hij is lekker, tevreden of dankbaar).

De *tweede soort* heeft 't voorhechtsel *mar*, en slechts in 't actief nog § 96.
't aanhechtsel *hon*, terwijl in 't passief de *m* van 't voorhechtsel in *p* verandert. Deze werkwoorden beteekenen: iets *achten wat 't stamw. voorstelt*; b. v. *marhamaol(hon)*, iets *duur (maál) achten, op prijs stellen*; *marhatuwa(hon)*, iemand *gelukkig achten*; *marhatutu(hon)*, iets *waar achten, voor waar houden*. — Van *marhadjop(hon)* heeft 't stamw. nu een beteekenis, die op 't eerste gezigt niet in overeenstemming is met die van 't afgeleide werkw.; in de *poda*-taal beteekent het echter nog *fraai, mooi* (vgl. *lomó rokana* en *uli rokana*). — Van *marhadjimot(hon)* is mij 't stamwoord niet als gangbaar woord voorgekomen [1]. — Een voorbeeld met nog 't aanhechtsel *i* is *marhasijoli*, dat meer in 't passief, en als meerv. van *makkasijoli* (§ 95, *a.*) gebezigd wordt. — Naast *marhatutu(hon)* bezigt men *marsitutu(hon)*.

M. heeft *markalilihon* (dat in 't passief *parkalilihon* vertoont), *zich met* iets *amuseeren*.

D. heeft *mĕrkĕsekĕl(kĕn)* met de beteekenis van *naar* iets *begeerig zijn* (vgl. § 95).

Aanm. Of *pahamat(hon)*, dat in 't passief *pahamát* vertoont, tot deze klasse te brengen is, en dus 't voorhechtsel *pa* heeft, durf ik niet zeggen. De bijzondere klemtoon van den passieven vorm zoude ook kunnen verklaard worden door 't denken aan 't nagenoeg 'tzelfde beteekenende *paulá* (bl. 21, *Aanm.* 1).

III. *Het Substantief.*

't Getal wordt bij 't substantief niet anders uitgedrukt dan door 't § 97.
hulpwoord *akka* (§ 58, 3°.). Dit geschiedt slechts zelden, daar 't werkw. 't zij in 't actief of passief vaak gelegenheid geeft 't meerv. uit te drukken. Een substantief heeft op zich zelf geen getal, zoodat het zoowel één als meerdere voorwerpen voorstelt. Het is slechts de benaming van een voorwerp, zonder dat er een getal bij gedacht wordt, en is als zoodanig gelijk te stellen met een substantief in 't Hollandsch, dat in een zamengesteld woord bepalend optreedt (zooals b. v. in *koestal, paardestal, koestaart, hondehok*). Van daar dat men dikwijls uit 't verband moet zien, of er een of meer voorwerpen door aangeduid worden; b. v. *sada korbona*, *een* is *zijn buffel* (§ 86), *duwa korbona*, *twee* zijn *zijn buffels* (d. i. hij heeft één, twee buffels). Ook *'t gestacht* wordt

[1] Vgl. echter 't Mal. *djimat*.

niet door een uitgang of wel verandering in 't woord uitgedrukt. Waar het noodig is, bezigt men daarvoor bijzondere woorden, die zelve substantiven zijn. Bij *verwantschapstermen* gebruikt men *doli*, —— dat alleen niet meer gebezigd wordt, maar, blijkens *doli-doli* (zie Wdb.) en *daholi* (D.), *man* moet beteekend hebben, —— voor 't mannelijke, en *boru* (*dochter*) vóor 't vrouwelijke; beiden worden achter 't substantief geplaatst; b. v. *oppu doli, grootvader; oppu boru, grootmoeder*. Bij menschen is *lahi-lahi* (*man*) voor 't mannelijke in gebruik, terwijl *boru-boru* (*vrouw*) zoowel bij dieren als menschen gebezigd wordt. —— Over *bajo* in tegenstelling van *boru* zie § 121, 3°. —— Zeer vele dieren hebben een bijzonder woord, om 't mannetje uit te drukken; b. v. *dalu, djonggi, sabungan*, enz. Men bezigt diergelijke woorden gaarne te gelijk met de benaming van 't dier; b. v. *manuk sabungan, 'n haan; manuk boru-boru, 'n hen; babi dalu, 'n beer* (van een varken); *lombu djonggi, 'n stier*. Ruimer beteekenis heeft *tunggal*, daar het van meer dan één diersoort gebezigd wordt, vooral als het *groot* of edel is; b. v. *gadja tunggal, 'n mannetjes-olifant; hoda tunggal, 'n hengst*. Dit woord wordt verder ook gebezigd van levenlooze voorwerpen, zoo zij zich in grootte onder hunne soortgelijken onderscheiden; b. v. *lili tunggal, 'n kokosbladrib* die grooter is dan andere kokosbladribben; *urat tunggal, 'n hoofd-wortel*, d. i. de penwortel van een boom (*tap-root*); *haba-haba tunggal, een zeer hevige storm;* vgl. ook onder *djonggi* in 't Wdb. —— Een mannelijk individu voorstellend substantief bezigt men ook gaarne in eigennamen van helden en groote mannen; b. v. *guru sabungan bosi, Meester Haan IJzer* (eigennaam van een grooten *datu*); *datu dalu*, enz. —— Over 't gebruik van *anak* en *ina* zie Wdb.

M. bezigt bij levenlooze voorwerpen ook 't van 't Mal. of Men. overgenomen *djantan* of *djanten* (bl. 59, *Aant.* 2), van daar *sende djantan, 'n sjerp van* 5 à 6 *vadem lang; sogar djanten* (zie Wdb. onder *sogar*).

D. bezigt *anak laki* in plaats van *lahi-lahi;* b. v. *naposona anak laki, zijn slaaf* of *knecht; daběru* = *boru-boru;* b. v. *naposona daběru, zijn slavin* of *dienstmaagd*. Voorts bezigt het *holi* = *doli* (*ěmpung holi*). — Een aan dezen tongval eigen substantief is *alak* (bl. 188 onder).

§ 98. De *vocatief* van sommige verwantschapstermen ondergaat veranderingen, vooral zoo het benamingen zijn van verwanten, die 't zij ouder zijn dan de spreker of in zulk een betrekking tot hem staan, dat zij door hem met *hamú* moeten worden aangesproken (§ 146). Zij worden

op *a*, *u* of *o* uitgaande, met een *ng* gesloten, en soms tevens verkort; b. v. *amáng*, *apáng*, *ináng*, *kaháng*, *oppúng*, *maén* (*parumaen*), *itó* of *itóng* (*iboto*), *edá* of *edáng* [1]. Van *ibebere* heeft men *beré*, terwijl *lae* en *tunggane* geen andere veranderingen ondergaan dan in klemtoon (§ 19 III). De vocatif van *hela* komt zelden voor, omdat men liever *beré* bezigt. Men zegt ook *bere* in plaats van *ibebere;* b. v. *berena* (bl. 108, *a*).

a. Over *tulang* zie lb. IV, bl. 122, en over *anggijá* en *bajowé* § 27, *Aanm.* 3 op bl. 56; vgl. *Aanm.* 2 onder § 152, 1°.

M. gebruikt *anggí* ook jegens bedienden, en *kulangkú* = *laé*.

D. verkort *inang* en *bapa* in *nang* en *pa*, *mits* zij jegens moeder en vader gebezigd worden, *ináng* en *bapá* als vriendelijke termen ook jegens jonge lieden (§ 152, 1°. *b*) in gebruik zijnde; *kèmpú* wordt er ook gebruikt door een meester jegens zijn bediende, die jegens zijn meester *pung* zegt; *turang* wordt *tuwáng* of *tang*.

Overigens valt over de stamwoordelijke substantieven niets meer op te merken, terwijl de afgeleide eerst na 't passief kunnen behandeld worden. Alvorens echter tot het passief over te gaan, is het noodig de aandacht te vestigen op een formeel substantief, dat hier den naam zal dragen van

Nominale vorm.

Hieronder versta men een woord, dat naar den vorm (§ 49, I) als substant. te beschouwen is, zonder altijd als zoodanig gangbaar te zijn, en dus ook niet altijd een voorwerp voorstelt. Zoo is b. v. *bunu* niet alleen als stamw. van *mamunu* te beschouwen, maar ook de nominale vorm er van, daar het op zich zelf geen gangbaar woord is, en slechts vertaald kan worden door een passieven imperatief (*worde door U* zeker iets of zeker iemand *gedood*). Van een transitief werkwoord, dat slechts 't voorhechtsel *mang* heeft (§ 49, I), verschilt de nominale vorm niet van 't stamw., of als zoodanig te beschouwen woord (*Aanm.* op bl. 108). 't Zelfde is het geval met de werkwoorden, die *mar* in plaats van *mang* hebben (*Aanm.* bl. 100); b. v. *gadis*, *ida*, *sali*. De *nominale vorm* ver- § 99.

[1] Voeg bij in 't Wdb. bij *eda:* wordt ook gebezigd door een vrouw van of jegens de zuster van haren man, en is ook uit beleefdheid algemeen in gebruik onder jonge vrouwen, die niet aan elkander verwant zijn.

schilt soms alleen in klemtoon van een intransitief werkwoord; b. v. *tinggóng* (§ 40), maar *tinggang*, nominale vorm of passieve imperatief van *maninggang* (§ 49, I); *hitéd* (§ 40), maar *hitéu*, nominale vorm of passieve imperatief van *makkitéu; tanóm* (§ 40), maar *tanom*, nominale vorm en passieve imperatief van *mananom*. Zoo 't stamwoord van zulk een werkwoord tevens als substantief gangbaar is, dan is de nominale vorm er uiterlijk niet van te onderscheiden; b. v. *bodil*, *'n geweer* of nominale vorm en passieve imperatief van *mamodil*. De nominale vorm is altijd de vorm, die in 't passief optreedt, zoodat hij dit in 't al of niet hebben van een aanhechtsel geheel volgt; b. v. *painum* passieve imperatief en nom. vorm van *painum(hon)* [1], maar *painuppon* (§ 71) actief, passieve imperatief en nominale vorm. De nominale vorm heeft bij de meeste werkw. slechts de beteekenis van een passieven imperatief; bij de werkwoorden met 't voorhechtsel *pa* en *mar* te gelijk die van een actief-verbaal substantief (§ 120); b. v. *parmahan*, 'n veehoeder of passieve imperatief en nominale vorm van *marmahan* (bl. 113, 2°.); *pagabur*, *zachtmakend middel* of nominale vorm en passieve imperatief van *pagabur(hon)* [1]. —— Voorts treedt de nominale vorm met een telwoord als benaming van hoeveelheid op (§ 136). —— Hieruit blijkt, dat het passief onder 't substantief behoort (§ 49, I, bl. 108, *Aanm.*).

a. De nominale vorm van *mambaen* is als praepozitie (*tot*, *ter*) in gebruik (§ 120, 2°), terwijl D. den actieven vorm (*mahan*) bezigt (zie onder § 120, 2°).

Het passief.

§ 100. Een *eenvoudig passief*, d. i. een passief, waarbij niet tevens een omstandigheid, 't zij 't voorwerp, waarvan de inhoud van 't werkwoord uitgaat (§ 102), 't zij de uitvoerbaarheid (§ 108), enz. wordt uitgedrukt, bezit 't Bataksch niet *naar den vorm*. Een werkw. heeft geen vasten vorm, die niets meer aanduidt dan dat zijn inhoud omgekeerd wordt voorgesteld, en dus een toestand beteekent, waarin zich 't object van 't actief bevindt. Zoo b. v. bestaat van *maninggang* (§ 49, I) geen eenvoudig passief, dat niets meer aanduidt dan den toestand, waarin iets door dat er op gevallen wordt verkeert, zoodat men naar mate van 't geen de als *handeling voorgestelde* (zie *Aant.* onder § 147) inhoud van dat werkwoord uitgewerkt heeft, een geheel verschillend woord als

[1] Zie § 66.

b. v. *matombak* (§ 44) moet gebruiken. De moeijelijkheid van 't Bataksch spreken ligt vooral in de keuze der woorden, die ter aanduiding van zulk een passief in gebruik zijn. Nu eens bezigt men 't tweede of derde circumstantiëele passief, dan weder een intransitief werkwoord van d'een of d'anderen vorm, zonder dat 't stamwoord met dat van 't actief behoeft overeen te komen; b. v. *mulak*, *menggo*, *muppát* (§ 62, 2°.), *tading* (§ 39), *madabu* (§ 44), *magulang* als eenvoudig passief van *manggulang*, *madadu* van *mandadas*, *hitsú*, *ratséng* (§ 40), *saor* [1], *masuk* (§ 62, 2°.), enz. Van *manduda*, zoo het: rijst in den bolster *door stampen ontbolsteren* beteekent, wordt *tarduda* als eenvoudig passief gebruikt (b. v. *nunga sun tarduda*, *baen di bagasan parindahanan*, *is* de rijst *gestampt*, *doe haar dan in een buidel*), maar beteekent het: iets *tot gruis stampen*, dan bezigt men *magorpung* (§ 44), *masamol* of wel *limót* (§ 44, *a*, ook *lamót*). Zoo ook kan men van *mamakko* (iets *stelen*) geen eenvoudig passief vormen, en men gebruikt dan *mago* (§ 62, 2°.), even als men *agoan* bezigt met de beteekenis ook van *bestolen worden* (§ 134). Van een waar, die *verkocht wordt*, zegt men *paju* (*aftrek vinden*) als eenv. passief van *margádis*. Is het verband niet duidelijk genoeg, zoodat men b. v. *'t gestolen worden* moet doen uitkomen, dan bezigt men 't eerste circumstantiëele passief met een onbepaald voornw., den persoon aanduidende, door wien gestolen is; b. v. *di-takko halak* of *di-takko deba* (§ 148). Van *marnida* (§ 49 *Aanm.*) bezigt men nu eens *tarida* als eenv. passief, dan weder *dida* (§ 8) *halak* (§ 148). Bij *manijo* (*pijo*), en *manonggo* (*tonggo*) bezigt men *tarpijo* en *tartonggo*; b. v. *tartonggo na musé ma radjatta Djuwara Pane* (*daarop werd geïnviteerd de Vorst dj.*); *na tarpijo*, *die genoodigd zijn*, *de genoodigden*. Verder worden ook de werkw. met 't voorhechtsel *mar*, die § 52, I 2°. behandeld zijn, als zulk een passief gebezigd; b. v. *indá nunga marbalos ho*, *zijt ge niet reeds gewroken?* (gij zijt immers gewroken); zoo komt *marutang* op bl. 81 (r. 14 v. o.) van 't leesb. voor in de beteekenis van *verloren zijn door het spel*, *verspeeld zijn* (ik heb alles verloren, goud, buffels en die in 't blok zitten, wij drieën slechts zijn het, die niet verspeeld zijn). —— Men bezigt den derden persoon enkelv. van 't eerste circumst. passief (§ 102) wel eens zoo, dat het op 't eerste gezigt voor een eenvoudig passief konde gehouden

[1] B. v. *asa da-saorhon ma di bagasan balbahul inon; nung saor, asa* enz. *dan moeten die ingredienten in de zak vermengd worden; zoo zij vermengd zijn, dan* enz.

worden, maar eigentlijk denkt men aan d'een of d'andere, van wien de handeling uitgaat, 't zij een onbepaalde persoon, 't zij een der personen, die te voren reeds genoemd zijn; b. v. *di-taruhon ma ogung i tu bagas* (lb. bl. 198, r. 15), *de musijkbekkens werden in huis gebragt door d'een of d'ander* der bij het feest aanwezigen; *di-suwan, so ra tubu; di-uppat, so ra malos, geplant, wil het niet opkomen; uitgetrokken, niet verwelken* (zoo men het plant, zoo men het uittrekt, enz.). In zulke twee tegenover elkander met verzwegen conjunctie geplaatste bijzinnen, bezigt men vaker 't derde circumst. passief (§ 114, 3°.).

§ 101. Ook bezigt men een substantief, 't zij formeel of niet, om een eenvoudig passief uit te drukken.

1°. Met de praepozitie *tu;* b. v. *tu bajangan* (letterl. *naar 't blok*) als eenvoudig passief van *mamajakkon* (iemand *in 't blok zetten*); b. v. *bejasa akka* [1] *tu bajangan hamú, waarom zijt gijlieden in 't blok vastgezet?* Men kan ook *tu bajang* (een nominale vorm, die wel van *bajáng* te onderscheiden is) zeggen, maar dit is meer gebruikelijk in een bevel; b. v. *tu bajang ma i, zet die in 't blok!* Andere voorbeelden zijn: *molo indadong olo parboru mangalehon i, tu gadis ma boru-boru i, indien de vader het* (die boete) *niet wil geven, dan worde de* (overspelige) *vrouw verkocht* (*gadis* is bloot nomin. vorm); *djolma mangadop do tijopon, anggo tu gadis indadong djadi, als dienstbare moet* (die persoon) *gehouden worden*, maar hij *mag niet verkocht worden; alai anggo di lehon do pangurason, indadong saut tu gadisan* [2], *maar zoo hij de zuivering-boete wèl geeft, dan gaat haar verkocht worden niet door; anggo na so tu gadis hinán do di-pangido tondi alé ináng! adóng olo iba tu gadis* (lb. bl. 241, r. 17 v. o.), *zoo de tondi niet eischt, dat men verkocht wordt o moeder! is het dan waarschijnlijk dat men verkocht wordt? molo so targararsa, tu gadis ma i, indien hij het niet betalen kan, dan worde hij verkocht!* vgl. voorts *tu talutuk, tu pantjang* (M.), *tu tali*, enz.

2°. met *hona* (*geraakt zijn*) er voor; b. v. *hona sapata, vervloekt worden* of *zijn*, ten gevolge daarvan, zooals het geloof is, lijden; *kĕna sumpah* (D.); *hona hata, uitgejakkerd worden met woorden, een schrobbering gekregen hebben; hona udan, door regen geraakt worden, beregend worden* (*Twist van Sang Maima en Datu Dalu*, bl. 19, r. 16 van onder); *paima djolo singirmí na so hona garar, heb geduld als je belieft met je*

---

[1] Zie § 58, 2°.

[2] Is een passief-verbaal substantief (§ 132).

oreditum, *dat niet betaald is* (waarin *garar* nomin. vorm is); *kona luntak kona dege* (M.), op verschillende wijze betreden worden, *betrappeld worden*, b. v. door een kudde buffels (*dege* en *luntak* zijn beiden nominale vormen); vgl. § 111, onder. —— Een enkele maal wordt vóór 't substantief nog de praepozitie *di* gebezigd met de beteekenis *door*; b. v. *unang kami kona di adji ni kalak*, *opdat wij niet geraakt worden door 't tooverbeeld van een ander*.

3°. *kurang* plaatst men vóór een nominalen vorm om *niet genoeg ge* —— uit te drukken (zie boven § 49 onder).

D. bezigt *mi pĕrdejān* (§ 129) = *tu gadisan; si-kĕna ĕmasnu, die door uw goud geraakt is*, d. i. die door u gekocht is, om niet *tinokornu* (§ 115) te zeggen; *si-mĕrdabukĕn kĕna oltĕpna idi, die door zijn blaasroer geraakt vielen*. 't Gebruik van intransitieve werkwoorden als eenvoudig passief is hier niet verschillend van dat in T.; b. v. *si-tadingna i, 't geen er van achter gelaten is*, wat van 't vleesch nog niet gehaald is (lb. bl. 248 onder).

Het circumstantieële Passief.

Hiervan zijn drie soorten, die hier *eerste*, *tweede* en *derde passief* zullen heeten. In 't *tweede* en *derde passief* wordt 't aanhechtsel *i* door *an* vervangen. In 't *eerste passief* verschilt de imperatief niet van den nominalen vorm (zie § 99).

1. *Het eerste Passief.*

Bij *'t eerste passief* noemt of denkt (§ 100, onder) men aan 't voor- § 102.
werp, waarvan de inhoud van 't werkwoord uitgaat (de *agens*).

a. Verzwegen wordt:

1°. de tweede persoon (*ho*) in den passieven imperatief; b. v. *buwat*, *worde* (het) door U *genomen* (*mambuwat*); *pauli*, *worde* (het) door U *verfraaid* (*pauli*[*hon*]); *bunu*, *worde* (hij, enz.) door U *gedood* (*mamunu*); *panaek*, *worde* (de boom) door U *beklommen* (*manaek*); *pangido*, *worde* (het) door U *geëischt* (*mangido*); *pakkulingi*, *worde* (hij) door U *aangesproken* (*makkulingi*, bl. 103, *a.*); *parorot*, *worde* (het kind) door U *opgepast* (*marorot*, bl. 94), enz. Slechts zelden wordt de tweede persoon er nog achter genoemd, en ingeleid door de praepozitie *di*; b. v. *bowan ma di ho eme na sadappang* (§ 8) *on*, *worde door U deze appang rijst medegenomen*, in welk voorbeeld *di ho* tevens *voor U* uitdrukt (bl. 108, *a.*).

2°. de derde persoon (*ibana*, § 140), terwijl vóór den nominalen vorm *di* (*Aant.* onder § 147) geplaatst wordt; b. v. *di-buwat*, door hem,

haar *wordt* (het) *genomen*; *di-pauli*, door hem, enz. *wordt* (het) *verfraaid*; *di-parorot*, door hem wordt (het kind) *opgepast*, enz. —— Wordt de *agens* met een substantief *genoemd*, zoo volgt hij onmiddelijk; b. v. *di-panaek radja i, door den Vorst werd* (de boom) *beklommen*. Nooit wordt *di-baen* als praepozitie (*door*) in dit geval gebezigd, en *wil* men het bezigen als inleider van den agens, dan moet het passief uitgedrukt worden door een intransitief werkw.; b. v. *talu au di-baen, ik ben overwonnen door hem gemaakt, ik ben door hem overwonnen* (vgl. lb. bl. 159, r. 4); *ripas ma au di-baen begu, ik worde vernietigd door de geesten.*

M. bezigt *ija* (§ 140) na den nominalen vorm, zoo de *agens* een *bepaald bezield wezen is*, of als zoodanig voorgesteld wordt; b. v. *di-buwat ija*, door hem, haar, gemelde persoon *wordt* (het) *genomen*, maar *di-buwat*, door het, een ding, of door iemand, ik weet niet wie, *wordt* het *genomen*. Een enkele maal wordt een levenloos voorwerp als agens met *sa* aangeduid; b. v. *malé do au boti sorat di baentja, ik ben hongerig zoo beladen zijnde door dat gemaakt*. Zoo men dat voorwerp noemt, maken zoowel *ija* als *sa* plaats voor 't substantief, dat voorwerp voorstellende; b. v. *di-buwat dadaboru i* (het) *wordt door gemelde vrouw genomen*.

f. Verbet. D. bezigt *i*, dat er ook praepositie is, en een bijvorm die in T. nu en dan nog gevonden wordt (§ 159, 1° onder) in plaats van *di*; b. v. *i-buwat* = *di-buwat; dok, door hem* of *haar wordt* het *gezegd* (bl. 40, I, *b*).

§ 103. *b*. De *eerste persoon enkelvoud* wordt uitgedrukt door 't aanhechtsel *hu* vóór den nominalen vorm; b. v. *hu-buwat, door mij wordt* (het) *genomen; hu-pauli, hu-panaek, hu-parorot*, enz. Op dezelfde wijze wordt *de eerste persoon meervoud inclusief* door 't pronominale aanhechtsel *ta*, vóóraan geplaatst, uitgedrukt; b. v. *ta-buwat, door ons*, U en mij, *wordt* (het) *genomen; ta-pauli, ta-parorot, ta-panaek*, enz. De *eerste persoon meervoud exclusief* (§ 140) wordt uitgedrukt door vóóraan *hu* en achteraan *hami* te plaatsen; b. v. *hu-buwat hami, door ons*, mij en een ander dan gij, *wordt* het *genomen; hu-pauli hami, hu-parorot hami, hu-panaek hami*, enz.

c. De *tweede persoon enkelvoud* en *meervoud* wordt achteraan geplaatst, en *di* vooraan; b. v. *di-buwat ho, door U wordt* (het) *genomen; di-pauli ho, di-parorot ho, di-panaek ho*, enz. Even zoo *hamú* en *hamuna;* b. v. *di-buwat hamú* of *hamuna, door Ulieden* of *door U* (§ 140) *wordt* het *genomen; di-pauli hamú* (of *hamuna*), *di-panaek hamú* (of *hamuna*), enz.

d. De *derde persoon meervoud* (*nasida*), die in zekere gevallen ook in plaats van *ibana* gebezigd wordt (§ 140), plaatst men achteraan te gelijk met *di* vooraan; b. v. *di-buwat nasida, door hen wordt het genomen; di-pauli nasida, di-parorot nasida, di-panaek nasida*, enz.

Aanm. 1. In sommige tongvallen bezigt men in plaats van *ta* (*δ*) *ita* (Naipospos), en *sita* (*Siambaton*, vgl. D. hieronder); b. v. *ita-buwat, sita-buwat* = *ta-buwat.*

Aanm. 2. Een voornaamwoord, dat anders veranderd of verkort in dit passief optreedt, kan in zijn geheel blijven, zoo het gevolgd wordt door een bepaling, en krijgt dan achteraan een plaats, terwijl *di* vooraan komt; b. v. *di-papele-pele hami Naipospos*, hij (genoemde geest) *wordt door ons Naipospossers begiftigd*, wij Naipospossers plegen hem offeranden aan te bieden (*di-papele pele hami* in plaats van *hu-papele pele hami*, omdat *hami* appositief bepaald is door *Nai-pospos*); *aso di-begé hita na di pattangan on, opdat* (het) *gehoord worde door ons die in deze krijgsopo zich bevinden* (*di-begé hita* in plaats van *ta-begé*, omdat *hita* bepaald is door *na di pattangan on*).

M. plaatst *hami* voorop; b. v. *hami-buwat* = *hu-buwat hami.* In plaats van *nasida* bezigt men in 't Zuiden *halahí* (§ 10) of *alaí* (bl. 26 B. II, *d.*), en in 't Noorden *halaní* (§ 140). Voorts is er slechts *hamú* in gebruik.

D. bezigt *si* in plaats van *ta* (vgl. *Aanm.* 1); b. v. *si-buwat* =*ta-buwat.*

Tot het eerste passief behoort ook *'t poda-passief*, dat in 't dage- § 104.
lijksch leven slechts bij 't opgeven van recepten en voorschriften, op de wichelkunst betrekking hebbende, gebezigd wordt. Het drukt de derde persoon door *da* in plaats van *di* uit, maar de persoon is dan steeds onbepaald, terwijl er tevens meestal een wensch of begeerte door uitgedrukt wordt; b. v. *da-buwat, worde genomen* wat volgt, 't een of 't andere ingrediënt, *men neme* dit of dat; *da-tortori, worde* het *ondanst, men danse rondom* het. In de spreektaal is het verdrongen door 't derde passief (§ 115, 2°). — Over den oorsprong van *da*, zie *Aant.* onder § 63.

Wat *het gebruik van het eerste passief* betreft, men bezigt het gaar- § 105.
ne, zoo 't geen, waarvan de inhoud van 't werkwoord uitgaat (*de agens*, subject van 't actief), of 't geen, waarop het als handeling voorgestelde onmiddelijk betrokken wordt (*patiens*, object van 't actief), 't zij bekend of bepaald is; b. v. *lao ma ibana medang-edang tu balijan, dida ma parbuwe ni rukkung-banggik nunga sai marrara* (§ 52, 3°.) *di-baen lamunna* (lb. bl. 1), *hij ging zich naar buiten vermeijen*, (en) *door hem werden*

gezien rukkung-banggik vruchten steeds rood wegens hunne rijpheid (die rood waren van rijpheid); *dipi ma ro doli-doli tu lambungna* (ter zelfder plaats), *door haar* (gemelde Vorstin) *werd gedroomd, dat een jongeling aan hare zijde kwam; tijop ihurhón, alai unang di-paluwa ho* (lb. bl. 139), *pak aan deze mijn staart, maar worde die niet door U losgelaten* (*laat* die *niet los*); *di-soluk ma badju-badjuna i* (lb. bl. 129), *door hem werd zijn buis aangetrokken; di-bereng ma tu toru* (lb. bl. 30, r. 4), *door haar* (waarvan reeds gesproken is) *werd naar beneden gezien*, maar eenige regels verder in 't actief *manaili musé ma ibana tu gindjang* (*hij keek weder naar boven*), omdat de persoon als een nieuw onderwerp wordt besproken. Zoo op den *agens* de nadruk is, 't geen natuurlijk ook 't geval is in een vraag met *wie?*, dan bezigt men 't actief; b. v. *ise mambuwat, wie heeft* het ('t reeds te voren genoemde buisje) *genomen?; si-anak ni namboruna hapé mambuwat badju-badjuna i, haar verloofde zelf* (niemand anders), *blijkt het, heeft haar buisje genomen; ise do manggarari utangmi, wie toch heeft uwe schulden betaald?; aha mamunu, wat heeft* hen (de gemelde bewoners dier vijandelijke *huta*) *gedood?; au do mambaju i* (lb. 15, r. 11 v. o.), *ik zelf heb dien* buidel *gevlochten; debatá do manadjomi, de Goden hebben* die (te voren genoemde dorens) *scherp gemaakt.* Ook zoo de nadruk ligt op den wil, bezigt men 't actif; b. v. *na naing mamunu do ho di au* (lb. bl. 295), *gij wilt mij dooden; molo hamú mamunu au, behá baenon* (lb. bl. 15, r. 5), *indien gij mij wilt dooden, wat kan ik er tegen doen?* Dat 't object bij 't actief onbepaald of onbekend is, is § 45 reeds gezegd. Men zal nu ligt begrijpen, waarom men niet *di-buwat ise* (*door wien is* het *genomen?*), *di bunu aha*, enz. kan zeggen, maar altijd bij *ise* en *aha* 't actief moet bezigen. Van daar ook, dat 't substantief of voornaamwoord, dat als agens optreedt, de beteekenis van *zelf, in eigen persoon* kan hebben zoo 't actief gebezigd wordt; b. v. *nung i mangalejan pogu ma si-djonaha duwa bitsang di paranganna na mamunu musu inon, anggo na duwa musuna na mate i indaong di-lehon pogu, ai si-djonaha inon do mamunu musu i na duwa* (lb., bl. 225), *daarop ging Djonaha een pogu betalen, twee bitsangs, aan zijn krijgsknecht, die gezegden vijand had gedood*, maar *voor de twee overige vijanden, die gesneuveld waren, werd door hem de pogu niet uitbetaald, want Djonaha zelf had die twee vijanden gedood.*

§ 106. Dit passief, zoowel als het derde (§ 114), kan voorts zoo gebezigd worden, dat de voorgestelde handeling haar beslag nog niet heeft verkregen, zoodat zij slechts een bedoelde is (§ 45). Deze beteekenis heeft

het vooral in tegenstelling met 't tweede passief (§ 108), of de stamwoorden, die op dezelfde wijze als 't tweede passief geconstrueerd worden (§ 110); b. v. *di-dadap, indadong dapotsa* (§ 110), *door hem werd naar* dien neerhangenden wortel *gereikt, niet werd* die *door hem bereikt*, hij strekte zijn hand er naar uit, maar kon er niet bij komen; *di-togu, indadong tartogusa* (§ 109), *door hem werd* aan het ding *getrokken om het voort te krijgen*, het *konde door hem niet voorgetrokken worden; djuppasa* (§ 110) *ma ulok, di-uppat ma piso i, indang taruppatsa* (§ 109), *door hem werd een slang aangetroffen*, en *door hem werd getrokken aan 't zijdewapen* om het uit de schede te krijgen, *niet kon* het *door hem uitgetrokken worden*. Ook 't verband kan het deze beteekenis geven; b. v. *dinum ma di djulu, lao ma tu djae, hij wilde van* 't water *beneden* (aan den zeekant) *drinken*, het *ging naar boven* (naar den bergkant); *hij wilde* er *van drinken boven*, het *ging naar beneden; di-takkup ma tijan tanduk ni horbo i, lao tu ihurna; di takkup ma tijan ihurna, lao tu tandukna, hij wilde* gemelden vogel *aan de horens van den buffel vangen*, de vogel *ging naar de staart van den buffel, hij wilde* hem *vangen aan de staart*, de vogel *ging naar de horens van den buffel*. Soms wordt *tutú* er bij gebezigd, om 't gelukt zijn der handeling aan te duiden, maar dan kan 't verband nog zoo zijn, dat er een ander woord noodig is, om 't al of niet plaats hebben er van uit te drukken; b. v. *di-gadis halak ma tu radja i si-salamat pandjang gumba, dung ni, asa di-tuhor radja i ma tutú* (lb., bl. 89, r. 12), *door iemand werd S. P. G. aan den Vorst verkocht, dat reeds zijnde, werd* hij *door den Vorst werkelijk gekocht*, maar *di-bola ma tutú haju i, manigor maponggol ma takke, door hem werd getracht den boom te kloven, terstond* daarop *brak de bijl* (zonder dat de boom er door gekloofd werd). Om 't al of niet gelukken uit te doen komen, bezigt men er woorden bij, die *een getroffen zijn* (b. v. *hona*), *een doorgaan* (b. v. *saut*), of *een verkregen worden* (b. v. *dapot*) beteekenen; b. v. *songon na habang do, hu-ida, pidong i tu na dao sowada hona di-ultop ho, als vliegende naar de verte wordt door mij gezien die vogel zonder door U geblaasroerd geraakt te zijn; molo na tutú do na hona ni-ultopmí, zoo 't waar is, dat getroffen is hetgeen, waarop door U met 't blaasroer geschoten is*, enz.; *nunga dapot au ho hu-bijop, reeds zijt gij door mij verkregen door mij gepakt; dapot di-lijap timus ni api na di ngarngar i atap ni kudon i, de onderkant van die pot werd door de rook van 't vuur, dat in de potscherf was, geblakerd; aha di-boto ho pagabur batu on, asa saut hu-pault hami baen parau, wat wordt door U geweten om dezen steen zacht te maken, opdat*

er door ons werkelijk een vaartuig van gemaakt worde (opdat het ons gelukke er een vaartuig van te maken).

M. Als voorbeelden alhier mogen dienen: *di-tiham ija ma bajo i, nada but, door hem werd naar gezegden man gestoken, niet werd* die *getroffen; di-lipat ija huting i, nada hona, door haar werd naar de kat geslagen, niet werd* die *geraakt.*

§ 107. Verder moet opgemerkt worden, dat bij dit passief 't subject doorgaans met een praepozitie, die een rigting in zich sluit (meestal *tu*), wordt ingeleid, zoo 't werkwoord een beweging of rigting in zich sluit, en men bij 't subject aan een plaats kan denken; en dan zelfs een intransitief optredend werkwoord dezen passieven vorm hebben; b. v. *di-timbung ma tu aek, door hem werd gesprongen naar de rivier* (hij *ging* in de rivier springen), niettegenstaande *manimbung* intransitief gebezigd wordt; *di-tikkir ma tu gadong, door hem werd koers gezet naar de gadong's,* naar den akker waar gadongs geteeld worden (hij *ging* naar den gadongakker); *di-porsan ultopna i, di-dapoti tu harungguan i, door hem werd zijn blaasroer geschouderd,* en *door hem werd de vergadering bezocht* (hij *ging* de vergadering bezoeken); *mallangei* (§ 54) *ma porkis, di goki ma tu huta, de mieren zwommen,* en *gingen de huta vullen; midjur ma si-bobak sijan bagas, di-topot ma tu harbangan i, B. ging naar beneden van het huis,* en *door hem werd naar de poort gegaan; di-tailikon ma tu hambirang, door hem werd gekeken naar de linkerkant; di-tadikkon ma tijan i, indadong saut minum ibana, hij verliet die plaats,* en *van zijn drinken kwam niets,* hoewel 't subject ook zonder praepozitie kan voorkomen, wanneer het niet een plaats is: b. v. *di-tadikkon ma na matena i, door hem werden zijne dooden achtergelaten.* Dit gebruik van 't passief heeft verdere uitbreiding gekregen, en wel zulk eene, dat zelfs werkw. die in 't actief nooit transitief optreden, dezen passieven vorm aannemen; behalve het boven aangehaalde *di-timbung* vindt men ook *di-lodjong*, ofschoon een *mangalodjong* als transitief werkwoord niet voorkomt, en men 't intransitieve *mallodjong* in 't actief *moet* gebruiken; b. v. *ro ma si-bobak di-lodjong ma tu dalan i, Bobak kwam,* en *liep hard naar gezegden weg.* Soms krijgt een transitief werkwoord in het passief, op deze wijze met een praepozitie gebruikt, een geheel andere beteekenis; *mandjuldjul* b. v. heeft in 't passief zijn subject zonder praepozitie, zoo het: *in weerwil van* iets *gaan* beteekent (*di-djuldjul ma udan na doras i, door hem werd in weerwil van dien zwaren regen gegaan*), maar met *tu* be-

teekent het slechts *ergens naar toe gaan*, van iemand, die in verlegenheid is; b. v. *tu dja ma ta-djuldjul, wervaarte toch zullen we ons begeven?* Nog eenige voorbeelden voeg ik hier bij: *di-panigorhon* (§ 116) *ma nijân tu hutanasida, hij zoude regtstreeks naar zijn huta gegaan zijn*, zoo niet, ens.; *di-ototson nasida di dalan i, door hen werd een rei geformeerd op gezegden weg*, zij liepen in een rei achter elkander op dien weg; *di-habakkon ma tu gindjang* (lb., bl. 181 onder), *door hem werd naar boven gevlogen*, waar *habang* zoude gebruikt zijn, zoo de agens niet reeds bekend was (§ 105). De transitieve werkwoorden met 't aanhechtsel *hon* zijn vooral op deze wijze in gebruik, daar in de oorspronkelijke beteekenis van 't aanh. een rigting opgesloten ligt (bl. 105). Bij een diergelijk gebruik van 't passief kan men het subject ook als verzwegen beschouwen, door aan te nemen, dat een woord weggelaten is, dat 't zij *lichaam* of een deel er van voorstelt, 't zij een reflexif voornaamwoord is; *door hem werd gevlogen met* zich *naar boven, door hem werden* hunne ligchamen *op den weg in een rei geplaatst; door hem werd met* zijn oogen *naar den linker kant gekeken* (vgl. de pas aangehaalde voorbeelden). Immers 't reflexive voornaamw. of een substantief, dat als zoodanig optreedt, wordt dikwijls verzwegen, zooals reeds gebleken is uit § 66 [1]. In *di-ruwari nasida tu balijan* (*zij gingen naar buiten*) moet men de plaats, die ontruimd wordt, als verzwegen subject beschouwen [2].

D. bezigt wel eens een werkwoord met 't aanh. *i;* b. v. *i-kabangi mi tĕruh, door hem werd naar beneden gevlogen.* Overigens verschilt deze tongval niet van T. en M.; van daar *i-sohkĕn mi tĕruh, door hem werd aangekomen naar beneden* (hij maakte dat hij beneden kwam).

2. *Het tweede Passief.*

Om dit passief uit te drukken wordt vóór den nominalen vorm 't § 108.

---

[1] Van 't gebruik van 't passief der op bl. 130 behandelde werkwoorden mogen de volgende voorbeelden nog aangehaald worden: *di-padasip sikkam na ruwangen ma tutú, de holle sikkam-stam sloot zich werkelijk; pasingom ma musó, sluit u weder; paendjap djolo alé korbó asa bahkit kami tu tanggurungmi, leg U neder als je blieft! buffel! opdat we op uw rug stijgen.*

[2] We kunnen het eerste passief zeer goed wedergeven door ons actief met een voornaamwoord zonder klem uitgesproken; b. v. *ta-alap ma, halen we het.* Dit circumstantiëele passief verdient wel het eerste genoemd te worden, daar het onder alle passieve vormen den eersten rang bekleedt.

voorhechtsel *tar* [1] of *ha* [1] geplaatst. Altijd bezigt men 't voorhechtsel *ha*, zoo 't actief 't aanhechtsel *i* heeft, dat in dit passief vervangen wordt door *an*. Dit passief drukt de *uitvoerbaarheid* der voorgestelde handeling uit, en wordt dan zeer vaak te gelijk met een ontkenning gebezigd. Steeds is hierbij de wil van den agens buiten 't spel, zoodat dit passief ook de *toevalligheid* uitdrukt. Waar dit laatste 't geval is, moet men altijd 't voorh. *tar* (§ 6, IV) bezigen, behalve bij de werkw. met 't aanhechtsel *i*, die in dit passief 't voorhechtsel *ha* moeten hebben, terwijl bij de werkwoorden, die geen aanhechtsel of 't aanhechtsel *kon* hebben, *ha* naast *tar* in gebruik is, mits de uitvoerbaarheid bedoeld wordt. Dat dit passief ook als eenvoudig passief kan optreden, hebben we boven (§ 100) reeds gezien.

§ 109. Zoo de persoon, die de voorgestelde handeling al of niet heeft kunnen volvoeren, vermeld wordt, dan wordt 't substantief of voornaamwoord, dien persoon aanduidende, onmiddelijk achter den nominalen vorm geplaatst, terwijl *ibana* door 't aanh. *sa* wordt vervangen; b. v. *indang habuwatsa* (of —— *tarbuwatsa*), het *kan niet door hem genomen worden*. De overige voornaamwoorden blijven ongedeerd; b. v. *tartuhor kita*, het *kan door ons gekocht worden; tartuhor au*, het *kan door mij gekocht worden*. Als voorbeelden van dit passief mogen dienen: *tartuhor kita do na sa i, kan het door ons voor zóoveel gekocht worden?; indang be hapatangi-tangi* (zie bij *de herhaling*) *sowarana i, niet meer kan aangehoord worden zijn stem; indang be hapaida-ida te ni horbona i mabaor tu tapijatta i, niet meer is te zien de drek van zijn buffels vloeijende naar onze badplaats* (het is niet mogelijk bedaard te blijven aanzien, dat de drek van zijn buffels onze badplaats bezoedelt); vgl. *tartogusa* en *taruppatsa* in de aanhalingen in § 106. —— Zoo dit passief de toevalligheid uitdrukt, kan het door een ander woord van den agens gescheiden worden, en moet er vóór 't substantief of voornaamwoord een praepozitie gebezigd worden; b. v. *tarbegé ma tu baji, het raakte gehoord aan gezegden persoon; tarbegé ma tu nasida, zij hoorden* het *toevallig*, het *kwam hun ter ooren*. Waar het een active beteekenis schijnt te hebben, zoo als in *taruli* (zie Wdb. onder *uli*), is het toch te verklaren als een passief, dat als 't ware een toestand voorstelt, daar de wil buiten 't spel is. —— Een vragend voornaamwoord als b. v. *ise* mag nooit achteraan komen; van daar *ise ma na tarhona dege bagas on, wie zou het zijn, die*

[1] Over de oorspronkelijke beteekenis zie *Aant.* onder § 147.

in staat is dit huis te betreden? (wie zou zich verstouten dit huis te bezoeken?).

Er zijn *stamwoorden, die op dezelfde wijze als 't tweede passief wor-* § 110.
den geconstrueerd; zij zijn *djuppa* of *djuppang*, *dapot*, *suda* en *tamá;* b. v. *djuppasa ma ulok, hij vond bij toeval een slang; ulok na djuppasa i, de slang, die door hem bij toeval gevonden werd* (dien hij ontmoette); *indadong dapotsa, hij konde* het *niet in handen krijgen; abittu pe indang adóng dapot au, zelfs een kleed voor mij* (§ 151) *is door mij niet kunnen verkregen worden* (ik heb zelfs, waarmede mij te kleeden, niet kunnen krijgen); *na dapot djudji do i, die door het spel verkregen is* is *die* (hij is iemand, die door 't spel in slavernij is geraakt); *dapot tarihon i si-paundot, door gezegde tarihon is een si-paundot-vogel gevangen; indang tamá ho, indang tamasa* (zie Wdb.); *indang sudau* (§ 8), *indang sudasa* (zie Wdb.). —— Zoo een woord er tusschen in gevoegd wordt, dan wordt het subst. of 't voornaamw. door een praepozitie, meestal *di*, ingeleid, en 't aanh. *sa* moet dan door *ibana* of *nasida* vervangen worden (§ 109, onder); b. v. *dung dapot saluhutna di anggina, toen alles door zijn jongeren broeder verkregen was,* of *dung dapot saluhutna dibana* (of *di nasida*). —— Zulke woorden kunnen ook op zich zelf als substantief optreden, mits bepaald door *ni* en een substantief, of door een pronominaal aanhechtsel, terwijl dit met den vorm met het voorhechtsel nimmer kan; b. v. *djuppa ni mamis, het aangetroffen worden van 't stervensuur; dapotnami, ons gevangen worden* (ons de dupe er van zijn).

M. bezigt *ija* van bezielde voorwerpen (vgl. onder § 102), maar anders ook 't aanhechtsel *sa;* b. v. *tarbuwat ija,* het *kan door hem genomen worden; dapot ija* = *dapotsa.* Voorts worden hier ook *kona* en *talu* op dezelfde wijze geconstrueerd; b. v. *nada talu au,* hij *kan door mij niet overwonnen worden* (ik ben niet tegen hem opgewassen); *talu bisuknija do gadja, een olifant is door zijn loosheid kunnen overwonnen worden; konasa, door dat is* het *getroffen* (*dija ma hu-ida na konasa i, waar is, dat ik* het *zie, wat er door getroffen is?* wat de vermelde fuik heeft kunnen vangen).

D. bezigt ook *tĕr* bij de werkwoorden met 't aanhechtsel *i*, dat hier door *ĕn*, in plaats van *an* (bl. 36, III), vervangen wordt; b. v. *tĕrtĕbusĕn* = *katobusan; tĕritjingĕn sĕngsĕng mo kunukĕn dahan kajuwara pĕmungkahĕn* (lb., bl. 139, o.), *de hoofdtak van den ficusboom werd door de sĕngsĕng bij ongeluk bescheten* (*mĕngitjingi* = *mangitingi*, bl. 103); *tĕrnakanĕn* (lb., bl. 174) = *kaindahanan* (*mĕngĕnakani*, § 50, 1°); *tĕrtjekepĕn aku* (lb., bl. 246, *b.*) = *katijopan au.* Daar-

entegen bezigt het *kengĕlĕn* van *engĕt* (= *ingot*) in de beteekenis van *plotseling iets in 't hoofd krijgen*, en dan wordt de persoonaanduiding voorop geplaatst; b. v. *ulang ija kengĕlĕn aku nina mĕngĕmbalangkĕn, opdat het hem niet in 't hoofd kome te zeggen, dat ik het te zoek heb gebracht.* Door zulk een constructie wordt de persoon voorgesteld als in een toestand te verkeeren, te weeg gebragt door 't geen 't werkwoord voorstelt. Zoo ook bezigt men *kĕ*, waar deze passive vorm een beroofd zijn, een overvallen worden (§ 112) beteekent; van daar *kĕpatēn* naast *kĕmatēn* = *mateen* (§ 134); *kĕmagōn* = *agoan*. —— *tĕrpangan* bezigt men met de beteekenis van iets *te eten kunnen krijgen* (*kono tĕrpangan nakan, ge hebt gekookte rijst te eten kunnen krijgen*). —— Overigens is hier 't taalgebruik 't zelfde; b. v. *aku ĕnggo djumpa djĕbak, ik ben in een djĕbak geraakt* (er door kunnen gevangen worden); *tĕrdĕdoh aku* (lb., bl. 198, o.), zij zijn *niet opzettelijk* maar bij toeval *door mij vertrapt geworden*.

§ 111. Voorts bezigt men 't voorhechtsel *tar* ook vóór intransitief gebezigde werkwoorden en substantieven, 't zij formele of niet, om een toestand aan te duiden, waarin door 't lot, bij ongeluk of toeval, vervallen wordt. 't Werkwoord moet dan een passieven of nominalen vorm (§ 30, VII) aannemen, terwijl in dit geval altijd 't voornaamwoord, en nooit 't aanhechtsel *sa* gebezigd wordt; b. v. *tarpodom ibana, hij is in slaap geraakt* (*modom*); *targadis ibana, hij is door 't ongeluk verkocht* (in slavernij geraakt, *margadis*, bl. 100, *Aanm.*). En zoo vindt men *tartulut, tarpindjil* en andere passieve vormen, die allen zulk een toestand voorstellen, zonder dat er altijd een active vorm tegenover staat. Met een negatie beteekent zulk een vorm weder *niet kunnen in dien toestand geraken*; b. v. *indang be tarpodom ibana, hij konde niet meer in slaap komen* (het gelukte hem niet meer te slapen, door dat geraas). Van een substantief afgeleid, beteekent deze vorm het in een toestand geraken, die 't gevolg is van de werking van het door 't substantief voorgestelde; b. v. *targodung, in een kuil* (*godung*) *raken, tarsuga, door een suga bij ongeluk gewond worden; tarbasir, tarkalak* (zie Wdb.), enz. 't Subst. kan in dit geval ook een adverbiale beteekenis hebben (§ 124), alsof het met een praepositie er vóór als bijwoord optrad; b. v. *tarduru, aan de kant raken, verdrongen worden* door een ander, die meer naam heeft; b. v. *na dung tarduru ibana baenommu* (lb., bl. 12, r. 5 v. o.), *voorzeker zal zij door U aan de kant raken* (men zal niet meer van haar als van een mooi meisje spreken, zoodra men U gezien heeft); *tarpudi, achter raken* (*di-pudi, achter*, § 156). —— Met *bona* heeft het voorhechtsel

de bepaalde beteekenis van *in staat zijn, zich verstouten*, en dan kan achter *kona* nog een nominale vorm geplaatst worden; *tarkona dege* (§ 109, onder) is dus als *tar* + *kona-dege* op te vatten (§ 101, 2°). —— Over *taripar* zie § 32, *Aanm.*

Zoo dit passief van een substantief afgeleid is, en een vorm heeft, § 112.
dien het, afgeleid van een werkw. met 't aanhechtsel *i*, moet hebben (§ 108), dan beteekent het *overvallen worden door 't geen dat substantief voorstelt;* b. v. *kabornginan, door de nacht overvallen worden; kaudanan, door den regen overvallen worden.* Zelfs van twee woorden maakt men zulk een passieven vorm; b. v. *kagodangan aek* (of *kabolonan ajok*), *door hoog water overvallen worden* (zoodat men de rivier niet durft door te waden); *katorangan ari, door het daglicht overvallen worden; kabotan ari, door den avond overvallen worden.* Zulke vormen kunnen wijders ook gevormd worden van een werkwoord, zonder dat het 't aanhechtsel *i* behoeft te hebben; zoo vindt men b. v. van *matorban* en *maguling* (§ 44), *katorbanan dolok, door een berg overstort worden; kagulingan batu, door een rots overrold worden* (een rollende rots op zich krijgen); zoo ook *karoppahan kariara na bolon, door een grooten ficusboom overvallen worden* (een grooten ficusboom op zich krijgen); *kadondonan dolok* kan men ook van *mandondoni* afleiden; vgl. *kapuloan, kapultongan*, enz. —— Sommige woorden van dezen vorm kunnen niet op 't eerste gezigt op dezelfde wijze verklaard worden, daar zij door 't gebruik hunne beteekenis gewijzigd hebben; b. v. *kadaijan, verlekkerd zijn* (door de smaak overvallen worden); *kadebatán, door de Goden vervloekt worden*, enz. Met een negatie volgen diergelijke vormen den algemeenen regel (§ 109); b. v. *kaba-kaba na so kadingdingan, een storm die niet kan beschot worden* (waartegen geen beschot bestand is, of waarvoor men zich niet beschutten kan). In dit voorbeeld kan *kadingdingan* als van een werkwoord *mandingdingi* (*voor* of *tegen* iets *een beschot maken*, § 150, 1°.) afgeleid te zijn beschouwd worden, zoodat de letterlijke beteekenis is: *waarvoor geen beschot kan gemaakt worden.* —— Als bijwoord is *kaduwán* (§ 82, *a.*) in gebruik (*op den tweeden dag* na dezen, *overmorgen*); vgl. *kětělūn* (D.).

M. heeft *kaduwan* in plaats van *kaduwán*, en voelt dus de afleiding van *duwa* niet meer.

D. heeft *kěduwān* en *kětělūn* = *patoluna* (§ 68).

Vóor een kwalificatief werkwoord heeft 't voorhechtsel *tar* een ver- § 113.

minderende kracht, overeenkomende met onzen uitgang *achtig* (Eng. *ish*). De vorm passief zijnde, zoo valt 't voorhechtsel *ma* weg; b. v. *targorsíng*, *geelachtig* zijn, van *gorsíng; tarbottár*, *witachtig* zijn, van *bottár* (§ 42), enz. Voorts heeft het de beteekenis van *eenigzins* bij werkwoorden, die een toestand of beweging voorstellen, maar dan moet de passieve vorm den klemtoon op de laatste lettergreep hebben; b. v. *tartuwát* (van *tuwat*), *daalachtig*, d. i. *eenigzins schuins gehouden*, b. v. van iets, waaruit men schenkt. Ook vóor een substantief, waarvóor nog een praepozitie, heeft 't voorhechtsel dezelfde beteekenis; b. v. *nung i magulang badju-badju i tartutalaga ni bagas i, daarop rolde het buisje eenigzins naar den kant van 't huis, waar de talaga is* (het bereikte rollende de talaga niet volkomen, omdat het niet rond was); *di-pasurut* (bl. 130) *tartudjambur*, wetende, dat er aan de deur een bottang gespannen was, *week hij eenigzins terug naar de djambur.* — Zelfs vóor werkwoorden met 't voorhechtsel *mar* vindt men 't voorhechtsel; b. v. *tarmallubáng*, *eenigzins gaten hebbende; tarmarturpúk-turpúk*, *als 't ware in hoopjes zijnde.* In dit geval moet de klemtoon weder naar de laatste lettergreep verplaatst worden.

a. Zonderling zijn de vormen *tarpalobi* en *tarpasurung*, daar zij juist 't tegengestelde, namentlijk een hoogen graad der hoedanigheid, aanduiden. Zij worden als praedikaat van een hoedanigheid gebezigd; b. v. *tutú do marsigulut halak mambuwat ho, ai na tarpasurung ma rupám attóng sijan rupa ni halak* (lb., bl. 12 *m.*), *met regt twist men om uw bezit, want uw voorkomen is zekerlijk verreweg uitstekender dan die van een ander; ise ma si-baju hadjutmón, na tarpasurung ma hamalonní mambaju* (lb., bl. 15, o.), *wie toch is de vlechtster van deze uwe betelbuidel? zeer buitengemeen is hare bekwaamheid in 't vlechten!* Men zal beide deze vormen als passiven moeten verklaren, die de beteekenis van een eenvoudig passief hebben, en zal ze dus dienen af te leiden van een actief *pasurung*(*hon*) en *palobi*(*hon*), zoodat zij letterlijk: *uitstekend gemaakt* of *geacht* en *meerder gemaakt* of *geacht* beteekenen. Misschien moet men echter bij de verklaring van deze zonderlinge uitzonderingen aan Maleischen invloed denken (zie *Aant.* hieronder).

b. In plaats van 't voorhechtsel *tar* bezigt men ook *songon* (*gelijk*, *als*) vóor een kwalificatief werkw. voorafgegaan door *na*. 't Werkwoord of aldus optredend substantief (§ 43) heeft dan den klemtoon op de laatste lettergreep; b. v. *songon na bottár hu-ida* (bl. 91, boven), *songon na musú* (§ 43, *a*).

D. bezigt 't hulpwoord *narih* het vóoraan plaatsende; b. v. *narih gĕrsing* =

targorsĭng. Zoo het dit woord te gelijk met 't voorhechtsel *tĕr* bezigt, dan drukt het te gelijk een *veronderstelde mogelijkheid* uit; b. v. *muda narih tĕrhangke kono mĕralĕng panganĕn i asar idi nari, tĕnggokĕn bai nami, asa ku-taruhi kami panganĕn ko* (lb., bl. 138, *b*.), *zoo ge eenigzins onwillig m o g t zijn spijs van uit 't nest te gaan halen, roep het ons dan toe, opdat we U spijs toevoeren.* —— Vóor een telwoord een eenheid voorstellende, zamengesteld of niet, bezigt men 't voorhechtsel om 't telwoord een distributieve beteekenis te geven; b. v. *asa i-bĕrekĕn mo olĕe tĕrsirambar si-singkam dĕkĕt si-barbarĕn, daarop werd zoowel door S. als door B. één kleed ten geschenke gegeven* (ieder hunner gaf aan zijn schoonbroeder één kleed ten geschenke); *kĕrina mĕnggĕrit tĕrsikali, ieder van hen allen tokkelde 't instrument éénmaal.* Soms met *be* (§ 76*) te gelijk; b. v. *gĕnĕp tĕrsada be mĕrbadju-badju na sa-si-lako idi, ieder van die gingen had een buisje aan.* Verder te gelijk met een werkwoord met 't zamengestelde voorhechtsel *mĕrsi* (bl. 139); b. v. *pĕndoki mo na sa-kaltumu idi si-mĕrkabĕng kĕrina mĕrsisintak kabĕngna tĕrsada be, zeg aan allen, die even als gij vederen hebben, dat zij ieder zich één veder uittrekken.*

Aant. In 't Mal. geeft 't voorhechtsel *tăr* een hoogen graad te kennen; even zoo in 't Alfoersch van de Minahasa, waar het den vorm *taha* (of *tak* voor woorden, met een klinker beginnende) vertoont (vgl. *maha* of *mak* vóor een klinker, bl. 126 onder). In 't Ngadju-Dajaksch vindt men *ta* en *tara* als voorhechtsels van 't tweede passief; b. v. *tapatiroh* [1] = *tarpodom*, van *batiroh* (in plaats van *matiroh*, bl. 95 boven); *taraduwan* = *tarbuwat* (vgl. *Aant.* onder § 147).

3. *Het derde Passief.*

Dit passief bestaat uit den nom. vorm, en de praepozitie *ni* (§ 159, § 114. 3°., *Aant.*), die in *in* wordt omgezet, en in dezen vorm nu eens inh., dan weder voorhechtsel is (§ 26, *Aanm.*). Zoo de agens er bij vermeld wordt, en door een substantief genoemd, dan plaatst men dit door *ni* ingeleid achter den passiven vorm, terwijl men een der pronominale aanhechtsels bezigt, zoo slechts een voornaamwoord als agens optreedt; b. v. *na pinijo ni hordja, die geroepen zijn door een feest* (*mamijo*); *arta na tinadikkon ni amana i, de goederen, die door zijn vader zijn nagelaten* (*manadikkon*); *ni-dokku, het door mij gezegde* (*mandók*), *ni-ulám, het door U gedane.* Het aanhechtsel *i* wordt in dit passief ook door *an* vervangen; b. v. *tinortoran* van *manortori.*

[1] Dat hier de *p* in plaats van *b* gekomen is, is wel een bewijs dat 't voorh. *ba* oorspronklijk *ma* was.

M. bezigt steeds *ni* (vgl. D.), behalve in enkele geheel als substantief gebezigde woorden, zoo als *na binmat* (§ 115).

D. even als M.; b. v. *ni-pĕbĕbĕngkĕt mo nangkat ena* = *pinabongot ma nakkat on; si-ni-pindjamkĕnna* (bl. 36, IV en § 71) *bai* = *na pinaindjapponna na di; ni-pĕrkĕrbo* = *pinarkorbo* (§ 115, 4°.); *bĕningku si-ni-pĕpandekĕnku idi, 't ijser, dat door mij* aan hem *ter verzmeding werd gegeven* (= *bosikku na pinapandehotti*); *si-nipĕrbadjuna* = *na pinarbadjuna; ni-pĕtupa* = *pinatupa; ni-gĕrarĕn* (bl. 36, III) = *ginowaran*, enz. Daarentegen *tinĕnggongku, mijn genoodigden* (*mijn gast* of *mijne gasten*); *dinilona, zijn genoodigden*; vgl. *dinalangĕn* (*mĕndalangi*), *dinarohĕn* (*mĕndarohi*), en nog een paar als substantiven gebezigde woorden.

§ 115. Wat *het gebruik* betreft *van het derde passief*, het volgende is er bij op te merken:

1°. *In een attributieve zinsnede*, zoodat het overeenkomt met ons lijdend deelwoord, wanneer dit als adjectief een substantief bepaalt. 't Relatieve voornaamwoord *na* wordt er in dit geval vaak te gelijk bij gebruikt, maar wij moeten dit dikwijls door een relatief bijwoord, of een relatief voornaamwoord in den vierden naamval vertalen; b. v. *pidong na ni-ultopmí*, de vogel waarop door U met 't blaasroer geschoten is (*de vogel die door U geblaasroerd is*); *babi na tinakkona i*, 't varken, dat hij gestolen heeft (*'t varken, dat door hem gestolen is*). —— In een vraag, die bij ons gerigt is op 't object van een werkwoord in 't actief, bezigt 't Bat. dit passief, en maakt 't vraagwoord tot het subject (zie de reden § 147); b. v. *aha ni-ulám tu ladang on, wat gaat ge* (§ 36) *in dit land doen?* (letterlijk: *wat wordt door U naar dit land gedaan*); *aha na pinasahammu, wat is 't geen waarop door U steeds geklopt wordt* (*waarop klopt gij steeds?*). —— Zonder een agens er achter, heeft dit passief nagenoeg den zin van een eenvoudig passief, zoodat wij het te vertalen hebben met een lijdend deelwoord, of door een actief met een onbepaald voornaamw.; b. v. *ngingi na ni-lottik, gevijlde tanden, tanden die men gevijld heeft.* Zoo men 't relatieve voornaamw. *na* er niet bij bezigt, dan krijgt dit passief de beteekenis van een substantief; b. v. *niuwak ni-goppul, 't door een beer afgescheurde* (d. i. *boombast, door een beer afgescheurd*); *ni-ultopmí, 't door U geblaasroerde; tinakkomí, 't door U gestolene, Uw door diefstal verkregene goederen.* Van daar een menigte substantiven van dezen vorm; b. v. *pinakan*, waar naast ook *na pinakan* in gebruik is, *vee* (*'t gevoederde*); *sinonduk, de man* van een

vrouw, *husband* (*de geen voor wien opgeschept wordt* [1]); *hinaon* [2], algemeene benaming van 't geen men spant, zet, enz. om iets te vangen (*'t gespannene*); *pinijo ni bodil, afstand van een geweerschot* (*'t door een geweer beroepene*) als benaming van een lengte-maat: *sappinijo ni bodil, zoo ver als een geweer draagt, één geweerschot-afstand.* Diergelijke substantieven worden ook gemaakt van intransitieve werkwoorden; b. v. *pinodom, 't tijdstip van den nacht, waarop men 't diepste slaapt, het in slaap zijn* [3] bij uitnemendheid, meestal met een telwoord: *sappinodom, de eerste slaap* of *nachtrust.* Voorts heeft men als benaming van tijdmaat *tinasak napuran* (*sattinasak napuran*, zie Wdb. onder *tasak*) van een in T. verloren gegaan *manasak*, terwijl *tinasak* alleen nog in gebruik is als benaming van een maal (zie Wdb.), en letterlijk *het toebereidde* beteekent. —— Als zulke passieve vormen moet men misschien ook *nitak* en *nipi* (§ 8) verklaren, zoodat zij letterl. *'t tot meel gemaakte* (van *mangitak*), en *'t gedroomde* (van *mangipi*) beteekenen. Alleen met 't voorh. *mar* is *binegé* met een bijzondere beteekenis in gebruik, zoodat *marbinegé* (*kunnen hooren*, als faculteit van de ooren gezegd) letterlijk *in 't bezit zijn van 't gehoorde* (§ 52, I, 1°. *a.*) beteekent. Van de ooren bezigt men ook *marnangi* in tegenstelling van *marlinangi* (zie Wdb. *tangi*), zoodat *nangi* misschien een afgeknotte vorm is van *tinangi* (§ 22, III), om in overeenstemming te zijn met *marnida* (bl. 100, *Aanm.*), dat ook *kunnen zien, 't vermogen hebben van te zien* (als faculteit van de oogen gezegd) beteekenen kan. —— Soms wordt een substantief van dezen vorm in tegenstelling van 't passief-verbale substantief gebezigd om iets voor te stellen, dat de door 't werkwoord verbeeldde handeling reeds ondergaan heeft; b. v. *indahan, het gekookte* bij uitnemendheid (*gekookte rijst*), in tegenstelling van *dahanon, het nog te kookene* (*ontbolsterde rijst*, geschikt of bestemd om gekookt te worden). —— *ni-abitan* (*waarop een abit is gedaan, het door een abit bedekte,*

[1] Volledigst zegt men, van een vrouw sprekende, nog: *sinondukua mangan* (*voor wien bij 't eten door haar wordt opgeschept*, vgl. D. bl. 172).

[2] In plaats van *tinaon* (§ 31, IX) blijkens 't equivalente *tinogong* (D.), want een *makkaon* (van *kaon*) in plaats van *manaon* (van *taon*) komt niet voor.

[3] Men ziet hier nog duidelijk de locative beteekenis van het tot inhechtsel geworden *ni*, zoodat *pinodom* letterlijk *in slaap* beteekent. De passieve vorm *podom* was wel noodzakelijk om *modom* (*slapen*) tot substantief om te stempelen (vgl. *pudi* § 156 *Aant.*).

van *mangabiti*, § 50, 1°.) heeft de bepaalde beteekenis van *de schaamdeelen* in tegenstelling van *parabitan* (*waarop de abit is, waarop men een abit draagt*, § 129), *het naakte lichaam*.

a. Om *pira* (zie Wdb.) te vermijden, zegt men *tinaru* (dat *het nedergelegde* eigentlijk beteekent) een derde passief van *manaru*, dat *heden* niet: iets *ter neder leggen* beteekent, maar blijkens 't Mal. (*mănaruh*) vroeger beteekend kan hebben.

M. bezigt als substantieven: *binuwat* (*'t genomene*), waarnaast nog *na binuwat*, met de beteekenis van *vrouw* van een man (*wife*, vgl. *tinokor* in D.); *indók* of *indokon* (§ 26, *Aanm.*), *'t gezegde; indege* van *dege*.

D. heeft *binaju* (*'t gevlochtene*), *mat-* of *vlechtwerk; tinali* (*'t getwijnde*) = *tali* (b. v. *tinali tenggang* = *tali donda*); *ni-ukat*[1] = *sinonduk; tinokor* (*'t gekochte*) = *binuwat* (zie M.); *binangun* (*'t opgerigte*) = *tijang; tinogong* = *hinaon* (bl. 171, noot 2); en *nakan*, dat uit T. (*indahan*) moet overgenomen zijn (§ 80, IX en bl. 40, K. I).

2°. Als een imperatief, die niet tot een bepaalden persoon, maar tot een persoon in 't algemeen gerigt wordt, om 't raadzame, pligtmatige te begeeren, en als zoodanig in plaats van 't *poda*-passief in de spreektaal gebezigd wordt (§ 104); b. v. *ni-alap ma ogung i, de ogungs worden gehaald!* men hale de ogungs; *ija manuk i di bogasun appang do i binaen, binalut do appang i dohot ulos i, wat betreft die kip, zij worde in een appang gedaan* (en) *de appang worde met dat kleed omwikkeld; sittap binunu do i, slechts gedood moet hij worden* (men doode hem, zonder iets meer met hem te doen); *ni-duda ma i tu losung na tarulang, men ga die* (ingrediënten) *in een losung, die niet meer gebruikt wordt, stampen; molo sowada di-lehon, hinaulihon roha, zoo het niet door hem gegeven wordt, men hebbe er vrede mee!* In een bijzin wordt het dikwijls gebezigd met *ning* en een pronominaal aanhechtsel, om 't geen iemand verlangt, dat gedaan worde, uit te drukken; b. v. *molo sinaput, ninna hamú* (of *nimmu*), *djadi do tutú; zoo het worde ingewikkeld, zegt gij, dan is het werkelijk goed* (zoo ge verlangt, dat het ingewikkeld wordt, ik zal zorgen, dat het geschiedt).

3°. Als een passief, waarbij men op geen bepaalden agens doelt; b. v. *pinaluwa pe ursa on, dit hert zal losgelaten worden* (men zal dit

[1] Vollediger: *ni-ukatku mangan*, mijn man (*hij voor wien door mij 't eten opgeschept wordt*, vgl. bl. 171, noot 1).

hert op vrije voeten stellen); *ija nung do sun sinanggulan*, *als* 't beeld *nu reeds van een sanggul is voorzien*, enz. In deze beteekenis is het in gebruik *vooral* in twee tegenover elkander gestelde conditionele bijzinnen, waarin ook vaak de conjunctie verzwegen wordt; b. v. *sinuru i mambalbal*, *sali olo do i mambalbal*, zoo *die bevolen wordt te kloppen*, *wil die dan zonder falen kloppen?* (zoo men dat ding beveelt te slaan, is het dan steeds gereed om te slaan?); *ija pinisat*, *bottár gotana*, *ija tinallik*, *rará gotana*, *zoo er in geknepen wordt*, *is de gom er van wit*, maar *zoo er in gehouwen wordt*, *is de gom er van rood; ni-uppat*, *patungoripon; pinasarung*, *patungoromon*, zoo *het* (wapen) *uitgetrokken wordt*, *geeft het een knarsend geluid*, maar zoo *het in de schede gedaan wordt*, *brult het*. Uit § 100 (onder) ziet men, dat dit passief met 't eerste in dit geval verwisseld kan worden (vgl. ook lb., bl. 57, r. 7 met 't zoo juist aangehaalde voorbeeld). Daar echter door *di* bij 't eerste passief heden een derde persoon wordt uitgedrukt, al is deze onbepaald, zoo *moet* men dit passief bezigen, waar men een anderen persoon om de een of d'andere reden wil verzwijgen, zoodat het eerste passief alleen in den derden persoon met dit kan verwisseld worden; zoo b. v. bedoelt de spreker met *binoto dumatu ho* (*het wordt geweten*, *dat gij knapper datu zijt*): *ik erken Uwe meerderheid als datu*. Door de onbepaaldheid van den agens heeft dit passief verder de beteekenis van een eenvoudig passief (vgl. M. alhier); b. v. *tarulang hauma so* (§ 153, 3°. *a.*) *binabowan*, *de akker verwildert*, *niet gewied wordende* (zoo hij niet bewied wordt).

a. Zulk een passieve vorm met *an*, waar tegenover niet altijd een actief staat, bezigt men ook als attribuut achter een substantief om een voorwerp voor te stellen, dat buitengewoon groot is; b. v. *lijang ni-lijangan*, *'n hol van andere holen voorzien*, *'n vervaarlijk groot hol* (vgl. lb. IV, bl. 11). Van *solok-solok* heeft men als versierden naam van een *muwara: solok sinolohan*, *'n uitstrooming met riviertjes er in*, *een zeer groote uitstrooming* (door dat er verschillende stroomen in uitkomen). Van kwalificative werkw. maakt men zulk een passiven vorm altijd met 't stamwoord herhaald; b. v. *balgá binalgán*, *mokmók minokmohan*, *groot nog grooter gemaakt*, *vet nog vetter gemaakt* (van den buffel, die een overspeler als boete te geven heeft, omdat hij behalve den buffel nog zoo veel er bij heeft te betalen). Zulk een uitdrukking kan op zich zelf ook als een concessive bijzin optreden; b. v. *gindjáng ginindjangan*, *hoe hoog het ook zij*, toch enz.

M. bezigt dit passief in bijzinnen geheel als eenvoudig passief; b. v. *djadi di-tanom kalak, dung ni-tanom radja i, daarop werd* hij *door de lieden begraven* (daarop begroef men hem); *toen de vorst begraven was*, enz. —— Op sommige plaatsen, waar zuid-M. gesproken wordt, bezigt men *ni* ook in plaats van *di*, maar voor zoo ver ik weet, alleen in den 3den persoon enkelv.; b. v. *ni-tampulkon ija do tu bajo manunggal sadalanan, door hem werd* 't zwaard *gehouwen naar den op zijn eentjes reizenden man* (hij hieuw met 't zwaard naar enz.). Hier staat *ni-tampulkon ija* volkomen gelijk met *di-tampulkon ija*. Zoude dit gebruik van *ni* niet een spoor zijn van een ouderen toestand der taal, toen slechts 't derde passief in gebruik was ook in de beteekenis van 't eerste? immers 't Kawi, Malagasy, Alfoersch van de Minahasa, 't Tagaalsch en andere zustertalen bezigen 't passief met *ni* of 't inh. *in* geheel met de beteekenis van 't passief met *di*.

4°. *Afgeleid van een werkw. met 't voorhechtsel mar*, dat weder van een substantief afgeleid is (§ 53, 1°.), heeft het de bijzondere beteekenis van *de gedaante hebbende van 't geen dat substantief voorstelt*. Zulke vormen treden zoowel als substantief op als als attribuut ter bepaling van een ander substantief, 't zij om de gedaante van een voorwerp te beschrijven, of wel om er den omvang van aan te duiden; b. v. *pinardjolma, menschebeeld* (als adjectief: *dat als een mensch er uit ziet*); *bindu pinarulok* (§ 21); *napuran pinarpát* (§ 20) *ni hijong, betelblad lijkende op een hijong-poot; na pinarretteng* [1] *ni anduhur tabu, die in de gedaante zijn van tabu-tortelduif-eijeren; pinarhorbo, dat in de gedaante van een buffel is* (van 't dak van een huis, zie de plaat in 't Wdb.); *titlin mas pinarsitumudu, een gouden ring, die den omvang heeft van een wijsvinger* (een gouden wijsvingerring). Zulke substantieven worden ook gebezigd, zoo men van geesten spreekt; van daar *pinarboru* = *boru* (van een *sombaon*); *pinarhula* = *hula-hula* (van een geest). De eigentlijke beteekenis is *wat beschouwd wordt te zijn als 't geen het substantief voorstelt* (§ 53, 1°.); immers men gaat uit van 't denkbeeld, dat geesten geen eigentlijke verwanten hebben, maar slechts wat men als zoodanig in menschelijke taal kan beschouwen.

a. Zonderling is de benaming van een *hond* in de taal van den nedergedaalden geest (Inleiding, IV, 2°.), namentlijk *pinarngingi ni lasuna*, daar zij let-

[1] In Ib. IV, bl. 163, moest *pinorrenteng* gespeld zijn (zie onder *tabu*); vgl. de aanh. in Wdb. bijvoegsel onder *anduhur*.

terlijk *als tand gebezigd door een lasuna* beteekent. Misschien zal men hier denken moeten aan *marngingi ni lasuna* (*gelijk knoflook-tanden zijn*, bl. 110, *b.*), zoodat *pinarngingi* enz. moet opgevat worden als *die voorzien is van tanden als knoflook.*

5°. *Van een telwoord afgeleid*, dat een verbalen vorm heeft met 't voorhechtsel *mar* (§ 53), heeft het de beteekenis van een breuk; b. v. *asa da-parduwa ma taoarta i, pinaropat ma da-baen: duwa tu sulut, sada tu datu, sada tu na torop, dan worde die onze tawar verdeeld, in vier deelen worde hij gemaakt: twee deelen voor den principaal, één voor den datu, en één voor de menigte.* —— 't Getal, door 't telw. voorgesteld, waarvan zulk een vorm is afgeleid, duidt dikwijls aan, dat er van iets een zeker gedeelte is overgebleven; zoo beteekent b. v. *pinartolu: een derde gedeelte over hebben;* b. v. *nunga pinartolu i, nunga tading na sada nari namaná si-ahuton; anggo na duwa, nunga sun di-ahut naposomí* (lb., bl. 301, onder), *die* (akker) *heeft reeds een derde over: één gedeelte slechts blijft er over, dat nog van sprokkels gezuiverd moet worden; de twee overige deelen zijn reeds door uwe bedienden er van gezuiverd* (Uwe bedienden hebben twee derden van uwen akker van sprokkels gezuiverd, zoodat nog maar een derde overblijft, dat er nog van te zuiveren is); *nunga pinartolu batang ni hariara i di-pangan balijung inon, duwa na matós, sada nari na so matós, van dien ficus-boomstam was maar een derde over, gegeten door de balijung, twee derden waren doorgehakt, een derde nog dat niet was doorgehakt*, d. i. op een derde na was die stam doorgehakt.

Aanm. Zeer zelden wordt van zulk een passief weder een werkwoord afgeleid; b. v. *maniottang* (bl. 94). Naar den vorm zoude dit enkele voorbeeld ook tot de in § 78 behandelde werkwoorden kunnen gebragt worden, zoo de beteekenis het maar toeliet.

De drie soorten van 't circumstantiëele passief hebben ook een ver- § 116.
breedden vorm, die hier

Het verbreedde Passief

zal heeten, omdat de beteekenis er van ons geene benaming kan aan de hand doen. Het kenmerk van dit passief is het niet wegvallen van het in 't actief gebezigde voorhechtsel *mang*. Al de transitief optredende werkwoorden, die een ander met *m* beginnend voorhechtsel heb-

ben, nemen dit passief aan (§ 44, onder, § 53, 55, 56, 74, 80, 81, 82, 83, 85 en 96) natuurlijk met uitzondering van die, welke *mar* in plaats van *mang* hebben (§ 46 en § 49, *Aanm.*).

§ 117. Wat den *vorm* betreft, hij gaat uit van 't actief door slechts de *m* van 't voorhechtsel in *p* te veranderen; b. v. *pamisat* van *mamisat* (*di-pamisat, door hem wordt in* gemelde dingen *geknepen*), terwijl 't gewone passief slecht *pisat* (*di-pisat, door hem wordt in* gemeld iets *geknepen*) vertoont. In 't oog te houden is, dat de werkwoorden met 't voorhechtsel *mang*, die 't aanhechtsel *hon* hebben, den scherpen medeklinker, die in 't actief na den neusklank weggevallen is, in dit passief terug krijgen; b. v. *di-pappeakkon* (§ 17, V) *nasida ma gadong binoannasida i* (lb., bl. 54, r. 14), *door hen werden de gadongs, die zij bij zich droegen, terneder gelegd; di-papajakkon tu pamatang ni ursa i* (lb., bl. 51, r. 3 v. o.), *door hem werden* die bladeren *op 't lichaam van 't hert terneder gelegd* (*mamajakkon* van *paják*); *bulu na pinatsurukkon ni sidjonaha i* (lb., bl. 285, *m.*), *de bamboes, die Dj. heimelijk er ingeschoven had* (*manurukkon* van *suruk*); *di-pattullakkon haju-haju* (lb., bl. 44, r. 19), *door hen wordt met een soort van stokken gestoken* (*manullakkon* van *tullang*); *di-pattinggakkon, door hem werden* vele dingen *ter neder geworpen* (*maninggakkon* van *tinggáng*); *di-patsulakkon* [1] *ma pinadar tu datu dalu, door hem werd pinadar* (stukken vleesch, zie Wdb.) *aan D. D. in den mond gestoken*, d. i. hij onthaalde D. D. volop op pinadar (*manulakkon*, iets aan iemand *geven het hem in den mond stekende*, van *sulang*). Zoo echter dit passief met *tu* slechts gebezigd wordt om een rigting aan te duiden (§ 107), dan blijft de scherpe medeklinker weg; b. v. *di-panigorhon* van *manigor* (*tigór*); even zoo waar 't aanhechtsel *hon: ten behoeve van* beteekent (bl. 108); b. v. *di-panuhorhon, door hem wordt ten behoeve van* gezegden persoon *gekocht* (*manuhor* van *tuhor*). —— Sommige werkwoorden, die in 't actief altijd *mang* hebben, vertoonen in dit passief een vorm, die een actief met 't voorhechtsel *mar* zoude doen vermoeden; b. v. *na pittor suda do leatni di-pallehon ho tu halak pangisi ni hadjutmi, dadelijk op, schijnt het, is door U de inhoud* (betelbladen, enz.) *van Uwen hadjut aan een ander* of *anderen* (§ 148) *weggegeven* (*mangalehon*); *di-paralap, door hem werden* gemelde personen *gehaald* (*mangalap*). —— Bij de werkwoorden met 't voorhechtsel *pa*

[1] In de text van *de Twist van Sang Maima en D. D.* (bl. 21, r. 9) is te spellen: *di-pansulanghon* in plaats van *di-pasulanghon*.

bezigt men *akka* (§ 58); b. v. *akka di-pahembang* (lb., bl. 316, r. 1), *door hem werden* in zijn huis de matten *gespreid*.

M. heeft steeds *par*, waar 't actief een aanhechtsel heeft; b. v. *di-parrahuti*, *door hem werden* gemelde dingen *gebonden* (*mangarahuti* van *rahut*); *di-parsurdui ija ma halak sudena simanat* (lb., bl. 146, r. 13), *door hem werd aan allen toebereidde betel toegeschoven*; *di-partarimahon* (*manarimahon* van *tarima*). Anders even als in T.; b. v. *di-panampul ija ma si-andikir, nada but, door hem werd vaak op A. losgehouwen, niet werd* deze *geraakt* (hij hieuw verschillende malen naar A.); *panampul ma tolonannija* (lb., bl. 287, onder), *houw de keelen van hen* (die zeven personen).

D. vertoont als voorhechtsel *pĕng*; b. v. *i-pĕngbĕrekĕn, door hem worden* gemelde dingen *gegeven aan* (*mĕrekĕn* van *bĕre*); *i-pĕngsĕlukkĕn* van *mĕnĕlukkĕn* (*sĕluk*); *i-pĕngdjambarkĕn* van *mĕndjambarkĕn* (*djambar*); vgl. lb., bl. 175, r. 15. —— Zoo 't aanh. *kĕn: wegens, naar aanleiding van* beteekent, dan blijft de scherpe medeklinker weg; b. v. *idi mo si-ni-pĕnongkirkĕnnami ena lako baindene* (lb., bl. 212 boven), *dat is het, dat door ons gemaakt is de aanleiding van dit ons bezoek bij U* (daarom zijn we U komen opzoeken, *mĕnongkir* van *tongkir*).

Wat de *beteekenis* betreft van dezen passiven vorm, zij is twee- § 118.
ledig.

1°. een *meervoud*, 't zij van de voorgestelde handeling (bl. 102, 4°,) of van 't object van 't actief, dat hier natuurlijk subj. is. De handeling kan er ook door versterkt worden; b. v. *di-baen tabo ni loppan indaong di-pakkilala na bosur* (*Twist van Sang Maima en D. D.*, bl. 22, boven), *wegens de lekkerheid der toespijs werd door hem niet zeer gevoeld het verzadigd zijn* (hij *voelde* niet *erg*, dat hij zat was, *makkilala* van *hilala*). Bij de reeds in de vorige § vermelde voorbeelden voeg ik nog de volgende: *di-pambaen* (lb., bl. 1), *door hem werden* die vruchten in zijn buidel *gedaan* (*mambaen*); *hu-pangolihon djolo rijarnami on, dat door mij deze onze spaansche matten ter kooping van een vrouw gebezigd worden!* (sta mij toe, deze onze spaansche matten ter kooping van een vrouw te besteden); *unang anggo pandekdekkon* (*Twist van Sang Maima en D. D.*, bl. 11, r. 12), *laat* die kam *toch niet telkens naar beneden vallen* (natuurlijk is de uitdrukking in 't Bat. passief [1]); *di-pambuwat, door hem werden* die dingen *genomen*; *di-pangarahon, door hem werden*

[1] Even zoo *pangaruhon horbotta i* (Wdb. onder *aru*), *onze buffels moeten door U gebezigd worden ter betrapping* van den grond (*laat onze buffels*, enz).

gemelde personen *uitgenoodigd: di-pandanggurhon* (lb., bl. 44, r. 20: *gadong ma na pinandanggurhonna i, het moeten gadongs zijn, die door hen worden weggeslingerd*); *di-panggotolhon ma pangisi ni huta i, door hen* (de mieren) *werden de bewoners van die huta gestoken* of *gebeten; di-pambursikkon* (lb., bl. 49, r. 22), *door hem werden* rijstkorrels *uitgespuwd* op enz. —— Naast *di-paralap* (§ 117, onder) heeft men *di-alapi*, om een meervoud uit te drukken. Van *mamola* heeft men *di-bolai* (*door hem werden* die dingen *gekloofd*), terwijl van *manulluk* (*tulluk*) weder *di-panulluk* in gebruik is.

2°. *Een betrekking tot 't object van 't actief*, die in den niet verbreedden vorm van 't passief niet uitgedrukt wordt; b. v. *di-panakkoi* [1], *door hem wordt bij* gemelden persoon *gestolen* of *door hem wordt in* gemelde plaats *een diefstal gepleegd*, terwijl *di-takkoi: door hem worden* gemelde dingen *gestolen* beteekent (bl. 102, 4°). 't Aanhechtsel *i* vertegenwoordigt dus een praepozitie, zoodra het in den niet verbreedden vorm reeds op een meerv. van 't object doelt. Zoo heeft men ook *di-panuhori, door hem wordt van* gemelden persoon *gekocht*, tegenover *di-tuhori, door hem worden* gemelde dingen *gekocht*. Ja, wat zonderling is, het aanh. krijgt hier een andere beteekenis dan in den niet verbreedden vorm; zoo beteekent b. v. *di-panortori: door hem wordt op* die mat b. v. *gedanst*, terwijl *di-tortori: door hem wordt rondom den buffel gedanst* uitdrukt. Verder heeft men *di-pandoki, door hem wordt tot* gezegde personen *gesproken*, terwijl *di-dok: door hem wordt* het *gezegd*, en 't actieve *mandók: tot* iemand *spreken* of iets *zeggen* beteekent. —— Het is in den verbreedden vorm ook, dat 't aanh. *hon* bepaaldelijk *ten behoeve van* beteekent; b. v. *di-panuhorhon* (§ 117, onder); *di-pangulahon* (bl. 108). Dit *di-pangulahon* kan echter ook *door hem wordt* zekere dag *uitgekozen, om er veldarbeid op te verrigten* beteekenen (de dag is hier voorgesteld als de aanleiding, vgl. D. bl. 177). En zoo heeft men ook *di-pamunuhon, door hen is* die guerilla b. v. *tot aanleiding gemaakt van het dooden* (*gora na pinamunuhon on, deze guerilla, die de aanleiding is van het doen sneuvelen*, de strijd, die de aanleiding is van ons vijanden dooden). —— Zonderling is *di-panogoti*, dat zoowel *door hem wordt* iets *vroeg in den morgen gedaan* (—— *radja i mangan, de Vorst at vroeger in den ochtend*), als, geconstrueerd met *tu* (§ 107), *door hem wordt vroeg gegaan naar* (*torang*

[1] B. v. *unang di-panakkoi deba hutatta on* (lb., bl. 321, *m.*), *opdat er niet door iemand in deze onze huta gestolen worde.*

ni arina, *manigor* —— *tu haumana*, *de volgende dag aangebroken zijnde, ging hij terstond vroeg in den ochtend naar zijn akker*). —— Van *toróp* heeft men *di-panoroppon*, *door hem wordt* gemeld iets *aan 't publiek* (*na toróp*) *bekend gemaakt*. —— Over *di-panigorkon* zie § 117 en bl. 163, r. 8.

Uit 't gebruik der tongvallen blijkt het, dat de toepassing van dezen § 119. passieven vorm nu en dan vrij willekeurig is; zoo b. v. is in T. *di-buwati: door hem wordt uit* iets *genomen* (bl. 102, 8°.), terwijl de equivalente vorm, *i-buwati*, in D. op 't meervoud doelt, en dus in beteekenis = *di-pambuwat* is. Zoo is het eigenlijk ook willekeur, dat men *di-pambaen* bezigt voor 't meervoud, maar *di-baeni*, om *door hem wordt in* gemeld iets *gedaan* of *door hem wordt* het *gevuld* uit te drukken, want in *di-takkoi* doelt 't aanhechtsel *i* weder op 't meervoud (vgl. *i-bakini* in D. hier onder = *di-pambaen*). Zoo ook bezigt men in T. *di-tappuli* = *di-panampul* in M. (bl. 177); b. v. *di-tappuli nasida ma radja i, indadong olo mabugang, door hen werd meermalen naar den Vorst gehouwen, niet konde deze gewond worden.*

M. bezigt ook *di-pambuwatkon ija, door hem wordt ten behoeve van* gemelden persoon *genomen;* b. v. *muda na ra do hamú hu-baen djadi anakku, antjo hu-pambuwatkon boru hamú di huta on, zoo gij wilt, dat ik U als zoon aanneem, dat ik dan voor U een meisje in deze huta neme.* T. zoude hier een omschrijving bezigen (bl. 108, *a.*).

D. heeft *i-bahani* = *di-baeni* (*i-bahani mo pĕrmanganĕn, door hem werden de borden gevuld*), maar *i-bakini* = *di-pambaen* (*i-bakini mi pinggan, door hem werden* de spijzen *op de borden gedaan*). In *mĕnogongi* heeft 't aanhechtsel *i* twee beteekenissen, zoowel de meervoudige als de praepositionale: *i-togongi*, 1°., vele zijn de verderfaanbrengende dingen *door hem gespannen* (lb., bl. 190, r. 17), 2°., *door hem wordt voor* zeker beest *een val gezet* of *gespannen*, (b. v. *ĕnggo mo tuhu djumpa bijakat si-ni-togongĕnnu idi*, lb., bl. 177, r. 16 v. o., *reeds is werkelijk gevangen de tijger, voor wien gij een val hebt gespannen*). —— Om *ten behoeve van* uit te drukken behoeft deze tongval 't verbreedde passief niet altijd te bezigen (bl. 108). —— Voorbeelden van 't verbreedde passief alhier zijn: *si-ni-pĕngidamkĕn bĕrat dagingku ena ngo idi* (lb., bl. 30, r. 5), die vrucht is het, *waarnaar door 't kind in mijn buik hier sterk verlangd wordt; si-ni-pĕnggarannu idi* (aldaar r. 1 v. o.), *'t geen sterk door U verlangd wordt.*

Aant. In 't Mal. zijn niet vele voorbeelden van 't *verbreedde passief* (*pămindjamkàn aku gunting, leen voor mij een schaar*). In 't Sund. zeer vele (b. v. *pangmeuleumkeun, worde* die vogel door U voor mij *geroosterd*).

Het afgeleide Substantief.

A. *Het actief-verbaal Substantief.*

§ 120. Door de *m* van een der voorhechtsels [1] in *p* te veranderen, vormt men een substantief (*pandjalaki* van *mandjalaki*, *parmodat* van *marmodat*, *pasigadong* van *masigadong*, enz.), waarvan de beteekenis actief is, en zoozeer de natuur van 't werkw. nog deelt, dat het, waar dit transitief optreedt, onmiddelijk met een object in betrekking gesteld kan worden. Omtrent den vorm is verder op te merken, dat de werkw. met 't voorhechtsel *pa*, die slechts in 't actief 't aanhechtsel *hon* hebben (§ 66), hun nominalen vorm als zulk een substantief doen optreden; b. v. *pagabur* (*wat zacht maakt* of *zachtmaker*) van *pagabur(hon)*, *padiruma* (§ 121, 2°.) van *padiruma(hon)*. 't Aanhechtsel *i* wordt dikwijls weggelaten; b. v. *pangarahut* naast *pangarahuti*, *pangisi* van *mangisi* (§ 8), *pangingan* van *mangingani*, *pangalus* naast *pangalusi*, terwijl men bij de werkwoorden met 't aanhechtsel *hon* 't substantief gaarne omschrijft (§ 126), —— tenzij 't stamw. eenlettergrepig is (*pangokkon* van *gok*), —— of wel een vorm zonder aanh. bezigt (*panikka*, § 121, 2°). —— Onregelmatig is *pangolting*, daar de *h* van 't stamw. weggevallen is, niettegenstaande 't actief *makkolting* is. —— *pangali* is denkelijk onmiddelijk uit 't Men. overgenomen (Wdb. onder *hali*). —— Zoo 't inhechtsel *um* met de beteekenis van 't voorhechtsel *mang* optreedt (§ 63), dan gaat men bij de vorming van dit substantief van den gewonen actieven vorm uit; b. v. *pamoto* van *umboto* (bl. 98, 4°.).

§ 121. Wat de *beteekenis* betreft, men stelle dit substantief vooral niet gelijk met onzen infinitief, daar het nooit zulk een algemeene beteekenis heeft, zoodat *pambuwat* niet *het nemen* beteekenen kan. Zelfs waar het den inhoud van 't werkwoord tot substantief maakt, beteekent het toch een bijzondere wijze, waarop de door 't werkw. verbeeldde handeling plaats heeft. 't Object van zulk een substantief kan onmiddelijk volgen, maar wordt door de praepozitie *di* ingeleid, zoo er een ander woord tusschen staat, al is dit slechts een pronominaal aanhechtsel; b. v. *panakko napuran*, *beteldief*, *de steler* van *de betel*; *pandobo na so marutang*, *zich wederregtelijk meester maker* van *die geen schuld heeft*; *panuhorku di hatoban on*, *mijn dezen slaaf koopmiddel* ('t geen mijn middel is dezen slaaf te koopen). *'t Gebruik* van dit subst. is drieledig.

---

[1] Uitgezonderd zijn de werkwoorden die slechts *ma* hebben (§ 122).

1°. *De door 't werkwoord verbeeldde handeling* met de bijzondere beteekenis van *de wijze, waarop zij plaats heeft*, of *moet hebben* (§ 45, o.); b. v. *molo na so gabé pakkuling ninatta i, ita*[1]*-adjari, zoo de wijze van zich uit te drukken van onze moeder niet goed* (betamelijk) *is, dan worde zij door ons vermaand.* In deze beteekenis is het vooral in gebruik als subject, terwijl dan dikwijls *bohá* of *behá* (*hoedanig* zijn, *hoe?*) als praedikaat optreedt; b. v. *behá ma pambuwattu di-baen na dapot au mijak na sa-botul i, hoe zij mijn wijze van nemen, opdat door mij verkregen worde die flesch olie?* (hoe moet ik het aanleggen om die flesch olie te kunnen nemen?); *behá ma parpujukku di horsik mulmul, sowadadóng tarpatomu i, hoe zij mijn wijze van fijn zand* tot touw *te draaijen?* want *het is niet aan elkander te krijgen; behá ma pangaruwanginami di batu on, na sai pir, hoedanig zij onze wijze deze rots uit te hoolen? hij is zoo hard! behá pambaettu mangalap ho* (lb., bl. 242, r. 7), *hoedanig is mijn doen U te halen?* (hoe heb ik te doen om U te halen?); *behá ma pabowa na talu, hoedanig is dan de wijze te vermelden die overwonnen is?* (hoe weet men, wie de overwonnene is?); *behá parhalakna, hoedanig* is *zijn wijze van een persoon te zijn?* (hoe ziet hij er ongeveer uit?). In plaats van dit substantief kan men ook het passief van *mambáen* bezigen, en dan volgt 't werkw. in 't actief (§ 126, 1°.); b. v. *behá ma ta-baen mambuwat huta on, hoedanig zal door ons gedaan worden om deze huta te nemen?* In dit geval bezigt men gaarne *aha* als subject; b. v. *aha ma hu-baen laning mamalos hapandean ni amanguda i, wat zoude door mij gedaan moeten worden om de handelwijze van Oom te vergelden?* (hoe moet ik Oom met gelijke munt betalen?). Voorts kan zulk een subst. ook als subj. optreden van 't passief (bl. 193); b. v. *di-halubat pambuwatna* (lb., bl. 51, m.), *door hem is zijn wijze van nemen gechargeerd* (hij is op een brutale wijze bij 't nemen van die gekookte rijst te werk gegaan); *di-pasotik-soting parhabangna* (lb., bl. 115, m.), *door hem werd zijn wijze van vliegen als 't ware cirkelend gedaan* (gemelde vogel vloog in kringen, om op zijn prooi neder te schieten). Men ziet uit deze voorbeelden, dat de bijwoorden, die bij ons de wijze uitdrukken, waarop de door 't werkw. verbeeldde handeling geschiedt of geschieden moet, door een praedikaat worden wedergegeven, terwijl 't werkw. gesubstantiveerd wordt (§ 30, VII), om als subject te kunnen optreden. —— De werkw. met 't voorh. *pa*, die slechts in 't actief *hon* hebben (§ 66), bezigen dit substantief soms

[1] Zie bl. 159, *Aanm.* 1.

met een ruimere beteekenis, die overeenkomt met die van onzen infinitief; b. v. *pauli bagas ma di-ula, het een huis verfraaijen*, of *in order brengen werd door hem gedaan* (hij hield zich bezig met 't verfraaijen van een huis). Dezen vorm hebben zij ook na een werkw. in 't passief, dat een bevel voorstelt; b. v. *di-suru ma pangulu pasondot gora, door hem werd de scheidsrechter bevolen, de twist-aangelegenheid ten einde te brengen; di-dokkon naposona pahembang anak, door hem werden zijne bedienden bevolen, matten te spreiden.* De vorm even goed een passive imperatief kunnende zijn, zoo is het waarschijnlijk, dat hij hier ook als zoodanig moet opgevat worden, zoodat de inhoud van 't bevel de woorden zelve zijn, die de beveler uitspreekt; men vertale dus *door hem werd tot den scheidsregter bevelender wijs gezegd: "worde door U ten einde gebracht de twist-aangelegenheid," en door hem werd aan zijn bediende bevelende gezegd: "worden door U matten gespreid."*

M. heeft dezelfde constructie; b. v. *bijá ma padjongdjongku di rantjang* (lb., bl. 170 bov.), *hoedanig zij mijn oprigten de rantjangs? bijá ma pailanija di ho?* (lb., bl. 122, o.), *hoedanig was zijn U beschaamd maken?* (wat zeide hij U beleedigends?); *bijá ma luwani tehé panaekku di on* (lb., bl. 49 m.), *hoedanig zou toch mijn wijze dit te beklimmen moeten zijn?; bijá ma pamunumunju di au so pala but au, hoe zoudt gij mij dooden? ik kan immers niet verwond worden; laet na songon i pakkuling ni landuk, steeds aldus is de bijzondere wijze, waarop een landuk geluid geeft; bijá ma hami-baen pangalului panganonnami, hoe zal door ons gedaan worden, de wijze van ons eten te zoeken?* (hoe moeten we voor ons eten zoeken?).

D. levert ook niets opmerkelijks op; b. v. *adjar-adjari aku asa ku-bětoh tah katěra pěmahan* (lb., bl. 142 m.), *beproef mij te onderrichten, opdat door mij geweten worde, hoedanig de wijze van doen is* (tracht mij aan 't verstand te brengen, hoe ik met dit blaasroer moet handelen); *i-pěngobit bibir nari pěngantusi kata měrbatu* (bl. 189), *uit de wijze van zich te bewegen der lippen is de wijze van woorden met zin te verstaan* (uit de bijzondere wijze, waarop zich de lippen bewegen, weet de doove, hoe hij de beteekenis der woorden heeft te verstaan); *bagí mo pěmahanmu* (lb., bl. 142, r. 1 v. o., 143, r. 2), *aldus zij Uwe wijze van doen* (zóo moet ge doen).

2°. *Het middel* of *werktuig, waarmede de verbeeldde handeling plaats heeft* of *moet verrigt worden* (§ 45, o.); b. v. *pandjagari, waarmede men versiert, wil* of *kan versieren, sieraad; pagabur, waarmede men zacht* of *week maakt; pasilimbako* (§ 75), *waarmede men tabak koopt* of *heeft te koopen*

(§ 45 onder), *tabakverkrijgmiddel*, enz. In deze beteekenis, die aan de in 1°. beschrevene naauw verwant is, wordt 't substantief echter meestal in een andere constructie gebezigd. Het object kan ook hierbij onmiddelijk volgen, maar vaak bezigt men nog de praepozitie *di* en nog vaker *ni* er vóór; b. v. *pamaluti gana-gana i, die beelden inwikkel-middel; panurbu huta on, deze huta verbrand-middel, panukor di* (§ 121); *pamonggol ni tijang ni bagas i, de pilaren van gezegd huis breek-middel* ('t geen, waarmede men de pilaren van gezegd huis door midden breekt). Dikwijls wordt het als bepaling achter een ander substantief gebezigd, om aan te duiden, waartoe 't voorwerp, door dat substantief voorgesteld, dient of dienen kan; b. v. *horbo pangindjam gondang, 'n buffel waarmede men muzijkinstrumenten leent*, en *horbo paulak gondang, 'n buffel waarmede men muzijkinstrumenten teruggeeft* (d. i. een buffel, dien men den eigenaar der muzijkinstrumenten bij 't leenen, en een, dien men hem bij 't teruggeven er van ten geschenke geeft); *bijang panikka* (§ 120) *ni na mate, een hond, dien men ter gelegenheid van 't manikkahon* (zie Wdb. onder *tikka*) *slacht*. Zulk een middel voorstellend subst. heeft vaak ook de beteekenis van 't geen gebezigd wordt bij 't door 't werkwoord voorgestelde, zoo als uit de voorbeelden van zoo juist blijkt, en verder uit *pananom ni, wat geslacht wordt bij 't begraven* van iemand (iemand *begraafmiddel*). Wij moeten het verder vaak wedergeven met *om te, ter, tot* enz., al worden deze praep. niet altijd door *baen* (bl. 154, *a*) uitgedrukt; b. v. *di-buwat ma baen pandudana, door haar werd* gemelde stok van Bobak *tot haar stamper genomen* (om er rijst mede uit den bolster te stampen); *aha di-boto ho pagabur batu on, wat wordt door U geweten ter deze steen weekmaking! baen panurbu huta on ma*, dit zal *dienen om deze huta te verbranden; di-hirekon ma amak di talaga baen pangondingi, hij hing matten gordijnsgewijze aan de talaga om* haar *te verbergen; baen pamonggol ni tijang ni bagas ni hamuna na sahuta on ma i, dat moet dienen ter breking van de pilaren der huizen van Ulieden bewoners dezer huta* (dat zij tot een breekwerktuig, enz.); *las sowada sikkop dapé panimbang omas i*, het *is nog niet voldoende om op te wegen tegen dat goud; asa sinulangan ma parsili inon dohot polong dohot sira pege, i ma panulangi, dan worde die parsili gevoederd met polong, zout en gember, dat zij wat ter voedering dient* (daarmede voedere men de parsili; vgl. *Twist van Sang Maima en D. D.*, bl. 21, r. 5); *pamuli begu, 'n middel een geest terug te doen keeren* of *om een geest terug te doen keeren; padiruma tondi* (§ 66, 1°), *wat dient om de tondi in huis te brengen* (te verbidden, zoo hij

verstoord is); *hepeng pasitimbaho, geld ter haling* of *kooping van tabak; aek pangaloppa ni pagar, water ter kooking van een behoedmiddel; anggo pangarohaini* (§ 8) *adóng ma, wat betreft een dien persoon verschalkmiddel, het zal er zijn; aha ma ta-baen mamunu i? anggo pamununi adóng ma hu-boto, wat zal door ons gedaan worden om dien te dooden? om dien te dooden zal er iets zijn door mij geweten; di-buwat ma baijon pandan sangidas pangolting* (§ 120) *rukkung ni hudon i, hij nam een gescheurde reep pandan-blad om den hals van den pot er mede vast te snoeren; sowada tarbaen iba habang songon pidong pasiding ibana, we kunnen niet als een vogel wegvliegen om hem te vermijden; di-baen pamaluti gana-gana i, hij bezigde het om er de beelden in te wikkelen; aek pamurina* (lb., bl. 320, r. 5), *water* is *'t waschmiddel er van* (water dient om dat af te wasschen); *nakkon rijar duwa panambai rijarhu na onom on, geef op twee realen ter vermeerdering van deze mijn zes realen; panopihi ni utakku* (lb., bl. 219, o.), *ter gedeeltelijke afbetaling van mijn schuld.*

a. Sommige nominale vormen hebben de beteekenis van dit substantief; b. v. *garar utangmu* (lb., bl. 208, r. 12 v. o.), *ter betaling van uwe schuld;* op dezelfde wijze bezigt men ook *sae* (*ter delging van* een schuld).

M. Hier is 't taalgebruik 't zelfde; b. v. *tola do i panjulusi ni budjing na denggan, het is geschikt ter voorlichting van een schoone maagd; na so tupa pambobok soban, die niet geschikt is om er brandhout mede in een bundel vast te binden; horbo tolu pangupa ni si-adji di angkola, drie buffels ter verwelkoming van A.; so u-garahon bosi parngoli ni oppu ni putora putori* (lb., bl. 141 m.), *opdat ik ijzer gloeijend make om O. wakker te maken; aha hu-boto pambuwat ni mata ni ari, wat weet ik om de zon te nemen?* (waarmede zal ik de zon te pakken krijgen?); *djadi di-bunu halani ma horbo tolu parbokkot ni datuk kuwala di baumi* (lb., bl. 165, onder), *daarop doodden zij drie buffels bij het in* de kist *doen van D. K.* (vgl. boven, bl. 183); *di-palongkop halani ma sudé haju parlompa ni bajo* (lb., bl. 160), *door hen werd al het hout gereed gemaakt, waarmede de gasten* hun eten *konden kooken* (letterlijk: *'t kout kookmiddel der gasten*); *pangido indahan i, gesegd middel ter vraging van gekookte rijst; tali panambat* (lb., bl. 129, r. 1), *'t touw dat diende om* hem *te binden* ('t touw, waarmede hij vastgebonden was).

D. Ook hier kunnen we ons tot eenige voorbeelden bepalen; b. v. *muda lot ngo, nimu, i-bonikĕn kono pĕmuwat* (lb., bl. 142 m.), *indien ge zegt 't een of 't andere neemmiddel te hebben* (te bezitten); *pĕnutup pĕrtjĕbonin bĕru rajam* (lb.,

bl. 286, bov.), *'t geen diende om te bedekken de schuilplaats van Jufvrouw R.; idi mo ĕntat mahan* (bl. 154, *a.*) *pĕmuwat* (lb., ter zelfder pl.), *neem* dat blaasroer *mede om te nemen* die vogels; *kadendija pĕmuwatku piduk idi dĕkĕt binatang datas idi* (lb., bl. 141, r. 2), *wat toch zoude mijn middel zijn om die vogels en klimdieren te nemen? bahan mo pĕtĕrangkĕn gĕlap ena, maak 't geen deze duisternis verlichten kan.*

3°. *De persoon, van waar de verbeeldde handeling uitgaat*, of iets dat als zoodanig beschouwd kan worden; b. v. *i ma utang ni pandobo na so marutang, na so mardosa, ziedaar de boete van iemand, die zich wederregtelijk meester maakt van die noch schuld noch iets misdaan heeft; partiga-tiga djolma, 'n handelaar in menschen* (slavehandelaar); *parboru si-olijon i, die het te koopen meisje bezit* (de te koopen dochter hebber); *pasigadong ni amatta do i, het zijn de gadonghalers van Uwen vader; parabit na bottar an, gene witte abit aanhebber* (gene in 't wit gekleedde persoon); *panakko napuran i, gezegden betel steeler; pandjalahi*, de oplossing van een torhat-torhanan *zoeker; pananggai* [1], *de beschaamd maker* (om niet *bijang*, dat vaak een scheldwoord is, te zeggen); *partorhan, "torhan" zegger* (§ 52, 6°., die iemand uitdaagt, de oplossing van een *torhat-torhanan* te geven); *parbonijaga horis i, die handel drijft in krissen; pamuro, die* tegen de beesten *waakt*, die op een akker verwoesting kunnen aanrigten; *pangago, die ten verderve brengt*, 't zij een verscheurend beest, een spion, enz., terwijl *pĕngago* (D.) van dingen gebezigd wordt (lb., bl. 97, r. 13 v. o., 190, r. 17); *pangisi* (§ 120) *ni huta* (de huta vullers), *de bewoners van een huta, pangisi ni hadjut* (wat een hadjut vult), *de inhoud van een hadjut; pandjoha, de onrechtmatig op* iets *aanspraak maker; panundati* (lb., bl. 59, m.), *die zegt, dat iets niet doorgaat (sundat); pamorus* (lb., bl. 50, r. 16 v. o.), *een dief* van plantsoen; *parmodat, iemand, die modat* [2] *gebruikt, amfioenschuiver;* enz. —— Zoo men 't geslacht wil uitdrukken, bezigt men *bajo* [3] vóor zulk een substantief voor 't mannelijke, en *boru* voor 't vrouwelijke; b. v. *bajo pangultop, bajo parrajar, boru panurirang*, enz. Minder vaak bezigt men *boru-boru* in plaats van *boru;* b. v. *boru-*

[1] Dit woord had in 't Wdb. onder *tangga* II moeten geplaatst worden.

[2] Is in 't Wdb. vergeten. Het is uit 't Mon. Mal. مدوت (*toebereide opium*), dat weder uit 't Hindustani (مدک) is overgenomen.

[3] 't Gebruik van dit woord maakt soms dat men slechts 't stamwoord bezigt; zoo heeft men *bajo laos* = *pangalaos* (*voorbijganger*).

boru panggokkon (§ 120). Zelden echter wordt het geslacht uitgedrukt, daar de bezigheden van man en vrouw bepaald zijn (vgl. bl. 114, boven); zoo b. v. weet men, zoo men 't leven van den Batak kent, dat *pangordang* (zie Wdb. *ordang*) een mannelijk, en *pamoni* (zie Wdb. *boni*) een vrouwelijk persoon is; zoo is ook *parmahan* altijd een knaapje. —— Vóór dit substantief wordt meestal een ander substantief gebezigd, om bepaaldelijk een persoon aan te duiden, zoo 't verband het niet genoeg uitwijst; zoo b. v. zegt men *datu pangubung* (*een dooden opwekkende datu*), om het van *pangubung* (*een doode opwekmiddel*) te onderscheiden. Dikwijls bezigt men *pande*, zoo men tevens de bekwaamheid, bij iets vereischt, wil te kennen geven; b. v. *pande pangogungi* (§ 50), *de ogung-bespelers* (degenen, die in 't bespelen van de ogungs vaardigheid hebben, of zulks gewoon zijn te doen); *pande parsarune, sarune-blazer; pande parodap, pande pakkasari*, terwijl men bloot *pargotsi* of *pargondang* (*muzijkant*) bezigt. —— Omtrent *'t gebruik* van deze een persoon voorstellende substantieven is op te merken, dat zij dikwijls in plaats van 't werkwoord als praedikaat vóórop gezet worden om een bijzonderen nadruk op de voorgestelde handeling te leggen, en van daar vooral in een verwijt of beschuldiging (vgl. § 152, 2°.); b. v. *ai pangalatsum do ho di hami* (want gij zijt een ons *bedrieger*), *want gij hebt ons bedrogen; pamogo na ho di hepengnami* (dan zijt gij een ons geld *onrechtmatig achterhouder*), *dan hebt gij ons geld achter gehouden* (niet, zoo als behoorde ons uitbetaald). In dit geval kan men ook 't actief gebruiken, mits door 't relatieve *na* voorafgegaan (§ 126, 1°.); b. v. *na mangalakkup ma ho di djolmakki* (dan zijt gij de persoon, die zich van mijn vrouw wederrechtelijk heeft meester gemaakt), *gij hebt U wederrechtelijk van mijn vrouw meester gemaakt*.

a. Sommige substantieven, die geen werkwoord tegenover zich staan hebben, moeten toch naar den vorm hiertoe gebracht worden; voorbeelden zijn: *padidit* (bl. 56, *Aanm.* 1), *pahoppu* (*grootvader maker*, § 32, IV), *pangulubalang* (*een geest door den datu tot ulubalang of voorvechter gemaakt*); *pakkabahaba* (*door een datu verwekte storm*), *pangalako, parsili* (in plaats waarvan D. *pĕrsilihi* heeft, vgl. § 120); *pĕndahan* (D., van *dahan*), *pamatang* (van *hatang*), *parhalak* (bl. 181), enz. Zulke substantieven zijn òf afgeleid van een verloren gegaan werkw., òf in overeenstemming met 't actief-verbale subst. gevormd, 't geen toch zeer natuurlijk is, daar men uit de talloozen op die wijze afgeleide substantieven tot 't gevoel moest komen, dat *pa* substantief vormend was, zonder er aan te

denken, dat de *p* uit de *m* van een voorhechtsel ontstaan is. —— Met *ro* (*komen*) bezigt men *pangulu* zeer dikwijls met de beteekenis tevens van *om te fungeren als*; b. v. *ro ma pangulu tadjo i* (lb., bl. 225, m.), *gezégde vorst kwam als scheidsrechter* (zie een ander voorbeeld in § 165, V). —— De onregelmatige vorm *pangatahut* (waar naast nóg *panahut*) is te verklaren uit de zucht het in overeenstemming te brengen met *pangalomuk* (vgl. bl. 148, M.).

b. Zelden heeft dit substantief een passieve beteekenis; een voorbeeld is *panading* (zie Wdb. *tading*). In D. vindt men *pĕngkira* (lb., bl. 148, r. 6 v. o.), en *pĕmĕrĕkĕn* (lb., bl. 180), *geschenk* (wat geschonken wordt).

c. Als praepositie treden op *panading* met *ni* vóór 't substantief, dat het in betrekking stelt (zie Wdb. *tading*); *pĕmdhan* (D.), *door toedoen van* (lb., bl. 287).

M. heeft niets opmerkelijks; b. v. *si-panaek piningmu paniktik buraŋirmu* (lb., bl. 248, bov.), *die voor U* (bl. 108, *a.*) *pinang gehaald heeft* (den pinangboom beklommen), en *die voor U betel heeft klaar gemaakt*.

D. bezigt *pĕnurune* (bl. 37, *b.*) = *pande parsarune; pande pĕrgĕndang* = *pande parodap*, enz. Opmerkelijk zijn *pĕrapurun* (bl. 110) met de beteekenis van *parnapuranan*, en *pĕrugasĕn* naast *ugasĕn*.

Aant. Het in D. gebezigde *pĕmĕre* moet oorspronkelijk *gever* beteekend hebben (van *mĕre*, stamw. *bĕre*), en heeft naderhand de bijzondere beteekenis gekregen van *die iemand* (zuster of dochter) *als bruid geeft* (van daar *schoonbroeder*, enz.). Een bewijs hiervan is *ibĕbere* (*bĕbĕre* in D., met weglating van de praepositie, bl. 40 *b*), dat een oude passieve vorm is van *bere* (= *bĕre*, § 28 *a.*), met herhaling van de eerste lettergreep van 't stamwoord; immers een *ibĕbere* is, als degene, die naar Bataksche gewoonte bij uitnemendheid aanspraak maakt op de dochter van zijn *tuhang*, *een gewoonlijk* met de bruid *begiftigde* (Een vroeger *mamere* in T. moet *begiftigen* beteekend hebben, bl. 107, r. 2 v. o.).

Afgeleid van de tweede en derde soort van stamwoordelijke werkwoorden (§ 39) of *een intransitief werkwoord met slechts 't voorhechtsel ma* (§ 41) heeft 't actief-verbale substantief *ha* tot voorhechtsel, terwijl de beginner van 't stamwoord met zijn klinker tevens herhaald wordt [1]; b. v. *hasusuda* van *suda*, *haroró* (§ 20) van *ro*, *harorobo* van *marobo*, *hapapaĵak* (§ 19, I) van *paják* (§ 40). De stamwoordelijke werkwoorden van de § 122.

[1] De *eerste soort* der stamw. werkwoorden (§ 38) heeft slechts *ha*; b. v. *hatuktang* (§ 135). —— *adŏng* (§ 39, *Aanm.*) verandert als substantief nooit van vorm (b. v. *adongna*, *'t aanwezig zijn er van*).

tweede soort hebben soms een vorm met *par*, en dus alsof er een actief met 't voorh. *mar* tegenover stond; b. v. *parhabang* (bl. 181), *parhundul*, enz. Van de kwalificatieve werkw. (§ 42) afgeleid, heeft dit substantief nog een anderen vorm, namentlijk 't voorhechtsel *ha* en daarna 't inhechtsel *in*; b. v. *hinadao* naast *hadadao* (§ 19, I) van *daó* of *madao*. De vorm met 't inh. is gebruikelijk, vooral zoo 't stamwoord met een klinker of lipletter [1] begint (*hinauli* van *ulí*, *kinapogos* van *pogós*), of oorspronkelijk een substantief is (§ 43); b. v. *hinadatu* van *datú*. Deze vorm is echter ook in gebruik gekomen bij woorden, die met een medeklinker beginnen, zonder dat er een bepaalde reden voor opgegeven kan worden; b. v. 't zoo juist aangehaalde *hinadao*. Dat een kwalifikatief werkwoord dezen vorm niet behoeft aan te nemen is reeds boven (§ 42) gezegd; maar op te merken is, dat het als substantief bepaald moet zijn 't zij door *ni* en een volgend substantief, 't zij door een pronominaal aanhechtsel; b. v. *di-baen dengganna* (lb. bl. 43 r. 9); *inda tung di-baen denggattu* (lb., bl. 12, r. 1 v. o.), *het is niet zoo zeer door mijn schoonheid dat men* enz.; *atik anak ni na pogos, bejasa songon i denggan ni abitna, zoo hij de zoon was van een arme, waarom is zoodanig de schoonheid van zijn kleeding?* Onveranderd bezigt men zulk een woord ook als substantief vooral wanneer reeds een afgeleide vorm voorgaat; b. v. *hadadao ni begu donok ni parsaulian* (lb., bl. 3, r. 14), *het verwijderd zijn van* kwellende *geesten, het nabij zijn van hetgeen geluk aanbrengt.* —— Waar 't stamw. eenlettergrepig is wordt 't voorh. *ma* behouden; b. v. *hinamalo* (§ 19, I) van *maló* (*lo*); evenzoo waar zulk een werkw. zonder verandering als substantief optreedt; b. v. *di-baen malena* (*door zijn hongerig zijn*). —— De werkwoorden met 't inhechtsel *um* worden nooit op deze wijze substantief. Een enkele maal vindt men *par* als voorhechtsel bij zulk een werkwoord; b. v. *parmodom* van *modom* (zie echter § 124).

a. Naast *hadodoppak* is *pardoppak* (§ 123) ook in gebruik (misschien wel door Dairischen invloed).

b. Is de voorgestelde hoedanigheid iets tijdelijks, dan kan men ook een kwalificatief werkwoord met 't relatieve *na* als substantief doen optreden; b. v. *molo daís na birongnuna i, hu-buri pe, zoo het zwarte van U* (die vuile zwarte stof op Uw lijf) op mij *aansmeert, dan zal ik het afwaschen; di-buri na hatsitna i, hij waschte die zeere plek op zijn lijf* (letterlijk: *zijn dat zeer was*).

[1] De reden van dit laatste zie bl. 119, r. 10 v. o. Uitzonderingen zijn *hamamago*, waarnaast *hinamago*, van *mago*, en *kapapajak* (§ 123).

c. Tusschen *tubu*, als substantief, en *katutubu* wordt onderscheid gemaakt: 't eerste beteekent *wat geboard wordt, baarsel* (*tubuna, haar pas geboren kind*), maar 't tweede *het geboren worden, tijdstip van geboren worden* (§ 123).

D. heeft bij kwalificatieve werkwoorden dezelfde vorming, maar bezigt ook *pĕr*, alsof het substantief afgeleid was van een werkwoord met 't voorhechtsel *măr*, en kan verder ook den verbalen vorm met *mĕ* of *ĕ* en een sluitenden neusklank (bl. 41, III) als substantief doen optreden; b. v. *kinŏbejak* van *ŏmbejak; kinikūñ* (bl. 36, F. *a.*) van *kūñ* (bl. 39, XI); *kinidjwañ* (lb., bl. 90, o.) van *ŏndjwañ*. Voorts: *kĕrĕroñ* van *roñ; pĕrdabuñ* van *ĕndabuñ; pĕrbuwe* van *ĕmbuwe; pĕrdaoñ* (lb., bl. 278, r. 14) van *ĕndaoñ*, en *makin mĕlehena* = *di-baen malena*.

Wat de *beteekenis* betreft van dit substantief, zij nadert die van on- § 123.
zen infinitief, maar wordt ook dikwijls gebezigd als benaming van *tijd wanneer, plaats, van waar*, ja zelfs van *de bijzondere wijze, waarop de inhoud van 't werkwoord plaats heeft*. In tegenstelling van den vorm met *p* stellen zij *nooit* een persoon voor, en men bezigt, waar men 't laatste wil te kennen geven, 't werkw. met 't relatieve *na* (bl. 194); b. v. *hinapogos* (*het armoede lijden* of *arm zijn*) maar *na pogos* (zie boven bl. 188). Als voorbeelden mogen dienen: *hadadao ni begu donok ni parsaulijan* (bl. 188); *songon na musú* (bl. 168, *b.*) *hu-ida halalahomuna, ulieder wijze van U te gedragen is, zie ik, als 't ware vijandig; di halalahonami tu gindjang on, in ons gaan naar hier boven* (toen wij hier naar boven gingen); *songon bisa ni ulok dari hinabisana, gelijk 't venijn van de dari-slang* is *zijn vergiftig zijn; madabu ma singgar-singgar tijan langit di haruruwar ni ulok i, er viel zonneschijn-regen van 't uitspansel op 't tijdstip van het te voorschijn komen van die slang* (toen de slang te voorschijn kwam); *i ma hasusún ni saem ni halak na djuppasa ulok bane doli, dat is 't einde van 't middel tegen een kwaad omen van iemand,die een banedoli-slang ontmoet heeft* (daarmede eindigt de *saem* van enz.); *molo songon i hapapajak ni oppak ni ngingi na ni lottik i, zoo aldus de ligging is van de splinter van den gevijlden tand*, enz.; *nunga denggán, ninna datu i, harorobo ni horbo i, reeds schoon* (gunstig als omen), *zegt de datu, is de wijze van omvallen van den buffel; hinabalga ni boltokku do i*, het is geen zwangerschap, maar *het* is *de natuurlijke dikheid van mijn buik; hasusuda ni bokal, het op zijn van leeftogt* (de tijd, waarop de leeftogt op is); *doppak pattangan i ma di-baen hadodoppak ni horbo i, naar de krijgsopo met den kop toegekeerd werd door hem geplaatst het front van den buffel* (vgl. *doppak bagas*

ni sukut i di-baen pardoppak[1] *ni horbo i*); *di-baen ma padan hareró ni radja i, hij stelde de termijn, waarop de vorst te komen had* (hij bepaalde 't tijdstip van des vorsten komst); *di-padatton ma duwa borngin hasasahat ni horbo panula ni na talu i tu na monang i, hij bepaalde twee etmalen als termijn, waarop aankomen moest de buffel, dien de overwonnene aan den overwinnaar als boete had te betalen.* —— Dikwijls is dit substantief in gebruik met *di-baen* om een hoogen graad van een hoedanigheid als reden op te geven van 't geen men zegt (§ 127, 128); b. v. *di-djolo, parajahon; di pudi, paimaon di-baen hinaradjana, vóór zijnde worde hij met kracht* (§ 118) *ingehaald; achter, opgewacht wegens zijn vorst zijn* (omdat hij zoo'n groot vorst is); *ai barita ni buea di-dok halak di si: masipudunan ihurna masitapparan pinggolna di-baen hinatoropna* (lb. bl. 92 m.), *want men zegt daar van de krokodillen, dat hunne staarten in elkander knoopen, hunne ooren op elkander flappen van wege hunne énorme menigte; di-baen malena*, hij schreeuwde *door zijn hongerig zijn* (omdat hij zoo'n honger had). —— *halalango* (*langó*) heeft de actieve beteekenis van *iets dat bedwelmt.*

M. volgt T.; b. v. *tartondo ma datuk mangaradja arang bosar di atutubu* (bl. 26, II, *d*) *ni anak namora mantjada bulung i* (lb., bl. 128, r. 16), *de Datuk M. A. B. stond peinzende stil bij de geboorte van gemelden vorstenzoon* (toen dat vorstekind geboren werd).

D. evenzoo; b. v. *buluh ena mo ku-dabuh mi lubang mĕralijoho ĕndiju asa ku-bĕgekĕn pĕrdabuhna, tah masakade bagas ma* (lb., bl. 6, r. 8), *zoude ik deze bamboe in dit nagenoeg bodemlooze gat laten vallen, opdat ik luistere naar het vallen er van*, om te weten *hoe diep het is? pĕrbuwe laena pe sada petang ngo duwa sarim* (lb., bl. 183, r. 11 v. o.), *daarbij is de veelheid van zijn vocht* (van die suikerpalm) *slechts één petang en twee sarims* (zijn vocht bedroeg niet meer dan enz.); *malot i-bĕtoh sintĕrĕm kĕrĕrohna, de menigte weet zijn komst niet* (men weet niet, van waar hij komt); *si-somada edĕpĕn kĕrĕrohna* (Wdb. bl. 513). —— Het bezigt ook een omschrijving met *bĕkas* (§ 131); b. v. *kade mo asa i-kuso kono bĕkasku roh, waarom toch is het, dat door U onder-*

---

[1] Vgl. *di-paudur nasida ma pardoppakna* (lb., bl. 138, 138 b.); *zij brachten hun front in één rigting achter elkander* (zij gingen achter elkander met 't gelaat naar één kant toegekeerd loopen); *udúr ma pardoppakmuna rap tu son, zij ulieder front gelijkelijk herwaarts achter elkander* (loopt op een rei achter elkander met 't gelaat naar dezen kant toegekeerd).

zoek gedaan wordt naar mijn herkomst? asa ku-bĕtoh i dike nari bĕkasendene roh, opdal ik wete van waar Ulieder komen is.

Zonder dat er een werkwoord met 't voorhechtsel *mar* tegenover staat, vindt men substantiven met *par*. Zij worden afgeleid van substantiven die een praepozitie vóor zich hebben, of van dezulken, die met een praepozitie als bijwoord optreden; b. v. *pardihuta* van *di huta* (*in de huta*), *parpudi* van *pudi* (*di pudi*, *achter*), *pardjolo* van *djolo* (*di djolo*, *vóor*). Zij stellen meer een persoon voor, en daarom kan ook uit een intransitief werkwoord zulk een substantief gevormd worden, waar men bevreesd is, dat de vorm met *ha* duisterheid mocht verwekken; zoo b. v. zegt men *parmodom*, *slaper*, *slaapkop*; *parmodom balijan*, *iemand die buiten* (*di balijan*) *slaapt* (die des nachts op den akker in een loods blijft vernachten). Waar een bijwoord tegenover dit substantief aanwezig is, beteekent deze vorm bepaaldelijk *een voorwerp*, *dat in betrekking tot een ander zekere plaats inneemt*; b. v. *partoru*, *die onder is*, in vergelijking van iets anders *de onderste* (*di toru*, *onder*); *pargindjang*, *die boven is*, in vergelijking van iets anders *de bovenste* (*di gindjang*, *boven*); *pardjolo*, *de voorste*, *de eerste*; *parpudi*, *de achterste*, *de laatste*; *partonga*, *de middenste* (*di tonga*, *midden*); *parbalijan*, *de buitenste* (*parbubejan parbalijan*, *de buitenste rijstzak*). § 124.

Ook *rangschikkende getallen* hebben den vorm van een *actief-verbaal substantief*; van daar *pahi* vóor telwoorden[1]; b. v. *pahitolu*, *de derde*. Om dit in verband te brengen met de werkwoorden, die 't zamengestelde voorhechtsel *mahi* (§ 74) hebben, zal men moeten veronderstellen, dat zulk een substantief letterlijk beteekent: *die zich tot drie maakt*. Zulke rangtelwoorden zijn echter meer in de *poda*-taal gebruikelijk, en zijn in de spreektaal door de in § 72 vermelde verdrongen. —— Een andere den vorm van een actief-verbaal substantief hebbende soort van rangschikkende telwoorden is reeds § 68 behandeld. —— Ook *de tien eerste maanden* hebben een naam, die den vorm heeft van een actief-verbaal substantief met voorplaatsing van *si* (§ 152, 2°); b. v. *si-pahatolu*, *de derde maand*. Een active vorm (*maha* ——) komt niet voor, maar moet toch bestaan hebben blijkens de werkwoorden met 't voorhechtsel *màka* in 't Makasaarsch (zie *Aanm.* alhier): § 125.

Aanm. Uit 't Maleisch, waar men door 't voorhechtsel *ka* een telwoord tot

[1] Hun adverbiaal gebruik met *manoktang* is mij duister (zie Wdb. ond. *tongtang*).

substantief maakt om het rangschikkende beteekenis te geven (b. v. *kaliya, de derde*), mag men vermoeden, dat een vroegere actieve vorm (*maha* ——) ontstaan is door plaatsing van 't verbale voorhechtsel, zoodat een *mahatolu: de derde zijn* moet beteekend hebben; zoo als bevestigd wordt door den verbalen vorm *màka* —— in 't Makassaarsch. In 't Alfoersch van de Minahasa wordt de vorm *maka* —— adverbiaal gebezigd (vgl. § 72); b. v. *makatëlu, driemaal.* Vgl. 't gebruik in 't Tagaalsch (Totanes, bl. 115).

Aant. Dat *maha* of *mah* vóor een stamwoord, met een klinker beginnende (*mahatëlu* van *atëlu, een ei*), in 't Alfoersch van de Minahasa eigentlijk = *mar* is (bl. 126, onder) lijdt geen twijfel, daar *h* in die taal niet *h* is zoo als in het T., M. en 't Malagasy.

§ 126. 't *Actief-verbale substantief* wordt *omschreven:*

1°. Waar 't actief 't aanhechtsel *hon*, en een voorh. beginnende met *m* heeft (zie § 120). Men bezigt dan een zinsnede, bestaande uit 't relatieve *na* en 't actief; zoo b. v. *na makkehelaikkon do ho di halak*, door uw onbetamelijk voorkomen *zijt gij iemand, die de lieden beleedigt* (of beschaamd maakt). Hier is *na makkehelaikkon* op dezelfde wijze gebezigd als *pamogo* en *pangalatsum* in de boven (bl. 186) aangehaalde verwijtende uitdrukkingen, en stelt dus een *persoon* voor. —— Waar 't actief-verbale substantief *de wijze* voorstelt en met *behá* geconstrueerd wordt (§ 121, 1°.), bezigt men 't actief en leidt het in door 't eerste passief; b. v. *behá ma hu-baen manaruhon ho, sowada hu-boto dalan tu si, hoe moet door mij gedaan worden U derwaarts te brengen, want ik weet den weg derwaarts niet* (*behá ma panaruhottu di ho* kan men niet zeggen). —— Waar 't subst. een *middel* voorstelt (§ 121, 2°.), bezigt men *baen* vóor 't actief; b. v. *pittór adóng do parumaenna, di-bowan ho, baen mangulahon ibana, er is nu een schoondochter van haar, door U gebragt, om voor haar veldarbeid te verrigten* (Gij hebt Uwe moeder een schoondochter, die voor haar werken kan, toegevoerd).

a. 't Actief van de werkwoorden met 't voorhechtsel *pa*, die 't aanhechtsel *hon* hebben, kan men met *anggo* (§ 165, II) voorop als substantief doen optreden; b. v. *anggo pagaburhon adóng do hu-boto, een weekmakend middel is er weet ik* (ik heb een middel, om het week te maken).

2°. Waar de voorgestelde handeling een bepaald tijdperk beslaat. Men bezigt dan 't actief meestal met *na* er voor, en een adjectief voornaamwoord als bepaling er achter, zoodat het zoowel als adjectief als

als substantief kan optreden; b. v. *dung na marpangir i, di-dokkon ma pahoppuna i* (lb., bl. 125, o.), *gedaan dat zich met pangir zuiveren, beval zij haren kleinzoon*, enz.; *saleleng ni na marrunggu i, gedurende dat zich vergaderen* (zoo lang als de toen plaats hebbende vergadering dier vorsten duurde); *nunga pitu ari nasida na marrunggu i, reeds zeven dagen* zijn *zij, die vergaderen* (reeds zeven dagen lang zijn zij aan 't beraadslagen); *indadong saut be na manolon i, dat door een eed ontkennen* dier twee twistende personen *ging niet meer door*. Bij diergelijke *adjective zinsneden* is op te merken, dat 't werkwoord, dat bij ons als praedikaat optreedt, in 't Bataksch *attributief* (of als adjectief) staat, terwijl wat wij door een bijwoord of adverbiale bepaling uitdrukken er praedikaat is; in plaats van *gedurende zeven dagen* (adverbiale bepaling) zijn zij *vergaderd* (praedikaat) zegt 't Bataksch *zeven dagen* zijn *zij, die vergaderen* ('t subject is alleen in 't Bat. en Nederl. gelijk). —— Zulk een omschreven substantief bezigt men ook na een subject, om 't praedikaat te bepalen door middel van een werkwoord, dat bij ons als infinitief door een praepozitie moet worden ingeleid, om als adverbiale bepaling te kunnen optreden, b. v. *matsohot ma nasida na margondang i, zij hielden op, die muzijk maakten = zij hielden op met dat muzijk maken; lodja hamuna na mardalan i, vermoeid zijt gijlieden, die gereisd hebt = gijlieden zijt vermoeid van dat reizen; dung sun nasida na marhata i, toen zij, die spraken, afgedaan hadden = toen zij gedaan hadden met dat spreken; manortor ma na tarsonggot na marnida babijat i, die verschrikt waren van dat zien van den tijger dansten; sahat butong ma djolmana i na mangan parbuwe ni rukkung banggik i* (lb., bl. 1), *volkomen verzadigd was zijn vrouw van dat eten van die rukkung-banggik-vruchten*. Voorts bezigt men zulk een omschreven subs. als subject van een pass. (bl. 181); b. v. *di-pasohot ma na margondang i, door hem werd uitgescheiden met dat muzijk maken* (*dat muzijk maken* is hier 't subject van *di-pasohot, door hen werd met* iets *uitgescheiden*). In dit geval kan *na* ook wegblijven; b. v. *di-pasadi halak ma martaba hariara inon* (lb., bl. 295, r. 8), *door de lieden werd opgehouden met dat vellen van dien ficusboom* (men hield op met dien boom te vellen). —— In een bijzin, die de reden opgeeft, plaatst men zulk een omschreven substantief als praedikaat voorop; b. v. *indadong au olo mangatton di-baen na so padjuppa i hami, ik wilde* die kip *niet opeten, omdat wij elkander niet ontmoet hadden; di-baen na mamunu djolma i hamuna di onan i ma asa ro i, omdat gijlieden op de onan menschen hebt gedood, is het, dat die komt.*

—— De beteekenis van zulk een attributief optredend werkw. stelle men niet gelijk met die van onzen infinitief, want even als 't actief-verbale substantief heeft het meerdere beteekenissen, en kan ook een persoon voorstellen. Dit geschiedt omdat de in § 123 beschreven vorm iets anders dan een persoon voorstelt; van daar *na ro* (*die komt* of *komen*, *de vreemdeling* of *vreemdelingen*, *de aanvaller* of *aanvallers*, *de bezoeker* of *bezoekers*) in tegenstelling van *karoró* (bl. 190); *na pogos* (*die arm is*, *een arme*, *de armen*) in tegenstelling van *kinapogos* (§ 123). Wil men *na ro* b. v. de beteekenis geven van *het komen*, dan moet men het nader bepalen door een adject. voornw., die er de meer bepaalde beteekenis aan geeft van *dat op zekeren tijd plaats hebbende komen* (§ 144); b. v. *na ro i*, *dat komen*, *het toen plaats hebbend komen*; *na ro on*, *het thans plaats hebbend komen*; *na so masuk on*, *dit niet binnen komen*, *het nu niet binnen gelaten worden* (§ 100). De beteekenis is over 't algemeen bepaalder, zoo b. v. beteekent *na dao* niet *verte* maar meer bepaald *een plaats die ver is*; b. v. *dung pe ro di na dao au*, *asa alitton tu gottingmí*, *eerst zij ik gekomen op een verwijderde plaats*, *dan wind het om uw middel!* (wind het niet om uw middel voor ik ver af ben). —— Sommige van deze omschrevene substantieven hebben door 't gebruik geheel de beteekenis gekregen van een gewoon subst.; b. v. *na poso* (*die jong is*), *bediende* (ook verzachtende term voor *slaaf*); *na godang* (*die groot* of *volwassen is*), *ouders*; *na metmet* [1] (*die klein is*), *een kind*; *na mora* (*die rijk is*), *vertegenwoordigend hoofd van die van een andere marga zijn dan de vorst*), enz.

a. Zonder *na* kan 't actief als substantief een ander woord bepalen, zonder zoo als bij ons een praepozitie te behoeven; b. v. *pande mambaju*, *bekwaam zijn* in *het vlechten*.

D. bezigt *si* in plaats van *na* (§ 149), maar laat het vooral in dit geval dikwijls weg; b. v. *kĕna djumpa kita ngo asa si-pĕkom mĕrburu idi* (lb., bl. 4, b.), *het moet door ons aangetroffen* of *verkregen worden voordat we uitscheiden met dat jagen*.

Het Actief-verbale substantief met 't aanhechtsel on.

§ 127. Door 't aanhechtsel *on* verkrijgt dit substantief een algemeener beteekenis, zoodat het niet meer een persoon of werktuig kan voorstellen, maar den inhoud van 't werkwoord zuiverder weder geeft. Het heeft meestal de beteekenis van een *bedrijf* of *kunst*, en kan ook een object

[1] B. v. *torang ni arina*, *sipapungu* (bl. 137, ond.) *na metmetna isi ni-huta i*, *den volgenden dag bracht ieder der bewoners van die huta zijn kinderen bijeen*.

bij zich hebben zonder tusschenkomst eener praepozitie; b. v. *panaonon bubu, het zetten van fuiken* als bezigheid, bedrijf of kunst; *panaononna bubu, zijn fuik zetten*, d. i. zijn zetten van fuiken als een kostwinning (*manaon, taon*); *pasigadongon si-ulaonna, het rooijen van gadongs* is *haar gewoonlijk werk op 't veld* (*masigadong*, § 75); *pangultopon, het schieten met een blaasroer* als kunst of bedrijf; *pamodilon, de kunst van met een geweer te schieten; pambajuon, vlechtkunst; panurbuon, 't verbranden* van 't op een akker gevelde hout (als een bezigheid). Bepaald door een pronominaal aanh. of een met de praep. *ni* ingeleid subst., kan het ook bepaaldelijk de wijze of toedragt van 't geen iemand uitvoert in tegenstelling van den vorm zonder aanh., die een persoon kan voorstellen, beteekenen; b. v. *behá ma pandjalaotta, hoedanig toch was onze wijze van met het net te vischen? indada dung songon on pandjalaottu, nog nooit* was *aldus mijn met het net te vischen* (nooit heeft het zich aldus toegedragen); *i ma partigatigaon*[1] *ni na oto, zie dat is de wijze, waarop die dom is handel pleegt te drijven* (aldus doet de domme als hij handel drijft); *behá do partiga-tigaon i, hoe heeft zich dat handel drijven toegedragen?* (hoe is het er mede afgeloopen?); *hinakkukkon ni pandjopputon eme i* (lb., bl. 314, o), *gezegend door* (voor rampen beveiligd door) *dat plaats gehad hebbend opnemen van de rijst* (zie *djopput*), waar het subst. bepaaldelijk op een plegtigheid ziet, waaraan men naar gewoonte voldoet; *margulut di hutanami ala ni panurbuon nattoari* (lb., bl. 28 m.), *men heeft twist in onze huta naar aanleiding van het gisteren plaats hebbend branden* (van 't gevelde hout); *ia hu-sarihon parrohaommi* (§ 144) *di au, indada godang ni rohám au tutú, zoo ik denk aan die uwe gemoedsgesteldheid jegens mij, dan ben ik niet werkelijk uw oogappel* (zoo ik aan de liefde, die gij voor mij placht te hebben denk, dan ben ik niet meer uw voorwerp van liefde). Dit substantief wordt ook als bepaling van een ander gebruikt; b. v. *utang pangolian, de schuld van 't koopen van een vrouw* ('tgeen iemand bij 't koopen van een vrouw pleegt te betalen). —— Het wordt ook met *di-baen* geconstrueerd (§ 123 op bl. 190); b. v. *di-baen panggalangonna* (lb., IV, bl. 26), *wegens zijn gastvrijheid.* —— Op te letten dat dit subst. in vorm gelijk kan zijn aan 't passief-verbale subst., als dit afgeleid is van den verbreedden passieven vorm; *panggoraon* en *parajahon* b. v. zijn passief-verbale substantieven (§ 132).

---

[1] Zoo men hier *partiga-tiga ni na oto* bezigde, zoude de zin zijn: *de handeldrijver van een domme* (die ten behoeve van een domme handel drijft, bl. 108, *a*).

§ 128. De stamwoordelijke werkwoorden of die slechts 't voorhechtsel *ma* hebben, vormen dit substantief door 't voorhechtsel *ka*, zonder herhaling van den beginner van 't stamw. met zijn klinker, of 't inh. *in* (§ 122); b. v. *kapogoson* van *pogós*, *kaleon* van *malé*. De beteekenis is hier weder algemeener, zoodat dit substantief nimmer zoo als het in § 122 behandelde *een tijdstip* of *wijze* kan voorstellen; b. v. *kapogoson*, *armoedige toestand*, *het lijden van armoede; kadorsaon*, *elende; kaleon*, *'t honger lijden*, *hongersnood; na ung ni-loppa na so djadi dudaon; na ung ni-dok na so djadi paubaon*, *molo pinauba inda patunda kasusaon*, *anggo sowada pinauba*, *inda patunda kasonangon* (lb., bl. 179, b.), *wat gekookt is mag niet worden gestampt*, *wat gezegd niet worden veranderd*, *zoo het veranderd wordt*, *brengt het dan geen moeite aan?* maar zoo *het niet veranderd wordt*, *brengt het dan geen gerustheid aan?* (zoo men van zijn gegeven woord afgaat, raakt men immers in ongelegendheid, zoo niet, geniet men vrede); *ija pinabowa mandjadi hailaon*, *ija so pinabowa mandjadi hapattunon djadi tu hadengganon*, *zoo men het zegt wordt het een beleediging* [1], maar *zoo men het niet zegt*, *wordt het beleefdheid en verder tot het goede*. —— Zoo het van een substantief afgeleid wordt, is het de collectieve benaming van het door het substantief voorgestelde, en heeft het overeenkomst met onze substantieven op *dom;* b. v. *kabegon* (*het begu zijn*), *het geestedom*, *de bovenwereld*, maar ook *dapperheid* (het als een begu zijn, van *na begu*, § 43); *kadjolmaon*, *het menschdom*, *het ondermaansche; kasuhuton* (het optreden als *suhut* in een aangelegenheid, waarbij men als principaal een *datu* raadpleegt) heeft de bepaalde beteekenis van *ernstige aangelegenheid*, *oorlogsaangelegenheid* gekregen. —— Zoo 't subst. de benaming is van een ambt, stand, waardigheid of bedrijf, dan beteekent de afgeleide vorm al 't geen aan dat ambt, enz. verbonden is, zoo als de bekwaamheden daarbij vereischt; b. v. *kadatuon* (wat men weten moet om een *datu* te zijn), *wichelkunde; kaulubalangon* (alles wat er toe hoort om een *ulubalang* te zijn), *krijgskunde*, *oorlogskunde; karadjaon* (de kunst van *radja* te zijn), *regeerkunde*, *vorstelijke eigenschappen*. —— Ook dit substantief wordt met *dibaen* geconstruëerd (§ 123 en 122, onder); b. v. *si-sobur daro tala siharat dugul-dugul*, *si-polgak utohutok di-baen habeguonna* (lb., bl. 10, b.), de held bijgenaamd *Rauw bloed slurper*, *Botknokkels doorbijter*, *Herzens opzwelger wegens zijn groote dapperheid* (vgl. § 154, *a*).

[1] D. i. de toestand van *maila* ten gevolge van *makkehelaikkon* (§ 44).

a. Van *maló* heeft men *kamalón* (§ 8), *bekwaamheid.*

D. bezigt nog 't inhechtsel *in;* b. v. *kinigurūn* (van *guru*) = *kadatuon.* Hier is dus de vorm meer in overeenstemming met den in § 122 behandelde.

't Actief-verbale substantief met 't aanhechtsel an.

Door 't aanhechtsel *an* verkrijgt dit substantief de bepaalde beteeke- § 129.
nis van *plaats, waar de door 't werkwoord verbeeldde handeling geschiedt* of *geschieden kan.* Wij kunnen het niet naar den vorm terug geven, en moeten vaak de toevlugt nemen tot een adjectieve zinsnede, die met een relatief bijwoord of een praepozitie met een voornaamwoord aanvangt; zoo b. v. is *hudon pangaloppammu* (§ 15) *indahan* (letterlijk pot uw *pangaloppán* of rijst kooken plaats, § 8, van *mangaloppa*), *de pot, waarin* of *in dewelke gij rijst kookt.* 't Aanhechtsel is hier weder in overeenstemming met 't aanhechtsel *i*, maar heeft nog ruimer beteekenis, zoo als uit de volgende voorbeelden blijkt: *pambaenan parau i, waar men* of *iemand dat vaartuig maakt; panggowaran, van waar men* of *iemand zijn naam ontleent; panallihammí* (*Twist van S. M.* en *D. D.*, bl. 19, o.), *de plaats* van den boom, *van waar gij* dat blad *hebt afgehouwen; di-pauba pakkailanna, door hem werd veranderd zijn hengelplaats* (hij ging op een andere plaats hengelen); *olo do ho mambuwat pangosean padammuna i, wilt gij nemen waardoor uwlieder verdrag nietig wordt* (zult ge zorgen de dingen te krijgen, waardoor uw verdrag met hen krachteloos wordt); *da-buwat ma losung na tarulang baen pandudán ni na ta-pulung i, een losung,* die *niet meer gebruikt wordt, worde genomen tot 't geen, waarin men wat we* aan ingrediënten *hebben bij elkander gebragt stampen kan; debatá do pangguruan, de Goden zijn degenen, waarvan men afhankelijk is* (men moet tegen de Goden opzien als tegen een *guru*); *udjungna do patsohotan* (§ 47, 3°.), *het einde er van* is *'t geen, waarin men te berusten heeft.* —— Ook dit substantief kan in vorm gelijk zijn aan 't passief-verbale, zoo dit van den verbreedden vorm is afgeleid. (§ 116 en 132); b. v. *tano parduguan ni horbo, aarde, waar door buffels gevochten is; pasibodilanan* (waar op elkander geschoten wordt, § 77), *slagveld; pasigadongan* (waarin gadongs gehaald worden, § 75), *gadongzak; na tau pangutsandean, 't geen geschikt is tot iets, waarop geleund wordt* (§ 81); *partonanna, aan wien door hem is opgedragen woorden over te brengen; panuhoran, van wien* iemand *koopt; panakkoan, van wien* iemand *steelt, de door* iemand *bestolene, waar* iemand *gestolen heeft; pa-*

nortoran, waarop door iemand *gedanst wordt* of *is* (§ 133). —— Zoo het afgeleid is van een werkwoord met 't inhechtsel *um*, dan kan het ook een vorm hebben met 't voorhechtsel *par*, alsof het van een werkwoord met 't voorhechtsel *mar* gevormd was; b. v. *di-godungi tano i baen paronggopanna, door hem werd die grond van een kuil voorzien tot zijn verbergplaats* (*monggop*); *parpodoman, waar* iemand *slaapt* (*modom*). —— De stamwoorden met *m* aanvangende of als zoodanig te beschouwen (als b. v. *masuk*, bl. 120) hebben nu eens 't voorh. *ha* (§ 130), dan weder 't voorh. *par;* b. v. *hamaluan, waarover men beschaamd is* (*malu*), *hamasuhan, waar men binnen gekomen is* of *komt*. De vorm met *par* heeft echter dikwijls een beteekenis, die zoowel passief als actief kan opgevat worden; zoo b. v. kan *parpangiran* (*pangir-doos*, Wdb.) even goed opgevat worden als *'t geen waaruit men pangir neemt* ('t geen waaruit pangir genomen wordt) als *'t geen, waarin men pangir heeft; nunga denggán dida di si parasaranna, hij zag dat goed daar was wat voor hem tot plaats van een nest te hebben dienen konde; parabitan, 't geen waarover* men *kleederen draagt* (waarover de kleederen gedragen worden) d. i. de deelen van 't lichaam, die men bedekt; *parhután, waar men een huta heeft, de plaats waar een huta staat; parnapuranan, betelbuidel* (waaruit betel gebruikt wordt, of waarin men betel heeft), *parhapuran, pardamaran, parubean* (Wdb., bijvoegsel), *parisapan*, enz. —— Dezen vorm hebben ook de substantieven die een waarde, duur, of bedrag voorstellen, zonder dat er een werkwoord tegenover staat; b. v. *parsauwangetehan* (van *sa-uwang-etek*), *wat de waarde heeft van één uwang-etek* (waarvoor men een uwang etek heeft te geven); *parsadarian; 't geen een dag in duur beslaat* ('t geen, waarop men een dag heeft te besteden, als b. v. een reis), van *sadari* (§ 8 en 136); *parsabahulan* (*sa-bahul*), *wat een bahul bedraagt*, waarin een *bahul* gaat; *djukut parduwarijaran, een slagtbeest van twee realen waarde*. In *deze* bijzondere beteekenis vindt men ook *i* in plaats van *an* (bl. 116, *Aant.*); b. v. *sada parbitsangi halga ni babinon* (lb., bl. 284, r. 8), *de grootte van het varken* is *die een bitsang waard is; babi pallima hupangi, een varken van* 5 *hupangs waarde; babi parrijari* (of — *parrijaran*), *een varken van een reaal waarde* (ook — *parsadarijaran*); *parbaru, wat een baru waard is.*

a. Het van *umboto* afgeleide *pamotoan* (§ 120, onder) wordt met een negatie en een pronominaal aanhechtsel vaak als adverbiale bepaling gebezigd; b. v. *madekdek sanggul tijan tanganna sowadadóng pamotoanna, de sanggul viel uit hare*

hand, zonder dat zij het merkte (*unconsciously*; naar den vorm beteekent *pamotoan: 't geen waarvan men weet*). —— Als praepositie is *parulán* in gebruik (*door*, te weeg gebracht *door*). —— Naast *parlimbahoan* heeft men *parimbahoan*.

M. wijkt niet af; b. v. *panjurbuan, waar men* iets (b. v. onkruid) *heeft verbrand* (een plek waar grasstengels, enz. verkoold zijn); b. v. *hij wentelde zijn geheele lichaam op zulk een plek om er zwart uit te zien* (lb., bl. 37, r. 10, 12, 13); *parmanjogotan* (lb., bl. 182, b.), een weg *van een morgen afstand; aha ma panolonanmami, wat moet zijn 't geen, waarbij we door een eed* dat *moeten ontkennen; horbo ti-gosong ma panolonanmunju, een rotte buffel* zij *'t geen waarbij gijlieden* dat *met een eed hebt te ontkennen*. —— Over *pongangi-sien* zie lb. IV, bl. 35.

D. evenzoo; b. v. *pĕrtjĕboněn* (§ 121, 2°.) van *tjĕboni* (bl. 145); *pĕrmanganĕn* bezigt men = *panganan* (in de beteekenis van *bord*), daar in dezen tongval 't aanh. *an* ook tot *ĕn* verduisterd is, zoodat *panganĕn*, daar het reeds = *panganon* is, duister zoude zijn. Men bezigt *pĕrbĕkasĕn* (*de bijzondere plaats*, die iemand in een zekere ruimte heeft of beslaat, lb., bl. 93, r. 13) in tegenstelling van *bĕkas*, omdat dit ook hulpw. is (§ 123); *pĕnangkĕngĕn* (*waar langs* men of iemand *naar boven gaat, een steilte*) wordt = *nakkohan* gebezigd; *batu pĕmĕrĕtĕnku idi* (lb., bl. 246, b.), *de steen, waaraan ik* het *vasthond*. —— Over *pĕrapurun* zie bl. 187.

Afgeleid van een stamwoordelijk werkwoord of *van een intransitief* § 130.
werkwoord met slechts 't voorhechtsel m a, heeft dit substantief weder 't voorhechtsel *ha*, even als het in § 128 behandelde; b. v. *hasundutan* (*sundut*), *hapajahan* (*paják*), *hangoluan* (*mangolu*), *hataluan* (*talu*), *hadengganan* (*denggán*), enz. —— 't Voorhechtsel *ma* vervalt behalve bij een eenlettergrepig stamwoord; b. v. *hamaloan* (*maló*) en *hamalejan* (*maló*). —— De werkwoorden met *m* in plaats van 't inhechtsel *um* verliezen nu eens de *m*, dan weder niet; b. v. *haidjuran* (*midjur*), *hawapan* (*muwap*), *hamulahan* naast *haulahan* (*mulak*), *hamatean* (*mate*), *hamagoan* (*mago*), enz. 't Eenlettergrepige *ro* wordt herhaald [1]; van daar *haroroan, van waar* iemand *komt*. —— De *beteekenis* van dezen vorm komt overeen met die van het in § 129 behandelde subst., maar is hier naar 't pass. overhellende, omdat hier een intransit. werkw. ten grondslag ligt (bl. 88, r. 4 v. o.). Voorbeelden zijn: *hasundutan* (*waar* de zon *ondergaat*), *het westen; habitsaran* (*van waar* de zon *opgaat*), *het oos-*

[1] Dit geschiedt om het van *haroan* (letterlijk *waarom men komt*), *feest* te onderscheiden.

ten; hamagoan, waar iemand *omgekomen is* of *zijn ondergang aan te danken* of *te duchten heeft* (zie aanh. onder *banto*), *waar* iets *verloren geraakt* of *ontvreemd is; haidjuran, waarmede* men *naar beneden komt* (*au pe patupa* —— *-mu, ik zal 't geen, waarmede gij naar beneden komt, bezorgen*, ik zal maken, dat ge naar beneden kunt komen); *hamatejan, waar* iemand *sterft* of *gedood wordt; hamulahan, waaruit* iemand's *ierugkomst blijkt; hapajahan, waar* iets *ligt* of *ter neder gelegd is* (—— *ni badju-badjuna i, waar haar buisje lag*); *hadekdehan, waar* iets *gevallen is* (*Twist van S. M. en D. D.*, bl. 14 onder); *hamaloan, waaruit* iemand's *bedrevenheid blijkt, proeve van bekwaamheid; hasohotan ni na djuppa halak ulok sende hulimat di harangan, 't geen, waarmede eindigt het door iemand in een bosch gevonden worden van een sende hulimat-slang* (zoo ook *i ma hasunan ni na djuppa halak si-gurappang na maroppa*); *hasurungan, waarin* iemand *uitmunt* (*sumurung*); *hamonangan, waaruit* iemand's *winst blijkt* ('t geen hij gewonnen of buit gemaakt heeft; b. v. *sere hamonanganki, M., 't door mij gewonnen goud*); *hataluan, waaruit* iemand's *verloren hebben* of *overwonnen zijn blijkt* ('t geen hij verloren heeft; b. v. —— *-ku nengan on, mijn verlies van onlangs*); *unang madejakkú husudammu; opdat niet te veel zij, dat ge hebt ten koste gelegd* (lb., bl. 264, r. 6). —— Met 't pronominale aanhechtsel *na*, of bepaald door een substantief, door de praepozitie *ni* ingeleid, geeft deze vorm te kennen, dat het door 't werkwoord voorgestelde de hoogste of de juiste bij iets vereischte graad bezit; b. v. *hamaleanna ma ho di rohakku, gij zult, denk ik, op zijn hongerigst zijn*, gij zult nu wel de rechte eetlust hebben; *hadengganna malhot nitak i di-pisat di atas pinggan i, dat meel wordt door hem op dat bord gekneed tot den juist vereischten toestand van deeg* (letterlijk: op zijn best wordt dat meel vast door hem gekneed); *mabalga so maotik, hadjagaran ni djolma rupana niet te groot en niet te klein* is hij, *'t geen waaruit de schoonheid van den mensch bestaat* is *zijn gedaante* (hij zag er zoo uit als juist vereischt werd om schoon te zijn); *hos ma ari hagasanganna ma halalás ni ari, de dag* of *zon stond regt boven 't hoofd* ('t was juist middag), *de warmte van den dag was op zijn felst; hadengganna godang ni aek i di-baen, de hoeveelheid van dat water werd door hem op zijn fraaist gemaakt* (de juiste hoeveelheid water werd door hem aangebragt). Zoo als men uit deze voorbeelden ziet, treedt de vorm met deze beteekenis zoowel als praedikaat als adverbiaal op. Minder vaak als attribuut; b. v. *manuk na hatijuranna gorak-gorahan, een kip, die juist zoo groot is als vereischt*

wordt om er mede te wichelen (om in de bewegingen er van duidelijk voorteekens te kunnen zien); *na habistohanna* (Wdb. onder *bistok*).

a. In versierde bijnamen en *andung*-termen wordt van dit substantief veel gebruik gemaakt, en geeft men het tevens den vorm van eigennaam; b. v. *sijadosan* (*si-hadosan*, § 10, *b.*), *waarin gelijkheid is* (broeder, enz., zie Wdb. bijv. onder *ados*); *tano sijapandolan* (M.), *de grond waarop gestaan wordt*, (*hapan dolan*), *sijabuntuan* (*si-habuntuan*), enz. —— Naast *hasijaran* heeft men *panijaran* (*sijar*).

Het actief-verbale substantief met 't aanhechtsel an wordt ook door § 131.
bogas (*plaats*) als hulpwoord *omschreven*. 't Hulpwoord hebben wij met een relatief bijwoord van plaats (*waar*, *waarop*, *waarin* enz.) te vertalen. Deze omschrijving geschiedt vooral in de gevallen waar de gewone vorm van 't substantief aanleiding kan geven tot misverstand; zoo zegt men *bogasnami nonang ma i* (lb., bl. 290, m.), dat oorlogvoeren zij *'t geen*, *waarin wij de overwinning behalen*, omdat *hamonangan* een andere toepassing door 't gebruik heeft verkregen (bl. 200). Verder is de omschrijving in gebruik, waar een nadere bepaling optreedt, zoo als b. v. waar men nog een persoon heeft te noemen, waarop met *ni* of met een pronominaal aanh. zoude moeten gewezen worden, en men den vorm nog eens zoude moeten gebruiken; b. v. *tijan i ma bogasna gabe si-tolong dohot si-torop*, *van daar was 't geen*, *waardoor T. en T. rijk werden* (= *tijan i ma hagabean ni si-tolong dohot hagabean nisi-torop*); *djuppasa ma musé sopo na di djappalan na bolak bogasnasida* (§ 140, 7°., *a.*) *modom na rappon hahana i si-adji-panurat* (lb., bl. 80, r. 1), *daarop trof hij de sopo op de groote weide aan*, *waarin hij met zijn ouderen broeder A. P. had geslapen* (zoo men hier *parpodoman* bezigde, zoude men het herhalen moeten); *di-djudjur ma ari na uli*, *bulan na denggan bogasna marharoan*, *door hem werd een gunstige dag* en *een gunstige maand naar de regelen der wichelkunde berekenend gezocht om er feest op te vieren* (als zijn plaats van feest vieren; hier zoude *parharoanan* duister zijn, daar het als passief-verbaal substantief van *marharoani*, *over* iets *feest vieren*, op den dag of de maand zoude slaan). —— Zelden bezigt men 't hulpwoord te gelijk met den vorm; een voorbeeld is *bogas hangoluan*, waarnaast ook *lapang hangoluan* in gebruik is. —— Zoo 't werkwoord een beweging voorstelt, bezigt men soms als hulpwoord ook *dalan* (zie Wdb.).

D. bezigt 't hulpwoord vaker (vgl. § 128); b. v. *lae bĕkasna mĕrikan tipat idi* (lb., bl. 193, b.), *de rivier, waarin hij pleegde visch te vangen; lot ngo djĕlmangku bĕkasku mĕdĕm* (lb., bl. 41, m.), *ik heb een vrouw waarbij ik slaap* (bij wie ik slaap); *lĕsung pĕnutupi bĕkas si-tagan dori idi* (lb., bl. 285, b.), *'t rijstvijzelblok dat bedekte 't geen waar zich T. D. bevond* (de plaats van T. D.); *ĕnggo ku-padankĕn si-bulan, ningku, bĕkasku mĕrpanarikin bai mantuwa* (lb., bl. 280, r. 3 v. o.), *ik heb een maand als termijn bij Oom opgegeven, waarin mij te bedenken* (gedurende welke ik gelegenheid heb na te denken); *pĕrpandĕn bĕkasna mĕnĕpa idi* (lb., bl. 242, r. 8 v. o.), hij voederde ook de *smidse, waar hij smeden ging; rap dike mam ĕndija dalan mĕnangkih mi datas, waar langs zoude de weg zijn naar boven te gaan?*

Aant. 't Mal. en Men. bezigen *tämpat*, dat ook *plaats* beteekent, als hulpwoord; b. v. *mälainkän anakku tĕmpat ajahnda mänjärahkän nägäri ini, geen andere dan mijn kind (gij) zijt degeen, aan wien ik (Uw vader) 't rijk over draag; karäna tijada sijapa akan tämpatnja mängadukän halnja, want er is niemand, aan wie hij de ongelegenheid, waarin hij zich bevindt, klagenderwijs kan melden; mänudju tämpatnja mänanam bärhala ämas itu*, hij *ging naar waar hij het gouden afgodsbeeld had begraven; di-tjarinja limow itu tijada lagi pada tämpatnja mänaruh, hij zocht naar de oranje-appel*, maar *die was niet meer waar hij die geplaatst had.* Vgl. 't gebruik van *gen* in 't Jav.

B. *Het Passief-verbale Substantief.*

§ 132. De *vorm* gaat uit van den nominalen vorm, die *on* achter zich krijgt, zoo 't werkwoord in dien vorm geen aanhechtsel heeft (§ 99 op bl. 154), terwijl *an* 't aanhechtsel *i* vervangt, en achter 't aanhechtsel *hon* nog *onhon* komt; b. v. *buwaton* (*mambuwat*), *buwatan* (*mamuwati*), *surattonokkon* of *surattonokkon* (§ 12, *c*, *manuratton*), *pabowaon* (*pabowa*[*hon*]). 't Aanhechtsel *onhon* verliest in den regel de laatste lettergreep, zoo 't substantief bepaald wordt door een pronominaal aanhechtsel; b. v. *surattonottu* (*mijn op te schrijven iets*), *surattonommu* (*Uw op te schrijven iets*), maar *surattonotton* (of *surattonokkon*) *ni anakku* (*mijn zoon's op te schrijven iets*).

a. In plaats van *dohon* (*mandŏk*) vindt men vaker *dohonon*. Uit *dohon* (zuid-M.) is te vermoeden, dat T. vroeger een *dohon* in plaats van *dok* als stamwoord had. Evenzoo blijkt uit *dohom* (D., bl. 39, XI, *b.*), en *dum*, dat *dumon* (M.), hoewel het heden als stamwoord geldt, oorspronkelijk een passief-verbaal substantief is. Diergelijke *heden* als stamwoord geldende woorden zijn uit 't streven naar tweelettergrepigheid verklaarbaar.

M. plaatst slechts *on* vóór 't aanhechsel *kon* (vgl. D.); b. v. *suratonkon* (noord-M.: *suratotkon*) van *manjuratkon*.

D. heeft *ěnkěn* (vgl. M.); b. v. *suratenkěn* (*měnuratkěn*), terwijl *an* én *on* op zeer weinige uitzonderingen na beiden *ěn* zijn. Dit schijnt de reden te zijn, dat het een voorhechtsel bezigt, waar zulks niet in T. plaats heeft; b. v. *pěrmangunčn* (bl. 199), *kěmatěn* (§ 134) = *matean*.

Aant. 't Javaansch heeft in dit substantief *an* boven *ěn* verkoren, en heeft dus 't omgekeerde gedaan van D. Het heeft *ěn* echter behouden in den passieven imperatief [1], en schuift een *n* in achter stamwoorden op een klinker eindigende; b. v. *tukunčn* (= *tukoron*), *worde* het *door U gekocht* (zij het uw *koopsel*). 't Sund. plaatst 't aanhechtsel *ěn* (*eun*) achter 't aanh. *an*, dat er in 't actief ook in plaats van *i* gebezigd wordt (*Aant.* bl. 116); b. v. *pentaŭněn* van *mentaŭn*. 't Mal. bezigt als passiven imperatief den nominalen vorm en daarachter 't hulpwoord *oleh* (*bĕrolĕh*, iets *verkrijgen*, vgl. *maruli* van *uli*); b. v. *bĕli-olehmu*, *het worde door U gekocht* (het zij Uw *koopsel*). Dit hulpwoord heeft in 't gebruik zooveel uitbreiding gekregen, dat het ook na den nominalen vorm plaats neemt *in den derden persoon* van het eerste passief, zoo de agens door een substantief genoemd wordt; b. v. *di-bunuh oleh radja itu*, *door den vorst wordt* het *gedood*. Dit is wel een sterk bewijs, dat een substantief in de uitdrukking van 't passief optreedt. 't Hulpwoord wordt voorts ook achter verwantschapstermen gebezigd; b. v. *anak oleh mangkubumi* (*'t kind van den Mangkubumi*), dat men opvatte als *'t door den mangkubumi geteelde kind*, want men bezigt het hulpw. bij verwantschapstermen om bepaald te doen uitkomen, dat zulk een term, vaak uit beleefdheid gebezigd, een eigentlijke beteekenis heeft, zoodat *anak oleh* 't zelfde is als *anak kandung* in 't Men. (*eigen kind*, door mij verwekt of gebaard). Aan de beteekenis *door* van *oleh* neem ik de vrijheid te twijfelen.

Wat de *beteekenis* betreft, dit substantief stelt een voorwerp voor, § 133.
dat 't object is van het door 't werkwoord verbeeldde. Daar nu 't werkwoord zoo als men boven (§ 45 onder) gezien heeft, slechts op een iets gerigte handeling voorstelt, zonder dat dat iets haar behoeft ondergaan te hebben, zoo kan dit subst. zoowel iets beteekenen, dat de han-

[1] Roorda, Jav. Gr. § 294, bezigt de term *objectieve imperatief*, die men ook, zegt hij, *de imperatief met bepaald object* kan noemen. Door *passieve imperatief* te bezigen is men meer in overeenstemming met den term passief, en heeft dan niet noodig er nog bij te zeggen, dat het een imperatief met bepaald object is (§ 108).

deling reeds heeft ondergaan, als iets, waarop zij slechts gerigt is; zoo beteekent b. v. *habijaran* (*makkabijari*, § 95) niet alleen *'t geen gevreesd wordt*, maar ook *'t geen, waarvoor men bevreesd moet zijn* of *te vreezen heeft; hundulan* (*makkunduli*), *waarop gezeten wordt*, maar ook *waarop gezeten kan worden* of *'t geen bestemd is, om er op te zitten* (vgl. op bl. 209). De laatste beteekenis heeft verre weg de overhand, zoo als reeds gebleken is uit *dahanon* (bl. 171, onder). Omtrent *'t gebruik* is het noodig 't volgende op te merken:

1°. *Als praedikaat* optredende (§ 36) drukt het *een begeerde noodzakelijkheid* uit; b. v. *dalanna i ninna ihuttonokku* (lb., bl. 79, r. 9 v. o.), zoo ik 't eerst een vogel, die spreken kan, vind, dan *moet, zeide hij, die zijn weg door mij gevolgd worden* (dan moest ik den door hem betreden weg volgen); *rappingon ma pinggolna, hare ooren* (van de overspelige vrouw) *moeten worden verscheurd; di djolo, parajahon; di pudi, paimaon* (bl. 190); *sai narnón do gararommu utangmí di au* (lb., bl. 307, r. 3), *nu* (ik geef geen uitstel) *moet door U die Uwe schuld aan mij betaald worden; sai gana-gana do dohonon* (§ 132, *a.*) *gowarní, beelden moet worden gezegd de naam er van* (men moet ze *beelden* noemen, en niet zeggen, dat het hout is); *andungan ma na sahit inon, de zieke moet worden beweeklaagd* (de zieke moet als dood beschouwd worden; zoo gevaarlijk is zijn ziekte); *dija deba pulungon, welke* zaken *moeten voor een gedeelte* (zoo ongeveer) *bij elkander gebracht worden? molo sowada gararna, gadison ma i, zoo zijn betaling er niet is, dan moet die verkocht worden* (zoo de vader niet betalen kan, moet zijn dochter verkocht worden); *behá dohonokku manuruk* (lb., bl. 42, o.), *hoe moet manuruk door mij opgevat worden?* (wat moet ik onder *manuruk* verstaan). —— Dikwijls bezigt men nog 't voorhechtsel *si* (§ 152, 2°.) er bij; b. v. *dihana ma si-panganon, welk gedeelte er van moet worden genuttigd? aha ma ninna si-djalahakku, wat moet, zegt hij, door mij gezocht worden?* (wat wil hij, dat door mij gezocht wordt?); *ija si-djalahammu, ninna, sada horbo, sada lombu, 't geen door U, zegt hij, moet worden gezocht* is *één buffel, één rundbeest*, enz.; *aekna si-bonduton, anggo borsangna i binolokkon do* (lb., bl. 43, r. 15 v. o.), *'t sap er van* is *'t geen opgeslikt moet worden, 't uitgekaauwde daarvan daarentegen worde maar weggeworpen.* —— Verder beteekent het een *stellige toekomst*, en wordt dan vaak als het als praedikaat optreedt, door *sai* (§ 158) voorafgegaan; b. v. *i ma si-taruhonokkon ni lajang-lajang mandi, dat zal door de mandi-zwaluw aangebracht worden* (dat zal zekerlijk, dat moet door de mandi-zwaluw aangebracht

worden); *tu dija pe ibana, sai panggoraon* (§ 127, onder), omdat zij zoo'n beest tot kind heeft, *zal zij, waar zij ook heen gaat, door de lieden steeds met gora! worden beschreeuwd* (zij zal overal hooren, dat men bij 't zien van haar kind zegt: "wat heeft zij een raar kind!"); *sai na bajakkonokku do si-djonaha i, die Dj. zal zonder falen door mij in 't blok gezet worden; indadong be gulutammu au, niet meer zal ik door U lastig gevallen worden.* —— Zoo men de noodzakelijkheid ontkent, bezigt men als negatie *indada* (§ 153, 3°.), en hebben wij het te vertalen met *niet behoeven;* b. v. *indada si-gararon i, dat behoeft niet betaald te worden* (*dat* is *niet 't geen betaald moet worden*); *indada au sukkunommu, amatta i do, niet ik moet door U ondervraagd worden,* maar *mijn vader* (gij behoeft mij niet te vragen, maar mijn vader); *indada pauliommu be i baen parau, dat behoeft niet meer door U tot een vaartuig gemaakt te worden; indada tu si au surattonommu, ik moet niet door U daarop geschreven worden* (Gij behoeft mijn naam niet daarop te schrijven, dat kon je wel laten); *indada be sappuron*[1] *hamú, las baen hamú hadjangamnuna di ruwang-tonga i, gijlieden behoeft niet meer in den echt verbonden te worden; plaatst uw hadjangan maar dadelijk in 't huisruim.* —— Zoo men 't actief bezigt, zet men 't subject voorop, en de zin begint dan met *indang be;* b. v. *indang be iba mambuwat lape-lape, we behoeven geen zonneschermbladen meer te halen.* Evenzoo in een bijzin; b. v. *molo hamú mamunu au, behá baenon, zoo gij mij moet dooden* (volstrekt wil dooden), *hoe te doen?* —— Verder in vragen uit verwondering gedaan, of wel in een toon van verwijt met *bejasa* voorop; b. v. *bejasa paririsommu gana-gana i, waarom moeten die beelden door U op een rei geplaatst worden?; bejasa ma porsommu di au barang aha lungun ni rohám* (lb., bl. 105, r. 14 v. o.), *waarom moet door U voor mij verzwegen worden, wat uwe grief is? bejasa ma dohonommu au panggalakkup, waarom moet ik door U voor een pangalakkup uitgemaakt worden? bejasa ma sai papanganammu saluhutna djolma na pinangusmí, uwa ta-pangolu ma deba, waarom moeten al de menschen, die door U geroofd worden, door U opgegeten worden? kom! laat ons er eenigen van in 't leven laten! bejasa sorommu au, waarom moet ik door U gevat worden?* (wat behoeft ge mij op te pakken? ik heb immers niets misdreven). Zoo er een negatie achter *bejasa* gebezigd wordt, gebruikt men liever 't eerste pass.; b. v. *bejasa indá di-topot ho*

[1] Is naar den vorm van *manappur*, in plaats waarvan men echter *pasappur-*(*hon*) bezigt; 't stamwoord is 't zelfde als 't Mal. *tjampur.*

(lb., bl. 5, r. 8), *waarom wordt hij niet door U opgezocht?* (waarom gaat gij hem niet bezoeken?; vgl. de aanhaling in § 142). — Dikwijls bezigt men er nog *tung* vóor, vooral na *indá* en *molo;* b. v. *molo tung tadikkonommu ma kami dokot dainang, zoo ge mij en mijn moeder moet* (of *volstrekt wilt*) *verlaten*, enz. (zoo gij het over uw hart kunt verkrijgen ons te verlaten, enz.); *inda tung tagamon na mangago kami di ho, er behoeft volstrekt niet gevreesd te worden, dat wij U in 't verderf zullen storten.* Dit *tung* (§ 158) moet men ook gebruiken bij intransitief gebezigde werkwoorden; b. v. *besaja ma tung lao ho, waarom moet gij gaan? bejasa na tung kabang ho, waarom moet gij vliegen?* Achter *molo* is ook *pala* (§ 158) zeer in gebruik; b. v. *molo pala di-pangan kami na duwa, bokâ baenon, zoo hij ons beiden volstrekt wil* of *moet opeten, hoe te doen? molo pala tadikkonommu au, bokâ baenon, zoo gij mij moet verlaten*, enz.; *molo pala marmuru hita, bokâ baenon, zoo wij oorlog moeten voeren* enz.

M. bezigt 't voorhechtsel *si* slechts zelden.

D. wijkt in 't gebruik niet af, maar gebruikt natuurlijk hem eigen woorden; b. v. *kade mango hĕntatënta, wat dan moet door ons gebracht worden?* (wat wilt gij, dat wij brengen?); *muda buwah ngo hĕntatĕnku, zoo slechts vruchten door mij gebracht moeten worden, enz.; malot nenge tagamĕn i-bunuh ĕntuwara kita, niet meer behoeft gevreesd te worden, dat de vleeschspoken ons zullen dooden* (wij behoeven niet te duchten, door die spooken gedood te zullen worden); *malot nenge mĕralĕng naposo* (lb., bl. 173, r. 3 v. o.), het is goed, dat gij allen landgenooten, door de geweerschoten geroepen, gekomen zijt, *de bedienden behoeven U nu niet meer te halen; malot ne mĕralengi naposongku bajindene* (lb., bl. 177, r. 7), *mijn bedienden behoeven ulieden niet meer te halen.*

2°. Als bepaling van een substantief, om aan te duiden, dat 't voorwerp, er door voorgesteld, bestemd of geschikt is de door 't werkwoord voorgestelde handeling te ondergaan; b. v. *djadihon aek inumon ni gadja, worde door U water in wording gebracht om gedronken te worden door de olifanten.* Het kan tevens een toekomst uitdrukken; b. v. *ganup taon mangan iba pangulahenonna, ieder jaar eten we door dat zij voor ons veldarbeid verrigten* (we kunnen er staat op maken te eten, als zijnde 't geen, waarvoor door hen veldarbeid zal verricht worden; lb., bl. 308, m.); *patoluna ro ma si-alap ari dokkonokku, overmorgen komt een daghaler, door mij zullende bevolen worden* (overmorgen zal

er iemand op mijn bevel naar den bepaalden dag komen vragen). 't Gebruik van dit substantief als nadere bepaling van 't praedikaat om aan te duiden, in hoeverre iets van 't subject wordt gepraediceerd, is zeer frequent; b. v. *tuktuk na so djadi lakohonokkon, een struikeling, die niet mag in den wind geslagen worden* (die niet goed is, dat men er zich niet aan stoort, zoodat men toch gaat; bl. 105); *ari na so tupa ulahonokkon, een dag, die niet geschikt is om er veldarbeid op te verrichten; tabó paridian, lekker* is het *om er in te baden* (als object van het baden er in, § 55); *matsadi tonggí on panganon, dit is zeer zoet om gegeten te worden; gabúr do i tallihommu, het is gemakkelijk om door U gehouwen te worden* (Gij kunt gemakkelijk er in houwen); *pangutsandean* (bl. 197, onder). Zoo ook met *olo* (§ 158); b. v. *sowada olo au habijaon, ik wil niet gehabijad worden* (ik wil niet na den dood van mijn man door zijn jongeren broeder tot vrouw genomen worden). —— Van *mambaen* heeft men *baenon*, dat met *bekâ* in een vraag vaak gebezigd wordt naar 't geen, dat met iets gedaan moet worden; b. v. *bekâ baenon pidong on, hoe moet met dezen vogel gehandeld worden?* Met 't voorh. *si* heeft dit passief-verbale substantief de bepaalde beteekenis van *'t geen, dat bestemd is om gemaakt te worden tot 't geen men er achter noemt* of *'t geen waaruit iets gemaakt is* (bl. 203, onder); b. v. *si-baenon hail, 't geen bestemd is om er een kengelhaak van te maken; haju do hapé si-baenon gana-gana i* (lb., bl. 310 b.), *het is dus hout, waaruit die beelden zijn vervaardigd.* —— Voorts is dit substantief veel in gebruik met nog een ander substantief, door *ni* ingeleid, of wel met een pronominaal aanhechtsel als nadere bepaling er achter, om aan te duiden de persoon, voor wien iets gedaan wordt, of aan wien iets gegeven wordt, om er dat mede te doen, wat 't werkwoord voorstelt; b. v. *di-buwat ma sada djuhut panganon ni oppui-toga, door hem werd genomen een slagtbeest om gegeten te worden door O. T.* (hij nam voor O. T. een slagtbeest tot maal); *dung ni di-leon djolma ni radja i ma indahan dohot dekke panganon ni ombun i* (lb., bl. 24 o.), *vervolgens werd door de vrouw van den Vorst gekookte rijst en visch gegeven om gegeten te worden door de wolk* (de vrouw van den Vorst gaf aan den wolk rijst en visch te eten). Met *mangaleon* kan men ook het in § 71 beschrevene werkw. of wel 't eerste passief in pl. v. 't passief-verbale substantief bezigen; b. v. *di-leon ma di-pangan djolmana i* (lb., bl. 1), *door hem werden aan zijn vrouw* die vruchten *te eten gegeven.*

M. Voorbeelden alhier zijn: *na so tola do paodongonkon do i* (lb., bl. 128, m.), dat kind *mag niet in 't leven gelaten worden; tupa tola dopé i somba-solutonkon, het is nog geschikt om als offerande te worden aangeboden.*

D. Een voorbeeld alhier, dat aangehaald verdient te worden, is: *asa i-tĕnaki mo mahar ni ari pĕntjamĕtĕnkĕn dĕkĕt pĕrdalanĕnkĕn, bĕrngin pĕdĕmĕnkĕn, daarop werden zij door hem onderrigt omtrent den dag, als bestemd om er veldarbeid op te verrigten en te reisen,* en *de nacht, als bestemd om te slapen* (hij deelde hun mede: de dag is de tijd, waarop veldarbeid verricht en gereisd moet worden, en de nacht is de tijd; wanneer geslapen moet worden).

3°. Zoo het geheel als substantief gebruikt wordt, en dus slechts de benaming is van een voorwerp in zijn soort, dan is de oorspronkelijke beteekenis toch nog zeer goed na te gaan; b. v. *dahanon* (bl. 171, ond.); *panganon, spijs* (wat bestemd is om gegeten te worden), *habijaran, iets verschrikkelijks* (bl. 204), *hailán, schaamdeelen, een scheldwoord, beleedigende uitdrukking* ('tgeen waarvoor men zich te schamen heeft, § 95), *parumaen* (§ 29, III), *schoondochter* (*die in huis te brengen is*[1], § 66), enz. —— Als subst. stelt het dikwijls ook een *bepaalde taak* voor; b. v. *gotilon,* 't *oogsten* van de rijst (zie Wdb.); *ulaon, veldarbeid, te vieren feest; baboan, het wieden; ija sun ordangon i, asa mulak ma halak tu ruma, toen nu 't maken van pootgaten gedaan was, ging men terug naar de huta; ija nunga sun rabijon ni halak, nunga sun dohot tabaonna, matsinar namaná, toen nu gedaan was het hakken van kreupelhout van de lieden en ook hun vellen* van 't geboomte op de te bezaaijen akker, en *men niets meer te doen had dan* 't gehakte hout *te laten droogen,* enz. —— Een enkele maal beteekent het substantief een *maat;* b. v. *odonon, een duim breed: duwa hali odonon bidangna, twee maal te drukken met den duim moet de breedte er van zijn; tukkolon borsi, een roeiriem in omvang* (een roeiriem kan er overeind of stutsgewijze geplaatst worden: *tukkolon borsi hinaruwak ni babana, de grootte van zijn muil* is *zoo groot als een roeiriem lang,* d. i. men kan in zijn muil een roeiriem overeind zetten); *haiton porda, zoo laag zijn, dat het met een porda afgehaakt kan worden* (b. v. van vruchten, die men met de niet zeer lange *porda* bereiken kan). Deze maatbenamingen moeten verklaard worden als verbale subst., gevormd van een zamengesteld subst., zoo dat b. v. *haiton porda* letterlijk beteekent: 't object zijn van een *hait-porda* (een werktuig om af te haken

[1] Vgl. *pabagas(hon)* in M.

bestaande in een *porda*) d. i. te bereiken met een als *kait* gebezigde porda; evenzoo beteekent *tukkolon borsi* letterlijk: 't object zijn van een *tukkol-borsi* (een stut, bestaande in een korte roeiriem), d. i. te stutten door een borsi als stut. —— De passief-verbale substantieven met 't aanh. *an*, hebben niet altijd een werkw. met 't aanh. *i* tegenover zich staan, en kunnen ook van een ander werkw. in beteekenis afgeleid zijn. Zoo is mij b. v. een *mamangani*, dat *uit* iets *eten* zoude beteekenen, nooit voorgekomen als een actief tegenover *panganan*, 1°. *'t geen, waaruit kan gegeten worden* (b. v. een groot blad); 2°., *waaruit gewoonlijk gegeten wordt* (bord of schotel) en 3°., *waarin* door een kwaal *is gevreten* (lidteeken b. v. van een invretende huidziekte; *panganan ni ngenge, pockmarks*). Zulke afgeleide substantieven stellen een plaats voor, *waar* 't geen 't werkwoord voorstelt, of gewoonlijk plaats heeft, of kan of moet plaats hebben, daar 't aanhechtsel *an* weder een praepozitie vertegenwoordigt, die wij op dezelfde wijze hebben weder te geven als 't aanhechtsel *i* (§ 50). Wij moeten zulk een substantief dikwijls omschrijven met *'t geen, waarin, waarop, waaraan, waarbij*, enz.; b. v. *gadisan, waar verkocht wordt* of *verkocht moet worden*, enz.; *podoman, waar geslapen wordt* of *geslapen moet worden*, enz.; *inganan, waarin gewoond wordt, waarin* iets *in kan zijn* (woonplaats, doos); *djappalan, waar gegraasd wordt* (weide); *borotan, waaraan gebonden wordt* (slagtpaal, *mamborotton*, een beest aan iets *binden* om het te slagten); *tanoman, waarin begraven wordt* (graf); *suhutan, waarover verhaald wordt* (de held van een verhaal, *manuhutton*, iets *verhalen*); *aropan, waarin in hinderlaag gelegen wordt* (hinderlaagplaats); *sorangan, waarop nedergedaald wordt* door een geest (de persoon, dien een geest pleegt te bezielen); *tuwatan, waar langs gedaald wordt* (naar beneden hellend terrein); *nakkohan, waar langs naar boven gegaan wordt* (naar boven gaand terrein); *landjân, waaraan gedragen wordt* (zie Wdb. *landja*); *bajangan, waarin vastgezet wordt* (blok voor gevangenen, *mamajakkon*, iemand *in 't blok zetten*), *lomingan, tubiran*, enz. —— Waar 't actief 't verbreedde passief aanneemt (§ 116), heeft dit substantief natuurlijk ook den verbreedden vorm; b. v. *pargorân, waarover men een gora heeft* (de aanleiding van een guerilla, *margora*); *parbadân, waarover men twist heeft* (twistappel); *parmusuan, 't geen, waarover men oorlog voert* (*marmusu*). —— Over *panortoran, panakkoan, pamotoan* en andere verbreedde vormen, zie § 129 en *a* bl. 198. —— Verder kan 't aanhechtsel *an* even als 't aanhechtsel *i* niet alleen op een meervoud slaan maar ook op 't *herhaaldelijk* of

af en aan plaats hebben van 't geen 't werkwoord voorstelt; zoo beteekent *dalanan* ook *waar gedurig door iemand geloopen wordt;* b. v. *hu-sukkun dalananna, ik zal onderzoek doen naar den weg, dien hij pleegt te gaan.* 't Zelfde woord beteekent ook een *groote reis*; van daar *mardalanan* [1], dat men *vooral* niet opvatte als 't meervoud van *mardalan* (§ 54), maar als te zijn *mar* + *dalanan.* —— Als bepaling van een ander substantief komt ook dit substantief dikwijls voor; b. v. *lobong panganan ni ordang i, de gaten* (in den akker), *waarin de ordangs hebben gevreten* (letterlijk: *de gaten-eetplaats van de ordangs*, d. i. de door de ordangs geboorde gaten); *ulos tibalan ni rudji-rudji, 'n kleed, waarop de verschillende deelen* van den koopsom eener bruid *gelegd worden* of *te leggen zijn; sopo podoman ni ulubalang toba i, de sopo waarin de Tobasche voorvechters sliepen* of *moesten slapen; lubang pagoan, 't gat, waarin geheid wordt* (de gaten, waarin de palen van 't huis staan of opgerigt zullen worden). In zamengestelde benamingen vindt men dit substantief zelfs door een ander onmiddelijk (zonder praep.) bepaald; b. v. *gulangan-rondang, waar een gebrande rijstkorrel rollen kan* (benam. van een scheiding in 't haar, bij ons onder den liefelijken naam van *luizepaadje* bekend); *saburan-bittang, waar sterren gestrooid zijn* (ben. van kippen, die zoo geteekend zijn); *sandean-buluhat, waartegenaan een buluhat* (§ 8) *leunende geplaatst kan worden* (benaming van een sagueerpalm, die door zekeren graad van wasdom een omvang heeft, die toelaat, dat men tegen zijn stam 'n grooten bamboekoker kan laten leunen); *tulahan-andarasi, waarbij een weegschaal weggestooten wordt* of *moet worden* (eernaam van een persoon, die zoo rechtschapen is, dat men met hem geen weegschaal behoeft te gebruiken); *dabuan-onggang* (M.), *alwaar door een rhinoceros vogel gevallen wordt* (van de akkers van een grooten vorst, die zoo onmetelijk groot zijn, dat gemelde zeer ver vliegende vogel hen willende overvliegen, van vermoeidheid neervalt, voor hij ze geheel heeft overgevlogen). —— *Zelden* slaat 't aanhechtsel *an* op een onmiddelijk object; een voorbeeld is *suruan* (*afgezant, die gezonden wordt* van *manuru*), in plaats waarvan men oneindig vaker *suru-suruan* met herhaling van 't stamwoord aantreft; zoo zegt men ook *pulungan*, maar vaker *pulukpulungan* (*mamulung*). Bij sommige woorden, waarin 't aanhechtsel al-

[1] B. v. *sadari sogot unang adóng na mardalanan* (lb., bl. 58, r. 17 v. o.), *gedurende den dag van morgen zij er niemand, die een groote reis doet*, verwijdere zich niemand ver van hier, daar we hem noodig hebben).

dus moet opgevat worden, moet men, waar zulk een woord niet uit 't Men. of Mal. is overgenomen, er aan denken, dat door *an*, als vertegenwoordiger van *i*, ook 'tzij een meervoud, 'tzij een herhaald of gewoonlijk plaats hebben beteekend wordt; zoo is b. v. *pasulahan* (*pasulak-*[*hon*]) eigentlijk *die gedurig gezonden wordt* (dien iemand pleegt te zenden); *djudjungan*, *'t geen gedurig op 't hoofd gedragen wordt* (de geest, dien iemand pleegt op 't hoofd te hebben; van daar *de geest, die een bepaalden persoon bezielt*). Zoo kan ook *suhutan* (bl. 209) opgevat worden als *'t geen pleegt 't voorwerp te zijn van manuhutton*. Op dezelfde wijze is ook *tabanan* te verklaren, daar het op 't meervoud ziet (b. v. *halak tabanan*, *buit gemaakte personen*).

a. Van *toru* (§ 156) heeft men *toruan* (*een laag terrein*), terwijl men van *bagás* (*diep zijn*) *bagasan* heeft, om het met een praepositie als bijwoord te kunnen gebruiken; evenzoo *balijan* van *bali* (§ 156).

b. Vaak bezigt men vóor 't passief-verbale substantief 't voorhechtsel *si*, vooral waar het geheel als substantief optreedt; b. v. *si-panganon*. Ook *si-hahán* (*de oudste* in ouderdom of rang), en *si-anggijan* (*de jongste* in ouderdom of rang), zijn zulke substantieven, en beteekenen letterlijk: *een persoon jegens* wien men "*oudere* of *jongere broeder*"! *pleegt te zeggen*.

Nominale Werkwoorden.

Onder de *afgeleide substantieven* behooren ook de *nominale werk-* § 134.
woorden, d. i. werkwoorden, die den vorm hebben van een substantief, maar door als praedikaat op te treden (§ 36) de beteekenis hebben van werkwoorden. Hunne beteekenis is geheel in overeenstemming met hunnen vorm, daar zij steeds een toestand, meer een lijden dan een handelen, voorstellen.

I. *De eerste soort* heeft 't aanh. *on*, en stelt *'t lijden aan een kwaal*, *'t hebben van een gebrek*, of iets dat leelijk staat, en *'t verkeeren in een onaangenamen toestand* voor; b. v. *batuhon*, *aan hoest lijden; arunon*, *aan de koorts lijden; iposon*, *'n lidteeken hebben; halejonon*, *honger lijden; tuwanon*, *lijden aan den tuwan di atas* (zekere Muh. heilige, wiens graf zich in de nabijheid van Barus bevind, en die den patient met een zekere kwaal bezoekt); *miseon*, *een leelijke snor hebben*, *bar er uitzien*, als een kind spreekt dat bang is voor een snor; *djangguton*, *een leelijke baard hebben*. —— Sommigen zijn afgeleid van een actief-verbaal substantief; b. v. *pamburhungon* of *pamurhungon*, *verkleumd zijn;*

panggani-ganion, *te vitterig zijn; pamundjungon*, *'t gebrek hebben van te exceptioneel te zijn* ('t ongeluk hebben, van anderen in 't een of 't ander te verschillen, zoodat men aanleiding geeft tot voor zich onaangename praatjes); *panogo-nogón* (*sogó*), *korzelig van aard zijn; pangisa-isaon*, *pangalingo-lingón*, enz. —— Anderen hebben weder 't voorh. *ki* of *si* (§ 30, XI) met een sluitenden neusklank, en tevens 't inh. *al;* b. v. *kalikkokkoton* (§ 14, *a.*), *kalippodomon* (§ 22, V. *a.*), *kalippurpuron*, *kalimataon*, *salimbolbolon*, in plaats waarvan D. *bělběl̆ěn* heeft. —— Slechts bij een enkele is de beteekenis van kwaal of gebrek niet meer zoo goed te zien; b. v. *panggidak-gidakon*. —— Over *paturotsiton*, *patungoromon*, *patungoripon*, enz. zie § 86. —— In *kohojamon* (*gapen* van slaperigheid, *last hebben* van vaak) is de eerste lettergreep nog herhaald; even zoo in *sosombopon*.

M. bezigt *panguntjomlopon* (§ 81) = *sosombopon*. —— Duister is mij de beginnende *m* van *maimataon* en *maipusuon*, waarin *i* achter 't voorhechtsel *ma* vroeger denkelijk *ki* is geweest (zie bl. 27, r. 2).

D. heeft *kadĕn* (*aan wat? lijden*, van *kade*); *bělběl̆ěn* (zie in de §, onder); *rĕntjitin* (bl. 36, F.) = *paturotsiton; tungĕrĕměn* (bl. 41, III, *a*). = *patungoromon; howajam* (bl. 112, *Aanm.*, en bl. 34, C.) = *kohojamon*.

II. *De tweede soort* heeft 't aanhechtsel *an*.

a. Van een substantief afgeleid, wordt door 't aanhechtsel een plaats aangeduid, zoodat 't subject door dit werkwoord voorgesteld wordt als een plaats, waar 't geen 't stamwoord beteekent waargenomen wordt; b. v. *pamasan*, *zweeten*, de plaats zijn van zweet (*panas*); *rongitan*, *last hebben van muggen*, iets zijn, waar zich muggen (*rongit*) bevinden (§ 36).

b. Van een werkwoord afgeleid, heeft deze soort van nominale werkwoorden een ander subject dan hun stamwoord, namentlijk een persoon, die lijdt aan 't geen 't stamwoord voorstelt; b. v. *hatsitan*, *pijn hebben* (*hatsít*, *zeer doende*); *ngolngolan*, *zich verveelen* (*ngolngól*, *vervelend*, van een werk, *verdrietig* van een taak); *ngalijan*, *het koud hebben* (*ngalí*, *koud* van 't weder b. v.); *hodohan*, *het warm hebben* (*hodók*, *warm* van 't weder), enz. —— Een enkele heeft nog 't substantief vormende voorhechtsel *a* door een neusklank gesloten (§ 135); b. v. *atsolotan* van *solót*, *apporotan* van *porót*, een vroegeren bijvorm van *boród* (bl. 58, II).

c. Wat 't stamwoord voorstelt wordt verder door 't aanhechtsel versterkt, zoodat dan de afgeleide vorm een gedurig of in hooge mate plaats hebben beteekent; b. v. *boratan*, *zeer beladen zijn* (*borat*);

monangan, *steeds* of *grof winnen* bij het spel (*monang* [1]); *bosuran*, *zeer versadigd zijn* (*bosur*); *ratratan*, *zeer beladen zijn* met vruchten (van een boom b. v.); *hetsesan*, *lamunan*, *gurguran*, enz.

d. Verder beteekenen deze werkwoorden een verkrijgen of verliezen als een toestand; b. v. *matean* [2] (lb., bl. 277, m.), *dooden hebben* van iemand, waarvan krijgsknechten zijn gesneuveld; *agoan*, *een verlies hebben*, iets *verloren hebben*, *bestolen zijn* (§ 100); *tubuan*, *door geboorte* of *groei* iets *gekregen hebben*, *begroeid zijn*, *gezegend zijn met kinderen*; *dapotan* (Wdb., bl. 288, regts) of *djuppangan*, iets *krijgen*, *vinden*; b. v. *mula au djolo djuppangan pidong na maló marhata-hata* (lb., bl. 79, r. 11 v. o.), *indien ik 't eerst een vogel*, *die spreken kan*, *vind*, enz. —— Deze werkwoorden kunnen weder onmiddelijk, zonder tussehenkomst eener praepozitie, door een substantief bepaald worden, dat 't voorwerp voorstelt, waarin 't verlies of de aanwinst bestaat; b. v. *tubuan duhut*, *begroeid zijn met gras* of *onkruid*, *tubuan anak*, *door de geboorte van een zoon gezegend zijn*; *dapotan laba*, *winst verkrijgen*, *voordeel behalen*; *djolma na djuppangan babijat i*, *de menschen*, *die 't ongeluk hadden een tijger aan te treffen*; *djuppangan pidong na maló marhata-hata*, *'t geluk hebben van een vogel*, *die spreken kan*, *aan te treffen*; *isian omas*, *gevuld zijn met goud*; *agoan hepeng*, *geld verliezen*, *geld kwijt raken* (van iemand, die bestolen is), enz. —— Sommigen zijn, zoo als *isian*, nog tevens als werkelijke substantieven in gebruik, en vereischen daarom nog een praepozitie voor een bepalend substantief; b. v. *haju isian ni sopona i*, *de boom*, *waar hare loods zich bevond*.

M. wijkt niet af; één voorbeeld volsta: *suwangkon banting na agoan anak domá ija* (lb., bl. 118, o.), *als een banting*, *die zijn jong verloren heeft*, *was hij ten eenemale*.

---

[1] 't Winnen is naar de voorstelling van den inlander een toestand, waarin de mensch door 't lot of de geesten, de *tondi*, enz. vervalt. Dit woord geldt heden in 't Bataksch en Maleisch (*mánang*) als stamwoord, maar moet van een vroeger *bonang*, dat *verkregen worden* beteekende (vgl. Sund. *beunang* en *meunang*, Jav. *wĕnang* en *bĕnang*), afgeleid zijn (§ 61).

[2] De vorm moest als nominale *patean* zijn (vgl. *kĕpaten* in D.), zoo als blijkt uit 't Alfoersch van de Minahasa (zie Niemann's *Bijdrage tot de kennis der Alfoersche taal in de Minahasa*, bl. XXII, r. 7: *patean ni ina wo ni amanera*, *zij waren van hunne moeder en vader door den dood beroofd*).

D. heeft *kĕmagŏn* = *agoan* en *kĕmatĭn* of *kĕpatĭn* = *mateen* (bl. 166). —— Vgl. in 't Mal. *kabilangan* en *kematĭjan*.

e. Van een *kwalificatief werkwoord* afgeleid, hebben zij den klemtoon op 't aanhechtsel, en geven te kennen, dat de hoedanigheid in hooger mate plaats heeft; *gabeán*, *rijker zijn*, *datúan* (*datú*, § 43), *knapper datu zijn*; b. v. *gabeau do au asa ko*, *datuán do au asa ko*, *ik ben rijker dan gij*, *en ook knapper datu*; *songon na datuán ibana asa au*, *als-of hij knapper datu was dan ik!* —— Woorden, op een klinker uitgaande, kunnen ook een *n* vóór 't aanhechtsel inschuiven; b. v. *daenán* (*daé*). Hiertoe behooren ook de vooral met adverbiale beteekenis gebezigde woorden, die *liever* beteekenen, als *rahanán*, *tagonán*, *adongán* (M.), *agonán* of *aganán* (§ 28), *aranán* (M.), enz.

M. kan zulk een vorm ook attributief bezigen, en verplaatst dan den klemtoon; b. v. *na dengganan*, *die schooner* of *beter is* (*denggánan*, praedikaat).

D. heeft *ĕnĕn* achter 't eenlettergrepige *lot* (= *adóng*); van daar *lotĕnĕn* = *adongán* (M.). Overigens *ĕn*; b. v. *dolĭn* (bl. 36, III).

C. *Andere afgeleide Substantieven.*

§ 135. Er zijn verder een menigte substantieven, die kenbaar afgeleid zijn, zonder dat echter 't stamwoord altijd een gangbaar woord is. Zij worden hier opgegeven met de bedoeling een ander in de gelegenheid te stellen ze nader te onderzoeken, daar zij naar den vorm als afgeleide woorden in een spraakkunst[1] moeten behandeld worden.

I. *Substantieven met 't voorhechtsel h a.* Zij zijn benamingen van geluiden, dieren (dikwijls naar hun bijzonder geluid) en planten; b. v.:

a. De *vogelnamen*: *hatutu* (M.) van *tutu* ('t bijzondere geluid van den tortelduif, vgl. *si-turtu*); *halihi* (§ 27, II, 2°.) van *li* ('t geluid waarmede men een kiekendief tracht te verjagen); *katullit* (*katjoldik* of *kĕtjoldik* in D.); *katili* (D.), *karuwok* (bl. 112, *Aanm.*), enz.

b. *De geluidnamen*: *katobung* of *katimbung* (M.); *katuktang* van *tuktang* (§ 38), *katuktak* (D.).

---

[1] In 't Wdb. zijn zij niet als afgeleide woorden behandeld, zoodat men *hasijor* b. v. niet onder *sijor*, maar onder de met *h* beginnende woorden zal vinden. Omtrent *sibodak*, waarnaast *subodak* (bl. 44, *b*), is op te merken, dat het bij vergissing onder *bodak* geplaatst is; men plaatse het onder de woorden met *s* beginnende.

Aanm. Zonderling is het, dat men niet vele van deze geluidnamen afgeleid van de stamw. werkw. der eerste soort (§ 38), aantreft.

c. De plant- en *boomnamen: halás* of *halawas* (§ 27, II, 2°) van *las; kasijor* of *kětjeur* (D.); *katunggal; kasobe; katinar* (M.), enz.

d. Hulptelwoorden (§ 139, onder).

Aanm. 1. Sommige dezer substantieven hebben een bijvorm zonder 't voorhechtsel; b. v. *titi* (T.) = *katiti* (D.); *tahuru* (T.) = *katikuru* (D.); *rijas* (T.) = *karijas* (M.); *tjěkur* (Mal.), *tjikur* (Sund.) = *kasijor* (§ 10, *Aanm.*). Anderen schijnen van een drielettergrepig stamwoord, dat met een *t* begint, afgeleid te zijn; b. v. *katinongnong; katimukmuk* (D.); *katirangga* of *katurangga* (M.); *katokěrěn* (D.); *katoniknik* (D.); *katjilando* (D., bl. 35, III).

Aanm. 2. 't Voorhechtsel schijnt ook andere substantieven gevormd te hebben; b. v. *katoban* (bl. 61, *Aanm.* 5); *kamú* (aant. onder § 140, 6°).

Aanm. 3. De naam van den ficusboom, namentlijk *karijara*, bestaat uit twee woorden, *kari* en *ara*. Dit *kari* is = *kaju* even als *lari* (Mal.) = *laju* (Jav. in *malaju*) is (vgl. *kaju-ara* in D. en *karuwaja* in M., § 35).

II. *Substantieven met 't voorhechtsel si* (§ 152, 2°). Meestal zijn het vogelnamen; b. v. *si-pet* of *si-pehet* (§ 27, II, 2°.); *si-turtu* (bijnaam van de tortelduif, vgl. I *a.* en § 27, I); *si-tubijak* van *tubijak* (een geluidnabootsing, bl. 112, *Aanm.*); *si-kak*. — *si-longing* is de naam van een insekt, en moet van *nging* komen (bl. 111, *b.*), terwijl *si-ngongo* een geluidbenaming is, en in 't Wdb. onder *ngongo* had moeten geplaatst worden.

Aanm. Ook deze substantieven hebben soms een bijvorm in een tongval of zustertaal, die of geen voorhechtsel of een ander heeft; b. v. *kāk* (D.; vgl. Ngadju-Dajaksch) en *tangkak* (Jav.) = *si-kak*. — Anderen hebben achter *si* nog *ta*; b. v. *sita-gelleng, sita-lolo, sita-merong, sita-etek* (van *etěk*) en *sita-djagar*. [1]

III. *Substantieven met 't voorhechtsel sa.* 't Voorhechtsel schijnt oorspronkelijk 't zelfde te zijn als dat van de onder II behandelde substantieven (§ 152, 3° *e Aanm.*); b. v. *sa-rungga, sa-lohot, sa-lijo*, en met een neusklank gesloten, terwijl tevens 't aanh. *on* (bl. 212, r. 8) gebezigd is: *sambubukon* van *bubuk* (= *bukbuk* [2], bl. 50, *b.*).

---

[1] Hiertoe behoort misschien ook *sitaeran* (in 't Wdb. onder *taer*); zoodat het van 't Arab.-Mal. *keran* (حيران) gevormd schijnt te zijn (vgl. *na begu* en *begu*, § 48).

[2] Vgl. *rambutan* (Mal.) van *rambut* (*hoofdhaar*).

IV. ***Substantieven met 't voorhechtsel a, door een neusklank gesloten*** (§ 134, II, *b*. onder). Het zijn meestal namen van vogels, insekten, planten en boomen; b. v. ***attarijas*** van een vroegere geluidbenaming (bl. 112, *Aanm.*), die in M. op den vogel-zelf wordt toegepast; ***atturbung*** naast ***turbung; attunu, atsilmong, attatadu, andilo, andolok*** (van ***dolok?***), ***attingano, andukur*** van den geluidnaam ***dukur*** (bl. 112, *Aanm.*); ***apporik*** [1] van ***porik*** (bl. 112, *Aanm.*). —— Van ***andurijan*** is 't stamw. ***duri***, zoodat het oorspronkelijk ***'t voorwerp, waaraan stekels zijn*** (bl. 209), beteekent.

Aanm. 1. Zoo als men reeds uit ***turbung*** en ***tarijas*** (M.) gezien heeft, hebben ook deze substantieven een bijvorm zonder of een ander voorhechtsel; vgl. ook ***durijan*** (Mal. zekere vrucht met stekels, durio zibethinus); ***tjantadu*** (Mal.), ***tantadu*** (Men.) en ***si-tataru*** (Sund.) = ***attatadu; antjotjak*** (M., bl. 27, D.) = ***tjatjak*** (Mal.); ***ambaroba*** = ***barabak*** (Men.). —— Zoo 't stamw. eenlettergr. is, heeft 't voorh. *o* of *ĕ* (D.); b. v. ***onggang*** of ***ĕnggang*** (D.); ***ĕngkak*** (Jav.) = ***kak*** (D.).

Aanm. 2. Sommige drielettergrepige substantieven schijnen dit voorhechtsel ook te hebben, en hebben vaak een bijvorm met *i* in plaats van *a* in de derde lettergreep van achteren; zoo heeft men ***indora*** naast ***andora***, ***induri*** naast ***anduri*** en ***ituwan*** naast ***atuwan***. In 't handschrift van de Leidsche Academische bibliotheek, dat in een tongval, tusschen 't Dairisch en Tobasch in staande, geschreven is, vind ik ook ***indukur*** = ***andukur***. —— In plaats van ***imbulu*** vindt men in M. ook ***simbulu*** en in 't Mal. ***bulu***. —— M. heeft ***intjogot*** naast ***antjogot*** en ***sintjogot (sogot)***, maar als bijwoord van tijd. Misschien is hier ***in*** de praepositie [2], zoodat 't woord eigentlijk ***op morgen*** beteekent.

V. ***Substantieven met 't inhechtsel al*** (vgl. § 91). Voorbeelden zijn: ***talektek, balobat, halukkang*** en ***garodir*** (§ 24) in M., terwijl T. ***godir*** bezigt. —— Sommigen zijn afgeleid van een woord met 't voorh. ***si***, gesloten door een neusklank; b. v. ***salittoktok*** (van ***toktok***); ***salippotpot, salimbatuk, sarimbarbar*** (§ 24), ***salimbolbol*** (bl. 212), ***salimbubu***. Zoo als men ziet is slechts een enkele van een gangbaar woord afgeleid, terwijl de meesten na afzondering van het voor- en inhechtsel een woord vertoonen, gelijk aan een gangbaar, waarvan echter de beteekenis te zeer afwijkt, dan dat het als stamwoord zoude kunnen gelden: ***salimbatuk*** b. v. is moeijelijk met ***batuk*** in verband te brengen.

---

[1] In 't Jav. is ***pĕrit*** of ***ĕmprit*** de vogelnaam, terwijl ***pirit*** in 't Ngadju-Dajaksch de naam is van 't geluid, en ***ampit*** daarentegen vogelnaam.

[2] Vgl. bl. 171. n. 3.

M. heeft wel eens *ki* in plaats van *si;* b. v. *karimborbor* = *sarimborbor*. Het bezigt *palispisan* (van *pispis*), waarin 't inhechtsel *al* 't herhaalde gedruppel nabootst.

D. geeft de voorkeur aan *ki* (vgl. bl. 136): b. v. *kalintoktok*, *kalimpëtpët*, *kalimbubu*.

VI. *Substantieven met 't aanhechtsel anan.* Het zijn slechts eigennamen van personen, die van dieren zouden afstammen, terwijl zij tevens met 't voorhechtsel *si* gebezigd worden; b. v. *si-lombuanan*.

M. heeft *kanan*, zoodat waarschijnlijk *anan* in plaats van *kanan* is. De oorsprong van dit aanhechtsel is mij duister.

IV. DE TELWOORDEN.

De *hoofdgetallen* zijn *sada*, *duwa*, *tolu*, *opat* (§ 22 II, 2°. *Aanm*), § 136. *lima*, *onom*, *pitu*, *uwalu*, *siya* en *sappulu*. Van *tien* af telt men *sappulu sada*, *sappulu duwa*, enz.; *duwa pulu*, *twintig; tolu polu*, *dertig*, enz.; *saratus*, *honderd*, *duwa ratus*, *twee honderd*, enz.; *saribu*, *duizend*, *duwa ribu*, *twee duizend*, *tolu ribu*, *drie duizend*, enz.; *saloksa*, *tien duizend*, *duwa loksa*, *twintig duizend*, enz. Hoogere getallen hebben geen bepaalde beteekenis (zie Wdb. *sese*, *petak*, *kunu* en *kojan* [1]). —— Een vragend telwoord is *piga* (*hoe vele?*). — Zonderling is het, dat men *sappulu* bezigt en niet *sa-pulu*, want men zegt *duwa pulu*, enz. Misschien is hier de neusklank uit § 22, III, *a.* te verklaren. —— In plaats van *sada* bezigt men vóór woorden, met een medeklinker beginnende, 't voorh. *sa* (§ 152); b. v. *sa-gattang*, *sa-bale*, enz., maar *sadari*, *sadappang* (§ 8), enz. —— Zonderling is *sasta* en niet *sadasta*.

M. heeft *salapan* (uit 't Men.) = *uwalu*, *sambilan* (Men.) = *siya*, en *salaso* (Men.: *sa-lăqsă*) = *sa-loksa*.

D. heeft *tălu* (bl. 33); *čmpat* = *opat; čnčm* (bl. 33); *uwaluk* = *uwalu; siwak* = *siya* en verder *si-* = *sa-;* b. v. *simpuluk* = *sappulu*. — Het bezigt *gĕlap* als onbepaalde benaming van een getal grooter dan *tienduizend;* de letterlijke beteekenis *duister* zijnde, verdient hierbij 't gebruik van *álinä* (10,000) in 't Malagasy, dat eigentlijk *nacht* beteekent, vergeleken te worden. —— Zonderling is hier *sidari* = *sadari*, omdat in denzen tongval ook *sada* in gebruik is; men

[1] Het zal wel uit 't Mal. (*kojan*) overgenomen zijn. In 't Ngadju-Daj. beteekent *kojan* slechts *duizend*.

schijnt dus *sadari* van T. opgevat te hebben als *sa* + *dari*, en heeft dus *sa-* met *si-* overgebracht.

§ 137. Bij *'t gebruik* is op te merken, dat de telwoorden achter 't getelde voorwerp als appositieve bepaling geplaatst worden, zoodat zij als substantieven, en niet als adjectieven (§ 36) moeten opgevat worden; b. v. *nakkon rijar duwa, geef op realen twee; di-dokkon ma naposona manakkup manuk duwa, zij beval hare bedienden twee kippen op te vangen; di-tattan obukna duwak-kibul* (§ 139), *zij liet twee harer hoofdharen naar beneden* (lb., bl. 77 m.); *dongammi, sa-halak, één uwer medgezellen* (Uwe volgelingen, een persoon). Vóór een *hulptelwoord*, benaming van tijd of maat echter worden zij vóóraan geplaatst. Komt er nog een kwalificatief werkw. als attribuut achter 't telw., dan wordt het door *akka* voorgegaan; b. v. *di-pattom ma korbo duwa akka na bolon* (hij spiesde buffels twee, die groot waren), *hij spiesde twee groote buffels.* —— De benaming van hoeveelheid kan men als praedicatief attribuut opvatten; b. v. *nunga ku-leon di ko mas, godáng* (*ik heb aan U goud gegeven, veel*), *ik heb U veel goud gegeven.* —— Zoo de telwoorden attributief optreden, dan moeten zij door 't voornaamwoord *na* (§ 149) ingeleid worden; b. v. *rijarku na onom on* (deze mijne realen, die zes zijn), *deze zes realen van mij.* —— *na sada* (*de eene*) bezigt men in tegenstelling van *na sada nari* (§ 148, 6°.), *de andere.*

a. 't Gebruik van *tonga* vóór een hoofdgetal om de helft van een eenheid, tiental, honderdtal, enz. af te trekken, is niet zoo frequent in 't Bat. als in 't Mal. waaruit het misschien is overgenomen; b. v. *tonga duwa rijar, een en een half reaal* (2—½ reaal), *tonga tolu pulu*, 25 (3 tienen — ½ van tien), *tonga duwa ratus*, 150 (2 honderden — ½ van honderd).

§ 138. De *ranggetallen* hebben we reeds boven (§ 68, 72 en 125) moeten behandelen. *De eerste* is *pardjolo*, en *de laatste: parpudi* (§ 124). —— Als hulpwoord bij de *adverbiaal gebezigde telwoorden*, die wij met *maal* of *keer* uitdrukken, bezigt men *kali* of *noli;* b. v. *sa-kali* of *sa-noli*, *een maal*, *duwa kali* of *duwa noli*, *tweemaal*, enz. —— *Breuken* worden omschreven (§ 115, 5°., en bl. 115, *a*). Als *hulpwoord van breuken* bezigt men *bagi;* b. v. *di-baen ma parbagina bagi tolu, door hem werd het in drieën gedeeld; bagi duwa di-baen, in tweeën werd het door hem gemaakt.* Voor *de helft* bezigt men verschillende woorden naar mate van 't voorwerp; b. v. *bola, bariba*, enz.; even zoo om *een vierde* uit te drukken;

b. v. *suku*, en *hae* (*Aanm.* onder *e*, 3°. van § 152). *Maatnamen*, die natuurlijk een gedeelte uitdrukken, zoo als *bale*, *suhat*, *galung*, *solup* enz., moet men uit 't Wdb. leeren kennen. — Als bijwoord is *si-tongá* in gebruik (zie Wdb. onder *tonga*). — *Distributieve telwoorden* worden door achterplaatsing van *be* (§ 76) uitgedrukt; b. v. *suda be*, *ieder één*; *piga be*, *hoe vele ieder?*

D. zie onder § 118 op bl. 169.

Hulptelwoorden.

Dikwijls vindt men achter 't telwoord nog een ander substantief § 139. als hulpwoord gebezigd, niet alleen om bepaaldelijk een zeker gedeelte van een voorwerp aan te duiden, maar ook om de hoedanigheid van 't getelde voorwerp meer of min te doen uitkomen. De keuze van die hulptelw. hangt af van de meerdere of mindere gelijkheid van 't voorwerp met 't geen 't hulpw. op zich zelf beteekent; *sijen* b. v. telt men bij *steenen* wegens de bolvormigheid, die beiden met elkander gemeen hebben, terwijl *haren* bij *bladen* wegens de hun gemeene platheid of vezeligheid gerekend worden. Bij sommige dezer hulptelwoorden is op de eigentlijke beteekenis niet gelet; van daar dat men bij 't tellen van haren ook *hibul*, als substantief in plaats van *hibúl* (§ 19, I.), bezigt, terwijl M. met 't zelfde woord ook voorwerpen telt, die niet rond zijn. Bij 't gebruik van zulke hulptelw. moet men in plaats van *suda* 't voorhechtsel *sa* gebruiken. In de *andung* vindt men dikwijls *bulung* (*blad*) van *menschen* gebezigd, misschien wel om de broosheid van den mensch te doen uitkomen, daar toch in de in die taalsoort opgestelde stukken 's menschen ongelukkig lot 't hoofd-thema is. — Zoo 't telwoord op een klinker uitgaat, wordt het vóór zulk een woord met een neusklank gesloten. Zoo zegt men *lasuna sambatu* (witte ui, een steen), *éne witte ui*; *obuk pigam-bulung* (hoofdhaar, hoe vele bladen), *hoe vele hoofdharen*, *obuk duwak-kibul*, *twee hoofdharen* (lb., bl. 77, m.); *pinasa tolumbakkijang* (nankavrucht, drie pitten), *drie nangka-pitten*; *gaol pitut-sihal*, *drie banaanvrucht-kammen*. Alleen *kalak* wordt zonder neusklank gebezigd (*sa-halak*, § 137). — Sommigen hunner hebben achter 't telwoord nog eerst 't voorhechtsel *ha*; *baba*, b. v. *napuran toluk-kababa* (betel drie monden), *drie porties geprepareerde betelbladen*; *rippang*, b. v. *pege toluk-karippang* (gember, drie vingerwortels), *drie gemberwortelvertakkingen*; *rair* (bij 't tellen van bamboe of suikerriet-stokken), *rambar*, *mata*, enz. — Bij 't tellen van boomstammen en bamboesteelen

bezigt men *bona*, dat na 't telwoord zoowel *kabona* als *kambona* vertoont (*toluk-kabona* of *toluh-kambona*); *bijur* vertoont altijd *kambijur*, terwijl *turir* (M.) slechts *kaburir* na een telwoord is. —— *karopit* is misschien uit *lopit* in plaats van *loppit* (bl. 58, II) op die wijze ontstaan, de *r* in plaats van de *l* door den invloed van 't daarmede zoo dikwijls gebezigde *napuran* gekomen zijnde (§ 24); vgl. Sund. *kalĕpit*.

M. bezigt *kibul* vaker dan T.; b. v. *pigang-kibul, hoeveel stuks?* Voorts is er *sangkibul* (ook: *sangkibung*) = *sada* en *sangkibulija* = *sasadasa* in gebruik; b. v. *leken di kami loting sangkibung, raut sangkibung be, geef ons ieder één vuurslag en één raut; marribu-ribu sangkibul do bilukana, bij duizenden is hij* en *toch* is *zijn darm een* (toch heeft hij slechts één darm; raadsel op de *simata*, op 't snoer waarvan hier *darm* een toespeling is). —— Naast *sangkababa* bezigt men ook *sangkabibir*. Verder heeft men alhier ook *kantjamas* van *samas*.

D. plaatst voor *bara* (= *sihat*) nog 't voorhechtsel *kĕ*; b. v. *singkĕbara* = *sat-sihat; kĕbĕna* = *kabona* of *kambona;* vgl. ook *kĕnolih, kawirĕn* (van *awir* = *rair?* zie bl. 15, IV en 74, IV), enz.

Aant. In 't Ngadju-Dajaksch zijn de hulptelwoorden met 't voorhechtsel *ka* zeer menigvuldig; b. v. *ka-bawak, ka-bilit, ka-pitak, ka-sajat*, enz.

§ 139°. De telwoorden worden *altijd* door een neusklank gesloten, zoo zij plaats nemen vóór een uit een nominalen vorm bestaande benaming van hoeveelheid; b. v. *sal-loppit*[1], *pitung-iris; pitung-golam, sang-inum* (M.), *sang-undot, sal-lappis, sam-batsir*, enz. Hiertoe behooren ook de woorden, die *een helft* aanduiden, als *bola* en *bariba;* b. v. *sam-bola* (*een splijtsel*) van *mambola* (iets *halvéren*). —— Van *bakbak* moet de oorspronkelijke beteekenis *scheursel boombast* zijn (vgl. *mambakbaki*, een boom *ontbasten*, § 50, 1°.). —— Ook de woorden, die den vorm van 't derde pass. hebben, moeten een neusklank na 't telwoord hebben (§ 115 op bl. 171); even zoo die uit een passief-verbaal substantief bestaan; b. v. *sak-koposon*.

V. DE VOORNAAMWOORDEN.

§ 140. A. De *persoonlijke voornaamwoorden* zijn:

1°. *au* (§ 10, *á*), *ik*. Het wordt zoowel jegens meerderen als minderen

[1] Wegens § 15 wordt *n* voor *l* en *r* vaak in 't schrift verwaarloosd; zoodat men ook *au-loppit* vindt in plaats van *aun-loppit* (even als men *na-robar* vindt in plaats van *nam-robar*).

gebezigd. Als praedikaat bezigt men het ook in 't begin van een brief, en in de *poda* van een *pangulubalang*, door beiden als sprekende personen te doen optreden (zie een voorbeeld, § 21, *a*). Waar men klagenderwijze 't woord richt tot de *tondi*, of zich met gevoel uitdrukt, bezigt een man *bajo-adi*, en een vrouw *boru-adi;* b. v. *ijalé partondión aha ma na mardabu*[1] *laning di boru-adi, o Gij als tondi beschouwde! wat toch zou als een vloek op mij vallen?* (welk wreede lotbeschikking drukt mij toch?); *tuwana ma hamuna ro alé itó mangalap au, asa mangolu boru-adi, welk een geluk is het, dat gij broeder! om mij te halen gekomen zijt, zoodat ik leef!* In dezelfde gevallen bezigt men ook zijn eigen naam, van zich-zelf als van een derden persoon sprekende; b. v. *ho ma djolo alé haháng mangoli, ijanggo si-adji pamasa, na ung songon i ma lejatni soro ni arina* (lb., bl. 61, r. 2), *ga gij eens oudere broeder! een vrouw koopen, A. P., het schijnt wel dat zijn lot zoo is* (ik ongelukkige zal mij in mijn lot telkens mijn meisje door den dood te moeten verliezen, wel moeten schikken); vgl. ook de aanhaling onder *ulubalang* in 't Wdb. —— Over *iba on* zie § 148. —— In de versierde taal der verhalen of in de *andung* bezigt men ook *bulung* (§ 139) met 't aanhechtsel *hu;* b. v. *alé ináng na lambok mallilung na di bulukkú* (§ 19, III), *o moeder, die teederlijk te mijwaarts spreekt.*

M. bezigt in de *andung* of in de versierde taal der verhalen (Inl. VII *c*) *ibangku diri* (ook: *ibangku madiri*) of *si-manarengku*, uitdrukkingen die beiden *mijn lichaam* of *mijn persoonlijkheid* beteekenen; b. v. *di ari aha ma ulani topak si-manarengku i, op welken dag toch zou die mijne rampzalige persoonlijkheid geboren zijn?* Verder *halumu* (Zuid-M.: *alumu*, bl. 26 onder) in de *a.* van vrouwen; b. v. *radja ni halumu, de vorst van uwe slavin* d. i. *mijn vorst* (dierbare echtgenoot); zie ook *anggimu* in 't Wdb. onder *radja.*

D. bezigt *aku* (bl. 34, B.), en verder in dezelfde gevallen als T. en M. slechts den naam; b. v. *ĕnggo mate mo kāk* (lb., bl. 7, r. 2 v. o.), indien ik, door u gezocht, niet spoedig terug kom, en niet verdwaald ben, *dan ben ik arme reeds dood.* Soms wordt 't voornaamwoord er nog achter aan gebezigd; b. v. zoo gij den regen ziet nederdruppelen, *daroh inangèndene aku mo kĕpekĕn* (lb., bl. 84 b.), *dan is het niet anders dan 't bloed van uwe rampzalige moeder* (*mij*).

---

[1] Vgl. 't gebruik van 't Mal. en Men. *mánimpa* b. v. in *di-timpa daulat Marhūm* (*door de majesteit der overleden vorsten wordt op* gemelden persoon *gevallen*, de vloek der overleden vorsten treft hem), en vgl. Wdb. onder *timpo.*

2°. *ko* (tweede pers. enkelv.), *gij*. Wordt jegens personen gebezigd, waartegen men *kamú* niet behoeft te gebruiken. Verder bezigt een oudere uit teederheid jegens een jongere *damang* jegens een man, *dainang* jegens een vrouw, *daoppung* [1] jegens iemand, die zooveel jonger is, dat hij of zij een kleinkind konde zijn van den spreker (lb., bl. 108, r. 4), of wel jegens iemand, die tot den spreker in de betrekking staat van dienaar tot meester. Ook *anggikku* (*mijn jongere broeder* of *zuster*) en *ibotokku* (*mijn broeder* of *zuster*, zie Wdb. *iboto*), worden als voornw. tweede pers. gebezigd, zoo men bijzonder vriendelijk of teeder spreekt. Zulke woorden worden even als *kamú* geconstrueerd; b. v. *buwat domang ma djukut i, door vadertje worde dat vleesch genomen* (neem dat vleesch jong mensch! of geliefde zoon!); *djaga anggikku ma parautta on* (lb., bl. 95, r. 3 v. o.), *worde door U mijn jongere broeder! dit vaartuig bewaakt!; honong anggikku ma djolo* (lb., bl. 94), *duik er naar ik bid U jongere broeder!* Jegens een vorstelijk persoon kan men ook *amatta radja* (*onze vader vorst*) bezigen; b. v. *indá tung dija na ku-dok di amatta radja, ik heb niets van aanbelang aan U mijn Heer! te zeggen.* Dit is echter niet noodzakelijk, zoodat men, naar mate van zijn verwantschapsbetrekking, tot een vorst ook *ko* of *kamú* bezigen kan. Men voegt er echter vaak *radjanami* (*onze vorst!*) beleefdheidshalve bij.

M. bezigt jegens mannelijke vorstelijke personen *radja i* als tweede persoon, en jegens vrouwelijke *na duma i* (*de rijke*), terwijl hier *patuwanami* ook als vocatief in gebruik is.

D. heeft *kono*, dat, even als *kene*, zijn laatste lettergreep vaak verliest; b. v. *muda mada ngo ko, nimu, mĕngalo karna manuk-manuk radja saip-ladang mate si-bakin siramu idi, garar mo pĕnokorku idi dĕkĕt harga nakan si-ni-panganna idi bangku; muda malot ĕnggeut mĕnggarar kono, malot kono norok keke i kutangku ena nari* (indien ge zegt, niet te ontkennen, dat de vogel R. S. L. ten gevolge van uw zout is gestorven, betaal mij dan 't geen hij mij, toen ik hem kocht, gekost heeft, en 't geen hij geconsumeerd heeft; indien ge het niet betalen wilt, dan moogt ge deze mijne huta niet verlaten).

3°. *ibana* (dat eigentlijk *zijn persoonlijkheid* beteekent, vgl. M. onder 1°. en § 149, 4°.), derde persoon enkelvoud, van ieder, jegens wien men geen *kamú* behoeft te bezigen. Dit voornaamwoord heeft, vooral met 't actief (§ 105) gebezigd, vaak de beteekenis van *hij zelf, zij zelf;*

[1] Zie § 152.

b. v. *tangis ma radja i*, *tangis ma dohot ibana* (lb., bl. 131 m.), *de vorst weende en ook zij zelf weende; sada djolmana sada boruna sada ibana* (lb., bl. 67, r. 10 v. o.), drie van hen slechts bleven er over, *een zijn vrouw*, *een zijn dochter*, en *een hij zelf*. 't Gebruik van dit woord als reflexief voornaamwoord, zie § 145. —— Wil men van iemand zeer beleefd spreken, dan noemt men zijn naam of titel; b. v. *radja i* (*de vorst*), *boru ni radja i* (*de vorstedochter*, d. i. die dame, vgl. in 't Wdb. de beteekenis van *radja*), enz. Van zijn schoonzuster (lb., bl. 46, m.) of zijn schoonzoon sprekende, bezigt men dikwijls *hala-hi* (§ 19, II), dat even als *nasida* eigentlijk meervoudig is (vgl. M. onder 7°.); b. v. *tagan ni hala-hi* (*Twist van S. M. en D. D.*, bl. 11, r. 14 v. o.), *de kalkkoker van hem* (van mijn schoonzoon). Verder bezigt men *dakdanak i* (§ 19, II) van een *jonge vrouw*, die in zulk een verwantschapsbetrekking tot den spreker staat, dat hij in plaats van *ho* tot haar *hamú* moet bezigen. —— Minder vaak bezigt men een substantief met 't pronominale aanhechtsel *ta* als voornaamwoord derde persoon; b. v. *radjatta*, (*onze vorst*), *amatta suhut on* (*onze vader deze principaal*), enz. —— In 't *eerste passief* wordt *ibana*, als agens, verzwegen (§ 102), en in 't *tweede* soms door 't aanhechtsel *sa* vervangen (§ 109).

M. bezigt *tja* (vgl. D.), dat na een praepozitie een *s* vordert (vgl. § 8, *d*); b. v. *di sija* = *dibana* (*aan hem*, *voor hem* enz.) en *tu sija* = *tu ibana* (*aan hem* of *haar*, na een werkwoord een beweging tevens beteekenende). Over 't gebruik van *tja* bij 't *eerste passief* zie § 102.

D. bezigt *tja* (vgl. M.) zoowel in 't enkel- als meervoud. Het mag nooit na een praepozitie gebezigd worden (§ 159). Bij 't *eerste passief* wordt het verzwegen (§ 102).

4°. *hita*, eerste persoon meervoud inclusief (met insluiting van den aangesprokene of de aangesprokenen). 't Wordt verder in plaats van *ho* en *au* gebezigd, waar men uitdrukkelijk beleefd wil zijn, of uit onbekendheid met de verwantschapsbetrekking, waarin men tot iemand staat, niet weet *ho* of *hamú* te moeten gebruiken. In 't *eerste passief* wordt het tot voorhechtsel (*ta*) verkort, of wel door *ita* of *sita* vervangen (§ 103, *Aanm.* 1).

M. bezigt *hita* ook jegens voorname of vorstelijke personen.

D. bezigt *hita* (bl. 84, *B.*), maar in 't *eerste passief* als voorhechtsel *si*, een verkorting van *sita* (§ 103).

5°. *kami*, eerste persoon meervoud exclusief (den aangesprokene of de aangesprokenen uitsluitende). Hoe het in 't *eerste passief* uitgedrukt wordt, kan men § 103 zien.

M. heeft ook *kai* in 't Noorden, en plaatst dit zoowel als *kami* bij 't *eerste passief* vooraan (§ 103).

D. heeft *kami* (bl. 24, B.), en bezigt in 't *eerste passief* in overeenstemming met T. *ku-* — *kami*.

6°. *kamú* of *kamuna*, tweede persoon meervoud. Het wordt als enkelvoud in plaats van *ko* gebezigd, jegens personen, die in zulk een betrekking tot den spreker staan, dat zij tot een andere *marga* behooren of als zoodanig moeten beschouwd worden. *Volwassen* broeders en zusters b. v. bezigen het jegens elkander, omdat de vrouw de *marga* van haren man volgt, en dus beschouwd wordt tot een andere *marga* dan haar broeder te behooren. Om dezelfde reden bezigen het ook een *vader* en zijn *volwassen dochter*. Dat men het jegens zijn zuster's man, zijn moeder's broeder, zijn schoonkinderen en schoonouders heeft te gebruiken, behoeft naauwelijks herinnerd te worden. 't Wordt even als andere als voornaamwoord tweede persoon optredende woorden achter den passieven imperatief geplaatst (zie bij 2°.); b. v. *patudukon kamú ma rupamuna i*, *worde door U Uwe gedaante getoond* (laat U zien).

M. kent *kamuna* niet.

D. bezigt *kene*, dat vaak even als *kono* (zie 2°), zijn laatste lettergreep verliest.

Aant. Uit den klemtoon van *kamú* blijkt het, dat men de afleiding van *mu* nog voelt, zoodat het door 't voorhechtsel *ka* substantief geworden is (§ 135, I). Bij *kami* moet de klemtoon verlegd zijn, te meer omdat hierbij geen afleiding van *mi*, dat niet als aanhechtsel van den tweeden persoon voorkomt, konde gevoeld worden. 't Lijdt geen twijfel, dat hier weder door de tegenstelling van klinkers de betrekkelijke plaats wordt aangeduid (bl. 125), zoodat door *kamú* de personen, die *daar* staan, in tegenstelling geplaatst worden met de personen, die *hier* staan. In *kene* en *kono* (D.) staan op overeenkomstige wijze ook verschillende klinkers tegen elkander over, daar toch *kene*, even als *kamú*, om iemand als verwante te eeren, in plaats van *kono* gebezigd wordt. Men ziet hier dus dezelfde rigting, die 't Jav. gevolgd heeft bij 't maken van *krama* uit *ngoko*-woorden. —— In 't Tag. heeft men *kamí* en *kamú*.

7°. *nasida*, derde persoon meervoud. 't Wordt ook in plaats van *ibana* gebezigd in dezelfde gevallen, waar men *hamé* in plaats van *ho* gebruikt. —— *Een meervoudig voornaamwoord* wordt ook van één persoon gebezigd, zoo er nog een ander persoon door middel van een conjunctie bij genoemd wordt; men zegt in 't Bataksch altijd b. v. *wij en mijn moeder*, *zij en zijn moeder*, enz. in plaats van *mijn moeder en ik*, *hij en zijn moeder;* b. v. *molo sali rap hami tehé dohot anggikkón indadong tagamon djuppa hami pidong na maló marhata-hata* (lb., bl. 66, r. 2), *kom! zoo ik en deze mijn jongere broeder steeds te zamen zijn, dan is het niet waarschijnlijk, dat wij een vogel, die praten kan, zullen kunnen vinden; sopo bogasnasida modom na rappon hahana i* (§ 131); *mardalan hami djolo dohot pahoppúm* (lb., bl. 177, r. 21), *laat mij met uw kleinzoon op reis gaan.*

M. heeft in 't Noorden *halaní* en *kalakí*, maar in 't Zuiden *alaí*. Wordt *halakí* nog bepaald door 't aanwijzende voornaamwoord *i*, dan wordt er een *n* ingeschoven (§ 82, I); b. v. *halakiní* (lb., bl. 276) = *hala-ki* + *i*. 't Gebruik verschilt hier niet van dat van *nasida;* b. v. *halakí dohot kalak na mangarabi i* (lb., bl. 281, o.), *hij en die aan 't hakken zijnde lieden*, enz.

D. Zie 3°; b. v. *kĕrina ija, zij allen* (= *saluhút nasida*); *asa mangan mo ija kĕrina ija si-sada kuta idi, toen aten zij, allen zij die in die ééne kuta waren* (toen aten de bewoners van die huta, zonder dat er bewoners van een andere *kuta* bij waren).

De *persoonlijke voornaamwoorden* worden vaak vervangen door een § 140*
substantief, voorstellende iets, dat aan een individu eigen is, 't zij een lichaamslid of wat bij of aan hem is, als b. v. een kleed, 't zij zijn *roha* (zie Wdb.), terwijl door een pronomin. aanh., of door *ni* met een substantief (§ 151), op den persoon-zelf wordt gewezen; b. v. *mamoto roha ni halak* (de gemoederen der lieden gaan weten, § 45 onder), *men koestert vermoedens* (bl. 98, *a.*); *así rohana mida, hij heeft medelijden met* enz. (letterlijk: *medelijdend is zijn gemoed ziende* enz.); *pos rohakku* (lb., bl. 177, r. 15 v. o.; vgl. ald. bl. 19, r. 2 v. o., bl. 20, m.); *pittór rohana, hij is regtschapen; pittór uhum ni radja i, de vorst is regtvaardig; pitung matana, hij is blind; ruwák butuhana* (ruim is zijn buik), *hij kan veel eten; pitút butuhana* (eng is zijn buik), *hij eet niet veel; ro rimana* (zijn toorn komt), *hij wordt boos* (vgl. *ro* in 't Wdb.), enz. Dit is ook 't geval, wanneer wij 't object (in 't Bat. subject van 't passief) adverbiaal bepalen, om aan te duiden, aan welk een gedeelte van een

voorwerp de verbeeldde handeling plaats heeft. Zulk een *beperkende adverbiale bepaling* is b. v. (sla hem) *op 't hoofd*, in plaats waarvan 't Bataksch *sla zijn hoofd* zegt; b. v. *balbal uluna i* (lb., bl. 86, r. 14 v. o.); *di-tiham ma buluka ni bají, hij stak dien man in den buik*, enz. — En op dezelfde wijze ook kan iedere adverbiale bepaling, bestaande uit een praepozitie en een substantief, of substantief voornw., uitgedrukt worden; van daar zegt men ook *door mij zal uw raut gesmeed worden* in plaats van *ik zal voor u een raut smeden* (bl. 108, *a.*); *worde door U met zijn sopo begonnen* in plaats van *geef hem een andere sopo* of *laat voor hem een andere sopo maken* (§ 49), enz.

§ 141. B. De *aanwijzende voornaamwoorden*, die zoowel attributief als als subst. kunnen optreden, zijn van tweederlei soort. De eene soort bepaalt de plaats, die een voorwerp in de ruimte inneemt, en de andere den tijd, in betrekking waarvan het besproken wordt.

I. Die van *plaats* zijn:

1°. *on, deze, dit.* Het wijst op een plaats binnen den kring, waarin zich de spreker denkt; b. v. *pidong on* (§ 19, II), *deze vogel* (de *hier* aanwezige vogel).

2°. *an, die, dat.* Het wijst op een plaats buiten dien kring (1°.), en doelt op iets, dat verwijderd is, maar waarop de spreker als op iets binnen 't gezigt nog met den vinger kan wijzen; b. v. *pidong an* (§ 19, II), *die vogel daar.*

3°. *aduwi, gindsch, gindsche* (*yon*); b. v. *bagas aduwi, gindsch huis.*

a. Zoowel *an* als *aduwi* kunnen ook gebezigd worden van plaatsen, die voor den spreker niet zigtbaar zijn, maar als zij zoo toegepast worden, gaan zij vergezeld van een gebaar, bestaande 't zij in een wijzen met den vinger, 't zij in de vooruitgestoken lippen tot een tuit zamengetrokken (bl. 125, boven). Bezigt men *aduwi* van een land, dat zeer ver is, en waarvan de afstand door den spreker niet bepaald kan worden, dan wordt het dikwijls *adòè* uitgesproken. — In *aduwi* voelt T. de afleiding niet meer — het is zamengesteld uit *adú* (nog in M.) en *i* — want anders zoude men *àdu i* uitspreken (§ 19, II).

4°. *e* wijst op nabij zijnde *voorwerpen*, en wordt meestal met *halak* gebezigd; b. v. *hàlahé* (§ 19, II), *deze lieden*, en ook *deze natie* d. i. de lieden van dit ras of dezen volkstam, zoo er een vertegenwoordiger van binnen 't gezigt is. Als vocatief komt het zeer vaak voor; b. v. *alé halahé, O gijlieden, die hier tegenwoordig zijt.*

M. bezigt *adú* = *aduwi* (vgl. aanhaling in 't Wdb. onder *sado*), en *on* ook = *e* (vgl. § 142 onder); b. v. *hàlamón* (vgl. § 140, 7°) in 't Noorden, en *àlakón* of *àlak ón* in 't Zuiden.

D. bezigt *ena* en *en* = *on*, *adena* = *an* en *aduwi*, en *naké* en *kèlaké* in den vocatief = *kalaké*.

II. Die van *tijd* zijn:

1°. *i*, *die*, *dat*, van iets, dat in den tijd een punt beslaat als reeds vermeld of op een andere wijze aan de sprekenden bekend, en *nooit* van iets, dat binnen 't gezigt ligt, zoodat men er op wijzen kan; b. v. *pidong i*, *de vermelde vogel* (de vogel waarvan we gehoord of reeds gesproken hebben). Men kan het met ons bepalend lidwoord *vertalen*, maar geenszins gelijk stellen, daar het niet toonloos is, maar, even als de andere aanwijzende voornaamwoorden, den klemtoon trekt (§ 19, II). —— Naast *i* bezigt men *inon*, 't geen sommigen vooral bezigen, zoo 't voorgaande substantief op *i* eindigt, om in 't schrift te doen uitkomen, dat het bepaald is; b. v. *babinon* (*gemeld varken*), daar, uit gebrek aan een teeken voor den klemtoon, *babí* vaak even als *babi* gespeld wordt (§ 8). Dit is echter willekeur, daar men *inon* ook achter woorden vindt, die niet op *i* eindigen.

M. kent *inon* niet.

D. bezigt *idi*, dat ook tot *i* wel eens verkort wordt (§ 143) vooral in landschappen, waar de taal naar 't Tobasch overhelt.

Aanm. 1. Men heeft *inon* te verklaren als ontstaan te zijn uit *i* + *on* (§ 32, I), toen *i* nog niet toegepast werd op den tijd, en slechts een gebaargeluid was. Men plaatste vervolgens *on* er achter, om de plaatselijke beteekenis op te heffen, die ieder hunner, afzonderlijk gebezigd, zoude hebben. Door die verbinding kon men aan geen bepaalde plaats meer denken, daar 't *hier* zijnde 't *daar* zijnde uitsluit. Dat *i* vroeger ook een gebaarwoord moet geweest zijn, waarmede op 't nabij zijnde gewezen werd, is niet alleen waarschijnlijk uit 't gebruik van dien klinker in sommige zustertalen —— *iki* (Jav., *dese*, *dit*), *ini* (Mal. *dese*, *dit*), *idi* (D.) en *indí* (*aanm.* onder 2° hier onder) —— maar ook uit *e*, dat als een versterkt *i* (vgl. *adòè*) meervoudige beteekenis heeft gekregen; immers we vinden nog in 't Alfoersch van de Minahasa bij voornaamwoorden de *i* in *e* veranderd om 't meervoud uit te drukken; b. v. *ne* meervoud van *ni*; *sera* (*zijlieden*) uit een vroeger *sira* (nog in 't Kawi derde persoon enkelvoud); *nera* (pronominaal aanhechtsel *van hen*, *hun*) meervoud van een *nira* (in 't Kawi achter woorden op een klinker eindigende, aanhechtsel derde persoon *van hem*). In 't Malagasy maakt men 't

meervoud bij voornaamwoorden door inschuiving van de lettergreep *re* achter de eerste lettergreep; b. v. *ireu* (*die* of *deze* voorwerpen) van *iu* (*dat* voorwerp); *ireni* (*deze* voorwerpen) van *ini* (*dit* voorwerp). Deze lettergreep *re* doet denken aan 't inhechtsel *ar*, dat in 't Sundasch zoo dikwijls een meervoud maakt, en in andere zustertalen 't frequentative en analoge begrippen aanbrengt (bl. 111, 5° en § 87—90). In 't Mal. heeft men *marika* met *itu* er achter als voornaamwoord van den derden persoon meervoud; wat is dit anders dan een meervoudige vorm van ميڠ (tweede persoon[1])? Immers juist voornaamwoorden verwisselen hun rol zoo dikwijls, zoo als blijkt uit *sira*, dat in 't Kawi voornaamwoord van den derden persoon, maar in 't Jav. even als in 't Sundasch (*sija*) van den tweede is, terwijl *silá* in 't Tag. en *sida* (in *nasida*) weder derde persoon is.

Aanm. 2. In 't Men. bezigt men *di sinan* (§ 143), *aldaar;* zoodat in die taal vroeger een *inan* (vgl. *inon*) gebruikelijk moet geweest zijn. In 't Mal vindt men *di sana*, dat van een *ana* (*dat, gene*), heden nog in 't Alfoersch van de Minahasa in gebruik, moet afgeleid zijn. Ook 't Mal. *mana* schijnt uit dat *ana* verklaard te moeten worden; zoodat het eigentlijk een verbale vorm is (§ 61), die naar den geest der Malajische talen adverbiale beteekenis heeft gekregen (§ 154).

2°. *onde* of *ondeng* (§ 31), dat we niet anders dan met *de pas vermelde, van zoo even* kunnen weergeven; b. v. *pidong onde*, *de vogel van zoo even*, *de pas vermelde vogel*. Het staat tot *i* als *on* tot *an*.

M. bezigt *nangkinondi*, een zamenstelling van *nakkín* (§ 149, 4°) en *ondi* = *onde*.

D. bezigt *ǒndai*, dat ook = *nakkín* gebezigd wordt.

Aanm. Dit *onde* houd ik blijkens *ondi* (M.) voor oorspronkelijk 't zelfde woord als 't uitroependerwijze gebezigde *indí* en *ǒndi* (D. § 143). Het moet eerst later op den tijd toegepast geworden zijn (vgl. *Aanm.* 1 onder 1°).

§ 142. Wat *'t gebruik* betreft *der aanwijzende voornaamwoorden*, zij kunnen ook als substantief optreden; b. v. *asa i ma hapé na margowarhon siboru tindang panukkunan* (lb., bl. 87, r. 1 v. o.), *die* (gemelde vrouw) *was het voorwaar, die tot naam had Mevrouw T. P.; bejasa ma indé hu-ida i* (lb., bl. 162, m.), *waarom toch zoude die* (die huta) *niet door mij gezien worden? di au ma i bulusan ni oppumí asa hu-parbulusan djólo, barang na las do dagingniba* (§ 8) *marbulusatton i, aan mij zij die, de omslag van uw grootvader, opdat ik die eens* (ĕs) *als omslag gebruike* om te

[1] Het wordt jegens minderen gebezigd, en is dus, evenals 't Jav. *sira*, eigentlijk derde persoon (vgl. 't gebruik van *er* in 't Hoogduitsch jegens minderen).

weten *of iemand's lijf warm is het als omslag gebruikende; bejasa ma on marnijang laning* (lb., bl. 70, o.), *waarom deze* (buffels) *toch mager zijn?* Andere voorbeelden vindt men in 't leesboek op bl. 88, waaruit blijkt, dat men *i* vaak bezigt, wanneer op een genoemd voorwerp door *ma* de aandacht gevestigd wordt. Dikwijls bezigt men deze voornaamwoorden als adjectief achter titels als *radja*, *boru ni radja* enz., om beleefdelijk van iemand te spreken; b. v. *radja i*, *gemelde vorst*, *hij*; *boru ni radja i*, *gemelde vorstendochter*, *gemelde dame*, *zij*. Zoo men iemand's rang of waardigheid niet weet, bezigt men ze met *bajo*, *boru* of *akkora*; b. v. *molo boru-boru na so tubuan anak do na ta-manukkon*, *las pono do boru i*, *indien het een vrouw*, *die geen zoon gebaard heeft*, *is*, *waarom wij de kipwichelarij in praktijk brengen*, *dan blijft zij* (gemelde dochter) *kinderloos* (dan zegt ons wicheltoestel, dat zij kinderloos zal blijven). Op te merken is, dat *bajo* (§ 8, *a.*) gebezigd wordt door iemand van een ander, die van dezelfde kunne is (een man van een man, en een vrouw van een vrouw), maar *akkora* (§ 8, *a.*) door een manspersoon van een vrouwelijk individu. Deze woorden worden vooral gebruikt, waar men een derden persoon naar de plaats in de zigtbare ruimte of in den tijd door een adjectief voornaamwoord wil bepalen, zoodat men in plaats van *ibana on*, *ibana i*, enz., zeggen moet *bajón*, *bají*, *akkorón*, *akkorí*[1] (§ 8, *a.*) enz. —— Bij 't gebruik van *on*, als substantief alleen optredende, lette men er op, dat het meestal op meer dan een voorwerp wijst (vgl. M. onder § 141, 4°.), zoodat het nagenoeg *e* heeft verdrongen; b. v. *tanda kamuna djolo on*, *barang dija helakku*, *ai nunga masirappasan on*, *neemt deze* twee personen *op* (tracht ze te kennen), om te weten, *welke* van hen beiden *mijn schoonzoon is*, *want deze* personen *hebben* de een den ander van zijn vrouw *beroofd* (Er wordt hier gesproken van twee personen, die volmaakt op elkander gelijken, en beiden aanspraak maken op éene vrouw).

§ 143. Door vóorplaatsing van een praepozitie maakt men van de aanwijzende voornaamwoorden *demonstratieve bijwoorden van plaats* of *tijd*. Voor *i* alleen *moet* een *s* ingeschoven worden (§ 8, *d.*), terwijl vóór de andere voornaamwoorden de *s* naar willekeur kan gebezigd worden; b. v. *di si*, *tu si* (nooit *tu i*), *di son* naast *di on*, *di san* naast *di an*, *tu son* naast *tu on*, *tu saduwi* naast *tu aduwi*, *di aduwi* naast *di saduwi* enz. Omtrent *di si* moet opgemerkt worden, dat het zoowel *alsaar*

[1] In een pustaha vind ik ook *akkora inon*.

(op gemelde plaats) beteekent als *alstoen*, *toen ter tijd* (op gemeld tijdstip). Van *onde* kan men geen bijwoord op deze wijze maken; van daar bezigt men, waar dit noodig is, *naklín* (§ 150, 4°.). Zoo bezigt men ook *on pe* (*nu eerst*) in tegenstelling van *i pe* (*toen eerst*).

a. Het is waarschijnlijk, dat *nanón* (§ 32, I, *a*) uit *na on* is, want anders zoude *D.* niet *nahan* hebben (bl. 39, X). De bijvorm *narnón*, en *narón* in M. (met eenigzins gewijzigde beteekenis) zoude doen denken aan *na ro on* (§ 8 en bl. 194), *dat nu komt*, te meer daar het in M. niet *nu op dit oogenblik* maar *aanstonds* (*immediately*) beteekent. In M. bezigt men *sa-on-ari*, dat in T. *op dezen tijd van den dag* beteekent, = *nanón*, terwijl in D. *karangkĕn ena* in gebruik is.

M. bezigt gaarne de vormen zonder *s*, behalve waar 't voornaamwoord met *i* aanvangt (vgl. bl. 223); b. v. *tu adú* = *tu saduwi* (Wdb. bijv.).

D. bezigt *i sĕndi* of *sĕndi*, van een vroeger *ĕndi* (§ 141, II, 2° *Aanm.*); = *di si*; b. v. *i sĕndi mo kita mĕngido hukum* (lb., bl. 165, o.), *aldaar* (bij gemelden aap) *moeten wij regt vragen*; *i sĕnda* of *sĕnda* (minder vaak *i sena*) = *di son*; *i sadena* = *di saduwi* (lb., bl. 215 m.); *bagidi* (zie Wdb.) of *bagí* (vgl. § 141, II) = *boti* (§ 8, *Aanm.*); *bagena* (lb., bl. 271, r. 9 v. o.) of *bagenda* (*bage* + *ĕnda* in *sĕnda*) = *songon on*; *nahan* = *narón* (M.).

§ 144. Verder worden *i* en *on* als tijdsbepaling gebezigd achter de door 't relatieve *na* omschreven substantieven, zoo als men zien kan uit de in § 126 aangehaalde voorbeelden (bl. 194). Voorts achter benamingen van tijd, die zamengesteld zijn met 't voorhechtsel *sa* (§ 152), om er *bijwoorden van tijd* van te maken; b. v. *sadari on*, *deze een dag*, *de dag van heden* (heden, van daag); *sahali on*, *deze eene maal*, *deze keer*; *na sataou i* (§ 150, 4°.), *in dat jaar*. — Achter de bijwoorden *nakkín* en *na potang* (§ 150, 4°.) plaatst men *i*, meestal om er adject. van te maken, en sluit het dan dikwijls met een *n* of *ng* (§ 27, II, 2°., *Aanm.* 1).

§ 145. C. *Reflexieve voornaamwoorden* worden zelden gebezigd (zie § 107, op bl. 163), en ieder persoonlijk voornaamwoord kan als zoodanig optreden; b. v. *gulang ma ho* (lb., bl. 53, r. 2 v. o.), *worde door U u zelf gerold*; *di-baen ma ibana marabit ina-ina* (lb., bl. 68, m.), *zij kleedde zich als een vrouw, die reeds een kind heeft* (d. i. met 't kleed onder de borsten, zoodat de borsten zigtbaar zijn); *ita-gulang ma hita tu toruwan aduwi* (lb., bl. 53, r. 12 v. o.), *laat ons ons zelve naar gindsche laagte rollen laten*; *di-baen ma ibana songon na mate*, *hij hield zich dood* (hij maakt zich gelijk die dood is); *datu panau-nau na padatu-datu ibana*, *een zich als datu slechts voordoende persoon*, *die tracht zich voor een datu*

uit te geven. Bij de werkwoorden met 't voorhechtsel *pa*, die *hon* alleen in 't actief kunnen hebben, vindt men *ibana* als reflexief voornaamwoord nu eens gebruikt, dan weder weggelaten; b. v. *di-pasurut boru ni radja i ma ibana tu bagasan* (lb., bl. 30, r. 12), *die jonge dame bracht zich zelf achterwaarts naar binnen* (zij trok zich naar binnen terug); waar *ibana* best kan weggelaten worden (bl. 130 en 163). —— Met een pronominaal aanhechtsel bezigt men *diri;* b. v. *di-tonboppon ma dirina* (*Twist van S. M. en D. D.*, bl. 2, r. 2), *hij wierp zich ploffende* (op de vloer) *ter neder.* 't Gebruik van dit woord is veelal beperkt tot den derden persoon. Als reflexief voornaamwoord bezigt men ook, maar meer in 't Dairisch Sub-Tobasch, en dan nog wel alleen met het actief (zie D. hieronder), *bana;* b. v. *na padatu-datu bana do ho, die zich een datu tracht te maken* zijt *gij* (je geeft je voor een datu uit). —— Voorts bezigt men ook *daging*, dat even als *pamatang* op *de ledematen* slaat (noot op bl. 110), en daarom met 't verbreedde passief gebezigd wordt; b. v. *nung i manigor manderse ibana di-pattinggakkon dagingna tu papan, daarop werd hij mismoedig* en *wierp zich* (zijn geheele lichaam) *hevig op de vloer* (van planken). In de *andung* bezigt men *si-mangalijok;* b. v. *di-rege ma si-mangalijokna matós ma tali tijan dagingna, hij schudde zich* om los te komen, en *'t touw knapte van zijn lichaam los.*

M. bezigt bij *personen* zoowel *ija* als *ibana;* b. v. *di-halihon ija ma ija sipat tolonannija* (lb., bl. 6, r. 4 v. o.), *hij begroef zich* daarin (bl. 105) *tot aan zijn hals toe; di-baen ija ma ija djadi gadja* (lb., bl. 7, r. 8), *zij maakte zich wordende een olijfant; di-uluwi ija ma ibana* (lb. IV, bl. 41). Bij *levenlooze voorwerpen* altijd *ibana;* b. v. *marsitampulkon ibana ma balijung dohot sandung i, de balijung en de sandung hieuwen ieder* (§ 76) *met zich zelf* (zij hieuwen er van zelf op los zonder door menschenhanden in beweging gebracht te worden). In de *andung* of versierde taal der verhalen bezigt men ook *iba* met een pronom. aanh.; b. v. *rajarkon ba ibamu tu ipar ni lautan, zeil met je zelf versta je! naar de overkant der zee.* —— Overigens als in T.; b. v. *gulu-guluhon ma ho tu panjurbuan an* (lb., bl. 37, r. 9), *wentel U verschillende malen in die plek, waar men onkruid heeft verbrand.*

D. maakt van *diri* een ruimer gebruik; b. v. *i-pĕrbagekĕn dirina* (lb., bl. 238 m.), *hij veranderde zich in allerlei gedaanten; i-dabuk dirina* (lb., bl. 94 b.), de buffelkop *liet zich vallen; i-sangkĕtkĕn nula mo dirina i binangun* (aldaar m.), de buffelkop *hing zich self weder op aan de kuispual; ènggo mo aku tertaki diringku* (lb., bl. 74 b.), *reeds ben ik door mij zelf in ongelegendheid gebracht* (ik

heb mij zelf door eigen list bedrogen); *bĕsuri dirimu* (lb., bl. 248 o.), *verzadig Uzelf*. Verder wordt dit *diri* zonder pronominaal aanhechtsel = *iba* gebezigd (§ 148). —— Met 't actief bezigt men liever *bana* (zie in de §); b. v. *ĕnggo magakhĕn bana si-somada si-dasa dukak ena mo* (lb., bl. 271), *reeds heeft zij zich zelf bekend gemaakt als die dit kind niet bezit* (zij verraadt zich de moeder van 't kind niet te zijn); —— *mĕrsanggar bana* heeft de beteekenis van *sumanggar* in T., terwijl *mĕnguruni bana*, dat letterlijk *zich zelf van een lang leven voorzien* beteekent, de beteekenis heeft gekregen van *zijn vollen wasdom bereiken* (b. v. van een rotting, die ongedeerd door menschenhanden, de volle lengte uitgegroeid is).

§ 146. D. *Vragende voornaamwoorden* zijn:

1°. *aha*, *wat?* als substantief vragende naar 't wezen van een ding of zaak.

2°. *ise*, *wie?* als substantief vragende naar 't wezen van een persoon en ook naar zijn naam (lb., bl. 243, r. 2 en 5 v. o.) of titel.

3°. *si-aha*, *Wie?* als substantief bepaaldelijk vragende naar den naam van een persoon, die met *si-* aanvangt (§ 152).

a. Een substantief is ook *paruhaon*, waarmede men naar de verwantschapsbetrekking vraagt, waarin iemand tot den aangesprokene staat; b. v. *paruhaommu i*, *wat is die van U?* (in welke betrekking staat die tot U?). Het is een passief-verbaal substantief van een werkwoord *maruha*, dat *als wat? betrachten* moet beteekend hebben, want in M. zegt men nog *parahaon*. 't Stamwoord is *uha* naar § 25, III = *huwa* in 't vragende werkwoord *mahuwa* (bl. 94). Men bezigt ook *pardiha;* b. v. *pardihám i asa loppaommu panganonni* (zie Wdb. onder *diha*), *wat is die van U, dat gij voor hem eten kookt?*

b. Een vragend bijwoord is *bohá*, *behá* of *borhá* (§ 28, II), *hoe? hoedanig is?* Het wordt dikwijls als praedik. gebezigd met 't actief-verbale substantief als subj. (§ 120). 't Is eigentlijk een werkwoord, en oorspronkelijk *mahá* geweest (§ 30, VIII en *Aant.* § 147). De *a* van 't voorh., door den klemtoon op de volgende lettergreep onduidelijk zijnde, is nu eens als *o* dan weder als *e* gehoord (§ 28).

4°. *dija*, als adject., *welke?*, en als substantief *welke* van een bepaald getal of een bepaalde hoeveelheid, terwijl *diha* (§ 9, b), als substantief, *welk gedeelte* (één ding) van iets? beteekent. —— Met een praepozitie er vóór maakt men van *dija* vragende bijwoorden van *plaats* (§ 43); b. v. *di dija*, *waar? tu dija*, *verwaarts? tijan dija*, *van waar? waar langs?* Met 't voorhechtsel *sa* (§ 152) wordt er, in tegenstelling van *piga* (§ 136), een vraagwoord van hoegrootheid of bedrag van ge-

maakt, dat als praedikaat optreedt; b. v. *sa-dija argana, hoeveel is de prijs er van?* (hoeveel kost het?); *sa-dija balgana, hoeveel is de grootte er van?* (hoe groot is het?). —— Als vraagwoord van *tijd* bezigt men *andigan* (*wanneer?*; over 't stamwoord zie Wdb. bijv.).

M. bezigt *parahaon* (zie boven in *a*) van *aha*.

D. bezigt *kade* = *aha*, *si-kade* = *si-aha*, *kade-kade* = *paruhaon* (vgl. ook lb., IV, bl. 90); *dike* = *dija* en *di-dija*, *mike* = *tu dija*, *dike nari* = *tijan dija* (in de beteekenis van *van waar?*) en *rap dike* = *tijan dija* (in de beteekenis van *langs waar?*), *masa-dike* = *na sa-dija* (bl. 94). Voorts bezigt het *apai* als vraagwoord naar een zaak of persoon in een bepaald getal of bepaalde hoeveelheid; b. v. *apai mo i-akap kono si-mĕrasana rorohmu idi* (lb., bl. 69 r. 10 v. o.), *welke van die Uwe toespijzen vindt ge, dat de lekkerste is? apai mo ku-tumpak apai ku-alo* (lb., bl. 265, r. 2 v. o.), *wie* van beiden *zal ik ondersteunen* (in den strijd), en *wien* van beiden *als vijand bestrijden?* Verder *ĕndigan* = *andigan*.

Wat betreft *'t gebruik der vragende voornaamwoorden*, zij kunnen § 147
nooit als middelijk of onmiddelijk object gebezigd worden, noch ook als agens met 't passief (§ 105); van daar zegt men *aha habijarammu*, *wat* is *'t geen, waarvoor gij bevreesd zijt?* (wat is uw voorwerp van vrees?), en niet *mabijar di aha ho* of *makkabijari aha ho* (zie ook § 109, onder, en § 115, 1°.). —— In *indirekte vragen* bezigt men vóór de vraagw. 't hulpwoord *barang*, dat op zich zelf de beteekenis heeft van *om te weten* (*of*, *wie*, *wat* enz.) [1]; zoodat we *wie* in zinnen als b. v. *ik weet niet, wie het gedaan heeft* niet met *ise* mogen overbrengen; b. v. *badju-badjukku do na hu-pahusó di-hamuna, barang ise na mambuwat tijan paridijannami an, het is mijn buisje, waarnaar ik bij ulieden onderzoek doe, om te weten, wie het is, die het van die plaats, waar wij ons gebaad hebben, heeft weggenomen; pabowa ma di au amáng lisit ni utang lilit ni singir barang na sa-dija, meld mij vader! den omvang van 't geen aan schuld te betalen en in te vorderen is, om te weten* (opdat ik wete) *hoeveel het bedraagt; sukkun na musé barang piga pinggan, ninna, vraag nog eens, hoe*

[1] Vgl. *tu dija ma ku-togihon anakkón marmusu asa binoto djolo gogo ni hapandean i* (*werwaarts toch zoude ik dezen mijn zoon zelf voorgaande medenemen om oorlog te voeren, opdat eens geweten worde de kracht van de bekwaamheden*, die ik hem heb ingeprent, lb., bl. 177 r. 14) met *mardalan kami djolo dohot pahoppúm asa huluhon* (§ 8) *djolo ibana masibodilan barang na gogo do hapandean na hu-podahon i* (aldaar r. 16 v. o.).

vele borden hij zegt, dat er wezen moeten; *sukkun djolo partondiokku barang nà olo do au tubuan anak, ondervraag eens de persoonlijkheid, die ik àls tondi heb te betrachten, of ik zal* (kans heb) *verblijd worden met de geboorte van een zoon* (§ 134, II, *d.*); *rijori hamú ma barang dija lomo ni rohamuna, onderzoekt, welke* van die dingen *Uw welbehagen is* (welke U 't meest aanstaat); *topot ma djolo api adowe barang ise i na marapi i, ga eens naar gindsch vuur*, opdat ik wete of om te weten, *wie het is, die dat vuur heeft.* —— Voorts wordt dat hulpwoord vóór de vraagwoorden gebezigd, om ze te doen optreden als geheel onbepaalde voornaamwoorden, om op voorwerpen te wijzen, waarvan de spreker niets hoegenaamd weet; b. v. *barang si-aha lomo rohám baen gowar ni anakta i, maak tot naam van ons kind welke si-aha ook Uw welbehagen is* (gij kunt ons kind een naam geven, het is ons onverschillig welken); *hu-rippu do barang ise nakkín, hapé ho do, ik dacht straks dat het de een of de ander* (iemand, die mij geheel onbekend is) *was*, maar *ik zie nu, dat gij het zijt.* Met *pe* (§ 165) achter 't vraagwoord wordt het zeer dikwijls gebezigd; b. v. *barang tu dija pe djalahi, ga er verwaarts ook naàr zoeken.* Men kan in dit geval ook *pe* weglaten; b. v. *barang su-dija artakku, si-tongá be hita, hoe veel ook mijn goederen in bedrag zijn, voor ieder van ons de helft.* —— In *twijfelende vragen* (§ 158, 6°.) bezigt men *anang* vóór 't vraagwoord of het door een vraagwoord bepaalde substantief; b. v. *anang huta nise* (§ 8) *ma on laning ninna rohana, "wiens huta zoude dit toch zijn", zeide hij bij zich-zelf* (vgl. ook de aanhaling in 't Wdb.).

M. bezigt *sanga* en *bagi*; b. v. *ta-paró ma djolo begunta i, antjo ta-paligihon njae ni ama ni untjok on sanga aha do mambaentja, laat ons onzen geest doen komen, opdat we hem de ziekte van den vader van dezen knaap te zien geven*, om te weten, *wat het is, dat die verwekt heeft; nada hu-boto, bagi aha mambaen njaengkón, ik weet niet, wat deze mijne ziekte verwekt heeft; nada hu-boto, bagi di dìa inganana, ik weet niet, waar zijn woonplaats is; antso hu-sapai ija sanga aha do dosangku, opdat ik hem ondervrage, wat mijn schuld is.* Uit deze voorbeelden ziet men, dat *bagi* gebezigd wordt na een negatie, en *sanga* waar men tevens een verlangen, om iets te weten, uitdrukt.

D. bezigt *tah* (dat uitroependerwijze, even als 't Men. *ăntah, wie weet!* beteekent) in bijzinnen; b. v. *tah kadè mengagokèn malot ku-bètok, ik weet niet, wat hèt te zoek* of *ten verderve heeft gebracht; asa ku-bètok tah katèra pèmahan* (lb., bl. 142 m.), *opdat ik wete, hoe te moeten doen; asa ku-bètok i dike nari*

bikuwéndewo rok, opdat ik wete, van waar gij lieden gekomen zijt; asa ku-bétoh tah apai kene si-mirabon (lb., bl. 186), *opdat ik wete, wie van ulieden de schuldige is; asa si-bétoh tah dompa tah manda, opdat men wete, of het gevonden kan worden, of niet; tah si-mike ija sindah* (lb., bl. 156 b.), *wie weet, wat waarde hij nu gegaan is.* —— 't Hulpwoord *barang* wordt hier meer gebezigd om de algemeenheid of onbepaaldheid uit te drukken; *barang tah ise nijo* (lb., bl. 95 b.), *wie het ook zijn moge; manda lot barang apai gija merubat* (lb., bl. 186 a.), *indien er de een of d'andere* van ulieden (wie ook, onverschillig wie) *ruzie mochi hebben.*

Aant. De vraagw. *aha, diha, bohá, uha* en *huwa* (bl. 282, *a.* en *b.*) zijn allen van een demonstratieven stam *ha* uitgegaan. Wat *diha* betreft, de afleiding is wel duidelijk *di* (praepositie) + *ha*, zoodat het *te wat?* oorspronkelijk moet beteekend hebben, hoewel heden nog *di* er vóór geplaatst wordt (bl. 232, 4°). Dat *diha* thans substantief is, is geheel in overeenstemming met *dyuk, djaw*, enz. (bl. 65, *a*); door het gebruik er van als substantief is ook de klemtoon verlegd, die eigentlijk op *ha* moest zijn. Wat *aha* betreft, het is op dezelfde wijze uit *ha* gevormd als *ahú* uit *hu, anu* uit *nu* en *adí* uit *di*. —— De stam *ha* is nu slechts als voorhechtsel in gebruik; 1° met de praepositionale beteekenis van *naar* (§ 73), 2° om substantieven te vormen (§ 135), en 3° als voorhechtsel van 't *tweede passief* (§ 103). Dat het in deze laatste beteekenis ook eigentlijk een praepositie is, is niet alleen waarschijnlijk door 't gebruik van de praepositie *ta* in passieve uitdrukkingen (§ 101), maar ook door 't optreden van *di* of *i* (b. § 159) in 't *eerste* (§ 102), en *ni* in 't *derde passief* (M. bl. 174, en noot 3 op bl. 171). In 't Boeginecsch is *ri* ook praepositie en tegelijk bij 't passief in gebruik, terwijl 't Javaansch *ing* (praepositie) bezigt bij 't *derde passief*, zoo 't stamwoord met een klinker aanvangt. Deze overeenkomst in 't gebruik van een praepositie is niet te loochenen, en stelt het buiten twijfel, dat ook *ka* bij 't *tweede passief* oorspronkelijk een praepositie is, zoodat de verbinding van een praepositie met een formeel substantief denzelfden zin geeft als in onze taal *het is binnen mijn bereik* (het kan door mij bereikt worden), *mijn broek is naar den kleedermaker* (mijn broek wordt vervaardigd), *het is nog in de maak* (het wordt nog gemaakt) en diergelijke uitdrukkingen. Daar in 't passief een *formeel* substantief optreedt, kan men natuurlijk zulk een passief niet letterlijk overbrengen. Die bij ons 't hulpwoord van 't passief (*worden*) letterlijk vertaalt, om er een belachelijke beteekenis uit te halen, heeft nog niet bewezen, dat het niet 't Indische *wrédh* (*groeijen*) is (vgl. Engelsch *to grow old* = *oud worden*), en zal het ook misschien van Bopp dom vinden, dat hij aan *ja* in 't passief van 't Sanscrit naar aanleiding van 't Hindustani (*djáná*), de oorspronkelijke beteekenis van *gaan*

geeft (vgl. § 86, ond.). Als men nu in aanmerking neemt, dat 't *tweede passief* in tegenstelling van 't *eerste* gebezigd wordt, om 't geen *bij toeval* geschiedt of 't geen *mogelijk* is, bepaaldelijk te stellen tegenover 't geen *door iemand* gedaan wordt of door iemand in een handeling *beoogd* wordt, dan is het verklaren van *di* (of *i*), *ni* en *ha* als dezelfde woorden te zijn als de gelijkluidende praepositiën, geheel in overeenstemming met de eenvoudige middelen, waarmede de taal grammatische uitdrukkingen vormt. 't Geen *bij toeval* geschiedt of slechts *kan* geschieden, wordt in de taal, die toch niets anders is dan een beeldspraak, door *ha* als praepozitie *verwijderd* van den agens voorgesteld, terwijl 'tgeen door hem beoogd wordt *in tegenstelling* van 't toevallige of mogelijke door de praepozitie *di* (of *i*) in diens *nabijheid* wordt gesteld. Die in de taal logica zoekt, ziet de eenvoudigste dingen voorbij, en moet vervallen tot den term *zegwoord*, die behalve dat hij aanleiding geeft tot verwarring met een woord, dat als gezegde of praedikaat optreedt, ook nog de ware natuur der taal als beeldspraak miskent. Al kan ook een *verbum* een toestand, een *niet werken*, beteekenen, de taal *stelt* het in een toestand verkeeren toch als een werking *voor*, die, als ware het een handeling, van wat als persoon beschouwd wordt uitgaat (bl 125). Alles is in de taal persoonsverbeelding, omdat de mensch, subjectief te werk gaande, ieder voorwerp met zich-zelf, en alles, wat hij er aan waarneemt, met 't geen hij-zelf doet gelijk stelt; *slapen*, *sterven* en *luijeren* b. v. zijn *als handelingen voorgesteld*, en verschillen daarom niet in den vorm van *wekken*, *dooden* en *werken*. De term *werkwoord* is dus vrij wat beter dan dat *zegwoord*. —— De verbinding van *ma*, als een persoon in 't algemeen voorstellende (bl. 124), met een stamw., om 't actief uit te drukken, is dus veelbeteekenend, terwijl 't wegvallen van dat woordje of de verandering er van in 't passief een bewijs is, dat 't passief in de Malajische talen niet als *werkwoord* wordt opgevat; waarom het dan ook in zijne vorming een substantief, zij het ook formeel, vordert. Als termen zijn ook *agens* (subject van 't actief) en *patiens* (subject van 't passief) meer in overeenstemming met de eenmaal aangenomen termen *actief* en *passief*.[1] —— Uit de door 't werkwoord *verbeeldde* handeling is ook te verklaren 't gebruik van *tar* in 't passief, daar het oorspronkelijk 't zelfde woordje is als het in 't Kawi als negatie gebezigde woordje, dat nog overgebleven is in 't Bataviasch-Mal. *tĕrada*, dat *tar* + *ada* (*er zijn*) is; immers ook in de zustertalen wordt *niet* door een verbinding uitgedrukt van een negatie met een werkw., dat *er zijn* beteekent; b. v. *tsi-ari* (Malagasisch) uit *tsi*[2] en *ari* (*er zijn*); *tijada* (Mal.) uit *ti*[3] en *ada* (*er zijn*);

[1] Vgl. noot op bl. 203. [2] Vgl. bl. 61 onder in de Aant.

[3] In plaats van *tăr* (vgl. *tijarap* in pl v. 't minder vaak voorkomende *tărharap*).

indadong uit *indá* + *adóng* (§ 153); *malot* (D.) uit *ma* [1] + *lot; taja* [2] (Sund. en Kawi) uit *tě* + *aja* (*er zijn*), enz. Uit 't verschillend gebruik van *tsi* in 't Malagasisch kan men zien, hoe een woordje, dat een negatie uitdrukt, oorspronkelijk 't zelfde kan zijn als dat, 'twelk in 't passief optreedt, want *tsi* wordt er ook gebezigd vóór een herhaald substantief, om een voorwerp aan te duiden, gelijkend op 'tgeen dat substantief voorstelt; b. v. *tsi-ulun-úlună* (wat op een *úlună* of mensch gelijkt, *een beeld*), *tsi-zanak-zánakă* (wat op een *zánakă* of kind gelijkt, *een pop*). Verder wordt *tsi* vóór een herhaald telwoord geplaatst, om het te distribueeren; b. v. *tsi-rua-rúa* (*ieder twee*) [3]. Zoo men hiermede 't gebruik van *tar* in T. en M. om een hoedanigheid verminderd voor te stellen (§ 115), en dat van *tĕr* in D. om een getal te distribueeren (bl. 169) vergelijkt, dan is er niet meer aan te twijfelen, dat *tar* of een zijner bijvormen nu eens als negatie dan weder bij de vorming van 't passief optreedt. 't Sund. bezigt *ti* = *tar* in 't Bat. en *tăr* in 't Mal.; b. v. *tipagut* = *tărpagut* (Mal.). In 't Kawi heeft men *ta* in een passief; b. v. *totjap* (*ta* + *utjap*), *vermeld worden*. Dat nu *ta* of *tě* wegens de plaats in de derde lettergreep van achteren, die het wegens de twee-lettergrepigheid der meeste stamw. komt te beslaan, door een *r*, die naar een vaste klankmaat in 't Tag. en Bisaj. *g* is [4], in sommige talen gesloten is geworden, om een verschil van betee- kenis aan te brengen, is geheel in overeenstemming met *mar* uit *ma* (bl. 126); immers de taal neemt zoo vaak tot een klankwet de toevlugt, om een onderscheid van beteekenis te kennen te geven (zie bl. 77 en § 10, *b*). —— Oorspronkelijk was *ha* slechts een demonstratief woord, dat *heden* nu eens aanwijzend voornaamw. is, zoo als in 't Men. (*ika, deze, dit*) en Jav. (zie bl. 125), dan weder een praepositie van rigting (*naar*, vgl. Mal. *ka*, en § 73), even als *tu* in *itu* (Mal.) voornaamwoord is, maar in T. en M. praepositie. Zulke demonstratieve woordjes hebben een verschillende beteekenis alleen door latere toepassing verkregen; van daar *na*, als relatief voornaamwoord (§ 149) en pro-

---

[1] Blijkens *mada* (*ma* + *ada*). Dit *ma* is = 't Jav. *ba* (§ 30, VIII); van daar *botĕn* uit *ba* + *wontĕn* (*er zijn*), en *boja* uit *ba* + *oja* (Balineesch, *er zijn*). In 't Malagasisch is *wa* interrogatief. Negatie en interrogatie worden vaak door één woord voorgesteld; vgl. 't Latijnsche *ne*, als interogatief, met *ne* in *non*, *nullus* (*ne* + *ullus*), enz.

[2] In 't Alfoersch van de Minahasa is *tija* en in 't Makassaarsch *teja* vetatief.

[3] In 't Makassaarsch *taq;* b. v. *taq tàlu* (*ieder drie*). In 't Tag. *tig;* b. v. *tigisá* (*ieder een*). Men lette er op, dat in deze taal *i* vaak *ĕ* in een zustertaal vertegenwoordigt (*isá* = *ăsa* in 't Mal.).

[4] Tag. en Bis. *mag* (voorh.) = *mar* of *mĕr* (D.), en *mi* (Malagasy).

nominaal aanhechtsel (§ 151); *ns* of *ans* als relatief voornw. in 't Sund., als onbepaald voornaamwoord in 't Maleisch en Bataksch (in *ans*) en als pronominaal aanhechtsel in 't Makassaarsch (bl. 63; *Aanm.*); *tja* als voornaamwoord in M., D. en in 't Mal., relatief voornaamwoord in 't Mal. (*jang*, bl. 73, *Aant.*), pronominaal aanhechtsel in 't Jav. (*e* in plaats van *tja*); *di* als praepositie in M. en T., als aanwijzend voornaamwoord in D. (*idi*), als demonstratieve uitroeping in T. (*indi*, vgl. *oudi* in M.), enz. Alle pronominale woorden zijn slechts gebaargeluiden, die als natuurkreten onbepaald zijn, en eerst later een vastere beteekenis hebben gekregen. —— Dat de oorspronkelijke praeposities eigenlijk demonstratieve woordjes zijn, blijkt onder anderen ook uit 't gebruik van 't voorh. *ka*, dat in 't Men. even als in 't Mal. ook *naar* als praepositie beteekent, met dezelfde beteekenis als *na* in T. en M. (§ 150, 4°.) b. v. in *kapätang* [1] (Men., *gisteren*) van *pätang* (*na den middag, tegen den avond, duister* van den dag).

§ 148. E. *Onbepaalde voornaamwoorden* worden dikwijls verzwegen, zoodat men slechts een actief werkwoord gebruikt, waarbij een onbepaald subject te denken is; b. v. *margulut di hutanami* (aanhaling op bl. 195), men *heeft twist in onze huta;* vgl. bl. 156 boven, en verder alhier in 1°. Als onbepaalde voornaamwoorden bezigt men:

1°. *halak*, dat eigentlijk *iemand* of *een ander* beteekent (vgl. Wdb.); b. v. *unang dida halak, opdat* het *door niemand gezien worde* (opdat men het niet zie). Dit zelfde woord bezigt men ook met het *eerste passief* om een *eenvoudig passief* uit te drukken (§ 100); b. v. *djadi ilik ma dida nasida, ija ibana indang dida halak* (Ib., bl. 21), *zoodat zij een ilik zagen, maar zij werd niet gezien.* Om bepaaldelijk *iemand anders* uit te drukken, zegt men *halak na muba;* b. v. *so tung adóng halak na muba tu son, er kan hier niemand anders gekomen zijn* (§ 86). Dat dit woord, bepaald door een aanwijzend voornaamw., meervoudige beteekenis heeft (§ 141, I 4°., en § 140, 3°.), en verder in M. als derde persoon meervoud gebezigd wordt (bl. 225), behoeft hier slechts herinnerd te worden. Op te merken is echter, dat men *halak* als subject bij 't actief slechts in algemeene spreekwijzen en wel in tegenstelling van *iba* (4°.) bezigt, en dus niet met ons *men* kan gelijk stellen. Wil men, 't actief gebruikende, 't subject onbepaald voorstellen, dan verzwijgt men het (zie bov. in de §) of bezigt *adóng* (bl. 89, *Aanm.*) met een door *na* omschreven actief-verbaal subst., waarbij *na* ook wegge-

[1] Vgl. *kahapun* (Tag., *gisteren*) van *hapun* (*laat* op den dag).

laten kan worden; b. v. *unang adóng na marnida, opdat er niet is, die* het *ziet* (opdat niemand het zie); *indang adóng matsarihon panganan* (aanh. op bl. 108 boven).

a. Ook wordt *halak* vóór eigennamen geplaatst, wanneer men een individu noemt als 't hoofd of den voornaamste van anderen, die met hem zijn, als 't zij aan hem ondergeschikt, of wel omdat hij onder hen de oudste is; b. v. *ro ma halak tuwan parengga bulu* (lb., bl. 202), *T. P. B. kwam* met de zijnen (met zeven van zijn onderdanen); *ina ni halak si-djonaha, de moeder van Dj.* en zijne jongere broeders of zusters, daar Dj. de oudste zoon was, naar wien zijn moeder haren naam, *Nan-djonaha*, droeg. Maar al had Dj. geen broeders of zusters, — in 't verhaal waarvan hij de held is, wordt er direct geen gewag van gemaakt, — dan zoude *halak* toch gebezigd worden, om beleefdheidshalve *de moeder van Dj.* aan te duiden, zoodat *ina ni halak si-djonaha* gelijk staat met *inatta nasida* (§ 151 4°.), daar men, van iemand's verwanten sprekende, gaarne den persoon meervoudig uitdrukt; 't geen met een eigennaam niet anders dan door *halak* geschieden kan. Verder bezigt men *halak* onmiddelijk na 't *eerste passief* als agens, wanneer deze een te langen naam heeft, en dus *ma* of *do* (§ 165) te ver van 't praedikaat zoude komen te staan. De eigennaam wordt dan naderhand achteraan geplaatst, daar reeds door *halak* aan den regel (§ 102, 2°.) voldaan is; b. v. *di-pangan halak ma nan-rudang bulu begu, het* werd *door Mevrouw B. B. opgegeten.*

2°. *deba* wordt even als *halak* gebruikt, maar is meer in 't Dairisch sub-Tob. in zwang; b. v. *di-takko deba, het is door iemand* of *door den een of den ander gestolen.* De eigentlijke beteekenis is *een onbepaald klein gedeelte;* b. v. *lejan deba dainang i amanguld, bejiftig Moeder met iets er van, Oom!* Met een actief beteekent het *sommigen.*

D. bezigt het liever dan *kalak;* b. v. *ku-dapět ija djumpa djěbak ni deba, ik vond hem* of *haar door een djěbak van iemand gevangen; i-bĕrkat deba* (lb., bl. 124, r. 6 v. o.), toen *men* zich de vederen *had uitgetrokken; pĕnokor ni deba idi* (lb., bl. 119, r. 8 v. o.), gij hebt *een ander's koopprijs* (wat een ander of iemand er voor betaald heeft) niet teruggegeven; *sĕndi nari mo, asa i-bĕtoh deba harga tinaruh manuk si-sĕlup bĕras* (lb., bl. 120, o.), *van daar is het, dat men weet, dat de prijs van een kippen-ei één solup is.* —— Ook bezigt men alhier *sintĕrĕm* (bl. 242, en aanhaling boven op bl. 190).

3°. *anu* (§ 147 *Aant.*) wordt met 't voorh. *si* (§ 152) zeer dikwijls gebezigd, om den naam van een persoon onbepaald of oningevuld te

laten. We kunnen het met *N.N.* of *Dinges* wedergeven. — Op iets, dat men niet noemen kan of wil, wijst men met *bokka*, dat ook van een ongenoemd persoon wordt gezegd; b. v. *bokka nengan on, dat ding van onlangs* of *die persoon van onlangs.*

4°. *iba*, waarvan de eigentlijke beteekenis *lichaam* of *ikheid* schijnt te zijn (§ 145), wordt in een algemeener zin dan *halak* gebezigd: terwijl *halak* den spreker zelf uitsluit, en de overige personen onbepaald voorstelt, sluit *iba* den spreker in, en wel op die wijze, dat hij zich als iemand voorstelt, die in een toestand verkeert, waarin ieder ander kan verkeeren; van daar in spreekwoorden in tegenstelling van *halak* (1°.); b. v. *halak mangan sibodak, iba hona gotana, iemand* of *een ander eet sibodak* maar *je-zelf wordt geraakt door de* (scherpe) *gom er van* (een ander heeft de voordeelen, maar je zelf de last); *molo djambar ni babijat tung di bagasan huta pe iba so, sai ro do i mangalap iba* (lb., bl. 92, r. 10 v. o.), *indien* men de door 't lot bestemde *schotel* is *van een tijger, al blijf je ook binnen de huta, hij komt je toch halen* (in de daarop aldaar volgende regelen wordt *hita* gebezigd); *ningon sinonduk niba* (§ 8) *asa djadi pahusoan, geen ander dan je man mag ondervraagd worden; barang na las do daging niba marbulusatton i*, om te weten *of je warm wordt, zoo je het omdoet.* — Verder bezigt men gaarne *iba*, waar men 't medelijden wil opwekken met de bedoeling tevens, dat zijn toestand zoodanig is, dat de aangesprokene, in denzelfden toestand verkeerende, ook op medelijden aanspraak heeft of zoude kunnen maken; b. v. wij hebben varkens noch kippen *di-baen pogosniba* (lb., bl. 203, r. 4 v. o.), *wegens onze armoede.* In dit voorbeeld ligt tevens een zacht verwijt opgesloten over de onbillijkheid bij arme lieden op een vleeschmaal onthaald te willen worden. Van daar ook bezigt men *iba on* geheel als voornaamwoord eerste persoon, wanneer men klagender wijs spreekt; b. v. *atík así do rohana marnida iba on na rapar, misschien heeft hij medelijden met dezen iemand, die honger lijdt* (Wie weet, of hij geen medelijden heeft, zoo hij mij, zijn evenmensch, honger ziet lijden).

M. wijkt niet af; b. v. *di-ligi iba, mur daó, hoe meer je er naar kijkt, des te verder gaat hij* (raadsel op *'t oor*).

D. bezigt *diri;* b. v. *malot djadi ni-alo kata čmpung ni diri* (lb., bl. 83, r. 8), *men mag 't zeggen van zijn heer niet wederstreven; muda laus diri i lambung kula-kula nari ni-buwatkěn panguněn mo tuhu kula-kula* (lb., 220,

r. 3), *zoo we van onze verwanten gaan, worde voor de verwanten een maal werkelijk genomen* (we moeten onze verwanten een afscheidsmaal geven, zoo we ze gaan verlaten).

5°. *na lebán* (bl. 91, *c.*) wordt als adjectief gebezigd, om van iets onbepaald, in tegenstelling van iets, dat reeds genoemd of bekend is, te spreken; b. v. *huta na lebán, een andere huta, de overige* of *andere huta's* (§ 97). Als substantief bepaalt men het door 't pronomin. aanh. sel *na* en verder door 't aanwijzende voornaamwoord *i;* b. v. *na lebanna i* (lb., bl. 69, r. 15 v. o.), *de anderen* of *de overigen.* Naast *na lebán* bezigt men *na deba* en *na deba nari;* waaruit men opmaken kan, dat *na lebán* ook uit 't Dairisch kan zijn, en zijn klemtoon aan den gerekten klinker in de laatste lettergreep van 't Dairische woord heeft te danken (zie D. hieronder). —— Ons *een ander*, waar het op verschil doelt, is *na pulik;* b. v. *hauma ni na pulik* (lb., bl. 285, m.), *een ander's akker; sijan dalan na pulik* (lb., bl. 154, o.), *langs een anderen weg.*

M. bezigt *na balok* = *na pulik.*

D. bezigt *si-debān;* b. v. *i-bagahkēn kalak si-debān* (lb., bl. 71, r. 5), *medegedeeld door anderen* (door anderen oververteld); *buwah si-debān* (lb., bl. 140, r. 3), *andere vruchten; mago bakin si-debān* (lb., bl. 145, m.), *door anderen van kant gemaakt.*

6°. *een ander*, als substantief, drukt men door *halak* (1°.) uit, maar als adject., waar het op een onbepaald in tegenstelling van een bepaald of reeds besproken voorwerp ziet, moet men het met *na sada musé* uitdrukken; b. v. *tulangna na sada musé, een andere oom van hem.* 't Bepaalde *de andere* is *na sada nari* (vgl. § 137); b. v. *tulangna na sada nari, zijn andere oom.* —— De met *barang* gevormde onbep. voornw. zie bl. 234.

F. Het *relatieve voornaamwoord* is *na.* Het maakt adjectieven van werkw: (§ 42), telw. (§ 137), en leidt verder adjectieve zinsneden in, terwijl het ook met 't act. subst. maakt (§ 126). Verschillende adjectieve zinsneden kunnen, door dat *na* voorafgegaan, op elkander volgen, zonder door een conjunctie verbonden te worden; b. v. *i ma boru-boru, na hu-djalahi, nappuna* (§ 8) *ugasan, na djuppa hita i, dat* is *de vrouw, die ik zoek*, en *die de bezitster is van de goederen die wij gevonden hebben.* § 149.

a. Daar *nan* (noot op bl. 220) vóór *r* en *l* vaak *na* geschreven wordt, is het niet onnoodig, hierop, ter voorkoming van verwarring, de aandacht te vestigen.

D. bezigt 't voorhechtsel *si* in plaats van *na;* b. v. *mamuk si-ni-pakanku*

idi = *manuk na pinahatti*. Het neemt dikwijls nog een neusklank aan, vooral vóór een woord, dat uit niet meer dan twee lettergrepen bestaat; b. v. *sintĕrĕm* = *na torop*. Deze neusklank hoort bij 't woord, en niet bij 't voorhechtsel (bl. 41, III), zoodat men *si* (= *na*) + *ĕntĕrĕm* (= *matorop*) moet scheiden; zoo ook *singgĕluh* = *na mangolu*, en dus *si* + *ĕnggĕluh* (= *mangolu*). Zelden gaat de *i* van 't voorh. vóór een woord verloren; b. v. *sĕnggo pĕra* (*si* + *ĕnggo* en *pĕra*). Andere voorbeelden van 't gebruik van *si* zijn: *bijahat si-mangan anakmu idi*, *de tijger, die Uwen zoon heeft opgegeten; bijahat si-kipangan anak ni radja idi* (lb., bl. 159, m.), *de tijger, die den zoon van den vorst heeft opgegeten* (vgl. ook lb., bl. 106, r. 15 v. b.); *bijahat si-mangankĕn anakmu idi* (lb., bl. 160, b.), *de tijger, die Uw zoon heeft opgegeten.* —— Zoo de praepozitie *i* volgt, wordt tusschen deze en 't voorhechtsel *si* een *n* ingeschoven; b. v. *si-ni-djampalĕn idi* (*si-n-i*, enz.) = *na di djappalan i*.

§ 150. Omtrent *'t gebruik van n a* is op te merken:

1°. Het mag *nooit* als object (een vierde naamval of accusativus) optreden, noch ook een praepozitie vóór zich hebben (van daar § 115, 1°.), terwijl het na *akka* plaats neemt (§ 56, 2°.).

2°. Het wordt vóór een *bijwoord* of *adverbiale bepaling*, die in een adjectieve zinsnede voorkomt, herhaald; zoodat er soms twee adject. zinsneden onmiddelijk (zonder conjunctie) op elkander kunnen volgen, terwijl de laatste de eerste adverbiaal (als bijwoord) bepaalt; b. v. *boras ni utte i, na pajak, na di toru i, gemelde citroenvruchten, die lagen* (en) *die onder* waren, d. i. de citroenvruchten, die *onder* (bijwoord) lagen; *na ni-duda na di losung i*, de ingrediënten *die gestampt zijn* (en) *die in de losung zijn*, d. i. de ingrediënten, die *in de losung* (adverbiale bepaling) gestampt zijn; *ise ho na malletĕk-letĕk na di bagasan lombang i, wie* zijt *gij, die gedurig een kletterend geluid maakt* (en) *die in den afgrond is*, d. i. wie zijt gij, die daar *in den afgrond* (adverbiale bepaling) gedurig klettert; *sopo na di djappalan na bolak, bogasnasida mòdom na rappon hahana i* (lb., bl. 80, b.), *de sopo die op de uitgestrekte weide* was, en *alwaar hij sliep, die te zamen met zijn ouderen broeder was*, d. i. de sopo op de uitgestrekte weide, waarin hij *te zamen met zijn ouderen broeder* (adverbiale bepaling) had geslapen; *asa tumorop do hita na lao i na mangihutton au na tu huta ni datulang* (lb., bl. 5, r. 6), *opdat gijlieden talrijker zijt, die gaat* en *die mij naar de huta van Oom volgt*, d. i. *om mij naar de huta van Oom te volgen* (adverbiale bepaling); *nunga songon na maila au na mulak na tijan hutamuna on* (al-

daar r. 14 v. o.), *ik ben gelijk die beschaamd is terug te keeren van deze ulieder huta*, d. i. ik ben als 't ware beschaamd, *omdat ik van deze ulieder huta terugkeeren moet* (adverbiale bijzin); *lao ma nasida mandapoti boru-boru na tading na di sopo na di djappalan na bolak i* (lb., bl. 82, m.), *zij gingen de vrouwen opzoeken, die in de sopo op de uitgestrekte vlakte achter gebleven* of *achter gelaten waren*. Zoo als men ziet, komt in een adject. zinsnede 't bijw. of de adverb. bepaling achter 't werkw. te staan. Slechts in weinige uitdrukkingen, en wel in dezulke, die tegenover elkander gesteld worden, staat 't bijw., verkort zonder praepoz. (§ 111), vooraan; b. v. *na djolo tubu* (*die eerder* of *'t eerst is geboren*, van een bepaald getal person.) tegenover *na pudi tubu* (*die later* of *'t laatst geboren is*).

3°. Als genitivus kan *na* optreden, maar dan wordt 't subject van de adjectieve zinsnede meestal te gelijk door 't pronominale aanhechtsel *na* bepaald; b. v. *na imbaru ulosna* (die nieuw is zijn kleed), *wiens kleed nieuw is; halak na tubu anakna barang boruna, iemand, wiens zoon of wel dochter geboren is*. Voorbeelden zonder 't pronominaal aanhechtsel zijn: *na so hu-boto gowar, na so hu-tanda rupa, wiens naam ik niet weet*, en *wiens voorkomen ik niet ken; panondur na pulik huta, de feestbezoekers, wier huta een andère is* (van een andere huta herkomstige feestbezoekers); *asu na bara djabut* (zie Wdb. onder *djabut*).

D. bezigt op dezelfde wijze *si-djae-kuta* (= *na pulik huta*).

4°. Vóór *bijwoorden van tijd* wordt *na* geplaatst, om den tijd als verstreken te beteekenen; b. v. *nakkín* (§ 8), *straks* (verleden), maar *akkín* (*straks* in de toekomst); *na bodari, gisteren avond*, maar *bodari* (*van avond* die nog komen moet); *na borngin, den gepasseerden nacht*, maar *borngin, van nacht*. Zet men achter zulk een met *na* zamengesteld bijw. nog 't aanwijzende voornw. *i*, dan wordt de tijd als langer verstreken te zijn, er door aangeduid; b. v. *nakkinín* (bl. 56, *Aanm.* 1 ond.); *eenige oogenblikken geleden; na borngin i, verleden nacht* (een paar nachten geleden, *the other night*); *nattowari sada i* (§ 157). Van daar ook dat een verstreken dag noemende bijwoorden met 't voorh. *pa* en 't pronominale aanh. *na* (§ 69) nog vooràfgegaan worden door *na* en tevens door *i* bepaald moeten worden; b. v. *na patolana i, drie dagen geleden; na paopatua i, vier dagen geleden*. — Ook plaatst men *na* vóór een bijzin, die als bijwoord optreedt van tijd, en dien wij met *toen* zouden moeten inleiden, de zinsnede tevens met *i* afsluitende, terwijl 't subject in die zinsnede voorop moet staan; b. v. *pan-*

gan boras ni gaol na hu-suwan, au na lao tu batak toru i, na mangalului hudjur i (*Twist van S. M. en D. D.*, bl. 17, r. 2), *eet van den bananboom, dien ik geplant heb, toen ik om de lans te zoeken naar de onderwereld ging; nasida na marsakkap na di ulun-dolok i, toen zij op die berghoogte de afspraak maakten; botí ma sakkapta na hiján di ulun-dolok, hita na mallandja i, aldus was onze afspraak vroeger op de berghoogte, toen wij vracht droegen; umbaen na hu-dok hatakkí nakkinín ko na maridí* (§ 8), *daarom sprak ik dat woord eenige oogenblikken geleden, toen gij aan 't baden waart.*

a. De bijwoorden van een verstreken tijd, reeds *na* vóór zich hebbende, doet men soms als adjectief na een substantief optreden door hen met een aanwijzend voornaamwoord te bepalen; b. v. *dalanna nenganon i, zijn onlangsche weg* (den weg, dien hij onlangs gegaan was), maar *panurbuon nattoari, 't verbranden* van 't op den akker gevelde hout, *dat gisteren plaats had.* —— In *nattowari sada ija* (*voor-eergisteren*) is *ija* slechts een verlengd *i* (vgl. bl. 56, *Aanm.* 3).

5°. Om een zinsnede als substantief te doen optreden, zoodat wij het met *dat*, of *of* na een werkwoord als *weten*, enz., hebben weder te geven; b. v. *indadong di-pabowa na nung djuppasa hudjur i, hij vertelde niet, dat hij de lans had kunnen vinden* (waarin *na nung djuppasa hudjur i* het subject is van *indadong di-pabowa*); *di si ma ta-boto, na tubu anakta i dohot na sowada, alsdan weten wij, of onze zoon geboren wordt of niet* (dan zullen wij te weten komen, of ons een zoon geboren zal worden); *asa hu-boto na di-lejan di au dohot na sowada, opdat ik wete, of hij het mij geeft of niet; tandá na djumolo au tu son*, het is *blijkbaar, dat ik herwaarts eerder* gekomen ben (§ 36). In deze gevallen wordt *na* ook wel, doch niet vaak, verzwegen; b. v. *asa di-boto mago hudjur i, opdat hij wete, dat de lans verloren is.* —— Men ziet dus, dat *na* een zinsnede tot substantief maakt, om als subject van een passief te kunnen optreden. Van daar kan een praepozitie door *na* conjunctie worden, op dezelfde wijze als wij door middel van *dat* een praepozitie een zinsnede doen beheerschen (vgl. b. v. *sedert zijn dood* met *sedert dat hij dood is*); b. v. *di-baen na hu-begé do ho djoú-djoú, omdat door mij gehoord is gij roepende* (omdat ik U hoorde roepen); 't geen men letterl. vertalen kan met *door* (bl. 158) *dat door mij is gehoord: gij roepende.* Dikwijls wordt de reden of aanleiding, die wij door een *adverbialen bijzin* uitdrukken, door een attributieve zinsnede vervangen; die 't substantief of als substantief optredend voornaamwoord bepaalt, dat bij

ons in den adverbialen bijzin, maar in 't Bat. in den hoofdzin optreedt; b. v. *las ni roha ninatta on do i di au na dung mulak sijan dalanan, het is de blijdschap van mijn moeder hier over mij, die reeds teruggekeerd ben van een groote reis*, d. i. het is de blijdschap van mijn moeder, omdat ik van een groote reis teruggekeerd ben.

6°. In *uitnoodigende zinnen* wordt *na* achter 't subject geplaatst, en dan volgt 't werkwoord, door een aanwijzend voornaamwoord bepaald; b. v. *tole ma hita na marbulán on, laat ons nu* (§ 144) *'t eedverdrag sluiten* (letterlijk: *komt laat ons zijn, die 't eedverdrag sluiten deze*); *nanón ma hita na mardalan i, nu mogen wij zijn, die reizen* (laat ons *nu* op reis gaan); *beta ma hita na tumopot oputta i, dat wij te zamen gaan, die bezoeken onzen grootvader* (laat ons *te zamen* onzen grootvader bezoeken!).

7°. Vóor *anggo* (§ 165) zet men *na*, om op de benaming van een kleine hoeveelheid of op een werkw., dat een kleine beweging voorstelt, den nadruk te leggen, met 't doel een ontkenning te versterken; b. v. *indadong marsilip nanggo sa-otik, zij verschilden niet, zelfs een weinig; nanggo humutik indadong olo, zelf zich eventjes bewegen wilde het niet.* —— Dit *nanggo* bezigt men ook om een conditionelen bijzin in te leiden, waarin men over iets met een toon van min- of geringachting spreekt, met de bedoeling, dat men er niet tegen opziet, of het slechts als een kleinigheid beschouwt, en dan volgt een hoofdzin, die negatief-interrogatief is; b. v. *nanggo ihurhón hu-baen mangarambas, indá nunga maribak i* (lb., bl. 93, r. 7 v. o.), *zoo ik slechts deze mijn staart aanwend om* op dat net *te slaan, is* het *dan niet reeds verscheurd?* d. i. ik behoef slechts met deze mijn staart er op te slaan om het in flarden te scheuren; *nanggo sadari sogot, indá mulak do i* (lb., bl. 18, o.), *zoo slechts de dag van morgen er is, is dat dan niet teruggekomen?* d. i. morgen reeds zal wat gij verloren hebt door U terug gewonnen worden; *nanggo opputta oppun*[1]*-radja si-homang ta-topot, indá dapot do i pidong na maló marhata-hata* (lb., bl. 78, r. 14 v. o.), *zoo we slechts onzen heer den Heer Vorst H opzoeken, zal dat dan niet verkregen worden, een vogel die spreken kan?* Slechts zelden is de hoofdzin affirmatief; b. v. *nanggo sap-ponggol ari au di-hubu, nunga dapot, zoo hij mij slechts gedurende een stuk van den dag belegert, ben ik reeds gevangen*, d. i. ik ben zoo weerloos tegenover hem, dat hij mij niet eens een geheelen dag behoeft te belegeren om mij in zijn macht te krijgen.

[1] Aldus te spellen op de aangehaalde plaats (vgl. n. op bl. 220).

a. Men kan ook, in plaats van *nanggo* vóor 't woord, *pe* (§ 165) achter aan plaatsen; b. v. *humutik pe sowada, het bewoog zich zelfs niet eventjes; sada pe sowada sattung i nà mangajak, niet één zelfs van die sattung's was er, die vervolgde* (die een omen, van kans op wraak te hebben, opleverde); *tung ipos pe sada sowada dapot bubuna, zelfs niet één kakkerlak werd door zijn fuik gevangen* (hij kon met zijn fuik niets hoegenaamd vangen).

M. bezigt *bagi* (vgl. bl. 284) = *nanggo;* b. v. *saratna ulang kami pisik bagi sangkibung, mits wij niet verspild worden, zelfs één* (mits zelfs niet één onzer omkome). Overigens als in T.; b. v. *sangkibung pe ngadadóng tading be* (lb., bl. 231, o.), *er bleef zelfs niet een over.*

D. bezigt *gijam* vóór of achter het woord: b. v. *malot nenge sada gijam idak piduk dĕkĕt binatang datas, zelfs niet één meer zag hij vogels en klimdieren; pĕdjuwal kami, nina, rijar gijam sipuluh* (lb., bl. 273, o.), *leen ons, zegt hij, realen al was het maar tien.*

8°. Vóor een door 't inhechtsel *um* gevormden comparatief geplaatst, maakt *na* een superlatief; b. v. *sada ma buwat na umbalgana i, één worde door U genomen, de grootste er van; na di toru i na tumabo* (bl. 123).

§ 151. G. De *pronominale aanhechtsels* (§ 20, II.) hebben niet alleen de beteekenis van bezittelijke voornaamwoorden, maar staan ook dikwijls daar, waar wij een praepozitie met een persoonlijk voornaamw. zouden gebruiken (§ 140*). Zij staan verder in plaats van de praepozitie *ni* en een persoonlijk voornaamw., zoodat men niet *ni au, ni ho*, enz. kan zeggen (§ 159, 3°.).

De *pronominale aanhechtsels zijn:*

1°. *hu* (in plaats van *au*, § 140). Na woorden, op een klinker uitgaande, wordt een gelijkslachtige neusklank ingeschoven; b. v. *anggikku* (§ 12), *mijn jongere broeder* (van een manspersoon), *mijne jongere zuster* (van een vrouwspersoon); *masiasarhu* (§ 75).

M. bezigt bij verwantschapstermen in 't Noorden *baberehu, ibotohu* (lb., bl. 41, m.) en *laehu*, niettegenstaande men bij andere woorden, die op een klinker uitgaan, ook een neusklank inschuift. Echter bezigt men *tulangku* = *datulang* (§ 152).

D. is geheel in overeenstemming met T.; b. v. *anggingku.*

2°. *mu* (in plaats van *ho*), en slechts *m* achter woorden, die op een klinker uitgaan; b. v. *tukkotmu, uw stok; anggím* (§ 20, II.)), *uw jongere broeder* (jegens een man), *uw jongere zuster* (jegens een vrouw).

—— Dat de aanhechtsels *hu* en *mu* hun klinker vóor aanwijzende voornaamw. verliezen, is boven (§ 8, *a.*) reeds gezegd.

M. en D. hebben nooit *m;* b. v. *anggimu*. D. bezigt in de hbs. *ĕndu;* b. v. *anggindu*.

3°. *na* (in plaats van *ibana*); b. v. *anggina, zijn jongere broeder, hare jongere zuster.* —— Dit aanhechtsel wordt ook achter een woord geplaatst, om er een substantief van te maken, waarmede men uitroepender wijs zijn verbazing te kennen geeft over den graad, dien een hoedanigheid of toestand, aan een voorwerp waargenomen, bereikt heeft; b. v. *dengganna, de schoonheid er van! hoe fraai is het!* of *hoe schoon is hij* of *zij!; pandena, hoe bekwaam is hij! wat heeft hij het ver gebragt! pogosna, hoe arm is hij!* Men kan natuurlijk ook de praepoz. *ni* met een substantief er achter bezigen; b. v. *dogé rara ni bibir ni bajón* (Wdb. onder *dogé*). —— 't Aanhechtsel heeft echter niet altijd de beteekenis van een derden persoon, en moet vaak opgevat worden als slechts te dienen tot het maken van een substantief, dat een toestand voorstelt, waarover men zich klagender wijs of met medelijden uitlaat; b. v. *porsukna i di-ahap ho* (die ellende er van wordt door U gevoeld), *welk een ellende wordt door U uitgestaan! ijalé tondikkú aut na mangolu damang tijan dija ma songon on porsukna di-baen halak, O mijn tondi! zoo Vader leefde, van waar zoude de ellende, door de lieden, verwekt, gelijk dit zijn?* d. i. O tondi! zoo Vader nog leefde, hoe zoude het mogelijk zijn, dat men mij deze ellende liet doorstaan! *di-baen porsukna do hu-ahap, omdat ik onuitstaanbaar veel lijd! ijalé sumangot ni damáng porsukna on hu-ahap, O geest van Vader! welk een ellende sta ik nu uit!* En zoo is ook *ngalutna* een uitroeping van medelijden (*hoe jammer is het*, dat enz.). —— Met de praepozitie *tu* wordt zulk een door *na* bepaald substantief verder als praedikaat gebezigd, om aan te duiden, dat het subject meer en meer in zekeren toestand zal geraken; b. v. *tu pogosna do ho* (lb., bl. 318, o.), *gij zult armer en armer worden* (gij zult meer en meer in armoede vervallen); *tu gabena, rijker en rijker worden; tu dapotna, meer en meer van iets 't slagtoffer worden* (zich méer en meer in 't verderf werken), maar ook *naar 't gevonden worden van iets gaan* (§ 36) d. i. het aan 't toeval overlaten, of men aan de kost zal komen; *nung metmét indá tu balgana do i, molo na balga i tu tuwana do i, zij hij klein, wordt hij dan niet groot?* en *is hij groot* (volwassen), *dan wordt hij oud; na metmet tu*

balgana, *na godang tu tuwana*, *kinderen worden volwassen*, en *volwassenen worden oud*. —— In uitdrukkingen, die in een toon van ironie of minachting worden uitgeroepen, plaatst men vóór zulk een substantief nog *na* om het als praedikaat te doen optreden; b. v. *di-ambang ho ha na beguna*, *ge meent*, *dat gij alleen dapper zijt!* (je verbeeldt je de eenigste dappere te zijn!); *songon ho ma na datuna*, *alsof gij de eenigste knappe datu waart! songon ibana rupani na radjana*, *alsof hij de eenigste persoon was*, *die radja is!* (de vent verbeeldt zich heel wat!); *ho ma na bijarna*, *gij zijt buitengewoon vreesachtig* (je bent me een bange schijtert!); *ho ma na holsona*, *gij zijt de grootste zuchter* (je laat den moed waarlijk gaauw zinken!). In zulke uitdrukkingen kan men *na* verklaren als te slaan op een voorwerp, dat de spreker niet noemt, maar slechts in de gedachte heeft als iets, waaraan hij ook de hoedanigheid, waarover hij zich met minachting uitlaat, heeft waargenomen; *ho ma na bijarna* b. v. schijnt wel niets anders te beteekenen dan *gij zijt de bangste van* allen, waarbij ik bangheid heb opgemerkt. —— Ook kan 't aanhechtsel slaan op een tijd, dien men onbepaald laat, en daarom niet noemt, maar slechts in de gedachte heeft; b. v. *sijaparina i*, *dat vroegere er van* (*vroeger* dan deze tijd); *na sa-nungna i* (§ 152, 3°. *e*). 't Aanhechtsel slaat hier op een tijd, in vergelijking waarvan men spreekt; b. v. *tikkir ma djabúm unang be songon sijaparina i*, *ga naar uw djabu*, *dat het niet meer zij gelijk vroeger* (d. i. geef je aan je man over, en wees niet meer, zoo als vroeger, van hem afkeerig).

4°. *ta* (in plaats van *hita*). Achter woorden, op een klinker uitgaande, vordert het een gelijkslachtigen neusklank; b. v. *anggitta* (§ 11), *onze jongere broeder* of *onze jongere zuster*; *tukkotta*, *onze stok*. —— Men bezigt dit aanhechtsel achter verwantschapstermen zoowel in plaats van *hu* als in plaats van *mu*. Dit is volstrekt noodzakelijk bij *ina*, *ama* en *apa*, daar 't gebruik van *amám* of *apám*, en *inám* slechts aan ouders jegens kinderen geoorloofd is (zie de aanhaling in 't Wdb. onder *tuwalang*), want zij zijn de laatste woorden van afsnaauwende spreekwijzen als bij ons "je grootje's, je moer's" enz., als men spijtig iemand toeduwt, dat hij een dwaasheid heeft gezegd, of iets, dat men niet gelooven wil. Bij andere verwantschapstermen is het de gewoonte zooveel mogelijk *mu* of *m* te vermijden, en door *ta* te vervangen, maar daar dit even goed op den spreker als op den aangesprokene kan slaan, zoo plaatst men, om niet duister te worden, vaak er nog een ander voornaamwoord achter. Om het op den aangesprokene te

doen slaan, bezigt men er nog *hamú* of *hamuna* bij; b. v. *inatta hamú* of *inatta hamuna* (lb., bl. 297, r. 1 v. o.), *Uw moeder; amatta hamú* of *amatta hamuna*, *Uw vader*. Zoo de spreker zijn eigen verwant bedoelt, zet men er *nami* (5°.) of *hami* achter; b. v. *inattanami* of *inatta hami*, *mijn moeder; amattanami* of *amatta hami*, *mijn vader*. Zoo het verband duidelijk genoeg is, of zoo men beleefd spreken wil, dat men 't voorhechtsel *da* (§ 152, 1°.) niet gebruikt, dan kan men *nami* of *hami* weglaten (zie een voorbeeld boven, bl. 205). Men zegt echter ook, om *ta* op zich-zelf te doen slaan, omschrijvender wijze: *amatta na di au* (lb., bl. 40, r. 17), *onze vader, die aan mij is* (mijn vader). —— Dit gebruik van *ta* is verder ook toegepast geworden op den derden persoon; van daar *inatta nasida* (*zijn moeder*), waarnaast men ook *inattasida* vindt. *Noemt* men den derden persoon, zoodat men geen voornaamw. bezigen kan, dan bezigt men *halak* vóór den eigennaam (§ 148, 1°. *a*, onder). Van iemand's vrouw mag men *djolmatta* niet zeggen, omdat *ta* ook op den spreker slaan kan; men bezigt dan uit beleefdheid omschrijvende uitdrukkingen als *tuwan-boru*, *pardihuta* en *pardiruma* (§ 124) met *mu* of *muna*, al naar mate zijn verwantschapsbetrekking tot den aangesprokene.

M. bezigt *amantamuju* (6°.) = *amatta hamú; inanta ni halani* of *inanta ni halahi* (bl. 225) = *inatta nasida*. Men kan ook een verwantschapsnaam eerst met *ta* en dan met *mu* herhalen; b. v. *amanta amamu* = *amantamuju*. In noord-M. heeft men ook *inantą ho*. —— Voorts wordt hier van *ta* uit beleefdheid een ruimer gebruik gemaakt, zoodat men ook van zijn *huis* enz. *bagasta* bezigt.

D. bezigt *si-kĕna mās* (bl. 157) en *pĕrdirumah* (= *pardiruma*, enz.), en levert overigens niets opmerkelijks op.

5°. *nami* (in plaats van *hami*); b. v. *hutanami, onze huta*.

6°. *muna* (in plaats van *hamú* of *hamuna*); b. v. *hutamuna, uwlieder* of *uw huta* (bl. 224, 6°.).

M. bezigt *muju* of *munju*.

D. bezigt *ĕndene*, een vorm die denkelijk met 't aanh. *na* (*Aant.* hieronder) uit *ĕndu* verbreed is, en de klinkers van *kene* (bl. 224, *Aant.*) heeft gekregen.

Aant. Zoo men *muju* of *munju* met *muna* vergelijkt, dan komt men tot 't besluit, dat beiden zamengesteld zijn uit *mu* en een ander pronominaal aanhechtsel; daar *na* nog derde persoon is, zoo is het niet onwaarschijnlijk, dat *nju* of *ju* (dat *tju* uit te spreken is) ook een voornaamwoord is van den derden persoon,

en dus een klankvariatie van *nja* of *ija* (Mal., in 't Men. *injé*), die op denzelfden grondslag rust als die der boven op bl. 125 aangehaalde voornaamwoorden. In 't Alfoersch van de Minahasa heeft men *mijo* [1] als aanhechtsel van den tweeden persoon meervoud, en in 't Tag. *kajó* als voornaamwoord tweede persoon meervoud, terwijl men in 't Malagasy *iu* als aanwijzend voornaamwoord heeft (bl. 228, boven). 't Verschil van gebruik doet hier niets ter zake, zoo als blijkt uit *du* in *ĕndu*, *adú* en uit *nu* (aanh. tweede persoon enkelv. Makassaarsch; relatief voornaamwoord in 't Sund., waar het ook *anu* is) en *anu*. De klinker *u* wijst in 't algemeen op 't afgelegene, zoodat hij even goed op den tweeden persoon kan toegepast worden, als op een verwijderd punt in den afstand, en verder op 't onbekende. De stam *ju* of *nju* oorspronkelijk slechts een gebaargeluid zijnde, waarvan de beteekenis eerst later vastgesteld werd, kan men daarom even goed als een klankvariatie van *nu* (*Aanm.* bl. 68) opvatten; zoodat *kajú* (Tag.), waarnaast *kamó*, = *kamú* is, als men let op § 30 III en *Aant.* op bl. 29.

7°. *nasida* blijft onveranderd, behalve soms in het in 4°. vermelde geval (bl. 249).

M. bezigt *ni halaní* of *ni halahí*; een bewijs, dat het *halaní* en zijn bijvorm als substantief (*gemelde menschen*) opvat (zie in de §).

D. bezigt *na* ook als meervoud (vgl. bl. 223).

8°. *sa* bezigt men:

a. in plaats van *ibana* bij 't tweede passief (§ 109), en achter *sasada* (*alleen*); b. v. *sasadasa*, *hij* of *zij alleen*. Dat hier *sa* gelijk *ibana* is, blijkt uit *sasadau* (§ 8), *ik alleen*, en uit 't geen M. er voor bezigt (§ 139).

b. in plaats van *na* achter een herhaald telwoord, dat adverbiaal optreedt, en al de er door aangeduide voorwerpen zamenvat; b. v. *duwa-duwatsa* (*beiden*), dat naast *duwa-duwana* in gebruik is. Verder bezigt men het bij 't telwoord *sa-luhút* (bl. 259, *c*.); b. v. *sa-luhutsa* naast *sa-luhutna*; en verder in *balitsa* naast *balina* (zie Wdb. *bali*). Zoo als men ziet, vordert het een gelijkslachtigen neusklank vóór zich na woorden, die op een klinker uitgaan.

---

[1] Het verliest zijn *m* even als *mai* (= *nami*, van *kai* = *kami*) achter woorden, die niet op een klinker uitgaan; 't geen wel een bewijs is, dat *mijo* van al de naar mate van den sluiter van 't woord voorkomende vormen *lijo*, *nijo*, enz. de oorspronkelijkste is. De verwisseling van *io* met *nju* is duidelijk genoeg (bl. 17, VII).

c. in plaats van *i*, als substantief, en object van een actief, vooral van werkwoorden met 't voorhechtsel *pa* en 't aanhechtsel *kon*, of den bijvorm (met 't inhechtsel *um*) van de werkwoorden met 't voorhechtsel *mang* (§ 63); b. v. *anggo dalan si-degeon unang ho humolso, au pe patuduhotsa, wat betreft den te beganen weg, bekommer u er niet over, ik zal hem aanwijzen; inganan ni sombaon i pe au patuduhotsa* (lb., bl. 6, onder), *ook de woonplaats van den sombaon, ik zal haar aanwijzen; doli-doli na tumakkosa, een jongeling is het, die het gestolen heeft; adop purba ma hita lumopatsa, met 't gelaat naar 't Oosten toegekeerd moeten wij zijn, hem* (den haan) *loslatende* (in het gevecht). —— In *nappunasa* (§ 8) is 't aanhechtsel afgestorven; van daar kan men ook *nappunasa*[1] *sopón* (lb., bl. 11, r. 2 v. o.), *die deze sopo bezit* (de eigenaar van deze *sopo*) zeggen.

M. Alhier kan 't aanhechtsel ook op een meervoud van objecten slaan; voorbeelden van 't gebruik zijn: *ise pabowahon? bajo on pabowasa, wie heeft* het *verteld? deze persoon heeft het verteld; antjogot hambeng i ma djolo ho marmahantja, morgen moet gij de geiten eens hoeden* (lb., bl. 148, m.). Over 't algemeen wordt hier van 't aanh. ruimer gebruik gemaakt, zoodat men ook *mangaligisa* aantreft; vgl. § 102.

D. maakt er nog ruimer gebruik van dan M., en bezigt het zelfs na praepozities of aldus optredende woorden; b. v. *tĕrgontar ngo ija mĕndĕngkohkĕn sora surak ni kalomaha ena dĕkĕt midahsa mĕnggondjei* (lb., bl. 209, m.; vgl. ook aldaar, bl. 137, m.), *hij was namentlijk ontsteld, hoorende 't gejuich van deze kalomaha, en ziende hem zich ten strijde toerusten; ija, nina, si-pĕkĕnakĕn panganĕnku tipat na-sa-dĕkahna rĕbaksa idi aku mĕndedah* (bl., bl. 198, b.), *zij zoude steeds, zeide zij, mijn eten bezorgen, zoo lang ik bij haar was om op* hare kinderen *te passen; bagidi ningku mĕngkususa* (lb., bl. 202, m. en 205.), *aldus, zeide ik, hem ondervragende; ningku mĕndokkĕntja* (lb., bl. 207, o.), *zeide ik hem aansprekende* (tot hem); *na-sa-sumangan si-kĕtantja* (bl. 89, o.), *al de sumangots, die aan zijn kant waren* (die hem betroffen, d. i. al de geesten, die hem in den bloede bestonden). Zelfs is *mahantja* er in gebruik = *umbaen na* (bl. 244, 5°.); b. v. *kasa mo i-suwani kono basirmu alé rih asa mahantja gulut dĕkĕt si-debānna ena* (lb., bl. 205 m.), *waarom plantet gij uwe basirs o rigras! zoodat ook in rep en roer kwamen deze andere personen? mahantja dapĕt bijahat idi* (lb, bl. 159, m.), *wat veroorzaken kan, dat de tijger gevangen*

[1] *appuna* is uit 't Mal. *ampunja* overgenomen (bl. 29, onder).

wordt. —— In plaats van *nappuna* of *nappunasa* bezigt men *si-dasa*, waarvan de afleiding mij geheel duister is. —— Zonderling is daarentegen *kěrina* = *saluhutsa;* hier is *na* in plaats van *sa* gebezigd, om het van *kěrisa*, = *sudasa* (§ 110), te onderscheiden. Ook bij telwoorden bezigt men *na;* b. v. *pitu-pituna* (*alle zeven*).

§ 151* Zoo er een *nevengestelde bepaling* (appozitie) op een voornaamwoord volgt, dan bezigt men in plaats van een pronominaal aanhechtsel een voornaamwoord door de praepozitie *ni* (§ 159) ingeleid; b. v. *tortor ni nasida na tolu*, *de dans van hen*, *die drie zijn* (de dans van hen drieën). Dit geschiedt ook wanneer zulk een bepaling uit een aanwijzend voornaamwoord bestaat, dat om op de plaats te wijzen, gebezigd wordt; b. v. *tondi ni hita on* (de tondi van ons, die *hier* zijn); vgl. bl. 159, *Aanm.* 2. —— Ook de *aanwijzende voornaamw.* moeten, zoo zij als substantief optreden, door de praepozitie *ni* ingeleid worden; b. v. *boruní* (§ 8), *de dochter van dien* (diens dochter); *boru ni on*, *de dochter van dezen.*

§ 152. H. De *pronominale voorhechtsels* zijn:

1°. *da.* Het wordt in plaats van 't aanhechtsel *hu* gebezigd bij substantieven, die een verwante aanduiden, dien men wegens ouderdom met eerbied moet bejegenen. Eindigt 't substantief op een klinker, dan sluit men het met een *ng;* b. v. *damang* (§ 8), *mijn vader*, *Vader* (*ama*); *dainang*, *mijn moeder*, *Moeder* (*ina*); *dahahang*, *mijn oudere broeder*, *Broeder* (zoo een man spreekt), *mijn oudere zuster*, *Zuster* (zoo een vrouw spreekt) van *haha; daoppung*, *mijn grootvader* of *-moeder* (*oppu*); —— *datulang*, *mijn oom van moeder's kant* komt van *tulang.* —— *damang*, *dainang* en *daoppung* worden ook als voornaamwoord tweede pers. gebezigd (§ 140, 2°.). —— Bij de zamengestelde verwantschapstermen, waarin *ama* en *ina* 't eerste lid is, kan het voorhechtsel wegblijven; men zegt *damang-uda* naast *amang-uda*, *damak-tuwa* naast *amak-tuwa*, *damang-boru* naast *amang-boru*, terwijl men in plaats van *dainang-uda* zelfs *nang-uda* kan bezigen. —— *Altijd* bezigt men *namboru* (§ 11, *b*), *mijne moei*, *mijne schoonmoeder* van een vrouw (lb., bl. 175, r. 14), en nooit *dainang-boru;* even zoo *nat-tulang*, waarnaast ook *nak-tulang* (§ 11, *b.*). Naast *nat-tuwa* of *nak-tuwa* (§ 11, *b.*) heeft men *dainak-tuwa*. Ook *parumaen*, en de anders in den vocatief (§ 98) gebezigde verkorting *maen*, kan men zonder 't aanhechtsel *hu* bezigen in den zin van *mijn schoondochter*. Naast *dahahang-boru* heeft men *ha-*

kang-boru. —— Van *apa* vindt men geen *dapang*, misschien wel omdat het uit D. is overgenomen; men zegt dan *apa* of *apakku* [1] = *damang*, doch zeer zelden (een voorbeeld lb., bl. 7). De vocatief *apáng* wordt *altijd* in tegenstelling van *amáng* door een kind jegens zijn vader, of iemand, die als zoodanig beschouwd wordt, als b. v. vader's broeder, en nooit even als *amáng* ook jegens een zoon, knaap of iemand anders uit beleefdheid gebezigd. —— In den vocatief valt het voorh. weg (§ 98).

M. bezigt *tulangku* = *datulang* (bl. 246), terwijl een der ouders *si-butet* met de beteekenis van *mijn dochter* (lb., bl. 95, r. 16 v. o.) en *si-untjok* met die van *mijn zoon* (lb., bl. 144, r. 4, 145, r. 8, 180, r. 17 v. o.) gewoon is te bezigen.

D. bezigt 't voorhechtsel niet; van daar *inang* (ook = *ina*) met de beteekenis van *dainang* in T.; *ĕmpung* (ook = *oppu*) met die van *daoppung*; *bapa* (= *ama*) met die van *damang*; *kakangku* (lb., bl. 226, b.) = *dahahang*; *puhunku* = *datulang*; *nam-puhun* = *nat-tulang*; *anggi* = *anggikku* in de beteekenis niet alleen van *mijn jongere broeder* of *mijne jongere zuster*, maar ook in die van *mijn jongeren broeder's zoon's vrouw* (lb., bl. 230 o.); *man-tuwa* (lb., aldaar) = *damak-tuwa*; *mam-bĕru* = *damang-boru*.

Aanm. 1. Vroeger moet men een ruimer gebruik van 't voorhechtsel gemaakt hebben, zoo als blijkt uit *danak* (M.), dat ook in *dakdanak* zit (bl. 47, *a.*), en verder uit *datu* blijkens 't Mal. *datuq* (*overgrootvader*, enz.). Dat *datu* heden een wichelaar beteekent, doet niets ter zake, daar we *guru* (*leermeester*) in D. dezelfde beteekenis zien hebben, terwijl 't equivalente *ratu* of *datu* in 't Javaansch van een vorstelijk persoon gebezigd wordt [2]. In 't Kawi is 't voorhechtsel *ra*; van daar in 't Javaansch *rama* (*ra* + *ama*), *rena* (*ra* + *ina*), *raka* (*ra* + *aka* = *angka* in M.), verwantschapstermen, die er van vorstelijke personen gebezigd worden. In 't Malagasy is *ra* in gebruik vóór namen van personen, waarvan men met eerbied spreekt; b. v. *ra-dama* (eigennaam van een beroemden vorst). In 't Maleisch is *da* aanhechtsel van verwantschapstermen, door vorstelijke personen onder elkander of van zulke personen door anderen gebezigd; b. v. *anaqda*, *mijn zoon* (zoo een vorst spreekt), *Zijn Hoogheid's zoon* (zoo een onderdaan spreekt); *inangda mijn dry nurse* (zoo een vorst spreekt), *Zijn Hoogheid's dry nurse* (zoo een onderdaan spreekt), enz. Op te merken, dat zulke verwantschapstermen door een onderdaan *jegens* een Vorst niet mogen gebezigd worden zon-

[1] Dit kan ook door een *nam-boru* van haren neef gebezigd worden.

[2] Vgl. فوبغ in 't Mal. 1° als verwantschapsterm = موبغ (§ 30, VII), en 2° = *datu*.

der voorafgegaan te worden door *paduka* [1], dat tweede persoon is (eigentlijk *voet* beteekenende), zoodat *paduka anagda: Uw Hoogheid's zoon* of *dochter*, en *paduka inangda: Uw Hoogheid's dry nurse* beteekent.

Aanm. 2. Daar een woord, op een klinker uitgaande, voor 't aanhechtsel *ku* een neusklank krijgt, zoo is het waarschijnlijk, dat de vocatief op *ng* vroeger een volledige vorm had, zoodat men *amangkú* zeide, even als nu nog in 't Fransch de vocatief van een possessief voornaamwoord vergezeld gaat (*ma tante! mon père!* enz). Van zulk een completer vorm zijn nog sporen, als b. v. *kulangkú* in M. (§ 98). In 't Maleisch en Javaansch heeft men verwantschapstermen op een *k* uitgaande, die ontstaan moeten zijn uit een vocatief, die in lateren tijd weder moet in gebruik gekomen zijn, toen reeds de nog in 't Kawi in zwang zijnde regel, dat woorden op een klinker uitgaande een neusklank aannemen, in onbruik was geraakt. Van zulk een ouderen toestand zijn nog sporen te vinden, als b. v. *kakang* (Jav.), *oudere broeder*, enz. van *kaka* (Kawi), zoodat *kakang* door een verkeerde scheiding ontstaan is uit *kaka-ng-ku; indung* in 't Maleisch (door M. overgenomen) naast *induq* van *indu* (Daj.), *moeder; tjutjung* naast *tjutju* (Mal.), *kleinkind; ading* (Lampongsch), *jongere broeder* = *adiq* (Maleisch), *anggi* (Bataksch). Zoo als bekend is, zijn zulke vormen heden in 't Javaansch, Maleisch, en andere zustertalen niet alleen meer als vocatief in zwang, zoodat men ze ook *van* personen kan bezigen. Dat 't Maleisch vroeger geen *k* aan 't einde had van *kakaq* en *adiq*, blijkt uit *kakanda* en *adinda;* even zoo is het gelegen met *mamaq* en *ninik*, in plaats waarvan sommige handschriften nog *mama* [2] en *nini* [3] hebben. In 't Mal. bezigt men nog *niniku* enz. als vocatief.

2°. *si*. Dit voorh. is een *naamwijzer*, dien we terug kunnen geven met een kapitale letter; b. v. *si-lombu*, *Lombu* (een persoon aldus genaamd), terwijl *lombu: rundbeest* beteekent. Het stempelt dus subst. tot eigennamen. Het is ook in gebruik bij plaatsnamen; b. v. *si-goppulan*, *si-buluan*, *si-djukkang* (een huta in 't *Tukka-kolbungsche*), enz. Ook *si-anu* (§ 148, 3°.) is een eigennaam, maar die oningevuld is, en even zoo *si-aha* (§ 146). —— Vrouwennamen hebben na dit voorh. nog vaak een woord als *ina* of 't verkorte *na*, *boru*, *purti*, *dajang*, *tapi* en zelfs twee van die woorden tegelijk; b. v. *si-boru tapi ronda*, *si-boru purti*

---

[1] In 't Jav. zet men *paduka* achteraan; b. v. *rama paduka*, *Uw Hoogheid's vader*.

[2] Vgl. 't Ngadju-Daj. woord.

[3] Vgl. 't Jav. en Bataksche woord.

di bulan, *si-na boru bungam-bulu*, *si-na-ombut*,enz. Als voorhechtsel van vrouwennamen heeft men ook *na*, een verkorting van *ina* (§ 159, 3°.); b. v. *na-boru sodak-tuwal-laen* (§ 15) *bolon*. —— Groote helden en vorsten hebben in hun naam nog *adji* [1] achter 't voorhechtsel; b. v. *si-adji marimbulu bosi; si-adji urang mandopa; si-adji di akkola*, enz. —— Verder dient 't voorhechtsel *si* ook ter vorming van substantieven (§ 135), en wordt dikwijls vóór van een werkwoord afgeleide substantieven geplaatst, om ze geheel tot substantieven te maken, zoodat 't verbale er door op den achtergrond raakt; b. v. *si-panganon*, *spijs; si-panimbangi*, *die een gelijk bedrag betalen moet als voor de vrouw door haren vroegeren man betaald is* (als benaming van een regtspersoon). 't Voorhechtsel maakt van zulk een substantief een benaming van een voorwerp, waarbij aan de oorspronkelijk verbale beteekenis niet gedacht wordt, en dikwijls is het onderscheid alleen daarin gelegen, dat de vorm met 't aanh. meer bepaald is; zoo zegt men *sira-sipanganon* om *zout* bepaaldelijk als *iets eetbaars* tegenover *sira-bodil* (*salpeter*), als *iets oneetbaars*, te stellen (vgl. bl. 204, r, 7 v. o.). Deze beteekenis vloeit natuurlijk voort uit het oorspronkelijk begrip van *eenheid*, dat in *si* opgesloten ligt (*Aanm.*, 3°. *e.*), zoodat *sira-sipanganon* onder alle voorwerpen, die men *sira* pleegt te noemen, zoo als *sira-lenggam* (bl. 47, 1°.), *sira-bodil*, *sirabun* (Wdb.) enz., door *si* de beteekenis heeft van de *eenigste sira*, *die men eet*. —— Vóór een actief-verbaal subst. plaatst men 't voorh. ook om er een bijzonderen nadruk op te leggen iemand als 't ware verwijtend met zulk een substantief een naam gevende (vgl. § 120, 3°.); b. v. *si-palakkuppon boru ma gowarni*, *die een* huwbaar *meisje tegen 't gewoonte-regt* aan een persoon *uithuwt* is *de naam van dien* (misdadige). —— Zeer dikwijls bezigt men 't voorhechtsel bij zamengestelde woorden, waarin een werkwoord 't eerste lid is. 't Werkwoord heeft, zoo het 't voorhechtsel *ma* heeft, den stamwoordelijken, maar zoo het transitief is, den nominalen vorm; b. v. *si-rara-obuk*, *Roodhaar* (*marara*, § 42); *si-tura-pinggol*, *Oordoorsteker*, als benaming van stammen, alwaar de mannen ook oorringen dragen (*manura*); *si-alaparí*, *Daghaler* (iemand die afgezonden wordt om naar den voor een

[1] In 't Jav. nog *vorst* (vgl. de titel *sang-adji* in de Molukken). In D. wordt het *hadji* uitgesproken, en even zoo in 't Kawi. Het is in het Tagaalsch *hari*, want *dj* is er onbekend, en wordt door *d* vertegenwoordigd, terwijl *d* tusschen klinkers *r* klinkt.

plegtigheid bestemden dag te vragen); vgl. ook de aanhaling op bl. 196, o. —— Voorts bezigt men *si-* ook vóór den nominalen vorm in pl. van 't actief met 't relatieve *na*, maar dan is 't object bepaald of bekend, terwijl de voorgestelde handeling tevens volbragt is; b. v. *ise ma si-baju hadjutmón, wie heeft dezen uwen buidel gevlochten? dainang do tehé si-baen on* (lb., bl. 21, r. 14 v. o.), *Wèl is het Moeder die deze dingen* (§ 142, onder) *klaar gemaakt heeft.* Zulk een uit *si* en een nominalen vorm bestaand zamengesteld woord is dikwijls ook geheel als substantief in gebruik; b. v. *si-tindangi, ooggetuige* (*manindangi*, bl. 102, b.); *si-dobo, wederregtelijke aanval* of *in beslag neming* van een schuldeloos persoon (*mandobo*); soms te gelijk met een object; b. v. *ija di singir si-tungguon, na so djadi si-buwat na ro tu huta niba, tu hutana tinopot, wat betreft een creditum, waarom men heeft te manen, niet geoorloofd is het nemen van die naar je huta komt*, maar *men ga naar zijne huta* (men mag zich van een schuldenaar, die in onze huta komt, niet meester maken; men ga naar zijne huta op betaling aandringen). —— Op te letten, dat 't voorhechtsel *bij eigennamen* in den vocatief wegvalt; b. v. *alé bobák, alé na-ombút* (*si-na-ombút*, zie bl. 255). Het valt echter niet weg [1], zoo men iemand zeer vriendelijk aanspreekt, zoo als b. v. wanneer men hem tot iets wil overhalen; b. v. *si-adosán*, geliefde *zuster* of *broeder!* (in de *andung*), *si-dongattá*, geliefde *vriendin! si-anak ni namború*, geliefde *bruidegom! si-boru ui datuláng*, geliefde *bruid! alé kĕrbo si-ranggír* (lb., III, bl. 78), waarde *buffel Ranggir!* Ja het wordt zelfs in den vocatief met 't doel om teeder te spreken vóór een woord geplaatst, dat het anders niet heeft; b. v. *si-na-metmét, mijn lief kind* van *na metmet* (bl. 194). Deze beteekenis van *waarde, liefste*, enz., die *si* in den vocatief medebrengt, is gereedelijk te verklaren uit de oorspronkelijke beteekenis van 't voorhechtsel ter uitdrukking van de eenheid (vgl. D.); *si-dongattá* of *si-dongattú!* b. v. (lb., bl. 11, r. 2 v. o.) beteekent eigenlijk *mijn eene* of *eenigste vriendin*, dat bij ons toch ook 't zelfde is als *mijn liefste vriendin.* —— Vóór telwoorden bezigt men 't voorh. vaak = 't relatieve *na* (vgl. D. § 149), maar dan volgt 't subst. waarmede men telt (§ 139), terwijl 't getelde voorop staat; b. v. *boruna si-onom halak i, zijne dochters, de zes personen* (zijne zes dochters). Dit geschiedt vooral, waar men de getelde voorwerpen afzondert van een

[1] Natuurlijk is dit ook 't geval bij woorden, die geheel als substantief in zwang zijn, zoo als *si-tindangi, si-hak* (§ 135).

reeds vermeld gelijksoortig voorwerp, zoodat we het wedergeven moeten met *zijne overige* of *andere zes dochters*. — Vóór substantieven geplaatst, die een tijd voorstellen, maakt het *bijwoorden*, die in 't algemeen *den tijd* aanduiden als de ruimte, waarin iets plaats heeft, zonder dat er van toekomst of verleden de sprake is (§ 150, 4°.); b. v. *si-borngin, des nachts; si-arijan, des daags* (d. i. vóór den namiddag). Overeenkomstig met zulke bijwoorden heeft men ook *si-manogot* (*des ochtends*) gevormd, hoewel *manogot* een verbale vorm is (*sogót*, beteekent *vroeg in den morgen*). Ook voor *songon* bezigt men dit voorhechtsel om het als adjectief te doen optreden, terwijl dan tevens een aanwijzend voornaamwoord moet volgen; b. v. *pidong si-songon i, zoodanige vogel* (een vogel gelijk de vermelde of bedoelde).

a. In *si-tokkin*, dat denkelijk uit *sit-tokkin* door § 11 en 22, III is ontstaan, is *si* telwoord, en dus een Dairisme; van daar meer in 't Dairische sub-T. gebezigd, terwijl men in T. *sat-tokkin* meer gebruikt. Ook *si-tongá* zal aldus te verklaren zijn; M. heeft hiervoor *sa-tongá*.

b. Zamengestelde benamingen, waarin 't eerste lid, als nominale vorm, 't tweede lid, 't object, beheerscht, komen ook voor zonder 't voorhechtsel; b. v. *djungdjung-bahota, Kroon-op-'t hoofd-drager* (als benaming van een gekuifde kipvariatie); *buha-badju, Buisje-opener* ('t eerstgeboren kind, daar de vrouwen de borsten bloot laten hangen, zoodra zij een kind hebben); *gonggop-sahuta, Geheele-huta-beschermer* (als benaming van een behoedmiddel, zie Wdb. ond. *gomgom*), enz.

c. Zeer zelden vindt men nog een praepozitie achter 't voorhechtsel; een voorbeeld is *si-li-tonga* (§ 30, II) in plaats van *si-di-tonga* (*Die in 't midden is*, van iemand die onder verwanten of ranggelijken naar zijn ouderdom of rang enz., in 't midden staat). Door de verbastering van *di* in *li* heeft men van dit woord ook den bijvorm *atsilitonga* [1] (§ 135 op bl. 216). Een andere bijvorm is *si-bitonga*, en geef ik den lezer als een raadseltje op, om daarin de *b* te verklaren.

M. heeft vóór mannennamen ook *dja*, een verkorting van *radja*. Over *si-butet* en *si-untjök*, zie onder 1°.

D. bezigt *si-* ook = *sa-* (§ 136), en 't relatieve *na* (zie § 149).

3°. *sa* wijst op de eenheid van een voorwerp, en is tevens telwoord (§ 136). Dat het ook subst. vormt, hebben we boven (§ 135, III) gezien. Omtrent 't *gebruik* van dit voorh. is 't volgende op te merken:

[1] Is in 't Wdb. vergeten.

a. Door *na* (bl. 94) te plaatsen vóór een met dit voorhechtsel optredend substantief maakt men werkw., die de hoegrootheid van iets bepalen naar 't geen dat subst. voorstelt gemeten; b. v. *na sa-hambing*, *zoo groot als een geit zijn* (*sa-hambing*). 't Voorh. is hier dus maatwijzer, terwijl *na* zulk een zamengestelde benaming als praedikaat doet optreden. De oorspronkelijke demonstratieve beteekenis van 't voorhechtsel, als telwoord, treedt hierbij op den achtergrond, zoodat het overeenkomt met ons onbepaald lidwoord, dat in 't onbepaalde op een voorwerp wijst zonder dat het getal in aanmerking komt. Van daar, dat het voorhechtsel ook gebruikt wordt, waar de te bepalen hoegrootheid die van één voorwerp overschrijdt, terwijl 't woord, dat 't meerdere bedrag voorstelt, vóóraan geplaatst wordt, namentlijk *lobi* (*meer*), zoo men dat bedrag niet noemt, maar anders een telwoord; b. v. *lobi na sa-hambing*, *grooter dan een geit* zijn; *pitu na sa-hambing*, *zeven maal grooter dan een geit* zijn; *duwa na sa-gundur*, *tweemaal zoo groot als een gundur-vrucht* zijn; *duwa na sa-batang ni harambir batangna*, *tweemaal zoo groot als een kokosnoot-boomstam* is *de stam er van*; *hudjur na sa-bulung-bira*, *een lans-lemmet*, *dat zoo breed* is *als een bira-blad*. In plaats van een subst. kan men ook een als subst. optredend voornaamw. na 't voorhechtsel bezigen; b. v. *na sa-i*[1], *zoo groot als dat vermelde* zijn; *pitu na sa-i*, *zevenmaal zoo groot als dat gemelde* zijn; *na sa-on*, *zoo groot als dit* zijn; *na sa-dija*, *hoeveel bedragen? hoe groot zijn? hoeveel kosten?* —— In pl. van *na sa-* bezigt men als hulpw. *sipat* (zie Wdb.), zoo iets naar de hoogte of diepte wordt gemeten; b. v. *nunga sipat djolma tindang sulpinon*, *de sulpi* was *zoo hoog als een staand mensch*. Een meerder bedrag wordt in dit geval uitgedrukt door vóóraan 't getal met *hali* of *noli* (§ 138) er achter te noemen; b. v. *pitu hali sipat bagot*, *zevenmaal zoo hoog als een sagueerboom*. Zulke uitdrukkingen worden vaak als adverbiale bepaling gebezigd; b. v. *lonong ma ibana pitu hali sipat bagot* (Wdb. onder *sipat*). —— In *basaonan* (§ 44, onder), adverbiaal gebezigd (*over 4 dagen*), heeft men een spoor van een vroeger *ma* in plaats van *na* (vgl. D. hieronder); de letterlijke beteekenis is dus *zooveel als een onan* (in de 4 dagen gehouden) *bedragen*.

D. bezigt *ma*; b. v. *ma-sa-kambing*, *ma-sa-kade* (= *na sa-dija*), *ma-sa-onan* (= *basaonan*), enz.

---

[1] Wel te onderscheiden van *sai*, dat den klemtoon op de eerste lettergreep heeft (§ 158), terwijl bij *sa-i* op § 20, I. te letten is.

Aanm. Het zal niet overbodig zijn hier te wijzen op de gelijkheid van *na* met *ma* als voorhechtsel, zoodat dit wel degelijk een pronominaal woordje is (vgl. bl. 124, *Aant.* en § 154*).

b. Vóór een subst., 't zij een eenvoudig of een met 't relatieve *na* als zoodanig optredend werkw. (§ 126) of een derden passief, heeft *na sa-* de beteekenis van *alle*, en vat dan al de door 't subst., 't zij bepaald of niet, voorgestelde voorwerpen als eenheid te zamen; b. v. *na sa-horbo i, al de gemelde buffels; na sa-na olo, al die genegen zijn; na sa-na manggulmit, al 't geen zich beweegt* (al 't levende); *na sa-na ro ringgasna* (§ 150, 3°.), *al die lust hebben* het te doen (allen, waarvan de genegendheid gekomen is, § 140*). Vóór substantieven, die een ruimte voorstellen, bestemd een inhoud te hebben, als b. v. *huta*, waarvan de bestemde inhoud (*isi*) de bewoners zijn, slaat het voorhechtsel op den ganschen inhoud als substantief, dat vaak appositief een ander substantief of wel een als subst. optredend voornaamw. bepaalt; b. v. *kita na sa-huta on, wij, al de bewoners van deze huta; di-djomurhon eme ni na sa-huta i, hij legde de rijst van al de huta-bewoners te droogen.*

M. bezigt *sado;* b. v. *sado horbo i* = *na sa-horbo i; sado na girdoan gijot marmontjak, allen die zeer verlangend zijn een zwaardedans uit te voeren.* Dat dit *sado* een zamenstelling is van *sa* en *ado* ('t Men. *adâ*), zoodat het eigentlijk *al die er zijn* beteekent, durf ik niet beweren.

D. bezigt in dit geval ook *na sa-*; b. v. *na sa-si-ni-dok guru idi* (lb., bl. 162, b.) = *na sa-na ni-dokkon ni datu i; na sa-dinilona idi* (lb., bl. 225, m.) = *na sa-na pinijona idi* (*al zijne geïnviteerden* of *gasten*); *na sa-si-roh geut* = *na sa-na ro ringgasna; na sa-sumangan* (bl. 251).

c. Ook maakt men met dit voorh. een onbepaald zamenvattend telwoord, dat overeenkomt met ons *allen*, *alles* en wel van een werkw.; van *sude*[1] heeft men *sa-sudé*, en *sa-luhút* van *luhút;* b. v. *sa-luhút*

[1] Dit woord is 't zelfde oorspronkelijk als *suda* (*op zijn*, bl. 59, *Aant.* 1). De verlegging van den klemtoon moet toegeschreven worden aan 't gebruik er van als praedikatieve bepaling. Dat *sudé* komt dus treffend overeen met *habis* in 't Maleisch, dat juist op dezelfde wijze gebezigd wordt; b. v. *samuwanja adjar itu habis mati kira-kira tudjuh puluh orang banjaqnja; maka sakalijan marika itu habis-lah djatuh*, enz. Ook in D. beteekent *kĕri* (in *kĕrina*) *op* (= *suda*).

halak marsigulut di au, alle lieden twistten om mij; dung dapot sa-luhút di anggina i, toen dat alles verkregen was door zijn jongeren broeder (toen zijn jongste broeder al die bekwaamheden op zijn duimpje wist). Naar mate van den nadruk wordt deze zamengestelde uitdrukking voor of achter geplaatst. Zoo als men ziet, wordt zij als praedikatieve appozitie gebezigd (*allen*, de lieden twistten om mijn bezit, toen dat, *alles*, verkregen was, enz.). Men laat 't voorhechtsl ook weg, of plaatst er nog *na* of *sa* achter (§ 151, 8°.); b. v. *mulak ma nasida sa-luhutna, zij keerden terug, de geheele hoop er van* (zij, allen, keerden terug); *sudé hami numma marpungu tu ruwang on, wij allen hebben ons in dit hol gaan* (§ 36) *verzamelen.*

M. bezigt *sudé* en *sudena;* b. v. *djadi adóng san-tongkin marpunpun ma halak, sudé, tu alaman i, ongeveer een oogenblik daarna, gingen de lieden, allen, zich op de straat verzamelen; di-dilati babijat ma sudé pamatang ni si-adji di angkola, een tijger belikte de ledematen van A. d. A., allen; dung ro di alaman i halak sudena, toen de lieden op straat gekomen waren, allen; alapi bo! datu-datu i sudena, haal hoort ge? de verschillende wichelaars, allen.*

D. bezigt *kĕrina* (vgl. bl. 252, boven, en noot op bl. 259).

d. Met een substantief alleen beteekent het *deelgenootschap in 't geen dat substantief voorstelt.* De op die wijze zamengestelde uitdrukking is een substantief, dat vaak als praedikaat optreedt (§ 36); b. v. *nung i, manigor sa-hata nasida, rap mangula, sa-uduran nasida tu hauma tu ruma, daarop waren zij maatjes*[1] en *verrigtten te zamen veldarbeid, rei*[2]*-genooten* waren *zij naar den akker* en *dorpwaarts.* Een voorbeeld van zulk een zamenstelling, geheel als subst. in gebruik, is *sa-gowar, naamgenoot* (d. i: een persoon, die denzelfden naam draagt als iemand, wiens naam men niet mag uitspreken, en dien men daarom niet zus en zoo noemt, maar, van hem sprekende, *sa-gowar*). —— Om bepaaldelijk een substantief te maken met de beteekenis van *-genoot*, bezigt men ook *dongan* vóór 't substantief, dat 't voorwerp voorstelt, waarin de deelgenootschap plaats heeft; b. v. *dongat-sa-huta, hutagenoot* (mede-bewoner van een huta); *dongat-sa-ladang, landgenoot* ('t zelfde landschap bewoonende); *dongat-sa-bagas, huisgenoot.* In dit geval wordt 't voorh.

---

[1] Eigentlijk *woordgenooten* (eenstemmig wat hunne woorden betreft).

[2] D. i. zij liepen achter elkander in eene rei zoo als de ganzen of de snuggere hannekemaaijers.

ook weggelaten; b. v. *dongak-kuta* (§ 12, *b.*). Een pronom. aanhechtsel kan bij zulk een zamengesteld woord zoowel na 't eerste als na 't tweede lid geplaatst worden; b. v. *dongat-sa-uduranna* of *donganna sa-uduran*, *zijn rei* (van achter elkander loopenden)-*genoot; donganna sa-bagas* of *dongat-sa-bagasna.* —— *hombar* (zie Wdb.) wordt altijd zonder 't voorhechtsel gebezigd.

D. bezigt na 't voorhechtsel, dat hier *si* is (§ 136), een neusklank; b. v. *sin-dalanën, reisgenoot; sing-odorën* = *sa-uduran; sing-kundulën* (lb., bl. 220, b.) = *sa-kundulan.* Hieruit ziet men duidelijk dat *sa-* slechts op eenheid doelt, en dat men zijn toevlugt niet tot 't Sanscritsche *saha* (*met*) behoeft te nemen.

c. Ter vorming van praepozities, die met een pronominaal aanh. of een subst. ook adverbiale beteekenis kunnen krijgen. Behalve de boven (§ 144) reeds vermelde bijwoorden, is nog aan te halen *na sa-nungna i* (§ 150, 4°. en § 151, 3°.), *vroeger* dan heden, *voor dezen;* b. v. *na sa-nungna i tena do halak di-sarihon, voor dezen* (tot op dezen stond) *achtte hij een ander als zijn drek* (hij gaf vroeger geen zier om iemand). Een praepozitie met 't voorhechtsel gevormd is *sa-laon* of *sa-leleng, gedurende, zoo lang als.* Deze woorden kunnen vóor een actief plaats nemen ook zonder dat het eerst door 't relatieve *na* voorafgegaan wordt (§ 126); b. v. *sai hu-ingot do i sa-laon mangolu, ik zal er steeds aan denken gedurende het leven* (zoo lang als ik leef). Vóor een substantief plaatst men eerst de praepozitie *ni;* b. v. *sa-leleng ni gora on, gedurende dezen strijd* (zoo lang deze strijd duurt). In zulke uitdrukkingen moet men het na 't voorhechtsel geplaatste woord als substantief opvatten, zoodat *sa-leleng ni* enz. eigentlijk *van een lengte van dezen strijd zijn* beteekent, dat natuurlijk als adverbiale bepaling den zin heeft van *zoo lang als deze strijd duurt.* In *sa-laon mangolu* kan men *laon mangolu* ook als een zamengesteld woord opvatten, zoodat het *leeflengte* beteekent. —— Het als bijwoord gebezigde *sa-on-ari* (bl. 230, *a.*) zal men als een zin moeten opvatten (*zooveel als nu* is *de dag,* de dag is zoo ver gevorderd). —— *san-dok* (§ 20) is 't eenigste voorbeeld, waarin 't voorh. nog door een neusklank gesloten wordt; de beteekenis is dezelfde als die van *sa-lukút* (bl. 259, *c.*); b. v. *san-dok na sa-hamú parutang i* (lb., bl. 161, r. 1 v. o.), *allen zoo veel als gijlieden debiteuren zijt.*

Aanm. Dat in D. *si-* zoowel relatief voornaamwoord is als telwoord en naam-

wijzer, stelt het buiten twijfel, dat de voorhechtsels *si* en *sa* eigentlijk één zijn, en op de eenheid wijzende pronominale woordjes zijn. De overige telwoorden zijn substantieven, waarvan de beteekenis op een getal is overgebracht, zoo als duidelijk is uit *lima*, dat in een menigte talen nog *hand* (vijf vingers) beteekent, en verder uit *opat* als een bijvorm van *pat* (§ 22, II, 1°., *Aanm*). Een woord, dat de eenheid kan vertegenwoordigen is niet te vinden, daar toch bij voorwerpen, die, zooals b. v. de zon of maan, alleen in hun soort zijn, niet de eenheid, maar glans of een andere hoedanigheid 't meest in 't oog valt. Men nam dus zijn toevlugt tot een wijzend woordje, dat onder de pronominale woorden gesorteerd moet worden. Bopp heeft in zijn *Vergleichende Grammatik* (§ 308) het waarschijnlijk gemaakt, dat ons *een*, *ein* (Hoogd.), *ain-s* (Gothisch) 't zelfde woord is als 't Indische *ena* [1], waarvan slechts enkele naamvallen in gebruik zijn, en dat *deze*, *dit* beteekent. Wat *sada* betreft, zoude het niet een zamentrekking zijn van *sa* en *ada*, dat nog in 't Maleisch afzondelijk voorkomt, — en in 't Bataksch alleen verbonden met een negatie (bl. 266) —, zoo als men vermoeden zoude uit *sado* (M., bl. 259), dat wel *sa* + *adâ* (Men.) zal zijn? In 't Niasch heeft men *sara*, dat een zamenstelling van *sa* en *ara* (= *ada* blijkens Malagasy *ari* [2]) schijnt te zijn. —— Zulke woorden als *lima* verliezen vaak hunne oorspronkelijke beteekenis, juist omdat zij niet meer een voorwerp voorstellen, en dienst zijn gaan doen als betrekkingwoord. Van daar ook de verandering, die sommigen hebben ondergaan, zoo als *opat* uit *pat*, en *unang* uit *ulang* (§ 164). Op dezelfde wijze moet *hae* herhaald geworden zijn, eerst toen het een ¼ is gaan beteekenen, om de oorspronkelijke beteekenis van *dij* te kunnen behouden, terwijl de oorspronkelijke beteekenis van *suku* (Mal.) = *suku* (¼) in 't Javaansch is overgebleven (*voet*, *poot*). De woorden, die ½ uitdrukken, zijn denkelijk allen ontstaan uit 't begrip van splijten, kloven of iets dergelijks (vgl. *sam-bola*). 't Telw. *duwa* (Bat. en Mal.), *rua* (Malagasy), *ro* of *do* (Jav.), enz. weet ik niet anders te verklaren dan uit het nabootsen van scheiding, verdeeling in twee, door de sluiting van den mond eerst bij 't uitspreken van *u* en dan door hem met de *a* te openen. Zonder twijfel is het dwaas, tot het Sanscrit zijn toevlugt te nemen. Wat *pitu* betreft, ik geloof, dat het oorspronkelijk *wijsvinger* heeft beteekend,

---

[1] De overeenkomst met 't Dairische woord is geheel toevallig, even als die van 't Baskische *on* met 't Tobasche woord. Gebaargeluiden, zoo als zulke woorden oorspronkelijk zijn, kunnen in ver van elkander staande talen, die niet van één stam zijn, geheel gelijk zijn; vgl. ook *tu* met 't Engelsche *to*.

[2] Zie boven bl. 236 onder. 't Sasaksch heeft *wara*, dat de oorspronkelijke Ngokovorm van 't Jav. *wontên* moet zijn.

door dat men van de vingers van de eene hand tot aan den wijsvinger van de andere telde. Het is dus een substant. van een oudere formatie, dat tot stam heeft *tu* [1], dat nu nog wijzende praep. van rigting is, en in 't Mal. *itu* of 't Makassaarsche *antu*, iets naar de plaats, die het in de verte inneemt, bepaalt. De formatie stemt volkomen overeen met die van *piduk* (D.) uit een stam *duk* (bl. 68, *Aanm.*). Ook 't Mal. *tudjuh* is oorspronkelijk een subst. van dezelfde beteekenis, en moet de substantieve vorm zijn van *tudju* (bl. 90, boven), stamwoord van *mänudju* (*zich naar iets begeven*, en als praepositie *naar* [2]). Dit *tudju* of *tudjuh* is naar een vaste klankwet 't zelfde woord als *tudu*, *tuduh* (D. en Jav.), *tjuruk* (Sund. *vinger*), en 't Mal. *tundjuk*. 't Ngadju-Dajaksch heeft *udju*, dat weder overeenstemt met 't Mal. *undjuk* (in *mängundjukkän* [3], iets *aanreiken*). Wat *pulu* of *puluh* (D., Mal., Jav. enz.) betreft, ik houd het voor zeer onwaarschijnlijk, dat het, zoo als von Humboldt meent, oorspronkelijk *haar* zoude beteekenen, en 't zelfde woord is als *bulu*, want groote getallen — *tien* is zulks voor een natuurmensch — kunnen hun naam ontleenen van verschillende voorwerpen [4], die aan een verzameling doen denken; van daar in 't Sandwichsch *umi* (*tien*) en *umiumi* (*baard*, als een verzameling haren), maar in 't Maorisch *nga-huru* (*tien*), en *huru-huru* (*haar*). Ik geloof eerder, dat *pulu* 't zelfde woord is als *pulung* (*verzameld*), en van 't begrip uitgegaan is van de vingers der beide handen verzameld. 't Getal *honderd* is in 't Maorisch *rau* [5] dat ook *bladen* beteekent, maar desniettegenstaande dat behoeft *ratus* of *atus* (Jav.) niet verklaard te worden als oorspronkelijk ook *bladen* beteekend te hebben, daar dit tegen alle wetten strijdt; immers *rau* bestaat ook in de Malajische talen in den vorm *rawinä* (Malag.), *ron* (Kawi in pl. v. *ráun*), *dáun* (Mal.), *don* (Balineesch). De geweldige sprongen, die von Humboldt en Buschmann gemaakt hebben om de oorspronkelijke beteekenis der getallen te verklaren moeten door een gezonde taalkunde veroordeeld worden, en men zal voorzigtigheidshalve diergelijke woorden vooreerst moeten laten rusten. Daarom zal ik hier maar mijne gissing over de oorspronkelijke beteekenis van *sija*, *siwah* (D.) en 't Jav. *sanga*, niet mededee-

---

[1] Vgl. 't Ngadju-Dajaksche *intu*.

[2] B. v. *maka baginda pon bärdjalan-lah mänudju nagäri käling* (*Z. M. reisde naar 't Indische continent*); vgl. Sund. *tudju*.

[3] In moderne Mal. werken dikwijls verward met *mänundjukkän* (zie *Pandjatandäran*, Aant. bl. XVI).

[4] In 't Makassaarsch is *bilangang* (van *bilang*) 't telw. voor 100, zoodat het eigentlijk *'t getelde* beteekent.

[5] In 't Sandwichsch is *lau* weder 400, hoewel het ook *bladen* beteekent.

len. —— Dat 't voorh. *si-*, dat ook in 't Makassaarsch telwoord is, een naamwijzer is geworden, ligt voor de hand, daar toch een eigennaam de aanduiding is van éénheid in een soort.

§ 153. J. De *pronominale interjecties* zijn:

1°. *indí*. Het wordt gebezigd met een als substantief optredend aanwijzend voornaamwoord; b. v. *indí on, zie hier dit! indí an, zie daar dat!* In 't Mandailingsch sub-T., en natuurlijk ook in M. wordt de slotklinker er van door den beginnenden klinker van 't demonstratieve voornaamwoord, dat zoo als we boven gezien hebben, den klemtoon trekt, opgeslurpt; van daar *indón* (§ 8, *a.*); b. v. *indón ning ija* (lb. II, bl. 5, r. 7), *zie hier is het, zeide hij.*

2°. *indú*, dat meer in M. voorkomt, en in dien tongval vaak te gelijk met en vóor *adú* (bl. 227) gebezigd wordt; b. v. *indadú, zie dat ginds!* Zoo als men ziet, verliest het even als *indí* zijn slotklinker vóor 't demonstratieve woord. Het komt ook alleen voor; b. v. *indú ináng indú pok, zie dat ginds! moeder! zie dat ginds! pok!* (raadsel op 't blaasroer, dat afgeblazen 't geluid *pok* maakt; men kan die woorden overbrengen met *naauwelijks heeft men op iets in den afstand gewezen, of ziedaar vliegt 't pijltje met een paf, verre weg*); vgl. ook lb. II, bl. 15, r. 3.

D. bezigt *ĕndina;* b. v. *ĕndina makin roh nola ngo* (lb., bl. 118, m.), *zie daar ginds! komt hij toch weder.* De vorm van dit woord schijnt oorspronkelijk dezelfde te zijn als die van *adena* (bl. 227).

3°. *indá*. Dit woordje is oorspronkelijk ook een demonstratieve uitroeping, zoo als uit den vorm reeds blijkt. De *a* staat hier tegenover de *i* en *u* op dezelfde wijze als in *djarar, djirir* en *djurur* (§ 34, *Aanm.* 1 onder; vgl. ook *Aant.* op bl. 125). De *i* is in dit woord, zoowel als in *indí* en *indú*, in T. en M. uit gebrek aan een *ĕ* (vgl. D. onder 2°.) ontstaan (§ 28)[2]. Thans is dit woord slechts als negatie in zwang, en heeft dus dezelfde wijziging van beteekenis gekregen als ons *geen, geene*, dat eigentlijk 't zelfde woord is als *gene* (Hoogd. *jene*), waarvan de stam ook nog in *gindsch, ginder* te vinden is. Om een woord voor de abstracte negatie te vinden was het wel niet gemakkelijker dan een demonstratief woordje te nemen, waarmede men op een verwijderd punt wijzende, het *niet* als buiten den kring, waarin men zich onwil-

[1] In 't Wdb. is *indo* II te delgen.

[2] Vgl. *ondi* (Aanm. bl. 228).

lckeurig denkt, als 't ware verplaatste[1]. De klinker *a* wijst in dit woord op het niet naar een punt in de ruimte bepaalbare, even als in 't Jav. *ika* (bl. 125). —— Wat betreft *'t gebruik* van *indá*, hieromtrent valt 't volgende op te merken.

a. Op zich zelf bezigt men het in negatief-vragende zinnen, waarin men ontkennender wijze een niet betwijfelde werkelijkheid ook in de toekomst uitdrukt; b. v. *indá na so ukum do i na binaemmí* (lb., bl. 285, o.), *is wat gij gedaan hebt niet wat onregtmatig is?* (die handelwijze van u is immers ontwettig); *indá nunga maribak i*, zoo ik slechts met mijn staart er op kwispel (bl. 245, 7°), *zoude het dan niet in flarden scheuren* (letterlijk: *is het niet reeds verscheurd?*). Verder in uitroepende zinnen, waarin men zijn verbazing uitdrukt over een onverwachte vraag; b. v. *behá ma indá manderse au* (lb., bl. 91, o.), *hoe zoude ik niet den moed opgeven!* (immers ik moet wel wanhopig zijn); *behá ma indá hu-pangan on, hoe zoude ik dit niet opeten!* Verder bezigt men het na *bejasa* (bl. 205, onder).

b. Aan 't begin van een conditioneelen bijzin, waarbij de conjunctie verzwegen is; b. v. *andigan pe unang di-olowi hamuna indá sahali on* (aanhaling in 't Wdb.), *wanneer ook gehoorzaamt niet*, zoo *niet deze keer* (behalve deze maal, is het mij onverschillig, of gij mij gehoorzaamt of niet); verbrand het buisje, opdat ik het niet zie; *indá, umbang*, zoo *niet, werp het in 't water; molo tung di-pabolikon koruna i, indá djolo di-sukkun ijanakkonna i, si-palakkuppon boru ma gowarní, zoo hij het hart heeft zijn dochter uit te huwen*, (en) zoo *hij niet eerst zijn verwanten, aan wie hij zijn dochter naar 't gewoonteregt heeft te geven, vraagt, dan is palakkuppon boru de naam van dien* (bl. 255).

c. Met *adóng* (§ 39, *Aanm.*) er achter, maakt het *indadong*, dat vaak in *indaong* veranderd, en in *indáng* verkort wordt. Dit *indadong* en zijn bijvorm is de gewoone negatie (bl. 236, ond.), die uitroepender wijze ook *neen!* kan beteekenen; b. v. *indáng hu-boto* of *indaong hu-boto, ik weet het niet; indadong! sinitta ni roha tinodo ni si-malolong, neen! waar 't gemoed naar smacht is 't geen 't oog verkoren heeft.* Om *het niet*

[1] Zoo moet ook *ta* de oorspronkelijkste vorm zijn van de negatieve woordjes, die we boven (bl. 236 v.v.) hebben gehad, en staat dus op dezelfde wijze tegenover *tu* (bl. 237). 't Gebruik van *tar* in 't passief = *ha* is dus in overeenstemming met de oorspronkelijke beteekenis van 't woordje als een op een afstand wijzend gebaargeluid.

ergens aanwezig zijn uit te drukken, plaatst men *adóng* nog na *indáng*, zoodat *indáng adóng*: het *is er niet* beteekent (vgl. aanhaling in 't Wdb. onder *gutgut*). —— Zet men *ana* [1] nog achter *indáng*, dan drukken beiden een sterke afkeuring uit; b. v. *indangana i, dat gaat zoo niet, dat is zeer onbehoorlijk.*

d. Met *ada* er achter geeft het *indada*, dat een subst. en ook een substantieven zin als praedikaat negeert (voorbeelden zie § 132, 1°.).

§ 153*. Na 't relatieve *na* kan men *indáng* niet bezigen. Men bezigt in dit geval *so*; b. v. *na so hu-boto gowar* (bl. 243, 8°.). Ook bezigt men *so* na een conjunctie, die ook verzwegen wordt; b. v. *tarulang hauma so bina-bowan* (§ 115, 3°.). Treedt een praepozitie als conjunctie op (bl. 244), dan kan *na* ook weggelaten worden; b. v. *di-baen so saut masigadong, door dat niet door ging* zijn *gadongs halen* (omdat hij niet heeft kunnen gaan gadong's halen). Zoo men achter *so* nog *ada* bezigt, dan is er een praedikaat verzwegen; b. v. *anggo dakdanak sada pe sowada, wat betreft kinderen, één zelfs* was er *niet; ningon olo do mardangdang alominon, molo sowada olo* enz., *mits Uw tegenpartij een dangdang wil betalen, zoo hij niet wil* (een dangdang betalen) enz. Van daar ook in gebruik, om de herhaling van een praedikaat te vermijden; b. v. *barang na tutú barang sowada, of het waar is of niet* (waar); *di si ma ta-boto na tubu anakta i dohot na sowada* (bl. 244, 5°.); *sai tikkir do, asa hu-boto na di-lejan di au dohot na sowada, ga toch naar hem toe*, enz. (bl. 244, 5°.). Voorts bezigt men *sowada* om twee ontkenningen nevens elkander te zetten; b. v. *sowada hu-ida sowada hu-boto, ik heb het niet gezien* en *ik weet het niet.* Men plaatst *sowada* ook achter *las*, en drukt er dan *en toch nog niet* mede uit (§ 158, 10°.). —— Veelvuldig is 't gebruik van *sowada* als negatie, waar wij een conjunctie bij de negatie zouden moeten gebruiken (§ 162); b. v. *marnida bulung-sukkit sai meol-eol sowadadóng* (bl. 238, o.) *na makkaori*, ik ben verwonderd, *ziende de sungkit-bladeren zich steeds wiegelen* (en) *er is niet iets, dat ze in beweging brengt* (zonder dat er iemand is, die ze enz.); *sowadadóng tarpatomu*, (want) *het is niet op d'een of d'andere wijze* (§ 158, 23°.) *aan elkander te krijgen* (§ 121, 1°.); *sowadadóng pamotowanna* (bl. 198, *a.*), *zonder dat zij er iets van merkte; songon na habang do hu-ida pidong i tu na dao sowada hona di-ultop ho, ik zie, dat de vogel als 't ware naar een afgelegen plaats vliegt*, (en) *niet geraakt is*,

[1] Wat dit *ana* eigentlijk beteekent, kan ik niet zeggen. Aan 't Jav. *ana* valt bezwaarlijk te denken.

door U geblaasroerd (zonder dat hij door U geraakt is). —— En eindelijk moet men *sowada* bezigen, waar men een negatie achter 't praedik. moet plaatsen; b. v. *mate pe sowada, ook dood niet* (ook is hij niet dood).

M. bezigt *nada* (Noord) of *ngada* (Zuid) = *indadong; suwada* = *sowada*, niettegenstaande het vaker *so* dan *su* bezigt; b. v. *di-durung ija ma tu talaga ni lubuk i aka pe suwada dapot ija* (lb. bl. 33 m.), *zij ging naar de lage kant van de rivier-diepte met een schepnet visschen*, maar *niets hoegenaamd konde zij vangen.*

D. bezigt *malot* (bl. 237) = *indadong;* b. v. *malot nenge* = *indáng be; malot mobah* = *indáng muba.* Verder *oda* = *indá* in negatief-vragende zinnen met een bevestigende bedoeling of in zoogenaamde *onechte vragen;* b. v. *oda ku-bětoh kami magahkěn bai si-měngkuso kami ena* (lb., bl. 114, r. 8 v. o.), *weten we het dan niet te melden aan die ons vragen?* (we weten het immers aan die ons ondervragen te melden). Verder zoo een bijzin met *tah* (bl. 234) voorgaat; b. v. *tah djělma katěra idi, oda ku-bětoh kami, we weten niet welk een mensch het is.* — Met verzwegen conjunctie bezigt men *mada;* b. v. *mada měnektek měnir gija lot ngo ku-bakin*, zoo *het niet hard druppelt* (overvloedig vloeit), *dan zal ik het maar bij kleine druppels doen;* en = *sowada* om de herhaling van een praedikaat te vermijden; b. v. *malot ku-bětoh ěnggo kimpal děkět mada* (lb., bl. 25 b.), *ik weet niet, of het reeds vastgesmeed is of niet; mada—mada* = *sowada—sowada;* b. v. *měrtambah pe ija muda, surut pe ija mada, zij zijn noch in getal vermeerderd noch verminderd.* In pl. v. *na so* bezigt men *somada;* b. v. *měngkatakěn somada tuhu* = *mandúk na so tutú;* ook na *si-* (§ 149); b. v. *si-somada gila, die niet krankzinnig zijn.* — *otang* ontkent een substantief of substantieven zin (bl. 272, r. 6 v. o.) als praedikaat; b. v. *otang nenge kono ni-ukatku mangan, gij zijt mijn man* (bl. 172 noot) *niet meer; otang ena kuta ni djělma, dit is geen huta van menschen; muda otang ngo, sidah, djělma si-dasa kuta ena, indien wij zien, dat het geen menschen zijn, aan wie deze huta toebehoort; otang mo kono tuhu begu ni bapa* (lb., bl. 235 r. 5), *dan zijt gij werkelijk niet de geest van Vader* (bl. 253).

VI. HET BIJWOORD.

§ 154. Daar de werkwoorden zoo vaak zulk een bepaalde beteekenis hebben, dat we ze slechts met een bijwoord of adverbiale bepaling hebben weder te geven (§ 49), zoo vindt men in 't Bataksch van 't bijwoord betrekkelijk zelden gebruik gemaakt. Daarbij komt, dat men vaak een werkwoord bezigt ter bepaling van een ander, zoodat wij het met een bijwoord hebben over te brengen; b. v. *martahi donók* (*van zins zijn nabij te zijn*), *bijkans nabij zijn* (zeer nabij zijn); *marajak*

guling ari (*zich haastende met naar 't westen te dalen* is *de zon*), *tegen den namiddag, bijkans namiddag; maradu martalá* (lb., bl. 77, r. 11), *van weêrskanten lachen* (wedijverend lachen), *marsogot* (bl. 112, *b*.). Van daar niet alleen § 72, maar worden verder ook onze bijwoorden en adverbiale bepalingen als *nog eens, weder, voor de tweede maal, des te harder* (loopen b. v.), *naar huis* (gaan), *terug* (keeren), *met opzet* (iets doen), zoo er de nadruk op ligt, door een passief uitgedrukt, zoo het te bepalen werkwoord ook een passiven vorm heeft; b. v. *nunga di-ulahi datulang di-baen bottang bosi, reeds is* het *herhaald door Oom, door hem is een ijzeren knip geplaatst* (*weder* heeft Oom een ijzeren knip gezet). Hier kan *di-baen bottang bosi* niet als subject opgevat worden van *di-ulahi datulang*, want dan zoude vóor *di-baen* enz. *na* gevonden worden (bl. 244, 5°.), of wel een actief-verb. subst. zoude als subject fungeren [1]. Andere voorbeelden zijn *hu-paduwahali do hu-topot, ik heb hem toch voor de tweede maal opgezocht; di-paduwa-hali ma di-sappak* (lb., bl. 90, r. 3), *voor de tweede maal wierp* hij het (net) *uit*. Zoo 't bepaalde werkwoord een actieven vorm heeft, is het als subject van zulk een adverbiaal bepalend passief op te vatten, daar *na* dikwijls vóor een actief weggelaten wordt (vgl. boven bl. 244, r. 12 v. o., en § 126 op bl. 193). Op te merken is, dat men *mangulakkon* (vgl. bl. 163) liever dan *mangulahi* meestal bezigt, zoo tevens een beweging in 't werkwoord zelve opgesloten ligt, of daarin door een praepozitie aangebracht is (§ 36); b. v. *di-ulakkon naposo ni radja i ma mangaloppa, de bedienden van den vorst gingen weder koóken; di-ulakkon halak lao tu harungguan, men* [2] *ging weder naar de vergadering; di-ulakkon bulu i mallapák di hauma ni na pulik* (lb., bl. 285, m.), *de bamboes begonnen weder op de akkers van anderen* (dan Djonaha) *te knappen*. Dit werkwoord *mangulakkon* wordt zelfs te gelijk met *musé* gebezigd; b. v. *di-ulakkon musé ma marsuri, hij ging zich weder kammen*. Voorbeelden van *met opzet*, door een werkwoord uitgedrukt, zijn *ija palá na hu-tuttun i hu-dekdekkon, alsof ik* die kam *met opzet laat vallen! di-tuttun marikkat mangeahi* [3] (Twist

---

[1] Vgl. *di-pasoting-soting parhabangna* (§ 120 op bl. 181).

[2] Zoo ik *halak* met *men* vertaal, is dit uit gebrek aan een fijnere onderscheiding in onze taal. Daar *halak* den spreker uitsluit, komt het beter overeen met 't Engelsche *they* of *people*, dat we in de spreektaal met *ze* wedergeven.

[3] § 17, V.

van S. M. en D. D., bl. 15, r. 3 v. o.), omdat zij hem wegens vermoeidheid rust zagen nemen, *liepen zij nog harder*, hem *najagende* (zij liepen hem nog harder achterna). In pl. van *di-tuttun*, in de beteekenis waarin het in 't laatst aangehaalde voorbeeld voorkomt, bezigt men ook *di-gogo;* b. v. *di-gogo radja i pe di-rutta lat-sowada* (§ 13) *polut do sijan rukkungna* (lb., bl. 160, r. 17), *hoewel de vorst zich met kracht trachtte los te rukken, raakten* die wortels *toch niet van zijn hals los.* Ons bijwoord *voort* wordt door *di-datdati* uitgedrukt; b. v. *sali di-datdati ma di-tuttun manaek, hij klom steeds en des te sneller voort.* —— Zoo op 't bijwoord geen nadruk is, bezigt men een actief achteraan; b. v. *pogós mulak* [1] *au, worde ik weder arm! lao ma ibana muli, hij ging naar huis.* Een actief vooraan om den nadruk wordt niet vaak aangetroffen (een voorbeeld zie bl. 123, *a.*).

a. De constructie van twee passive vormen heeft ook plaats in de gevallen waar wij een infinitief, waarvoor 't Bataksch natuurlijk geen vorm heeft (§ 121), als aanvulling van een ander werkwoord bezigen; b. v. *sai di-asupi halak do di-taban hutanami* (lb., bl. 12, r. 13), *steeds dreigde men onze huta in te nemen; sai di-asupi halak do naing di-taban hutanasida* (lb., bl., 13 r. 18), *steeds dreigde men hun huta in te zullen nemen.* Zulk een constructie moet men zoo opvatten, dat tusschen de twee passiven een conjunctie verzwegen is (vgl. § 162), want *di-asupi halak* kan even goed *men maakte dreigementen* als *door hen werd* iets *bedreigd* beteekenen.

Ook ons bijw. *zeer* [2] om een hoogen graad uit te drukken, wordt § 154*
door een werkw. uitgedrukt, namentlijk door *matsali* (bl. 97, 3°.) of een zijner bijvormen (*matsadi* en *matsai*). Dit werkw., dat die twee bijvormen heeft, omdat het zijn oorspronkelijke beteekenis heeft afgelegd, om als betrekkingsw. op te kunnen treden (bl. 76, onder) is afgeleid van *sali*, een zamentrekking van *sa-hali* (*een maal*), zoo als blijkt uit 't Mal. *sa-kali*, dat achter een hoedanigheid voorstellend woord dezelfde functie bekleedt [3], en verder uit *si-kali* (D.), dat = *sali*, waar dit *zonder falen, noodzakelijker wijs* beteekent, gebezigd wordt. Voorbeelden van 't gebruik van *matsali* of een zijner bijvormen zijn *matsadi nengél* (§ 42), *zeer doof* is, *matsai na bolon* (§ 42), *zeer groot* is. In pl. van den verbalen

[1] Vgl. 't Mal. فولق (Aant. bl. 134), en M. op bl. 272.

[2] Over *manga*, dat in enkele zamenstellingen 't zelfde uitdrukt, zie bl. 97, *Aanm.*

[3] B. v. *indah sa-kali* (*ten eene male fraai*), *zeer schoon.*

vorm kan men ook *sai*, voorafgegaan door *na* bezigen, maar dan wordt de uitdrukking uitroepender wijs gebezigd, terwijl 't kwalificatieve woord tevens den klemtoon op de voorlaatste lettergreep heeft; b. v. *na sai gabe ho, gij zijt zoo rijk! na sai dae ho, gij zijt zoo leelijk! na sai torop inon na sai gogo* (lb., bl. 308, m.), *die zijn zoo talrijk* en *zoo sterk!* —— Een ander werkwoord, dat dezelfde beteekenis heeft als *matsali*, is *mattuwa*, dat oorspronkelijk hetzelfde is als *matuwa* [1] (*oud zijn*), en zijn neusklank (§ 11) gekregen heeft om in overeenstemming te zijn met *matsali;* b. v. *mattuwa pande, zeer bedreven* is; *mattuwa otó, zeer dom* is. Op te letten, dat beide deze adverbiaal optredende werkwoorden *nooit* vóor een attributief optredend woord kunnen plaats nemen, zoodat men voor *een zeer groote hond* niet *bijang na matsai na bolon* zeggen kan. Om dit uit te drukken, moet men een afzonderlijken zin achter 't substantief bezigen, die als praedicatief attribuut hiervan moet opgevat worden (§ 137); b. v. *di-baen panganonna matsai deák* (*door hem werd zijn eten gemaakt, zeer veel* was het), *hij maakte voor hem* (bl. 108, *a.*) *zeer vele spijzen klaar; di-baen sopona matsai djokkús* (*door hem werd zijn sopo gemaakt, zeer schoon* was die), *hij maakte voor hem een fraaije sopo.* —— Om een hoogen graad uit te drukken bezigt men ook hulpwoorden, als

1°. *sukkot* met een substantief, ingeleid door de praepozitie *ni*, er achter; b. v. *sukkot ni hagabeon ibana, buitengemeen rijk* is *hij; sukkot ni pambajuon, zeer bekwaam in 't vlechten* is zij. De kwalificatieve werkwoorden behoeven in dit geval den afgeleiden vorm (§ 122) niet te hebben, zoodat men ook *sukkot ni pogos* naast *sukkot ni hinapogos* en *sukkot ni hapogoson* kan bezigen. In zulke uitdrukkingen is *sukkot* een substantief, en beteekent *het hebben van een te grooten omvang* om van iets de inhoud te kunnen zijn; zoo is b. v. *sukkot ni pambajuon* letterl. wedergegeven: *een te groote omvang voor de vlechtkunst* is zij.

M. bezigt *na lobi* vóor, en *sadjo* achteraan, en beiden ook bij een attributief optredend werkwoord; b. v. *na lobi bahat halak di si, zeer vele* waren *de menschen daar* (*op gemelde plaats*); *budjing-budjing na lobi denggan, een meisje,*

[1] Dat 't begrip van ouderdom overgebragt is op dat van het in hooge mate plaats hebben, kan verklaard worden uit de beteekenis van *tuwa* in 't Maleisch, dat niet alleen *oud* van jaren beteekent, maar ook, toegepast op kleur, een hoogen graad voorstelt, b. v. *merah tuwa* (*donker rood*), terwijl men het tevens in de beteekenis van *sterk* (als b. v. van *thee*) bezigt.

dat zeer schoon is (vgl. lb., bl. 19, r. 11 v. o., bl. 49, r. 15); *bajo na denggan sadjo, een zeer goed* of *schoon manspersoon.*

D. bezigt *songkĕt* (bl. 38, V. *b.*); b. v. *songkĕt kinipĕgĕs dĕkĕt kinidĕrsa* (lb., bl. 140 m.), *zeer arm en ellendig* was hij; *songkĕt ni djengkar* (lb., bl. 261, r. 1), *zeer schoon* was hare gedaante; *songkĕt ni pĕngke* (lb., bl. 63, r. 8 v. o.), *zeer schoon* was zij; *songkĕt kĕdubalangĕn mo kunuken dĕkĕt kinigurūn i-bĕtok, buitengewone voorvechterskunst en wichelwetenschap, zegt men, werd door hem geweten.* —— Verder *tuganna* = *matsai;* b. v. *tugannambagas* (bl. 36, II), *zeer diep* is het; *tuganna mĕlehe, zeer hongerig* is; *tuganna mĕrbĕlgak kajuna tuganna djumĕrangkar dahanna* (lb., bl. 121, r. 13 v. o.), *zeer dik was de stam er van, zeer weelderig de takken; tugannambuwe piduk dĕkĕt binatang datas* (lb., bl. 141, r. 2 v. o.), *zeer vele vogels en klimdieren* zag ik boven (zie ook boven, bl. 123).

2°. *bolak*, substantief van *bolák* (§ 42), voorafgegaan door *indá* (§ 153) en gevolgd door een substantief door de praepozitie *ni* ingeleid; b. v. *indá bolak ni hinadenggan si-boru-tapi manaoning* (is de jonge juffrouw M. niet de uitgebreidheid van schoonheid?), *O hoe buitengemeen schoon is Mejufvr. M!*

3°. *surat*, voorafgegaan door *na so* en gevolgd door een substantief door de praepozitie *ni* ingeleid; b. v. *na so surat ni bidang do djappalan i* (lb., bl. 65, b., *wat niet is 't afschrift van breedte* was *die weide*), *buitengemeen uitgestrekt was die weide; na so surat ni deak, ontzachelijk talrijk* zijn zij. —— Maar *na so surat* kan ook alleen, zonder een volgend subst., optreden, en wel als praedikaat, om met nadruk over iets ongeoorloofds te spreken; b. v. *na so surat do pandeanna tu au, zijn handelwijze te mijwaarts* is *waarlijk ongehoord!* In dit geval bezigt men ook *uhum;* b. v. *na so uhum pandeanna tu au* (zie lb., bl. 269, r. 18 en 271, r. 7).

4°. *sibar* met *indá* voorop, en een substantief, door de praepozitie *ni* ingeleid, er achter; b. v. *indá sibar ni daŏ hu-taruhon, O hoe ontzettend ver heb ik haar gebragt!* (O hoe afgelegen van hier is de plaats, werwaarts ik haar heb gebragt!); *na so sibar ni halejon di hami, een buitengewone hongersnood* is *bij ons* (O hoe groote hongersnood heerscht er bij ons!).

5°. *alang* met *so* voorop, en weder een substantief, door de praepozitie *ni* ingeleid, er achter; b. v. *so alang ni pande ibana manopa, niet alledaagsch is zijn bedrevenheid in het smeden* (letterlijk: *hij* is *geen*

halfheid van bedrevenheid in 't *smeden*). Ook bezigt men *ni-alang* met *indá tung* voorop; b. v. *indá tung ni-alang ni hateit be hu-hilala, ik voel niet meer zoo'n erge pijn.* Wat hier *ni-alang* is, moge een ander 't geluk hebben van te kunnen verklaren.

6°. *sondot.* Dit wordt alleen vóór werkwoorden gebezigd; b. v. *sondot mallining-lining* (lb., bl. 222 m.), *zeer gespannen* was de buik van den hond (als 't ware dreigende te bersten van volheid); *sondot marrotsam* (bl. 110, 3°.) *sudé dagikku*[1], *mijne ledematen waren, allen, zeer bevuild; sondot marbirong dagingmuna* (lb., bl. 300 b.), *zeer zwart zijn uwe ledematen* van dien arbeid in de zon; *duhut sondot manopan hu-ida di haumamí* (lb., bl. 314, o.), *ik zie dat 't onkruid zich zeer welig op uw akker heeft verbreid.*

7°. Om een excessief uit te drukken, bezigt men 't aanhechtsel *ku* of *tu* (§ 20, II, *a.*); b. v. *magadjaktú* of *mangandjakkú, te lang* is; *madaehú* of *madaetú, te leelijk* is. Zoo men er een negatie bij te bezigen heeft, worden die aanh. niet gebruikt, maar *so apalá* (§ 158, 7°.) vóór 't kwalifikatieve werkwoord; b. v. *so apalá lunggá so apalá pondjót, niet te ruim (en) niet te naauw* is het (b. v. een ring, die juist past).

M. bezigt alleen *-ku*. — Dat hier ook werkwoorden als bijwoord optreden, blijkt onder anderen uit: *adóng sam-pinijo manggogoi malé si-baduko, ongeveer een roepen's ver zijnde, was B. zeer hongerig; marsitampulan na halaní mangulahi, zij hieuwen weder op elkander los; djadi mulak ma ija muli* (lb., bl. 44, r. 8), *daarop keerden zij terug naar huis; mulak budjing, weder maagd worden* (lb., bl. 46, r. 1, zie ook bl. 45, r. 17).

D. bezigt *-su*. — De volgende voorbeelden van 't gebruik van werkwoorden als bijwoorden dienen hier aangehaald te worden: *tah malot ngo i-běrekěn deba ngo anakku idi bangku molih, misschien geeft men mij mijn kind niet terug; hakum ěnggo roh nahan laembělgah idi mentěr aku nahan langi laus* (lb., bl. 216 o.), *maar zoo straks de vloed gekomen zal zijn, zal ik aanstonds voortgezwommen zijn; mada ngo ku-kěnakěn ku-běrekěn sirangku idi* lb., bl. 154 o.), *geenzins heb ik met opzet* aan dien vogel *mijn zout gegeven; i-olihi nola kěmbali kěrbo* (lb., bl. 96 b.), *zij werd weder een buffel; i-olihi takal kěrbo si-ranggir nola mo i-dabuh dirina* (lb., bl. 95 o.), *de kop van de buffel R. liet zich weder vallen; měrtahan sip sambing* (lb., bl. 98 o.), *steeds slechts zwijgen; měrtahan sip mango* (lb., bl. 101 m.), *toch zweeg zij steeds; měrajak*[2] *soh* (lb., bl. 106 m.),

[1] Zie bl. 231. [2] Zie § 17, V.

bijkans aangekomen aan; *asa i-g a h g a hi i-ĕndekĕn* (lb., bl. 108 b.), *daarop zong zij het met luider stemme uit.*

Aant. De superlatief wordt in 't Men. door achteraanplaatsing van *bănar* uitgedrukt; b. v. *èlòq bănar, seer schoon* is het. Dit is geheel in overeenstemming met 't Jav., dat *tĕmĕn* [1] en 't Alfoersch van de Minahasa, dat *karĕngan* [1] daarvoor bezigt.

§ 155. Waar wij door een bijwoord de wijze, waarop de inhoud van een werkwoord plaats heeft, aanduiden, bezigt 't Bataksch een woord, dat als praedikaat, en een substantief, dat als subject optreedt, zoo als men uit de voorbeelden in § 120, 1° kan zien. Maar als subject kan ook een zamengestelde uitdrukking optreden, die op zich zelf een zin uitmaakt; b. v. *denggán do hu-dingding, denggán do hu-tarup* (Ho., bl. 9, r. 15), *ik heb die sopo schoon van een beschut, en schoon van een dak voorzien;* in welk voorbeeld *denggán* als praedikaat optreedt van *hu-dingding* en *hu-tarup*, zoodat wij het letterlijk moeten wedergeven met *schoon* is *het door mij beschot worden er van* en *schoon is het door mij van een dak voorzien er van* [2]. Een ander voorbeeld van zulk een constructie is *na sahat ro di dija di-taruhon ho borutta i, tot waar aangekomen* is *door U die onze dochter gebragt.* Verder kan van twee woorden, die bij elkander hooren, het eerste als praedikaat voorop geplaatst, en door 't subject van 't tweede gescheiden worden; b. v. *sahat ma ibana ro di bona ni haju i, aan was hij gekomen bij dien boom* (*sahat* [3] *ro, aankomen*); *sappe ma nasida tolu bulan na mardalan i, zij reisden tot drie maanden lang;* waarin *sappe* bij *tolu bulan* hoort, want *sappe tolu-bulan* beteekent op zich zelf *tot drie maanden* en is eigentlijk een zin (*vol* of *vervuld* zijn *drie maanden*). Zoo gebruikt men ook dikwijls *leleng* (*lang* van den tijd) als praedikaat; b. v. *atik leleng au asa ro, misschien ben ik lang voor* ik *kom* (misschien blijf ik lang weg). —— Deze bijzondere wijze van een bijwoord uit te drukken, moet de reden zijn, dat men zoo weinige woorden

[1] *Waar, werkelijk.*

[2] 't Subject van *hu-dingding* en *hu-tarup* is natuurlijk te voren reeds genoemd (§ 105).

[3] Dit woord beteekent op zich zelf reeds *aankomen*, maar in een toestand, waartoe men vervalt; b. v. *sahat marnijang ibana na mardalan i, tot mager zijn vervallen was hij, die reisde* (hij had zoo lang gereisd dat hij er mager van geworden was; vgl. bl. 193).

aantreft, die alleen als bijwoord optreden. Zulke woorden zijn b. v. *tutú* (bl. 161), *momós*, *rakkák* (*zelden*, maar ook *wijd uit elkander staande* van dun hoofdhaar, planten, die niet digt op elkander staan), *silú*, *katóp*, *pittór* (waarnaast ook de verbale vorm *mamittor* [1] en *manigor* in gebruik zijn), enz. Maar ook deze woorden behoeft men niet als bijwoorden op te vatten, zoodat men ze even goed kan verklaren als verkorte zinnen, waarvan 't subject slechts in de gedachte blijft, en die achteraan staande ons geneigd maken, ze als bijwoorden te beschouwen; b. v. *di-rahuti momós*, *door hem werd* het *gebonden*, *stevig* geschiedde het (hij bond het stevig vast). Zij kunnen daarom ook als praedikaat voorop geplaatst worden; b. v. *katóp napé ro partunggu tu ho* (*spoedig zullen manere bij U komen* (*spoedig nog* is *manere komen tot U* of zoo als wij zoude zeggen, *het zal niet lang meer duren*, *of er komen*, enz.); *sapala mangatton ho di au*, *silú baen*, *zoo gij mij volstrekt moet opeten*, *doe het dan gaauw* (*silú* kan hier opgevat worden als 't praedikaat van *baen*, dat als substantief [2], hier 't subject is); *tutú do marsigulut halak mambuwat ho*, *te regt twistte men om uw bezit*, omdat gij zoo schoon zijt (letterlijk: *waar* is *men had twist om U* tot vrouw *te nemen* [3]). Wat *pittór* betreft, het wordt meestal vooraan geplaatst; b. v. *pittór mulak do ibana*, *regtstreeks keerde hij terug*. Het heeft even als *manigor* en *mapittor* tevens conjunctieve kracht, en dient vaak ter inleiding van een zin, waarin 't geen na het in een vorigen zin vermelde gebeurt vermeld wordt.

§ 156. *Bijwoorden van plaats* of *ruimte* worden uitgedrukt door een praepozitie (§ 159) met een subst., of een als zoodanig optredend woord. *Noemende* bijwoorden dezer soort zijn *di djolo*, *vóor*, *tu djolo*, *naar voren*; *di pudi*, *achter*, *tu pudi*, *naar achteren*; *di toru*, *onder*, *tu toru*, *naar onderen*; *di sijamun* (§ 10, *b*), *regts*, *tu sijamun*, *naar de regterkant toe*; *di sijambirang* (§ 10, *b*), *links*, enz. Zulke bijwoorden worden praepoz. (§ 160), door er *ni* en een subst., of een pronominaal aanh. achter te plaatsen. *Wijzende* of *pronominale* bijwoorden dezer soort zijn *di son*, *tu son*, *di si* (§ 143), *di dija* (§ 146, 4°.), en kunnen nooit praepoz. worden. ——

[1] Vgl. *mentĕr* in D.

[2] Zie § 99.

[3] De bedoeling van dezen zin is: *wij vinden het zeer waarschijnlijk wat ge ons vertelt*, *dat men namentlijk om uw bezit met elkander twistte* (zie lb., bl. 12, r. 16 v. o.).

Sommige noemende bijwoorden dezer soort zijn door 't aanh. *an* afgeleid; b. v. *di bagasan* [1], *binnen in*, *tu bagasan*, *naar binnen*, van *bagas* of *bagás* (§ 43); *di balijan*, *buiten*, *tu balijan*, *naar buiten*, van *bali*.

a. Sommige dezer bijwoorden hebben zonder praepositie er voor een geheel andere beteekenis; zoo b. v. *djolo* (§ 158). Anderen krijgen door 't aanh. *an* een toepassing op den tijd; b. v. *pudijan* in *di pudijan*, en *djolowan* (*na djolowan* en *tu djolowan on*).

Aant. Wat betreft *pudi*, het moet een nominale vorm zijn van een vroeger *mudi* van een stamwoord *udi* [2] (§ 61), waarvan ook 't Maleische *kămudi* (*roer*, *'tgeen achter* is, § 135) en *kămădijan* (uit *kumudijan*), *naderhand*, zijn afgeleid. De beginnende *k* van 't laatste woord staat even als in 't Jav. in plaats van een klinker [3] of lipletter; zoo heeft men *kămănakan* (*zuster's zoon*, die bij de Men. Maleijers de erfgenaam is) van *anak*, *kămawan* (bl. 120, Aant.), *kămuntjaq* van *puntjak*. De *k* is door de plaats in een ligte lettergreep dikwijls *g*; b. v. *gămărtjik* (*spatten* b. v. van roeiriemen in 't water) van *părtjik*, *gumawang* (bl. 120, Aant.), enz. 't Men. *kudijan* moet uit *kămudijan* door weglating van 't inhechtsel ontstaan zijn. Dat vele Mal. woorden met 't inhechtsel *um* tegelijk 't inhechtsel *ar* hebben, blijkt uit 't Men. *kumilap kilap* (*schitteren*), van *kilap*, vergeleken met 't Mal. *gămărilapan* (*schitteren* van vele dingen), dat ook *gămărlapan* uitgesproken wordt; vgl. ook *manggălătar* (*bibberen* b. v. van de ledematen) = *gămătar* [4] of *gămăntar* [4].

Als *bijwoorden van tijd* bezigt men substantieven, zoo men den tijd § 157.
noemt (§ 150, 4°., § 152, 2°. op bl. 257). *Wijzende* of *pronominale bijwoorden van tijd* zijn *dung*, *nung* of *ung* (*ooit*), *indáng dung*, *nooit*; *djotdjót*, *dikwijls*; *rakkák* (*zelden*, vgl. bl. 274), enz. —— Over *di si*, *on*, *nanón* enz., zie § 143 en *a*. aldaar. —— Over *haduwán* zie § 112 onder. —— Verder heeft men *nattowari* [5], *gisteren*, *nattowari sada* of *natto-*

[1] Men heeft ook *bogasan* alsof het afgeleid was van *bogas*.

[2] In 't Iloko nog *uiteinde*, *achterste* beteekenende, zoodat het 't zelfde woord is als 't Jav. *wuri*. In 't Tag. is *huli* de *achtersteven* van een schip en *achterste*.

[3] Vgl. bl. 147 D., en bl. 120 *a*.

[4] B. v. *djadi gămătar-lah anggotanja di bawahku* (As. Soc. N°. 63, bl. 323); *ikurnja pon di-kipas-kipaskannja dan misejnja pon gămătar rupanja* (As. Soc., N°. 38, bl. 56).

[5] De afleiding hiervan is mij duister.

wari sadá, eergisteren, nattowari sada i (§ 150, 4°.) of *nattowari sada ija* (bl. 244, *a.*), *voor-eergisteren; bodarina i, den volgenden avond; sadari sogot, gedurende den dag van morgen; bodari sogot, morgen avond; arijanna i, den volgenden voormiddag daarop; torang ni arina, den volgenden dag.* —— In pl. van *nanón* bezigt men *numaing, nuwaing* en andere bijvormen, zoo men in den tegenwoordigen tijd spreekt van iets, dat men niet ziet geschieden, of waarvan de aangesprokene niet weet; zoodat we het hebben weder te geven met *hoogst denkelijk nu;* b. v. *adóng do boru ni tulangmu numaen denggán denggán*, enz., *er zijn nu* in de huta, waar zij woonen maar niet hier, *nichten van U, de een meer en de andere minder schoon; boru ni djolma manisija nuwain di hutanami* (lb., bl. 15, r. 6 v. o.), *een dochter van een sterveling* is *nu in onze huta* (sprekende van *Nan-djomba-ilik*, die afwezig is.). —— Naast *ganup taon* bezigt men ook *mangganupi taon* als bijwoord (*jaarlijks*). —— *na sa-onan on* beteekent *op deze keer, dat er een onan gehouden wordt* (vgl. § 144). —— *si-tokkin* (bl. 257 *a.*) beteekent, behalve *een oogenblik*, ook *telkens, elk oogenblik* (vgl. bl. 257, r. 2); b. v. *bagot di lambung dalan panarusan si-tokkin, een sagueerboom aan den weg, waaruit telkens getapt wordt*[1]. —— *di pudian*[2] *on, voortaan, hierna* (van dezen tijd af aan). —— Als *bijwoorden van tijd* bezigt men ook zinnen als b. v. *gindjáng ari* (*de zon* of *de dag* is *hoog*), waarin 't praedikaat, zoodra die zin als bijwoord optreedt, den klemtoon naar de voorgaande lettergreep verlegt; b. v. *gindjang ari kita mangan, wij eten om* 12 of *op den middag; suda pitu borngin on* (*op* zijn *deze zeven nachten*), *over* 8 *dagen* (lb., bl. 283, r. 3 v. o., bl. 323, r. 4). Zulke *adverbiale bijzinnen van tijd* staan vóór. Tot vervelens toe heeft men den vóór-bijzin *dung i* (*gedaan* is *dat*) en zijn bijvormen (*dung ni, nung i* en *nung ni*); b. v. *nung i, di-tattan ma hotang mallo i tu bagasan lombang, nadat* 't gemelde *geschied was, liet hij de mallo-rotting in den afgrond neder* (daarop liet hij enz.). Achter dat *dung* en zijn bijvormen kan men natuurlijk ook, in plaats van 't voornw. *i*, een of twee woorden gebruiken; b. v. *dung torang ari, lao ma nasida, toen de dag lichtte, gingen zij* (den volgenden dag gingen zij). De hoofdzin, die volgt heeft *ma* achter 't praedikaat, en kan ook met *asa* aanvangen (b. v. lb., bl. 34, r. 1 v. o.).

M. heeft *natuwari* = *nattowari* (bl. 44, *a.*); *sadari santjogot* = *sadari sogot.*

---

[1] In 't Wdb. bijvoegsel (bl. 535) is deze plaats verkeerd vertaald.

[2] Zie *Aanm.* § 160.

D. heeft *arīnna idi = arijanna i; bĕrngin bōn, morgen nacht; i podīn ena = di pudĭjan on; sĕndah* [1] *= numaing; bĕrĕmbŏn = marsogot; buwari = nattowari; buwari tjadani = nattowari sada i; si-karang* (zie Wdb.); *kĕntja = dung.*

Zin-bijwoorden.

§ 158. Bijwoorden, die 't werkwoord op dezelfde wijze als 't adjectief naamwoord 't substantief bepalen, zoo als bij ons *goed*, b. v. in *hij schrijft goed*, kan 't Bataksch, zoo als men gezien heeft, niet hebben, zoodat diergelijke bijwoorden even goed als 't adjectief naamwoord door een praedikaat worden vervangen, terwijl 't werkw. als subject moet optreden (bl. 181, onder en § 155). Er zijn echter woorden, die ik uit gebrek aan een betere benaming *zin-bijwoorden* zal noemen, omdat zij, behalve hunne adverbiale beteekenis, een geheelen zin zoo zeer wijzigen, dat de bedoeling er van geheel verschillend wordt. Soms kunnen we zulk een zin-bijw. met een modaal hulpwerkw. als b. v. *zoude* (in *wie zoude dat zijn?*) wedergeven (zie b. v. in 6°), maar in vele gevallen moeten wij, om den zin juist weder te geven, een omschrijving bezigen. Diergelijke woorden zijn

1°. *djolo* [2]. De *eerste beteekenis* van dit woord, als substantief, is *wat voor iets gelegen is;* van daar dat het met een praepozitie bijwoord van plaats is, en verder ook als praepozitie kan optreden, zoo het nader bepaald wordt door een met *ni* ingeleid substantief of een pronominaal aanhechtsel (§ 160). De *tweede beteekenis* komt overeen met ons *eerst* (*before*), en *eerder;* b. v. *mula au djolo djuppangan pidong*, enz. (lb., bl. 79, r. 11 v. o.), *indien ik eerder* (dan hij) *'t geluk heb, een vogel te vinden, die* enz. Maar behalve deze twee beteekenissen, die het op zich zelf bezit, heeft het nog den zin van ons *eens*, als we dit zonder

[1] B. v. *i-sadena kīn laembĕlgah, idi mo ku-tongkir; hakum idi, malot sĕndah marsak idi* (lb., bl. 215 m.), *daar ginds moet de groote rivier zijn, dat ik derwaarts ga*, want *die zal nu hoogst waarschijnlijk niet opgedroogd zijn; asa tunggari sĕndi ngo idi sĕndah* (lb., bl. 235 o.), *zoodat die* beitel *daar nu nog denkelijk zal zijn.*

[2] Het schijnt een klankwijziging van *djulu* (bl. 65, *a.*) te zijn, zoodat het eigentlijk *aan 't hoofd* beteekent, en komt dus overeen met 't Mal. دهول, waarvan de uitspraak (*daulu*) ontstaan is ook door de behoefte een onderscheid te maken tusschen *di hulu* (*aan 't hoofd* van de rivier, *aan de bron in 't bovenland*).

klem als *ĕs* uitspreken — of van ons *ĕs reis* in de spreektaal — waar we het bezigen in een verzoek (als b. v. *kom ĕs hier*), om den toon van een bevel (*kom hier!*) te verzachten. Zoo zegt men in 't Bataksch, als men verlof vraagt terug te keeren *mulak mau djolo, dat ik ĕs terugkeere*, d. i. *sta mij toe terug te keeren* (lb., bl. 97, r. 15 v. o.); even zoo zegt iemand, die vertrekt *lao mau djolo* (*dat ik ĕs ga!*), *vergun mij te gaan* (lb., bl. 186, r. 5 v. o.). Dit gebruik van *djolo* gaat zelfs zoo ver, dat men het naar mate van de wijze, waarop het in een zin voorkomt, dikwijls met *ik verzoek het U, als je belieft* enz., heeft te omschrijven; b. v. *dongattu djolo sa-uduran dongammí sa-halak, asa lao hami djolo mangulĭop pidong tu ramba i* (lb., bl. 204, o.), *een Uwer gezellen zij ĕs mijn reigenoot* [1], *opdat wij ĕs naar 't bosch vogels met 't blaasroer gaan schieten*, d. i. sta mij toe een uwer medgezellen met mij naar 't bosch mede te nemen, enz. Zoo men *djolo* in den hoofdzin wegliet, dan zoude *dongottu sa-uduran dongammí sa-halak* niets anders beteekenen dan *mijn reigenoot* is *een uwer medgezellen*. Andere voorbeelden zijn *borumuna on di son ma djolo* (lb., bl. 79, r. 14 v. o.), *uwe dochter zij ĕs hier*, d. i. sta mij toe uw dochter hier te laten; *sukkun ma musé djolo sumangot ni daoppung, ondervraag ook eens Grootvader's geest; nakkon ma djolo tu son pokpangmuma* (lb., bl. 236, b.), *geef me als je belieft iets van U ten teeken, dat gij mij als scheidsrechter erkent* [2]; *na mangindjam hudjurmí do au djolo, die uw lans leent* ben *ik ĕs*, d. i. ik kom Uwe lans ter leen verzoeken; *lejon ma djolo di au ememí sae boni ni haumakkí, geef me als je belieft zooveel van uw rijst als noodig is voor zaad van mijn akker; agijap ma djolo daó au, asa palu, dat ik eerst, ik bid U, ver af zij, dan sla er op* (op 't muzijkbekken). Op bl. 61, r. 2 van 't leesboek zegt *Adji Pamaṣa*, na zelf eerst verschillende malen beproefd te hebben een vrouw te koopen, tot zijn ouderen broeder: *ko ma djolo hahâng mangoli, ga gij Broeder! nu ĕs een vrouw koopen;* uit welke plaats men ziet, dat de oorspronkelijke beteekenis van *eerder* hier niet te pas kan komen.

D. bezigt *lĕbekĕn;* b. v. *ulang mo kono lĕbekĕn laus* (lb., bl. 160, r. 12 v. o.), *ik bid U ga niet door* (blijf gij bij mij, enz.); *ku-dimban kono lĕbekĕn gijam* (lb., bl. 216, r. 7 v. o.), *dat ik U dan bezinge* (sta mij dan toe U te bezingen). Dit *lĕbekĕn* schijnt een passieve imperatief te zijn van een *mĕngĕlĕbekĕn*, zoodat het letterlijk beteekent *doe het eerder* (*lĕbĕ*) *plaats hebben* (vlg. ook lb., bl. 32,

[1] Zie bl. 260, *d*.

[2] Zie Wdb. onder *pongpang*.

r. 15 v. o., bl. 35, r. 2). Uit deze oorspronkelijke beteekenis is een verzoek zeer goed te verklaren, daar men met 't woord te gelijk aan iemand verzoekt, iets eerder te doen of te laten. 't Eerste voorbeeld kan men dan ook even goed wedergeven met *ga vooreerst niet weg* maar blijf bij mij, enz., en evenzoo 't tweede (voor gij mij opeet, dat ik u eerst bezinge!).

Aant. Dat *lëbe* brengt me onwillekeurig op 't Maleische *lëbih*, waarmede het etymologisch niets te maken heeft, want *lëbih* is in D. gelijk *lobi*. En toch kan het in 't Maleisch ook den zin van een verzoek hebben, vooral in tegenstelling; b. v. *lëbih ma'ëf djuga tuwan akan ajahnda orang tuha ini, U vergeve schuldige toch Uw vader, dezen ouden man; sungguh pun demikijan lëbih kasihannya djuga akan dija, zij het ook aldus* (dat het een ondeugend kind is), *meer zij toch uw medelijden jegens haar*, d. i. wees haar toch genegen door met haar gebreken medelijden te hebben (zie *Si-mishïn*, bl. 81 en 138); *lëbih ma'lum sahabat kita* (Mal. brief), *onze vriend weet*, enz. (vgl. ook *Pandjatandëran*, bl. 88, r. 4). Ook *daulu* wordt in een vriendelijken imperatief gebezigd; b. v. *tinggallah sandaraku daulu di sini* (*Indëra putëra*, bl. 113), afscheid nemende zeide hij, *blijve mijn broeder hier eerst!* —— Van een persoon verlof vragen om weg te gaan, is in 't Mal., zoo als bekend is, *bërmuhun*, 'tgeen letterlijk beteekent *muhun* zeggen (bl. 112, 6°.). Dit *muhun* is in plaats van *manuhun* (*om* iets *verzoeken*), terwijl 't stamw. *puhun* is, dat als substantief *boom*, *boomstam* beteekent. In 't Jav. heeft men *anit*, dat in 't Kawi *manwit*[1] is, en dus van *wit* komt, dat ook *boom* beteekent. Figuurlijk is *boomstam* ook *begin* (vgl. *pangkal*, en *pokoq* in 't Mal.), zoodat 't begrip van *begin*, *oorsprong* ook in 't Javaansch en Maleisch op een verzoek is overgebragt. Zoude 't Maleisch *ampun* ook niet te verklaren zijn als een samentrekking van *amba-puhun* (*ik verzoek om* de delging mijner schuld of iets diergelijks)?

2°. *nikkon* (bijvormen: *ningon*[2], *ikkon* of *ingon*). Het wordt vóór 't praedikaat geplaatst, en stelt een begrip voor als iets, dat noodzakelijker wijs eerst gebeuren moet, voor 't geen in den volgenden met *asa* beginnenden zin vermeld wordt plaats kan hebben; b. v. *ningon dapot ho do i, asa gabe ho, eerst moet gij dat verkregen hebben, dan zijt gij gelukkig* (vóór dat gij dat hebt, kunt gij niet gelukkig zijn); *ningon pinatpatson bulung-rata asa djadi ni-apasan halak, eerst moet een groen blad* op iemand's graf *uitgeklopt worden, voor iemand gering geacht mag worden* (iemand moet eerst dood zijn, voor we niets meer van hem te

[1] Zie Wiwâha, bl. 33.

[2] Zie § 30, XV.

vreezen hebben); *ikkon dung pe adóng tubu ibototta, asa mulak au tu hutanami* (lb., bl. 12 m.), *eerst nadat er is een broeder van mij geboren, kan ik naar onze huta terugkeeren; molo djuppa halak, ningon di-baen do hamuli-mulian ni begu ni ulok na djuppasa i, zoo iemand* het *aantreft, moet hij 't een of 't andere middel, waardoor de geest van den slang, die hij aangetroffen heeft, terugkeert* [1], *volstrekt aangewend hebben*, voor hij veilig is tegen een ramp. Het kan ook adversatief gebezigd worden, en stelt dan iets als noodzakelijk voor, voor dat 't geen te voren gezegd is plaats kan hebben; b. v. nadat Djonaha den scheidsregter gesmeekt had een einde te maken aan die oorlogs-aangelegenheid, zeggende dat hij zich aan dien's uitspraak zoude onderwerpen, zeide de scheidsregter: *ningon olo do mardangdang alominon* (lb., bl. 275, b.), maar *uwe tegenpartij moet er in toestemmen boete te betalen*. Achter 't praedik. geplaatst, wordt de zin er tevens conditioneel door; b. v. *djadi mas ningon, djadi do tulú*, zoo het *goud moet worden*, dan *wordt het werkelijk* goud.

M. bezigt *angkon;* b. v. *akkon ra do ho marpadan hita antjo ra au di ho* (lb., bl. 7 o.), *eerst moet gij willen dat we met elkander een afspraak maken, voor ik U wil hebben; angkon tartaon gudam garagadji, so tarbolus tu tano* enz. (lb., bl. 140, r. 1), *men moet een gudam-garagadji kunnen doorstaan, voor gegaan kan worden naar 't land B. M.*

D. bezigt *kĕna*, maar laat het vaak weg, zoodat *asa djadi* in de volgende zinsnede reeds genoeg aanduidt, dat men toch den zin zoo moet opvatten; b. v. *kĕna akapĕnnu ku-bakin, asa djadi* (lb., bl. 181 m.), *eerst zal ik je doen voelen* (eerst zult ge er van lusten) *voor het goed is; ku-bunuk ngo kono, asa djadi, eerst moet ik je dooden voor het goed is* (ik moet U volstrekt dooden); *molih ngo kĕrina bukbukmidi, asa djadi, alle uwe vederen moeten teruggegeven worden* (§ 62, 2°.) *voor het goed is*. In pl. v. *kĕna* bezigt men *si-kali* (§ 138 en 154*) in conditioneele voorzinnen; b. v. *muda si-kali ngo aku ngo asa djadi, dokkĕn ĕmpungta, panganĕn mahan pĕngŭmpo bagasna idi* (lb., bl. 84 o.), *indien ik, zegt onze heer, moet opgegeten worden om te dienen als inwijdingsmaal van zijn huis, voor het goed is*, enz.; *muda si-kali i-pĕrdĕngan kono mĕdĕm ngo aku, asa djadi* (lb., bl. 68 o.), *zoo ge volstrekt bij mij slapen moet, voor het goed is*, enz. Met *'t eerste passief* er achter is *mada kĕna* = *indadapali* (7°) of *indada* met een passief-verbaal substantief (bl. 205); b. v. *mada kĕna i-pĕrtasak kono* (lb., bl. 68, r. 6), *gij behoeft* (dat eten) *niet te bereiden; mada mo kĕna ku-pĕrdĕn-*

[1] Onder *terugkeeren* van een geest verstaat de Batak *onschadelijk zijn*.

gọn mědĕm daběru ena (lb., bl. 71, r. 10 v. o.), *ik behoef deze vrouw geenzins te beslapen.* —— Dat dit *kĕna* oorspronkelijk 't zelfde is als het bij 't passief gebezigde (§ 101), lijdt geen twijfel.

3°. *sai* [1] (bijvorm *sali* en *sadi*). Dit woord, dat we boven (§ 154) reeds in den verbalen vorm gehad hebben, wordt vóor 't praedikaat geplaatst, en beteekent

a. duur van 't geen 't werkwoord of het als praedikaat optredend woord voorstelt, zoodat we het met *steeds, gedurig* kunnen wedergeven; b. v. *sai monangan do ibana* (lb., bl. 159, b.), *steeds won hij; sadi bosuran ibana mangan boras ni sambubuhon i, hij was steeds verzadigd van 't eten van die rambutan-vruchten; sali botí ma ninna parhata ni pidong i* (lb., bl. 87, m.), *steeds aldus was de inhoud van 't spreken van dien vogel; sali so ma ibana di si, hij bleef steeds aldaar* (*op gezegde plaats*); *unang ho sali tangis, ween niet steeds; dung ni sai marhusari ma ibana, daarop peinsde hij steeds; dung ni sai di-paima, daarop wachtte hij er steeds op.* Met deze zelfde beteekenis bezigt men het vaak vóor een actief, dat als subject optreedt van het passief van een werkwoord, dat een waarneming, b. v. door 't gehoor, van een zich herhalend of gedurig plaats hebbend feit beteekent; b. v. *hu-begé sai marsurak-surak, door mij werd gehoord steeds juichen* (ik hoorde steeds juichen); *hu-begé sai margotsi-gotsi, ik hoorde steeds muzijk maken.*

b. De stelligheid, waarmede de spreker zijn overtuiging uitdrukt, of verlangt dat iets plaats hebbe; b. v. *sai na ro partunggu tu ho* (lb., bl. 262, o.), *zonder falen zullen schuldmaners tot U komen; sai na monang do ko* (lb., bl. 259, o.), *gij zult stellig de overwinning behalen; sai ro do i maridi tu toru on, die zullen zich hier, ik ben er zeker van, komen baden; di si hu-suru maralap ho, sai ro do ho, zoodra ik U laat halen, moet gij zonder falen komen; molo ibana do tutú, sai hu-tijop do, indien hij het werkelijk is, dan zal ik hem stellig pakken; molo sai ogung ni daoppung on ma di ho, zoo niets anders dan deze ogung van Grootvader aan U zij* (zoo ge volstrekt dit muzijkbekken van Grootvader moet hebben); *unang tarida on, sali bunihon do i, opdat dit niet gezien worde, verberg het vooral;* een ander voorbeeld bl. 204, 1°. Dikwijls leidt *sai* een hoofdzin in, waarin een feit als onvermijdelijk wordt vermeld, terwijl de voorgaande bijzin een voorwaarde of veronderstelling in-

[1] Niet te verwarren met *sa-i* (bl. 258).

houdt; b. v. indien ge de bestemde portie zijt van een tijger, al blijft ge ook te huis, *sai ro do i mangalap iba* (bl. 240, 4°.; en een ander voorbeeld zie bl. 205, r. 1). Verder wordt het ook in een dringende wensch gebezigd; b. v. *sai gabe ho pinasu ni anakmí, wees gelukkig door uwen zoon gezegend; sai horus hamú, moge het ulieden steeds welgaan!* Met *do* tevens achter 't praedikaat, bezigt men het ook om een vergelijking als volmaakt voor te stellen (§ 165).

M. bezigt *lang, laing* of *laeng* (zuid) en *laet* (noord); b. v. *anggo lang di-son do o, mate do o di-baen amamu* (lb., bl. 129 r. 15 v. o.), want *zoo gij steeds hier blijft, zult gij door uw vader gedood worden; laet na songon i pakkuling ni landuk* (§ 121, 1°); *laing* (zie lb., bl. 235, r. 19 en bl. 237 r. 10).

D. bezigt ook *mĕrtahan* (bl. 272) in het in *a* vermelde geval, maar overigens *si-kali* of *tipat*, b. v. *ulang ko tipat tangis* (lb. bl. 231, r. 10), *ween niet steeds; ulang tipat daběru idi dokkĕn kene gĕrar purmainku idi* (lb., bl. 105, r. 4 v. o.), *zegt niet steeds "die vrouw" als naam van mijne schoondochter* (vgl. ook lb., bl. 86, r. 3); *si-kali dokkĕn ngo i-tulus naposonta idi* enz. (lb., bl. 2, r. 1 v. o.), *gij moet onzen knecht bevelen het te zoeken* (vgl. boven bl. 280).

4°. *hiján* of *hinán* (bl. 29, *Aant.*) beteekent *vooraf, te voren;* b. v. *naing hu-boto hiján arga ni hudjur on, ik wil vooraf de waarde van deze lans weten; pabowa hinán di au, meld het mij vooraf; baen hinán sira dohot asom tu balanga i, doe vooraf zout en limoensap in die balanga.* Verder *eigentlijk;* b. v. *adóng*[1] *hiján landong di pipi ni si-pandan, er was eigentlijk een doodvlek op P's bovenwang* (P. nu had een doodvlek op den bovenwang). Gevolgd door *do* stelt het 't geen 't werkwoord voorstelt als iets dat plaats gehad heeft, en in een conditionelen zin als in de toekomst reeds plaats gehad hebbende; b. v. *di-gadji hinán do pangaloppa, hij had een kooker voor loon geëngageerd; molo na tubu hinán do anakku, zoo mijn zoon zal geboren zijn; au hu-boto hinán do bau te eme lobu, wat mij betreft, ik heb vooraf geweten, dat lobu-rijst naar drek stonk.* Gevolgd door *ma* drukt het òf een sterk verlangen uit naar 't plaats hebben van 't geen 't werkwoord voorstelt, òf een sterken twijfel; b. v. *mate hinán ma ho, crepeer!* (ik wou, dat je reeds dood waart); *di-lojan ho hiján ma i, nu! gij zoudt dat geven!* (ironisch: alsof gij het geven zoudt!); *tamasa hiján ma ho, na sai dae ho, hoe zoude zij U willen hebben! gij zijt zoo leelijk!; olo hiján ma i gok, hoe zou dat ooit wel*

[1] Zie § 148, 1°

kunnen worden! Na een substantief en zijn bepaling heeft *hijân* den zin van ons adjectief *eigentlijk, echt;* b. v. *batak hinân do*, het is *een echte Batak* of hij is *eigentlijk een Batak* (nu wel is waar een Mohamedaan, is hij oorspronkelijk toch een heiden); *pangisi ni huta i hinân, de eigentlijke bewoners van de huta* (die in de huta te huis hoorden, in tegenstelling van de genoodigde personen, lb., bl. 270, r. 14 v. o.); *di-topot huta nipanna i hijân, hij ging naar de oorspronkelijk door hem bewoonde huta* (naar de huta, waar hij te huis hoorde). Achter een vraagw. eindelijk heeft dit woord den zin van ons *anders* om op 't vraagw. den nadruk te leggen in vragen, die men doet uit bevreemding, dat iemand iets anders heeft kunnen denken; b. v. *aha hijân na hula di-baen na ro tu son, indá naing manabung, wat anders is 't geen ik ga doen omdat ik herwaarts gekomen ben? is het niet om hanen te kloppen?* —— Verder in vragen uit ongeloof gedaan aan iemand's beweren; b. v. *na so tarhona hijân do ho, hebt ge dan den tijd er niet toe gehad?* (Ik geloof niet, dat het u aan tijd ontbroken zoude hebben). —— *na hijân* of *na hinân* (zie Wdb.) is geheel bijwoord van tijd (bl. 243, 4°.).

M. bezigt ook *na hinanan*, dat een attributief optredende comparative vorm schijnt te zijn (bl. 214), dikwijls als adjectief; b. v. *kehe ma si-baun pedjel tulaba na hinanan, B. P. ging naar de vroegere kamferloods.*

D. bezigt *kīn;* b. v. *laembĕlgah kīn* (lb., bl. 215 o.), *het eigentlijke groote water* in tegenstelling van een beek of rivierspruitje; *mi bĕkasna kīn* (lb., bl. 155, r. 12 v. o.), de eigenaar van 't zout ging *naar zijn eigentlijke plaats* (naar de plaats waar hij hoorde); in een vooraan staande indirecte vraag, waar *barang* (boven bl. 235) weggelaten wordt; b. v. *i-dike kīn mo arnija i-bakin kono, engĕt kono* (lb., bl. 235 r. 17 v. o.), *herinner U, waar ge het eigentlijk voorheen hebt geplaatst;* en achter een vraagwoord, dat door *barang* onbepaald is geworden; b. v. *barang si-kade kīn, welke si-kade* (bl. 233) *ook* gij hem tot naam goed vindt te geven (lb., bl. 34, r. 7). Overigens als in T.; b. v. *si-kuso kīn mo pĕrdalanna* (lb., bl. 208 m.), *worde vooraf de aanleiding er van onderzocht; i sadena kīn, daar ginds eigentlijk* is de groote rivier (boven, bl. 277 n.).

5°. *nijân.* Dit woord schijnt *eigentlijk* te beteekenen, en doelt tevens op een voorgenomen handeling, die niet volvoerd is, maar het wordt ook dikwijls gebezigd om den aangesprokene van iets te verwittigen, en vaak ook om hem van 't tegengestelde van 't geen hij denkt of denken zoude te overtuigen; b. v. *bejasa ba indáng! maronan do hami, manabung hami nijân* (lb., bl. 136, m.), toen zijn moeder meende, dat

hij en zijn makker niet naar de onan waren gegaan, zeide hij: *koe dat? moeder! wij zijn wèl naar de onan geweest, wij hebben, weet u, hanen geklopt; singirna do nijáu* (lb., bl. 68, o.), hoewel zijn tegenpartij van iederen worp in zijn eigen voordeel "*djudji*" zeide, was de worp *tock zijn creditum* (was hij, en niet zijn tegenpartij de winner); *ijanggo na ku-topot, datulang do nijáu radja usumán do nijáu, naing di au boruna i* (lb., bl. 57), *dien ik kom opzoeken is Oom eigentlijk, R. U. namentlijk, ik wil zijn dochter* tot vrouw *hebben; na mandjalahi pidong na maló marhata-hata do au nijáu* (bl. 71, o.), *ik zoek, moet je weten, naar een vogel, die spreken kan; na tarrundja do ninna nasida di hauma ni halak, na nasidaoan nijáu nasida nattowari, zij is, zegt zij, door een rundja op iemand's akker gewond; zij was namentlijk gisteren aan 't zoeken van paddestoelen* (zij ging uit met 't doel om paddestoelen voor groente te zoeken); *ro ma babijat, sai di-gair ma tano mambuwat appodi nijáu, latsowada dapotsa do, de tijger krabbelde steeds den grond om, met het plan de appodi te vangen*, maar *hij konde die toch niet vinden* of *in zijn macht krijgen*. Dikwijls staat de zin, waarin het gebezigd wordt, in tegenstelling met den volgenden, dien wij met *maar* zouden aanvangen, maar 't Bataksch vaak zonder een conjunctie op doet treden, of wel zoo als in het laatste voorbeeld met een conjunctief woord als *lat-sowada* (bl. 266), *matuwa sowada* (lb., bl. 71, r. 1 v. o.), enz.; b. v. *indadong nijáu utangmu di au, di-baen na dung malé do au* (lb., bl. 139, m.), *uw schuld aan mij is het eigentlijk niet*, maar *omdat ik reeds honger heb*. Dikwijls is zulk een vóórzin, zoo als de laatst aangehaalde, negatief, en de volgende zin vangt dan met *alai* aan; *indá tung adóng utangmu di au, alai nunga malé au* (lb., bl. 140, onder), *er is niet zoo zeer een schuld van u aan mij, maar ik ben hongerig; indá tung di-lele halak au nijáu, alai naing di-djokkong si-boru tandan di bulan, niet zoo zeer word ik door iemand vervolgd, maar Mejufvrouw T. d. B. wil mij met geweld vasthouden*. Voorts wordt *nijáu* in hoofdzinnen gebezigd, om te stellen, dat iets gebeurd zoude zijn, zoo er niet iets plaats gehad had, dat het verhinderde. 't Verhinderende wordt in den volgenden bijzin uitgedrukt, 't zij met *alai* of niet; b. v. *di-soro babijat i ma nijáu aili*, enz., *de tijger zoude den ever in zijn klaauwen gekregen hebben*, maar, of zoo niet enz.; *di-tahu ma nijáu na tijo i, ba soluk ma na litok i, hij zoude het heldere* (water) *opgeschept hebben*, maar *daar trad 't troebele in de plaats er van; di-panigorhon ma nijáu tu hutanasida, di-tadikkon ma nijáu si-robar di tano pulo horsik, ro ma musé alogo*

enz., hij *zoude regtstreeks naar hunne hula gegaan zijn, en R. op 't eiland H. achtergelaten hebben*, maar *een wind kwam weder opzetten*, enz. Zulke tegenover elkander staande zinnen kan men omzetten door namentlijk den bijzin met *aut* of *atík* (§ 162) in te leiden, en in den hoofdzin *nijáη* te bezigen; de bijzin stelt dan 't niet gebeurde als gebeurd te zijn, terwijl in den hoofdzin, die vaak vragende is, 't tegengestelde wordt gesteld; b. v. *atík botí ma di-dok, adóng talu alomí nijáη, adóng nijáη monang ho, zoo hij zoo gesproken had, zoude dan uw tegenpartij overwonnen zijn, en zoudet gij dan overwonnen hebben? aut olo anaknuna i baen helakku aha na podó nijáη, indá mamillit ma au di artamuna i, zoo uw zoon mijn schoonzoon wilde zijn, wat zoude er dan nog zijn? zoude ik dan niet uwe schatten maar voor 't kiezen hebben? aut ni indáng hu-sambalutton di ulotsu, di-buwat do nijáη, zoo ik het niet in mijn kleed had gewikkeld, zoude hij het genomen hebben.* Maar ook beide zinnen kunnen *nijáη* hebben; b. v. *atík na djolo di-undang ho nijáη aso indadong saut di-bowan ho nijáη manuk ni si-djonaha inon, aso indaong saut hamú marmusu i nijáη, indaong si-djonaha nijáη mámusu, indaong ho matean* (lb., bl. 277, m.), *had gij er eerst de proef van genomen, zoodat ge Dj's kip niet mede genomen hadt, en gijlieden geen oorlog met elkander gevoerd hadt, dan zoude Dj.* niemand der uwen *gedood en gij geen manschap verloren hebben; aut ni adóng nijáη dapot au si-panganon na tabo, indá hamuna do nijáη mangatton, zoo ik iets lekkers te eten had kunnen krijgen, zoudt gij het dan niet eten?* —— Met *do* (§ 165) in een hoofdzin vermeldt het een werkelijkheid, waarmede 't geen de bijzin bevat in tegenstrijd is; b. v. *dejáη do nijáη duhut gagatonna, alai marnijang do horbo i* (lb., bl. 70, r. 4 v. o.), *overvloedig was wel is waar 't gras, dat zij konden eten, maar de buffels waren toch mager.*

M. bezigt *nijáη* met *'tapi* (= *alai*) in den volgenden zin niet zoo dikwijls; een voorbeeld is *denggáη do nijáη ari ni na topak i, tapi sa-otik ma salana* (lb., bl. 19 m.), *de dag van het geboren kind is wel is waar gunstig, maar er ontbreekt iets aan* (vgl. bl. 9 r. 15 v. o. en 20 r. 2). In een voorzin met *gari* (§ 162), terwijl de hoofzin vragende is; b. v. *gari dapotan au nijáη boru ni radjanamí tolu, indá tumpukmu do i sang-kibung* (lb., bl. 38 r. 16 v. o.), *zoo ik Mejuforouw! drie* visschen *had kunnen vangen, zoude dan niet één van hen uw aandeel zijn?* Dikwijls wordt hier *nijáη* achter een om den nadruk voorop staand subject gezet; b. v. toen ieder der kamferhalers gezegd had, geen droom gehad te hebben, zeide *Baun Pedjel: au nijáη, ro do nipikku* (lb., bl. 8, r. 13

v. o.), *ik daarentegen, wèl is mijn droom gekomen* (*ik* heb wèl een droom gehad). In dit voorbeeld is de tegenstelling goed te zien, maar zulks is niet 't geval in *au nijám, gijot dohot au markapur* (lb., bl. 2 r. 8), *ik, moet ge weten, wil mede kamfer gaan soeken; betak kula ho nijám betak dongan, misschien zijt gij eigentlijk een verwant van een andere marga misschien een van dezelfde.*

D. bezigt *němukĕn;* b. v. *hakum begu ni bapa ngo němukĕn ĕmpūn si-mĕnggĕrit kutjapi idĕ, kasa bage kutjapi mat-sĕlido ninaí, soo hij werkelijk vader's geest was, de ĕmpūn, die die kutjapi tokkelt, waarom zegt hij dan "het is gelijk de kutjapi van Selido's vader!" ku-ĕnlat němukĕn si-sada petang ena, pĕdjumpa aku* (§ 8) *dikĕt bae pĕrmakan kambing ens.* (lb., bl. 183 o.), *ik zoude deze eene petang* palmwijn *medegebragt hebben*, maar *ik ontmoette iemand, die geiten hoedde*, enz. Men gebruikt ook *němu*, maar dit kan ook in een hoofdzin stelligheid in de toekomst aanduiden; b. v. *muda mada mobah pĕdah ni guru, kĕlat uwaluh bĕrngin ena djumpa mo němu bijahat idĕ* (lb., bl. 162, r. 11 v. o.), *soo 't onderwijs van mijn leermeester in 't wichelen niet afwijkt, dan zal binnen deze week de tijger gevangen zijn;* maar *ku-bĕre ngo němu sada kene, ena alé tuwang* enz. (lb., bl. 182, r. 13 v. o.), *ik zoude U een geven*, maar *nu broeder!* enz. Verder in concessive voorzinnen; b. v. *ku-isum pe němu ĕndai polamu idĕ, otang bang si-kupĕngido bamu nari* (lb., bl. 180, r. 18), *hoewel ik uw palmwijn straks gedronken heb, het was niet omdat ik hem van u verzocht.*

6°. *laning* of *ulaning* (§ 22, III). Dit woord wordt in *twijfelende vragen* gebezigd, in dezulke namentlijk, waarop men geen beslissend antwoord verwacht, zoo als b. v. als men zich-zelf een vraag doet; b. v. *bejasa ma on marnijang laning* (lb., bl. 70, o.), *waarom zouden deze* buffels *mager zijn? na tutú do i ulaning ni-dok ni hulil-sulis i, zou 't waar zijn 't geen die hulis-hulis zegt? aha ma ku-baen laning mamalos hapandean ni amang-uda i, wat zoude ik toch doen om Oom's handelwijze met gelijke munt te betalen? anang* [1] *aha ma ulaning mambuwat ugasatti, wat zoude toch mijn goed weggenomen hebben? inâng anang ise ma ulaning nappunasa* [2] *on, heden! aan wien toch zouden deze* dingen *toebehooren? songon dija do ulaning na tubu i* (lb., bl., 4 r. 9), *hoe zoude toch 't pasgeboren kind er uitzien? anang na behá do laning hita on sogot* (lb., bl. 65, m.), *wat zal er toch van ons beiden worden?* —— In plaats van *ulaning* is in zulke vragen ook *lejatni* (15°) in gebruik; b. v. *bejasa ma indadong martanduk on lejatni lombu on* (lb., bl. 140, r. 9 v. o.), *waarom zouden*

[1] Zie § 147.

[2] Zie bl. 251.

deze rundbeesten geen horens hebben? (vgl. ook aldaar r. 3 v. o.); *na sijan dija do ibana lejatni mardalan* (lb., bl. 154, o.), *waar langs zoude hij zijn weg genomen hebben? na tu dija do lao lejatni boru-boru nappuna sopón, werwaarts zou de vrouw, aan wie deze sopo toebehoort, gegaan zijn?*

M. bezigt *luwani, ulaning, ulani* (Noord, § 25) en *luwai* of *ruwai* (Zuid); b. v. *di ari aha ma ulani topak si-manarengku i, op welken dag zoude ik geboren zijn?* Met *tehé* (zuid. *tijé*) tevens om de verlegendheid, waarin men is, welk besluit te moeten nemen, aan te duiden; b. v. *bijá ma luwani tehé panaekku di on* (lb., bl. 49 m.[1]), *hoe zoude ik dit toch moeten beklimmen?* (hoe moet ik het aanleggen, dit te beklimmen?); welke woorden een vraag zijn, die hij zich-zelf uit verlegenheid doet; *songon dija ma u-dokon ruai tijé* (lb., bl. 258 r. 6), *hoe zou ik het moeten zeggen? ise do ulaning on* (lb., bl. 129 r. 3), *wie zoude dit zijn?* In 't zuiden bezigt men *ulaning* ook in een dringende vraag, waarop men gesteld is antwoord te krijgen; b. v. *tano dija ma ulaning on* (lb., bl. 130 m.), *welk land is dit toch? alak todingkon dija do o ulaning* (aldaar, onder), *iemand van waar toch zijt gij?* In 't noorden bezigt men in dit geval *nakngi* (15°); b. v. *aha nakngi anggí baenon ni amang-borungku di-baen di-suru alap halaní damang, wat toch mijn waarde! heeft mijn oom te doen, dat hij Vader laat halen?*

D. bezigt *ĕndija;* b. v. *kade ĕndija pĕmuwatku piduk idi dĕkĕt binatang datas idi* (lb., bl. 141 b.), *wat toch zoude mijn middel wezen die vogels en klimdieren te vangen? rap dike mam ĕndija dalan mĕnangkih mi datas, waar langs toch zoude de naar boven gaande weg zijn?* (waar langs moet ik naar boven gaan?); *ĕnggeut mango ija ĕndija mĕngupahi* (lb., bl. 159 m.), *zoude hij genegen zijn bezoldiging te geven* aan enz.; *kade ngena*[2] *ĕndija* (lb., bl. 246 r. 2 v. o.), *wat zoude dit toch zijn? kade mo dosangku ĕndija bai begu barang bai djĕlma* (lb., bl. 118 o.), *wat toch zoude ik jegens de geesten of wel jegens de menschen misdreven hebben?* Nog een voorbeeld, zie lb., bl. 22, r. 16.

7°. *apalá.* Dit woord schijnt 't meest overeen te komen met ons *juist*, waar wij het vóór een woord plaatsen om er een bijzonderen nadruk op te leggen, en doelt op de noodzakelijkheid van 't geen door 't achter staande woord gezegd wordt; b. v. *molo apalá di son ma hamatean, behá baenon, soo juist hier de plaats van sterven moet zijn, hoe te doen? aha ma apalá ngorngór hita manggagat, wat moet* het zijn, *dat wij ijverig grazen?* (wat behoeven wij met grazen zulk een haast te ma-

[1] Vgl. lb., bl. 5 r. 9 v. o., bl. 6 r. 18.

[2] Zie boven bl. 36 *a*.

ken?). Zulke vragen, waarin de dringende noodzakelijkheid van iets betwijfeld wordt, drukt men ook door *girá tu dija* (*spoedig waar toe?*) uit; b. v. *girá tu dija hita mangula* (lb., bl. 143, m.), *wat behoeven wij ons met den veldarbeid te haasten?* —— Vóór een substantief, of als substantief optredend voornaamw., kunnen wij het met *zelfs* wedergeven; b. v. *apalá i mate di-baen hamuna, zelfs die is door u gedood; apalá si-anak ni namboru indáng na podó mangotsop susukkí, tung ibana djumolo mangotsop susukkí, zelfs mijn lieve bruidegom heeft nog niet aan mijn borsten gelurkt, en zoude hij dan eerder er aan lurken?* —— Waar het voorafgegaan door *anggo* (§ 165) vóór een woord staat, om op iets als zeer gering te drukken, wordt het niet zoo vaak als *pala* (8°.) gebezigd; b. v. *anggo apalá i do murá do i baenon, zoo het dat slechts is, gemakkelijk is dat te doen; anggo apalá i do na si-dokmu tu au, bowasa pala di-sejat ho manukmí di bowan ho indahammí, zoo gij niets anders aan mij te zeggen hebt, wat behoeft gij uw kip te slagten en uw rijst te brengen? anggo apalá manopa do di-dokkon ho au, bowasa apalá di-bowan ho indahammu, zoo gij mij niets anders wilt laten doen dan smeden, wat behoeft gij uwe rijst mede te nemen? anggo pala i do tinandakkommu anggo babi na di alaman i indá di-boto do i, zoo gij slechts die* wichelkennis *op uw bezoek medebrengt, de varkens op het erf weten het immers ook; anggo pala i do mudá do daonní, als het niets anders is, gemakkelijk is 't geneesmiddel er van; anggo pala susumí do di-pisat indáng sanga bohá i di-paboto-boto si-anak ni namborúm, zoo* die kerel *slechts in niets anders dan in uwe borsten knijpt, dan is het niet van belang, of uw bruidegom het weet* (dan kan uw bruidegom het vernemende, zich zulk een kleinigheid niet aantrekken). —— Verder heeft het ook de beteekenis van ons *zeer* niet alleen vóór kwalificatieve als praedikaat optredende woorden, maar ook vóór een verkorten zin, die als adverbiale bepaling optreedt; b. v. *di-hatai radja i begu na sijar i, apalá denggán, de vorst sprak den inspirerenden geest aan, zeer schoon* geschiedde het; *di-tibal djuhut i di-atas nindahan, apalá denggán apalá ulí, hij legde 't vleesch op de gekookte rijst, zeer schoon en fraai* geschiedde het; *taktang do gola na di tanganna i, apalá sa-otik, de gom, die op zijn handen was, raakte los, zeer weinig* was het; *anggo apalá na pogos do na marharoan i, manuk do sada di-baen parharoan ni anakna i, zoo in der daad arm* is, *die 't feest viert, dan wordt door hem één kip tot maal gebezigd ter viering van de geboorte van zijn zoon; i ma sada apalá na tabo pidong panganon, dat is een vogel, die zeer lekker is te eten.* Vóór een attributief optredend

woord wordt het slechts zelden gebezigd; een voorbeeld is: *aso hu-takkup dakka ni sambubuhon apalá partoru on, opdat ik deze onderste tak van den sambubuhon grijpe.* —— Met de negatie *so* hebben we het boven (bl. 272, 7°.) reeds gehad. —— Achter *indada* en vaak vóór een passief-verbaal substantief wordt het zeer dikwijls gebezigd in hoofdzinnen, waarin een noodzakelijkheid wordt ontkend, terwijl men in bijzinnen liever van *pala* (8°.) gebruik maakt; b. v. *indada apalá sauttonokku hamuna, ik behoef ulieden niet te complimenteren; indada apalá pangiron hamuna, sunut-sunut manuk ma hamuna, gij behoeft niet feestelijk getrouwd te worden, gaat maar als de kippen bij elkander in de kooi; indada apalá marhara pangordang dainang indada apalá marhara pamoni dainang tijan ruma, Moeder behoeft geen pangordangs en pamonis van de huta bij den veldarbeid te hulp te roepen.* —— In een uitroeping wordt het gebezigd, waar men de onwaarschijnlijkheid van 't geen iemand beweert of denkt wil doen uitkomen; b. v. *apalá Toba au, alsof ik een Toba was!* (hoe kunt ge denken, dat ik een Toba ben?); *apalá hundjoppon ma i nakkin i, alsof ik hem straks had omvergestooten!* (hoe kunt ge denken dat ik hem heb omvergestooten?); *apalá sa-dija dao i, alsof het bijster ver was!*[1] —— In een dringend verzoek bezigt men het ook, en is het misschien het Maleische *apa-lah;* b. v. *anggijat ma apalá ho mangoli alé haháng* (lb., bl. 61, r. 4), *ga gij dan maar* een vrouw *koopen broeder!* Zoo ook met *ija* voorop; b. v. *ijapalá patuduhon ma di au* (lb., bl. 67, r. 3), *toon mij toch,* enz. —— Met *sa-* er vóór leidt het als conditionele conjunctie een bijzin in, waarin de noodzakelijkheid wordt uitgedrukt; b. v. *sapalá mangatton ho di au* (lb., bl. 76, r. 10), *zoo gij mij volstrekt wilt* of *moet opeten,* enz.; en verder in een verzoek; b. v. *sapalá ho anggi na lodja* (Wdb. bijv. bl. 527; zie ook Wdb. bl. 143).

8°. *pala.* De eerste beteekenis van dit woord schijnt *toereikende* te zijn; b. v. *na so pala inumon, dat niet in zulk een hoeveelheid voorhanden is, dat het gedronken kan worden.* Vóór een telwoord bezigt men het om op 't getal een nadruk te leggen, dien wij wedergeven kunnen met *tot zelfs;* b. v. *tu aha manuk i di-baen pala duwa di-buwat ho, waartoe die kippen, omdat gij tot zelfs twee neemt.* Voorts in een vraag naar de noodzakelijkheid; b. v. *bejasa ma pala sanga mangan horbo di-baen hamuna hami, waarom moet gij ons tot zelfs op buffelvleesch onthalen?* ——

[1] Een ander voorbeeld zie boven bl. 268 r. 2 v. o. alwaar *ijapalá* moet gelezen worden.

Achter *anggo* (zie in 7°.) en verder in conditionele bijzinnen heeft het dezelfde beteekenis als *apalá;* b. v. *molo pala mate ibana, bekâ baenon, zoo hij moet sterven, hoe te doen?* (andere voorbeelden, zie boven bl. 206, r. 10). —— Voorts in *onechte vragen;* b. v. *so pala i ma hamaluwakku, manarui panganon ni djolma so begu, zoude dat mijn schande niet zijn, spijze voor een monster aan te dragen?* (Het zoude mij immers tot schande verstrekken, de opdraagster van spijzen van een monster te zijn). —— Met *uwa* voorop bezigt men het in een vriendelijk verzoek, en ook in uitroepingen, waarin de onwaarschijnlijkheid van iets wordt uitgedrukt; b. v. *uwa pala rap ma hamú djolo, houdt elkander toch gezelschap! uwa pala tikkir damang namá djolo iboto ni radja i, ga de zuster van den vorst maar eens opzoeken vaartje! uwa pala dabu ma di au boras ni sambubukon i, laat die sambubukon-vruchten voor mij vallen; uwa pala paima mqu, wacht toch op mij! uwa pala na marina au, 't is alsof ik een moeder had!* (nu ik zoude een moeder hebben!)

Aanm. Uit 't bovenstaande blijkt, dat *apalá* en *pala* in sommige gevallen verwisseld wordt. Of nu beide woorden eigentlijk één zijn, durf ik niet beweren.

M. bezigt *pola* (vgl. D.) = *pala* in de eerste beteekenis (zie Wdb.), maar *pala* in een uitroeping, waarin men zijn bevreemding uitdrukt over iemand's zeggen; b. v. hoedanig is uw gevoelen omtrent oom (wat hebt gij voor plannen tegen hem), omdat hij U heeft willen dooden, zeide zij; waarop hij antwoordde: *bijá ma pala rohangku di halaní, marsuhat di ho do i* (lb., bl. 195 r. 17), *hoe zoude ik een plan jegens hem kunnen hebben, ik laat dat aan U over.*

D. bezigt *pĕla* (vgl. M.) = *pala* in de eerste beteekenis (zie Wdb.). —— *mada kĕna* met een eerste passief = *indada apalá* (zie onder 2°). Voorts *pala* in dringende vragen; b. v. *pala kade mo si-ni-dokkĕnĕndene bainami* (lb., bl. 166 b.), *wat mag het toch zijn 't geen gijlieden aan ons te zeggen hebt? pala kade mo si-tongkirinmu* (lb., bl. 67 r. 15 v. o.), *wat toch is 'tgeen gij bezoekt?* (wat komt gij hier zoeken?). Verder wordt het vóór een woord gezet om een negatie of een kleinigheid te versterken; b. v. *malot pala mĕharga kami i-sarihkĕn* (lb., bl. 26, r. 10 v. o.), *om ons geeft hij hoegenaamd niets* (niet zelfs van waarde worden wij door hem geschat); *pala sitok ngo ku-inum polamu idi, mentĕr* enz. (lb., bl. 180, r. 12), *een weinig slechts van uw palmwijn heb ik gedronken,* en *terstond* hebt ge zooveel praats tegen mij.

9°. *nunga* (§ 11, *b*) beteekent *reeds;* b. v. *nunga ku-ida, ik heb het reeds gezien.* Dit woord wordt voorts zeer vaak vóór een zin geplaatst, waarin men 't geen men waargenomen of aangetroffen heeft, vermeldt.

Het leidt een praedikatieve bepaling van 't subject in, en wordt als zoodanig dikwijls door *sai* (8°.) gevolgd; b. v. *dida ma parbuwe ni rukkung banggik nunga sai marrara*[1] *di-baen lamunna* (lb., bl. 1), *door hem werden gezien rukkung-banggik-vruchten, rood zijnde wegens hunne rijpheid* (hij zag rukkung-banggik-vruchten, die rood waren van rijpheid); *di-bereng ma pidong i nunga sai gumiling-giling di asarna i, hij zag den vogel zich in zijn nest wentelen; di-dapot ma inana nunga lokkot di rere* (Twist van S. M. en D. D., bl. 16, r. 7 v. o.), *hij vond zijn moeder kleevende aan een oude mat* (zoo behoeftig, dat zij zich met een stuk mat moest kleeden); *di-dapot nunga adóng modom lahi-lahi di djabuna i, zij vond 'n man in hare djabu slapende; di-tatap ma lajang-lajang mandi dohot manuk-manuk patija radja nunga sali hundul di batu tandjung tolu, hij zag uit de verte de Mandi-zwaluw, en den hemelvogel P. R. op de rots T. T. zitten; di-bereng ma tubuna i, dida nunga marpajahan onom, zij keek naar 't geen zij gebaard had*, en *zag zes liggen; dida ma taoar i nunga sadi gurguran, hij zag de tawar in sterke gisting; djuppa nasida ma tobu tutung nunga marbungai*[2], *zij vonden tutung-suikerrietstokken in bloei staan; na so surat ni ramos do borasna di gindjang, di toru pe na marurus nunga darák dida* (lb., bl. 69, r. 2 v. o.), *zeer talrijk waren de vruchten* van dien boom *boven, onder ook zag hij de afgevallen* vruchten *in menigte verspreid liggen; nunga marngongós di-begé nasida, zij hoorden* den vogel met zijn wieken *een snorrend geluid maken; nunga saé-saé bonana i dida djala nunga bot ari dida* (lb., bl. 77, r. 1 v. o.), *hij zag dat de boom onderaan geheel schoon was*, en *bemerkte ook dat het avond geworden was; dida ma baijon pandan nunga sai di-patornong do di pargadongan i* (lb., bl. 18, r. 5 v. o.), *hij zag de pandanvlechtbladen in rijen geschaard op de gadong akkers staan*. De constructie kan ook zoo zijn, dat eerst 't subject genoemd wordt, en dan *nunga* met de vermelding van 't geen men aan een *deel* daarvan waarneemt; b. v. *dida ma si-boru tunggul di djudji nunga sali patutudak susuna* (lb., bl. 68, m.), *hij zag Mejufvrouw T. d. Dj. reeds stonden hare borsten puntig naar boven* (hij zag de borsten van Mejufvrouw enz., opgerigt staan). —— In plaats van *nunga* kan men ook *do* na zulk een praedikatieve bepaling zetten; b. v. *dida hitsé do* (lb., bl. 101, r. 7), *door hem werd* de poort *gesloten gezien* (*hij zag de poort gesloten*). —— Een praedikatieve bepaling van 't object wordt

[1] Zie boven bl. 110, 8°.

[2] Zie § 54 (bl. 113 onder).

door een werkwoord, door *na* ingeleid, uitgedrukt; b. v. *marnida iba on na rapar*, zoo hij *mij*, *armen drommel*, *honger ziet lijden*.

M. kent *nunga* niet, en gebruikt *numma* (Noord) of *dung ma* (Zuid); b. v. *di-ligi ija numma mate amanija i* (lb., bl. 24 r. 10 v. o.), *hij zag, dat zijn vader reeds dood was*.

D. bezigt *ěnggo*, dat in de gewone beteekenis van *reeds* ook achteraan geplaatst wordt (zie lb., bl. 128 o. en bl. 129 b.). Overigens is 't gebruik als dat van *nunga* in T.; b. v. *idah ěnggo kěnān djěbak idi*, *hij zag den tijger-val iets gevangen hebben; i-běgekěn ěnggo lot djělma i bagasna idi*, *hij hoorde, dat er een mensch was in zijn huis; idah mo takalna ěnggo tjibal* (lb., bl. 153 b.), *hij zag zijn hoofd liggen*. Voorts ook om een substantiven zin in te leiden, waarin wat gebeurd is vermeld wordt; b. v. *i-bagahkěn kalak si-debān ěnggo kita sada pěnarihin, d'een of d'ander* (iemand) *heeft verteld, dat we het eens zijn* (vgl. ook lb., bl. 172 r. 17). —— Ook bezigt het *nari* (14°) achter de praedikatieve bepaling; b. v. *i-tatap měrsembur nari ngo piduk děkět binatang datas* (lb., bl. 140 o.), *hij zag uit de verte vogels en klimdieren in menigte zwermen; měralijoko nari ngo ku-idah mi tĕruh* (lb., bl. 5 *m.*), *ik zie* het *naar beneden een doorloop hebben*.

10°. *las* schijnt een verbastering te zijn van *laos*[1], en heeft tot eerste beteekenis *voorts:* b. v. *rutsúr tijan duru las lonong di tapijan i*, het *gleed van den kant, en verzonk voorts in de badplaats*. Het slaat verder op *duur*, en we moeten het dan met *blijven* wedergeven; b. v. *las pono boru i* (§ 142), dan *blijft zij kinderloos; las di radja i bijang i*, *nog bij den vorst was die hond* (die hond bleef bij den vorst); *djadi las di ramba do djolmana i* (lb., bl. 162. m.), *zoodat zijn vrouw nog in de wildernis verwijlde*; *las di radja balingbingan ma pananggaimí* (lb., bl. 230, m.), *Uwe hond blijve bij vorst B.* (blijve 't eigendom van V. B). Voorts wordt het ook gebezigd om bijvoeging of vermeerdering van graad uit te drukken, zoodat wij het met *nog* en een comparatief hebben weder te geven; b. v. *utang na metmet las pinametmet*, *een kleine schuld worde nog kleiner gemaakt*. —— Met de negatie *sowada* er achter is het vaak in gebruik om *toch nog niet* uit te drukken, maar altijd tegelijk met de conjunctieve kracht van die negatie (bl. 266); b. v. *di-rijori ma tu bagasan sopo*, *lat-sowada dida do* (lb., bl. 158, r. 3), *zij ging in de sopo naar hem zien*, maar *zag hem toch nog niet;* hij had gedurende een

[1] Evenzoo beteekent *laeng* in M. eigentlijk *doorgaan* (lb., bl. 293 r. 21); vgl. ook 't gebruik van *lalu* in 't Maleisch.

maand reeds gereisd, *lat-sowada djuppasa do pidong na tolu i* (lb., bl. 29, r. 1), en *toch had hij die drie vogels nog niet kunnen vinden.* Ook vindt men *lat-so* (lb., bl. 29, r. 8). —— Men bezigt ook *mattuwa* (bl. 270) met een negatie; b. v. *mattuwa sowada do di-begé sowara ni pidong na maló marhata-hata*, en *toch hoorde hij 't geluid van een pratenden vogel nog niet;* nadat maand en jaar verloopen waren, *mattuwa sowada do djuppa nasida* enz., *troffen zij toch* dat geluid *niet aan;* hoe vele lieden hier ook zijn komen dobbelen, *mattuwa so dung do talu au di-baen halak* (lb., bl. 67, r. 8 v. o.), *toch heeft nooit iemand het nog van mij gewonnen* (vgl. lb., bl. 69, o., 71 o., 74 m.).

M. bezigt *laet, laing, laeng* of *lang* (bl. 282); b. v. toen het reeds nacht was, *laet so adóng na marpijo maugan* (lb., bl. 52), *kwam er toch nog niemand hem roepen om te eten; lang so ngot dopé ija* (lb., bl. 141 r. 12), *en toch ontvaakte hij nog niet; o dopé si-angkahan* (bl. 28, E. *a.*) *lang so marbagas dopé o* (lb., bl. 135 r. 12 v. o.), *hoewel gij de oudste zijt, zijt gij toch nog niet getrouwd.* — *laet* = *sai* (bl. 282); b. v. *anggo au, laet na kehe do*, al zijn Vader en Oom ook vijandig jegens elkander, *ik ga toch.* Ook *djuwo* maar achter 't praedikaat (lb., bl. 134, r. 10 v. o.).

D. bezigt *mada mango;* b. v. *mada mango i-akap mĕrlinggahgah mi tĕruh* (lb., bl. 5 r. 8 v. o.), en *toch voelde hij niet, dat* dat hol *naar beneden een bodem had;* vgl. ook lb., bl. 6 r. 3 v. o., bl. 9 r. 21, bl. 139, r. 1 v. o. Ook *malot mango* (lb., bl. 9 r. 19). Verder *tunggari ngo;* b. v. *tunggari ngo malot mĕrdĕpar i-bĕge* (lb., bl. 6 r. 14), en *toch hoorde hij* dat stuk bamboe *niet kletterend vallen* (aldaar bl. 8 r. 10 v. o.); ook *malot tunggarina* (lb., bl. 8, r. 6 v. o.) en *tunggarina malot* (lb., bl. 9 r. 23).

11°. *attóng* beteekent *voorzeker, voorwaar*, en duidt vaak een uitkomst aan, die in strijd is met 't geen vooraf gezegd is; b. v. *di-boto do, ninna, manopa bosikki, attóng inding hapé di-boto, hij zeide mijn ijzer te kunnen smeden,* maar *'t is gebleken dat hij het niet kan; attóng batu do, wel 't is immers steen,* en niet, zoo als gij beweert, een kostbaarheid; *attóng na paototo-hon* (§ 8) *do ho hapé, gij blijkt dus een bedrieger te zijn.* In dezen zin gaat het vaak tevens van *hapé* (17°.) vergezeld. —— Een enkele maal wordt het ook = *nijan* (5°.)in een hoofdzin geheel achteraan gebezigd, terwijl de bijzin met *atik* (§ 168) aanvangt; b. v. *atik songon i di-dok radja i sinabulna mangalo au, talu do au attóng, zoo de vorst aldus tegen mij zijn zaak had voorgedragen, dan zoude ik de verliezende partij geweest zijn.*

M. bezigt *antóng* oneindig vaker in den zin van *voorwaar!*; b. v. *na denggan antóng kapé tintinmón* (lb., bl. 284, o.), *deze uw ring is waarlijk fraai; olo antóng na denggan ma on bodikmunju on, ja! waarlijk dit is schoon, dit uwlieder geweer.* Verder begint men er een zin mede, waarmede men iemand iets beveelt of verlof geeft iets te doen, zoo hij reeds aan een ander bevel heeft voldaan; b. v. reeds hebben wij aan uw bevel, een buffel op te vangen, voldaan; zeide de geliefde slaaf van den vorst; *antóng anggi bunu kamú ma, welnu, dood hem dan, mijn lieve jongen!* (zie lb., bl. 149, r. 12, 14, 22 en 24).

D. bezigt *čntčng;* b. v. niettegenstaande al mijne moeite, *čntčng malot saut ku-kčndangi tinokor urang kaja idi, is het mij toch niet gelukt de vrouw van U. K. te beslapen* (lb., bl. 74, r. 17); er is, zeidet gij, een vermeerdering van die twee menschen onder, *čntčng ku-pčsulak si-mčnongkir mi čruk* enz., en *echter heb ik iemand naar beneden gezonden*, en die zegt, dat er geen verandering is.

Aanm. Het is waarschaanlijk dat *attóng* een bijvorm is van *tong*, zoodat het oorspronkelijk *vast, zeker*, beteekend heeft.

12°. *tung* stelt de mogelijkheid van 't geen gebeurt, en niet alleen een mogelijkheid, die van 't lot afhankelijk, maar ook die welke het van iemand's wil is. We kunnen het in 't eerste geval met ons *mogt*, en in 't tweede met ons *in staat zijn*, *'t hart hebben* wedergeven; b. v. *molo tung djuppa halak, zoo iemand het mogt vinden; molo tung dida halak, zoo een ander het mogt zien; molo tung di-bunu ho au, sai mago do ho, zoo gij 't hart hebt mij te dooden, zult ge zonder falen ongelukkig worden; molo tung maruppak di-taba hamuna* (lb., bl. 294, r. 1 v. o.), *zoo* de boom *door ulieden geveld, komt te vallen.* Het wordt vaak in een conditioneelen bijzin zonder conjunctie gebezigd; b. v. *tung sar sogot di si-anak ni namboru, indáng be tamasa au*, zoo *het mijn bruidegom tar ooren mogt komen, zal hij mij niet meer willen hebben; tung di-suru ho manaek au, unang ho olo, zoo hij U mogt bevelen mij te beklimmen, wil dan niet.* —— In ontkennende hoofdzinnen met *indá* veronderstelt het de mogelijkheid van 't tegengestelde van 't geen werkelijk 't geval is; b. v. *indá tung mangolu be ho, atikunang* [1] *na hu-taoar, gij zoudt niet meer in leven zijn, zoo ik u niet genezen had.* Waar geen bijzin volgt, ontkent *indá tung* slechts de mogelijkheid; b. v. *indá tung na lilu hita, wij kunnen niet verdwaald raken; indá tung na masuk be ibana tu tonga ni ha-*

[1] Zie § 10 en 163.

tpropas (lb., bl. 12 o.), *zij kan niet binnen de menigte gebragt worden* (d. i. zij kan, bij U vergeleken, niet eens middelmatig genoemd worden). Men bezigt *indá tung* daarom ook vaak, om iemand van een verkeerde meening, of wel ongegronde vrees af te brengen; *indá tung di-baen denggattu* (lb., aldaar), *het was niet zoozeer wegens mijn schoonheid* (gij moet niet denken, dat men met elkander twistte, omdat ik zoo schoon ben); *indá tung adóng di si na so djadi panganon* (lb., bl. 14), *er is niet iets daarin, dat niet mag gegeten worden* (stel u gerust, er zit niets schadelijks in). Vragender wijze bezigt men *indá tung*, om te kennen te geven, dat men niet hoopt, dat iets plaats heeft gehad; b. v. *indá tung di-pangan aili eme i, de evers hebben de rijst toch niet opgevreten?* (ik hoop toch niet, dat de evers enz.). Natuurlijk bezigt men *indada* in plaats van *indá*, zoo een substantief als praedikaat ontkend wordt; b. v. *indada tung na so olo au hundul* (lb., bl. 24, m.), *die niet wil zitten ben ik geenszins* (denk niet, dat het onwil is, dat ik niet ga zitten). —— Met *so* er voor maakt *tung* een negatieven imperatief, waardoor een verbod veiligheidshalve uitgesproken wordt, omdat men vreest, dat de overtreding er van mogelijk is; b. v. *so tung di-pabowa ho, vertel het toch niet over!* (ik vrees, dat gij het mogt oververtellen); *so tung di-pasijat ho tu ruma on, laat hem niet in deze huta binnen* (ik vrees, dat gij zoo dom zult wezen, hem binnen te laten); *so tung hona pisomí au, pas op dat ik niet door uw hakmes geraakt wordt.* Ook wordt *so tung* gebezigd, om de onmogelijkheid uit te doen komen; b. v. *so tung adóng halak na muba tu son, hier kan niemand andere gekomen zijn; so tung adóng haporusan tu balijan* (lb., bl. 169, r. 8), want *er is geen plaats, waar langs naar buiten gegaan kan worden* (want het is ons niet mogelijk naar buiten te ontsnappen). —— In zinnen met *bejasa* hebben we *tung* reeds boven (§ 133 op bl. 206) leeren kennen, als een woord, waarmede men naar de noodzakelijkheid vraagt, maar met dit vraagw. kan het ook in een vraag, die men uit bevreemding over de mogelijkheid doet, gebezigd worden; b. v. *bejasa ma ho tung margowar guru, hoe komt gij bij den naam van guru?* (Hoe is het mogelijk, dat gij den naam van *guru* hebt?). Met *adóng* (23°.) kan *tung* ook een vraag maken, waarin men zijn verwondering uitdrukt over iemand's meening, en hem van de ongegrondheid er van tracht te overtuigen; b. v. *adóng tung na mabijar au* (lb., bl. 14 m.), *ben ik dan bang?* (Ge moet niet denken, dat ik bang ben). —— In uitroepingen uit verbazing over de mogelijkheid, dat iemand iets zegt, denkt of doet; b. v. *tung*

ho, *nimmu*, *nappunasa* [1] (lb., bl. 286, m.), *gij*, *zegt gij*, *hebt er aanspraak op!* (hoe durft ge beweren, dat U die akker toekomt); *so tung tombal i boru-boru*, *alsof die alleen een vrouw was!* (hoe is het mogelijk dat gij over haar zoo spreekt, alsof zij de eenigste vrouw ter wereld was); de anderen, die even als ik het tegen u verloren hebben, hebt gij in uwe sopo gevangen gezet; *ija tung sasadau tu toru ni balatuk ni sopomón au di-bajakkon ho* (lb., bl. 69, r. 20), maar *ik alleen zet gij hier onder aan de trap van uwe sopo in 't blok!*

13°. *bejasa* (of *bowasa*; verkort *basa*) bet. *waarom?*, en wordt in vragen gebezigd, die men iemand uit bevreemding over zijne handelwijze (voorbeelden op bl. 205), of wel zich-zelf doet, door dat men iets ondervonden heeft, waarvan men zich geen verklaring weet te geven, wordende in dit laatste geval veelal *ma* er achter gebezigd; b. v. *bejasa ma indá hu-ida i* (lb., bl. 162, r. 18 v. o.), *waarom zoude ik het niet gezien hebben?* Hoewel een vraagwoord, heeft het vaak even als ons *hoe dat?* de beteekenis van *wel stellig!* Men vraagt den aangesprokene namentlijk, waarom hij 't zij een vraag doet, of een zekere meening koestert; b. v. op *attóng amáng indadong saut hamú tu onan* (*dus zijt gijlieden váartje niet naar de onan geweest*, dus is er van uwlieder gaan naar de onan niets gekomen), wordt geantwoord *bejasa ba indáng maronan do hami* (lb., bl. 59, o.), *hoe dat*, *moeder? wij zijn wèl naar de onan geweest* (hoe komt gij bij het denkbeeld, dat wij van de onan geen gebruik gemaakt hebben?). Van daar ook drukt het vragender wijs een bereidwilligheid uit; b. v. *bejasa indá hu-leon* (lb., bl. 59, r. 10 v. o.), *waarom zoude ik het niet geven?* (waarom denkt gij, dat ik het niet zoude willen geven?).

M. bezigt *bejasi* (lb., bl. 44 r. 19).

D. bezigt *kasa*.

Aanm. Uit *bejasa* naast *bowasa* blijkt het, dat het eigentlijk twee woorden zijn en dus *behá* of *bohá* + *asa*. Dat die afleiding heden niet meer gevoeld wordt, blijkt uit de mogelijkheid, dat er *ma* nog achter komen kan, want zoo men er *asa* nog in voelde, zoude dat niet kunnen, daar *ma* nimmer achter die conjunctie plaats kan nemen. De vorm in M. (*bejasi*) weet ik niet te verklaren. Misschien is *kasa* (D.) op dezelfde wijze uit *kade* + *asa* verbasterd.

14°. *namá* of *namaná* [2] is beperkend, even als bij ons *maar*, *slechts*;

[1] Zie boven bl. 251.

[2] In 't Wdb. gelieve men deze woorden bij elkander te zetten.

b. v. *sada namaná ulos nasida na tolu i, één slechts was 't kleed van hun drieën* (zij hadden met hun drieën slechts één kleed); *donók namaná tijan on*, het *is slechts weinig van hier verwijderd; hita na tolu namaná na so marutang* (lb., bl. 81, o.), *die niet verspeeld zijn, zijn wij drieën slechts; ija nung sun rabion ni halak nunga sun dohot tabaonna, matsinar namaná, toen 't weghakken* van klein hout op den akker, *en ook 't vellen* van 't geboomte daarop *afgeloopen* was, *en er niet meer was te doen, dan het* gehakte *drooy te laten worden.* Verder wordt het gebezigd waar men een wensch of begeerte tot iets beperkt, als 't geen waarmede men zich zal tevreden stellen; b. v. *unang tangis namaná ho, opdat gij maar niet schreit* (ik zal tevreden zijn, als gij maar niet schreit); *asalá midjur namá ho, mits gij maar naar beneden komt.* Verder om de noodzakelijkheid uit te drukken in iets onaangenaams te berusten; b. v. *matsadi nengél namá pinggol umbege sowarana i, zeer verdoofd slechts was het oor hoorende die stem van hem* (er was niets aan te doen, en men moest zich laten welgevallen, doof door hem geschreeuwd te worden); zoo ik niet binnen mag komen, hoe te doen! *tu ramba on namaná au marmalam* (lb., bl. 101 m.), *dat ik dan maar in deze wildernis ga vernachten!; anggo na mate i sori ni arina namá i mate di-baen musu ibana, wat den gesneuwelde betreft, het is maar zijn lot, dat hij door 's vijands hand sneeft.* Van daar ook, waar men als 't ware uit wanhoop een besluit neemt, door dat men niets anders er op weet en zich dus tot zekere handeling heeft te beperken; b. v. nadat hij alle middelen beproefd had zijn dochter en broeder's [1] zoon, die ongelukkiger wijs elkander hadden leeren kennen, met dat gevolg dat zij man en vrouw waren geworden, van elkander te brengen, zinde hij op middelen, en zeide *hudokkon namá nasida pulik huta, mamukka hutana mu nasida* (lb., bl. 48), *ik zal ze maar bevelen zich in een andere huta op te gaan houden, dat zij voor zich een andere huta maken! unang au namá di-baen ho baen djolmamu* (bl. 47, m.), *opdat ik maar niet door U tot uwe vrouw gemaakt worde.*

---

[1] De kinderen van een *broeder* gelden bij de Bataks voor eigen kinderen; van daar geen woord voor *neef* of *nicht*, zoo het *broeders* kinderen zijn, en evenmin voor *neef* en *nicht* (cousin en cousine), zoo het de betrekking aanduidt tusschen kinderen van *broeders* van elkaander; zoodat hiervoor ook *anggi, haha* en *iboto* in gebruik zijn.

M. bezigt ook *namá* maar vaker *nomá* en ook *domá* (Zuid); b. v. *djadi ulubalang balatung baletung nomá tinggal* (lb., bl. 94 m.), *zoodat slechts hèld B. B. overbleef; patu hamá ulang halong nomá tano rura panjabungan on* (lb., bl. 98, r. 1 v. o.), *onderwerpt ulieden, opdat dit landschap P maar niet ten verderve gebragt worde; mulak namá au tu laba an* (lb., bl. 5 o.), *dat ik maar naar die kamferloods daar terugkeere; ku-ondjap namá santjogot* (lb., bl. 6 o.), *ik zal morgen* op die persoon *maar op de loer gaan liggen*. Verder wordt het met *djolo* gebruikt in een uitnoodiging; *ta-ulahi nomá djolo tu si-adji* u. m. (lb., bl. 46 b.), *laat ons maar terugkeeren tot Vorst M. M.* (laten wij de draad van 't verhaal weder opnemen met enz.). Ter versterking van een gelijkenis; b. v. *suwangkon banting nagowan anak domá* (lb., bl. 113 r. 1 v. o.), *gelijk een banting, die zijn jong verloren heeft, slechts* was vorst T. d. L. op 't slagveld.

D. bezigt *nari*; b. v. *iba-ibandene mangan nari ngo aku* (lb., bl. 99 b.), *ik ben slechts 't overblijfsel van uw maal; sèmbungku nari ngo si-tading sangkit i binangun idi* (aldaar o.), *mijn kuisel slechts is 't geen overgebleven is aan de kuispaal gekaakt; ulang so djumpa nari ngo si-kipangan anakku idi* (lb), bl. 161, o.), *als maar gevangen wordt, die mijn zoon heeft opgegeten; pèmuwatku nari ngo kusonku bai inang* (lb.. bl. 141, r. 15), *mijn middel* die dieren *te nemen slechts heb ik bij Moeder te bevragen; ulang i-buwat kene nari ngo bukbukku idi molih baindene* (lb., bl. 145, r. 13), *opdat gij maar niet mijn vederen tot U terug neemt*. Verder = *tekè* (T.) bij 't nemen van een besluit (§ 164); b. v. *ku-garangi nari ngo* (lb., bl. 146, r. v. o.), *kom! laat ik er naar toe kruipen* opdat ik zie wat in dat nest is. Verder achter een praedikatieve bepaling (zie onder 9°.), en om een superlatief uit te drukken (boven, bl. 123).

15°. *lejatni* (bijvormen: *lajakni* en *lejapni*[1]) beteekent *naar 't schijnt*. Het drukt ook ons *moeten*, als modaal werkw., uit, waar wij het bezigen om naar 't geen we vernomen of bemerkt hebben oordeelende, iets

[1] Daar 't Sub-T. nu en dan (zie § 17) 't echt-T. in de uitspraak volgt, zoo konde *lajak* (22°.) wel uit 't Maleisch overgenomen zijn. Dit *lajak* treedt als praedikaat op, en *lejatni* zoude dus te verklaren zijn als eigentlijk een substantief te zijn, dat door *ni*, een oudere vorm van 't pronominaal aanh. *na* (bl. 29, *Aanm.* 2), bepaald is; zoodat men het letterlijk kan vertalen met *de waarschijnlijkheid er van*, wat als adverbiale bepaling van een zin optredende de beteekenis van *moeten* of *schijnen* heeft gekregen. Dit is waarschijnlijk door 't gebruik van *rupa* (bl. 305) en *rupana*. Zoo 't woord oospronkelijk Maleisch is, dan moet het blijkens dat *ni* zeer oud zijn.

voor waarschijnlijk te achten; b. v. *na beguon ma aek on leatni, dit water moet beheksl zijn* (dit water moet, naar 't geen ik heb opgemerkt te oordeelen, beheksl zijn); *indada djolma lejatni pangulám* (lb., bl. 807, m.), *Uwe veldarbeiders schijnen geen menschen te zijn* (naar wij vernomen hebben te oordeelen, moeten uwe arbeiders geen menschen zijn); *songon i ma lejatni soro ni arina* (lb., bl. 61 b. en m.), *aldus schijnt zijn lot te zijn; horbo ni begu do lejatni* (lb., bl. 71 m.), *het moeten buffels van geesten zijn; olo ba indng anggo dahahang i magigi do kapé marnida* (§ 161) *au di-baen sijaper hunik i au lejatni, si-appudanna i do hatsa mallomo ni roha tu au lejatni helé indng, zoo moeder! Mijn oudere broeder is het dus die mij haat, hoogstwaarschijnlijk omdat ik een hunik-sprinkhaan ben, de jongste slechts schijnt mij genegen te zijn, is het niet moeder? indadong mabijar ho lejatni mida djala ni radja i, gij schijnt voor 't net van den vorst niet bevreesd te zijn; si-burdjúm do lejatni hahng na maninggalkon au, mij te verlaten, schijnt u ernst te zijn broeder!* — Slechts in vragen heeft het de beteekenis van *laning* (§ 6°.).

M. bezigt *naknggi, laknggi* of *lakni;* b. v. *na mora do on naknggi* (lb., bl. 34, r. 5 v. o.), *dit moet een verstelijk persoonaadje zijn.* —— In dringende vragen (bl. 287); b. v. *tu dija ho naknggi* (lb., bl. 187, r. 3 v. o.), *werwaarts zijt gij toch* zoo lang geweest; *ise i siadosanmunju i naknggi* (lb., bl. 121, r. 10), *wie is die toch, die broeder van u?*

D. bezigt *lakna;* b. v. *i mo lakna begu bapa* (lb., bl. 283, o.), *dat moet Vader's geest zijn* (dat schijnt Vader's geest te zijn); *lot mo lakna kbbljarčn* (lb., bl. 203, r. 4), *iets te vreesen moet er zijn.*

16°. *naing* of *naeng*, dat als werkwoord *willen* beteekent, en tevens de toekomst uitdrukt, wordt vaak als een adverbiale bepaling gebezigd, die we wedergeven kunnen met *naar uwen wil, volgens uwe begeerte;* b. v. *molo naing mangolu anggimí patulngom ma udjung ni horismí tu babana i* (lb., bl. 95, m.), *zoo uw jongere broeder zal leven, steek hem dan de punt van uwe kris in den mond* (boven bl. 226), d. i. zoo ge wilt, dat uw jongere broeder leeft, enz.; *molo naing malum sahittón, buwat ma di au* (lb., bl. 114 m.), *zoo gij wilt, dat deze mijn kwaal geneest, bezorg mij dan* enz.; *molo naeng unang ku-pangan ho, bowan na au tu gindjang* (lb., bl. 140, r. 6 v. o.), *zoo ge wilt, dat ik U* niet *zal opeten, breng mij dan naar boven; molo naing di ho deba, zoo gij er iets van hebben wilt* (zoo een gedeelte er van aan U zal zijn); *molo naing sai ruar mas na uli tian tambon ni bijang inon* (lb., bl. 222, r. 2), *zoo gij*

wilt, dat steeds fraai goud uit den aarde van dien hond komt, enz. Dit *naing* en andere *willen* beteekenende woorden, zoo als b. v. *sijol*, slaan in passive uitdrukkingen, altijd op den agens; b. v. *naing di-boto, het wil door hem geweten worden* (hij wil het weten); *aha sijol panganommu, wat wil uw te eten iets zijn?* (wat verlangt gij te eten?). —— Geheel achteraan bezigt men *naing* in een vraag, die men iemand doet in de veronderstelling, dat hij misschien er geen antwoord op weet te geven; b. v. *surat ni panappuki on naing, dit is een geschrift over 't wichelen met een citroen; zou het niet zoo zijn?*

Aanm. Misschien is *unnaing* (zie boven, bl. 276) van dit *naing* een comparatieve vorm, en ook *ulaing* (6°.), waarnaast ook *ulaing* gebezigd wordt, hiermede in verband te brengen. Diergelijke geen begrip voorstellende woorden met zekerheid af te leiden is tot nog toe een onmogelijkheid.

M. bezigt *gijot;* b. v. *di-baen gijot di au i* (lb., bl. 248, o.), *omdat ik dien wil hebben.* Maar het heeft hier doorgaans de beteekenis van *begeeren;* b. v. *muda na gijot ija dibotongki, denggán ma i* (lb., bl. 239, r. 10), *zoo hij mijn zuster begeert te hebben,* dan is *het goed.*

D. bezigt ook *naing* (bl. 34, C.), maar voegt er dikwijls *katemu* achter, zoo het op den aangesprokene slaat; b. v. *muda naing katemu mĕrijan tanoh si-ni-pungkahmu idi* (lb., bl. 14, r. 16 v. o.), *zoo ge wilt, dat de aarde, die gij hebt gevormd, bewoond wordt* (vgl. ook lb., bl. 1, r. 10). —— Wat betreft *ĕnggeut* [1], het wordt meer gebezigd in den zin van *willig zijn* iets te doen; b. v. *muda malot ĕnggeut naposomu idi mĕndĕngani kami* (lb., bl. 15, r. 4 v. o.), *zoo uw dienaar ons geen gezelschap wil komen houden,* enz. (vgl. lb., bl. 16, r. 5 en 7).

17°. *hapé* (bijvormen: *hapea, hapenga, hapean, hapengan, hapengani* en *hapengamikkon*) komt vrij goed overeen met ons *dus* en *dan* in zinnen, waarin we een overtuiging uitspreken, die 't gevolg is van een waarneming; b. v. *aek parsalinan ma on hapé, dit moet dus de gedaanteverwisseling-rivier zijn;* na 't zien van 't spoor zeide hij *tu son do hapé di-bowan, hij heeft hem dus herwaarts gebragt;* toen haar man haar gezegd had, wat die groene dingen waren, zeide zij *asa gadong ma hapé gowarna* (lb., bl. 44, r. 17), *dan is dus de naam er van "gadong."* Het wordt voorts vaak in een bijzin gebezigd, om den inhoud hiervan tegen dien van den voorafgaanden zin te stellen; zoodat het dan tevens

[1] Zie bl. 37, J. II, en 38, V. *a.*

de beteekenis van een adversatieve conjunctie heeft, en wij het met *maar werkelijk* moeten wedergeven; b. v. *di-agam djolma, hapé begu do* (lb., bl. 850.), *hij dacht dat het een mensch was, maar werkelijk was het een geest; hapé ho do* (§ 147, bl. 234), *maar ik zie, dat gij het zijt; di-agam halak na ro martaban hutana i, ba dida ma si-adji pamasa hapé* (lb., bl. 57 m.), *hij dacht dat het lieden waren die zijn huta kwamen innemen, maar hij zag daarentegen A. P.* Dezelfde adversatieve beteekenis heeft het in een tweeden conditionelen bijzin, die in tegenstelling van den eerste gebezigd wordt; b. v. zoo gij het over u verkrijgen kunt mij te dooden vader! dan zult gij zonder twijfel ongelukkig worden, *hapé molo di-pangolu ho do au, sai gabe do ho, maar zoo gij mij daarentegen in het leven laat, zult gij zonder falen gezegend zijn.* Achter een substantief, of als zoodanig optredend voornaamwoord, zet men het vaak om er op te drukken als op iets, waarop men de aandacht wenscht te vestigen; b. v. *asa radja i ma hapé na mardjolmahon* enz., *het was gemelde vorst dus, die tot vrouw had* enz.; *asa i ma hapé ina ni radjatta, die dus was de moeder van Vorst* enz. Dit gebruik verklare men uit de gewoonte der Bataksche schrijvers, nu en dan de toehoorders sprekende in te voeren (van daar ook in de *poda* zoo dikwijls *olo ma gurú, ja, wel meester!*). —— In een uitroeping die met *tung* (12°.) aanvangt, vindt men het ook gebezigd, om de overtuiging uit te drukken, waartoe de spreker door de werkelijkheid is gebragt; b. v. *tung si-buwat-buwat pinggan mau hapé* (lb., bl. 125, o.), *alsof ik niets anders dan een bordehaler was!* (Ik had niet gedacht, dat men mij voor borde-haler zoude durven gebruiken, maar ik zie, dat men het toch doet).

M. bezigt alleen *hapé* en *hapengan;* b. v. toen hij de Prinses S. d. m. gezien had, zeide hij bij zich zelf *i ma hapengan boru ni begu i* (lb., bl. 36, r. 15 v. o.), *dat is dus de dochter van den geest.*

D. bezigt *këpekën;* b. v. *malot këpekën tuhu* (lb., bl. 23, r. 16 v. o.), wat gij gezegd hebt *blijkt dus niet waar te zijn* (vgl. aldaar r. 5 v. o.).

18°. *sahat* [1] wordt vaak gebezigd ter uitdrukking van een volmaakt verleden tijd in bijzinnen met *dung* (bl. 276); b. v. *dung sahat hundul ibana, toen hij gezeten was* (toen hij plaats genomen had); *dung sahat*

[1] Over de beteekenis van dit woord, als werkwoord, zie Wdb.; aldaar is vergeten *butuha hasahatan* (*de buik, waar* 't eten *aankomt*), *maag.*

ibana ro di hutana i (lb., bl. 24, r. 4), *toen hij in zijn kuta was aangekomen*. Met *ro* (*komen*) en een praepositie, beteekent het, even als ook *tolhas* (lb., bl. 107, r. 18 v. o.), *aankomen aan* (§ 155). Het wordt verder dikwijls gebezigd om een toestand, plaats of graad als iets, dat bereikt is, voor te stellen, en zoo ook vóór een telwoord, om aan te duiden, dat de daardoor voorgestelde hoeveelheid bereikt is; b. v. *sahat pitu noli* (lb., bl. 60, r. 4 v. o.), *tot zeven maal; sahat marsijang* (lb., bl. 29, r. 7), *tot mager wordens toe* (boven, bl. 273, n. 3). Op dezelfde wijze bezigt men

sanga; b. v. *sanga pitu noli* (lb., bl. 61, r. 10); *unang sanga hami marmusu hu-sukkun hami ma* (lb., bl. 290, r. 7 v. o.), *opdat het niet tot een oorlog onder ons kome, laten wij* den sombaon enz. *ondervragen; na lebanna i indadong sanga lodja au di-baen mangalo nasida; ijanggo ho sanga lodja au hu-ahap mangalo ho* (lb., bl. 69, r. 15), *de anderen, zij hebben mij niet tegen hen tot vermoeid zijn toe doen spelen, maar gij, ik heb tegen U, gevoel ik, tot vermoeid wordens toe gespeeld* (de anderen hebben mij geen moeite gekost, maar gij wèl); vgl. ook lb., bl. 75. Na het te voren gezegde (bl. 273) behoeft niet opgemerkt te worden, dat zoowel *sahat* als *sanga* in de juist aangehaalde voorbeelden werkw. zijn, die wij met een bijwoord of adverbiale bepaling moeten weder geven; zoo is b. v. *sahat pitu noli* (*aangekomen zijn zeven malen*) eigentlijk een zin, die als adverbiale bepaling optreedt. — Verder bezigt men

sappe om een bereikt bedrag of duur aan te duiden, en plaatst het als praedikaat, dat wij door een adverbiale bepaling moeten wedergeven, terwijl 't werkwoord als attribuut optreedt (vgl. boven bl. 193); b. v. *sappe ma nasida tolu bulan na mardalan i, zij waren tot drie maanden, die reisden* (zij reisden tot drie maanden lang.) —— Om aan te duiden, dat de voorgestelde handeling doorgaat, bezigt men

saut, terwijl 't tegengestelde door *sundat* wordt uitgedrukt; b. v. *djadi saut ma nasida mardalan* (lb., bl. 138, r. 14), *zoodat zij doorgingen met loopen* (zoodat hun reizen doorging). —— Al de hier behandelde woorden kunnen, zoo als men ziet, door een subst., dat als subject optreedt, van het door hen bepaalde werkw. gescheiden worden, want *saut mardalan* b. v. kan men als twee bij elkander geplaatste werkw. opvatten, die wij slechts gebrekkig kunnen wedergeven met *doorreizen*.

M. bezigt *lopus*, *tibo* enz. = *sahat* (lb., bl. 194, o., 133, o.), *djabat* = *saut* (lb., bl. 48, o.), maar *sanga* in een andere beteekenis (bl. 234).

D. bezigt *sok* = *sahat*, maar zonder *rok* (= *ro*), en meestal met *mi* (§ 159); b. v. *kintja sok ija mi kutana* (lb., bl. 153, r. 13 v. o.) = *dung sahat ibana ro di kutana*. Verder *tulus*, dat ook Dair. sub-T. is, = *saat*, en *sondat* = *sundat* (bl. 38, V).

19°. *ai*, dat ook als conjunctie optreedt (§ 163), wordt geheel vooraan geplaatst, en leidt een *onechte vraag* in, waarin men zijn bevreemding uitdrukt over iemand's bewering of handelwijze, omdat men 't tegengestelde verwacht had. Wij drukken 't zelfde uit door *immers niet* of door *dan*, zoo de zin vragende is; b. v. *ai hu-dok tu ho, ik wijt het u immers niet* of *verwijt ik het u dan?* (hoe komt gij er bij te denken, dat ik het u verwijt?); *ai indadong di-sejat ho rahot-rahot ni patna i* (lb., bl. 52 m.), *hebt ge dan zijn kniespieren niet doorgesneden?* (Andere voorbeelden zie onder 't woord in 't Wdb.). Verder leidt *ai* een vraag in, omdat men het te voren gezegde niet begrijpt; b. v. *ai behá parhalak ni hahamí* (lb., bl. 152, r. 4 v. o.), *hoedanig is dan 't voorkomen van uw ouderen broeder?* (hoe ziet hij er dan uit?); *ai aha do lejatni na tinubuhommí* (lb., bl. 4), *wat is dan wat gij gebaard hebt?*

20°. *atík*, dat ook als conjunctie optreedt (§ 163), beteekent *misschien;* b. v. *atík na lupau di rupana* (lb., bl. 157, r. 1 v. o.), *misschien heb ik zijn voorkomen vergeten; atík así do rohana* (aanhaling in § 148, 4°.); *atík adóng marsahit di huta ni amatta i, misschien is er iemand ziek in mijn vader's huta* (er mogt in mijn vader's huta een zieke zijn). Wij moeten het soms wedergeven met *wie weet, hoe;* b. v. *atík na sadija dao nari hutatta i* (lb., bl. 115, b.), *wie weet hoe ver nog die huta van u is.*

M. bezigt *betak;* b. v. *betak tutú na ni-dok mi huting i* (lb., bl. 34, b.), *misschien is 't geen de kat zegt waar.*

D. bezigt *tah* (bl. 234) ook = *atík*.

21°. *malám* [1] (ook: *balám*, bl. 68, VIII) drukt een vermeerdering van graad uit, en is niet alleen ons *meer en meer, des te meer*, maar ook *ondanks dat, en toch;* b. v. laat ons gaan! wie weet, hoe ver die huta van u nog van hier gelegen is *ari malám potang* (lb., bl. 105, r. 16), en *de dag wordt meer en meer duister; unang pinonggolan unang malám rodóp* (lb., bl. 138, o.), *worde het niet van een stuk ontdaan, opdat het niet*

[1] In Dairisch sub-T. bezigt men *makin* (zie alhier in D.).

nog lager reike; malám madungdung ma bulu i (lb., bl. 140, b.), *de bamboe zakte meer en meer; nunga balám matuwa pamatakku dohot pamatang ninamón* (lb., bl. 55, r. 13 v. o.), *mijn ligchaam en dat van uwe moeder hier wordt meer en meer oud* (wij worden zoetjes aan oud); toen men van binnen de huta de poortgrendels ter sluiting had ingehamerd, zeide de vorst, die buiten was, *bejasa malám ratsangommuna harbangan on* (lb., bl. 134, m.), *waarom moet gijlieden deze poort ondanks* mijn verzoek binnen te mogen komen *grendelen?; malám ro ursa i* (aanhaling in 't Wdb.), *deeniettegenstaande dat naderde het hert* de zaaijers.

M. bezigt *mur* (voorbeeld, zie boven bl. 240, en lb., bl. 50).

D. bezigt *makin* (lb., bl. 12, r. 5 en 7 v. o.; 21, r. 11; 118, r. 14; 280, r. 15).

22°. *ra*, dat eigentlijk *willen* beteekent, maar met deze beteekenis meer in M. gebruikelijk is, komt dikwijls in hoofdzinnen voor, om de toekomstige waarschijnlijkheid van 't geen 't praedikaat voorstelt uit te drukken; b. v. zoo gij dat reeds genomen zult hebben, *ra tung malum sahittón* (lb., bl. 140, o.), *dan zal deze mijne kwaal naar alle waarschijnlijkheid kunnen genezen;* zoo gij dat reeds genomen hebt, om door mij gegeten te worden, *ra tubu ma na di dalom laut* (lb., bl. 116, r. 13), *dan zal die in de zee is, naar alle waarschijnlijkheid geboren worden; sittap pittu borngin nari ra midjur ma nasida* (lb., bl. 103, b.), *binnen een week nog zullen zij naar alle waarschijnlijkheid naar beneden komen; indang be ra tardjuwa ni-dokmí* (lb., bl. 221, m.), *dan zal wat ge gezegd hebt niet meer kunnen tegengestreefd worden* (dan zal er geen kans meer zijn, niet zoo als gij zegt te doen). In *vragende zinnen* bezigt men echter

olo; b. v. *indá olo ma hami monang olo ma si-djonaha talu, is het niet waarschijnlijk dat wij zullen overwinnen*, en *Dj. overwonnen worden? behá do olo do sondot gora on hataommuna, hoe is het? zal deze twistaangelegenheid, door U besproken, kans hebben, ten einde gebragt te worden?* In deze gevallen kan men ook tevens

toppa gebruiken; b. v. *behá do gora on toppa olo do sondot hataommuna, hoe is het met deze twist-aangelegenheid gelegen? zal zij waarschijnlijk door U geëindigd worden?* Verder bezigt men

tumaram, dat ook in affirmatieve zinnen optreedt; b. v. *behá do tumaram do sondot gora on hataommuna?;* en *tumáram dapot hita do i ro-*

hakku (lb., bl. 103, b.), *naar mijn gevoelen zullen wij het waarschijnlijk kunnen krijgen.* Ook bezigt men

rupa; aha ma pabowaokku i di ho sowada rupa tarpauli (lb., bl. 105, m.), *wat behoef ik u dat te zeggen?* want *het is naar alle waarschijnlijkheid niet te verhelpen.* Over *rupani* en *rupana* (D.) zie Wdb. —— Om van iets te zeggen, dat het niet anders konde gebeuren, bezigt men

patut; b. v. *patut ma ho talu di-baen, het is me geen wonder, dat gij door hem overwonnen zijt.* Dit *patut* is wel van Maleischen oorsprong, zoodat men liever

lajak (of *leak* [1]) en *lajap* (of *leap* [1]) bezigt (zie de voorbeelden in 't Wdb., bl. 472 en 492, en lb. III, bl. 240, r. 19, en vergelijk noot boven op bl. 298). Om *onwaarschijnlijkheid* uit te drukken bezigt men

tagamon met een negatie (*niet te verwachten, niet te denken* is het); b. v. zoo ik en mijn broeder steeds te zamen blijven, *indadong tagamon djuppa hami pidong na maló marhata-hata* (lb., bl. 66, b.), *zullen wij denkelijk geen vogel, die praten kan, kunnen aantreffen;* toen Djonaha hoorde, dat de zaak van die beelden was uitgemaakt; *indaong tagamon margora be ibana di rohana ala ni gana-gana inon* (lb., bl. 313, r. 4), en *hij dacht, naar alle waarschijnlijkheid niet meer wegens die beelden te moeten oorlog voeren,* nam hij enz.

23°. *adóng.* De onbepaaldheid, die aan 't gebruik van dit woord verbonden is (bl. 238), schijnt wel de reden te zijn, dat het ook als een vraagwoord kan optreden, dat wij niet kunnen wedergeven. Het leidt vaak een vragenden hoofdzin in, zoo de voorgaande bijzin een voorwaarde of veronderstelling inhoudt; b. v. *atihunang di-pabowa hamuna adóng binoto* (lb., bl. 2, r. 14), *zoo gij het niet gezegd hadt, zoude het dan geweten zijn?; molo buwatommu ate-atekki, adóng au mandjuwa* (lb., bl. 118, m.), *zoo gij mijn hart volstrekt wilt nemen, verzet ik mij er dan tegen?; molo nunga songon i di-dok ho, adóng djuwakonokku, zoo gij aldus gezegd hebt, is het dan door mij te weigeren;* nog een voorbeeld zie boven bl. 285, r. 7. —— Met *tung* hebben wij het reeds boven (bl. 295, onder) gehad (vgl. lb., bl. 169, r. 19). Zoo als men ziet, heeft zulk een vraag een bevestigende bedoeling, zoodat men 't zij bereidwilligheid er mede uitdrukt, 't zij vragender wijs de werkelijkheid wil doen uitkomen. Verder wordt het ook in een vraag gebezigd, die niet van een voorwaarde of onderstelling afhankelijk is, en slaat dan op de onzekerheid, waarin de spre-

[1] Zie § 17.

ker omtrent 't ja of neen verkeert; b. v. *adóng do ho margadis dekke, verkoopt gij bij geval visch? ise adóng margadis dekke isi ni huta on, wie der bewoners van deze huta verkoopt bij geval visch?* —— In een ontkenning wordt het gebezigd, om met nadruk de onmogelijkheid uit te doen komen; b. v. *sowadadóng tarpatomu* (boven bl. 181), want *het is bij geen mogelijkheid bij elkander te krijgen.* —— Het kan om op een klein getal den nadruk te leggen, ook van een negatie gescheiden worden; b. v. *so marmanuk sada hami adóng, sowada marbabi sada hami adóng* (lb., bl. 203, r. 7 v. o.), *want wij hebben geen kippen, zelfs niet een*, en *wij hebben ook geen varkens, zelfs niet één.* —— Met *na* er voor, kan het een conditionelen zin inleiden; b. v. *nadóng si-dokonon barang di ulang gararon barang di singir tungguon* (lb., bl. 252, m.), *zoo er iets te bespreken is, 't zij omtrent een te betalen schuld, 't zij omtrent een creditum, op de betaling waarvan aan te dringen is.* —— Vóór een getal wordt het zelden gebezigd; een voorbeeld is *di-djudjur ma ari na uli adóng pitu borngin nari asa djuppa ari na uli* (lb., bl. 59, r. 3 v. o.), *zij sochten* op de wicheltabel *naar een gunstigen dag, zeven etmalen nog zouden er moeten zijn voor de gunstige dag gevonden werd*, waarop zij enz. —— Zoo in twee op elkander volgende zinnen *adóng* optreedt, stelt het onbepaalde personen tegen elkander over; b. v. *adóng na ro adóng na lao, de een kwam en de ander ging* (letterlijk: *er waren die kwamen, er waren die gingen*).

M. bezigt *adóng* dikwijls gelijk *sappe* (18°.); b. v. *adóng ma ija sa-bulan na mardalan i* (lb., bl. 48, r. 11 v. o.), *toen hij gedurende een maand had gereisd* (of liever *ongeveer een maand*); vgl. ook lb., bl. 49, r. 9 en 13; 277, r. 4; 272, r. 3. —— Voorts in een vraag zelfs vóór een vraagwoord; *adóng bija ning ija mandokon ho* (lb., bl. 139, r. 2), *hoedanig was zijn zeggen tot u?; adóng dida hamú badjungku* (lb., bl. 38, r. 3), *hebt gijlieden bij geval mijn huis gezien?* (vgl. aldaar, bl. 271, r. 18, 182, r. 8 v. o., 252, r. 3.) —— *adóng na mangaleken gogo adóng na mangaleken hobol* (lb., bl. 48, m.), *de een gaf* hem *kracht, de andere onkwetsbaarheid*, enz.

D. bezigt in vragen meestal *nola*, dat eigentlijk *weder, wederom* beteekent, achter 't praedikaat; b. v. *zoo gij denkt, dat het door mij vaartje! zonder moeite kan gedaan worden, mŭkangke nola aku* (lb., bl. 240, r. 2), *zoude ik*, door U om bijstand aangeroepen, *dan onwillig zijn?*; indien er, zegt gij, gegaan moet worden om dat er iets te halen is O onze vorst! *mŭndokkŏn somada ŭnggeut nola kami sintŏrŏm ena* (lb., bl. 115, m.), *souden wij, de menigte hier*,

(uwe onderdanen) *dan onsen onwil betuigen?* (vgl. lb., bl. 51, r. 5); zoo gij ons zegt uw zoon te gaan zoeken *mada nola kami ĕnggeut i-arahkĕn kono* (lb., bl. 156, r. 3 v. o.), *zouden wij, door U uitgenoodigd, dan niet willig zijn?* — Dit *nola* wordt wijders ook met vraagwoorden gebezigd, en drukt dan tevens de toekomst uit; b. v. zoo dat door u gegeven eten op is, *kade nola mo ku-pangan kami* (lb., bl. 19, m.), *wat zullen wij dan eten?;* zoo het waar is dat gij gezien hebt, dat mijn man door een knip van menschen is gestorven, *ise nola dĕnganku mĕnggĕluhi dukakku ena* (lb., bl. 190 o.), *wie zal dan met mij deze mijn kinderen verzorgen?* Zoo ook achter een vraagwoord, wanneer men naar de reden of aanleiding vraagt van 't geen in den volgenden zin, met *asa* aanvangende, vermeld wordt; b. v. *kade nola alé si-ku-bahankĕn gĕrar, asa roh nola kene kĕrina* (lb., bl. 184, b.), *wat is de reden O gij, voor wie ik een naam heb gemaakt, dat* gij *allen weder komt?* Achter een als subject om den nadruk voorop staand substantief; b. v. *daběru idi nola mo ku-elek-elek* (lb., bl. 29 m.), *die vrouw dan worde door mij overgehaald.* Verder om een tegenstelling uit te drukken, zoodat wij het met *en toch* moeten wedergeven; b. v. Guru Mĕrtuwah heeft U de vrijheid gegeven opdat gij niet sterven zoudt, *naing nola, nimu, i-bunuh kono* (lb., bl. 172, r. 6), *en toch wilt ge hem, zegt ge, dooden;* wat ik tot u sprak was goed gemeend, en daarbij heb ik u den palmwijn te drinken gegeven, *mentĕr nola ngo aku i-pĕbijang-bijang kono* (lb., bl. 180, o.), *en toch maakt ge mij terstond voor een hond uit* (en toch overlaadt gij mij met scheldwoorden). In een concessiven voorzin te gelijk met *pe;* b. v. *mate nola pe aku i-bakin kene si-ĕnĕm kalak idi, sora inangta ngo ku-dĕngkoh mĕndokkĕn mukai pentu bagas ena* (lb., bl. 108, r. 2), *al moet ik door u zessen gedood worden, het is toch de stem van onze moeder, die ik hoor zeggen, de deur van dit huis voor haar te openen; katĕra nola pe nimu alé baé, bangku ngo djĕlmamu idi, asa djadi* (lb., bl. 28, r. 2 v. o.), *hoe gij ook zegt kameraad! aan mij moet uwe vrouw toch zijn voor het goed is* (vgl. aldaar bl. 29, r. 2). Zoo ook met *ena*, waar T. slechts *on pe* (§ 143) bezigen zoude; b. v. *ena nola pe asa tĕridah* (lb., bl. 24, r. 3 v. o.), *nu eerst is het, dat het gezien wordt.* —— En eindelijk bezigt men *nola* in de gevallen waar T. en M. *ro* (24°.) bezigen; b. v. *mongkam nola inangna idi* (lb., bl. 142, r. 4), *daarop sprak zijne moeder* (vgl. aldaar, r. 17). Hier slaat het op de beurt die iemand na een ander vervult (toen sprak zijne moeder *op hare beurt*); zoo ook op bl. 28, r. 9 v. o. van 't lb. (gij hebt nu reeds langen tijd bij die vrouw geslapen, *rĕbakkĕn aku nola mo lĕbekĕn mĕdĕm, dat zij nu ook eens bij mij slapet*). —— Overigens bezigt men hier *lot* even als *adóng* in T. en M.; b. v. *lot ija deba si-mĕrkaju, lot ija deba mĕmukpuk edjuk, lot ija deba si-kikĕtang* (lb., bl. 52,

r. 14 v. o.), *sommigen hunner haalden hout, anderen idjuk, anderen weder rotting.*

24°. *ro*, dat eigentlijk *komen* beteekent, wordt dikwijls gebezigd, om een ander dan een pas vermeld persoon sprekende of handelende op te voeren, zoodat wij het met *daarop*, *hij nu* enz., hebben weder te geven; b. v. toen weende hij steeds, *ro ma boru ni radja i*, *di-bege ma sai*[1] *marungut-ungut* (lb., bl. 30, r. 3), *de prinses kwam en hoorde een deunend geluid maken* (de princes nu hoorde enz.; zie ook een voorbeeld boven op bl. 284, r. 14 en lb., bl. 230, r. 2). —— Dit *ro* kan met zijn eigentlijke beteekenis optredende, nog vóór de praepozitie *di* herhaald worden; b. v. *ija ro do hita ro di ruma, zoo wij te huis gekomen zijn.* Meestal echter bezigt men *sahat* en dan *ro* vóór de praepozitie (bl. 302).

M. Hier is 't gebruik van *ro* vooral bij 't sprekende opvoeren van een ander persoon zeer frequent (zie lb., bl. 3, r. 19, 18, 16, 14 en 12 v. o, bl. 20 r. 1 en 4); van daar *djadi marlidung musé ma* (met een volgend subject, en de woorden, die hij spreekt) = *ro ma* (vgl. lb., bl. 237, r. 2 met bl. 239, r. 18).

D. bezigt *nola* (zie boven, bl. 155), en zelden *roh* (een voorbeeld, lb., bl. 179, r. 9 v. o.).

25°. *huhút* drukt *gelijktijdigheid* uit; b. v. *marende ibana huhút mardalan, hij zong al loopende* (andere voorbeelden zie in 't Wdb. en lb., bl. 221, r. 8 v. o.; bl. 224, r. 5 v. o.).

D. bezigt *ninana* (zie Wdb. en lb., bl. 108, r. 8). Ook *gahgah* (zie Wdb.) maar in een volgenden zin vóór 't subject; b. v. *asa i-andjaki mo kunukčn gahgah ija mčmčdili* (lb., bl. 178, r. 13 v. o.), *daarop omhuppelden zij den tijger, en te gelijker tijd losten zij hunne geweren.*

26°. *maon* drukt een hooge waarschijnlijkheid in de toekomst uit; b. v. tel uit de sp. matten en 't fraaije goud opdat wij spoedig nu naar onze huta terugkeeren, *botari*[2] *hami maon daó hutanami* (lb., bl. 218, r. 12 v. o.), *we zullen door den avond overvallen worden*, en *onze huta is verafgelegen; atik behá ma talu hula-hulatta i di gora i, maila hita maon, zoo soms onze verwanten in die aangelegenheid 't onderspit delven, zullen wij gewis ons moeten schamen.*

[1] Zie boven bl. 281, *a.* onder.

[2] In plaats van *habotan ari* (zie § 112).

27°. *hanuhon* schijnt een Dairisme te zijn (vgl. D. hieronder), en wordt in goed Tobasch zelden, en nooit in M. gebezigd.

D. heeft *kunukĕn*, dat dikwijls achter 't praedikaat en *mo* (= *ma* in T.) gebezigd wordt in zinnen, waarin van een gebeurd iets gesproken wordt. Naar den vorm te oordeelen schijnt het een imperatief te zijn, zoodat wij het letterlijk kunnen wedergeven met *geloof het* (zeggen de verhalers). Men bezigt ook *kunu*, dat *zegt men* schijnt te beteekenen (zie Wdb. en lb., bl. 179, r. 10, bl. 140, r. 9, bl. 153, r. 9).

De in de vorige § behandelde woorden treden, op een paar uitzon- § 158*
deringen na als 22°., 23°. en 24°., nooit als praedikaat op, en verdienen dus eerder den naam van *bijwoorden*, dan de woorden die wij met een bijwoord zouden vertalen (§ 155). —— Het is niet overbodig hier de aandacht te vestigen op de wijze, waarop men den tijd uitdrukt. Zoo er namentlijk geen bijwoord van tijd, zoo als b. v. *sogot* (zie boven, bl. 286, r. 4 v. o.), in een zin optreedt, dan moet men den tijd opmaken, 't zij uit 't verband, 't zij uit de verhouding van den bij- tot den hoofdzin (zie ook § 165). Den *verleden tijd* drukt men niet alleen door 't demonstratieve voornw. *i* (§ 144), maar vaak ook door voorplaatsing van 't voornaamwoord *na* uit (zie voorbeelden, boven bl. 287, r. 1 en 8 en vgl. bl. 243 in 4°.); vgl. ook boven bl. 256, r. 4.

a. Opmerkelijk is het, dat de eerste persoon van het eerste passief van *mandók*, zoo het den verleden tijd uitdrukt, dikwijls met *an* verlengd wordt (vgl. M. alhier); b. v. *sijamun ni manuk on ma di toru paboŋa na so tutú na hudohan inon* (lb., bl. 216, r. 5), *de regter zijde van deze kip zij beneden, om aan te duiden, dat het niet waar is, wat ik vroeger gezegd heb.*

M. bezigt gaarne 't aanh. *an* in bijwoorden van verstreken tijd (boven, bl. 243, 4°.), vooral zoo zij als adjectief optreden; b. v. *natuarian* (lb., bl. 173, o.), *nahinanan* (bov., bl. 283 en lb., bl. 193, o.), *nangkinan* (lb., bl. 294, o.). Zulke bijwoorden kunnen nog door *i* bepaald worden; b. v. *narianan i* (lb., bl. 36, o.).

VII. PRAEPOZITIES.

Van deze woordsoort is 't Bataksch niet ruim voorzien, daar niet § 159.
alleen de aanhechtsels *i* en *hon*[1] verschillende praepozities vertegen-

[1] Zoo als in 't Tagaalsch en Bisajasch (*konó*) en in 't Malagasy, waar het *hono* gespeld, maar *hunu* uitgesproken wordt (Over de *h* in 't Malagasy zie boven, bl. 82).

woordigen (§ 50 en 51), maar ook woorden, 't zij substantieven of werkwoorden, als zoodanig optreden (§ 161). De woorden, die alleen als praepozities voorkomen, zijn:

1°. *di*. Het stelt een substantief in betrekking, zoo het voorwerp, door dat substantief voorgesteld, als een plaats kan opgevat worden, die zonder beweging bereikt wordt. Wij moeten deze praepozitie wedergeven met *te* (vóór eigennamen van plaats, of in *te huis*), *op*, *aan*, *bij*, *in*, *naar*, mits er geen werkw. voorgaat, dat in zijn beteekenis een beweging insluit (vgl. 2°.); b. v. *dibana, aan hem, bij hem, voor hem; sada dibana sada di tulangna* (lb., bl. 58, r. 15), *een voor hemzelf* en *een voor zijn oom; na mate di butuha ninana* (lb., bl. 75, b.), *die in zijn moeder's buik sterft; on ma di ho djolmakkón, di au ma balbalmi* (lb., bl. 85, b.), *deze zij aan U, mijne vrouw hier, aan mij wij die klopper van U; na marpahoppu di anak, na marpahoppu di boru, die een kleinkind heeft bij een zoon, die een kleinkind heeft bij een dochter; adóng do i di rohám* (lb., bl. 72, r. 11), *bestaat het naar uw gevoelen?; tuhor ma di au, koop het voor mij; djalaki ma di au* (lb., bl. 116, r. 2), *zoek voor mij* (§ 51, 5°. *a.*); *di si-djukkang, te si-djukkang* [1]. *Zelden* heeft *di* de beteekenis van *door* (§ 101, 2°. en § 102, 1°.), en vaker die van *wegens, om;* b. v. *saluhút halak marsigulut di au* (lb., bl. 12, r. 18), *al de lieden hadden twist met elkander om mij* (te hebben; vgl. aldaar r. 16 v. o.). —— Voorts ook om een substantief als onmiddelijk object of subject met een woord in betrekking te stellen, zoo dit door andere woorden er van afgescheiden is; b. v. *na mangambolokkon ho di au* (lb., bl. 66, r. 13), *gij wilt mij wegwerpen* (§ 126, 1°.); *behá ma pangaruwanginami di batu on* (§ 120, 1°.), waarin *batu* 't onmiddelijk object is van *pangaruwangi; mangadopi ma di-baen pangulu i si-sang maima dohot datu dalu di djuhut i dohot dindahan i, de scheidsrechter deed S. M. en D. D. met 't gelaat naar 't vleesch en de rijst toegekeerd zitten;* waarin *djuhut* en *indahan* 't onmiddelijke object zijn van *mangadopi* (vgl. § 74, 76 en 81). Zonder dat er woorden tusschen in staan, wordt het alleen in versierde taal vóór 't onmiddelijke object gebezigd; b. v. *na mangijatton di tapijan i* (van een geest, zie Wdb. onder *ijan*). Vóór een onmiddelijk subject geplaatst, vindt men het b. v. in *di-gohi ma aek di pinggan na pitu i tutú, door hem werden de zeven borden (met) water gevuld;* waarin *pinggan* 't onmiddelijk subject is van *di-gohi aek; di-*

[1] Naam van een *huta* in 't *Tukka-holbungsche*.

hembangi naposo ni radja i ma amak di sopo dohot di alaman, hundulan ni na ro i, door de bedienden van den vorst werden de sopo en de alaman met matten bespreid, waarop de komenden zouden zitten; alwaar *sopo* en *alaman* onmiddelijke subjecten zijn van *di-hembangi amak*. In dit geval waarin twee substantieven in betrekking gesteld worden, kan men *di* ook weglaten, vooral zoo 't werkwoord *mangalehon* (*Aanm.* op bl. 107) wordt gebezigd; b. v. *di-lejon hosa gana-gana i, door hem werden die beelden* (*met*) *adem begiftigd.* —— Minder vaak stelt *di* een middellijk subject in betrekking; b. v. *adjari au djolo di panorgangon* (lb., bl. 72, r. 17), *worde ik, als je belieft, door u in de panorgangon* (*sorgang*) *onderwezen; adjari au djolo di pangappungon dohot di parmotsahon dohot di hata ni si-palongang* (lb., bl. 73, r. 8 v. o.), *onderrigt mij, bid ik u, in de springkunst en in 't zwaardvechten, en in 't formulier van verbazingwekking.* In diergelijke constructies wordt ook *dohot* (*met*) in pl. v. *di* gebezigd, terwijl men ook de praepoz. weglaat; b. v. *di-palit ma parsottinganna dohot hapur, hij besmeerde zich de slapen met kalk* (§ 140*); *di-hembangi naposo ni suhut i ma pattangan i dohot amak dohot lage, de bedienden van den principaal bespreidden de oorlogsopo met groote en kleine matten; di-abiti ma gana-gana i dohot si-gundal, hij bekleedde die beelden met oude lappen.* Zoo men deze voorbeelden vergelijkt met de boven aangehaalde, dan ziet men, dat *di* en *dohot* gebezigd worden, zoo 't middelijke subject het laatst genoemd wordt. Dat men zulk een middelijk tot een onmiddelijk subject door 't gebruik van 't aanhechtsel *hon* kan maken, is boven (bl. 106, 4°.) reeds gezegd. De praepozitie weggelaten ziet men in het boven aangehaalde *di-gohi ma aek, di-lejon hosa, di-hembangi ma amak* en in *di-gohi ma pinggan djuhut babi* (*hij vulde* de borden met *varkensvleesch*); *di-baeni aek* (*hij vulde* de pot met *water*). Deze weglating is, zoo als men uit de voorbeelden ziet, vooral gebruikelijk bij de werkwoorden met 't aanhechtsel *i* en 't werkwoord *mangalehon*, waar dit *begiftigen* beteekent; andere voorbeelden zijn: *golok i sada lehon au, begiftig mij* (*met*) *een dier goloks; aha alé amáng asa di-leon ho au napuran, wat is het vadertje! dat ge mij* (*met*) *betel begiftigt; hu-tuppahi ho duwa bitsang, ik zal u* (*met*) *twee bitsangs geven* (helpen). Bij de weglating van een praepozitie kan 't actief ook zonder *na* (§ 126) als subst. optreden; b. v. *adjari au djolo manaek* (lb., bl. 73; r. 3), *onderwijs mij* (in) *het klimmen;* in welk voorbeeld men *panaekon* (§ 127) zoude kunnen gebruiken. Met 't werkwoord *mangalehon* vooral bezigt men gaarne als middelijk subject het actief van een

werkwoord, dat *eten, iets nuttigen* beteekent; b. v. *di-lejon partunggu i ma marnapuran si-djonaha* (lb., bl. 202, o.), *de crediteur gaf* (aan) *Dj. betel te eten; di-lejon si-djonaha bodarina i marsipanganon* (lb., bl. 211, r. 7 v. o.), *Dj. gaf hun den avond van dien dag te eten; hu-lejan hamuna marsipanganon* (lb., bl. 212; r. 1), *ik heb ulieden te eten gegeven; di-lejon oppuna i ma ibana mangan* (lb., bl. 151, r. 10), *door zijn grootvader werd hij* (met) *eten begiftigd.* Het weglaten van de praepozitie is verder ook in gebruik bij de woorden *gok* en *sap;* b. v. *nunga gok balandja i djuhut, de balandja was vol* (met) *vleesch; nunga gok babana aek, zijn mond was gevuld* met *water; nunga gok pilu pinggan palakki si-batu ni tujung, zeven borden waren gevuld* met *dikgekorreld stofgoud; nunga sap bohina te ni horbo, zijn gelaat was bemorst* met *buffeldrek; sap andorana te ni horbo, zijn borst was bemorst* met *buffeldrek.* In enkele substantieven is deze praepozitie versmolten (bl. 65, *a.*). —— Een bijvorm, die denkelijk de oorspronkelijkste is, is

i (vgl. D. hieronder). Behalve als aanhechtsel (§ 50), komt het nog voor in zamengestelde benamingen; b. v. *na i dakka* (*die op de takken* zijn; benaming van klimdieren, als apen, eekhorens, enz.) naast *na di dakka.*

M. wijkt niet af; b. v. *di-le ija mangan radja i* (bl. 107, *Aanm.*), *hij gaf den vorst eten; muda maroban djuhut iba, padumpang dohot anak ni na balu-balu, ni-le saotik* (lb., bl. 163, o.), *zoo wij vleesch bij ons hebben* (*en*) *we komen 't kind van een weduwe tegen, dan worde het met een weinig begiftigd; antjo ni-pandungan panjogon si-anak ni namboru* (lb., bl. 194, r. 5 v. o.), *opdat mijn lieve bruidegom met rijst begiftigd worde; numma gok ihan* (lb., bl. 5, r. 4 v. o.), hij zag dat de tanggal *gevuld was* met *visch.* Vooral is *longkop* hier in gebruik zonder een praepozitie vóor 't substantief, waarmede het in betrekking gesteld wordt (zie Wdb.). Ook *sorang* en *gijot* worden op dezelfde wijze gebezigd; b. v. *sorang ise do ho* (lb., bl. 52; r. 5, terwijl r. 7 een praepoz. wordt gebruikt), bij *wien huist gij?; nada gijot au sere, ik ben niet begeerig* naar *goud.* — In pl. v. *dohot* bezigt men hier *di,* om de herhaling van *dohot* te vermijden; b. v. *djadi di-parkaroan ma si-tapi mombang marulang dohot boru ni hapur i di si-baun pedjel* (lb., lb. 12, r. 18 v. o.), *daarop werden Mejufvr. M. M. en de kamferdochter met B. P. in den echt verbonden;* zoo ook ald. bl. 42, r. 9 v. o., terwijl *dohot* op bl. 39, r. 1 v. o. gebezigd wordt. —— Over *di-sija* zie bov., bl. 223. —— In eigenn. en versierde bijnam. van de *a.* bezigt men zeer dikwijls *i* in pl. v. *di;* b. v. *sutan na poso i langit* (lb., bl. 46, r. 4), *si-marinte i dolok* (bl. 66 m. en 8 o.) = *babijat* (*a.*).

D. bezigt *i*, dat zeer vaak weggelaten wordt (bl. 40, K. I. *a.*), slechts vóor substantieven, een plaats voorstellende; b. v. *i těruh* = *di toru* (§ 156); *i sěngkar alé bapá bąbo buwang-para idi ku-ampekěn* (lb., bl. 235, o.), *op de sěngkar vadertje! boven de buwang-para heb ik* die beitel *gelegd*. Het wordt bijna nooit gevonden ter aankondiging van een object dat door andere woorden van 't werkwoord gescheiden is; b. v. *pěrěntatna pe si-kira alah anakna idi*, enz. (lb., bl. 193, r. 19), *hare wijze nu van wat voor hare jongen bestemd was te dragen*, enz. Ook hier in dezelfde gevallen verzwijging van de praepositie; b. v. *ěnggo mo kono ku-běre* (bl. 107, *Aanm.*) *panganěn* (lb., bl. 69, o.), *ik heb u spijs gegeven; měre kono bubbuk* (lb., bl. 134, m.), daarom komen wij om *U met vederen te voorzien; i-těnahi mo dalan, hij onderrigtte hem* omtrent *den weg* (vgl. andere voorbeelden boven op bl. 169 r. 3 en 208). — Waar 't aanhechtsel *kěn* de beteekenis heeft van *voor, ten behoeve van* wordt het middelijke subject of object zonder praepositie er bij genoemd; b. v. *ni-buwatkěn panganěn mo tuhu kula-kula, worde voor de verwanten een maal genomen* (vgl. ook boven bl. 108 en 115). —— Vóor substantieven, een persoon voorstellende, bezigt men *bai* (bl. 34, C. 1); b. v. *bai debata idi* (lb., bl. 18, r. 2), hij gaf het *aan den god; mongkam mo si-běru rajam bai si-tagan dori* (lb., bl. 273, b.), *B. R. sprak tot T. D.* Vóor de *eenlettergrepige* pronominale aanhechtsels bezigt men slechts *ba*, dat vóór *ku* en *ta* een neusklank vordert; b. v. *bangku* = *di au; bana* = *dibana* of *di sija* (M.); *banta* = *di hita; bamu* of *bandu* = *di ho;* maar *bainami* (lb., bl. 274, r. 7) = *di hami; baindene* of de verkorting *baindé* (bl. 224) = *di hamuna;* b. v. *malot nenge měralengi naposongku baindene* (bl. 206), waarin *bai* even als *di* 't onmiddelijke object met 't actief verbindt. —— In *ěnggo mo pědškah bana*, dat als adverbiale bijzin (*toen er eenigen tijd verloopen was*) optreedt, is mij *bana* duister. Over *bana* om *zich* als object uit te drukken, zie bov. bl. 232.

2°. *tu* sluit een beweging in, en komt met ons *naar* overeen, hoewel wij het niet altijd hiermede kunnen wedergeven; b. v. *lao ma ibana songop tu dakka ni harijara i, hij ging*, en *zat op de tak van den ficusboom;* in welk voorbeeld het 't engelsche *upon* is. Het wordt gebezigd met werkwoorden die een beweging voorstellen of in hunne beteekenis tevens hebben (§ 107), en is daarom ook veel in gebruik met de werkwoorden die 't aanhechtsel *kon* hebben, om hun middelijk object of subject er mede te verbinden (bl. 106). Door de beweging, die deze praepositie in zich sluit, moeten wij haar dikwijls met *komen* of *gaan* wedergeven; b. v. *maridi ma ibana tu aek, hij baadde zich naar de rivier* (hij ging zich in de rivier baden); *di-dokkon mangisi hadjut tu ba-*

gas, hij beval hem de buidel in huis te gaan vullen; alap tu son, haal het herwaarts (ga het halen en breng het hier); *di-alap ma ringgit tu bagas, hij ging de spaansche matten van huis halen; di-buri ma ogung dohot gordang salukát kohas i di-buri tu tapijan, zij waschten de muzijkbekkens en pauken, al die muzijk-instrumenten gingen zij in de badplaats waschen; indadong mangate au tu gindjang i* (lb., bl. 77, m.), *ik durf niet naar boven gaan* (§ 36, alwaar nog een ander voorbeeld); *djadi nunga olo ibana tu ruma* (lb., bl. 86, r. 7 v. o.), *waarop hij huiswaarts wilde komen.* Voorts ook waar men uit wil doen komen, dat iets nog in 't plan ligt; b. v. met *naing: naing au manggurú haulubalangon tu ho, ik wil bij u de voorvechterskunst leeren.* —— Een enkele maal wordt het verzwegen vóór passief-verbale substantieven, die een plaats voorstellen (bl. 209); b. v. *di-borotton naposo ni radja i ma horbo duwa sada borotan, de bedienden van den vorst bonden twee buffels* (aan) *één slagtpaal.* — Met *di* of een als praepositie optredend werkwoord wordt het verwisseld, waar 't voorwerp, door 't substantief voorgesteld, 't zij verwijderd is, of door *i* bepaald is; b. v. *olo do ho tu anakkí* (*wilt gij naar dien mijn zoon? wilt ge hem* tot man *hebben?*) naast *olo do do ho di anakkí; di-dok ma tu anakna i* (*zij zeide tot haren zoon*) naast *di-dok ma mandok* (bl. 324) *anakna i.* — Op te merken, dat *tu si* (§ 148) dikwijls gebezigd wordt om berusting of onverschilligheid uit te drukken; b. v. *bowan ma tu si* (lb., bl. 86, b.), als het zoo is, *neem* het *dan maar met u mede* (ik wil er wel afstand van doen, zoo ge mij dat er voor in de plaats wilt geven); indien de *sombaon* zegt, dat onze akkers u toekomen, *di ho tu si* (lb., bl. 291, r. 14 v. o.), *aan u dan maar!* (dan berusten wij er in, dat zij u toegewezen worden). —— Over *tu* in de uitdrukking van 't eenvoudig passief zie § 101 en vgl. verder boven bl. 247, onder. —— In plaats van *di* bezigt men *tu* ook wanneer een werkwoord van beweging voorgegaan is; vgl, b. v. lb., bl. 245, r. 2 v. o., alwaar *di*, in plaats van *dohot*, en bl. 246, r. 18, alwaar *tu* wegens *lao* gebezigd wordt.

M. wijkt niet af; b. v. *di-alap ija si-adji U. M. tu toru, djadi di-oban ija tu bagas* (lb., bl. 34 m.), *hij ging A. M. van beneden halen, en nam hem mede naar huis.* Het heeft *tu sija* = *tu ibana* (boven, bl. 223). 't Gebruik van *tu* is hier vaak de reden, dat men 't aanhechtsel *kon* verwaarloost; b. v. *di-sonduk ija*, enz. (boven, bl. 107, *a.*), *door hem werden de maiszenelen naar de etensbak van honden* met een lepel *opgeschept.*

D. heeft *mi*, een verbale vorm van *i* (§ 61), vóór substantieven, een plaats voorstellende, maar bezigt *lako bai* of *lako ba-* vóór die, welke een persoon voorstellen; b. v. *lot mo dokĕnĕnku lako bamu* (lb., bl. 234, r. 2), *er iets, dat ik u te zeggen heb; kade katānkĕnmu lako bangku* (lb., bl. 240, r. 10), *wat hebt ge mij te zeggen?; katana lako bamu* (lb., bl. 15, r. 8 v. o., bl. 16, r. 15 b.), *zijn zeggen tot u; malot nenge kĕpekĕn pĕnarihinna pĕnarihin mĕranak dĕngan-si-bĕltĕk* (bl. 261) *lako bangku* (lb., bl. 219, r. 7 v. o.), *hij blijkt niet meer jegens mij zoo gezind te zijn als iemand jegens den zoon van zijn vollen broeder.* —— Overigens is 't gebruik als dat van *tu* in T. en M.; b. v. *alĕng kami mi sĕnda, kom ons van hier halen* (kom ons herwaarts halen).

Aant. 't Malagasy heeft nog *ha* als een voorhechtsel met de praepozitionale beteekenis, en 't Mal. *ka* (§ 73). Hiervan nog overblijfselen in 't Bataksch (bl. 65, *a.*, bl. 132, D), De praepozitie *tu*, die ook in 't Favorlangsch gebruikt wordt, is, even als alle oorspronkelijke praepozities, een demonstratieve grondklank, waarmede naar een afgelegen punt werd gewezen (vgl. boven bl. 237). 't Gebruik van *tu* ter uitdrukking van den excessief (bl. 272, 7°.) is, zoo men dit woordje als een demonstratieve stam opvat, te vergelijken met dat van *an* ter uitdrukking van een comparatief (bl. 214, *e.*). Men kan den klemtoon op beide deze woordjes moeijelijk anders verklaren dan door te veronderstellen, dat beiden vroeger een woord op dezelfde wijze bepaalden als heden nog de demonstratieve voornaamwoorden; immers *an* kan in *dengganán* even goed 't gelijkluidende voornaamwoord zijn (§ 141). Men heeft dus die twee verschillende graden door op een afstand te wijzen trachten uit te drukken.

3°. *ni* verbindt twee substantieven, en kunnen we met ons *van* (Engelsch *of*) wedergeven; b. v. *isi ni huta, de inhoud van de huta* (de bewoners); *bobak ni hambing, de toebereide huid van een geit; ogung ni daoppung, mijn grootvader's muzijkbekken.* Het door deze praepozitie in betrekking gestelde substantief kan niet alleen, zoo als in de zoo juist aangehaalde voorbeelden, iets voorstellen, van waar een voorwerp afkomstig is of de persoon, aan wien het toebehoort, maar ook het object (een voorbeeld zie boven, bl. 183, r. 10 v. o.). In dit geval kan het voorafgaande subst. ook een nomin. vorm zijn, die de beteekenis heeft van een actief-verbaal subst.; b. v. *garar ni utakku* (lb., bl. 213, r. 16 v. o.), waarom gij dat blaasroer aangenomen hebt ter *betaling van mijn schuld* aan u; *pokpang ni hudjur ma on tittin on pokpang ni piso pokpang ni bodil* (lb., bl. 226, r. 15), *dit* voorwerp, *deze ring, zij de tegenhouder* van *lans*, van *zijde- en schietgeweer* (als 't geen hen belet hunne wapens ge-

durende dezen wapenstilstand te gebruiken); *sae ni utangna* (lb., bl. 211, r. 1), ter *delging van zijn schuld; tutup ni utakku* (lb., bl. 221, r. 1), ter *afdoening van mijn schuld* van 100 bitsangs; *tukor ni sira on*, ter *kooping van dit zout*. Deze beteekenis kan een pronominaal aanhechtsel natuurlijk ook hebben (§ 151); b. v. *i ma saena ultoppinon* (lb., bl. 209, r. 8), *dat zij* ter *delging er van* (van mijn schuld), *dat mijn blaasroer*. — Dat het ook *voor*, *ten behoeve van* beteekent in zekere constructie, hebben we boven (bl. 108, *a.*) reeds gezien; van daar ook kan *pagar ni amatta i* niet alleen beteekenen *'t geen mijn vader behoedt*, maar ook *het voor mijn vader bestemde behoedmiddel*. Verder wordt *ni*, even als de pronominale aanhechtsels, ook zoo gebezigd, dat wij het met een ablatief zouden wedergeven, en dus met ons *van* (Engelsch *from*); b. v. *di-pangido radja i ma ogung ninana i dokot gordang dokot sarune* (lb., bl. 153, r. 16), *de vorst verzocht om de muzijkbekkens van zijn moeder, en om de pauken en de sarune* (d. i. de vorst verzocht van zijn moeder de muzijkbekkens, enz.); vgl. boven bl. 226 en bl. 207, onder. —— Na 't derde passief moeten wij *ni* met *door* wedergeven (§ 114), maar de eigentlijke beteekenis blijft *van*, zoodat 't substantief, dat er door in betrekking gesteld wordt, naar de denkwijze van den Batak een voorwerp voorstelt, dat, als oorzaak of aanleiding het iets is, waarvan het door dat passief uitgedrukte afkomstig is. Dit is geheel in overeenstemming met de natuur van 't passief, bij de uitdrukking waarvan een substantief moet optreden. —— De persoonlijke voornaamwoorden kunnen slechts in een enkel geval *ni* voor zich hebben (§ 151*), daar de pronominale aanhechtsels, uitgezonderd natuurlijk *sa* (§ 151, 8°.), de beteekenis van deze praepozitie in zich sluiten. —— Ook een geheele zin kan door *ni* in betrekking gesteld worden (§ 162); b. v. *tuwa ni ro do ho humata gora on* (lb., bl. 263, o.), *'t geluk van dat gij gekomen zijt om deze aangelegenheid* als scheidsregter *te bespreken* (hoe gelukkig is het, dat gij gekomen zijt, enz.!). —— Ook van deze praepozitie heeft men den bijvorm

i (vgl. boven, bl. 312), die nog vooral in eigennamen in zwang is; b. v. *na* [1] *i bunga ihur*, *Bunga-ihur's Moeder* (naam van een vrouw naar haren zoon, die *si-bunga-ihur* heette). —— Voorts wordt *ni* ook verkort in

n bij eigennamen, die personen naar dien van een kind of klein-

[1] In plaats van *ina* (zie hieronder).

kind dragen, zoo 't woord, dat den naam uitmaakt, met een triller, verhemelte- of tandletter begint. 't Voorhechtsel *si* valt hierbij weg, zoo er geen titel voorgaat, en *ina* en *apa* worden dan tevens in *na* en *pa* verkort; b. v. *nan-djonaha* (*na-n-djonaha*), *Djonaha's moeder* (*ina ni si-djonaha* is geen eigennaam); *nar-robar* (§ 15), *Robar's moeder; pat-sotson* (§ 11), *Sotson's vader; oppul-lombu* (§ 15), *Lombu's grootvader; oppur-radja si-homang* (lb., bl. 78, r. 7 v. o., vgl. noot op bl. 245), *R. H's grootvader* (d. i. de Hoog-Eerwaarde Heer R. H.); *amar-radja ni-attanan* (lb., bl. 192, r. 10); *nan-djomba-ilik* (lb., bl. 1), maar *ama ni parumbal*, *oppu ni badjongga*, enz. In eigennamen zoude men dus ook *ina ni* vóór klinkers, lip- en keel-letters, in overeenstemming met *ama ni* en *oppu ni*, verwachten, maar liever bezigt men *na i*, dat men ook, maar zelden, in plaats van *nan* bezigt; b. v. *nat-tuwan raru dolok* (Mevrouw R. D.) naast *na i tuwan raru dolok; na i angin barita* (lb., bl. 9, r. 3 v. o.), *Mejufvrouw A. B.* Vóor klinkers vindt men zelden *pa* (*apa*) in pl. v. *ama ni;* b. v. *pa ursa*, *Ursa's vader*. Uit sommige der aangehaalde voorbeelden (b. v. *Nan-djomba ilik*) ziet men, dat men zulke eigennamen niet altijd letterlijk kan opvatten, alsof de persoon, die ze draagt, altijd een kind of kleinkind had, waarnaar hij zoo genoemd is, want het zijn vaak slechts *namen*, overeenkomende met ons *de Heer*, *Mevrouw*, enz. De Batak bezigt namentlijk verwantschapstermen als titels, even als nu nog op 't land in Friesland een oude man, dien men eerbied toedraagt, door Jan en alle man met *Pieter oom*, *Douwe oom*, enz. wordt aangesproken. — Deze verkorting van *ni* is ook regel bij 't gebruik van *tonga* (§ 160); b. v. *di tongal-laut*, *di tongan-dalan*, *di tongat-tombak*, maar *di tonga ni alaman*, *di tonga ni bagas*, enz. Bij andere woorden geschiedt zij alleen in zamenstellingen als *bonan-dakka*, *ulun-dolok*, *bungat-tubu*, *bungat-sutting*, *bungat-sabi* en zelfs *torum-bara*, in plaats waarvan men *toru ni bara* zoude verwachten. In zulke zamengestelde woorden is *n* heden slechts als verbindingsletter op te vatten, zoodat de beteekenis van *ni* er niet meer in ligt[1]; daarom beteekent *bonan-dakka* dan ook niet *'t dikke onderste gedeelte van een tak* (*bona ni dakka*), maar *hoofdtak* (de dikste takken van een boom).

a. Wanneer men een praepozitie vóor *sopo* bezigt, wordt er vaak nog *taru* of *tarup* achter geplaatst; b. v. *hundul ma nasida di taru-sopo, zij gingen in*

[1] Daaruit zal men dan ook het onregelmatige *torum-bara* te verklaren hebben.

de sopo sitten. Dit schijnt de reden te zijn van 't onderscheid tusschen *partarusopo* en *parsopo;* het eerste beteekent *iemand, die zich in een sopo bevindt,* die er gebruik van maakt (lb., bl. 133, r. 15 en 5 v. o.), en 't tweede *de eigenaar van de sopo.* Dit *taru-* of *tarup-sopo* moet een verbastering zijn van *torusopo* (d. i. *torun-sopo*), door dat men aan *tarup* dacht. M. bezigt dan ook *torunțjopo* (bl. 26, D.). —— Uit D. (zie hieronder) blijkt, dat vroeger *ni* ook vóór klinkers, lip- en keelletters verkort werd. —— Hoe duidelijk door de vergelijking der tongvallen de oorspronkelijke vorm van een woord kan uitkomen, blijkt ook uit *tonga ni uma* (T., bl. 320) = 't verkorte *tanguma* (M.) en *tahuma* (D., in plaats van *tĕngah uma*), dat ook *tahhuma* gespeld wordt (§ 22, III).

M. bezigt bij eigennamen ook *pa i;* b. v. *pa i dongdong.* Verder verkort men er *radja* in mannelijke eigennamen tot *dja*, en maakt hiervan, in overeenstemming met *na i* en *pa i* ook *dja i;* b. v. *dja i pais.* Dat ook hier *i* = *ni* is, ziet men uit *si-radja ni* en *si-radja i* naast *dja i.* Ook bij 't derde passief wordt hier wel eens *i* in plaats van *ni* gebezigd; b. v. *na i-dok ni halak i* (lb., bl. 92, r. 21). Noord-M. heeft steeds *i* na *ning* (zie Wdb.) met de beteekenis van *ni* vóór een subst. en vóór *halani* (bov., bl. 250); van daar *ning i radja i* = *ning radja i* (Zuid-M.), *ninna radja i* (T.); *ning i halani* = *ning kalai* (Zuid-M.), *ninna nasida* (T.); *ning i rohantja* (lb., bl. 33, r. 18 v. o.). = *ning roantja* (Zuid), *ninna rohana* (T.); *ning i manuk i* (lb., bl. 33, r. 4 v. o.), *ning i huting i* (lb., bl. 34, r. 6), enz. Men ziet dus hier een verwisseling van *ni* met *na* (zie boven bl. 29, *Aanm.* 2).

D. heeft *ma* in plaats van *ama*, dat door een *t* gesloten wordt in dezelfde gevallen waar T. *ni* in *n* verkort; b. v. *mat-sĕlido* (lb., bl. 91 en *Aant.* lb. IV); *mahadji* (*Hadji's vader*, als eigennaam); evenzoo *nat-* (Wdb.). Men vindt hier *taing-guwang* d. i. *tai* (bl. 34, C.) + *n* + *guwang; taim-para, arinonan* (*arin-onan*), *laen-anturge* uit *lae* (bl. 48, C.) + *anturge; ragan-awak; bĕnam-penggĕl*, en *bĕnam-paha.* —— Wat betreft *sarintuwa*, het is gelijk *sarimatuwa*, want *ĕntuwa* is = *matuwa* (bl. 41, III). —— Over *ni* = *di* na *si-* zie boven, bl. 242. — Dikwijls wordt hier *ni* weggelaten; b. v. *bĕru si-nabi setan* (lb., bl. 41, r. 11); *kata si-gila* (lb., bl. 41, n°. v. o.).

Aant. De bijvorm van *di* en *ni* beiden is, zoo als we gezien hebben, *i*, dat ook als aanhechtsel, en in D. gebezigd wordt zoowel als praepositie als bij 't eerste passief. Ook vinden we *i* in plaats van *ni*, behalve in M. (zie boven), ook nog in *ibebere* (*Aant.* bl. 187), terwijl we *ni* uit *i* in D. zien ontstaan. In sommige constructies zien we *di* met *ni* verwisseld. zoo als b. v. in 't gebruik van 't actief-verbale substantief (§ 121, 2°.), en in de aanduiding van den persoon, ten behoeve van wien iets verrigt wordt (bl. 108, *a.*). Hieruit

moet men besluiten, dat *ni*, *di* en *i*, alle drie [1], oorspronkelijk één waren, en allen slechts een locatief uitdrukten. Van de drie vormen schijnt *i* de oorspronlijkste, waaruit *ni* door inschuiving van een *n*, zoo als nog in D., moet ontstaan zijn; zoodat het gebruik van *ni* achter woorden, die op een medeklinker eindigen, van lateren tijd moet zijn (vgl. *sing i* in M. met *sinna* in T.). Moeijelijker is 't ontstaan van *di* te verklaren, ten zij men aanneme, dat *d* uit een vroegeren *r* is ontstaan, want *r* wordt nog in 't Kawi ingeschoven (*i-r-ika* = *di si*, *i-r-ija* = *di sija*). In D. vindt men *i datas*, dat moeijelijk anders te verklaren is dan uit een omzetting van *di atas* (§ 26), even als men nog in 't Mak. *irate* (*boven*) uit *ri ate*, en *irawa* (*beneden*) uit *ri awa* (Bugineesch *ri-awa*) vindt. In 't Sundasch vindt men *d* ingeschoven (*di-d-inja*, *di-d-ijeu*, *di-d-itu*), maar kan hier dien medeklinker als uit *r* ontstaan verklaren, daar de *d* in die taal toch meer linguaal dan dentaal is. —— Met dat al kan men *di* en *ni* even goed beschouwen als stammen van de demonstratieve voornaamwoorden *idi* (D.) en *ini* (Mal.), zoodat *i* even goed een verzwakking van beiden kan zijn.

4°. *tijan* of *sijan* beteekent 1°. *van* (Engelsch *from*), *van uit*, en 2°. *langs*, *aan de zijde* van (b. v. *tijan ibana*, *van zijn kant*; lb., bl. 286, r. 13 v. o.). Zelden in plaats van *asa* (zie boven bl. 123) vóor 't substantief in een vergelijking. — Als bijwoord is *tijan i* (*daarop*, *vervolgens*) veel in gebruik, en wordt dan van een zin gevolgd, die vaak met *asa* begint. — Overgenomen uit M. (zie hier onder) schijnt

toding, dat dikwijls te gelijk met een andere praepozitie in gebruik is, vooral waar *debatá* een plaatselijke beteekenis heeft, zoodat het heden gelijk staat met *tonga* (§ 160); b. v. *tijan toding debata-di-tonga*, *van de midden-wereld*.

M. bezigt *teman*, *timan*, *timon*, *seman* (Noord); *tingon* en *ngon* (Zuid). — In de *a*. bezigt men *todingkon* of *tadingkon*, dat een passieve imperatief moet zijn van *manadingkon*, en dus eigentlijk *worde achter gelaten* ('t volgende) beteekent. —— Bij een comparatief bezigt het *ulang* (§ 164), *pado* of *ampodo*, welke beide laatsten uit 't Men. (*padå*, ڤدا) overgenomen zijn, en in de versierde taal ook *toding*; b. v. *alé bajó ama ni pustá bajo na dangol ni andung toding si-adosanmu na dua tolu*, *O gij Ama ni pusta! man*, *die armer is dan Uwe vele broeders*.

D. bezigt *nari* in de eerste beteekenis, maar achter 't substantief, waarvóór nog *i* komt, zoo het een plaats, en *bai* (bl. 313), zoo het een persoon voor-

[1] Vgl. *nung*, *dung* en *ung* en boven, bl. 174 in M.

stelt; b. v. *i bagas nari* = *tijan bagas; bangku nari* = *tijan au.* — In de tweede beteekenis heeft het *rap;* b. v. *rap dike, waar langs!; rap panganën* (lb., bl. 221, r. 5), *langs een maal.* —— Met een comparatief of bij 't opgeven van verschil bezigt het *ripada,* dat uit 't Mal. is overgenomen (*dari pada,* دارفد), gevolgd weder door *bai,* zoo 't volgende substantief een persoon voorstelt, en tevens met *nari* achteraan; b. v. *ripada bai dabëru kuta ena nari* (zie boven, bl. 123). Bij 't opgeven van verschil wordt *nari* ook weggelaten (lb., bl. 23, r. 20 en Wdb) of ook *dëkët* gebezigd (zie boven bl. 138). —— *këntja nari* is als conjunctie (*sedert dat*) in gebruik (lb., bl. 23, r. 15).

Aant. Het is waarschijnlijk, dat *tijan* een afgeleide praepositie is (vgl. *ti*); en even zoo *nari* (D.), dat met 't Maleische *dari* overeenstemt.

§ 160. *Afgeleide praeposities* maakt men

1°. van een *noemend bijwoord van plaats* (§ 156), door het 't zij door *ni* en een ander substantief, 't zij door een pronominaal aanhechtsel te laten volgen; b. v. *di toru ni urur, onder de daksparren; di pudi ni bagas* [1], *achter 't huis; di pudina, achter hem, haar* of *het; di atas ni papan, op de vloer; di-baen ma tu atas ni hortas inon* (lb., bl. 267, r. 1), *bij plaatste het op het papier;* enz. —— Bij de bijwoorden, die door 't aanhechtsel *an* afgeleid zijn (§ 156), kan *ni* wegblijven; b. v. *di bagasan huta i, in die huta; di bagasan parindahanan, in een rijstbuidel;* enz. —— Op te merken is 't gebruik van *tonga* na een praepozitie vóór een subst. dat een ruimte voorstelt. Bij 't gebruik van dit woord, wordt *ni* in de gevallen die reeds boven (§ 159, op bl. 317) vermeld zijn, tot *n* verkort; b. v. *di tongat-tombak, in 't bosch, tu tongat-tombak na beguon* (lb., bl. 6, m.), breng mij *naar het akelige bosch; di tongal-laut* (§ 15), *op zee; di tongan-dalan* [2], *op reis, op den weg* (lb., bl. 233, r. 6). Meestal is *tonga* zoo in gebruik, waar de ruimte van 't voorwerp onbepaald is, zoo als die van de zee, van een bosch, een te beganen weg, enz., of waar men van een plaats zonder nadere bepaling spreekt; b. v. *tu tonga ni uma* (*naar 't veld,* vgl. boven bl. 318), maar *tu haumana i* (*naar zijn akker*). Dat *tonga* ook een meer letterlijke beteekenis kan hebben, en dus op een punt slaat in een ruimte, die meer in 't midden ligt, spreekt

[1] In plaats hiervan kan men ook de *di huduk ruma* bezigen (lb., bl. 157, r. 1). M. bezigt ook *kuruk ruma* en verkort *ruk-ruma* (bl. 52, *a.*).

[2] Dit gebruik van *tonga* is ook de reden, dat men *di parsitongán ni dalan* bezigt, om *op halfweg* uit te drukken.

wel van zelf; zoo zegt men, vooral in versierde taal, zelfs *tu tonga ni bagas* (*Twist van S. M. en D. D.*, bl. 18, r. 14 en bl. 19, r. 7) en *di tonga ni djabu* [1] (lb., IV, bl. 198). Van daar ook vaak *tonga* bij een substantief, een ruimte voorstellende, die niet behoeft bepaald te worden; b. v. *di tonga ni alaman* (lb., bl. 193, r. 17 v. o.), *op de alaman* (vgl. aldaar, bl. 176, r. 10 en 18); *madekdek ma tu tonga ni alaman* [2], *zij vielen op de alaman* (*Twist van S. M. en D. D.*, bl. 26, r. 11); in welke voorbeelden het gebezigd is, omdat van zelfs blijkt, van welke *alaman* men spreekt; zoo ook zeggen wij *ik kom te huis*, omdat wij er mede bedoelen *in mijn huis*.

a. Een substantief, dat vóór zich geen praepozitie behoeft, en slechts door achterplaatsing van *ni* praepozitie wordt, is *ala;* b. v. *marbada ma nasida ala ni boru-boru i, zij twistten wegens* of *om die vrouw* (een ander voorbeeld in 't lb., bl. 288 r. 17 v. o.).

Aanm. Dat *ni* wegblijven kan achter de bijwoorden op *an*, is toe te schrijven aan de locatieve beteekenis van dit aanhechtsel; waaruit alweder blijkt, dat *ni* eigentlijk *i* is, daar *an* in 't passief in plaats van 't aanhechtsel *i* optreedt. En zoo is ook in *tu pudian on* (§ 157) en *tu djolowan an* 't aanhechtsel *an* te verklaren als denzelfden zin te hebben als *ni*, zoodat zij letterlijk *aan de achterkant van dit* (tijdstip) en *naar de voorkant van dit* (tijdstip) beteekenen.

Aant. Ook in 't Javaansch kan 't aanh. *an* in adverbiaal gebezigde woorden als een praepozitie verklaard worden; b. v. *atusan, bij honderden, ewon* (*ewu* + *an*), *bij duizenden, rong sasen* (*rong sasi* + *an*), *bij de twee maanden*, enz. Het is dus waarschijnlijk, dat 't aanhechtsel *eun* in 't Snnd. uit een vroeger *an* verduisterd is; zoo vindt men in die taal nog *di hareupan* naast *di hareupeun* [3] als praepozitie (*vóór* iets). De overeenkomst in beteekenis van dit aanhechtsel *eun* met 't Bataksche *ni* ziet men uit de vergelijking van b. v. *ka-tukangeun kami* (ga *achter mij*) met *tu pudikku* (§ 151).

2°. Van een ander woord door aanhechting van *hon;* b. v. *donokkon* (*naast* of *nabij* iets) van *donók*. Deze wijze van praepozities te maken, is slechts tot eenige woorden beperkt; zoo is mij b. v. *daohon* van

[1] Van daar alhier ook *ni* niet verkort.

[2] Met *alaman* bezigt men naast *tonga* ook *pogu* (zie Wdb.); b. v. *asa madabu ma losung i tu pogu ni alaman* (Twist van S. M. en D. D., bl. 25, r. 4 v. o., vgl. ook bl. 26, r. 9).

In de *Mirad* bl. 11 vind ik dié ook als bijwoord.

daó nooit voorgekomen. Andere voorbeelden zijn *kombarhon*, *laokkon*, *rappon* (*rap*), *dotson* (*dos*), *tarekon*, *toktakkon* (*toktang*), en *suwakkon* (*suwang*). —— Uit *tadingkon* (M., zie bl. 319) zoude men opmaken moeten, dat diergelijke praepozities eigentlijk imperatieven zijn, zoodat b. v. *donokkon* oorspronkelijk *wees nabij het* of iets diergelijks heeft beteekend.

a. Zoo schijnt *sokkon*, waarnaast *songon* (§ 30, XV), uit *suwakkon* ontstaan te zijn.

M. bezigt *rangkon* (bl. 26, II, *Aanm.*) ook = *dohot* (§ 161).

D. bezigt *todĕskĕn* (*todĕs* = *tudós*) = *dotson*; b. v. *hakum aku todĕskĕn kene sintĕrĕm idi ngo aku malot ku-bĕtoh gĕrar kĕmpungku idi* (lb., bl. 213, r. 12 v. o.), *wat mij betreft, ik ben gelijk aan ulieden, de menigte; ik weet den naam van dat mijn kleinkind niet; rĕbakkĕn* (*rĕbak* = *rap*) = *rappon*, enz. — In plaats van *tonga* heeft men hier *tĕngah*, terwijl *ni* vóór 't substantief meestal niet gebezigd wordt (bl. 318); b. v. *i-dokkĕn mo i-padjĕkkĕn naposona djĕrĕtĕn i tĕngahkĕs oan*, *hij beval zijn bedienden een slagtpaal op de alaman op te rigten.* — In plaats van *tu* of *di gindjang ni* bezigt men *babo* (boven, bl. 313).

§ 161. Als praepozities treden ook andere woorden op; b. v.

a. dohot (§ 159, op bl. 311), dat als bijwoord *mede*, *ook*, als werkwoord *mede gaan* of *mede doen*, en als conjunctie *en* beteekent. Met de beteekenis van ons *door* en *wegens* heeft men

b. di-baen (zie bov., bl. 158, 190, 195 en 196, ond.), dat de derde persoon van *'t eerste passief* is van *mambaen*, waarvan de nominale vorm of passieve imperatief, namentlijk

c. baen, als praepozitie *tot*, *bestemd* (*voor* iets) beteekent; b. v. *baen ahám*, *uw tot wat* is het?; *adóng ma i baen sinondukmuna*, *dan zij die tot uwen man* (andere voorbeelden boven, bl. 183 en 192). Deze praepozitie is vaak in een passief van *mambaen* te gelijk opgesloten; b. v. *di-baen ma sukkit soluna*, *hij maakte een sukkitblad* tot *zijn vaartuig*; *di-baen djolma ni hahana i* (lb., bl. 82), *hij maakte haar* tot *vrouw van zijn ouderen broeder*; *anggo na tarbaen do imbulu ni gidik-gidikkón boni suwan damang tu kawatta i*, maar *zoo deze mijne okselharen gebezigd kunnen worden* tot *zaad*, *ga ze dan in uw akker planten* (vgl. bov., bl. 181). Men bezigt ook, maar zelden, *umbaen* of *mambaen* (*Twist van S. M.*, bl. 19, r. 18 v. o.), en verder

bage; b. v. *di ho ma i borukkí bage tuwan-borúm*, *aan u zij mijn dochter tot uwe vrouw.* —— Dikwijls bezigt men in 't geheel geen praepozitie; b. v. *asa adóng ho ikkaju* (lb., bl. 206, r. 18.), *opdat gij er* tot *toespijs*

van enz. *moogt zijn; di-laen suhut i ma bulang-bulang sada di datu inon solotar-rudang-rudang, di-leqn sada piso si-tadjom* (lb., bl. 255, r. 12), *de principaal gaf aan den datu een hoofddoek* als *solotan-rudang* en *een mes* als *si-tadjom*. Vooral *sae* en *tau* zijn zoo vóór een substantief in gebruik; b. v. *sae boni ni haumakki, voldoende* tot *zaad van mijn akker; na tau pagar* (lb., bl. 87, r. 11), die vogel *kan gebezigd worden* als *behoedmiddel*. —— Over *pangulu* zie boven bl. 187, r. 2.

binaen ni (*geplaatst, gemaakt, vastgesteld door*) kan als praepozitie (*volgens* een verdrag, enz.) optreden; b. v. *haumakku i aming binaen ni hatatta na bodari* (lb., bl. 285, m.), *dat is mijn akker volgens onze afspraak van gisteren avond;* waarmede vergelijk *anggo songon na hu-dok i tutú binaen ni padatta* (aldaar bl. 252, r. 16 v. o., maar *zoo 't geen door onze afspraak is vastgesteld werkelijk zoo als ik zeide is*).

d. lambung (zie Wdb.); b. v. *di lambung ni tinopotna i, bij die zij bezocht; di lambukki, bij mij* (lb., bl. 32, r. 11 en 13); *ro doli-doli tu lambungna* (lb., bl. 1, r. 6 v. o.), *een jongeling kwam bij haar;* ook zonder *ni;* b. v. *di lambung lubang-lubang* (Twist van S. M. en D. D., bl. 10. r. 10 v. o.), *bij 't vloergat*.

e. tinoppa ni wordt als *songon* gebezigd (zie Wdb. onder *ada* I.).

f. tinudu ni (zie Wdb. onder *tudu*). —— Verder bezigt men gaarne een werkwoord in 't actief, dat een volgend substantief beheerscht met een beteekenis, die wij met een praepozitie zouden wedergeven. De keus van zulk een werkwoord hangt af van 't voorwerp, voorgesteld door 't substantief, dat door zulk een werkwoord, als praepozitie, in betrekking gesteld wordt; zoo zal men

umbegé (*hooren*) bezigen, om ons *over* in *men was verwonderd over 't gezang van dien vogel* (lb., bl. 193, r. 4 v. o.), en

marnida of *mida* (*zien*), om ons *voor* in *hij was bevreesd voor dat ding* uit te drukken; b. v. *nunga balám mabijar ibana marnida sumur i* (lb., bl. 70, r. 8 v. o.), *hij werd meer en meer bang voor die put;* A. P. vlugtte naar 't bosch, *nunga mabijar marnida anggina*, want *hij was bevreesd voor zijn jongeren broeder; kapé molo así rohám mida au* (lb., bl. 118, m.), *maar zoo gij medelijden met mij hebt* (terwijl bl. 119, r. 1, *di* in plaats van *mida* gebezigd wordt); *mabijar do hami mida hamú* (lb., bl. 31, r. 18 v. o.); *mabijar halak mida hami* (lb., bl. 147, r. 8 v. o.). Ons *tegen* (b. v. in *tegen* iemand strijden, in een geding optreden enz.) drukt men door

mangalo of *maralohon* (§ 53) uit; b. v. *urupi au radjanami mangalo*

radjatta D. R. B. (lb., bl. 160, r. 16 v. o.), *sta mij bij Vorst! tegen Vorst D. R. B.* (vgl. ook boven, bl. 293, onder); *marmusu ma anak ni si-hombing maralohon huta toruan dohot panggabean, de marga si-hombing voerde oorlog tegen de huta toruan en panggabean margas.* Zoo is ook

humalijang een actief (§ 63); b. v. *na humalijang hutana i* (lb., bl. 28, r. 5, o.), *die zijn huta omringden* (die om zijn huta gelegen waren); *dida ma na di bajangan nunga humalijang sopo ni radja i* (lb., bl. 80, m.), *hij zag die in 't blok waren de sopo van den vorst omringen* (hij zag de gevangenen rondom de sopo van den vorst geplaatst zijn). Zoo ook bezigt men

mandapotton van een brief (*gerigt aan* iemand), en ook in plaats van *ro di* na *sahat* (lb., bl. 71, r. 16), terwijl

mandŏk, als praepozitie, zoowel *tot* als *van* (iemand spreken) kan beteekenen. In de eerste beteekenis bezigen sommigen er nog *tu* achter (b. v. lb., bl. 318, r. 9 v. o.). —— Met de beteekenis van *naar* (iets den naam dragen) heeft men

mangihutton (zie Wdb. onder *ihut*), en

marajak (§ 154) met die van *naar den kant van* (iets); b. v. *mareak* (§ 17) *huta haroroanna i* (Twist van S. M. en D. D., bl. 10, r. 15 v. o., bl. 24, r. 20), *naar den kant uit van de huta, van waar hij gekomen was* (§ 130). —— Ook door een passief kan, zoo als wij reeds uit *di-baen* gezien hebben, een praepozitionale betrekking aangeduid worden; b. v.

di-gonggom bonang manalu do i di si-toppion inon (lb., bl. 317, r. 6 v. o.), *die* verschillende ingrediënten *werden door manalu-garen op de si-toppion omvat* (zij lagen binnen een krans van *manalu*-garen op de *siloppion*); zoo ook

di-tolon parbubean parbalijan (Wdb. onder *tolon*), *ingeslokt door de buitenste rijstzak* (binnen de buitenste rijstzak). —— Ook wordt vaak een substantief zoo gebezigd, dat wij het met een praepozitie zouden wedergeven, zoo b. v. wordt

dongan [1] in de *poda* gebezigd in de beteekenis van *met* en *en*, terwijl het in de gewone taal dikwijls met een pronomin. aanh., of *ni* en een subst., *met* (een persoon) beteekent; b. v. *ija gabe sogot au, ho na dongattu gabe, zoo ik eenmaal* (in de toekomst) *gezegend word, dan zult*

---

[1] Vgl. 't Mal. *dängan*, dat in 't Men. nog *medgesel* beteekent, maar van een *slaaf* als verzachtende uitdrukking gebezigd wordt. Als praepos. bezigt men in 't Men. *djängan*, waarnaast ook *djan* (zie bl. 78, XV, *Aant.* 2).

gij met mij gezegend zijn (dat gij met mij gezegend moogt zijn); *dohot ma hamuna tu si dongannami manopot* (lb., bl. 172, r. 3), *ga gij mede derwaarts met ons; dongattu tubu*, het is *met mij geboren* (zie Wdb.); en even zoo 't passief van

mandongani; b. v. *di-dongani poso-poso i ma babi mangan di palakka i* (Wdb. onder *dongan*); een voorbeeld van 't passief van *mangalo*, zie beneden, bl. 334. Over *panading* (bl. 187) zie Wdb. —— Uit 't Maleisch overgenomen zijn

datang (zie Wdb.), en

sa-pandjang (zie Wdb.); b. v. *sai mangandung sa-pandjang dalan i*, zij *weeklaagde steeds gedurende de geheele reis.*

M. wijkt niet af. Het gebruikt ook *mangaligi* = *marnida* (lb., bl. 134, r. 2); *mandokon* (zuid) = *mandók* (lb., bl. 139, r. 2); *tuwa ni halahiní* (bl. 225) *ning i halak sudena mandók halahí na duwa* (lb., bl. 290, r. 15), *hoe gelukkig zijn zij! zeiden de lieden allen, sprekende van hen tweeën; paninggal* (vgl. *panading* in T.) kan hier ook de beteekenis hebben van *gedurende de afwezigheid* van iemand; b. v. *paninggalna di-tangko*, enz. (lb., bl. 128, r. 12 v. o.), *gedurende hare afwezigheid* nam M. M. B. haar kind heimelijk weg. —— *sa-pandjang* kan hier ook *van de diepte zijn van* beteekenen; b. v. *sa-pandjang eme, zoo diep als een rijstaar* (was zijne wonde). Het gebruikt ook *djadi* = *baen;* b. v. *nada ra hami baeonommu djadi anakmu, wij willen door u niet tot uw kind gemaakt worden* (vgl. bov., bl. 231).

D. heeft *mahan* (van *bahan*, en dus een actieve vorm, vgl. bl. 322, r. 5 v. o.) = *baen* (bl. 185), *pěmahan* (bl. 187, *c.*) en verder *bakin* of *makin* (bl. 189) = *di-baen; měrěntati* vóór een substantief, dat dan een groote hoeveelheid of een meerv. voorstelt; b. v. *měrěntati djukut, bij zich dragende* veel *vleesch*, d. i. *met veel vleesch* (lb., bl. 279, r. 12 v. o.); *měrekutkěn* (lb., bl. 118, r. 9 v. o.), op verbrand waren *te gelijk met* 't huis zijn slaven allen; *lako* wordt in verbinding met een andere praepositie gebruikt (bl. 315). —— In pl. v. *marnida* bezigt men *midah* (= *mida*, § 63); b. v. *ěnggo mo aku ku-akap tědoh midah kene* (lb., bl. 107, m.), *ik verlang naar ulieden; měrkěbijarěn kene midahsa* (lb., bl. 137, m.), *gijlieden hebt iemand te vreezen in hem* (vgl. bl. 136, o., alwaar *bana* in plaats van *midahsa* gebezigd wordt). —— In pl. v. *mandók* bezigt men veelal *ěmbangkěn;* b. v. *nina ěmbangkěn aku* (lb., bl. 210, r. 9 v. o.), *zeide zij tot mij; měndokkěn bai* = *mandók tu* (bl. 324); b. v. *idi mo kata ni gaman měndokkěn bangku* (lb., bl. 211, r. 4 v. o.), *dat waren de woorden der gamans tot mij.* — In pl. v. *lambung* bezigt men *děsing;* b. v. *roh mi děsingěndene ena* (lb.,

bl. 199, o.), *komende nabij ulieden hier.* —— Ook hier *dĕngen*, en in pl. v. *mandongani*, *mĕrdĕngen(kĕn)*; b. v. *dĕnganku* (boven, bl. 307); *i-perdĕngen kono mĕdĕn* (boven, bl. 280, r. 5 en 1 v. o.); *ana aku dĕngenna mĕngĕrana* (lb., bl. 15, m.), *opdat ik met hem spreke.* —— *rĕbakza* (bov., bl. 251).

§ 161* Dikwijls bezigt men in 't geheel geen praepozitie; zoo

1°. in *een adverbiale bepaling van prijsopgave;* b. v. *di-tukor opat pulu na talu i, hij kocht den overwonnene* voor 40 *sp. matten; di-tukor babi ni donganna kuta i duwa rijar, hij kocht een varken van zijn kuta-genoot* voor 2 *realen; tartukor hita do na sa i, kunnen wij het* voor *zoo veel koopen?*

2°. in *een adverbiale bepaling van doel, door een actief uitgedrukt* (bl. 194, *a.*), daar een praepozitie slechts een substantief of als subst. optredend voornaamwoord kan in betrekking stellen; b. v. *lao ma boru toppul si-purpuron maridi, Mevrouw T. S. ging* om *zich* te *baden; lao ma nasida mardalan, zij gingen op reis; tu dija ku-togikon anakkón marmusu* (lb., bl. 177, r. 15), *verwaarts zal ik mijn zoon*, die *hier* is, *geleiden* om *oorlog* te *voeren* (vgl. ook r. 23); zijn vroegere winst was niet meer toereikend *manggarar utangna i* (lb., bl. 69, r. 9), om *zijn schuld* te *betalen*. De werkwoorden met 't voorhechtsel *pa*, die alleen in 't actief *hon* hebben (§ 66), treden in dit geval meestal zonder aanhechtsel op; b. v. *paboa na mamunu nasida* (lb., bl. 254, r. 18 v. o.), om te *kennen te geven dat zij* vijanden *gedood hadden* (vgl. aldaar, bl. 184, r. 3, 235, r. 4); *pasiding ibana* (boven, bl. 184), om *hem* te *ontwijken* (vgl. § 121, 2°.).

3°. in *een bepaling van de stof*, waaruit iets bestaat of vervaardigd is; b. v. *tittin mas, een ring* van *goud* (zie lb., bl. 7); zoo ook, waar 't substantief, de stof voorstellende, als praedikaat optreedt; b. v. *batu do i, dat* is van *steen.*

4°. in *een adverbiale bepaling van gelijktijdigheid*, bij ons door een deelwoord van den tegenwoordigen tijd uitgedrukt of wel door een praepozitie met een substantief, dat den zin heeft van een infinitief; b. v. *behé ma ninna inatta mandjalo na ku-tongos i, hoedanig was 't doen van mijn moeder bij de ontvangst van* of *ontvangende hetgeen ik zond?* /a *pittór mekkel do nasida mandjalo, zij lachte bij de ontvangst; botí ma ninna si-djonaha makkuling* (lb., bl. 325, r. 4), *zoo was 't zeggen van Dj. sprekende* (vgl. bl. 287, r. 1 v. o.); *nunga talu hami di-baen ho manabung* (lb., bl. 150, r. 4), *wij zijn door u* bij het *hanenkloppen overwonnen; botí ma ninna si-djonaha mangalusi hata ni pangulu inon* (lb., bl. 230, r. 8 v. o.), *aldus was 't zeggen van Dj. beantwoordende de woorden van den*

scheidsregter. In dit geval kan men *na* ook vóór 't werkwoord bezigen; b. v. *boti ma di-dok radja i na martangijang, zoo zeide de Vorst* tot de goden *smeekende*. En zoo kan men *mandók*, wanneer *tu* er achter komt (bl. 324), ook verklaren.

5°. In *op elkander volgende adverbiale bepalingen van plaats* laat men vaak in een volgende bepaling een praepozitie weg, zoo zij in de voorgaande reeds gebruikt is; b. v. *tu tongat-tombak na beguon* (tu) *lambung ni sombaon radja tumording* (lb., bl. 6, m.), *naar 't betooverde woud*, naar *de nabijheid van den sombaon R. T.; di toru ni urur na tumording* (di) *atas ni papan*, enz. (lb., bl. 88, r. 4), *onder de gereide dakesparren* en op *de planken vloer*. Zoo wordt *di* zelfs met *na*, dat een adjectieve bepaling moet inleiden (§ 149), weggelaten, waar vóór 't subst., door die adjectieve bepaling gevolgd, reeds een praepozitie is; b. v. *tian kariara* (na di) *djulu ni tapian inon* (lb., bl. 292, r. 8), *van den ficusboom*, die aan de *bovenkant van de badplaats* is (vgl. aldaar, r. 12, *tu hariara na di djulu ni tapiatta inon, naar den ficusboom, die aan de bergkant van onze badplaats is*). Dit weglaten van *na* is ook gebruikelijk in den vocat.; b. v. *pangulu di hutá* (lb., bl. 88, r. 2 v. o.), naast *pangulu ni hutá*.

a. Een adverbiale bepaling, bij ons uit een praepozitie en een infinitief bestaande, wordt door een bijzondere constructie wedergegeven (bl. 193).

b. Zulke uitdrukkingen als *talu gogo* (*in kracht onder doen*) vatte men als samengestelde woorden op.

6°. Een praepozitie mag *nooit* vóór 't voornaamw. *na* plaats nemen (§ 115, en bl. 197, 209 en 243, 3°.); zie ook § 58 op bl. 117, 3°.

M. wijkt niet af. Het bezigt *tuhor ni* wel eens als praepozitie bij een prijsopgave; b. v. *tuhor ni hapur i* (lb., bl. 8, r. 11), *voor die kamfer* (voor 't geen die kamfer had opgebragt). — Verder *patontu*[1] *badjunija* (lb., bl. 39, r. 15 v. o.), zeg aan onzen vader: Tapi S. d. M. is nog achter gebleven, om *kaar buisje teregt* te *brengen*.

D. ook niet; b. v. *malot törbuwat aku bnöm réjar, tölu réjar bnggeut aku mönokor* (lb., bl. 148), *ik kan hem voor zes réalen niet nemen*, maar vóór *drie wil ik hem koopen; tumandakön aku radja bnggo* (lb., bl. 48, m.), om *te kunnen te geven, dat ik Vorst geworden ben*; *dalam roh aku mörsöng kono mo* (lb., bl. 26, r. 16), *dat is het, waarom ik hier kom*, om *U* te *halen*.

[1] Van *patontu*(*hon*) zie boven, bl. 326 in 2°. en § 66.

VIII. CONJUNCTIES.

§ 162. Van woorden, die zinnen met elkander in betrekking stellen, maakt 't Bataksch een spaarzaam gebruik. Er zijn daarom weinige woorden, die alleen als conjuncties optreden; zoo is b. v.

ai, dat wij als bijwoord boven reeds gehad hebben (§ 158, 19°.) ook een conjunctie, die wij met ons *want* kunnen wedergeven; b. v. *indá tung pala pasuan i di ho, ai so di-begé* (lb., bl. 151, r. 13 v. o.), *die kan op u immers niet verstoord worden, want zij hoort het niet* (een ander voorbeeld in § 105). —— Ook een praepozitie kan een zin op zulk een wijze verbinden, dat wij in de plaats er van een conjunctie of wel twee zinsneden zouden gebruiken; b. v. *di bagasan ni hami na makkata gora on na so djadi marbada napé hamuna* (lb., bl. 226, r. 13), *binnen ons, die deze aangelegenheid bespreken, is het niet geoorloofd dat gij nog twist* (terwijl we deze zaak in handen hebben, moogt gij nog niet met elkander twisten). In dit geval pleegt men 't subject (*hami*) voorop te plaatsen, en door een adjective zinsnede (*na makkata* enz.) te bepalen (vgl. boven, bl. 244, onder). Zoo kan ook

ala (bl. 321, *a*) zonder *ni* als conjunctie optreden; b. v. *ala adóng hata na lilu* (lb., bl. 289, r. 6 v. o.), *omdat er een woord is, dat dwaalt*, enz. (omdat men zich soms onvoorzigtig uitlaat, enz.); *mate angitta di son ala di-pangan parbuwe ni turi-turi malam* (lb., bl. 105, r. 5 v. o.), *mijn jongere broeder is hier gestorven, omdat hij een vrucht van de t. m. heeft gegeten* (vgl. ook lb., bl. 175, r. 12). —— Onze conjunctie *dat*, waarmede wij een zinsnede, als substantief, doen optreden, wordt door *na* wedergegeven (boven, bl. 244, 5°.), maar dat voornaamw. kan ook weggelaten worden; b. v. *dipi ma ro doli-doli tu lambungna* (lb., bl. 1, o.), *zij droomde dat er een jongeling bij haar kwam; pabowa ma dibana lahi-lahi do na tubu i, vertel hem, dat het een zoon is, die geboren is* (meld hem: het is een mannelijk persoon die geboren is). —— Onze conjunctie *of*, waar zij een substantieve zinsnede inleidt, wordt door *na* (bl. 244, 5°.) wedergegeven, zoo 't praedikaat in die zinsnede voor staat, terwijl zij, wanneer het subject vooraan komt, weggelaten wordt, en door *do* achter 't subject wordt vervangen; b. v. *manukkun sombaon, hami do, ninna, nappuna hauma* (lb., bl. 293, r. 8), *om den sombaon te ondervragen, of wij, naar zijn zeggen, op dien akker aanspraak hebben.* Verder door

barang, dat in 't zelfde geval ook vóór een vraagwoord moet ge-

plaatst worden (§ 147 op bl. 283). Dit *barang* kan ook als conjunctie substantieven verbinden; b. v. *anakna barang boruna* (zie Wdb.). —— Een onderscheid in de volgorde der woorden naar mate een conjunctie een afhankelijken zin inleidt of niet, zoo als b. v. bij ons tusschen een zin als *want hij is ziek* en *omdat hij ziek is*, is onbekend. —— De betrekking tusschen twee zinnen is nog het best te zien uit een bijzonder woord ter uitdrukking eener negatie (§ 153*); zoo is b. v. in *ise ho, sowada ku-boto* [1] (*ik weet niet, wie gij zijt*) *sowada* een teeken, dat *ise ho* een afhankelijke zinsnede is, want bezigde men de gewone negatie (*indadong*, enz. bl. 265, *c.*), dan zoude vóór 't vraagw. (*ise*) nog *barang* moeten gebezigd worden, en de afhankelijke zinsnede achter aan moeten staan (*indadong ku-boto, barang ise ho*); even zoo *di-buwat begu aha, so ku-boto* (lb., bl. 91, r. 2 v. o.), *ik weet niet, door wat ding het weggenomen is* (vgl. ben., bl. 335, ond.). Zoo vindt men *sowada* ook aan 't begin van een hoofdzin, die op een conditionelen volgt, zoodat wij het met *dan niet* hebben weder te geven; b. v. zoo de datu de gesneuvelden niet op die fluiten hoort blazen, *sowada olo be i martubol na mate inon* (lb., bl. 254, r. 1), *dan zullen die dooden waarschijnlijk niet gewroken worden.* —— Ook 't bezigen van 't zelfde woord in op elkander volgende zinnen, stelt ze met elkander in een betrekking, die wij gewoon zijn door een conjunctie uit te drukken; b. v. *di si lomó rohakku midjur, di si au midjur* (lb., bl. 172, r. 13 v. o.), *zoodra ik lust heb naar beneden te komen, kom ik beneden* (letterlijk: *op dat tijdstip is mijn gemoed genegen beneden te komen, op dat tijdstip kom ik beneden*); *djadi mas ningon, djadi do tutú* (boven, bl. 280). Zoo de hoofdzin met *sai* begint, behoeft 't woord niet herhaald te worden (zie een voorbeeld boven, bl. 281, r. 9 v. o.). Op dezelfde wijze herhaalt men *sada* of een substantief met 't voorhechtsel *sa*, om twee voorwerpen, wegens verschil in 't geen 't praedikaat uitdrukt, tegen elkander over te stellen; b. v. *sada tijó, sada litók, sada di sijambirang, sada di sijamun* (lb., bl. 70, m.), *de een* was *klaar, de andere troebel, de een* was *links*, maar *de andere regts* (vgl. lb., bl. 137, r. 4 v. o.). Soms wordt de tegenstelling nog versterkt door *na* vóór 't substantief te plaatsen (*na sa-halak*, lb., bl. 138, r. 17 en 20). —— Een ander middel nog om een bijzin te kennen is het *derde passief;* b. v. *sinuru i mambalbal* (boven, bl. 173, r. 4), *ni-uppat, patungoripon*, enz. (aldaar, r. 9); *ni-*

[1] lb., bl. 172, r. 14 v. o.

ultop di balijan, ninna, pidong (lb., bl. 211, r. 4), zoo *men buiten op een vogel* met het blaasroer *schiet, zegt hij*. Hier heeft 't gebruik van 't derde passief denzelfden zin als bij ons de omgekeerde volgorde der woorden in een bijzin, zoo wij een conjunctie verzwijgen; b. v. *schiet men buiten op een vogel, trekt men het uit, beveelt men het te slaan*, enz. —— Zeer dikwijls geeft men 't verband tusschen twee zinnen aan den hoorder of lezer slechts te raden; zoo b. v. laat men *alai* weg, en plaatst slechts *do* of *ma* achter 't praedikaat van den adversatieven zin (zie voorbeelden boven, bl. 161 en 284). 't Voornaamw. *na* heeft vaak conjunctieve kracht zonder dat men echter bepalen kan, met welk een conjunctie wij het hebben weder te geven; b. v. *aka ma gararhu tutú di kamuna, na pogos do au* (lb., bl. 219, r. 12), *wat zoude mijn betaling aan u werkelijk zijn?* want *ik ben arm* (*die* arm *is, ben ik*); *na olo sondot goramuna on, ku-pasondot kami* (lb., bl. 225, r. 8 v. o.), zoo *ulieder strijdzaak kan ten einde gebragt worden, zullen wij haar ten einde brengen; na sowada gararhu napé di ho* (lb., bl. 217, r. 7 v. o.), maar *mijn betaling aan u is er nog niet* (maar *ik kan u nog niet betalen*); zie ook de voorbeelden op bl. 242 en 243, onder, en bl. 245, 7°. —— Een *bloot tegenstellende zin* wordt gekend uit de plaats van 't subject vóor 't praedikaat, terwijl het in den vorigen zin achter staat; b. v. *boru ni djolma do i, hita begu* (lb., bl. 10, r. 8 v. o.), *een dochter van menschen is die, wij* zijn *geesten* (*wij daarentegen* zijn *geesten*). Dit geschiedt, wanneer de tweede zin een verschil in praedikaat heeft, zonder echter de waarheid van den eerste op te heffen. —— Sommige bijwoorden kunnen een hoofdzin aankondigen (§ 158, 3°. *b.*), en verliezen als zoodanig hunne oorspronkelijke beteekenis. Zulk een bijwoord is ook

pittór (bl. 274), daar het dikwijls slechts een hoofdzin inleidt, die op *dung ni* (bl. 226) of een anderen tijd-voorzin volgt; b. v. *dung ni pittór gondók do panuilina* (lb., bl. 8, r. 5 v. o.), *dat gedaan zijnde, was haar oogopslag ter nedergebogen* (kijk zij van verslagenheid naar beneden); in welk voorbeeld *asa* in plaats van *pittór* had kunnen gebezigd worden, zoo als blijkt uit lb., bl. 4, r. 13 v. o. Met dezelfde beteekenis bezigt men *mamigor* en wel tot vervelens toe (zie lb., bl. 220, r. 13, 16 en 21), terwijl *mamittor* meer een Dairisme is (*mentĕr*, bl. 40, K. II). Zulk een *conjunctief bijwoord* [1] is ook

[1] Zulke bijwoorden noemt men bij ons *bijwoorden van 't zinsverband*, omdat zij, hoewel bijwoord, 't verband tusschen twee zinnen tevens uitdrukken; zoo b.

dung of een zijner bijvormen (bl. 276), daar het niet alleen een voorzin inleidt, die gevolgd wordt door een vaak met *asa* aanvangenden hoofdzin (bl. 333), maar ook met de beteekenis van *nadat* vóór een achterzin plaats neemt; b. v. *dung ro di huta ninana i* (lb., bl. 150, r. 16), *nadat hij in de huta van zijn moeder gekomen was* (zie ook lb., bl. 5, r. 1, bl. 9, r. 19 v. o.). —— Vaste regelen omtrent 't gebruik der conjuncties, of als zoodanig optredende woorden, op te geven, is ondoenlijk, daar vele dier woorden met elkander verwisseld worden (zie bij *atík* en *asa*).

De woorden die, als conjunctie, een opzettelijke behandeling ver- § 163.
dienen, zijn:

1°. *dohot* (§ 159 en 161), dat substantiven verbindt; b. v. *radja marpajung langit hapé gowarna di-baen damang dohot dainang* (lb., bl. 19, r. 14), *R. M. L. is dus zijn naam gemaakt door vader en moeder; botí ma ninna inana i dohot ninna amana i* (lb., bl. 28, o.), *aldus was 't zeggen van zijn moeder en 't zeggen van zijn vader*. Vóor substantieven, die als object optreden, herhaalt men 't werkwoord; b. v. *nunga ro ho manundjungi djolmamí dohot manundjungi anakmí* (lb., bl. 174, o.), *gij zijt gekomen* om *uwe vrouw en uwen zoon te zoeken*. Ter verbinding van zinnen, die opeenvolgende handelingen vermelden, wordt het niet gebezigd, daar zulke zinnen zonder conjunctie op elkander volgen; b. v. *di-lapa radja i ma badak i, di-buwat ma ate-atena* (lb., bl. 117, o.), *de vorst sneed den rhinoceros open*, en *nam zijn hart; lao ma panduda i tu bagas, di-pabowa ma tu radja i* (lb., bl. 121, b.), *de rijststampster ging naar huis*, en *meldde het aan den vorst* (vgl. lb., bl. 129, r. 20 v. o.). In op deze wijze op elkander volgende zinnen kan men *dohot* ook gebruiken, maar dan is het bijwoord; b. v. *ro ma haba-haba, ro ma dohot udan, een storm kwam*, en *ook regen* (vgl. lb., bl. 91, r. 14 v. o., 126, r. 4 v. o., 127, r. 14 v. o.). Op zich zelf als werkwoord beteekent het *medegaan*, terwijl het vóor een ander werkwoord de beteekenis van ons *mede* heeft, en, als praedikaat, van dat werkwoord gescheiden kan worden; b. v. *molo lao ko, dohot do au, molo mate ho dohot do au mate, molo mangolu ho dohot ma au mangolu* (lb., bl. 137, r. 14), *zoo gij gaat, ga ik*

---

v. bezigen wij *dan*, dat bijwoord van tijd (*in dat geval, alsdan*) is, in een hoofdzin, zoo de voorgaande bijzin met *wanneer* of *als* aanvangt (als hij ziek is, *dan* ga ik hem opzoeken). Zoo zijn ook *lat-sowada* en *mattuwa sowada* (bl. 293) conjunctieve bijwoorden.

mede, zoo gij sterft, sterf ik mede, indien gij leeft, leve ik mede. Staat het andere werkw. als praedik. voor, dan is het weder *bijwoord:* b. v. *sonang ma dohot pargotsi dohot na torop* (lb., bl. 38, r. 5 v. o.), *ook de muzijkanten en de menigte hielden op.* —— Als *disjunctieve conjunctie* bezigt men

barang (bl. 328), en *sowada* om ons *noch — noch* uit te drukken (bl. 266, r. 12 v. o.).

2°. *alai, maar* (voorbeelden zie bov., bl. 284, 285). Het wordt vaak weggelaten (bl. 330), of door een ander woord vervangen (§ 158, 17°.). Door Maleischen invloed ook

tapi (vgl. M. op bl. 340 en D. op bl. 341).

3°. *umbaen* is eigentlijk een actief werkwoord (boven, bl. 124, *b.*), dat als praepozitie den volgenden zin, die vaak met *na* aanvangt (bl. 244, 5°.), beheerscht; b. v. *di-baen sowada di-boto mandók songon i, i ma umbaen na ku-taluhon, door dat hij niet wist gelijk dat te zeggen, dat maakte dat ik hem heb overwonnen.* In dit voorbeeld ziet men, dat *na ku-taluhon* als object optreedt van *umbaen.* Dit als conjunctie optredende werkwoord duidt een *gevolg* aan; b. v. *aha ma na ni-ulám umbaen na ro hamú tu huta on* (lb., bl. 217, m.), *wat is toch, dat gij, wilt uitvoeren, veroorzakende dat gij in deze huta komt* (wat wilt gij doen, dat gij herwaarts komt?, vgl. lb., bl. 227, r. 4 v. o.); *molo ni-duda na ung masak, indá umbaen na malala* (lb., bl. 298, r. 13), *zoo men stampt wat reeds gaar is, heeft het niet tot gevolg, dat het papperig wordt?* Zoo men met *umbaen* een voorzin inleidt, moet er achter 't praedikaat *pe* (§ 165) gebezigd worden; b. v. *umbaen na ro pe hami tu hutamón, na martunggu ma hami tu ko, dat wij hier in uwe huta komen is omdat wij bij u komen manen;* waarin het komen 't gevolg is van 't plan om te manen. In dit geval kan het weggelaten worden (vgl. *ro pe au tu son,* lb., bl. 1, r. 2 v. o., met *umbaen na ro pe,* lb., bl. 227, r. 2 v. o.). Men gebruikt echter ook

di-baen (§ 161), dat een passief is, en dus eigentlijk alleen *de oorzaak* moest aanduiden; b. v. *aha ma ni-ulamuma di-baen na ro tu harbangon on* (lb., bl. 134, r. 4 v. o.), *wat is het toch wat gijlieden wilt uitvoeren, dat gij bij deze poort komt?* (vgl. boven, r. 15); *na di-bursik do au, di-baen na mate, hij heeft mij bespoten ten gevolge waarvan ik stierf.* Heden echter duidt het, zooals men ziet, zoowel 't gevolg als de oorzaak aan; b. v. *molo di-baen i di-baen na leleng ho, denggán do i, zoo het daardoor is, dat gij lang weggebleven zijt, dan is het goed; i do na hudok di hamú di-baen ro au, dat is het, dat ik u zeggen wilde, waarom ik*

kom; i do di-baen na leleng au (lb., bl. 98, o.), *dat is de reden, waarom ik lang ben weggebleven.* Soms wordt het gevolg uitgedrukt door een zin, die met *nunga* (§ 158, 9°.) aanvangt, voorop te zetten; b. v. *nunga harngáp ulaonna i di-baen na nung habang djolmana i tu gindjang, zijn veldarbeid was onafgedaan, omdat zijn vrouw naar den hemel was weggevlogen.* In de constructie heerscht veel vrijheid; van daar kan men het subject ook vóór *di-baen* plaatsen; b. v. *i do ibana di-baen ro tu son* (lb., bl. 35, r. 13 v. o.), *dat is de reden, waarom zij komt.* —— Ook wordt *di-baen* = *asa* (4°., *a.*) gebezigd (een voorbeeld boven, bl. 181, r. 7.).

4°. *asa* (ook: *aso*) heeft verschillende beteekenissen, die allen te herleiden zijn tot een oorspronkelijke, welke vervolg-aanduidend moet geweest zijn. Het geeft

a. een *doel* te kennen, zoodat wij het met *opdat* kunnen wedergeven; b. v. *sikkang ma babitta sada, asa ta-sejat, asa adóng ikkaju nindahan bowanotta tu huta ni amak-tuwám* (lb., bl. 5, m.), *trek een onzer varkens van de pooten, opdat we het slagten,* en *opdat er toespijs zij bij de gekookte rijst, door ons naar de huta van uwen oom te brengen.* In dit geval zelden door *di-baen na* vervangen (boven, r. 9), of weggelaten; een voorbeeld *patuduhon hamú rupamuna, hu-ida, toon uw gedaante,* opdat *ik die zie.* De negatie hier te gebruiken is *unang* (§ 164), waarvóor *asa* ook weggelaten kan worden; b. v. *mandjorbing ma labi si-bolang di baba ni ruwang i unang ruwar dekke i, de si-bolang schildpad ging dwars voor de opening van 't hol liggen, opdat de visschen niet uit konden komen; dija ma ikotna hu-baen, asa unang mangarutta akkining, waar is wat ik om hem te binden* (boven, bl. 316, r. 4) *moet bezigen, opdat hij straks zich niet losrukke?* Ook *na unang* (lb., bl. 227, r. 15.).

b. Een *vervolg* van 't geen in den voorgaande zin vermeld is; van daar vaak, waar de voorzin met *dung* (bl. 276) aanvangt (vgl. ook bl. 319, 4°.); b. v. *dung matoras eme, asa tubu ma na di dalom laut, toen de rijst rijp geworden was, werd die in de zee was geboren; nung ni, asa lao ma nasida mardalan* (lb., bl. 177, r. 7 v. o.), *dat gedaan zijnde, gingen zij op reis* (aldaar, r. 20, bl. 176, r. 21 en r. 6 v. o.). Het subject kan voor *asa* geplaatst worden; b. v. *atík leleng au asa ro, misschien blijf ik lang weg* (§ 155). Zeer dikwijls wordt het weggelaten; b. v. *dung ni, di-tahop radja i ma musé* (lb., bl. 159, r. 7 v. o.), *dat gedaan zijnde, omvatte de vorst* D. R. B. *weder* (zie ook lb., bl. 176, r. 8 v. o.). Zoo als men ziet is *asa* hoofdzin inleidend, en kunnen wij het met een comma wedergeven (zie ook § 158, 2°. op bl. 279). Waar het met

een comparatief gebezigd wordt, heeft het dezelfde vervolg aanduidende beteekenis; in *dumejak napé utangna asa torop ni obuk* (boven, bl. 123), wordt *torop ni obuk* door *asa* als iets dat later genoemd wordt, aangeduid. —— Met dezelfde beteekenis leidt het een zin in, die op een voorgaanden niet altijd uitgedrukten sluit, zoodat wij het kunnen wedergeven met ons *zoo!;* b. v. *asa gadong* enz. (boven, bl. 300), *zoo! dan heeten die dingen dus "gadong"* (vgl. ook bl. 301); *asa nunga di-begé hamú dlé amáng hata ni opputta martuwa sombaon* (lb., bl. 294, r. 8), *nu dan! gijlieden vadertjes! hebt 't zeggen van onzen heer den heiligen sombaon gehoord.* Als zulk een zin te hebben kan het ook opgevat worden, wanneer het aan 't begin van een geschrift of een formulier gebezigd wordt (lb., bl. 1), zoodat de er door ingeleide zin op een te veronderstellen verzoek, een verhaal b. v. te doen, als 't ware sluit.

c. Een *gevolg*, zoodat het met *umbaen* en *di-baen* gelijk staat, met dat onderscheid alleen, dat de volgende zin niet met *na* aanvangt; b. v. *i ma asa mate ibana, dat was de reden, waarom hij stierf* (vgl. boven, bl. 193, r. 2 v. o.). Zoo ook in een zin na een vraag naar de reden; b. v. *pardihám i asa loppaommu panganonní* (boven. bl. 232, *a.*, en bl. 311, onder). —— 't *Gevolg* wordt ook door

djadi uitgedrukt; b. v. *djadi madabu ma ibana* (lb., bl. 140, r. 2), *zoodat hij viel* (vgl. ald. bl. 181, r. 20, en 11 v. o.). Minder vaak 't *vervolg* (lb., bl. 80, r. 4). Verder ook door

nunga (bl. 333); *dung ni manimbung ma nasida tu alaman, di-alo nasida ma masitappulan, nunga sai ripas do di-baen nasida alona i* (lb., bl. 183, r. 5 v. o.), *daarop sprongen zij op de alaman*, en *vochten met 't zwaard tegen hen* (de vijanden); *zoodat hunne tegenstanders steeds door hen sneefden* (vgl. ald. bl. 182, r. 12 en boven, bl. 245, 7°.).

5°. *molo* is *conditioneel* (voorbeelden, § 158, 12°.), en wordt vaak weggelaten; b. v. *nung sun tarduda* enz. (boven, bl. 155); *indaong olo sun* (lb., bl. 225, r. 6 v. o.), *kan* de zaak *niet geëindigd worden*, enz. (boven, bl. 239, onder). Ook bezigt men

na olo; 't welk een bewijs te meer is, dat *molo* eigentlijk een werkwoord is (bl. 123, *Aanm.*), waarbij de beteekenis van *olo* (bl. 304) mede doet; b. v. *na olo sondot, pinasondot; na so olo sun, pinultoppon goramuna on* (lb., bl. 275, m.), *wil zij ten einde komen, worde zij ten einde gebragt*, maar *wil het niet eindigen, dan worde deze aangelegenheid losgeblazen* (dan laten wij de vijandelijkheden losbreken, vgl. een ander voorbeeld op bl. 330). Ook bezigt men

muda (ook: *mula*), dat ook in M. en D. gebezigd wordt (zie een voorbeeld in § 158, 1°. op bl. 277). — In een tweede in tegenstelling gebezigde conditionelen zin wordt de conjunctie òf van *kapé* voorafgegaan (boven, bl. 301, en lb., bl. 54, r. 7 v. o., bl. 55, r. 3), òf dóór *anggo* vervangen (§ 165). In de *poda* bezigt men

djaka (zie Wdb.), dat uit 't Mal. moet zijn, de *poda* vaak vreemde woorden bezigende (lb. IV, bl. 182, ond.). —— Over *nanggo* zie boven bl. 245.

M. verzwijgt de conjunctie zeer dikwijls; b. v. *na mora manise ija, sai na hurang mora, zoo een rijke haar vroeg, was hij altijd niet rijk genoeg; di-begé halak nannón, di-bunu halak ma au* (lb., bl. 212, b.), zoo *men het straks hoort, zal men mij dooden.* Verder bezigt het naast *muda* ook *mida* (Noord), dat ook = *dung* in den zin van *toen* gebezigd wordt (lb., bl. 277, r. 6 v. o., 276,r. 2 v. o.), terwijl *dung* ook = *muda* is; b. v. *dung na dung mate dainang, di dija do tanomanna* (lb., bl. 46, m.), *als Moeder dood is, waar is dan haar graf?; dung ibó roamu di au* (lb., bl. 130, r. 13), *als gij medelijden met mij hebt.* Door *muda* met *busé* te bezigen, drukt men 't zelfde uit als door *molo tung* (§ 158, 12°.) in T.; b. v. *muda muruk halak busé di hamú, mulak hamú tu son* (bl. 218, r. 5), *soo men boos op u mogt worden, keer herwaarts terug* (zie ook bl. 336).

D. heeft *muda tak* = *molo tung* (lb., bl. 82, r. 7).

6°. *atík* (bl. 303) is *veronderstellend;* b. v. *atík anak ni na pogos, bejasa songon i denggan ni abitna* (boven, bl. 188); *atík anak ni na gabe ibana, bejasa do lao tu ramba on* (lb., bl. 32, r. 3, en vgl. boven bl. 285, r. 7 en 15). De negatie er bij gebezigd is *unang* (§ 164); b. v. *atihunang di-pabowa hamuna, adóng binoto* (boven, bl. 305, r. 12 v. o.). Ook laat men *atík* weg, en bezigt slechts *na unang;* b. v. *na unang lomó rohakku dibana, bejasa hu-pasombu ro tu gindjang on* (lb., bl. 33, r. 7 v. o.). Zoo de veronderstellende zin vooraan staat, is de volgende hoofdzin meestal vragende. Staat hij achter, dan vangt de hoofdzin vaak met *indá tung* aan (boven, bl. 294, r. 4 v. o.), zelden met *aso;* b. v. *atík na saut nakkín maruppak hariara i di-baen halak, aso nunga mate au* (lb., bl. 295, m.), *zoo de fious zoo juist werkelijk geveld was geworden, dan zoude ik nu reeds dood zijn.* Dit *atík* is ook in gebruik = *barang* (§ 147); b. v. *atík djolma mambuwat, sowadadóng ku-boto* (lb., bl. 91, o.), *of een mensch het genomen heeft, weet ik niet* (De gelijkstelling van *atík* met *barang* ziet men duidelijk uit lb., bl. 178, r. 18 v. o. en bl. 179, r. 10.). Een verzwakking van *atík* is

aik [1] of *aek* (zie Wdb.), dat ook met *tung* er achter gebezigd wordt, om een hooge waarschijnlijkheid aan te duiden; b. v. *karu marsipanganon ma kamuna, aek tung ro nanón laemuna i, aek tung di-pangan na maon kamuna, maakt spoed met 't eten, uw schoonbroeder* (de geest) *mogt nu eens komen*, en *mogt u gaan opeten.* —— Ook bezigt men als *veronderstellende conjunctie*

aut, dat ook door een vragenden hoofdzin gevolgd wordt; b. v. *aut ku-boto, basa ku-sukkun, zoo ik het wist, waarom vraag ik er dan naar?* (vgl. boven, bl. 247, r. 17, en bl. 285, r. 9). De negatie er bij gebezigd is weder *unang*, en soms *ni* [2] *indáng* (boven, bl. 285, r. 12, [illegible]) of *na sowada* (lb., bl. 236, r. 4 v. o.). —— Verder bezigt men ook *sura* en *surani* (zie Wdb.).

§ 165*

M. kan ook *muda* (bov., bl. 335) aldus gebruiken, maar dan is de volgende zin vragende; b. v. *muda na tutú do na ni-dokkonmi, si-tolon na tutú kami, indá po mate kami, zoo 't waar was wat gij zeidet, dat wij meineedigen zijn* [3], *zouden wij dan niet dood zijn?* Voorts *gari* —— *nijáu* (een voorbeeld zie boven, bl. 285). — Soms *anta* (zie Wdb., bijv.), dat meestal *misschien* beteekent (lb., bl. 237, r. 10 v. o.); zie ook *antap* en *tap* in 't Wdb.

D. bezigt *kakum* (§ 165) met *němukěn*, de hoofdzin ook hier vaak een vraag zijnde (boven, bl. 286). Zoo de hoofdzin affirmatief is, bezigt men ook *kin* (bl. 283) in den bijzin; b. v. *kakum ni-bětoh kin ngo kono měngkěmbalikěn dirimu kěmbali těnggolěn, mada ngo kono němukěn ni-buwat* (lb., bl. 41, r. 11 v. o.), *zoo men geweten had, dat ge u in een tĕnggolĕn hadt veranderd, men zoude u niet genomen hebben.* De negatie er bij gebezigd is *mada* (lb., bl. 42, r. 9 v. o.).

7°. *kotsa* [4] wordt achter het praedikaat [5] gezet, om een tijd-bijzin te

---

[1] In het lb., bl. 244, r. 17 v. o. schijnt het ook = *asalá* gebezigd te worden, want de schrijver bezigt anders *atik* ook in den zin van *wie weet, of niet* (§ 164); b. v. *atik gedukta ma i ninna debatá na di gindjang* (lb., bl. 271, r. 7 v. o.), *wie weet, of de bovengoden niet zeggen zullen, dat het een door ons gepleegd onregt is;* evenzoo bl. 272, r. 1.

[2] Wat dit *ni* hier doet is mij niet gelukt te begrijpen. cf p 393

[3] Letterlijk: *die 't ware hebben ingeslikt.*

[4] Het schijnt uit de praepozitie *kon* en 't pronominale aanhechtsel *sa* (bl. 250, 8°.) ontstaan te zijn.

[5] Bestaat dit uit een passiven vorm, die niet van een substantief mag gescheiden worden (§ 102 en 109), dan moet *kotsa* natuurlijk achter 't substantief

maken; b. v. *bot-totsa ari musé, lao ma* (lb., bl. 301, b.), *zoodra het weder avond geworden was, ging Dj.* enz.; *bakkit-totsa ibana ro di-bagas, di-baen* enz. (lb., bl. 315, r. 3), *zoodra hij boven op 't huis aangekomen was, plaatste hij* enz.; *suda-hotsa sa-bulan* (lb., bl. 287, b.), *zoodra een maand verloopen was*, nadat Dj. de panula van Vorst B. had ontvangen, kwam er een crediteur, enz. In een nazin met *dung* beteekent het *nadat;* b. v. *duk-kotsa di-tadikkon* enz. (lb., bl. 241, r. 6 v. o., bl. 225, r. 17). —— Wanneer het een nazin zonder *dung* met deze beteekenis inleidt, is het een Dairisme (zie een voorbeeld Wdb. onder *honsa* II). —— Tusschen *na sa* en een subst. geplaatst, heeft het een beteekenis, die met dien van tijd niet overeen te brengen is (zie ald.).

M. bezigt *kontja* met een andere beteekenis (z. Wdb., bijv.); zie nader bl. 340).

D. bezigt *kĕntja* = *dung* (boven, bl. 277 en lb., bl. 61, r. 7, bl. 171, r. 4 v. o.); *kĕntja bagidi* is hier = *dung ni* en wordt gevolgd voor een met *asa* aanvangenden zin. Overigens als in T.; b. v. *pulung-kĕntja page tahun roh ena* (lb., bl. 52, r. 8), *zoodra de rijst van dit jaar geoogst is*, enz.; *muda lot-kĕntja idah kono* (lb., bl. 4, r. 6 v. o.), *zoodra er een is door u gezien*, enz. Men bezigt het ook tweemaal, eerst = *dung* en dan als in T., maar in een achterzin; b. v. *kĕntja i-deja kono kĕntja aku* (lb., bl. 148, m.), gij zult er bij winnen, *zoodra gij mij verkocht zult hebben.*

8°. *djala* of *djana* (§ 30, IV) is *copulatief*. Bij 't gebruik van deze conjunctie is 't subject of 't praedikaat van den verbonden zin een ander dan dat van den voorgaande; b. v. *na gindjang na bolon ibana djala na birong pamatangna* (lb., bl. 157), *hoog* en *zwaar gebouwd is hij, en zwart is zijn lichaam; munga kami bosur radjanami djana mahap kami mangan djuhut, wij zijn verzadigd vorst! en wij zijn zat van 't vleesch eten* (een ander voorbeeld zie boven op bl. 291 en lb., bl. 148, r. 17 en 20 v. o.). Het wordt ook in op elkander volgende zinnen herhaald; b. v. hij zag de borsten van Mejufvr. T. Dj. stijf opgerigt staan enz.; *djala djokkás rupana, djala dənggán sowarana* (lb., bl. 68, m.), *en daarenboven was haar voorkomen bevallig, en hare stem fraai* [1]. Men bezigt ook

komen; b. v. *djuppang au hotsa ibana* (zie Wdb.), *zoodra ik hem konde vinden*, enz.

[1] In 't lb., bl. 44, r. 2, verbindt het een tweede adverbiale bepaling: men baadt zich er, om 't vuil aan zijn lijf weg te werpen, *djala daon ni na hodoham*, en als *geneesmiddel tegen het verkit zijn* (boven, bl. 316 en 322, r. 2 v. o.).

adjana (§ 22, III); b. v. *di-baen pittorkí do umbaen na so dapotsa hutakkón tabanonna adjana mate paranganna ku-bunu kami pitu* (lb., bl. 258, o.), *omdat ik in mijn regt was is het, dat hij mijn huta niet heeft kunnen veroveren, en dat wij zeven zijner krijgsknechten hebben gedood; ia on pe bosur do kami adjana mangan horbo di-baen ko* (lb., bl. 309, r. 19 v. o.), *nu te meer zoo*, want *wij zijn zat, en daarbij zijn wij door u op buffelvleesch onthaald* (vgl. ald. bl. 319, r. 1 v. o.).

D. bezigt *djanah*, dat soms ook *explicatief* is, en met ons *immers* kan overgebragt worden; wat kent ge, waarmede wij ons kunnen bezig houden of amuseren, *djanah mělongosú denga si-akap i tĕruh ena* (lb., bl. 14, r. 1 v. o.), *immers wij gevoelen ons hier beneden nog te eenzaam*. Voorts als in T.; b. v. *mentĕr mo idah djĕlma sada i bagasĕn buluh idi nari anak pĕrana ĕmbĕlgah djana djengkar tĕmpana* (lb., bl. 25, r. 10), *daarop zag hij een mensch uit die bamboe komen, een jongeling, volwassen, en wiens gedaante schoon was* (vgl. lb., bl. 184, r. 8, bl. 197, r. 13 en 18); *djanah kono mangani tokor rijar si-si-puluh idi djanah aku mĕndjudjung kono kĕpekĕn* (lb., bl. 278, b.), *niet alleen hebt gij, wat voor die tien realen gekocht is opgegeten, maar ik heb u ook op 't hoofd moeten dragen* (vgl. lb., bl. 199, r. 11 v. o).

9°. *appe* [1] is *concessief*, terwijl de zinsnede, die er mede aanvangt, achter staat; b. v. *molo djadi do dohonon iba nappunasa, appe indá iba nappunasa, kami ma talu baenommu* (lb., bl. 286, r. 11), *zoo het geoorloofd is te zeggen dat men de eigenaar er van is, hoewel men er geen eigenaar van is, dan mogen wij door u overwonnen worden; haumám do i tehé djonahá hauma ni na sa-huta on binaen ni hatém ku-begé do tijan harijara on, appe di ruma hamuna nà marhata inon* (lb., bl. 293, r. 2 v. o.), *wel stellig zijn de akkers van al de bewoners dezer huta de uwe Dj.! ten gevolge van uw woord; ik heb het van dezen ficus-boom gehoord, hoewel gijlieden, die de afspraak maaktet, in de huta waart*. Een andere *concessieve* conjunctie is

agijá, de zinsnede, die er mede aanvangt, vooraan staande; b. v. *agijá songon i, sai di au gana-ganami* (lb., bl. 307, r. 15 v. o.), *al is dat zoo, ik moet die beelden van u hebben* (een ander voorbeeld zie in 't

[1] Het is denkelijk uit *an* + *pe* ontstaan (§ 11 *a.*), toen *an* nog niet bepaaldelijk op een zigtbaar punt in de ruimte werd toegepast (vgl. boven, bl. 309 *a.* en M.). Het heeft dus eigentlijk den zin van *niettegenstaande dat* (gebeurde of vermelde iets).

Wdb.). Vóór vraagwoorden; b. v. *indáng adóng na olo agijá ise manuhor tobu on, is er niet iemand* (wie ook) *die dit suikerriet wil koopen?* Even als *akka* (bl. 117, 3°.) neemt het plaats vóór de praepozitie; b. v. *indadong olo au agijá tu ise, ik wil aan wien ook niet zijn* (ik wil niemand als vrouw toebehooren); vgl. § 164, IV, 11°. —— Dikwijls wordt 't zelfde door *pe* (§ 165) uitgedrukt of wel door een bijzonderen vorm van 't passief (bl. 173, *a.*).

M. heeft *bagi* (bl. 234); b. v. *bagi ise* (lb., bl. 918, r. 4), *bagi aha* (bl. 216, r. 4 v. o.).

D. bezigt *kasi pe;* b. v. *si-pangan mango kasi pe malot si-bětoh si-měrtasak* (lb., bl. 97, m.), *dat wij het toch eten, hoewel wij niet weten, wie het klaar gemaakt heeft* (zie ook lb., bl. 147, r. 8). Over *němu* en *nola* met *pe* zie boven bl. 286 en 307. Voorts *kape* bl. 34, C.); b. v. *kape ku-dokkěn na sa-děkahna idi ku-elekelek kono, bangku, ningku, djělmamu ena, malot i-duwe kono* (lb., bl. 31, b.), *hoewel ik vroeger steeds tot u vriendelijk sprekende zeide, aan mij uwe vrouw hier, hebt gij er niet in bewilligd; kape mate pe aku i-bakin kono, gijam lot si-bětoh-bětohěn měrhukum kita gijamkěn* (lb., bl. 167, b.), *al moet ik door u gedood worden, moge dan iemand, der zaak kundig, over ons regt spreken.*

10°. *salá* of *asalá* [1] kunnen wij overbrengen met *zoo maar, mits, opdat maar;* het wordt vaak te gelijk met *namaná* (§ 158, 14°.) gebezigd; *asalá saé namaná utakki di ho* (lb., bl. 209, r. 2), *opdat mijn schuld aan u maar afgemaakt zij; asalá na* [2] *ku-paboa di ho pattang ni ultopta inon* (aldaar r. 8 v. o.), *als ik u maar 't geen bij 't gebruik van dat uw blaasroer verboden is heb medegedeeld* (vgl. ook boven, bl. 297). Ook met *dung* (lb., bl. 199, r. 13 v. o.) en *nunga* (lb., bl. 173, r. 2).

11°. *ija* is *conditionsel*, en wordt dikwijls vóór twee zinnen gebezigd, die tegen over elkander gesteld worden; b. v. *ija pinabowa, mandjadi hailaon; ija so pinabowa,* enz. (bl. 196); *ija pinisat, bottár gotana; ija tinallik,* enz. (bl. 173). Men plaatst het gaarne vóór *dung* (zie een voorbeeld op bl. 173, r. 1), en *nunga;* b. v. *ija nunga ku-djalo pokpangmuna on,* lb., bl. 257, r. 5 v. o.), *nu ik uw pokpang heb ontvangen,* enz. Sommigen bezigen het ook vóór *nung i* (lb., bl. 259, r. 4 v. o.). —— Verder bezigt men het even als *anggo* (§ 165) vóór een subject, dat

[1] Uit 't Men. (zie Wdb.), daar men vaker *unang so* bezigt (§ 164, IV, 7°., *c.*).

[2] Zie § 158*.

voorop gezet wordt; b. v. daarop vroeg de vorst: hoe moet ik het zeggen, o wolk? *ija si-dokonommu radjanami* (lb., bl. 38, r. 7), *wat gij te zeggen hebt, Vorst!* is enz. 't Woord, waarvóór men het plaatst, staat dikwijls in tegenstelling met een te voren genoemd (boven, bl. 288, r. 13 v. o.); b. v. nadat hij een weigerend antwoord gekregen had op zijn verzoek van die betel te nemen, zeide hij: *ija na marté ni pidong on, djadi do hu-buwat* (lb., bl. 49, m.), *deze met vogeldrek bemorste* betel *dan, mag ik die nemen?* (vgl. aldaar, bl. 50, r. 2). —— Het is blijkbaar, dat dit woord eigentlijk niets anders is dan een uitroeping, die bij wijze van aanloopje vooraan geplaatst wordt, om een overgang uit te drukken tot iets anders dan 't geen men vroeger heeft gezegd; zoo b. v. lb., bl. 69, r. 8 v. o., om een persoon, in langen tijd niet te pas gebragt, weder op te voeren. *cf p 390*

M. bezigt *sanga* (bl. 234) en *bo* als *disjunctieve conjunctie*, b. v. *djadi di-lehen boru i ma sanga na omon, sanga na lojang na so marimbar do sanga aha anggo parnipian, daarop geeft 't meisje 't zij een borstkleedje, 't zij een armband, het is onverschillig wat, tot datgene, naar aanleiding waarvan* de bruidegom *moet droomen; bo anak ni bajo-bajo bo anak ni suhu nada i marimbar piohon martandang, 't zij iemand van de bajo-bajo's, 't zij iemand van de suhus, 't doet er niet toe, verzoek se te komen.* — *tapi* of *tai* (bl. 76, *Aant.* 2) = *alai* (boven, bl. 285). —— *djadi* om twee op een volgende handelingen te verbinden (voorbeeld zie boven, bl. 314); verder = *asa* om 't vervolg aan te duiden (lb., bl. 136, r. 5). —— *rangkon* of *rongkon* (zuid) = *dokot* (T. en Noord-M.); b. v. *djakai ma di au balijung rangkon rimbas* (lb., bl. 136, r. 3), *tracht mij een balijung en een rimbas te bezorgen.* —— *ambaen* = *umbaen na;* b. v. *na gijot bunuon nija ma au, ambaen di-tanom ija au tu son* (lb., bl. 194, m.), *hij wil mij dooden, daarom heeft hij mij hier begraven* (vgl. lb., bl. 162, r. 14 v. o.). —— *antjo* en *so* = *asa;* b. v. *i ma so tarbuwang au tu harangan si-tumalun on* (lb., bl. 130, r. 3), *zie daar waarom ik als 't ware geworpen ben naar deze wildernis; nada be na tarantak ko au so mate* (lb., bl. 25, r. 4), *gij kunt niet meer beletten dat ik sterf; balutkon au tu bide i, antjo hu-buwat di ho lantjat* (lb., bl. 56, r. 16), *wikkel mij in die mat, opdat ik voor u luntjat neme* (vgl. ook bov., bl. 280). — In pl. van *duk-kotea* (bl. 337) bezigt men *dung busé;* b. v. *sigép do au mulak, dung busé dapot au korbo i* (lb., bl. 213, o.), *spoedig keer ik terug, zoodra ik dien buffel heb gekregen.* — Hier wordt een vragende zin, waarmede de met *antjo* aanvangende verbonden is, vaak weggelaten; b. v. haar vader zeide *antjo lolot ko inang di lumban dibata di toru* (lb., bl. 262, r. 7 v. o.); wat

is de reden, *dat gij lang moederlje! in de beneden-wereld gewees zijt.* — Conjunctieve bijwoorden van tijd zijn *sindoráng*, b. v. *sindoráng kudúk au maridi, di-takko manggarang-guring begu anakku* (lb., bl. 293, r. 9 v. o.), *terwijl ik mij omgekeerd had om te baden, ontstal mij 't spook M. mijn kind* (vgl. lb., bl. 211, r. 6 v. o.); ook *targan* (lb., bl. 214, r. 6 v. o.), en *taran*, meestal met de negatie *so;* b. v. *ulang djolo ni-bunu si-adji urang mandopa, ning i si-dajang rante-omas, taran so ro ija* (lb., bl. 30, r. 4 v. o.), *worde de Prins U. M. niet gedood, zegt Mejuffrouw R. O., zoo lang zij nog niet gekomen is.* —— Ook *dung* hier in een nazin; b. v. *hupa do ho, dung ro di huta, ik zal u ter verwelkoming onthalen, zoodra gij in de kuta gekomen zijt.* —— *ampot* heeft zoowel den zin van *sanga* (bl. 234) als van *betak* (bl. 303); b. v. *i ma ibana antjo di-tandai amú, ampot adóng dida amú alak na gumatal di sija antjo di-boto amú mangora alak i* (lb., bl. 238, r. 6), *zie daar is hij, opdat gijlieden hem kent, — misschien ziet gij iemand hem overlast doen — opdat gij dien persoon teregt zet; na manjapai o do ami, ampot di-lehen ko do ibotomí di* enz. (lb., bl. 239, r. 5), *wij komen u vragen, of gij uwe zuster aan* enz. *zoudt willen geven.* Verder naast *muda* in een nazin, zoo de voorzin met *busé* een toekomst inhoudt; b. v. *hu-sapai busé, ampot lopus au, ik zal het vragen, zoo ik aankom* (zoodra ik aangekomen ben); *hu-pabowa pe busé, ampot lopus au (ik zal het zeggen, zoodra ik aangekomen ben) = hu-paboa pe busé, muda lopus au.* — In plaats van *pittór* (bl. 336) in 't Zuiden *bulús* (lb., bl. 111, r. 6, 250, r. 1), maar in 't Noorden ook *manigor.* —— Ook wordt *dja* (in pl. v. *djaha?*) als conditionele conjunctie gebezigd (zie ook onder § 165, I).

D. bezigt *asa* vaak vóor een substantieven zin, terwijl de reden in den volgenden vermeld wordt; b. v. *asa ku-dokkĕn bagidi katangku* (lb., bl. 164, r. 11), *dat ik aldus spreek,* is omdat, zoo gij u jegens mij goed gedraagt, en mij verlost, ik u ook beschermen zal, enz.; *aku, asa roh aku mi bagas ena, lot ngo bagahĕnkĕnku bamu* (lb., bl. 159; r. 4 v. o.), *wat mij betreft, dat ik in dit huis kom,* de aanleiding er van is: *er is iets, dat ik u te melden heb.* Ook vóor een nazin, die 't feit vermeldt, waarvan de reden in een voorzin wordt gevraagd; zoo ook te gelijk met *mahantja* (boven, bl. 251), dat = *umbaen na* gebezigd wordt, en verder als in T.; b. v. *kasa mo kono dĕkah asa roh = bejasa ma leleng ho asa ro; kade mo tongkirinmu mi bagas ena, asa roh kono* (lb., bl. 67, o.), *wat komt gij hier in huis zoeken, dat gij komt.* —— *bakin = di-baen na;* b. v. *tah bakin lot ngo dosamu, asa djumpa djĕbak ni deba ena kono* (lb., bl. 163, r. 3), *misschien is het omdat gij 't een of 't ander misdreven hebt, dat gij door dezen iemand toebehoorenden val zijt gevangen.* —— *kĕmbali* (bl. 89, *Aanm.*) = *djadi;* b. v. *kĕmbali malot saut i-pĕrtinokor si-radja uwĕn tinokor urang kaja tuwa*

(lb., bl. 75, r. 2), *zoodat het R. U. niet gelukte de vrouw van U. K. T. als vrouw te gebruiken.* —— Ook hier als in M. *tapi* (lb., bl. 186, r, 3), en verder *dĕkĕt* (= *dohot*), dat hier echter ook zinsneden verbinden kan; b. v. *ku-dokkĕn mi dukut ĕmbagas idi i-pĕtula, ningku, kambingna idi asa murah bĕsur, katengku, kambingna idi, dĕkĕt asa lot, katengku, lenggĕm-lenggĕmna i kĕrang-kĕrangĕn idi* (lb., bl. 186, m.), *ik zeide hem zijn geiten naar 't diepe (weelderige) gras te drijven, opdat zij gemakkelijk, dacht ik, verzadigd zouden worden, en opdat er, dacht ik, voor hem lommer zoude zijn.* Meestal echter verbindt het twee substantieven als subject van één praedikaat; b. v. *kĕntja tasak nakan dĕkĕt djukut si-ni-pĕrta-sakna idi* (lb., bl. 227, r. 9), *toen de rijst en 't vleesch, dat zij bereidden, gaar was,* enz.; *bangku mo kĕrina na sa-ugasĕnmu dĕkĕt hambamu dĕkĕt bagasmu idi* (lb., 230, r. 19 v. o.), dan *moeten aan mij vervallen alle uwe goederen en uwe slaven en uw huis.* Overigens is 't gebruik als dat van *dohot* in T.; b. v. *rĕndés dĕkĕt mo udan, ook de regen kletterde.* —— *kĕntja nari;* b. v. *kĕntja nari ngo roh urang-kaja tuwa mi kuta ena* (lb., bl. 64, b.), *sedert dat U. T. in deze huta gekomen is.* —— *kĕtikana, terwijl dat;* b. v. *kĕtikana mada idi mo i rumah urang kaja tuwa* (lb., bl. 66), *terwijl U. K. niet in huis was.* —— In pl. v. *malot* bezigt men soms *ĕmalot*, waar een conjunctie verzwegen is; b. v. *ulang roh pusuhmu, ĕmalot ĕmbuwe ku-ĕntatkĕn pola kono, djanah tjitok kīn ngo lae pola kudung-kudung, wordt niet boos, omdat de palmwijn, die ik voor u mede gebragt heb, niet veel is; immers geeft een dwerg-palmboom slechts weinig vocht.* — Een substantieve zin wordt hier niet door *si-*, als equivalent van *na* (§ 149) aangekondigd, maar dikwijls door 't subj. vooraan te plaatsen; b. v. *i-sukutkĕn mo, ija mĕrubat* enz. (lb., bl. 188, o.), *hij verhaalde, dat hij twist gehad had* enz. (zie ook bov. bl. 292).

IX. DE INTERJECTIES.

§ 164. Men kan ze gevoegelijk verdeelen in:

I. *Pronominale*, die we boven (§ 153) reeds gehad hebben.

II. *Gewone interjecties* als:

1°. *to*, *djo* of *o* om iemand te roepen.

2°. *dogé* (ook *dageé* en *dogowé*) van verbazing; b. v. *dogé horbo asu on ijadóng dukut gagatonna, marnijang horbo ni ladang on* (lb., bl. 71, r. 5), *zie me deze verwenschte buffels eens aan! is er gras voor hen te vreeten, dan zijn de buffels van dit land mager; dogé alé anggí dija ma on ta-ikutton dalan on* (lb., bl. 65, r. 7), *zie eens broeder! welke dezer wegen zullen we toch volgen?* (vgl. aldaar r. 11 v. o., bl. 71 r. 8 v. o.)

3°. *bo*, om de badenden te waarschuwen, wanneer men een badplaats nadert (vgl. bl. 112, 6°).

M. heeft *ioz* (bl. 112, *Aanm.*).

4°. *li*, om een kiekendief, *tsa* om een hond (Wdb. *gora*), en *pus* om een kat te verjagen.

a. Vroeger was *li* een nabootsing van 't bijzondere geluid van den kiekendief (§ 185, I. *a.*).

5°. *alé*, vaak vóor een eigennaam, of een verwantschapsterm, waarmede men iemand aanspreekt; b. v. *alé dongán*, *alé amáng*, enz. Meestal gebezigd, waar men iemand vriendelijk aanspreekt, of hem verzoekt toe te luisteren. Dikwijls wordt 't substantief er achter weggelaten, en dit is vooral 't geval aan 't slot van een verhaal, een *poda*-voorschrift, enz., waar het tot den toehoorder of lezer gerigt is (lb., bl. 87; vgl. ook bl. 80, r. 18 v. o.). Men bezigt in de *poda* ook

aloi (zie *a* alhier). Verder wordt *alé* vooral in gebeden *aleá;* b. v. *aleá oppúng* (lb., bl. 303 r. 9 v. o.). Met *ijja* geeft het

ijalé, dat een uitroeping is van ter nedergeslagenheid, zoo als wanneer men zich over zijn lot klagend uitlaat (lb., bl. 80 r. 8 v. o.).

a. Het gebruik van deze interjectie en het herhaalde *ale-ale* (*vriend*, iemand, waarmede men familiaar omgaat) geeft 't vermoeden, dat *ale* eigentlijk een subst. is, dat *iemand* beteekende *tot wien men 't woord voert* (heden bezigt men *akkup* [1]), zoodat het een bijvorm is van *alo* (bl. 60, III), toen dit nog niet bepaaldelijk op een vijandelijk gezind of als zoodanig te beschouwen persoon (als b. v. de persoon, waartegen men speelt) was toegepast, en nog de beteekenis had van de persoon, die tegenover ons in 't gesprek staat, zonder juist een tegenstander te zijn, zoo als mag opgemaakt worden uit *měngalowi* (D.), dat *beantwoorden*, iemand *te woord staan* beteekent, maar eigentlijk iemand *van een partij in 't gesprek voorzien* (bl. 101, 1°.). Ook in *mangalo-alo* (M., iemand *te gemoet gaan* om hem te verwelkomen) is de huidige beteekenis van *tegenstander* niet te zien. Ter bevestiging van deze afleiding kan dienen, dat in de *poda* in plaats van *alé* dikwijls *aloi* gebezigd wordt, en wat is dit anders dan een imperatief van *mangaloi* (*sta* den schrijver *te woord*)? [2].

[1] Vooral met *makkatai* gebezigd; b. v. *asa ku-akkupi ibana makkatai* (lb., bl. 121, r. 2), *opdat ik met hem spreke* (hem make tot mijn partij in 't spreken).

[2] In 't Maleisch kan *lawan*, dat meestal *tegenstander* beteekent, ook *iemand* beteekenen, *waarmede men handel drijft*. Het is zelfs waarschijnlijk, dat dit *lawan* een passief-verbaal substantief is van een werkwoord *mángalow* (bl. 80, G. *Aant.*) of *mähalow* (Men.) als equivalent van *mangalo*, zoodat het eigentlijk beteekent *iemand, die men steeds tegenstreeft* (als tegenpartij tegen over zich heeft).

M. legt *noman* of *nongán* (§ 30, III) uit *dongán* (bl. 68, *a.*) in den mond der verhalers, de toehoorders aansprekende.

6°. *bawá* (*baoá*) is eigentlijk een vocatief van *bajo* of *bao* (bl. 56, *Aanm.* 3). Over de beteekenis zie Wdb.

M. heeft *bajá* (in plaats van *bajoá*).

7°. *ináng* (§ 98) wordt vaak gebezigd als uitroeping van ongeduld, smart, pijn, droefheid, enz. Men bezigt ook

ijalé ináng (lb., bl. 76 r. 12), en

ináng oé,

inangé, dat vaak verkort wordt tot

nangé of *nongé* (§ 28); b. v. *inangé alé ináng sori ni arikkí, o! hoe ongelukkig is mijn lot!* Een uitroeping van hevige pijn is

mate ináng (ik ga *dood moeder!*).

M. heeft *inanggoís* als uitroeping van wrevel, en heeft ook *amáng* (*vader!*) als uitroeping van verwondering.

8°. *oi* achter 't substantief, waarvóor dikwijls nog *alé*, is een uitroeping, waarmede men iemand aanroept (§ 19, III *a*).

9°. *ba*, vóor een naam of verwantschapsterm, om tot iemand 't woord te rigten, vooral wanneer men iets weigert of onvergenoegd is; b. v. *ba djonahá!* (lb., bl. 289 r. 11 v. o.); *indadong ba amáng* (zie beneden, bl. 346, 2°.). Zoo ook bij een ondervonden teleurstelling; b. v. toen zij 't hert, waarop zij meenden zich te zullen onthalen, niet zagen, zeiden zij: *ba di dija do ursa ni-dokmí* (lb., bl. 52 r. 11), *wel! waar is dan 't hert, daar ge van gesproken hebt?* Het wordt verder vaak in [illegible]. van *alé* gebezigd, waar men minder vriendelijk spreekt, en wordt vooraan geplaatst; b. v.: *ba i ma torhat-torhanammí* (lb., bl. 50, r. 19), *zie daar heb je nu je raadsel!* —— Sommigen bezigen het slechts als een aanloopje om een verhaal voort te zetten; b. v. daarop gingen zij de vrouwen opzoeken die in de sopo op de groote vlakte waren achtergelaten, *ba sali mardalan ma nasida ba sahat ma nasida ro di boru-boru i, ba di-arahon ma tijan sopo i ba*, enz. (lb., bl. 82, r. 16 v. o.), *zij liepen steeds door, kwamen bij die vrouwen, noodigden ze van uit de sopo uit mede te gaan*, enz. (vgl. ook bl. 83, r. 2, 4 enz.).

M. bezigt *bo* in een vriendelijk beval, een uitnoodiging, enz. niet alleen vóor een vocatief maar dikwijls ook op dezelfde wijze als *djolo* (§ 158); b. v. *palu bo*

anggí alto-alto i (lb., bl. 248, r. 13; 52, r. 7 v. o.; 53, r. 18 v. o.), *sla eens mijn lieve jongen! op de halto-halto; marsigantung bo ho di lai-laingkón* (lb., bl. 49, m,), *kom! ga aan mijn staart hangen; ro bo ho tu son* (ald.), *kom toch herwaarts!; oban bo tu on luli i, antjo* enz. (bl. 41, o.), *kom! breng de luli hier, opdat* enz. —— *ija bo* (ook: *ijo bo*) duidt een vriendelijk antwoord aan (lb., bl. 49, r. 19 v. o.). —— Voorts heeft *bo* ook, even als *ba*, conjunctieve beteekenis; b. v. *djadi milas roangku, bo u-suru bajangkon* (lb., bl. 268, r. 3), *zoodat ik boos werd en hem in 't blok liet zetten.*

III. *Klanknabootsende uitroepingen;* b. v. *pak! ninna bulu inon* (lb., bl. 285, r. 18 v. o.), *pak! was 't geluid van die bamboes*, (vgl. verder in 't Wdb. *bus*, *bom*, *par*, enz.). Hoe men er werkw. van maakt, is boven (bl. 110, 4°) reeds gezegd.

IV. *Woorden, die uitroependerwijs uitgesproken worden, en een zin inhouden.* Dezulke zijn:

1°. *olo, ja! zoo!* bij 't hooren van 'tgeen iemand zegt, om te kennen te geven, dat men hem verstaan heeft; b. v. de vorst vroeg: "werwaarts is 'tgeen gij ter wereld gebragt hebt o geliefde vrouw!"; zoo sprak hij. *Olo radjanamí di takkingan i do hu-baen*, *"wel vorst! ik heb het op de takkingan gelegd*, want het verschilt van een ander's baarsel;" aldus sprak zijn vrouw. *Olo ború ni radjanamí ai aha do lejatni na tinubu-hommí*, *"zoo! wat is dan wat gij gebaard hebt?"*; aldus sprak de vorst. *Olo anák ni namború ilik do na hu-tubuhon i* (lb., bl. 4, r. 16 en vlgd.), *wel lieve man! een ilik heb ik gebaard* (een ander voorbeeld zie Wdb.). Het lijdt geen twijfel, dat deze interjectie 't werkw. *olo* is, en dat zij dus een zin vertegenwoordigt, die wij moeten wedergeven met "ik ben *bereidwillig* U aan te hooren, te antwoorden," enz. —— Een bevestigend antwoord op een vraag naar 't ja of neen, en waarin dus geen vraagwoord gebezigd wordt, wordt niet door *olo* uitgedrukt, maar door 't woord in vraag te herhalen; b. v. op de vraag *adóng do i di rohám djuppa sogot* (*zal dat naar uw gevoelen kunnen gevonden worden?*) is het antwoord *adóng do i sogot djuppa ho* (lb., bl. 72, r. 1; *gij zult het kunnen aantreffen*); op *nunga malum di-ahap ho* (*gevoelt gij u reeds hersteld?*) is 't antwoord *nunga* (*reeds*); zie ook § 165, I.

M. bezigt *olo* ook waar men iets komt zeggen, zooals b. v. waar men iemand te kennen geeft, dat aan zijn bevel is voldaan (lb., bl. 31, r. 4) of hem een bevel geeft (lb., bl. 30, r. 16 v. o.). Met de beteekenis van *willen* wordt het zeer zelden gebezigd, daar hier *ra* en *gijot* voor in gebruik zijn. 't Gebruik van

deze woorden gemaakt verdient een betere verklaring dan daarvan in 't Wdb. gegeven is. 't Onderscheid, tusschen beiden gemaakt, ligt in de constructie: *ra* bezigt men met een passieven zin [1], of waar 't werkw. verzwegen is; b. v. *ulang ko amáng ra di-oban halaní* (lb., bl. 169, r. 7), *wil niet vadertje! door hem medegevoerd worden; nada ija ra* (lb., bl. 225, r. 10 v. o.), *zij wilde niet* (gehuwd worden; vgl. aldaar r. 8 v. o.).; *ra do ho hu-partonai, wilt gij dat ik aan u een last om over te brengen geef?* (ook *ra do ho partonaünku*). In tegenstelling van *ra* wordt *gijot* met een actieven zin gebezigd, zoodat het met een passief altijd op den agens slaat; b. v. *i ma da muda kahanggi ulang gijot ni-bunu* (lb., bl. 104, r. 1 v. o.), *zie daar dan* een les, *zoo iemand een broeder is, moet men hem niet willen dooden* (indien men hem doodt, dan wordt men op die wijze door de goden bezocht); *na gijot bunuon ni halaní ma au* (lb., bl. 194, r. 20), *hij wil mij dooden* (daarom heeft hij mij hier begraven); *laet do na so gijot ija, ning ija, marbagas* (lb., bl. 227, r. 10), *toch wilde zij niet, zeide zij, huwen; gijot ro hami tu son* (lb., bl. 70, r. 5), *wij willen herwaarts komen* (ald., bl. 30, r. 17). Voorts beteekent het met *di* vóor 't object: iets *begeeren te hebben;* b. v. *muda na tutú do gijot ho dibotohí* [2] (lb., bl. 41, r. 17), *zoo gij mijn zuster* tot vrouw *wilt hebben* (vgl. lb., bl. 239, r. 10). In dit geval bezigt men *ra* van een vrouw, die een man wil hebben, zoodat *ra* 't vrouwelijke van *gijot* is; b. v. *muda ra halaní, buwat hamú, muda so ra, na so ra ma i di hamú* (lb., bl. 227, r. 7), *zoo zij wil, neem haar, zoo zij niet wil, dan wil zij u niet* tot man *hebben*. Voorts wordt *gijot* = *sijol* in T. gebezigd (bl. 300); b. v. *gijot mate* (lb., bl. 202, r. 16 en 17).

D. bezigt *uwe*, dat ook als werkwoord voorkomt; b. v. *ai ĕnggo kono uwe i-sĕreja si-sĕlido* (lb., bl. 255, r. 10), *want gij hebt uwe toestemming gegeven door S. om ondersteuning gevraagd zijnde.* —— Over *geut* zie bov., bl. 300.

2°. *indadong* of *indaong* (bl. 265, *c*), *neen!* Het wordt in een weigering dikwijls met *ba* gebezigd; b. v. mogen wij grootmoedertje! een blad van deze uwe betel nemen? *indadong ba amáng* (lb., bl. 49, r. 11), *wel neen! vadertje!* (vgl. aldaar r. 3 v. o., bl. 50, r. 5 v. o.). Ook

indada kan men uitroependerwijs bezigen (*dat is zoo niet! dat is volstrekt 't geval niet!*); zie ook § 165, I.

M. bezigt *nada* of *ngada* (Zuid) ook als ontkennende uitroeping.

---

[1] Behalve in een vraag; b. v. *ra do hamú manolon, soro tutú tano ni amamunju inganan ni hutamunju i, wilt gij zweeren dat de plaats, waar uw huis staat, de grond is van uwen vader?;* waarop 't antwoord ook *ra* is (zie boven, bl. 345 in 1°.). [2] Zie § 151, 1°.

D. bezigt *mada* ook als uitroeping.

3°. *na, pak aan! daar heb je het!* 't Wordt gebezigd zoo men iemand iets overlevert of aanreikt; b. v. *ba na alé radjanamí garar ni utakku si-saribu bitsang i ma on di ko bijakkinon* (lb., bl. 221 r. 4 v. o.), *nu! daar heb je hem! Vorst! ter betaling*[1] *van mijn schuld van* 1000 *bitsang zij dit, mijn hond; na hamú*, enz. (Wdb.). Afgeleid van dit *na*, en, naar allen schijn, een imperatief, is

nakkon. We moeten het wedergeven met *geef op!*; b. v. *puluk-pulungan ni pagar i nakkon, de ingredienten van 't behoedmiddel geef ze over!* Men voegt er soms *tu son* bij (vgl. *botson* hieronder); b. v. *dahanon na hinunihan i nakkon tu son indng! indahan ni manukta on* (lb., bl. 266, r. 11 v. o.), *de gecurcumade rijst, geef die hier moeder!* tot[2] *spijs voor deze onze kip* (vgl. lb., bl. 228 r. 2). Ook bezigt men

botson, verkorting van *bowat tu son* (§ 11), of

botton verkorting van *bowat tu on* (§ 143); b. v. *botton djolo hudjur i alé amangudá* (Twist van S. M. en D. D., bl. 2 r. 6 v. o.), *geef als je belieft de lane Oom!*

M. bezigt *na* ook met *di* vóor 't substantief den aangesprokene voorstellende; b. v. *na ma di ko panimbungon on* (lb., bl. 48, r. 3), *pak aan voor u dit springkunstmiddel!* (vgl. ald., bl. 47, r. 17 v. o., bl. 245, r. 12, 257, r. 6). Ook *na le* (§ 8, *c.*); b. v. *na le mulak sandungmu on* (lb., bl. 282, r. 12), *daar heb je je sandung terug.* — In pl. v. *nakkon* meestal *bokkon;* b. v. *bokkon tu on tintinki* (ald., r. 13 en bl. 293, r. 6).

D. bezigt *nah* naast *na;* b. v. *ena mo ĕnggo sun ku-bahan pĕngke bĕras-banu si-ni-dokkĕnmu idi alé anak namběrú na mo* (lb., bl. 61, r. 12), *hier is door mij gereed gemaakt de door u gezegde offerrijst lieve man! daar heb je het!*

4°. *atík* geeft als uitroeping een onzekerheid te kennen, en kunnen we wedergeven met *wie weet* of, hoe, enz.; b. v. *atík sadihari mate au* (lb., bl. 199, r. 13 v. o.), *wie weet, hoe spoedig ik kom te sterven!* (vgl. bov. bl. 303).

M. bezigt *ampat sipata sipatau* (lb., bl. 161, r. 16) of *sipata sipatau* (lb., bl. 162, r. 5).

D. bezigt *tah* (boven, bl. 235).

---

[1] Zie boven, bl. 315, onder.

[2] Zie boven, bl. 322, r. 2 v. o.

5°. *maradatuwa, o moge 't lot zoo gunstig zijn, dat,* enz.; b. v. *maradatuwa di-patumbuk debatá di-patuduhon partondion pidong na maló marhata-hata* (lb., bl. 64 r. 17), *mogen wij 't geluk hebben, dat het den goden behage, dat de tondi een vogel, die spreken kan, aanwijze!* De goden of geesten enz. kan men bij 't gebruik verzwijgen; b. v. *maradatuwa masi*[1] *tung dapot i baenonnami dohot anggilta* (lb., bl. 116 m.), *mogen wij 't geluk hebben,* dat de goden of geesten zoo *genadig zijn, dat ik en mijn jongere broeder dat mogen vinden!* Men bezigt ook

adatuwa, dat dikwijls als tusschenzin voorkomt; b. v. *anggo pidong na ni-dokmuna i, ada tuwa, tarbunu au i, den vogel waarvan gij spreekt zal ik, zoo het meeloopt, kunnen dooden.* Ook

si-adatuwa.

D. bezigt *adatuwah en madatuwah.*

Aanm. Het is waarschijnlijk, dat dit woord uit 't Maleisch overgenomen is, zoodat het ontstaan is uit *ada tuwah*, dat, uitroepender wijs uitgesproken, *er zij geluk!* beteekenen kan.

6°. *da* is waarschijnlijk een verkorting van *indá* (zie M. alhier), en wordt raadplegenderwijs gebezigd (voorbeelden zie in 't Wdb.). Het wordt ook met *ba* en een woord, waarmede men iemand aanspreekt, gebezigd vooral waar men met zekere levendigheid zijn bevreemding uitspreekt; b. v. *bejasa lat-sowada marbabo ho da ba djonahá di haumamí* (lb., bl. 304, r. 2 v. o.), *waarom zijt gij Djonoha! toch nog niet aan 't wieden op uw akker?; ho ma na holsona da ba*[2] *anggí* (lb., bl. 169, r. 10), *jij bent me al heel bezorgd broeder!*

M. bezigt het ook in een vragende waarschuwing; b. v. *ku-pangan ma da* (lb., bl. 6 m.), *ik zal het eten, hoort ge?* Verder = *indú;* b. v. *da nijún na u-lidungkon* enz. (lb., bl. 134, r. 12 v. o.), *heb ik niet* aan enz., *gezegd!*

7°. *unang.* Dit is een bijvorm van *ulang* (§ 30, IV en bl. 76, *Aant.* 2), en dus een imperatief van *mangulang* (iets *niet gebruiken*, in *onbruik laten vervallen*). Als uitroeping beteekent het *laat het dan! het behoeft niet!;* en wordt, even als *pasadi* (*Twist van S. M. en D. D.*, bl. 12, r. 4 v. o.), gebezigd, waar men onverschillig is omtrent een ondervonden weigering (zie de eerste en vierde aanhaling in 't Wdb.). Als woord is het

a. De negatie in de uitdrukking eener begeerte, en drukt dus een

---

[1] Zie boven, bl. 91, *e.*

[2] Zie § 8, *b.*

negatieven imperatief of optatief uit. In dit geval neemt 't subject vóór 't praedikaat plaats; b. v. *unang ho mambaen undang-undang* (lb., bl. 17, r. 7 v. o.), *maak geen middelen óm ons op de proef te stellen; unang ho sali tangis* (*Twist van S. M. en D. D.*, bl. 6, r. 2), *ween niet steeds* of *dat gij niet steeds moget weenen!; unang ho mabijar* (lb., bl. 35, r. 15 v. o.), *wees niet bevreesd!; unang ho lao* (lb., bl. 175, o.), *ga niet!; unang be au di huta on baen hamuna* (lb., bl. 6, r. 17), *plaats mij niet meer in deze huta!* (vgl. aldaar bl. 4, r. 8 v. o.). De constructie is dus dezelfde als in een affirmatieven imperatief; b. v. *ugusatta ma baen hamuna* (lb., bl. 7, r. 4), *maakt voor mij goederen gereed* (bl. 108, *a.*); *di son ma au baen, plaats mij hier* (*hier* zij ik door u geplaatst!); *panganon ni na saratus loppa dainang* [1] (lb., bl. 218, r. 8), *worde door Moeder eten gekookt voor 100 personen!* Zoo 't subject reeds genoemd is, wordt er slechts op verwezen; b. v. *konong anggikku ma djolo* (boven, bl. 222). Heeft men 't subject er nog achter te noemen, dan bezigt men gaarne *ma* of *do* (§ 165) achter 't praedikaat, maar kan een dezer woordjes in een zin weglaten, die conjunctief verbonden is met den voorgaanden, waarin reeds van een hunner gebruik is gemaakt; b. v. *ro ma ho djolo, urupi au* (lb., bl. 160, r. 17 v. o.), *kom, ik bid u*, en *help mij* (kom mij als je belieft helpen!); *djaga anggikku ma parautta on* en *buwat damang ma djuhut i* (boven, bl. 222); *pargogoi do au alé oppúng, schenk mij toch kracht o Heer!; bowan ma au alé apáng, toppi do au* (lb., bl. 7, r. 10 v. o.), *draag mij vader!* maar *draag mij in een kleed; paluwa ma au, laat mij los!* Gebruikt men een actief, dan wordt het voornaamwoord van den tweeden persoon enkelvoud niet verzwegen; b. v. *mangaloppa ho ináng* (lb., bl. 218, r. 6), *kook, moeder!; tunduk ma ho* (lb., bl. 139, r. 16), *onderwerp u!; marnapuran ho* (lb., bl. 15, r. 20 v, o.), *gebruik betel!* (vgl. aldaar, bl. 18, r. 2).

b. Als negatie achter *asa* in de beteekenis van *opdat* (bl. 333), en ook alleen als negatief-finale conjunctie. In dit geval neemt 't subject achter 't praedikaat plaats; b. v. *unang tarida on* (boven, bl. 281, *b.*); *ija hutatta on djagá djolo baen hamuna, unang ro panakko tu huta on* (lb., bl. 320, r. 3 v. o.), *bewaakt deze onze huta wel, opdat er geen dief in kome; unang ro begu-masa* (lb., bl. 26, r. 1), *opdat geen epidemie* in die huta *kome; unang adóng dalan* [2] *ni halak lao tu gindjang* (lb., bl.

---

[1] Zie bl. 222, 2°.

[2] Zie § 131, onder.

196, r. 13), *opdat er voor een ander geen middel zij naar boven te gaan; unang di-panakkoi deba kutatta on* (boven, bl. 178). Bij een voorbeeld als *unang sanga hami marmuse* (boven, bl. 302) lette men er op, dat *sanga* een werkwoord is, dat hier als praedikaat optreedt. Is 't subject reeds genoemd, dan laat men het weg; b. v. *di-tukkol mata ni ari unang sundut* (lb., bl. 41, r. 14 v. o.), *de zon werd door haar in haren loop gestuit, opdat* zij *niet* ondergaan *soude.*

c. Met de negatie *so* er nog achter heeft het dezelfde beteekenis als *asalá* (§ 168); b. v. *unak so nung djuppa hudjur i, mits de lans maar gevonden zij; unak so di-leon ho di au manukmí* (lb., bl. 267, r. 18 v. o.), *als gij maar uw kip aan mij geeft; unak so dung do ho midjur* (lb., bl. 172, r. 7 v. o.), *als gij maar naar beneden komt; unak so horas hami di huta on* (lb., bl. 195, r. 13 v. o.), *mits wij maar volkomen veelstand in deze huta genieten.*

d. Met 't voornw. *na* vóór of achter heeft het een veronderstellenden zin; b. v. *unang na di-dok ho lat-so indadong dapé, nimmu, djuppa ho pidong na ni-dok ni rohám indadong lao anakta i attóng* [1] (lb., bl. 87, r. 13), *hadt gij niet gezegd, dat gij, zeidet gij, nog den door u begeerden vogel niet hebt kunnen vinden, onze zoon zoude niet gegaan zijn; na unang lomó rohakku* (zie boven, bl. 335). De oorspronkelijkste beteekenis van 't woord als imperatief komt hier nog uit, want men kan het hier even goed wedergeven met *veronderstel dat niet*, enz.

e. Als negatie bij *atík* en *aut* (zie boven bl. 335 en 336), en verder met den zin van ons *dan* bij *rahanán* (boven bl. 214); b. v. *rahanán au manikkat unang tu anakmí, ik verhang mij liever dan uwen zoon toe te behooren; anggitta i ma hu-tonahon rahanán na sali tu ibototta i ni-lean mas i unang tu halak namaná, dat ik uw jongeren broeder laat komen, dat goud worde liever aan mijn broeder gegeven dan aan een ander; dohot do hami indáng hapaida-ida hami ho akkín mate, rahanán do hami mate unang ho, wij gaan mede; wij kunnen u straks niet sterven zien; het is beter, dat wij sterven dan gij.* Ook met weglating van *rahanán;* b. v. *piso sijan gindjang sakkalan sijan toru so bahá rohakku unang hu-lontong namaná lubuk on, een hakmes van boven, en een kerfblok van onder, het is mij onverschillig,* liever *dan dat ik in deze rivierdiepte duiken moet* (of *als ik maar niet in deze rivierdiepte heb te duiken*; vgl. ook lb., bl. 207, r. 6 v. o., 221, r. 2).

---

[1] Zie boven, bl. 293, r. 5 v. o.

M. heeft als uitroeping *dangkon* of *indangkon* (§ 22, III), dat een imperatief schijnt te zijn, en van *indáng*, hier in onbruik geraakt, af te leiden. — Overigens *ulang* (lb., bl. 256, r. 16, bl. 21; r. 9 v. o, 25, r. 3), dat ook met *ampodo* (boven, bl. 319) verwisseld wordt; zoo vindt men *ampodo* met *ranán* (lb., bl. 268, r. 15 en 5 v. o.) en *ulang* en *asa* met *agonán* (lb., bl. 216, r. 12 en 14; vgl. ook bl. 219, r. 14, 217, r. 17 v. o.). Voorts is *ulang* hier bij een comparatief ook in de gevallen, waar T. *asa* gebruiken zoude, gebruikelijk; b. v. *gogoán do tja ulang au* (lb., bl. 28, r. 20), *hij is sterker dan ik*.

D. heeft *doeâ* (bl. 61, *Aanm.* 7) als uitroeping, en overigens even als M. *ulang*.

6°. *mon* is een uitnoodigende uitroeping, die aan 't begin van een zin geplaatst wordt, en behelst een verzoek aan een of meer personen iets te doen; b. v. *uwa pala rap ma hamú djolo, komt? zijt, ik bid het u, met elkander; uwa hundul ho maradjan hita djolo* (lb., bl. 41, r. 4 v. o.), *kom! zet u neder, laten wij rust nemen!* (andere voorbeelden zie boven bl. 290). Noodigt men iemand uit *mede te gaan*, dan bezigt men

beta of *beka* (§ 10, *a.*); b. v. *beta hita atík na sadia dao nari hutatta i* (lb., bl. 105, r. 14), *kom! laat ons gaan! wie weet hoe ver nog uw huta is; beta ma hita tu ruma* (lb., bl. 57, r. 14 v. o.), *kom! laat ons te zamen hutawaarts gaan* (een ander voorbeeld lb., bl. 239, r. 8 en bov., bl. 245, 6°.). Met

besi noodigt men iemand uit *mede maar tevens ook vóór te gaan*. Zoo men iemand uitnoodigt iets *mede te doen*, bezigt men

tole; b. v. *tole ma hita ta-taba* enz. (lb., bl. 295, r. 7 v. o.), *komt aan! dat we te zamen* dezen boom *vellen!; tola ma hita* (lb., bl. 181 r. 5), *komt! laat ons beiden* beginnen te vechten! *tole hita mardjudji* (lb., bl. 81, r. 8), *komt! laat ons te zamen spelen!;* waarop 't antwoord *tole ma hita tutú.* (*laat ons werkelijk te zamen* dat doen; nog een voorbeeld zie boven op bl. 245, 6°.). — Zonderling is het, dat *tole* ook aan 't begin van een voorzin gebezigd wordt met de beteekenis van *zoodra als;* b. v. *tole ma potangna i, asa di-pangido* (lb., bl. 153, r. 16), *zoodra de avond er van* (van dien dag) *er was, verzocht* de vorst, enz.; *ija tole ma nunga pinartolu* [1] (lb., bl. 294, o.), *zoodra er reeds een derde* van dien boomstam *overgebleven was*, enz.; *tole mulak anak i, di-tuhori* [2] *si-pangap-panganon* (lb., bl. 152, m.), *toen nu zijn zoon gereed was te-*

[1] Zie bov. bl. 175, 5°.

[2] Zie bov. bl. 178, 2°.

rug te keeren, kocht hij snoeperijtjes om door zijn zoon medegenomen te worden. Om deze beteekenis in verband te brengen met die, welke 't woord als interjectie bezit, moet men veronderstellen, dat het den zin heeft van *gereed zijn; tole ma potangna i* b. v. zoude dus letterlijk *de avond er van gereed zijnde* (om te vallen) beteekenen, zoodat dan tevens is te veronderstellen, dat de beteekenis van *te samen*, die in 't woord, als interjectie [1], opgesloten ligt, eigentlijk uit een vraag *"zijt gij gereed?"* is af te leiden. De beteekenis van *gereed zijn* ziet men nu 't best uit *ai "tole!" ma ninna radja "indadong"! ninna namora* (lb., bl. 145, r. 1), *want zegt de radja "ik ben bereid* het te doen," *dan zegt de namora "neen!"* (vgl. ook lb., bl. 42, r. 13: *zoo zij gereed zijn te vertrekken*, enz.). Het wordt verder verwisseld met *naeng;* b. v. *dung ni, naeng lao ma ibana nunga di-lakka tolu hali* (lb., bl. 150, r. 19 v. o.), *toen hij daarop weggaan wilde*, en *hij drie schreden had gedaan*, sprak enz.

M. (Zuid) bezigt *keta* (bl. 26, B. II, *b.*) naast *kehe ita* = *beta;* b. v. *dung na so tarpangan ko indahan* [2] *na mata keta! so u-djalai donganmu na sa-untung* (lb., bl. 135, r. 2 v. o.), *als gij geen ongare rijst kunt eten* (geen vrouw wilt hebben, die u wegens te naauwe verwantschap niet gepast voorkomt), *laat ons gaan! opdat ik voor u een wederhelft zoeke* (vgl. lb., bl. 260, r. 7 v. o.). — *mare* = *tole* (lb., bl. 282, r. 8 v. o.) en *mari* (lb., bl. 268, r. 17 v. o.). — *dja* = *uwa.*

D. bezigt *kune* = *uwa*, maar met een ruimere beteekenis, zoodat er meer een uitnoodiging in ligt tot iemand iets zamen te doen. Voor zoo ver ik weet, omschrijft men hier meestal *tole* door *kita* achter den imperatief te plaatsen; b. v. *bahan kita mo djinahta* (lb., bl. 135, r. 7), *laten wij te zamen ons verdrag maken* (laat ons van wederzijden elkander trouw belooven); *muda si-pangan mo, nimu, pangan kita* (lb., bl. 95, r. 16), *zoo wij, zegt gij, het eten moeten, laten wij het eten; bahan kita mo djumanta tjitok pĕmungkahënta, laten wij voor ons een akker maken, een weinig, om er mede te beginnen* (vgl. lb., bl. 145, r. 14 v. o.).

9°. *hele* [3] vóór een woord, waarmede men iemand aanspreekt, 't zij

---

[1] Naar *hele* (9°.) te oordeelen, is het een zamentrekking van *to* en *alé*, te meer daar dit na een andere interjectie zijn eerste lettergroep opgeeft (§ 8, *c.*).

[2] Bl. 28, E. *a.*

[3] Daar M. (zie alhier) *he* alleen ook bezigt, schijnt dit woord ook zamengetrokken met *alé* (vgl. *tole*); te meer zoo, daar het vóór een woord, waarmede

een eigennaam of een verwantschapsterm, geplaatst, is raadplegend (voorbeelden zie in 't Wdb.).

M. bezigt *he* vooral na een negatie in onechte vragen, waardoor men zijn overtuiging vragender wijs te kennen geeft; b. v. *indada he si-baun-pedjel i* (lb., bl. 9, r. 9 v. o.), *is dat B. P. niet?* (dat is immers B. P.); *nada he di-boto ho inamu na dapot di porlak parsanggulan* (lb., bl. 43, r. 16 v. o.), *weet ge dan niet, dat uw moeder gevonden is in een bloemetuin?* (ge weet immers dat uw moeder van geen kom af is; vgl. aldaar r. 6 v. o.). Verder in een vriendelijke vraag; b. v. *piga borngin nari he radjanami* (lb., bl. 240, r. 17), *hoe vele nachten nog vorst!* enz. (vgl. bl. 63, r. 2 en 12); *songon dija ma he huta di si-potang ari i, hoedanig is dan een huta in 't land P. A.?* (vgl. lb., bl. 99, r. 6). Achter *indap* of *andap* bezigt men het in een vraag, uit onzekerheid gedaan omtrent 't geen iemand verlangt; b. v. *aha dopé ulahanmu tu on? indap ke omon bariba tangan simbora bariba pinggol* (lb., bl. 33, r. 2), *wat nog is 't geen waarom gij herwaarts weder komt? is het een half borstdoekje of wel één oorsierraad?* (vgl. lb., bl. 216, r. 8 en 16 v. o). Voorts is het, even als *ne* in T. (§ 165), een uitroeping om op iets te wijzen; b. v. *on do he na mangkuling nangkinan i, zie hier dan dat straks geluid gaf!* —— Van dit woordje schijnt ook [1]

angke afgeleid te zijn. Dit wordt aan 't begin van een zin geplaatst, om iets te zeggen dat 't zij in strijd is met het in een vorigen zin gezegde, of daarvan een nadere verklaring geeft; b. v. *aha ambaen mangido tano au di hamú, angke tano ni damang do on tano ni daompung, waarom zoude ik van u den grond afvragen? het is immers de grond van Vader en Grootvader!; haru djadi aha pe ho di-baen ko, angke* [2] *djolma do ho hu-ida nangkín* (lb., bl. 7, r. 10), *al verandert gij u in wat ook, gij zijt toch een mensch, heb ik straks gezien;* dit dienstmeisje is impertinent: zij durft zeggen, dat vader ziek is *angke torkis do na potangín* [3] (lb., bl. 23, 15), *en toch was hij gisteren avond wel;* wees niet boos op mij, omdat ik niet gaauw terug gekomen ben *angke marmusu au djolo dohot* enz. (lb., bl. 45, r. 6 v. o.), *want ik heb eerst moeten bakkelaijen met* die mijn buisje gestolen heeft. Verder bezigt men hier

---

men iemand aanspreekt, gebezigd wordt (*he alé anggí* b. v. zoude toch denzelfden zin hebben).

[1] Vgl. *tehé* (10°.).

[2] Bij de neusklanken volg ik in de transcriptie de uitspraak van 't Zuid-M., daar zij met de spelling meer in overeenstemming is.

[3] Zie bov., bl. 56, *Aanm.* 2, onder 2°.

nangke als uitroeping van verbazing (zie Wdb.), en ook waar men, bevreemd dat iemand iets niet weet of gezien heeft, hem op iets wijzen wil; b. v. *nakke on ma sinuwan tunasmu* enz. (lb., bl. 268, r. 13), *ziet gij dan niet, dat dit uw zoon is*, die enz.? —— Achter *indá* bezigt men

po in een hoofdzin, die op een veronderstellende zinsnede volgt (een voorbeeld boven, bl. 336).

Aant. Het is meer dan waarschijnlijk, dat *he* een grondklank is, die als uitroeping twijfel uitdrukt, en als gebaargeluid pronominale beteekenis heeft gekregen, zoo als men ziet uit de boven (bl. 353 r. 14 in de kleine letter) vermelde beteekenis van dit woordje, en verder uit de vragende voornaamw. *mike* en *dike* (D., § 146).

10°. *tehé* (ook: *tahé*, § 28) is een uitroeping, waarmede men een persoonlijkheid zoekt gerust te stellen, en wordt zoowel tot iemand anders als tot zich zelf gebezigd; het dient om allen twijfel of vrees te voorkómen; b. v. *di ho do tehé hauma i* (lb., bl. 291, b.), *wel stellig is die akker voor U!; haumamí do i tehé* (lb., bl. 293, r. 2 v. o.), *dat is uw akker, wees maar gerust; au do tehé nappuna djolma, ik ben de man van die vrouw, twijfel er niet aan; olo ma tahé* (*Twist van S. M. en D. D.*, bl. 15, r. 10 v. o.), *wel stellig!; unang tehé amáng na mangago do i, geloof mij vadertje!, doe niet* zoo als hij zegt; *die is een in 't verderf storter.* Tot zich zelf bezigt men het vaak, wanneer men moed gevat hebbende tot een besluit komt; b. v. *di son mau modom tehé marborngin* (lb., bl. 77, r. 8), *dat ik hier den nacht slapende doorbrenge; di son mau tehé modom* (lb., bl. 71, r. 20), *laat ik hier slapen;* bij zich zelf tot 't besluit gekomen zijnde, zich van zijn broeder te scheiden, zeide hij *molo sali rap hami tehé dohot anggikhón* (lb., bl. 66, r. 8), *kom, zoo ik steeds met mijn broeder te zamen ben,* zullen we enz.; zou het waar zijn, wat de hulishulis zegt, zeide hij bij zich-zelf, *alai tehé hu-subo do, maar kom!, ik zal het beproeven; dainang do tehé si-baen on* (lb., bl. 21, r. 12 v. o.), *het is wel moeder, die deze dingen gemaakt heeft* (zich geruststellende). Zelden wordt het uit twijfel gebezigd en waar men met zich-zelf raadpleegt; b. v. *atík na so dainang do tehé mambaen on* (aldaar, r. 14 v. o.), *zou misschien moeder niet deze dingen gemaakt hebben?* Vóór een naam of verwantschapsterm maakt het een vriendelijke vraag; b. v. *ise ma gowarmu tehé itó, zeg zuster, hoe is uw naam?; botí tehé anggí adóng sadija dao nari tijan adíjan on hutatta i, hoor eens broeder!, hoe ver ongeveer is onze huta nog van deze rustplaats verwijderd?* Geheel vooraan bezigt men

atehé, waarmede men bepaaldelijk iemand verzoekt aandacht te verleenen aan 't geen men hem zegt; b. v. *atehé oppúng tutú do malitap ulosna* (aanhaling in 't Wdb.); *atehé radjanami adóng halak di balian* (lb., bl. 138, r. 4 v. o.), *hoor eens vorst!, er is iemand buiten*, enz.

M. In 't Noorden bezigt men ook *téhe*, maar in 't Zuiden *tuwé* en *tijé* (§ 28); b. v. *u-sapai do tijé, antjo u-boto* (lb., bl. 269, m.), *kom! ik zal er eens naar vragen, opdat ik het wete!; aha ma ulani tehé na ni-pardabu-dabuhon nibotku di bajona, di-baen* enz. (lb., bl. 217, r. 16 v. o.), *wat toch is 't geen mijn broeder mij te verwijten heeft, dat hij* enz.; *amáng andap ke ulani tehé di-baen na dulaha marpojogon i ma boruna, di-baen* enz. (lb., bl. 216, r. 16 v. o.), *vader! is het misschien omdat uw dochter te gulzig eet, dat* enz. (vgl. ald. bl. 218, r. 3, 8 en 15 v. o.); *songon dija ma u-dokon ruwai tijé* (bov., bl. 287 bij zich uit verlegendheid wat te doen raadplegende); *anta ruwai tijé adóng* enz. (lb., bl. 237, r. 9 v. o.), *wie weet, of er niet* enz. Het wordt hier meer in een uitdrukking van onzekerheid gebezigd (vgl. nog een voorbeeld boven, bl. 287). In 't Zuiden bezigt men *ettehé* = *atehé*, maar ook waar men iets gaat mededeelen; b. v. *ettehé ompúng na ni-buwang ni dainang do au, wel! moedertje! Moeder heeft mij verworpen.*

D. bezigt *tupe* als uitdrukking van overtuiging; b. v. *tuhu tupe si-ni-adjarkĕn inang idi* (lb., bl. 140, r. 13 v. o.), *kom! het is waar, wat Moeder* mij als raadsaam *heeft aanbevolen*, dat ik dan ga, enz. Een besluit nemende, bezigt men *nari;* b. v. *ku-tjuba nari ngo* (lb., bl. 5, r. 17 v. o.), *kom! ik zal eens onderzoeken*, hoe diep dit gat is (een ander voorbeeld zie boven, bl. 298). In plaats van *atehé* bezigt men hier *atupe*. Verder heeft men *kune*, dat ook = *uwa* gebezigd wordt (bl. 352), en geheel vooraan plaats neemt; b. v. *kune kubĕrĕtkĕn i bukbuk bitisku ena katengku* (lb., bl. 246, r. 14), *kom! ik zal het aan 't haar van deze mijn kuiten vastbinden, zoide ik bij mij zelf.*

11°. *anggiját* of *agiját* (bl. 56, II, 1°., en bl. 44, *a.*). Dit is eigenlijk een vocatief van *anggi* (bl. 56, *Aanm.* 3) een woord, dat dikwijls jegens een mindere, vooral in M., uit vriendelijkheid gebezigd wordt [1]. Het is een verbiddende uitroeping, die we kunnen wedergeven met *och toe, vergun me dan.* Het wordt meestal gebezigd in een wensch naar iets, waarmede men zich te vreden stellen moet, omdat men toch niets beters kan krijgen; b. v. zoo ge niet wilt zeggen, werwaarts hij

[1] Vgl. *baoá* (bl. 344), en 't gebruik van *ĕmbok* (*moeder!*) in 't Jav. om een vriendelijke vermaning te geven.

gegaan is, *anggiját do parkalakna pabowa di au* (lb., bl. 157, r. 16 v. o.), *zeg mij dan ten minste, hoe hij er uit ziet; anggiját ma sa-borngin nari ku-togong bubu i* (lb., bl. 325, r. 12 v. o.), *laat mij dan ten minste nog een nacht de fuiken zetten; agiját ko ku-pangan daon ni butuha-male* (lb., bl. 189, r. 17 v. o.), *dat ik ten minste u opete als geneesmiddel*[1] *tegen honger;* daar ik zoo ongelukkig ben in 't nemen van een vrouw, *anggiját ma apalá ko mangoli* (lb., bl. 61, r. 4), *ga gij dan ten minste een vrouw koopen.* —— Aan 't begin van een nazin heeft het conjunctieve kracht, en kunnen wij het wedergeven met *opdat ten minste* of met *in de hoop dat;* b. v. neme ik dit als steel van mijn lans, *agiját do i tandakku sijan gindjang on* (lb., bl. 150, r. 1 v. o.), *opdat dat ten minste mijn teken zij van uit deze bovenwereld* (opdat ik ten minste een souvenir hebbe van mijn verblijf hier in den hemel); laat ons daar gaan vernachten, *anggiját suminok tahap modom* (lb., bl. 65, r. 15 v. o.), *in de hoop dat we meer beschut* tegen regen *slapen* (een ander voorbeeld, *Twist van S. M. en D. D.*, bl. 2, r. 11). —— Een Dairisme is *agijappon* (zie *gijamkĕn* hieronder).

M. bezigt *pinomat.*

D. bezigt *gijam;* b. v. *indien gij mij dan volstrekt opeten moet, ku-dimban kono lĭbekĕn gijam* (lb., bl. 216, r. 6 v. o.), *dat ik u dan ten minste nog eerst bezinge*[2]; ik zal mij met den vogel tevreden stellen, *asa ku-pangan gijam bulĕe aku mĕnggarar karnasa idi* (lb., bl. 155, r. 17 v. o.), *opdat ik hem ten minste opete, om mij schadeloos te stellen voor 't geen ik om zijnentwege heb moeten betalen;* dat ik dezen vogel niet meer te koop biede, *ku-pakani mo mahan nejam-nejam ni mata gijam* (lb., bl., 154, r. 9), *dat ik hem dan maar houde als verlustiging van 't oog* (omdat ik er geen geld voor krijgen kan, zal ik hem maar vermaakshalve gaan houden); *muda roh, katenami, musuh, gijam rĕbak mate kami* (lb., bl. 205 o.), *zoo de vijand komt, dachten wij, dat wij dan ten minste medesterven; hĕntat kita mo gijam takalna idi* (lb., bl. 158, r. 11), *laat ons dan maar zijn hoofd medenemen!; mate pe, nina, ija, gijam hukum mĕndokkĕn* (lb., bl. 169, r. 12), *al sterve hij, zegt hij, dat dan ten minste 't regt zulks verordene!* Vóór of achter een getal ook gebezigd om er een nadruk op te leggen, of wel in een verzoek naar een kleinigheid, om aan te duiden, dat men er zich des noods mede tevreden zal stellen; b. v. *rijar gijam si-puluh, malot nenge sada gijam* (zie bov., bl. 246). Ook zet men

[1] Men denke er aan dat *si* ook 't object kan inleiden (bov., bl. 316).

[2] Vgl. boven bl. 279.

gijamkĕn, dat een imperatief schijnt te zijn (bl. 278), geheel achter aan, terwijl men tevens *gijam* vooraan kan bezigen; b. v. *gijam lot si-bĕtoh-bĕtohĕn mĕrhukum kita gijamkĕn* (boven, bl. 339), *dat er dan ten minste iemand der zaak kundig zij, om over ons regt te spreken; mĕrhukum mo kita gijamkĕn* (lb., bl. 165, r. 14), *dat we dan ten minste van 't recht gebruik maken.* Dit *gijamkĕn* wordt ook bij de benaming van een kleine hoeveelheid en een negatie ter uitdrukking van een nadruk gebezigd; b. v. *i-hargai deba pe malot gijamkĕn* (lb., bl. 153, r. 5 v. o.), *er werd zelfs geen bod op gedaan; si-pĕsulak mo sada nari gijamkĕn mĕndĕngani kākta idi* (lb., bl. 14 m.), *zenden wij nog al was het maar één* onzer zwaluwen *uit, om onzen raaf gezelschap te houden.* Verder bezigt men

gija zoowel = *agijá* (bl. 339) als = *pe* (§ 165); b. v. *masa-kade gija na sa-si-sĕlam* (lb., bl. 42 m.), *hoe vele ook de Mahomedanen zijn; ise gija* (lb., bl. 95, r. 11), *wie ook* die spijs moge klaar gemaakt hebben; voorts te gelijk met *barang* (bl. 332); b. v. *muda tubuh nola i podĭn ena anakmu barang bĕrumu gija* (lb., bl. 35, r. 6 v. o.), *zoo u weder hierna een zoon of wel een dochter geboren wordt;* hij zij onze vraagbaak, *barang kade gija pĕrtĕntūnta si-mi-ladang ena* (lb., bl. 46, m.), *zoo er het een en of 't andere is dat wij, die in dit landschap zijn, uit te maken hebben* (vgl. ook lb., bl. 136, r. 17, 140, r. 19 v. o.).

12°. *mari*, dat misschien uit 't Mal. is, bezigt men om iemand uit te noodigen bij zich te komen; men bezigt in de *tabas* meestal *mari la* (Mal. *mari-lah*) [1]. Om iemand aan te zetten spoed te maken bezigt men

haru; b. v. *haru mari ma tu on* (*Twist van S. M. en D. D.*, bl. 15, r. 10 v. o.), *kom gaauw herwaarts;* andere voorbeelden zie Wdb., en bov. bl. 336. In de *tabas* bezigt men ter uitnoodiging van de *tondi* ook *hurri* (zie Wdb.); b. v. *hurri mari la mari la.*

Ook substantieven kunnen uitroepender wijs gebezigd worden, § 164* en worden dan door 't pronominaal aanhechtsel *na* of wel door een substantief, door *ni* ingeleid, bepaald; b. v. *dengganna* (zie bov., bl. 247). Hiertoe zijn ook te brengen

tuwa; b. v. *tuwa ni* met een substantieven zin er achter (zie boven bl. 316, r. 10 v. o.), of *tuwana*; b. v. *tuwana hu-baluti au tu bagasan idjuk i, 't geluk er van, ik heb mij zelf* [2] *in die idjuk gewikkeld* (hoe gelukkig was het, dat ik mij in die idjuk had ingewikkeld; andere voorbeelden in 't Wdb.). En verder

---

[1] Vgl. *mare* (M. boven op bl. 352).

[2] Zie boven, bl. 231.

bijan (ook: *bitsan*), dat meer in 't Dairisch sub-Tobasch gebezigd wordt, waarom ik hier maar voorbeelden uit D. zal aanhalen (zie ook Wdb.); b. v. *bijanna ĕnggo kene roh kĕrina* (lb., bl. 173, r. 5 v. o.), *hoe van pas is het, dat gijlieden allen komt; bijanna ku-idah kono* (lb., bl. 215, r. 1 v. o., 216, r. 14.), *hoe van pas zie ik u.* — Andere als uitroepingen gebezigde woorden zijn

bilang (uit toorn); b. v. *bilang ni tambottón ma* (zie aanhal. in 't Wdb.).

laja of *lea* (verwijtend); b. v. *leana so di-alap ho* (*Twist van S. M. en D. D.*, bl. 12, r. 5 v. o.), *hoe onheusch van U, dat ge het niet wilt halen!*

radja; b. v. *radja ho amáng unang marbulbul timus ni apí tu gindjang di-baen hamuna, ik bid U! laat toch de rook van dat vuur niet naar boven warrelen.* Het wordt zelfs jegens een vrouw gebezigd (*Twist van S. M. en D. D.*, bl. 11, r. 8 enz.). Andere woorden, die als interjectie optreden, allen te behandelen is ondoenlijk; zoo heeft men ook *dung* als interjectie, wanneer iets bij ongeluk geschied is; b. v. *dung! nunga madekdek gandarku* (*Twist van S. M. en D. D.*, bl. 12, r. 6, 11, r. 4), *reeds! reeds is mijn pijpesteel gevallen!* (O je! daar heb ik mijn pijpesteel laten vallen). — Over *ngalutna* zie boven, bl. 247.

D. bezigt *tuwah*; b. v. *tuwahna mango kono mĕngepuk idi alé bapá* [1] (lb., bl. 149, r. 8), *hoe gelukkig was het, dat gij met ipu zijt gaan schieten vadertje!* Ook bezigt men *tĕka* (bl. 362), maar meer in een wensch; b. v. *tĕka mĕrganda mĕrbunga nola pĕnokormu ena* (lb., bl. 153, r. 2), zoo gij hem weder verkoopt, *moge dan 't geen gij aan dezen vogel besteed hebt verdubbeld worden; tĕka sarintuwa kono makani idi* (ald. r. 15), zoo gij dien vogel houdt, *moget gij dan bij het houden er van een gezegenden ouderdom bereiken* (vgl. ald. r. 20 en 22, bl. 55, r. 12). Met 't pronominale aanh. *na* maakt het een bijwoord [2], dat wij door een adverbiale bepaling (*toevalliger wijze* of *bij toeval*) kunnen wedergeven; b. v. *ĕnggo tuhu tĕkana ĕndai leleng, ale* [3], *si-adji tonggĕl* (lb., bl. 93, r. 3), *werkelijk heeft A. T. het straks bij toeval vergeten* (vgl. lb., bl. 163, r. 13).

X. NADRUKWIJZERS.

§ 165. Onder deze benaming versta men niet alleen de woorden, die aan

[1] Zie bov., bl. 153.

[2] Dit woord is in 't Wdb. verkeerd verklaard.

[3] Deze interjectie wordt tot 't publiek gerigt, en niet jegens A. T. (zie boven, bl. 256, in 't midden).

een woord, als bestanddeel van een zin, een nadruk geven, dien wij door den toon uitdrukken (§ 20, *Aanm.* 2), maar ook die, welke slechts achter een woord plaats nemen, om aan de beteekenis er van een bijzondere toepassing te geven, en *vooral* niet met aanhechtsels moeten gelijkgesteld worden (§ 20, *b.*). We zullen ze een voor een behandelen, en hopen den lezer te overtuigen, dat het moeijelijk is, hun een anderen naam te geven, daar zij zoo vele beteekenissen aanbrengen, dat men gevaar loopt door een *sprekender* benaming tot misverstand aanleiding te geven. Dat we bij de behandeling dezer woorden nog meer dan vroeger [1] van de woordvoeging moeten mededeelen ligt voor de hand.

I. *do* neemt plaats achter een woord, en legt er een nadruk op, dien we kunnen wedergeven door den toon; b. v. *sai ro do i mangalap iba*, zonder falen *komt* die (de tijger) je halen; *sai mago do ho di-baen begu*, zonder falen *wordt* gij *ongelukkig* door toedoen der geesten. In deze voorbeelden geeft het een nadruk aan 't praedikaat van een hoofdzin (bl. 281, *b.*), maar ook in op zich zelf staande zinnen bezigt men het; b. v. *pargogoi do au oppúng*, *schenk* mij o Heer! *toch kracht!* Zoo ook in een vergelijking achter een praedikaat of praedicatieve bepaling, om haar als volkomen te zijn voor te stellen; b. v. *nunga songon na ni-dosdosan do tortornasida* (lb., bl. 178, o.), reeds was *als afgepast* hun dans (hun dansen was volkomen regelmatig); *dida butuha-bolon i nunga sai songon gara ni api do*, door hem werd gezien de maag (van den visch) geheel gelijk aan *vuurkolen*. — In een vraag legt het den nadruk op 't woord dat 't geen voorstelt, wat men verlangt te weten; b. v. *ise do gowarmu*, *hoe* is uw naam? *aha do naing panganommu*, *wat* verlangt gij te eten?; *sali olo do i mambalbal* (lb., bl. 84, o.), is die steeds *genegen* te slaan; *adóng do i di rohám djuppa sogot*, *is* dat *er* naar uw gevoelen op d'een of d'anderen tijd te vinden?; *tartuhor hita do na sa-i*, *kan* het *door ons* voor zooveel *gekocht worden?*; *olo do ho pasada sowara hita*, *wilt* gij dat we onze stemmen gelijk maken? (vgl. ond. VI). In een vraag, om iets te mogen doen, bezigt men *djadi do* (bl. 340). In 't antwoord op zulke vragen bezigt men *do* op dezelfde wijs; b. v. op de vraag *ho do i*

[1] De lezer zal wel reeds gezien hebben, dat het onmogelijk is in 't Bataksch de woord-afleiding te behandelen, zonder tevens van de woordvoeging melding te maken, daar toch vele woordvormen in een bijzondere constructie gebruikt worden (zie onder anderen § 120).

(zijt *gij* die?) is 't antwoord *au do i* (*ik* ben die); op de vraag *aha do na tinopotmu tu hutanami on* (*wat* komt ge in deze onze huta zoeken?) is 't antwoord *pidong na maló marhata-hata do nijân na hu-djalahi* (*een vogel, die praten kan* eigentlijk is die ik zoek. Op een vraag met *adóng do* antwoordt men ontkennend met *indáng adóng* (bl. 265, *c.*); b. v. op *adóng do i di ladangmuna on* (*is* die *er* in dit uw land?) is 't ontkennende antwoord *indáng adóng pidong na maló mahata-hata di ladangnami on* (er is hier in ons land geen vogel, die praten kan). Vaak kondigt *bekâ do* een volgende vraag aan (bov., bl. 304, ond.). —— Op een substantief of als zoodanig optredend voornw., als subject, legt het een nadruk, dien wij moeten wedergeven met *-alleen*, *-zelf*, *niemand* of *niets anders dan;* b. v. *debatâ do manadjomi*[1], *de goden* hebben het scherp gemaakt? (niemand anders dan de goden, enz.); *ai si-djonaha inon do mamunu*[1], want *gemelde Dj.* had ze gedood (want Dj. zelf enz.); *nasida na duwa do martaban* (lb., bl. 178, r. 14), *zij beiden* hebben (die huta) veroverd (zij beiden alleen, zonder dat iemand hun hielp, hebben, enz.). —— Op een aanwijzend voornaamwoord legt het een nadruk, dien wij met *dezelfde*, waarvoor 't Bataksch geen bijzonder woord heeft, plegen uit te drukken; b. v. *hundul na nasida di tarusopo*[2], *di sopo i do hundul si-djonaha di-dapot partunggu i*, zij gingen in een sopo zitten, en in *dezelfde sopo* vonden de om betaling komenden Dj. zitten. Zeer gebruikelijk is *do* achter 't voornaamw. *i*, als substantief, om er op te drukken, als op het iets, dat de aanleiding of reden is van 't geen in den volgenden zin, met *asa* of *di-baen* (bl. 333 en vlg.) aanvangende, gezegd wordt; b. v. *i do asa hu-suru maralap ho, dat* is het (de reden) dat ik u heb laten halen ; *i do ibana di-baen ro tu son* (bov., bl. 393, r. 7); *i do di-baen na hu-dokkon di ho papunguommu, dat* is waarom ik u dat zeg bij elkander te brengen. Zoo ook in een vraag naar de reden; b. v. *aha do radjanamí asa di-dokkon ho maralap au, wat* is het vorst! dat gij mij hebt laten halen? Ook een praedikaat, door een werkwoord uitgedrukt, wordt op dezelfde wijs door *do* als aanleiding voorop gezet, maar moet dan door 't voornaamwoord *na* voorafgegaan worden; b. v. *na di-bursik do au di-baen na mate, dat ik door hem bespoten ben*, is de reden dat ik stierf. —— Zoo het achter een substantief of als zoodanig optredend voornaamwoord, als

[1] Zie boven, bl. 160.

[2] Zie boven, bl. 317, *a.*

praedikaat, staat, dan moet het werkw. door *na* gesubstantiveerd worden (§ 126), om als subject te kunnen optreden; b. v. *au do na mangoli*, die een vrouw kom koopen ben *ik*. Staat het door *na* gesubstantiveerde werkwoord voorop, en is het subject een tweede persoon, dan houdt de zin een verwijt in (§ 126, 1°.). —— In tegenstelling van een negatie, drukt het een stelligheid uit, die wij met een adversatieve conjunctie zouden wedergeven; b. v. *indada au pais, landuk do*, ik ben niet *pais, landuk* (ben ik) d. i. ik ben geen *pais*, maar *landuk; indáng mangolu, mate sijan butuha do*, het (kind) leeft niet, het is *in den buik gestorven* (d. i. het kind leeft niet, maar is dood geboren). Men ziet hier reeds de zinverbindende beteekenis van 't woordje, die verder ook blijkt uit de plaats, die het inneemt achter het praedikaat van een substantieve zinsnede, zelfs waar deze een indirecte vraag inhoudt; b. v. meld hem, *lali-lahi do na tubu i* dat de geborene *een mannelijk persoon* is; *pamanat ma djolo tu ama ni na mate i djadi do pasondoton ni pangulu gora on, aso binoto*, wees zoo goed bij den vader van den gesneuvelde onderzoek te gaan doen, of deze aangelegendheid door den scheidsregter *mag* ten einde gebragt worden, opdat men het wete. — In een imperatief bezigt men *do* om 't geen men bepaaldelijk verlangt te doen uitkomen; b. v. *bowan ma au alé apáng toppi do au*, draag mij vader! maar *draag* mij *in uw kleed gewikkeld* (opdat niemand mij zie, bl. 349); *sali bunihon do i*, *verberg* het *vooral*. — Achter een bijwoord of adverbiale bepaling om er een bijzonderen nadruk op te leggen, dien wij met *niettegenstaande dat* kunnen wedergeven; b. v. *behá ma di-baen na dapot bodat parbuwe ni atsinun, tu tonga-bire do manaek*, hoe kwam het, dat een bodat-aap een komkommer konde krijgen, niettegenstaande die *tegen een steilte* aan opslingerde? — Dikwijls wordt *do* achter een woord geplaatst, dat wij als een bijwoord zouden opvatten, om een zinsnede aan te kondigen; b. v. *otík do hita marbada musé nunga lao ibana tu gindjang* (lb., bl. 197, r. 21), zoodra wij maar *eventjes* weder twist krijgen (met onze vrouw), zal ze reeds naar boven gaan (we behoeven slechts om een kleinigheid twist met onze vrouw te krijgen, of zij zal reeds daarom naar den hemel vliegen). In dit geval staat 't subject vóor 't praedikaat. — In een tweede conditionele zinsnede, die met de eerste in tegenstelling staat, wordt het zeer vaak achter 't praedikaat geplaatst, en drukt dan ons *wèl* of *daarentegen* uit; b. v. zoo gij 't hart hebt mij te dooden, zult gij gewis ongelukkig worden, *hapé molo di-pangolu ho*

do au, sai gabe do ho (lb., bl. 4, r. 5 v. o.), maar zoo gij mij *wel* (of *daarentegen*) in 't leven laat, zult gij gewis gelukkig worden. — Zelfs kan het, achter een praedikaat geplaatst, een zin tot conditionelen bijzin maken; b. v. *di na gabe ma i, hataropan do halak, indadong tarulasa songon i*, voor den rijke zij dat, behoort iemand *tot de groote hoop*, dan kan hij zóo niet doen. —— Na 't subject neemt het plaats, wanneer dit om den nadruk, of om met iets anders in tegenstelling geplaatst te worden, voorop staat; b. v. *molo hatakku do di-bege ho marsogot, olokon ma hatakki; ijanggo barang hata ni halak do di-bege ho marsogot, unang di-olokon ho* (lb., bl. 292, r. 18), indien door u morgen *mijne woorden* gehoord worden, bevestig ze, maar indien door u morgen *een ander's woorden, welke ook*, gehoord worden, bevestig ze niet. —— Verder bezigt men het ook om de wijze, waarop iets plaats heeft of hebben moet, uit te doen komen; b. v. *nung i di-taruhon si-djonaha ma inana si-borngin tu hariara inon, di-oppa do marboan inana i tu gindjang* (lb., bl. 292, r. 16 v. o.), daarop geleidde Dj. zijn moeder naar gemelden ficusboom, *hij droeg haar op de armen* zijn moeder naar boven brengende. —— En eindelijk valt er nog bij te vermelden, dat het vaak te gelijk met *sai* (bl. 281) en *nikkon* (bl. 279), maar zelden met *nunga*, behalve in vergelijkingen (lb., bl. 169, r. 11 v. o., 173, r. 7 v. o., en boven bl. 359), of waar *sai* voorafgegaan is, voorkomt (vgl. lb., bl. 160, r. 10, 12, 14, 174, r. 1 en 11, 166, r. 1 v. o. en bov., bl. 245, 7°.).

M. In 't Zuiden bezigt men *do* ook vóór een zin als conditioneele conjunctie; b. v. *do ngada di-patidaon ko, ita marmusu* (lb., bl. 116, r. 11), zoo gij dien niet wilt aanwijzen, moeten wij oorlog voeren (een ander voorbeeld in 't Wdb.). Het werkwoord, in zulk een zinsnede gebruikt, sluit meestal het willen in. — *bija do* is hier, even als *behá do* (bl. 360), vraag aankondigend (lb., bl. 187, r. 8). — Verder is, vooral in 't Zuiden, het uit 't Men. overgenomene

djuwo [1] te gelijk met *do* in gebruik, en wel met de beteekenis van *toch, niettegenstaande dat;* b. v. heb ik niet aan U. T. D. werkelijk gezegd "laat ik niet medegaan," zeide ik, *kehe djuwo do ita* (lb., bl. 134, r. 10 v. o.), "wij *gaan toch*" zeide hij; *di-pangkulingkon napé suwada, manaili pe suwada, lalu* [2]

---

[1] (Men. جوا) ontbreekt in 't Wdb.

[2] Is in 't Wdb. vergeten. Plaats dus III. Mal. لالو, *doorgaan* (lb., bl. 180, r. 18 v. o.); *lalu tu, tot aan* (lb., bl. 111, r. 2), *aankomen te* (ald. r. 12 v. o.); *ngen —— tu, van af —— tot* (lb., bl. 246, r. 5 v. o.); *palalu(kon), doorgaan;*

djuwo do ibana tu tano pinang na rorondan, hij gaf er zelfs niet eventjes antwoord op, keek er zelfs niet naar, maar *ging toch door* naar 't land P. n. r. Ook in 't Zuiden heeft men *de* in plaats van *do* vóor 't voornaamw. *i* (b. v. lb., bl. 261, r. 2).

D. bezigt *ngo;* b. v. de vogel werd niet geraakt, *tjawan pĕngurasĕn ngo kĕna* (lb., bl. 117, r. 1 v. o.), *de kom, waarin 't zuiveringsmiddel was*, werd geraakt (maar alleen de kom werd geraakt). In pl. v. *malot* bezigt men vóor *ngo* steeds *mada*, en zoo men *malot ngo* bezigt, moet *ngo* achter 't praedikaat herhaald worden; *mada ngo ku-kĕnakĕn*, enz. (bov., bl. 272), *tak malot ngo i-bĕrekĕn deba ngo anakku idi* (ald.). Met de tegenstellende beteekenis van *toch* bezigt men *mango;* b. v. *mĕrtakan* [1] *sip mango* (lb., bl. 101, r. 17 v. o.), *toch bleef zij zwijgen; malot mango ĕnggeut manganĕkĕn* enz. (lb., bl. 101, r. 15), *toch* wilde die vrouw die rijst niet eten; *leleng mango si-hadji tonggĕl mĕngĕlapah takal kĕrbo si-ranggir idi* (lb., bl. 95, r. 14 v. o.), *toch* vergat H. T. den kop van den buffel R. in stukken te houwen. Vaak met *nola* om dit te versterken (vgl. *na musé* in T. IV, onder); b. v. *i-dapĕt nola mango ĕnggo tasak panganĕn i bagasĕn kodĕn* (lb., bl. 96, r. 13), hij vond *alweder* spijs in de pot klaar gemaakt; *i-oliki nola mango lako i-deja* enz. (lb., bl. 153, r. 1 v. o.), hij ging *alweder* en ventte den vogel uit, enz. Ook in vragen bezigt men *mango;* b. v. *djadi mango katemu* (lb., bl. 123, r. 11 v. o.), *mag* dat denkt ge?; *ise mango kono si-rok idi* (lb., bl. 11, r. 4), *wie* zijt gij die daar komt?; *ĕnggo mango alé kaltú i-bahankĕn manuk-manuk saip-ladang gĕrar kene* (lb., bl. 121, r. 14), *heeft reeds* de vogel S. L. voor ulieden een naam gemaakt? (waarop 't antwoord op r. 18 ook *ĕnggo* is, bov., bl. 345); *si-kade mango gĕrarmu* (lb., bl. 128, r. 20), *wat* is uw naam?; *ise mango ĕndija si-mĕrtasakkĕn panganĕnnami idi* (lb., bl. 97, r. 4 v. o.), *wie* is toch, die dat ons eten heeft bereid? (vgl. lb., bl. 129, r. 17 en 10 v. o., bl. 6, r. 17 v. o.); zoo ook in een vraag naar de reden; b. v. *kade mango asa mengĕr, nina, manuk-manuk saip-ladang* (lb., bl. 122, r. 9 v. o.), *wat* is de reden, dat de vogel S. L., zegt hij, zoo'n leven maakt? *mada mango* heeft hier ook den zin van *toch niet* (vgl. bov., bl. 293); b. v. *ku-dabuh pe buluh singawan, mada mango ku-bĕge pĕrdabuhna* (lb., bl. 6, r. 4 v. o.), hoewel ik een geleding bamboe liet vallen, heb ik 't vallen er van *toch niet* gehoord (vgl. ald., bl. 5, r. 8 v. o.); *mada mango kumatakĕn so mada tuhu sulengku idi* (lb., bl. 28, r. 2, alwaar een

---

b. v. *ita-palalu domá tu bariba i, dat we maar naar de overkant* (andere oever) *doorgaan.*

[1] Zie boven, bl. 272 en 282.

drukfout), mijn voorspellingskijker heeft *toch niet* wat niet waar is vermeld; *kumatakčn si-tuhu mango*, hij heeft *daarentegen* de waarheid vermeld. Ook plaatst men gaarne *mango* achter een woord, dat met nadruk herhaald wordt; b. v. *dori da ni-suwan, dori mango mahan dapětčn i podīn, bunga ni-suwan, bunga mango mahan dapětčn* (lb., bl. 166, r. 4 v. o.), immers zoo men doornen plant, zijn *doornen* 't geen te krijgen is, plant men daarentegen bloemen, dan zijn *bloemen ook* 't geen men naderhand te verwachten heeft (plant men doornen, men heeft ook doornen te verwachten, enz.); *djělmana idi pe tongkik mango* (lb., bl. 183, r. 18), die vrouw van hem was *ook* doof (even als de twee te voren reeds genoemde personen). In conditioneele zinsneden bezigt men *mango* achter 't praedikaat met den zin van *in de daad, werkelijk;* b. v. *muda mavik mango pěnarikinčndene midak aku* (lb., bl. 134, r. 13 v. o.), zoo gij *werkelijk* medelijden met mij hebt; *muda si-čmpo mango, nimu, alé pa bagasta idi* (lb., bl. 76, r. 5 v. o.), zoo wij, zegt gij, vader! *werkelijk* ons huis inwijden willen, enz. Verder om op een benaming van hoeveelheid te drukken of een negatie te versterken; b. v. *kčrina mango čnggeut* (lb., bl. 134, r. 2, 133, r. 3 v. o.), *allen* waren genegen enz.; *malot mango ise měnokor* (lb., bl. 154, r. 1), niet *één persoon* wilde hem koopen (niemand ter wereld, enz.). —— Ook achter uitroepingen; b. v. *tčka mango mentčr djumpaku i-ombang-ombang lae ena, hoe gelukkig*, dat ik terstond (die geleding bamboe), terwijl ik door dit water heen en weder gesleingerd word, wedervind (een ander voorbeeld boven, bl. 358). — De verkorting

mang komt ook voor, en wordt achter een woord gezet, om tevredenheid uit te drukken over 't geen men waarneemt; b. v. ziende haren zoon met vele vogels te huis komen: zeide zij: *kčnān mang kono da bapá* (bl. 153) *piduk idi čmbuwe mango ku-idak i-hčntat kono, čnduma mamo kita kčpekčn bčsur mangani djukut piduk* (lb., bl. 143, r. 12 v. o.), gij hebt, vaârtje! *waarlijk wat gevangen*, want ik zie dat ge vele vogels bij je draagt; we zullen nu overvloed hebben en ons aan vogelvleesch zat eten; gehoord hebbende dat de tijger in den val was geraakt, zeide hij *tuwahnami alé čnggo mang kčpe djumpa djčbak idi bijahat si-manganken anakku idi* (lb., bl. 172, r. 9 v. o.), hoe gelukkig zijn wij vriendje! de tijger, die mijn zoon heeft opgegeten, is dus *reeds* door den val gevangen.

II. *anggo*. Het wordt vóór een woord gezet, dat men dikwijls om den nadruk voorop zet; zoo vooreerst vóór een substantief, dat, als subject, vóór 't praedikaat plaats neemt; b. v. *anggo gowarna si-boru martijang omas*[1] (lb., bl. 63, r. 16 v. o.), *haar naam* is Mejufvrouw

[1] Antwoord op de vraag *ise ma gowarni* (*hoe* is toch de naam van die?).

M. O. En zoo meestal in een antwoord op een vraag naar een voorwerp vóór de benaming van 't in vraag zijnde; b. v. zeg me dan, hoe hij er uit ziet! *anggo parhalakna na gindjang na bolon ibana* (lb., bl. 157, r. 14 v. o.), *zijn voorkomen*, hoog van statuur (en) zwaar gebouwd is hij; waar is de kwartel, die een punt-staart heeft en de haan die eijeren legt? *anggo manuk sabungan na marpira, on ma na hu-bowan, alai anggo lote na mallai-lai, marsogot pe hu-buwat, de haan die eijeren legt*, zie hier is hij, dien ik bij mij draag, maar *de kwartel, die een staart heeft*, morgen eerst zal ik hem nemen. Vóor een bijwoord of adverbiale bepaling, waarop de nadruk valt; b. v. *anggo nanón sai na mate do ho baenokku, nu* zult gij gewis door mijn toedoen sterven (de vorige maal zijt gij mij ontsnapt). Staat een adverbiale bepaling in tegenstelling met een andere, dan wordt vóor deze vaak *ija* geplaatst, dat dan een adversatieve beteekenis heeft, en dus gelijk staat met *alai* (vgl. 366, m.); b. v. *anggo di son indadeng hita manaon, ai dorás aek di son; ijanggo di si unóng do aek, hier* houden wij het niet uit, want sterk stroomend is 't water hier, maar *daar* is het water stil. —— Ook een substantief, dat als object van een actief door middel van *di* (bl. 310) optreedt, en voorop staat, moet *anggo* vóor zich hebben; b. v. *anggo di dalan si-degeon unang ho humolso* (lb., bl. 6, r. 13 v. o.), *over den te beganen weg* moet gij niet bezorgd zijn (stond hier *anggo* niet, dan zoude *di-dalan si-degeon* achter *humolso* staan). Wordt een actief, als substantief optredend, voorop gezet, dan kan het zonder *di*, ja zelfs zonder 't voornaamwoord *na*, op die wijze als object worden aangeduid; b. v. *anggo martogi unang ho humolso* (lb., bl. 40, r. 16 v. o.), (over die) *voorgaat* (om den weg te wijzen) maak u niet bezorgd. Ja zelfs een actief, dat zonder praepozitie als adverbiale bepaling optreedt (§ 126, *a*), kan zoo voorop staan; b. v. *anggo mambaju mattuwa pande*, (in het) *vlechten* is (zij) zeer bedreven; *anggo marbulán olo do au* (lb., bl. 32, r. 9 v. o.), *plegtig een verbond* te *sluiten* ben ik bereidwillig. —— Vóor een bijwoord plaatst men het ook, waar het vóor een zin staat, die door een conjunctief bijw. in betrekking met den volgenden gesteld wordt; *anggo botí ma di-begé pamilangina, mattuwa sowada do dida na sinuhatanna i* (lb., bl. 74, r. 10), *aldus* werd door hem gehoord hare wijze van tellen, en toch niet werd door hem gezien 't geen door haar werd uitgemeten (d. i. hoewel hij haar aldus hoorde tellen, zag hij het door haar uitgemetene niet). —— Vóor een substantief, als subject, plaatst men het ook veiligheidshalve, om te verhoeden, dat iemand verkeerde vermoedens

mogt koesteren; zoo zegt *Nandjomba ilik*, toen de bezoekster haar een betelbuidel had toegeschoven, met 't verzoek van den betel gebruik te maken, *anggo hadjuttu indadong marisi* (lb., bl. 18, r. 4), *mijn buidel* bevat niets; 't geen alleen maar gezegd is om te verhoeden, dat de bezoekster haar van onbeleefdheid zoude beschuldigen, daar het de gewoonte is, dat die bezocht wordt, wederkeerig betel presenteert. Ook waar men iemand's bewering in twijfel trekt, omdat zij niet overeenstemt met 'tgeen men vroeger heeft vernomen; *anggo pakoppúm pabowakon di au* (lb., bl. 157 r. 9 v. o.), uw kleinzoon *daarentegen* heeft mij gezegd, dat enz. —— Vóor een imperatief geplaatst, geeft het een nadruk te kennen, dien we met *vooral*, *toch* kunnen wedergeven; b. v. *anggo patudukon aili na marbowan hudjur i*, wijs mij *toch* (of *vooral!*) den ever die de lans heeft medegevoerd aan!; *unang anggo pandekdekkon* (§ 118; *Twist van S. M. en D. D.*, bl. 11, b.), laat (die kam) *toch* niet telkens vallen! —— Zeer dikwijls wordt door *anggo* een substantief, of als substantief optredend voornaamwoord los voorop gezet, terwijl het als agens of subject in een daarop volgenden zin slechts door middel van een eerste passief of door een voornaamwoord wordt aangeduid; b. v. *ai anggo si-adji panurat indadong di-tanda anggina i be, alai anggo ibana, sali di tanda do hahana i* (lb., bl. 80, b.), want *Adji-panurat*, door hem werd zijn jongere broeder niet meer herkend, maar *hij-zelf*, door hem werd zijn oudere broeder nog gekend (want *Adji panurat* kende zijn jongeren broeder niet meer, maar *hij* kende zijn ouderen broeder toch nog); *anggo ni-dokmí, tongón do i wat ge daar zegt*, juist is het. Vóor een op die wijze slechts *genoemd* substantief kan men ook *tarsingot di* nog achter *anggo* bezigen; b. v. *anggo tarsingot di pangguru barang sa-dija, nimmu, indadong hu-djuwakon* (lb., bl. 18, r. 12), *wat betreft 't leergeld*, hoeveel het ook, zegt gij, is, door mij zal het niet geweigerd worden. —— Staat een substantief achter 't praedikaat, dan geeft *anggo* er een nadruk aan, die tegelijk beperkend is; b. v. *hu-topa pe anggo rautmu*, ik zal voor u *een raut* smeden, d. i. daar gij niets anders van mij verlangt dan 't smeden van een *raut*, zal ik die smeden; *unang damang rusak anggo pangolím, wees niet bekommerd* over *uw geld een vrouw te koopen* (waarin de praepositie verzwegen is). Zoo in dit geval 't substantief voorop staat, bezigt men er gaarne nog *pala* of *apalá* voor (zie boven, bl. 888), maar dat dit niet noodzakelijk is, ziet men uit 't frequente gebruik van *anggo i*, om op iets, dat te voren genoemd is, een nadruk te leggen als op iets, dat

men 't zij gemakkelijk kan toestaan, 't zij met weinig moeite kan verklaren, zoodat het gelijk staat met ons *is het andere niet?*; b. v. *anggo i buwat damang* (lb., bl. 49, r. 18), *dat*, neem het vaartje! (Als je niets meer verlangt te hebben, ga dan je gang maar!); *anggo i borotton hamú tu tobu i* (lb., bl. 50, r. 4), *dat*, bind hem aan 't suikerriet vast! (als je niet meer verlangt, dan je hond aan 't suikerriet vast te binden, ga je gang maar!); *anggo i, mangido ma pallandja i tu nappunasa i* (lb., bl. 49, r. 7), *dat*, de handelsgoederensjouwer vroeg er om bij die er de eigenaar van was (wat je me daar als raadsel opgeeft, dat kan ik je gemakkelijk oplossen; een sjouwerman ging enz.). —— De beperkende beteekenis heeft het meestal vóór een achteraan staand woord; b. v. *sukkot ni hagabeon ma ibana anggo maromas, alai anggo dakdanak sada pe sowada* (lb., bl. 1, b.), buitengemeen rijk was hij, wel te weten (in 't) *hebben van goud*, maar *kinderen*, één zelfs (was er) niet; *molo dung hu-baen i, ninna, indadong olo ro begu tu huta on, anggo lao mambuwat djolma*, zoo ik (dat middel) reeds gemaakt heb, zegt zij, dan zal er geen geest in deze huta kunnen komen, wel te weten om *menschen te gaan wegnemen* (d. i. een geest zal wel kwalen kunnen verwekken, maar hij zal niemand kunnen dooden). Men ziet, dat hier door *anggo* het te veel zeggende van een verklaring wordt opgeheven. Met deze beteekenis kan het tevens een conditioneele conjunctie in zich sluiten; b. v. *indadong olo mulak au, anggo indadong dapot au*, ik wil niet terugkeeren, *wel te weten* (zoo) het niet door mij kan gevonden worden. —— Het kan vooraan geplaatst 't gebruik van *molo* overbodig maken; b. v. *anggo i hinabijarammu, indá tung bunuokku hamú* (lb., bl. 31, r. 16 v. o.), (zoo) *dat* 't geen gij vreest is, bij geen mogelijkheid zult gijlieden door mij gedood worden (in pl. waarvan men ook zegt *molo i do hinabijarammu*, enz.). Vooral vóór *tung* wordt het met *molo* verwisseld (vgl. lb., bl. 34, r. 13 en 20). *Zeer vaak* staat het in pl. van *molo* in een achterstaanden zin of wel in een tweede conditioneele zinsnede, die in tegenstelling staat met een voorgaande, terwijl *hapé* of *alai* dikwijls worden weggelaten (bl. 335); b. v. *molo na olo do ho marbulán dokot ibana unang di-bunu ko, manaek ma ho tu gindjang; hapé anggo indadong ra ho marbulán, di toru on ma ho pamburhungon* (lb., bl. 32, r. 16 v. o.), *zoo ge wilt met haar een eedverdrag sluiten, dat gij haar niet zult dooden, klim dan naar boven, maar zoo gij dat niet wilt, blijf dan hier beneden last van verkleumdheid hebben* (vgl. lb., bl. 251, r. 6 v. o., alwaar *alai anggo*); *anggo di-leon do pangurason* (§ 101); *anggo songon*

na hu-dok i tutú binaen ni hatatta (lb., bl. 252, r. 17 v. o.), *maar zoo 't geen door onze woorden is vastgesteld gelijk wat ik zeide is* (vgl. een ander voorbeeld boven, bl. 196). De tweede conditioneele zinsnede vangt vaak tevens met *ija* aan; b. v. *molo nunga mate tutú asa lao kita, ijanggo mangolu na podó leon tittin on*, enz. (lb., bl. 83, r. 12 v. o.), *zoo hij werkelijk reeds dood is, dan gaan wij, maar zoo hij nog leeft, geef hem dan dezen ring* enz. Dit *ijanggo* kan ook vóor een woord, in tegenstelling, gezet worden; b. v. indien het zoo is, gaat dan, *ijanggo au, indadong olo au mulak na podó* (lb., bl. 83, m.), maar *ik*, ik wil niet terugkeeren; hoe vele lieden ook gekomen zijn om te spelen, ik heb het niet tegen hen verloren; *ijanggo i nunga talu au di-baen* (lb., bl. 81, r. 17 v. o.), *maar die*, hij heeft het van mij gewonnen. —— Verder om op een voorwaarde een nadruk te leggen, zoodat het overeenkomt met ons *mits, wel te weten zoo;* b. v. *indadong daé i da ba amáng, ijanggo denggan ni roha be do songon i* (lb., bl. 55, r. 3 v. o.), *wel vadertje, dat staat niet leelijk, mits gelijk dat ieder's goedkeuring is* (wel te weten, zoo ieder uwer er genoegen in neemt). Vaak bezigt men *anggo* in plaats van *molo* achter een conjunctie; b. v. *ai anggo na binunu ni djolma do si-adji pamasa, sowada olo au habijaon* (lb., bl. 83, r. 21 v. o.), *want zoo A. P. door een mensch is gedood geworden, dan wil ik niet door zijn broeder tot vrouw genomen worden.* — Om een negatie tegenover *do* te stellen; b. v. *tatá do i da-buwat indadong djadi anggo na masak, ongaar* worde dat genomen, niet mag *'t gare* (genomen worden). — Zelden is *anggo* = *nanggo* (bl. 245, 7°.; een voorb. zie Wdb. ond. *sada*).

M. bezigt het zeer dikwijls vooraan als kenteeken dat er een of twee conjuncties verzwegen zijn; b. v. ga vadertje werwaarts ook uw togt leiden moge, *anggo lang di son do o* (lb., bl. 129, r. 16 v. o.), (*want zoo*) *gij hier steeds zijt* (*blijft*) enz.; *na so tola do paodongonkon do i danak i, anggo di-paodong ko do i, along sadarianan ma tano rura tandjung telom on* (lb., bl. 128 m.), *het is niet raadzaam, dat men het in 't leven laat, dat kind,* (*want zoo*) *gij het in 't leven laat, zal dit land R. T. T. te eeniger tijd ten gronde gaan* (vgl. ook bov., bl. 131). —— In plaats van *ijanggo*, om in tegenstelling op iets te drukken, bezigt men hier vaak *niján* achteraan; b. v. *au niján* (zie boven, bl. 285) = *ijanggo au, ro do nipikku* (T.).

D. bezigt *hakum;* b. v. *hakum ni-dokmu idi, tuhu ngo idi* (lb., bl. 262, r. 4 v. o.), *wat gij daar zegt, het is waar; hakum gĕrar pidukku idi alé, manuk-manuk saip-ladang mo gĕrarna idi* (lb., bl. 149 r. 4 v. o.), *de naam van*

mijn vogel vriend! Vogel S. L. ziedaar zijn naam! (vgl. aldaar bl. 9, r. 11); *hakum harga manuk-manuk saip-ladangku idi alé silih, si-puluh duwa hargana* (aldaar, bl. 130 r. 11), *de prijs van dien mijn S. L. vogel*, zwager! 12 (Spaansche matten) is de prijs er van (vgl. boven, bl. 277); *malot ku-běrekěn hakum si-sělup běras* (lb., bl. 116, r. 6 v. o.), ik geef het niet voor *slechts een solup ontbolsterde rijst*. Ook hier verzwijging van een conjunctie; b. v. *hakum pitu rijar ngo kantja pěnawarmu, mada mo saut bamu pěrbinaganta idi* (lb., bl. 150, r. 11 v. o.), als uw bod slechts *zeven realen* is, dan zal mijn koopwaar niet werkelijk in uw bezit komen. Ook hier in een tweede conditioneele zinsnede in plaats van *muda;* b. v. *tapi hakum lot ngo i bagasěn bulan si-sada ena, měngkatakěn si-tuhuna ngo sulengku idi* (lb., bl. 23, r. 4 v. o.), *maar zoo er een* (vermeerdering van die menschen) *binnen deze maand is, dan heeft mijn tooverkijker de zuivere waarheid gemeld*. Ook bezigt men *hakum* in plaats van *muda* met de negatie *mada* (lb., bl. 71, r. 19 v. o.), terwijl *hakum malot* een noodzakelijke voorwaarde aanduidt; b. v. *hakum malot ngo djumpa kene pělanduk tonggal balěměn idi, malot surung kěmbali dukak běrtihku ena* (lb., bl. 21, r. 9 v. o.), *ten zij gijlieden een zwanger mannetjesreebokje vindt, zal 't geen, waarvan ik zwanger ga, geen kind kunnen worden*. —— Als conjunctie hebben we het boven (bl. 336) reeds gehad.

III. *ne*. De beteekenis van dit woordje, die de bovenhand heeft, is aandringend op de spoedige volvoering van 't geen men begeert, dat geschieden zal; b. v. *lao ne pidóng puné tu ruma* (lb., bl. 206, r. 6), *ga nu* vogel pune! hutawaarts! (vgl. ald. r. 16); *loppa di hami si-panganon i ne tu bagasta* (lb., bl. 203, r. 9), ga *nu* voor ons (boven, bl. 108, *a*.) *spijs* in uw huis *kooken* (vgl. lb., bl. 217, r. 9); *lao ne habang* (lb., bl. 206), *ga nu* vliegen!; *radja ho alap ma ne* (*Twist van S. M. en D. D.*, bl. 11, r. 8), ik bid *U*, haal het *nu*. Zelden bezigt men het nog vóór *ma* onmiddelijk na 't praedikaat, om te kennen te geven, dat 't geen door 't praedikaat uitgedrukt wordt, op 't punt is van waar te zijn; b. v. *sun ne ma, 't zal weldra af zijn* (zie een voorbeeld in V, 1°.). —— Het is ook als uitroeping in gebruik; b. v. *on na ne abapna, adui ma ne hutatta* (aanhaling in 't Wdb.); *on na ne imbuluna madekdek di tonga ni alaman, zie hier zijn vederen op de alaman gevallen!*

M. bezigt *ni;* b. v. *alap ni djolo* (lb., bl. 23, r. 4), ga *nu* als je blieft A. U. M. halen; *pijo ma ni djolo* (aldaar r. 6 v. o.), *antóng alap ma ni* (lb., bl. 28, r. 21), wel nu! haal hem *onmiddelijk; kehe ma ho ni* (lb., bl. 49, r. 4, 65, r. 15). Het gebruikt echter

ne met *beta* en *djumolo* om *besi* (bov., bl. 351, 8°.) uit te drukken; b. v. *beta ma ne djumolo ho* (lb., bl. 168, r. 16), gaan wij nu te zamen, ga gij voor! — Als uitroeping bezigt men hier *he* (zie bov. bl. 353).

D. Hier is *ne* een verkorting van *nenge* (zie beneden ond. V.); b. v. *otang ĕnggang ne gĕrarku, mijn naam is niet meer enggang.*

Aant. Het *ne* van T. en *ni* van M. kan niet anders zijn dan een pronominale interjectie, en wel een bijvorm [1] van *indí* (§ 153) of een vroeger *ondé* in plaats van 't hedendaagsche *onde* (bl. 228), zoodat het als bijwoord van tijd *nu, op dit oogenblik* in gebruik is gekomen (vgl. *ondi* in M., en *on* als bijwoord van tijd, § 143).

IV. *pe.* Dit woordje wordt achter een woord geplaatst, om er op te drukken als iets bijgevoegds. Die bijvoeging geschiedt zoowel om een verklaring aan te kondigen, door 't geen, waarvan de verklaring gevraagd is, nog eens te noemen, als wel om 't geen een woord voorstelt, in de toekomst te verplaatsen. Van daar de volgende beteekenissen:

1°. *een toekomst in een stelligen toon* 't zij om iemand gerust te stellen, 't zij om zijn vaste overtuiging uit te spreken; b. v. *molo so djadi au di som, lao pe au barang tu-dija, ku-djalahi inganattu*, zoo ik hier niet mag zijn, *zal* ik ergens naar toe *gaan*, en voor mij een plaats zoeken; *ku-leon pe marsogot di ho, het zal* u morgen *door mij gegeven worden; marsogot indáng pe manunda, morgen* zullen zij *niet* (op uw akker) schade aan 't plantsoen toebrengen; *marsogot pe ku-buwat, morgen* zal het door mij genomen worden; *au pe patupa kaidjurammu, ik* zal de wijze, waarop gij naar beneden komt, effectueren; *girá pe au ro mangajahi ho, spoedig* zal ik u achterop komen; *akkín pe di-ahap, straks* zal hij er van lusten; *molo daíe na birongmuna i, ku-buri pe*, indien dat zwarte van u (op mij) aansmeert, *zal ik het afwasschen; pos roha* [2] *ni dainang indada pe ku-pangan* (lb., bl. 78, r. 3), maakt u niet ongerust lieve dochters! *geenszins* zal ik hem opeten; *indada pe ku-tilik kami* (*Twist van S. M. en D. D.*, bl. 2, r. 19), wij zullen er *volstrekt niet* naar kijken. Zoo de negatie 't eerste woord is, wordt zij meestal door *indada* uitgedrukt, en is wat achter *pe* staat als een substantieve zin, die als subject optreedt, op te vatten, zoo dat *indada*

[1] Zie bov., bl. 69, IX.

[2] Zie § 140*.

pe hu-pangan eigentlijk is *dat ik hem opeet* zal *niet het geval* zijn. Men bezigt ook *indáng pe* maar dan is er minder klem op de negatie; b. v. *indáng pe pasuan di ko ibana sogot, au do mangappu ko,* hij zal hierna niet op u vertoornd zijn, *ik* spreek voor u (ik sta voor u in); naast *indada pe hu-pabowa tu si-anak ni namborúm* (ik zal het *niet* aan uw bruidegom zeggen) vind ik ook *indáng pe hu-pabowa tu si-anak ni namborúm* (in 't zelfde geschrift, zoo dat hier aan geen verschil van tongval kan gedacht worden). Men zal *indada* in dit geval als een sterkere negatie moeten opvatten, door het als praedikaat te verklaren. — Achter *olo* bezigt men het om volkomene overeenstemming uit te drukken; b. v. *olo pe anak ni namború, wel stellig,* lieve man!

M. bezigt *nada i* = *indáng pe;* b. v. *nada i lupau di hamú* (lb., bl., 218, r. 10.); ook met *be;* b. v. *nada be i hu-bunu ho, ik zal u niet meer dooden* (wees maar gerust).

2°. Om op een bijwoord van tijd te drukken; b. v. *on pe* (§ 11, *a.*) *lao ma hamú djumolo tu huta* (lb., bl. 45, r. 7), gaat *nu* eerst naar de huta; *on pe masuk ma ho anggí tu hutatta on* (lb., bl. 46, r. 17), ga *nu* broeder! in deze onze huta!; *on pe molo ra do ho mambuwat i panganokku unang hu-pangan ho* (lb., bl. 53, r. 4), wel *nu* dan, zoo gij dat wilt nemen om door mij gegeten te worden, dan ete ik u niet op!; *basaonan pe ta-ulahi, over vier dagen* laat ons het herhalen! Dikwijls wordt de tijd door *pe* als 't punt voorgesteld, waarop 't geen daarop vermeld wordt eerst plaats heeft kunnen hebben; b. v. *on pe*[1] *asa djuppa, dit* is 't tijdstip, waarop het gevonden is (*nu* eerst is het kunnen verkregen worden); *nung pe au daó asa buwat, reeds* zij ik ver, dan neem het! (eerst wanneer ik ver ben, moet gij het nemen); *sitokkin on pe lao, zoo even eerst* is hij weggegaan (nog een voorbeeld, boven, bl. 128, r. 1). Zoo men den tijd noemt (§ 157), kan men in plaats van *pe* mits met *asa,* ook *djolo* vóor 't bijwoord bezigen; b. v.

[1] Gebruikt men alleen *on* (*ena* in D., zie een voorbeeld bov., bl. 286) aan 't begin, dan kondigt het tevens een adversativen zin aan: b. v. *aut djolma nijáu anakmu olo do au mambaen parumaenmu, on robar do, zoo uw zoon een mensch was, dan zoude ik uw schoondochter willen zijn,* maar *nu,* hij is een *leguaan; indáng tamau* (§ 8) *anakmí, aut ni djolma nijáu olo do au dibana, on alé namború sijapor-hunik do anakmí, ik wil uw zoon niet hebben, zoo hij een mensch was, zoude ik hem willen toebehooren;* maar *nu, uw zoon is een hunik-sprinkhaan.*

djolo si-borngin asa sirahon tu ikkajumuna, eerst des nachts, dan wend het als zout op uw toespijs aan. Met 't voornaamw. *i*, als substantief, kan het zoowel op een verstreken tijdstip als op een vermeld iets wijzen, dat als reden wordt opgegeven van 't geen nader gezegd wordt; b. v. *i pe asa djuppa, dat eerst*, voorts is het kunnen gevonden worden (*toen* eerst heeft men het kunnen krijgen); *sumalin ho tijan halak, sijapor di-tubuhon ho, i pe bali ma ho tijan huta on*, verschillend zijt gij van een ander, want een sprinkhaan hebt gij ter wereld gebragt, *dat* is de reden, waarom ik verlang, dat gij uit deze huta gaat (*daarom* ga uit deze huta). In plaats van *i* kan men ook *di si* bezigen, om bepaaldelijk den tijd uit te drukken; b. v. *nung mate akkín musutta i saluhutna, di si pe asa ro hamuna pataru*[1] *ugasan ni musutta i*, als onze vijanden allen straks reeds dood zijn, *dan eerst* moet gij komen om de goederen van onze vijanden aan te dragen; *aik na di-boto i do daon ni boru ni radja i, molo indáng di-boto, di si ma ta-pangan*, misschien weet die een middel tegen de kwaal der princes, zoo hij het niet weet, *alsdan* eten we hem op! (vgl. boven, bl. 280). — 't Bijwoord *musé* krijgt door *pe* de beteekenis van *later, hierna*, zoodat hierbij aan Mandailingschen invloed te denken is[2] (boven, bl. 21, *Aanm.* 1); b. v. *musé pe hita marharowan ita-suru ma djolo na poso i mangalapi radja na humalijang ladang on*, vieren wij *later* feest! laten we eerst de bedienden uitzenden om de naburige vorsten te halen.

3°. Het legt een nadruk op een woord, om 't geen er door voorgesteld wordt, als iets bijgevoegds uit te doen komen, zoodat wij het met ons *ook, zelfs* kunnen wedergeven; b. v. ontelbaar talrijk waren de vruchten er van boven (de aan den boom hangende vruchten), *di toru pe na marurus nunga darák dida* (lb., bl. 70, r. 1), *ook onder* zag hij die afgevallen waren in menigte verspreid liggen; *ho pe so maoto ho hundul di batu i, ook gij* heb de domheid niet op den steen te zitten; neem die (vrouw) tot uw vrouw, *obukna pe mattuwa gindjáng* (lb., bl. 23, r. 15 v. o.), *haar hoofdhaar ook* is zeer lang ('t geen bijgevoegd wordt om een proefje te geven van de schoonheid der vrouw); *molo i do hatsa dapot ho, i pe ku-djalo*, indien ge slechts *dat* hebt kunnen krijgen, *ook dat* neem ik aan; *au pe, daoppung do i* (lb.,

---

[1] Zie § 161*, 2°.

[2] Dit vermoed ik omdat het slechts in 't Tobasch van *Na-i-pospos* met die beteekenis voorkomt.

bl. 151, r. 19 v. o.), *ook ik*, *Grootmoeder* is die (*ook van mij* is zij een grootmoeder); *sopa-sopa ni napuran on pe dos dohot sopa-sopakku* (lb., bl. 97, r. 9 v. o.), *ook dit uitgekaauwde betelpruimpje* is gelijk aan mijn (betel-)uitkaauwsel; *bulung-djelok pe di lobu i lomák* enz. (lb., bl. 279, r. 2 v. o.), *ook djelok-groente* staat in gezegde ruine welig. Met deze beteekenis komt het vaak achter een vraagwoord, en geeft er een onbepaalden of algemeenen zin aan (vgl. bov., bl. 234); b. v. *andigan pe gararon do utang tunggunon singir* (lb., bl. 262, r. 9 v. o.), *wanneer ook* (ten allen tijde) moet een schuld betaald, en een vordering geïnd worden; *bohá pe nimmu indáng olo au manottor*, *hoe* gij *ook* zegt, ik wil niet dansen; *ise pe indáng bolas hundul di si*, *wie ook* mag niet aldaar zitten (*niemand* mag daar zitten); *bohá pe* [1] *di-apoi indáng olo sip*, *hoe ook* een te voren genoemd persoon hem trachtte te zussen, wilde hij zich niet stil houden; *songon dija pe pogos ni halak*, *sai marhuta do*, *hoedanig ook* de armoede van iemand is, toch heeft hij een huta. — Ook een actief, dat zonder praepozitie als adverbiale bepaling optreedt (bl. 194, *a.*), kan op dezelfde wijze voorop gezet worden; b. v. *marhapetan pe maló*, *ook* in *'t bespelen van de hapetan* is hij bedreven; *matuaek anak poso-poso pe djaodt*, voor *'t brengen van een pasgeboren kind naar 't water ook* is het (tijdstip) *ongunstig*. In *mangan pe ho indadong olo* (*zelfs eten wilt gij niet*) is *mangan* een versterkende bepaling van de negatie, door iets te noemen, waarvan de werkelijkheid ligt te denken is, zoodat de ontkenning er van als iets ongelooflijks wordt voorgesteld. — Achter de benaming van een kleine hoeveelheid, 't zij door een getal of wel door een woord als *ipos*, *lanok* en *lisa* voorgesteld, en ook achter een werkwoord, dat een kleine beweging voorstelt, om de negatie te versterken; b. v. *sada pe indáng adóng mangolu musuna i*, *één zelfs* van zijn vijanden was er *niet*, die leefde; *tung sada pe na ro i indadong na mangate mangalo* (lb., bl. 112, r. 5), van die kwamen durfde *zelfs niet een* tegen hen op te treden; *tung ipos pe sada sowada dapot*, *humutik pe sowada* (bov., bl. 246, *a.*); *begu ahana pe sowada*, *niets hoegenaamd had hij*. De negatie hierbij gebezigd, is meestal *sowada*. Voorts maakt het, achter het praedikaat plaats nemende, een concessieve zinsnede, die vooraan staat, en gevolgd wordt door een hoofdzin,

[1] In plaats van *pe* kan men vóór *bohá* of *behá* ook *naing* bezigen; b. v. *naing behá di-dok ho*, *panganon ma ho*, *hoe* gij *ook* zegt, gij moet opgegeten worden.

waarin *do* achter 't praedikaat komt, mits de hoofdzin affirmatief is, terwijl de negatie, zoo hij negatief is, door *sowada* of *indada* uitgedrukt wordt; b. v. *di-dok kamú pe songon i, si-pado-otomuna do i*, al zegt gijlieden zoo als dat, het is *toch* een bedriegelijk praatje van ulieden; *so mate pe di-baen api, mate do di-baen rasun*, al sterft hij niet door vuur, hij sterft *toch* door vergift; *songon dija pe pogos ni halak, sai markuta do* (boven, bl. 378); *di-tallik pe, sowada olo bii* (*Twist van S. M. en D. D.*, bl. 1), al hieuw hij er op los, (de evers) konden *toch niet* geraakt worden; *hu-tallik pe, sowada olo mahugang* (aldaar, bl. 2), hoewel ik er op inhieuw, zij konden *toch niet* gewond worden (een voorbeeld met *lat-sowada* zie bov., bl. 269). Wordt het praedikaat in den hoofdzin door een eerste passief uitgedrukt, dan bezigt men *indada;* b. v. *di-leon ho pe herbomí saluhutna, indada hu-djalo* (aldaar, bl. 2, r. 3 v. o.), al geeft ge al uwe buffels, ik neem ze *toch niet* aan. Men vindt het ook na een subject aan 't begin van een zin, die in tegenstelling staat met den volgenden, die met *ija tung* aanvangt; b. v. *dongan na talu i pe, hu-ida, di-sopomí di-bajakkon ho, ija tung saeadau tu toru ni balatuk ni sapomún au di-bajakkon ho* (lb., bl. 69, m.), *degenen die even als ik, het tegen u verloren hebben, ik zie hen door u in uwe sopo gevangen geset, maar mij alleen hebt ge hier onder aan den trap van uwe sopo in 't blok geset!;* ook met *apalá;* b. v. *apalá hamuna pe djolma, apalá au boru ni debatá tung di-tijop hamuna au, hoewel gij* een *mensch zijt, en ik een gode-dochter, durft gij mij tegenhouden!* —— Voorts worden verschillende subjecten door middel van *pe* voorop gezet, wanneer 't praedikaat door hetzelfde woord wordt uitgedrukt; b. v. *badja-ure pe denggán sikkoru pe denggán* (lb., bl. 280, r. 3), *soowel badja-ure als sikkoru* staat (er) goed. — Vele woorden, die als concessieve conjunctie gebezigd worden, hebben *pe;* zoo b. v. *atík pe* (Wdb. ond. *atík*), *asi pe, kasi pe* (D.; bov., bl. 239), *haru pe* of *djuru pe* (M.; lb., bl. 238, r. 14 v. o., 60, r. 13 v. o.) enz.

4°. Achter 't praedikaat in een voorzin geplaatst, maakt *pe* een zinsnede, die een feit vermeldt, waarvan de aanleiding of reden in den volgenden zin wordt opgegeven; b. v. *so pe au tu son, adóng ma na hudok, dat ik herwaarts ben gekomen, er is iets dat ik zeggen wil* (omdat ik iets te zeggen heb, daarom ben ik gekomen); *tu tombak on pe au maringanan, leme ni rohakku do on, dat ik in dit woud gekomen ben om er te wonen, dit is mijne verkiezing* (omdat ik het gewild heb, daarom ben ik in dit woud komen wonen); *umbaen na di-undjoppon pe anggina*

i, naing dibana boru-boru na tolu i (lb., bl. 83, r. 7), *'t geen maakte dat hij zijn broeder naar beneden stiet, het was, omdat hij die drie vrouwen voor zich wilde hebben; umbaen na ro pe kami tu son on do na ku-alap pidong on, dat wij herwaarts zijn gekomen, is omdat ik dezen vogel wil halen; marngolngolan pe au di tombak on, tombal napuratti do na ku-djagai, dat ik mij zoo eenzaam in dit woud ophoud, het is slechts mijn betel, daar ik de wacht over houd* (omdat ik mijn betelplanten heb te bewaken, daarom houd ik mij in dit woud zoo lang op); *tadjóm pe duri nijan, tibasna do, dat de dorens scherp zijn*, de reden daarvan is *het is hun oorspronkelijke natuur; so mangan pe au, sai na marmunik do rohakku* (lb., bl. 128, r. 13 v. o.), *dat ik niet eet is omdat ik aan 't peinzen ben*. Zulke voorzinnen met *pe* zijn vooral gebruikelijk in antwoorden op een vraag naar de reden (voorbeelden zie lb., bl. 1, r. 2 en 5 v. o. enz., bl. 164, r. 8 v. o., 264, r. 4 en 9 v. o. en bov., bl. 332 in 3°). — In 't Dairisch sub-Tobasch is *asa* ook vóor zulk een voorzin in gebruik; b. v. *asa ro pe au, adóng ma na ku-dok, dat ik kom is omdat ik iets te zeggen heb;* voorbeelden in D. zijn *asa rok pe aku alé tuvóng lot mo lehe pënaribinku lako bamu; otang lehe ni bëltëkku* (lb., bl. 67, r. 12 v. o.), *de reden dat ik gekomen ben zuster! is omdat er een honger van mijn gemoed*[1] *is omtrent U, het is geen honger van mijn buik* (als antwoord op *kade mo tongkirinmu mi bagas ena*, aldaar r. 17, zie ook lb., bl. 259, r. 3 v. o.). Een verbinding van *do*, of *na* (§ 165*), en *pe*[2] is

dopé, dat *tijdbijvoegend* en tevens *duuraandwidend* bijwoord is, en in dezen vorm in M. de overhand heeft. Bijvormen zijn *depé*, *dapé* (§ 28), *pedé* en *podó* (bl. 55, *Aanm.* 2 en bl. 57, *a.*). De beide laatste vormen hebben vaak nog *na*[3] vóor zich; van daar *na podó* en *na pedé*. Nog een andere bijvorm is *napé*. Dit bijwoord (*nog*) kan ook een toekomst in

---

[1] D. i. omdat er iets is in uwe wijze van doen, dat mij een raadsel is, waarvan ik de oplossing verlang.

[2] De zamenstelling met *pe* staat vast (*si-tokkin on dapé*, lb,, bl. 11, r. 20, naast *si-tokkin on pe*, bl. 371 in 2°.), maar of *na* (vgl. *napé*) of wel *do* 't eerste bestanddeel is, is niet zoo zeker; vgl. *domá* (M., bl. 298) naast *namá* of *nomá* (M.), en *dapedé* naast *na pedé* (bl. 376). In stukken van de Oostkust, mij door den heer E. Netscher nu onlangs gezonden, vindt ik *da* als relatief voornaamwoord naast *na* (b. v. *babi da bolon, een groot varken*).

[3] Deze voorplaatsing van *na* vindt men ook in *namaná* (bov., bl. 296), zoo-

zich sluiten, en wordt in dit geval met een actief gebezigd. Daar M. en T. bij 't gebruik van dit woord niet verschillen, zullen de voorbeelden uit beide tongvallen hier te gelijk medegedeeld worden; b. v. *na mardalan napé au anggo duwa taon on* (lb., bl. 321, r. 2), *die nog reist* ben *ik deze twee jaren* (ik zal gedurende deze twee jaren gaan reizen); *marsogot maronan dapé kami dohot dakahang* (lb., bl. 158, r. 18), *morgen zullen mijn broeder en ik* (bov., bl. 225) *van de onan gebruik maken; dumejak napé* (bov., bl. 334); *adóng pe borukku, pasigadongon napé siulaonna di-baen hurija ni rohana, ik heb wel een dochter*, maar *'t rooijen van gadongs* is *nog de arbeid, dien zij op 't veld verrigten kan wegens den staat van haren geest* (omdat zij nog niet oud genoeg is, anderen arbeid te verrigten); *si-alapon na pedé*, het is *nog te halen* (het moet nog gehaald worden); *ami, arwoar dopé tu batu mamak* (lb., II, bl. 140, r. 19 v. o.), *wat ons betreft, wij zullen naar B. M. uitgaan; au kehe dopé mangalului ina ni si-mogot radja lalu* (ald., bl. 13, r. 10 v. o.), *ik ga de moeder van M. R. L. nog zoeken; au mangalap pinggan dopé tu lumban dibata di gindjang* (ald., bl. 44, r. 33), *ik ga naar den hemel borden halen* (vgl. ook ald., bl. 60, r. 3 v. o., 112, r. 17 v. o., 278, r. 2 v. o.). Met een negatie, om een nog niet in den tijd plaats hebbend iets aan te duiden, heeft men *indaong napé* (lb., I, bl. 265, r. 17 v. o.) of *indáng napé, indáng na podó* (een voorbeeld bov., bl. 288) of *indáng na pedé, indáng podó* en *indák kodó* (bov., bl. 11, *Aanm*). Ook met *lat-so* (bov., bl. 293), zoo als men zien kan uit lb., bl. 167, r. 19, 166, r. 19 v. o. In Noord-M., vooral waar het naar T. overhelt, heeft men *nada podó* (lb., bl. 277, r. 12, en r. 18 v. o.), niettegenstaande men zonder negatie *depé* (lb., bl. 282, r. 19 v. o.) of *dopé* (ald., bl. 278, r. 2 v. o.) bezigt. Nog een bijvorm is *gapé*, waarvan de vorm mij onverklaarbaar is. Ook vindt men *dapedé* en *dapedengan* (noot 2 op bl. 375, en bov., bl. 56, r. 6 van o.)). — Met een benaming van hoeveelheid bezigt men

nari, dat *hoeveelheid bijvoegend* is, en ook achteraan plaats neemt; b. v. *pitu borngin nari, nog zeven etmalen; sa-dija dao nari* (bov., bl. 354, o.), *hoe ver nog?; piga borngin nari, hoe vele nachten* of *etmalen nog?; sa-hali nari, nog een maal* (als bijwoord: *op een andere keer*); *sa-olik nari, een weinig nog* (in D.: *tjitok nari*, lb., bl. 79, r. 17, 183, r. 8);

---

dat het te vermoeden is, dat *namaná* door § 26 (*Aanm.* 1) in plaats van *na namá* is (zie beneden, § 165*).

agiját sa-bulan nari rap kita di son, zijn wij ten minste nog een maand hier te zamen!; indahan i di au deba nari (lb., bl. 166, r. 1), *nog wat rijst aan mij* (ik verzoek om nog wat rijst). Dit *nari* wordt vaak in attributieve bepalingen van hoeveelheid gebezigd, om in tegenstelling van een bepaald of reeds genoemd getal voorwerpen een ander of andere voorwerpen als daarbij behoorende bij te noemen; b. v. *anakna i si-onom halak nari, zijn zoonen, de zes overige* (zijn andere zes zoonen); vgl. bov., bl. 241 en Wdb. onder *sada* en *deba*. Met een negatie bezigt men

sanga (bov., bl. 302) vooraan, om een nog niet bereikte hoeveelheid aan te duiden; b. v. *indaong sanga pitu noli, nog geen zeven malen.* — Op een herhaling van dezelfde handeling slaat

musé, waarvóór nog *na* geplaatst wordt, vooral waar 't praedikaat op verschillende subjecten betrekking heeft; b. v. hij deed zijn broek aan, enz., *di-soluk ma na musé ma kohosna* (lb., bl. 57, r. 1), en *deed ook zijn sjerp om* (vgl. ald., r. 10 en bl. 63, r. 11 en 14); *di-hara na musé ma halak si-adji taroktong* (lb., bl. 269, r. 4 en 6 v. o.), *hij noodigde ook A. P. uit óm te komen* (vgl. ald., bl. 270, r. 2); soms te gelijk met *dohot* als bijwoord (bov., bl. 331, onder); b. v. *masak na musé ma dohot indahan* (lb., bl. 319, r. 10 v. o.), *ook de rijst was klaar.* Dit *musé* kan ook een toekomst insluiten [1], vooral in M. (bov., bl. 372, m.), waar de bijvorm *busé* = *sogot* gebezigd wordt (bl. 21, *Aanm.* 1); b. v. *dung mulak au busé teman langit, dung na bunuonmu, bunu ma au, zoo ik van den hemel teruggekeerd zal zijn*, en *gij mij volstrekt dooden wilt, dood mij dan* (vgl. ook bov., bl. 340). Waar M. naar T. overhelt bezigt men ook *busé* even als *musé*, en ook in den verlengden vorm *busengani* (vgl. bov., bl. 46, *Aanm.* 2, onder); b. v. *dida ija ma busengani halak nampuna bodil i* (lb., bl. 287, r. 10), *hij zag de persoon weder, van wien 't geweer afkomstig was* (zie ook bl. 241 in 6°.).

D. heeft *denga* of 't verkorte *deng* = *dapé*; b. v. *tĕridah denga*, het is *nog te zien* (nog aanwezig); *dike denga ngo ĕmpungmu holi* (lb., bl. 17, r. 12), *waar is uw meester nog?* (ald., bl. 14, r. 4); *malot denga kene murah molih mi kutandene, si-sĕgën denga ngo asa bĕngkĕt kita mi bagasku rimbaru idi* (lb., bl. 57, r. 4 v. o.), *nog niet gemakkelijk gaat gij terug naar huis, morgen eerst zullen wij in mijn nieuw huis gaan* (ik laat u nog niet los, want morgen zullen we mijn huis met een feest inwijden); *tĕngĕni mo tĕmpana tah dikena denga si-*

[1] Dit komt overeen met 't gebruik van *nola* in D. (boven, bl. 307).

kurangna (lb., bl. 56, r. 12), *neem de gedaante er van op, welk gedeelte er van of het onthrekende er aan is; ŋgèt mo kono tingin mo ĕpandĕnnu, tak ŋgo djadi tak malot denga djadi* (lb., bl. 250, r. 4), *word wakker* en *kijk naar uw smid's werk, of het al goed of nog niet goed is; kusokin lĭbekĕn, tak kadisa denga mango, nina, pakaina idi mokk, tak mada* (lb., bl. 236, r. 10), *vraag eerst, of hij, zegt hij, zijn beitel nog hebben wil of niet.* 't Negatieve *malot denga* (zie de derde aanhaling alhier) wordt ook tot *madenga* en *madĕng* verkort. — Over *nola* en *ana nola pe* zie bov., bl. 307.

V. *be.* Dit woordje neemt ook achteraan plaats. Het heeft twee beteekenissen, die moeijelijk met elkander in verband te brengen zijn.

1°. Achter 't praedikaat en 't object, zóo een actief, en achter een achteraan plaatsnemend agens, zoo een passief gebezigd is, distribueert het de voorgestelde handeling tot ieder der handelenden, terwijl het vóór *ma* en *do* plaats neemt; b. v. *di-gohi be ma hondi panginuman i, ieder van hen vulde de hondi, waaruit te drinken was; anggo ga-tarnami, ku-baen kami be tijan kami, onze betaling, wij zullen ieder haar van onzen kant medenemen; di-pagohon be ma tolong i, ieder hunner rigtte de tolong op,* die hem als krijgvoerende vertegenwoordigen moest (zie Wdb.); *di-paladjon nasida be ma pisena* (bov., bl. 188); *ita-dok be ma djudo lungun ni rohalla* (lb., bl. 175, r. 2), *laten we ieder van zijn kant onze grieven blootleggen!; midjur be ma na-tarpijò inan* (lb., bl. 314, r. 3), *ieder der genoodigden ging naar beneden; pulik daling be nasida modom, ieder hunner was aan een verschillende daling* om te *slapen; mulak be ma hadjulna i* (lb., bl. 164, r. 12 v. o.), *dia buidel van hem werd van weerskanten terug gegeven* (bov., bl. 155), d. i. ieder van hen beiden gaf den buidel terug, die hem was toegeschoven; *mamboen hubuna be ma nasida, ieder hunner* (van de vijanden) *maakte voor zich een verschansing* (in pl. waarvan men ook *masibaen hubuna ma nasida* kan zeggen, § 76); *tabaon ni dongat-sa-balokkón akka sun ne*[1] *ma, ai akka nadóng be do lahi-lahina, wat mijne akkerburen hier te vellen hebben zal weldra af zijn, want zij hebben ieder een man.* Een benaming van hoeveelheid kan op dezelfde wijze als praedikaat voorop gezet worden; b. v. *si-tongá be hita, ieder van ons* krijgt *de helft* (wij deelen het met ons beiden). Met zulk een benaming van hoeveelheid, of waar van meer dan twee voorwerpen reeds gesproken is, bezigt men vaak nog

[1] Zie bov., bl. 369 in III.

ganup of *gonop* er bij, *be* achter 't getal komende, en daarmede een adverbialen tusschenzin vormende; b. v. *nunga ganup, sa-rahanan be, nazida, ieder hunner had reeds een rahanan; ana gonop lazna na pitu ha-lak, sa-pinggan be, di-lean guru i, ieder van zijne zeven schoonbroeders begiftigde die guru met een bord* (goud, om hunne zuster tot vrouw te hebben); *ganup sattung i di-paodjak, sada be, tu losung inon* (lb., bl. 253, r. 6), *ieder der* zeven *vermelde sattungs werd door hem op ieder der* zeven *losungs opgerigt.* Ook gebruikt men 't werkwoord *mangganupi*, dat bepaaldelijk: ieder, zonder iemand over te slaan, van iets *voorzien* beteekent (vgl. Wdb.); b. v. *di-ganupi ma ganup ripe isi ni huta i, sap-pohul be, timbaho-lata inon* (lb., bl. 322, r. 15), *hij begiftigde ieder der huisgezinnen, die den inhoud van die huta uitmaakten, voor ieder een handvol, met die lata-tabak.* Dit *ganup* (of *gonop*) is volstrekt noodzakelijk bij 't gebruik van een negatie, om niet in de war te raken met *be*, waar het de in 2°. opgegevene beteekenis heeft; b. v. *anggo pala hami on sowada ganup hami maruli djuhut, malám di ho hapé leonon, zelfs wij hier, niet ieder van ons heeft vleesch gekregen, en toch zoude het aan u moeten gegeven worden!*

3°. In een vraag en met een negatie heeft het een *continuatieve* beteekenis, en wordt vaak tweemaal gebezigd. In een vraag vooral geeft het tevens een toekomst te kennen; b. v. zoo een andere maal weder een crediteur komt opzetten, *aha be panopik-nopiki ni utakku bé* (lb., bl. 221; r. 23), *wat zal dan ter gedeeltelijke afdoening van mijn schulden kunnen dienen?; adúng tu dija be au lao dohot anggikkón* (lb., bl. 168, r. 3 v. o.), *verwaarts zoude ik met dezen mijn jongeren broeder nog kunnen gaan?* ('t is immers onmogelijk, dat we weg zullen gaan); *indaléng be mulak ho tu debatá di gindjang* (lb., bl. 104, r. 13), *gij keert niet weder naar de bovengoden terug* (gij zult niet meer, enz.); *unang be ho marbubu* (lb., bl. 325, r. 14 v. o.), *zet geen fuiken meer!; indadong be ku-lapas ho mulak tu gindjang, ik laat u niet meer los om naar boven weg te gaan; indadong be di-boto radja i be gamuonna di tombak i* (lb., bl. 7, r. 5 v. o.), *de vorst wist niet meer wat hij in 't bosch te betreden had* (hij wist er den weg niet meer te vinden; andere voorbeelden zie boven, bl. 205). Met *sa-dija* en een tweede passief bezigt men het vaak, waar men vragender wijs het nutteloze van een doen wil te kennen geven; b. v. *na ung songon i do soro ni arimá di-pangidohon radjokkina; sa-dija be á tártangitson, gelijk dat nu is 't lot van dien, door zijn noodlot getroffen; wat zal het baten dezwegen te weenen?* In dit geval kan men in plaats

van *be* ook *adóng* vooraan bezigen; b. v. *adóng sa-dija tarpasonor pogos ni na ni-ahap* (lb., bl. 144, r. 7), *wat zal het baten de ellenden van 't geen men ondervindt op te sommen?; adóng sa-dija tarholsohon kosa mate* (lb., bl. 169, r. 10), *wat zal het baten wegens den dood bezorgd te zijn?* ('t is immers onmogelijk door zuchten of bezorgd te zijn den dood te ontloopen; vgl. ook lb., bl. 119, r. 16 v. o.).

M. bezigt *longkop* = *ganup* (zie Wdb.), en wijkt overigens niet af; b. v. *nada ija di on be* (lb., bl. 192, r. 1), *hij is hier niet meer* (vgl. ald. bl. 193, r. 7); *nada be na tarantak ko au so mate* (lb., bl. 25, r. 3), *gij kunt niet meer beletten dat ik sterf* (vgl. ald., bl. 185, r. 19, 256, r. 17 v. o.); uit welke voorbeelden blijkt, dat *be* geheel achteraan geplaatst wordt, zoo 't subject voorop staat.

D. wijkt wat betreft het in 1°. vermelde niet af (voorbeelden zie boven, bl. 169). — In een vraag heeft het *nola* (bov., bl. 307), maar *nenge* of 't verkorte *ne* met een negatie; b. v. *ahankèn kita pitung kèlang ulang nenge paku kita, laat ons 7 vadem overlaten, houwen wij niet meer er van af!* (andere voorbeelden boven, bl. 206, 267, 370). — Over *nola* met *mangо* zie boven, bl. 363.

VI. *ma* legt evenzoo een nadruk op 't woord of de woorden, waarachter het plaats neemt, maar drukt tevens den wil uit, 't zij de spreker in een wensch, verzoek of bevel, 't plaats hebben van iets begeere, 't zij hij dit als geschiedende wil beschouwd hebben. Van daar vindt men *ma* niet alleen in de uitdrukking van een begeerte als b. v. in een bevel, verzoek, uitnodiging enz, maar ook waar een toestand of handeling onvoleind wordt voorgesteld, zoodat de voleinding eerst door een bijkomende omstandigheid tot stand komt. De voorbeelden, die wat hier in 't algemeen van *ma* gezegd wordt hebben te verklaren, zullen, naar mate zij de uitdrukking eener begeerte bevatten of niet, afzonderlijk behandeld worden.

1°. In de uitdrukking eener begeerte naar 't geen nog geschieden moet; b. v. *maridi ma hita djolo* (lb., bl. 43, r. 5 v. o.), *laten wij ons baden!; ta-palu ma djolo gondang di bagasta on* (lb., bl. 87, r. 14 v. o.), *laten we in dit ons huis musijk maken!; ta-tikkir ma i djolo marsogot* (lb., bl. 78, r. 11 v. o.), *laten we er morgen naar toe gaan!* Al deze voorbeelden bevatten een *uitnodiging*, waaraan vriendelijkheid wordt bijgezet door *djolo* (§ 158), waarvan 't gebruik reeds genoeg zoude geweest zijn, en daarom ook de weglating van *ma* ten gevolge kan hebben; b. v. *maradijan kita djolo* (lb., bl. 41, r. 8 v. o.), *rusten wij uit.*

In een *imperatief*, die vriendelijk is; b. v. *lao ma ho* (lb., bl. 8, r. 6 v. o.), *ga!* (ik wensch of verzoek, dat gij gaat); *marnapuran ma ho* (lb., bl. 18, r. 2), *gebruik betel; baen hamú ma sada salapakku, salapa omas* (lb., bl. 7, r. 8), *maak voor mij een salapa gereed, een salapa van goud* (ik verzoek u een salapa voor mij te maken, enz). Verder waar de spreker verlangt, dat iets door iemand, een derde persoon, gedaan worde; b. v. *di-pasombu ma las majup, hij late het voort drijven!* In alle deze voorbeelden staat *ma* achter 't praedikaat, zoodat tevens daarop de nadruk is. Achter 't subject neemt het echter plaats, waar dit in tegenstelling van een ander, den nadruk heeft, en daarom ook voorop staat; b. v. *molo gumogo ho, ho ma mangolu, hapé molo gumogo au, au ma mangolu* (lb., bl. 168, m.), zoo gij sterker zijt, levet *gij*, maar zoo ik daarentegen sterker ben, leve *ik!*; *ho ma talu hu-baen, au ma monang*, wordet *gij* door mij overwonnen, en *ik* zij de overwinnaar!; *ho ma djola mangatton* (lb., bl. 43, o.), eet *gij* het 't eerst (eerder dan ik) d. i. ik verzoek of wensch, dat gij mij in 't eten er van voorgaat; *ho ma djolo mavidi*, baadt *gij* u 't eerst; *i ma baen ugasatiu* (lb., bl. 7, r. 11), *dat* worde door u tot mijn goed gemaakt! (zie bov., bl. 322, *c.*); *si-boru marpinda omas ma baen gowarna, Mejufvrouw M. O.* zij hare naam door u gemaakt!; *ugasatiu ma baen hamú* (lb., bl. 7, r. 4), maakt voor mij *goederen* (niet spijzen, in tegenstelling van het eenige reeds te voren gebezigde *panganon*), d. i. maakt voor mij liever goederen; *unang be hamú lulap marhata-gait, hata si-burdju ma ta-baen* (lb., bl. 83, r. 13 v. o.), verkwist uw tijd niet meer met schertspraat, laten we een *ernstig woord* maken! (laat ons liever in ernst spreken!); *hita ma lao tu aek* (lb., bl. 82, r. 7 v. o.), laten *wij* (gij en ik zonder de ons vergezellende vrouwen) naar 't water gaan! Zoo ook achter een bijwoord of adverbiale bepaling, waarop de nadruk is, en die men daarom ook voorop zet; b. v. *di son mau baen* (lb., bl. 8, r. 18), zet mij *hier* neder!; *di si ma ho marsigattung* (lb., bl. 77, r. 90), ga *daaraan* hangen. — In vragen kan *ma* zoowel den wil van den spreker, als van den aangesprokene tevens uitdrukken; b. v. *aha ma si-bowanotta baen panganon ni dainang* (lb., bl. 6, r. 2 v. o.), *wat* is 't geen we mede te nemen hebben om door u gegeten te worden? (wat verlangt ge, dat we medenemen, enz.); *aha ma ugasan ni dainang hu-baen* (lb., bl. 7, r. 5), *wat* verlangt ge, dat ik voor u aan goederen gereed maak?; *aha ma ni-ulamuna di-baen na ro tu huta on* (lb., bl. 17, r. 4), *wat* verlangt ge te doen, dat ge in deze huta komt? (zie ook ald., bl. 18, r. 7, 172, r. 16). Zoo men in plaats van

ma achter 't vraagwoord *do* bezigt, dan pleegt men tevens *na* vóor *ni-ulamuna* te zetten, om dit passief tot substantief te maken (§ 165*), en is de vraag meer tot iets in 't bijzonder bepaald; b. v. *aha do na ni-ulamuna umbaen na ro tu huta on* (lb., bl. 259, r. 17), *wat bepaaldelijk* is 't geen gij verrigt, dat gij in deze huta komt? (waarop 't antwoord ook met *na* aanvangt, zie ald. r. 20). In tegenstelling van *do* wordt *ma* ook in vragen gebezigd, om zijn gemoedsgesteldheid uit te doen komen, zoo als b. v. waar men zeer nieuwsgierig is of wel twijfelt, een antwoord te zullen ontvangen, terwijl zulk een vraag, uitroepender wijs uitgesproken, ook gedaan wordt, om iemand van 't tegengestelde van 't geen hij vermoedt te overtuigen of wel om zijn bevreemding uit te drukken over 't geen iemand doet of zegt; b. v. *aha ma manolsol ho di au* (lb., bl. 37, r. 22), *wat behoeft gij mij verwijten te doen?* (uit bevreemding, dat haar man haar onder den neus wrijft, dat zij de aanleiding is, dat hun zoon in de bosschen omdwaalt); zoo er van avond een gast mogt komen, *aha ma leonon* (lb., bl. 45, r. 20), *wat* moet dan gegeven worden? (een vraag, die gedaan wordt, omdat de vorst bevreemd is, dat zijne onderdanen zonder gadongs te huis gekomen zijn, daar zij toch begrijpen konden, dat er niets te eten was); *aha ma djuhut leonokku panganommu* (lb., bl. 203, r. 9 v. o.), *hoe zoude ik u vleesch te eten kunnen geven!* (hoe kunt gij zoo onbillijk zijn, op zoo iets aan te dringen, want gij weet immers dat ik te arm ben om mijn gasten op vleesch te onthalen); *aha ma ola makkuling, utsim do* (*Twist van S. M. en D. D.*, bl. 15, r. 7), *hoe zou het geluid kunnen geven!* het was immers *de stam van een wilden banaanboom* (niet een mensch, zoo als die 't beeld omhelsde meende); *aha ma mallopúk anggo akka di haumamuna i dohonon* [1] (lb., bl. 285, r. 5), *hoe zoude er op ulieder akkers een knappend geluid te verwachten zijn!* (vgl. ald. r. 11); *oi aha ma au muli anggo indadong hu-bowan, want waarom zoude ik naar huis komen, namentlijk zoo ik het niet met mij draag?* (vgl. een ander voorbeeld bov.,

---

[1] Dit *dohonon* (§ 132, *a.*) wordt vaak in vragen achteraan gebezigd in den zin van *kan men zeggen* of *denken?*; b. v. *na ung dapot do pidong na ni-ultop dohonon? songon na habang do hu-ida pidong i tu na dao sowada hona di-ultop ho* (lb., bl. 205, r. 16), *kan men zeggen, dat de geblaasroerde vogels gekregen zijn* (bl. 155)? *ik zie ze als 't ware, zonder geraakt te zijn, ver weg vliegen; na malé do dohonon, na so mahap do dohonon* (lb., bl. 274, r. 10 v. o.), *kan men zeggen honger te hebben*, en *kan men zeggen niet* van vleesch *verzadigd te zijn?*

bl. 305). Men bezigt in deze gevallen vaak er *apalá* bij, zoo als in lb., bl. 148, r. 12 (vgl. ook boven, bl. 288). Met een negatie bezigt men slechts *aha so;* b. v. *aha so di-oloi na ni-dokmu, ai anakna do ko, hoe zou zij 't geen ge zegt niet bejaën, immers gij zijt haar zoon; aha so kudok haamakku inon lukutna, ai songon i binaen ni hatatta tijan ruma on* (lb., bl. 287, r. 9), *hoe zoude ik niet zeggen, dat die allen mijne akkers zijn! immers aldus is door ons verdrag van deze huta uit vastgesteld.* Ook bezigt men *maló* [1] *ma so* (zie Wdb.). Andere vragen met *ma* zijn: *huta nise ma di-taban hamú* (lb., bl. 170, r. 4 v. o.), *wiens huta* hebt gijlieden veroverd? (ik zoude het willen weten); *ise ma gowarmu* (*Twist van S. M. en D. D.*, bl. 8, r. 3 v. o.), *hoe* is uw naam? (zeg hem als je belieft); *ise ma si-baju kadjutmón* (lb., bl. 15, r. 14 v. o.), *wie* is toch de vlechtster van dezen uwen buidel? (een vraag, die de spreekster doet, daar zij verbaasd is over de schoonheid van 't vlechtwerk); *ise ma ho na ro inon* (*Twist van S. M. en D. D.*, bl. 16, r. 5 v. o.), *wie* zijt gij toch, die gekomen zijt? (uit verwondering dat er een mensch gekomen is); zoo ook met *tehé;* b. v. *ai ise ma tehé gowar ninatta* (lb., bl. 151, r. 18 v. o.), maar *hoe* is dan zeg! de naam van uw moeder? (uit groote belangstelling in de persoon, waarin de spreker een bekende meent te zien); *ise ma djolma manisija ro tu hutatta on* (lb., bl. 103, r. 18 v. o.), *wie* der stervelingen zoude in deze onze huta komen? (zegt de oude dame, om hare bezoekster 't vermoeden, dat er iemand in huis was, te benemen); *ise ma tarhona dege bagas on, wie zou zich vermeten dit huis te bezoeken!* Ook met *dija;* b. v. *tijan dija ma i, suli di sopón do kami* (lb., bl. 77, r. 4 v. o.), *van waar zoude die moeten komen! wij hebben deze sopo niet verlaten; na tu dija ma di-baen tubuna i* (lb., bl. 4, r. 14), *verwaarts zou zij haar kind gelegd hebben?* (bij zich zelf sprekende). Met *do* vraagt *ise* òf bepaaldelijk naar een persoon in een bepaald getal personen, òf waar men uitdrukkelijk antwoord eischt of wel stellig verwacht; b. v. *ise do hamú na olo mangakkupi anggikkón marmétsak* (lb., bl. 157, r. 4), *wie* is onder ulieden *de man*, die dezen mijn jongeren broeder in 't schermen staan wil?; *ise do gowarmu* (lb., bl. 78, r. 12), *hoe* is uw naam? (ik beveel hem u te zeggen); *ise do, ninna, gowar ni kakamí* (lb., bl. 170, r. 2 v. o.), *hoe* is, zegt hij, de naam van uw

[1] Dat dit *maló* 't zelfde is als 't gelijkluidende woord (zie Wdb. onder *lo*) is waarschijnlijk, daar toch de zin van *maló ma so tanyis au* eigentlijk is *hoe zoude ik zoo knap zijn van niet te kunnen schreijen!*

onderen broeder? (een vraag, die tevens de zekerheid bevat, dat de aangesprokene er een antwoord op geven kan); *boru nise do* (lb., bl. 13, r. 13), *de dochter van wien* is zij? (gij kunt het mij zeggen, want gij hebt kennis met haar gemaakt). — Met *dija* drukt *ma* vaak 't verlangen uit van den spreker, 't zij om iets te hebben, 't zij om het te zien; b. v. *dija ma tubu ni dakahang-boru* [1] (lb., bl. 5, r. 2 v. o.), *waar* is 't kind toch, waar schoonzuster van bevallen is? (ik verlang het kind hier te hebben, om er deze rijst ter verwelkoming in 't leven aan te geven); *dija ma dalan lao tu toru* (lb., bl. 324, r. 6), *welke* is de weg naar beneden? (hoe hebben we naar beneden te gaan?); *dija ma lungun ni rokamu* (lb., bl. 175, r. 14 v. o.), *welke* zijn uwe grieven? (wees zoo goed ze bloot te leggen). Ook bezigt men *djolo* in plaats van *ma;* b. v. *dija djolo gararmu* (lb., bl. 82. r. 10), *waar*, ik bid u, is uw betaling? (ik verzoek u mij te betalen). Ja zelfs dit *dija* kan met een persoonlijk voornw. van den tweeden persoon er achter, geheel de beteekenis van *nakkon* (bov., bl. 347) hebben; b. v. *dija hamú ma mas i, asa hu-djalo* (geef hier dat goud, opdat ik het in ontvangst neme). Met *do* daarentegen vraagt *dija* bepaaldelijk naar *de* plaats; b. v. *dija do hadekdekan ni ugasanimí* (*Twist van S. M. en D. D.*, bl. 14, m.), *welke* is *de* plaats waar dat ding van u gevallen is? (waar is *de* plaats hier in deze bepaalde ruimte?); *di-dija do ursa ni-dokmí* (lb., bl. 52, r. 12), *waar* is het hert, waar ge van gesproken hebt? (wij zijn reeds op de plaats waar het zijn moet, *waar bepaaldelijk* is het dus?). Hierbij valt op te merken, dat *do*, daar het op de werkelijkheid slaat, dikwijls gebezigd wordt, waar een toestand of handeling voleind wordt voorgesteld; van daar zoo vaak te gelijk met 't voornaamw. *na* (§ 165*) of *i*, zoo als, behalve uit de zoo juist aangehaalde voorbeelden, ook blijkt uit *tu dija do di-baen ho isi ni huta on* (lb., bl. 324, r. 15 v. o.), *verwaarts hebt* ge de bewoners dezer huta gebragt? *tu dija do na tinubuhommí* (lb., bl. 4, r. 17), *verwaarts is* 't geen ge ter wereld hebt gebragt?; *aha do leatni na tinubuhommí* (ald., r. 17 v. o.), *wat is* dan 't geen ge gebaard hebt?; *na songon dija do ulaning na tubu i* (ald., r. 9), *hoedanig toch is* dat geboren is?; *na tijan dija do ho* (lb., bl. 84, r. 15 v. o.), *van waar zijt* ge gekomen? (ald., bl. 85, r. 16 v. o.). In zulke vragen, waarin door 't praedikaat iets voleind wordt voorgesteld, kan men ook alleen *nunga* bezigen (vgl. boven, bl. 290); b. v. *nunga*

[1] *De vrouw van mijn onderen broeder*, daar *iboto* de *zuster* (v. e. man) beteekent.

tu dija lejatni lao nappuna sopón (lb., bl. 11, r. 9), *verwaarts* zoude de bewoner dezer *sopo* gegaan *zijn?; nunga tu dija anggimuna* (lb., bl. 83, r. 11), *verwaarts is* uw broeder gegaan? (vgl. de voorbeelden boven, bl. 287). Op dezelfde wijze staat *bohá do* tegenover *bohá ma* (§ 146, *b.*); b. v. *behá ma baenokku bijang si-patogi dalan* (*Twist van S. M. en D. D.*, bl. 6, r. 7), *hoe moet* door mij gedaan worden met den hond P. *d.?* (andere voorbeelden boven, bl. 181); *bohá do di-dok amangudám* (*Twist van S. M. en D. D.*, bl. 4, r. 13), *hoe heeft* uw oom gezegd?. Van daar ook, dat *behá ma indá* = *aha so* (bl. 388) voorkomt; b. v. *behá ma indá tangis au* (lb., bl. 125, r. 13), *hoe zoude ik niet weenen?* (andere voorbeelden zie bov., bl. 265). — Met *bejasa* hebben we *ma* reeds boven (bl. 205, 206; vgl. lb., bl. 7, r. 2 v. o., 9, r. 5, 11, r. 2, 14, r. 10) gehad; evenzoo met *hinán* (bl. 282). — Ook in een vraag zonder vraagwoord (subjectieve vraag) bezigt men *ma;* b. v. *tadikkonommu mau* (lb., bl. 100, r. 17), *wilt gij* mij *achterlaten?* En eindelijk is het niet overbodig, hier op te merken, dat de imperatief, of een andere wijze een wil te kennen te geven, zoo men een transitief werkwoord bezigt, *altijd* een passieven vorm heeft, al is ook 't subject onbepaald of onbekend, daar toch de agens, in een imperatief de verzwegen aangesprokene persoon, bekend is (§ 105); b. v. *patudukon ma di au pidong na maló marhata-hata* (lb., bl. 67, r. 8), *toon mij ĕn vogel, die praten kan.* Een actieve vorm wordt zeer zelden gebezigd, en zoo zulks 't geval is, dan heeft hij den vorm van een substantief (zie boven, bl. 154) met 't object er onmiddelijk achter; b. v. *pahundul*[1] *datu ma hita, asa di-attan parsori-ni-ariatta, laat ons ĕn datu doen zitten opdat hij de aanleiding van ons lot onderzoeke.* Dat dit niet behoeft, ziet men uit lb., bl. 61, r. 20 en 21, alwaar *pahundul ma djolo datu* (doe eens ĕn datu zitten), en *ta-patindang*[1] *boru si-baso* (laten we een sibaso doen staan). Zoo men *voor, ten behoeve van* wil uitdrukken, dan kan men te kennen geven, dat 't subject onbepaald is, door namentlijk de persoon, ten behoeve waarvan iets moet geschieden, door een substantief met de praepozitie *ni* of door middel van een pronominaal aanhechtsel aan te duiden, terwijl waar het bepaald is, de praepozitie *di* vóor 't substantief, dien persoon voorstellende, gebezigd wordt; b. v. *ugasattu ma baen hamú* (bov., bl. 381); *tu haju na timbón ma baen sopok-*

[1] Daar een *datu*, geraadpleegd, wichelende *zit*, maar een *si-baso* in 't zelfde geval, als dansende, *staat*.

ku (lb., bl. 8, r. 18), *ga voor mij een sopo op dezen hoogen boom vervaardigen* of *plaatsen; ogos nanón purehetku* (M.; lb., bl. 21 r. 2), *slijp voor mij ĕn purehet; buwat ma di au ate-ate ni lali-pisau* (lb., bl. 114, r. 16), *neem voor mij het hart van een pujuwan-lali* (andere voorbeelden zie bov., bl. 108, *a*). — Men laat *ma* in een imperatief ook weg, zoo men een tweede persoon tusschen twee werkw., die elkander bepalen, plaatst, terwijl de adverbiale bepaling voorop komt; b. v. *totóp ko maruhum lehét ko marhata* (lb., bl. 137, m.), *zijt vast* in *'t regt doen*, *zijt gepast* in het *spreken!; tibú ko mulak* (M.), *spoedig zijt terug* (keer spoedig terug); *sigóp kamú mulak* (M., lb., 218, r. 7 v. o.).

2°. Ten tweede wordt door *ma* te kennen gegeven, dat een handeling of toestand als onvoleind, of nog tot geen werkelijkheid gekomen, wordt voorgesteld. 't Geen 't praedikaat inhoudt, is dan iets, dat in een *gestelden* tijd plaats heeft, 't zij die tijd verleden, toekomstig of tegenwoordig is, terwijl de duur van de verbeeldde handeling òf door een andere daarop volgende opgeheven wordt, òf de handeling zelve haar beslag niet krijgt (zie voorbeelden bov., bl. 161, 163, r. 4, 179, § 119, onder). Van daar *ma* vaak achter 't praedikaat in zinnen, die op elkander volgende handelingen of toestanden, in een verstreken tijd nog tegenwoordig, vermelden, zoodat wij den toevlugt moeten nemen tot wat men bij ons den *onvolmaakt verleden tijd* (imperfect) pleegt te noemen; b. v. *torang ni arina*, *lao ma nasida mardalan*, *dung ni makkuling ma si-tapi mombak-euro*, enz., *de volgende dag aangebroken zijnde*, *gingen zij op reis*, *gedaan zijnde dat* (op reis gaan), *sprak Mejufvrouw M. S.*, enz. Aan 't begin van verhalen vindt men *adóng ma halak* enz. (*er was een man* of *er leefde een man*), dat eigentlijk letterlijk beteekent: *stel u voor: er leeft een man*, want ook in dit geval wordt door *ma* de wil van den spreker aangeduid, daar hij den toehoorder verzoekt zich met zijn verbeelding in vervlogen tijden te verplaatsen. Dat *adóng ma halak* b. v. kan dus even goed een andere begeerte dan een verzoek aan iemand inhouden zich in een zekeren tijd te verplaatsen, zoodat het al naar mate van 't verband, ook *er zij een man* (er leve een man) of *er is een man* (stel het u voor!) beteekenen kan. Zoo vindt men in 't lb. (bl. 44, r. 1) *maridi ma halak di si*, *men baadt eich aldaar* d. i. men pleegt zich daar te baden, daar de handeling onvoleind wordt voorgesteld, en dus als iets, dat zoowel op 't tijdstip, waarop de spreker spreekt, als in een anderen tijd plaats heeft. Bezigde men in dit voorbeeld *do* in plaats van *ma*, dan zoude de zin zijn *men baadt zich*

daar (men doet er niets anders dan baden). Zeer vaak komt *ma* voor in zinnen, waarin we een tegenwoordigen tijd zouden bezigen, maar 't Bataksch denkt daarbij volstrekt niet aan tijd; van daar staat *ma* in *i ma isijan ni sombaon radja tumording* (lb., bl. 8, r. 12, *dat is de verblijfplaats van de sombaon R. T.*) op den tegenwoordigen tijd [1], terwijl het in *i ma si-appudan boruna* (lb., bl. 9, r. 2, *dat was de jongste zijner dochters*) weder op een verleden tijd betrekking heeft; daarentegen *i do na makkuvati* (Twist van S. M. en D. D., bl. 14, r. 7 v. o.), *die* is de verlichter (niet Sang Maima zoo als wij dachten). Andere voorbeelden van 't gebruik van *ma* in tegenstelling van *do* zijn *pargadongan ni amatta ma i* (lb., bl. 44, r. 15), *de gadongakkers van zijn vader* zijn die; *on ma sombaon na hu-dok i* (lb., bl. 8, r. 14), *dit* is de sombaon, daar ik van sprak. In deze voorbeelden wordt door *ma* slechts 't verlangen van den spreker uitgedrukt, dat de toehoorder op 't geen gezegd wordt lette; zoo ook *i ma masigadong gowarna, hali-gadong ma i tinullakkonna i, pasigadongan ma parbubean na di pudina i, pasigadong ni amatta do i* (lb., bl. 44, r. 16 v. o.), *ziedaar die genaamd zijn "gadonghalers," "hali-gadong" is 't geen waarmede zij* (in den grond, bl. 106 en 107) *steken, "gadongs" zijn de dingen, die zij wegslingeren, "pasigadongan's"* zijn de *zakken die achter hen zijn; de gadong-halers van uwen vader zijn die* (personen, d. i. want het zijn de gadonghalers enz.). In bijzinnen drukt *ma* dikwijls te gelijk den wil uit van een persoon, waarvan of waar jegens gesproken wordt; b. v. *molo panguluⁿ* [2] *ma ho nimmu di gorakkón, denggán* (lb., bl. 235, r. 1 v. o.), *indien gij, zegt ge, over deze mijn aangelegenheid de pangulu wilt zijn, goed.* In bijzinnen vooral, waarin de tijd vermeld wordt, waarop iets op 't punt staat te geschieden, bezigt men gaarne tevens *naing;* b. v. *naing di-sappatten ma ilik i* (lb., bl. 4, r. 9 v. o.), *toen hij de ilik wilde meerkwakken*, zeide enz.; *naing tuba ma na di dalom laut, ro ma udan si-toppo langit* (lb., bl. 120 m.), *toen die in de zee was op 't punt was van geboren te worden, kwam een geweldige regen*, enz. (een ander voorbeeld bov., bl. 352). Maar ook zonder *naing* kan *ma* achter 't praedikaat een bijzin van tijd aanduiden; b. v. *manaili ma ibana tu gindjang, sitohá marsitidjur si-boru purti di bulan,*

---

[1] Zoo ook *i ma gumuani* (lb., bl. 15, r. 2 v. o.), *dat is onze leermeesters.*

[2] Men denke er aan, dat dit woord den vorm heeft van een actief-verbaal substantief, en door middel van de praepozitie *di* (bl. 310) *gorakkón* tot object heeft (§ 121).

toen hij naar boven keek, spuwde Mejufvrouw P. de B. toevalligerwijze (naar beneden). Zelden komt *ma* achter 't praedikaat in een zin, die een gelijktijdige handeling bevat; b. v. *lao ma ibana maridi tu tapijan i, di-bowan ma pahoppuna i, zij ging naar de badplaats om zich te baden, en nam haar kleinzoon met zich mede* (Hier mag *asa* vóór *di-bowan* niet gebezigd worden, zie boven bl. 333). Even zelden wordt het in een praedikatieve bepaling gebezigd; b. v. *di-dapot ina ni si-djonaha na sinoro ni halijat ma* (lb., bl. 326, r. 3), *Dj's moeder vond hem (haar soon) door een tijger gepakt.* — Opmerkelijk is het, dat sommigen *manigor* (bov., bl. 330) aan 't begin van hoofdzinnen, die op elkander volgende handelingen vermelden, steeds met weglating van *ma* bezigen; b. v. *nung i manigor di-seat manuk nu duwa i; sun di-seat, manigor di-tutungi; sun di-tutungi, manigor di-loppa djukut-manuk i; sun masak, manigor di-saputi tu* (bl. 103) *bulung-gaol* [1], enz., *dat gedaan zijnde, slagtte hij de twee kippen; ze geslagt hebbende, brandde hij er de vederen van af; ze van de vederen door branden ontdaan hebbende, kookte hij de geslagte kippen; gaar zijnde wikkelde hij ze in pisangbladen*, enz. Dit *manigor* wordt anders ook in een hoofdzin met *do* achter 't praedikaat gebezigd, terwijl de voorgaande bijzin *ma* heeft; b. v. *di-bege panaggai ni si-djonaha i ma di bagas sowara ni oppuna i dodá dodá, manigor mallodjong do panaggai tijan bagas lao tu sopo* (lb., bl. 220, r. 4), *toen de hond van Dj. in huis de stem van zijn meester "doda" hoorde roepen, liep hij hard van 't huis naar de sopo.* — In een goedkeurende bewering met *djadi* bezigt men *do* dikwijls te gelijk met *attóng* of *tutú*, terwijl men geen van beide deze woorden vindt, zoo *ma* gebezigd wordt; b. v. nadat zijn dochter hem gerust gesteld had, zeide hij *djadi ma i* (lb., bl. 8, r. 1), *dat is goed* (dan is het goed); nadat Djonaha haar gezegd had, wie voor hem in de plaats als schuldenaar was weggevoerd, zeide zij *djadi ma i* (bl. 245, r. 16 v. o.); *molo songon i, djadi ma i* (lb., bl. 13, r. 9), *als het aldus is, dan is het goed;* maar: zoo gij vlechtbladen kunt krijgen, *djadi do tutú* (lb., bl. 13, r. 9), *goed is het werkelijk* (vgl. ald., bl. 16, r. 15 v. o., 17, r. 11, 159, r. 8); zoo gij verlangend zijt, les te nemen, *djadi do attóng* (lb., bl. 18, r. 19), *dan is het goed* (vgl. ald., bl. 158, r. 14 en 22). Uit deze voorbeelden ziet men, dat *djadi do* meer in een hoofdzin gebezigd wordt, zoo de voorgaande bijzin met *molo* aanvangt. Men kan ook *attóng* of *tutú* weglaten en alleen

---

[1] Uit een *si-bobak* in 't *Tukka-holbungsche* geschreven.

do in dit geval bezigen, of wel alleen *attóng* of *tutú* met weglating van *do* (zie lb., bl. 11, r. 1 v. o. en 6, r. 7 v. o.). Uit dit gebruik van *do* met *attóng* of *tutú* blijkt wel, dat *do* meer op de werkelijkheid doelt dan *ma; djadi ma i* heeft dan ook meer den zin van *dat* zij *goed!*, en is vriendelijker. — In plaats van *ija nung ma* (lb., bl. 79, r. 16 en 18) of *ija nunga* (lb., bl. 81, r. 5 v. o.; vgl. § 11, *b.*) bezigt men in echt Tobasch vaak *ija dung do* (*Twist van S. M. en D. D.*, bl. 16 r. 12, 19 r. 5 en 9).

M. levert niets opmerkelijks op. In 't Zuiden bezigt men *me* in plaats van *ma* vóor het als substantief optredend voornaamwoord *i* (§ 29, I.).

D. bezigt *mo*, waarvóor als negatie, even als vóor *ngo* (bl. 368), *mada* gebezigd wordt (zie b. v. lb., bl. 70, r. 16, 203, r. 15). De *o* er van wordt, zoo het vóor een als substantief optredend voornaamwoord komt te staan, dikwijls weggelaten; *kade ngidi* in plaats van *kade ngo idi* (*wat is dat?*, zie ook bov., bl. 36). Van daar ook *mada mo* verkort in

madam (lb., bl. 188, r. 1). Het bezigt ook

ma, maar achter 't praedikaat in een indirecte vraag met *tah* (bl. 234); b. v. *tah masa-kade bagas ma* (lb., bl. 6, r. 8), *om te weten, hoe 't hiep het is; tĕngĕn mo tah kade ma* (lb.. bl. 7, r. 16), *zie er naar, wat of het is;* laat ik de diepte er van beproeven, *tah masa-kade ma bagasna* (lb., bl. 5, r. 16 v. o.), om te weten, *hoeveel de diepte er van bedraagt*. Voorts bezigt men

mamo, dat ook verkort wordt in

mam. Beiden worden gebezigd, om een nadruk te leggen 't zij op een vraagwoord in een dringende vraag, 't zij op een praedikaat, waar men een levendig verlangen, of zijn vreugde te kennen geeft, 't zij op een negatie, om deze te versterken; b. v. *ĕnduma mamo kita kĕpekĕn* (lb., bl. 143, r, 9 v. o.), *we zullen dus overvloed aan spijs hebben* (in blijdschap over de vangst van haar zoon, zoodat het den zin heeft van: wat een overvloed van eten zullen we hebben!) *labangku mamo kĕpe idi* (lb., bl. 147, r. 5), *dat is dus mijn voordeel* (in een toon van blijdschap, en dus: dat is nu eens iets in mijn voordeel!); *mada mamaku* (*mamo* + *aku*) *ĕnggeut pĕluwahkĕn kono* (lb., bl. 170, r. 5), ik wil u *niet* bevrijden (*volstrekt niet* uit den val laten); *ulang kejah mam katengku* (lb., bl. 254, r. 7), opdat, dacht ik, dat ijzer maar niet zoude *bedorven worden; pĕngke mam tuhu pĕnarikinĕndene ku-bahankĕn gĕrar mo kene* (lb., bl. 131, r. 15 v. o.), is uw gemoed werkelijk *goed*, dat ik voor ulieden een naam maak? (zijt gij er werkelijk op gesteld, dat ik voor u een naam maak?); *ĕmbuwe mam pangan-panganĕn ena* (lb., bl. 275, r. 16), *veel* zijn deze snoeperijen (in een toon van blijdschap en dus: Jongens! wat ligt daar een boel eten voor mij!);

leka mam pĕmaridin (lb., bl. 6, r. 1 v. o.), *kongerig* is 't gemoed (om te weten, wat aan 't uiteinde van dat hol is d. i. O hoe nieuwsgierig ben ik, om te weten enz.!; *mike mam kono katemu mŏrŏinaga idĕ* (lb.; bl. 274, r. 16), *verwaarts* dan zijt gij van zins te gaan handel drijven?

VII. *ada* plaatst men vóór een substantief, om er iets van te zeggen ter bevestiging van 't voorgaande, zijnde echter dat iets den hoorder bekend, en hem slechts ter herinnering gezegd; b. v. *ada bodil, molo salpu djakkana, mapultak* (aanhaling in 't Wdb.), *immers een geweer, zoo de lading er van te zwaar is, barst.*

M. bezigt nog eerst 't voornaamwoord *i* vóor 't substantief; b. v. *ada i danak nangkinondi, ro ma labi na bontar* (lb., bl. 128, r. 2 v. o.), *dat kind van zoo even nu, een witte labi kwam* enz. Dit *ada i* wordt, even als *ija* in T., gebezigd waar men weder van een persoon spreekt, die voor een wijl niet besproken is.

VIII. *ija* leidt een voorwerp in, dat in tegenstelling van een ander, juist afgehandeld, ter spraak gebragt wordt, 't zij als een nog niet besproken iets, 't zij omdat men er voor een wijl niet van heeft gesproken; b. v. na de dochters van den sombaon een voor een bij naam vermeld te hebben, gaat de verhaler over tot de zoonen met *ija anakna duwa, sada si-radja tondja-tondja, sada* enz. (lb., bl. 9, r. 1 v. o.), *zijn zoonen nu* waren twee (§ 99), de een was R. T., de andere enz.; na van zijn moeder gesproken te hebben, begint Mogot Daoana over zijn vader te spreken met *ija amattanami di toding debatá di tonga do tinggal* (lb., bl. 151, r. 9 v. o.), *mijn vader nu* is op de midden-wereld achter gebleven (zie ook bov., bl. 340). Zoo vindt men ook *ija tung* om een voorwerp in tegenstelling van een vroeger vermeld te plaatsen (zie een voorbeeld bov., bl. 374). Dat dit *ija* hetzelfde is als het boven (bl. 339) reeds behandelde woord, lijdt geen twijfel (vgl. ook bov., bl. 365 en 368).

§ 165* Ook het als relatief voornw. optredende *na* wordt vaak ter uitdrukking van een nadruk gebezigd (vgl. bl. 345, 7°.); zoo vooreerst vóór een passief-verbaal subst.; b. v. *aka na buwaton* (lb., bl. 168, r. 6), wat is 't *geen genomen moet worden; adŏng ma na buwaton* (ald., r. 8), er is iets, *dat genomen moet worden; boru-boru na djuppa sijan porlak ma hapé na so buwaton baen parumaen* (lb., bl. 175, r. 16), een vrouw, die verkregen is van uit een tuin is dus *'t geen niét moet genomen worden* tot schoondochter; *sai na gararommu do marsoget di au luluina* (lb., bl.

218, r. 1), zonder falen is 't geheel er van (van uw schuld) *'t geen door u morgen betaald moet worden; sai na bajakkonokku do si-djonaha* (lb., 222, r. 5 v. o.), zonder falen *moet* Dj. *door mij in 't blok gezet worden; sai na bowanonnami do pananggaimi nanón* (lb., bl. 221, r. 12 v. o.), zonder falen *moet* uw hond *door ons* nu *medegenomen worden*. In alle deze voorbeelden ziet men, dat het een stellig voornemen uitdrukt (ik wil volstrekt Dj. in 't blok zetten, ik wil volstrekt, dat ge mij morgen alles betaalt, enz.). Vóor een actief, dat er door gesubstantiveerd wordt, vindt men het nu eens en dan weder niet; b. v. *na mandjalahi* enz. (lb., bl. 71, r. 8 v. o.), *die een vogel, die praten kan, zoekt* ben ik eigentlijk (d. i. ik ben van zins een vogel enz. te zoeken); even zoo bl. 72, r. 10 en 76, r. 17, terwijl op bl. 72, r. 6 en 74 r. 17 *na* niet gebezigd wordt. Voorts vóor een actief-verbaal substantief; b. v. *molo na so pangalatsum do ho dí au* (lb., bl. 223, r. 14 v. o.), zoo gij *niet* een mij *bedotter* zijt (zoo ge mij *niet bedot hebt*); *molo na pangulu ho* (lb., bl. 256, r. 7 v. o.), indien gij *als pangulu* komt (indien ge wilt als pangulu optreden). Vóor een eerste of derde passief om bepaaldelijk een voleinde handeling aan te duiden, zoodat wij het met den zoogenaamd volmaakt-verleden tijd hebben weder te geven; b. v. *na di-pasulak radja i do au, die door den vorst gezonden is* ben ik; *na ni-dokkonnasida do kami* (lb., bl. 45, r. 14 v. o.), *die door hen bevolen zijn* zijn wij (zij *hebben* ons bevolen); *ai anggo na binunu ni djolma do*, enz. (lb., bl. 83, r. 9), want *zoo* hij door een mensch *gedood is*, enz. Deze beteekenis vloeit natuurlijk voort uit de substantiverende kracht van *na*, zoodat de voorgestelde handeling daardoor een feit wordt (bl. 398). — Vóor *adóng* vindt men *na* zeer dikwijls, en wel om dat woord (bov., bl. 305) een affirmatieve beteekenis te geven; b. v. *nadóng ma ulaonna* (lb., bl. 2, r. 13 v. o.), *er is iets, dat er door verrigt moet worden* (d. i. ik wil er iets mede doen); zoo ook waar een conjunctie verzwegen is; b. v. *nadóng si-doahon, barang di ulang gararon barang di singir tunggunon* (lb., bl. 252, r. 18), *zoo er iets is, dat gezegd moet worden, 't zij omtrent een te betalen schuld, 't zij omtrent een te innen schuldvordering*. Gaarne bezigt men *na* vóor een woord, dat aan 't begin van een hoofdzin staat, om hem als afhankelijk van den voorgaanden bijzin uit te doen komen; b. v. *molo doppak ruwar do gana-gana sattung inon, na olo martubol do na mate inon* (lb., bl. 253, r. 4), zoo die beelden van sattung (bl. 326, 3°.) zich naar buiten met 't gelaat wenden, *dan* zullen die gesneuvelden gewroken worden. Is de hoofdzin negatief, dan bezigt

men *na so;* b. v. *anggo doppak bagasan huta do gama-gana sattung inon, na so martubol do na mate inon* (ald., r. 17), *zoo* die beelden van sattung zich met 't gelaat daarentegen naar binnen de huta wenden, *dan* worden de gesneuvelden *niet* gewroken. In zulk een hoofdzin kan men ook *sowada* in plaats van *na so* bezigen, maar dan heeft de voorzin dezelfde negatie; b. v. *molo sowuda olo, sowada saut sun goramuna on* (lb., bl. 275 r. 3), zoo hij niet wil (een dangdang betalen, zie bov., bl. 266), *dan* komt deze ulieder aangelegendheid *niet* tot een einde. Verder ook vóor een zin, die ter verklaring moet dienen van 't geen men doet; b. v. *na unang dida hamú* (*Twist van S. M. en D. D.*, bl. 9 r. 16), *opdat gij het niet zien zoudt* (daarom doe ik dat). — Na een vergelijking van de plaatsen, waarin *na* gebezigd wordt, ben ik tot 't besluit gekomen, dat de vooraanplaatsing er van slechts dient om aan 't praedikaat den vorm te geven van een substantief; van daar waar men iemand zekere handeling verwijtend toeduwt; immers ook bij ons is b. v. "gij zijt *een bedrieger*", een sterkere bewering dan "gij hebt bedrogen." Maar een woord als *bedrieger* kan in 't Bat. met een object geconstruëerd worden, zoodat men ook *gij zijt een mij bedrieger* zeggen kan (bl. 391). Behalve de voorbeelden, boven (§ 126, 1°., en bl. r. 310, 13 v. o., 361, r. 3) reeds aangehaald, verdient nog aangehaald te worden *na mabijar do ho* (lb., bl. 14, m.), *die bevreesd is* zijt gij ('t geen gelijk staat met "gij zijt *een lafaard*," of den zin heeft van "ik verwijt u ongegronde vrees"). Even zoo ligt er een verwijt in *na lao do i na modom do ibana* (lb., bl. 52, m.), die gegaan is, is dat (hert), die sliep was hij (of "want hij *sliep*)", immers de sprekers willen er mede zeggen, dat de persoon, die hen uitnoodigde het door hem dood gewaande hert mede te gaan halen, hen uit domheid vergeefsche moeite had berokkend; van daar ook waar men iemand van een ongegronde meening wil afbrengen; b. v. *na naing manggurú pambajuon do* (lb., bl. 17, r. 8 v. o.), *die de vlechtkunst wil leeren* is zij (d. i. hoe kunt gij wantrouwen hebben omtrent de aanleiding der komst van deze dame, want zij is volstrekt niet iemand, die twist zoekt (*indá tung na naing marbada*, zie het onmiddelijk voorgaande). Evenzoo waar men bevreesd is, dat iemand ongeloovig mocht zijn; zoo zegt Dj., die zijn moeder in een boom had verstopt, om haar als sombaon in zijn voordeel een beslissing te doen geven, uit vrees dat de toehoorders 't geen de vermeende sombaon zeide, niet zouden gelooven: *na sittong ma i hata ni sombaon i* (lb., bl. 294, r. 12), *dat waarachtig is* is 't zeggen van dien

sombaon (gij moogt er niet aan twijfelen). Ja zelfs wordt het vóór een als praedikaat optredend bijwoord geplaatst, alleen maar om er een nadruk op te leggen; b. v. *ba bowan ma gararkón na botí ma ninna si-djonaha* (lb., bl. 307, r. 10), "daar! neem deze mijn betaling mede"; *aldus* zeide Dj. — Dat *na* vaak een voleinde handeling tevens in zich sluit (bl. 391), zoodat wij in een vertaling de toevlugt moeten nemen tot den volmaakt verleden tijd (§ 158*), blijkt ook uit 't gebruik er van met *dapot* (bov., bl. 161); b. v. *na dapot hu-taban hámi do i* (lb., bl. 170 r. 4), die *hebben* wij *buit gemaakt;* zoo ook in *atík na lupau di rupana* (lb., bl. 157, r. 1 v. o.), misschien *heb* ik zijn voorkomen *vergeten*. Evenzoo waar de voleinding slechts verondersteld wordt; b. v. *atihunang na hu-taoar* (bov., bl. 294, o.), zoo ik u niet *had genezen;* al hadt gij het mij niet gezegd, *na sulengokku do attóng alamat on* (lb., bl. 128, r. 2 v. o.), *ik* zoude dezen tooverkijker toch *geraadpleegd hebben; atík na di-oloi ho ma uhuppu, adóng ho marutang niján*, zoo gij mijne beslissing *hadt aangenomen*, zoudt ge dan beboet geworden zijn (zie nog een ander voorbeeld bov., bl. 350 in *d.*). Hieruit is te vermoeden dat *ni* (bov., bl. 336) in *aut ni* slechts een bijvorm is van *na;* b. v. *aut ni unang di-rurukon ho dongat-sa-hutám tu bagasan lombang, indá tung mate napé ho niján* (lb., bl. 326 r. 7), *hadt* ge uw hutagenooten niet in den afgrond *laten vallen*, gij zoudt nog niet gestorven zijn (andere voorbeelden bov., bl. 385). — Een kwalificatief werkwoord met 't inhechtsel *um* (§ 61) heeft *na* vóór zich, zoo het als praedikaat achter 't subject plaats neemt; b. v. *tumabo do i* (lb., bl. 70 r. 8, *die zijn lekkerder*), maar *na di toru i na tumabo* (ald., r. 11, *die onder zijn* zijn *lekkerder* of *de lekkerste*). Ook vindt men *na* na *matsadi* nog gebezigd; b. v. *matsadi na uli* (lb., bl. 45 r. 16 v. o.), *zeer schoon* (is uwe dochter). Zoo ook vindt men *sai na borat* (lb., bl. 326 r. 16) = *sai boratan* (bov., bl. 212 in *c.*). — Over *na sai* zie bov., bl. 270, en over *na* vóór woorden als *musé, podó* en *namá* bl. 375; zoo ook vóór *maon* (bov., bl. 308); b. v. *mate ho na maon di-soro babijat*, gij zijt *op 't punt*, door een tijger gevat wordende, te sterven. — Zeer geliefd is *na* vóór een actief met een object om het als subject te doen optreden van een werkw., dat een *bevel* inhoudt, zoo de persoon, die bevolen wordt, onbepaald wordt voorgesteld, of liever door geen substantief wordt genoemd, al beteekent dit ook, even als *kalak*, een onbepaald persoon; b. v. *di-dokkon ma na marpijo radja i, door hem werd die den vorst had te roepen bevolen* (hij beval den vorst te roepen). Men kan hier echter *na* ook weglaten; b. v. *hu-*

suru maralap ho (bov., bl. 360), *ik heb u laten halen; di-dokkon ho maralap au* (ald.), *gij hebt mij laten halen; asa ta-suru mangalap, opdat we hem laten halen.* Zoo men den persoon noemt, die bevolen wordt, is de constructie zeer vrij, zoodat men 't substantief, die persoon aanduidende, zoowel vóór als achter 't werkwoord, de handeling die hij te volvoeren heeft, voorstellende, kan plaatsen. De werkwoorden met 't voorhechtsel *pa*, die alleen in 't actief 't aanhechtsel *hon* hebben (§ 66), moeten hier altijd den nominalen vorm hebben (bl. 154); b. v. *di-dokkon ma halak mangan, hij beval de lieden te eten; di-dokkon ma naposona pahembang amak, hij beval zijn bedienden een groote mat te spreiden; di-suru djolma ni radja i ma naposona manaruhon lage tu sopo podoman ni toba i, de vrouw van den vorst beval hare bedienden slaapmatjes naar de sopo, waar de Tobas moesten slapen* (bl. 209), *te brengen; di-dokkon ma djolmana i manduda si-toppion dohot pauli satti-satti, hij beval zijn vrouw rijst te stampen voor si-toppion en andere offerrijst klaar te maken.* Voorbeelden van 't substantief, de bevolen persoon voorstellende, achteraan geplaatst, zijn *di-dokkon radja i na musé marmakan horbona i si-piso so malum, de vorst beval P. s. M. ook zijn buffels te hoeden; di-dokkon pataru ugasanna i halak tu hutana, hij beval iemand* of *zekere personen zijne goederen naar zijn huta te brengen; di-dokkon mangaloppa boruna, hij beval zijn dochter* (rijst) *te kooken; di-dokkon ma mangan djolma-torop i, hij liet 't gezelschap eten.* Ook kan 't geen bevolen wordt door een passief-verbaal subst. of door een eerste passief uitgedrukt worden; b. v. *di-dokkon ma disi* (§ 8) *djolmana kadjutna, hij beval zijn vrouw zijn buidel te vullen; di-dokkon si-adji pamasa ma hosana suhaton ni boru-boru i* (lb., bl. 75 r. 9 v. o.), *A. P. beval die vrouw zijn levensvoorraad te meten.* Ook kan men de bevolen persoon in pl. v. door *ni*, zoo als in dit voorbeeld, door *di* inleiden (een voorbeeld bov., bl. 360 r. 9 v. o).

M. plaatst 't werkwoord, wat bevolen wordt voorstellende, onmiddelijk achter dat, 't welk *bevelen* beteekent (*manjuru*, bl. 29, F. III.); en wel zoo, dat het bij 't gebruik van 't eerste passief vóór een achteraanstaand subst. of voornw., dat als agens optreedt, plaats neemt, zoodat twee nominale vormen nevens elkander gesteld worden, en een zamenstelling vormen; b. v. *di-suru-alap ija* (bl. 158), *door hem werd bevolen* genoemden persoon *te halen* (*hij liet* genoemden persoon *halen*, zie een voorbeeld boven, bl. 287). Het Mal. vertoont een diergelijke constructie, zoo 't werkw., 't bevel voorstellende, in 't passief is; van daar *di-suruhnja pärbuwat* (§ 99), maar *mänjuruh bärbuwat.*

XI. ZAMENGESTELDE WOORDEN.

Zamengestelde woorden maakt men door *nevensplaatsing van twee* § 166.
woorden, waarvan 't achterstaande 't bepalende gedeelte is. Zoo 't achterstaande woord op zich zelf den klemtoon op de laatste lettergreep heeft, verlegt het dien naar de voorlaatste; b. v. *datu-bolon*, *gabe-bolon* (bov., bl. 91, *b.*); *butuha-malé* (*malé*, § 20 en 44); *djolma-torop* (*toróp*); *ari-logo* (*logó*); *mati-boti* (*boti*, bov., bl. 8, *Aanm.*).

a. Een zonderlinge uitzondering is *djau-ruma*, waarin 't bepalende bestanddeel der zamenstelling vooraan staat. Het zal wel, als eigennaam, onmiddelijk uit een vreemde taal, 't zij oud-Javaansch of -Maleisch overgenomen zijn (vgl. Bat., lb., IV, bl. 43); zoo ook het als adverbiale bepaling gebezigde *halijáng-durú*; b. v. *halijáng-durú ni onan i*, *aan de omzoomende kanten* (grenzen) *van de markt*.

Wat de *beteekenis* betreft, zij kan niet door regels bepaald worden; § 167.
daar door de zamenstelling vaak zoowel 't eerste als tweede bestanddeel in beteekenis zoo zeer kan gewijzigd worden, dat men 't gebruik moet raadplegen; zoo b. v. beteekent *anak*, in tegenstelling van *boru* (*dochter*), op zich zelf *zoon*, maar in zamenstelling *kind*; van daar *anak-tulu*, *pas geboren kind* (*baby*). Zoo heeft *ari* [1] in zamenstelling meestal de beteekenis van *weder*, *vochtigheid*; b. v. *ari-logo* (§ 166), *droog weder*, *droogte*, die er heerscht; *ari-las*, *warm weder*, *heerschende hitte*; *ari-udan*, *regenachtig weder* (ook *ari parudan*, § 120); *ari-golap*, *betrokken weder*, *duisternis*. De beteekenis van *hosa*, die de overhand heeft, is *adem*, terwijl het in den zin van *levenskracht* (iemand's *levensvoorraad*) minder vaak voorkomt (zie een voorbeeld bov., bl. 394), maar in zamenstelling beteekent het bepaaldelijk *'t leven*; b. v. *udjuk-hosa* (§ 11), *levenseinde*, *stervensuur*; *hosa-mate*, *de dood*, dien iemand ondergaat (niet *de dood* als persoon). Op zich zelf beteekent *butuha*, of *bituha*, zoowel *buik* als 't geen er in is (*de darmen*), terwijl het in zamenstelling, en door *malé* bepaald, *honger* (dien men gevoelt) betee-

[1] Slechts zelden beteekent het op zich zelf *weder*, zoo als b. v. in *denggán ari* (*de dag is schoon* d. i. *het is mooi weder*). De beteekenis, die de overhand heeft, is *dag* of *zon*; b. v. *di-dadang ari*, *door de zon geblakerd*; *utte pinangan ni ari* (poda), *een limoen door de zon gegaan* (d. i. *door de hitte gebarsten*, *na bolarion*, zie Wdb. onder *bola* en § 134); *i-sinar mo i ari* (D.), *hij legde ze in de zon te droogen* (lb., bl. 18 r. 11); vgl. Mak. *àlowi* van *àlo*.

kent (*butuhu-male*, § 166), en *maag*, zoo *bolón* als bepalend bestanddeel der zamenstelling optreedt [1]. — Ook *hata* geeft meer of min zijn beteekenis in zamenstelling op; b. v. *hata-pittor* (*pittór*, § 166), *het regt* [2] (dat iemand heeft); *hata-gait*, *scherts* (of *niet gemeende woorden* tegenover *hata si-burdju*). Alleen beteekent *ulu* nooit een persoon, maar in zamenstelling heeft men *ulu-porang* (§ 24) als benaming van iemand die over een dobbelpartij gesteld is (zie Wdb.). Andere zamenstellingen van dien aard zijn *ramba-poso* (*posó*), *struikgewas*, *kreupelhout*, *laag geboomte*; *ramba-bolak* (*bolák*), *hoog geboomte*; *djolma-torop* (§ 166), *de menigte*, *'t publiek*, *'t aanwezige gezelschap*; *ipos-ngolu* (*mangolu*), *roof* van een wonde, terwijl *ipos na mangolu*: *een levende kakkerlak* zoude beteekenen. Als eerste bestanddeel van een zamenstelling geeft *pande* een persoon te kennen, die zich met iets bepaaldelijk bezig houdt, 't zij het zijn kostwinning is of wel iets waarin hij het zeer ver gebragt heeft; b. v. *pande-kaju*, *timmerman*, *bouwmeester* van een huis of sopo; *pande-bosi*, *smid*; *pande-bodil*, *geweermaker*; *pande-djuhut*, *pande-hata*, enz. (vgl. bov., bl. 186). Vooral in zamenstelling heeft *djuhut* de beteekenis van een *geslagt beest*, zoodat *djuhut-manuk* b. v. zoowel *kippevleesch* als *geslagte kip* of *geslagte kippen* (bov., bl. 388) kan beteekenen. — Van 't bijwoord *botí*, als tweede bestanddeel, moet de beteekenis uit 't verband opgemaakt worden; b. v. *mate-botí* (§ 166), *zoo sterven*, d. i. ongewroken sterven (*mate-bagidi*, lb. III, bl. 214, r. 10 v. o.); *mulak-botí* (lb., bl. 52, r. 14), *onverrigter zake terugkeeren*; *halak na mardalan-botí* (lb., bl. 42, r. 7), *lieden die*, *zonder iets als* b. v. *handelswaren bij zich te hebben*, *op reis zijn*. —— Vele zamengestelde woorden zijn slechts benamingen; zoo b. v. *sira-bodil*, *geweer-zout*, *salpeter* (bov., bl. 47, onder); *baro-ulok*, *slang-bloedvin* (zekere langwerpige bloedvin); *rusuk-kadjangan*, *urak-tonga* (§ 25), *buluhat* (§ 8), *tanoh-dĕndang* (D.), *dila-korbo*, *timbaho-lata* enz. Als tweede bestanddeel treedt *bolón* zeer vaak op, om een voorwerp van zijn soortgelijken wegens buitengemeene grootte, voortreffelijkheid of vermaardheid te onderscheiden; b. v. *datu-bolon*, *een groot datu*, *iemand die als datu groot is*, zoodat hij

[1] B. v. *di-buwat radja i butuha-bolon ni dekke i* (lb., bl. 96 r. 11 v. o.), *de vorst nam uit den visch de maag* (§ 140*).

[2] B. v. al moogt gijlieden niet verzadigd zijn, *unang mago di-baen ho amáng hata-pittornami on* (lb., bl. 274, r. 17 v. o.), *bederf toch niet Heer! deze onze regtvaardige zaak.*

in 't geen een *datu* weten moet uitsteekt [1]; *taon-bolon*, *een groot-jaar* (in tegenstelling van *een gewoon jaar*, zie Wdb.); *bututha-bolon* (boven, bl. 395, ond.). Zonderling is het echter dat men het als adjectief (§ 42) laat optreden achter *dalan*, zoodat men *dalan na bolon* (*de groote weg*, in tegenstelling van *de bijwegen*) zegt. Ook *godáng* wordt op dezelfde wijze gebezigd; van daar *huta-godang*, *de hoofd-huta* (in tegenstelling van *pagaran*, *de bij-huta*). — Over *raja* in zamenstelling is boven (bl. 91, *b.*) reeds gesproken. — Als eerste bestanddeel vindt men dikwijls *baba* in zamengestelde benamingen van iets, waar men in of uit gaat (b. v. *baba-muwara* en *baba-pittu*). — Zoo een werkwoord als tweede bestanddeel optreedt, is het op te vatten als een adverbiale bepaling, in plaats waarvan wij een praepozitie met een infinitief — een vorm van 't werkwoord, die niet in 't Bataksch bestaat (§ 121) — zouden gebruiken; b. v. *upa-mangalapa*, *loon* of *belooning* voor het *in stukken houwen* (*van een slagtbeest*); *upa-marsarune*, *loon* voor het *bespelen van de sarune*; *upa-manggordangi*, *loon* voor het *bespelen van de pauken* [2]. Dat hier geen praepozitie optreedt volgt uit § 161* (in 2°. en *a.*). Ook met de beteekenis van een attributieve bepaling kan een actief als tweede bestanddeel zonder 't voornaamwoord *na* optreden; b. v. *piso-mangasup*, *bodil-marsukkun*, *dreigende zijdegeweren* en *rekenschap vragende snaphanen*. Maar dit geschiedt meestal in spreekwijzen, die als formules gebezigd worden, zoodat die aangehaalde woorden eigentlijk slechts een versierde benaming zijn van een *gewapende aanval*; zoo heeft men ook *dalal-lao* (§ 15) *tu toru*, *de weg* die *naar beneden gaat* (bl. 384). — Zeer vaak treedt een substantief met de beteekenis van een adverbiale bepaling als tweede bestanddeel op, en het is dan onverschillig of het een nominale vorm is of wel een werkelijk substantief; b. v. *gondang-dalan*, *weg-muzijk* d. i. muzijk langs den weg (dien men een weg afleggende maakt); van daar ook 't werkwoord *margondang-dalan* [3]. Voorts

---

[1] Van daar ook van vrouwen gebezigd, die wegens bedrevenheid in 't wichelen vermaard zijn geworden (zie Ib., bl. 17 r. 18 v. o.).

[2] Daarentegen bezigt men *upa-ogung*, *ogung-loon* (*loon* voor het *bespelen van de ogungs*); *upa-pamikkang* (§ 121), *loon* voor het *van de pooten trekken* (van een slagtbeest, zie Ib., bl. 268).

[3] Zamengestelde woorden kunnen ook den vorm van een werkwoord aannemen; van daar *mandudu-godang*, *de voornaamste dudu-muzijk maken*; *martalu-monang*, *nu eens verliezen*, *dan weder winnen*.

talu-gogo, *overwonnen worden* wat betreft *kracht* (in kracht onderdoen); *lao-porang*, *lao-badjo*, *lako-binaga* (D., *gaan handelen*), enz. Zeer menigvuldig zijn de zamenstellingen, waarin 't tweede bestanddeel 't voorwerp, door 't eerste beteekend, naar de plaats, waar het gelegen is, bepaalt; b. v. *harbangan-djae*, *beneden-poort* (de dorpspoort, die aan den rivierkant gelegen is) en *harbangan-djulu*, *boven-poort* (de dorpspoort, die aan den bergkant gelegen is). Hiertoe brenge men ook de namen van plaatsen, die naar mate zij hoog of laag liggen, onderscheiden worden door *lombang*, *dolok*, *holbung*, *djae* en *djulu*. Een uit een praepozitie en subst. bestaand bijwoord kan als tweede bestanddeel zonder praepozitie optreden; b. v. *parmodom balijan* (§ 124) = *na modom di balijan*. — Als bestanddeel van een zamengesteld woord treden ook de woorden op, die 't geslacht uitdrukken, daar zij op zich zelf reeds substantieven zijn (zie bov., bl. 152). — Dikwijls staat 't tweede bestanddeel in de betrekking van object tot 't eerste, al is dit ook een substantief; b. v. *daot-sikol* (§ 11), *geneesmiddel* tegen *weemoed* ('t geen den weemoed geneest); *daon-le* (M.), *geneesmiddel* tegen *honger*; *daon-uwas* of *daon-nguwas* (M.), *geneesmiddel* tegen *dorst*. Naast *garar ni utang* (bov., bl. 315 in 3°.) vindt men *garar-utang* (bov., bl. 257, *b*.). — Eigennamen van *huta's* zijn zamengesteld, en werden voorafgegaan door *lumban*, *huta* of *lobu*; b. v. *lumbar-radja* (§ 15), *lobu-tala*, *huta-padang matogu*. Die van personen naar den landaard worden uitgedrukt door *bajo* of *bala* (b. v. *bala-toba* of *bajo-toba*, *iemand uit Toba*), terwijl *boru* bij vrouwelijke personen gebezigd wordt. Naar de *marga* heet iemand *anak ni* of *boru ni* (b. v. *anak ni marbun*, *anak ni rambe si-manalu*). Rivieren worden door *aek* of *batang* aangeduid. Landschappen door *tano*, dat ook vóór den naam van een *huta* gebezigd wordt, en *rura* (zie Wdb.). De namen van *marga's* zijn nu eens ontleend van den naam van een persoon (*si-manullang*), dan weder van een plaats (b. v. *huta-galung*). Ook vindt men als *marga*-naam een *na di — on*; b. v. *na di tukka on* (letterlijk: *'t geen hier in Tukka is*). Vóór zulk een marga-naam plaatst men ook *anak* of *boru ni*, terwijl *ni* ook weggelaten kan worden; b. v. *anak ni na di ambat on* (*iemand van de marga si-ambaton*); *asa ro ma di ho guru sabungan ni adji na mijan di tano borotan anak na di tukka on*, *dan komc* 't onderwijs *tot U*, *Meester S. n. a! die woont te B. en wiens marga Tukka* is. Ook zaken, die een naam dragen naar de herkomst, worden door zamenstelling met een eigennaam uitgedrukt; b. v. *uite-djau*, *isap-toba* (§ 168). — Zamenstellingen, die door 't gebruik een bij-

zondere beteekenis gekregen hebben, zoo als *sala-pattang*, in 't Wdb.; ook de zamengestelde werkw., als b. v. *sajur-matuwa* [1], *borat-daging mate-sat-tokkin*, enz. moet men daaruit leeren kennen. De werkwoorden *sahat*, *sanga*, *sappe*, *saut* en *sundat* treden als eerste bestanddeel op van een zamenstelling, zoodat zij, en niet 't werkw., dat er als tweede bestanddeel bij gebezigd wordt, als praedikaat beschouwd moeten worden; van daar ook, dat zij door een substantief of voornaamw., dat als subject optreedt, van 't bepalende werkw. kunnen gescheiden worden (bl. 301, vlgd.). Men ziet, behalve uit § 168, ook hieruit, dat diergelijke zamenstellingen eigentlijk slechts *nevens elkander geplaatste woorden* zijn; van daar ook dat, al naar mate van 't gebruik, nu eens de praepozitie *ni* beide bestanddeelen vereenigt, dan weder niet; zoo b. v. zegt men *bobak ni hambing* (*toebereide geite-huid*) en niet *bobak-kambing*, hoewel men *djuhut-tambing* (§ 14, *geite-vleesch* of *geslagte geit*) bezigt; zoo ook vindt men *daon ni sala* (*middel* tegen *een vergrijp*, zie Wdb. onder *daon*) en *daon ni arun* (*middel* tegen *koorts*), hoewel men *daot-sihol* en *daon-le* bezigt (vgl. bov., bl. 398). Van daar ook de sluiting door een neusklank van woorden, op een klinker uitgaande, vóor 't *bijgestelde* woord [2] (zie bl. 317, 318 in D.). Den naam van *zamengesteld woord* kan men niet onthouden aan verwantschapsbenamingen, als *namboru*, *nampuhun* (D.), *nanguda*, *amanguda* [3], zoo als genoegzaam blijkt uit de constructie met een pronominaal aanhechtsel (§ 168).

a. Zonderling is *tonga-bire* (aanhaling op bl. 361), in pl. waarvan men *tongam-bire* zoude verwachten (vgl. bl. 317). Denkelijk uit M. overgenomen is *huta-rimbaru*, in plaats waarvan men *huta na imbaru* (§ 42) moest zeggen. Het is in M. als eigennaam vooral gebruikelijk, maar in T. en D. bezigt men het in de versierde taal van de *poda* (§ 63), of wel waar men van het feestelijk inwijden van een pas opgerigt huis spreekt (bov., bl. 377). — Met verplaatsing van den klemtoon bezigt men vaak *pulik* als eerste bestanddeel, en een substantief als tweede, om het zich op een verschillende plaats bevinden uit te druk-

[1] In een handschrift, in een tongval geschreven, die tusschen 't Dairisch en Tobasch in staat, vind ik ook *idup-dorgaju*, 't geen onmiddelijk uit 't Mal. (*dŭrgaju* en *hidup*) is.

[2] Vgl. ook *darambanuwa*.

[3] Dit *uda* [illegible] v. *muda* (Mal.), zoo als blijkt uit *mĕnguda* (plaats het onder *nguda* in 't Wdb.; vgl. bl. 41, III) in D. en 't Sund. *ngora* (vgl. bov., bl. 66, in *c*.).

ken; b. v. *pulik-daling* (bov., bl. 378), *pulik-kuta, in een verschillende kuta te huis hooren*, enz.

§ 168. Zoo een zamengesteld woord door een pronominaal aanhechtsel bepaald wordt, dan neemt 't aanhechtsel achter 't eerste bestanddeel plaats; b. v. *anakku tubu i, mijn pas geboren kind* (bl. 395); *ĕmpungmu holi* (D., bov., bl. 377); *bagasku rimbaru idi* (ald.). De zamenstellingen met *dongan* kunnen naar verkiezing 't aanhechtsel achter 't eerste of tweede bestanddeel plaats doen nemen; b. v. *dongat-sabalokkón* (bov., bl. 378, zie ook bl. 261). Is 't tweede bestanddeel een eigennaam, dan neemt 't aanhechtsel hierachter plaats; b. v. *isap-tobana, zijn Toba-tabak*. Zoo ook waar *begu* vóór een vraagwoord geplaatst wordt om er een algemeene beteekenis aan te geven; b. v. *begu ahana pe sowada (iets hoegenaamd van hem zelfs* was er niet, zie bov., bl. 373). Even zoo de verwantschapstermen, die als echte zamenstellingen moeten beschouwd worden; b. v. *amangudám* (bov., bl. 385). Volgt een substantief, door *ni* ingeleid, als bepaling, dan mogen de twee bestanddeelen niet gescheiden worden; b. v. *imbulu-hori ni dagikkón, 't vlashaar van dit mijn lijf; buluha-bolon ni dekke i* (bov., bl. 396 in de noot).

a. Zonderling is het dat men *patna djolo* en *patna pudi* (*zijn voor-* en *achterpost*) zegt, hoewel *pat-djolo* en *pat-pudi* niet voorkomen. M. vat *halak na djadji* als zamenstelling op; van daar *halak na djadjinija (zijn onderdanen)*; zoo ook *halak na bahatnija* (niet *halaknija na* enz.).

XII. De HERHALING.

§ 169. Wat den *vorm* betreft, alleen 't stamwoord wordt herhaald, met dien verstande echter,

1°. dat de neusklank, waarvoor een medeklinker, zoo hij geen klinkerdrager is (§ 2), plaats gemaakt heeft, mede herhaald wordt; b. v. *manomba-nomba* (*manomba, somba*), *panopik-nopiki* (*manopiki, topik*) enz., maar *mangakkat-akkat* (§ 9, *mangakkat, akkat*), *manguleteulete* (M., *ulete* [1]), *manduru-duru*, enz.

D. herhaalt den neusklank ook waar 't stamwoord met een klinker aanvangt;

[1] Mij nooit voorgekomen. In 't Wdb. abusievelijk onder *lete* geplaatst; lees ook aldaar *mangulete-ulete* en niet *mangulete lete*. Het had onder *ulete* moeten geplaatst worden.

b. v. *měngangkat-ngangkat* (*angkat*), *si-pĕngido-ngidŏn* (*ido*), *pĕngago-ngago* (*ago*).

2°. dat de werkw. met een uit 't inhechtsel *um* ontstanen *m* (§ 61) dezen neusklank mede herhalen, zoo 't stamwoord met een *p* aanvangt; b. v. *modom-modom* (*podom*), *mate-mate* (*pate*), daarentegen *meppang-eppang* (§ 9 en bl. 122, 3°. *a.*), *monggal-onggal* (*bonggál*, § 61), *humosa-kosa*, *mungut-ungut* (M.), *sumorop-sorop*, enz. Ook *muli* (bov., bl. 129, onder) herhaalt de *m*; van daar *hamuli-mulian*.

a. De herhaling van een afgeleid woord in zijn geheel komt meestal te gelijk met verandering der klinkers van 't niet herhaalde woord voor (zie beneden). Waar zij zonder verandering der klinkers geschiedt, geeft zij te kennen, dat de door 't niet herhaalde woord voorgestelde handeling herhaaldelijk plaats heeft; b. v. *marbalik marbalik ma ibana*, *herhaaldelijk ging hij onderste boven* (uit onmacht tegen den wind op te vliegen). Is 't woord niet afgeleid, dan kan men natuurlijk aan den vorm niet zien, of het herhaald is om er een andere beteekenis aan te geven of niet. Zoo kan *hundul-hundul* niet alleen beteekenen *als 't ware zitten*, maar ook, even als 't niet herhaalde, *zitten*; b. v. *di-dapot ma radja i hundul-hundul*, *door hem werd gemelde vorst, zittende, aangetroffen; dida ma ursa i paják-paják*, *door hen werd 't hert, liggende, gezien*. Hier dient de herhaling slechts om 't woord als praedicatieve bepaling te doen optreden, en had door *nunga* (§ 158, 9°.) kunnen vervangen worden. Zelfs een herhaald woord, als praedicatieve bepaling, kan echter ook een vorm hebben, dien het om een andere beteekenis te hebben, aannemen moet; b. v. *di-dapot manottor-nottor*, *door hem werd* gemelde persoon, *dansende*, *aangetroffen; hu-ida buluk-sukat su-motik-soting*, *ik zie de suhatbladeren zich draaijen* (§ 170). In D. vindt men een afgeleid woord in zijn geheel herhaald, meestal om een negatie te versterken; b. v. *ulang kene mĕrubat mĕrubat* (lb., bl. 8 r. 15, bl. 41 r. 6 v. o.), *twist toch niet telkens met elkander; malot i-duwe rĕmuwar rĕ-muwar mĕrdalan-dalan* (lb., bl. 63 r. 2 v. o.), *hij veroorloofde haar niet eens uit te gaan om te wandelen; ulang mo kita mike-mike mĕrdalan-da-lan*, *laat ons niet verwaarts ook gaan wandelen*. Ook uit het boven (in 2°.) aangehaalde *modom-modom* b. v. ziet men, dat ook de vorm van 't woord de aanleiding kan zijn van de geheele herhaling van een afgeleid woord; immers 't herhaalde *modom* beteekent *als 't ware slapen* (d. i. liggen met de oogen open). — De herhaling van een aan-

hechtsel heeft nooit plaats; van daar dan ook, dat men, waar twee verschillende naast elkander geplaatste woorden 't zelfde aanhechtsel hebben, het aanh. slechts bij 't laatst staande woord vindt (zie b. v. *manombak-manalmi* op bl. 104 in *b.*, en *somba-solutonkon*, in plaats van *sombaonkon solutonkon*, op bl. 208 in M.).

§ 170. Wat de *wijziging* betreft, door de herhaling *in de beteekenis* van een woord te weeg gebragt, zij hangt natuurlijk van 't geen het beteekent af. Stelt het een handeling voor, dan geeft zij meestal ook een herhaling daarvan te kennen, niet alleen om dat de handeling herhaald wordt, omdat zij niet in eens kan tot stand komen, zoodat het herhaalde woord een *pogen* of *trachten* beteekent (§ 175), maar ook om haar als nog in duur te zijn voor te stellen (van daar met *sai*, zie boven op bl. 281 in *a.*, onder, vgl. ook § 169 in *a.*). Een woord daarentegen, dat een toestand of wel een voorwerp beteekent, geeft, herhaald, iets te kennen, waarin een meerdere of mindere overeenkomst met 't geen 't niet herhaalde woord voorstelt, op te merken is (§ 171). De hieronder volgende voorbeelden zullen het uitwijzen, dat deze verschillende beteekenissen, al naar mate van 't taalgebruik of 't verband van den zin, in elkander loopen. We zullen eerst de herhaalde woorden behandelen, die een voorwerp voorstellen, en dan tot de overige overgaan.

§ 171. *Een substantief herhaald.*

1°. Zoo het niet herhaalde woord een voorwerp voorstelt, dan beteekent 't herhaalde iets, dat er op d'een of d'andere wijze op gelijkt. Voorbeelden: *dakka-dakka*, *oneigentlijke tak*, *kleine tak*, d. i. de steel, waaraan een vrucht zit (lb., bl. 188 r. 1 v. o.); *lijang-lijang*, *een oneigentlijk kol*, *een kleine grot*, die bij hoog water dadelijk vol loopt; *lalilali*, *een oneigentlijke kiekendief*, d. i. een beeld van een kiekendief als vogelverschrikker tegen de rijstdiefjes; *manuk-manuk*, *een vogelbeeld*, *een fabelachtige vogel* als die in de verhalen gezegd worden bij de goden te zijn, van *manuk*, *kip* (zie *Inleiding* II); *buwaja-buwaja* (zie Wdb. in de verklaring bij plaat II); *halak-halak* (zie Wdb.); *lombu-lombu* (zie Wdb. bijv.), *dalan-dalan*, *een quasi-pad* (een weg, die niet dagelijks betreden wordt, of meer of min aan de menigte onbekend is); *habok-kabong*, *oneigentlijke vleugels*, iets dat als zoodanig kan dienen, zoo als de buisjes, waarmede de hemelingen vliegen; *bosi-bosi*, *oneigentlijk ijzer* (*bosi*) d. i. *rommelzoo van oud-ijzer*, als verroeste spijkers, lansteelen, enz.; *bodat-bodat* (M.), *figuren van een bodat* als die op doodkisten;

mallo-mallo van *mallo* (zie Wdb.); *gulok-gulok* (bov., bl. 47, *a*), *wat op een slang* (*u l o k*) *gelijkt*, d. i. *worm* (in noord-M. is het nog *ulohulok*, § 10); *si-pangap-panganon* (§ 11 *a.* en § 169 in *a.*, ond.), *oneigentlijke spijzen* als b. v. snoeperijtjes, gelijk die men bij zijn te huiskomst voor zijn familie medeneemt; *nipi-nipion* (§ 134), *aan wat naar een droom* (*nipi*) *lijkt lijden* (*slaapwandelen*), enz. De herhaling drukt hier de aarzeling uit van den spreker een ding een naam te geven; van daar b. v. *di-pattullakkon haja-haju* (lb., bl. 44 r. 20, zij steken met iets, dat ik niet weet, hoe te noemen, maar voorloopig *haju* noem (vgl. een paar regels verder aldaar, waar de eigentlijke naam, *hali-gadong* [1], wordt vermeld). — Van *doli-doli* (*een jongeling*, ook, even als 't Fransche *garçon*, *een ongetrouwd manspersoon*) is 't niet herhaalde woord alleen als geslachtsaanwijzing in gebruik (§ 97)); *boru-boru* (*vrouw*) komt van *boru* (*dochter*), en bevestigt, even als *manuk-manuk*, het boven (*Inleiding*, II) opgemerkte, dat namentlijk een woord voor een algemeen begrip van latere dagteekening is dan dat, 't welk een meer bijzonder voorstelt.

a. Van *ina* en *ama* heeft men *inang-inang* en *amang-amang* (§ 9). De neusklank is denkelijk uit dien van den vocatief te verklaren, zoo dat beide woorden een persoon voorstellen, die met *moeder!* of *vader!* aangesproken wordt [2]. Maar daar *inang* zoowel in D. als in zuid-M. = *ina* gebezigd wordt, en *amang* = *ama* in zuid-M. en sommige tongvallen van Noord-M., zoo laat ik die verklaring van den neusklank voor een betere slippen.

b. Van sommige woorden is de beteekenis niet in verband te brengen met die van 't niet herhaalde woord (vgl. b. v. *hijok-hijong* met *hijong*), terwijl bij andere woorden het niet herhaalde niet in gebruik is; b. v. *holi-holi*, *utohutoh* (§ 10), *hulik-kuling*, enz. Zonderling is de herhaling van het uit 't Mal. overgenomen *badju* [3], dat na 't voorhechtsel *mar* niet herhaald wordt, zoo men er een vrouw mede aanduidt, die nog geen kind heeft gehad (*na marbadju*). —

[1] Zie bov., bl. 257, *b*.

[2] In vele zustertalen hangen de woorden, die *vrouw* en *man*, te zamen met die, welke *moeder* en *vader* beteekenen.

[3] Dat 't Mal. *badju* 't Perz. بازو (*arm*) is, had ik in 't Wdb. beter moeten verklaren. De namen van kleedingstukken en sieraden zijn vaak ontleend aan 't ligchaamsdeel, waaraan zij gedragen worden (vgl. lb. IV, bl. 41 onder, 206 en 211 noot 3, en Wdb. onder *tahuluk*). 't Mal. woord moet dus oorspronkelijk *kleedingstuk met armen* (*mouwen*) beteekend hebben. In Toba is een buisje nog onbekend.

Over *kae-kae* zie boven, bl. 262. — Over *dakdanak*, *balbakul*, *palakpak* en *kik-kijong* zie boven, bl. 47 in *a*.

D. heeft, even als 't Mal., *pĕndakan* van *dakan*, = *mallo-mallo*. — Over 't herhaalde *kade* zie boven, bl. 233. — In plaats van *karangan* heeft het *kĕrang-kĕrangĕn* [1]. — Over *kanak-kanak* zie bov., bl. 47 in *a*. — In plaats van *boru-boru* heeft het *dabĕru* (bov., bl. 253, *Aanm.*), terwijl een handschrift, geschreven in een tongval tusschen T. en D. staande, *nada-boru* [1] heeft (vgl. *dadaboru* in M.). — Overigens levert het geen verschil op; b. v. *sĕringo-sĕringo* (lb., bl. 186 r. 6).

2°. Zoo het niet herhaalde woord een als substantief optredend kwalificatief werkwoord is (§ 42), dan beteekent 't herhaalde een voorwerp, dat als voornaamste kenmerk de door dat woord voorgestelde hoedanigheid heeft; b. v. *poso-poso*, *jong* van een beest, *kindje*, van *poso* (*posó*, *jong* zijn); *tabo-tabo*, *vet*, *smeer* van *tabo* (*tabó*); *rosak-rosak* van *rosák*. Denzelfden vorm hebben de herhaalde substantieven van een werkwoord afgeleid, dat 't voorh. *ma* behoudt (§ 44); b. v. *ribak-ribak* van *maribak*; *topar-topar* van *matopar*. — Treedt 't herhaalde woord attributief met 't voornaamwoord *na* op, dan beteekent het niet een voorwerp, maar een hoedanigheid, die naar de door het niet herhaalde woord voorgestelde meer of min gelijkt; b. v. *aha ma gawar ni na rata-rata i* (lb., bl. 44 r. 18), *wat is de naam van die groenachtige dingen?* (van die als 't ware groen zijn); zoo ook *boru na tuwa-tuwa* (een meisje, dat oudachtig is), *een oude jonge juffrouw*, *een vrouw, die oud begint te worden*. Treedt 't herhaalde woord als praedikaat op, dan heeft het met wegvalling van 't voorhechtsel *ma* den klemtoon op de laatste lettergreep, en kan ook de dienst doen van een bijwoord of adverbiale bepaling (bl. 274); b. v. *godáng-godáng pangan djuhut i*, *zoo veel mogelijk* eet van dat vleesch; *napuranna pe nunga godáng godáng* (lb., bl. 18 r. 6 v. o.), *ook hare betel was overvloedig*.

§ 172. Zoo de *nominale vorm* van een werkwoord met slechts 't voorhechtsel *mang* (§ 49) *herhaald* wordt, beteekent hij

1°. een werktuig, of iets, dat als zoodanig gebezigd wordt of kan worden, om 't geen 't werkwoord voorstelt uit te voeren; b. v. *ratsang-ratsang* (*mangaratsang*), *lombut-lombut* (*mangalombut*), *somba-somba* (*manomba*), *surbu-surbu* (*manurbu*), *sulhut-sulhut* (*manulhut*), enz. Zulk een woord kan door *ni* ook een object hebben (bl. 315, o.); b. v. *di-*

[1] Ontbreekt in 't Wdb.

buwat musé haju baen usung-usung ni si-djonaha inon, hij nam hout tot werktuig om Dj. te verejouwen (om er een draagstok van te maken). — Wordt de beteekenis op een persoon toegepast, dan wordt 't voorh. *si* er nog bij gebezigd; b. v. *si-buwat-buwat pinggan* (lb., bl. 125 r. 5 v. o.), alsof ik *een ding ter haling van borden* was!

M. heeft *pole-pole* in de *kbs.* om *spijs* aan te duiden. Het beteekent eigentlijk *wat dient om* de geesten *te onthalen* (van een verloren gegaan werkwoord *mamole* = *mamelé* in T., zie *Aanm.* op bl. 108).

2°. een bijzondere daad, en dikwijls een misdaad; b. v. *bunu-bunu djolma, manslag; takko-takko napuran, betel-diefstal; surbu-surbu* (vgl. in 1°.), *brandstichterij; gombang-gombang*, enz. — Wat *tópot-tópot* betreft, hoewel het geen misdaad beteekent, duid het toch een daad aan, die alles behalve lieftallig is (zie Wdb.).

3°. Zelden wat ten gevolge van de door 't werkwoord voorgestelde handeling ontstaan is; b. v. *tunda-tunda, goris-goris* (zie Wdb.); *deja-deja* (D., lb., bl. 149 r. 8 v. o.); *gana-gana, een beeld* (*manggana, aan* iets, b. v. een stuk hout, *de gedaante van een beeld geven*). De beteekenis van dit *gana-gana* moet de reden ook zijn, dat men ook *manggana-gana* naast *manggana* bezigt. Als tweede bestanddeel in een zamenstelling of met een bijzondere beteekenis (zie Wdb.) bezigt men slechts *gana*; b. v. *tonggal-gana* (D.).

a. Een herhaald substantief, bestaande uit 't stamwoord van een werkwoord met *m* uit 't inhechtsel *um*, zoo als *aos-aos* (*maos*), komt zelden voor.

Een herhaald substantief te gelijk met 't aank. an, dat, zoo als wij bo- § 178.
ven reeds meermalen gezien hebben, ook een meervoudige beteekenis aanbrengt, heeft niet alleen een collectieve beteekenis, maar kan ook een voorwerp voorstellen, dat van zekere handeling 't object *pleegt* te zijn. In dit laatste geval is het van een nominalen vorm afgeleid, en te verklaren als een passief-verbaal substantief (vgl. bov., bl. 211). Voorbeelden zijn *suwat-suwanan, kweek-planten of -boomen, wat men pleegt te planten* (*manuwan*), *een plant of boom die aangekweekt wordt* (lb., bl. 69 r. 2 v. o.: *udie-djáu suwat-suwanan ni begu, een djambubboom door een geest of geesten geplant of gekweekt; pahan-pahanan* (M.), *wat men gewoon is, 't zij te weiden* (*marmahan*, bl. 113 *Aanm.*), of *te voederen* (*mamahan*), *een tam dier of tamme dieren* als rundvee, buffels, paarden, honden, varkens, kippen, enz. (= *pinahan* in T.); *gadis-gadisan* (zie Wdb.); *baen-*

baenan, *'t een of 't andere*, *dat uitgevoerd is*, *d'een of d'andere daad* (M., lb., bl. 216 r. 4 v. o..); *pulak-pulungan*, *wat men pleegt bij elkander te brengen* (*mamulung*) als de ingrediënten waaruit 't een of 't andere middel moet vervaardigd worden; *tabat-tabanan*, *wat men pleegt buit te maken* (*manaban*) als vee, vrouwen, goederen enz. Van een werkelijk substantief afgeleid, vatten zij alle voorwerpen, die tot 't geen het voorstelt kunnen gebragt worden, als een eenheid te zamen; b. v. *pattak-pattangan*, *al wat verboden is* bij een plegtigheid b. v.; *djaja-djaján*, *allerlei soorten van ongelukken*, *al wat van ongunstige beteekenis is*; *muni-munian*, *radja-radján*, *guro-guroan* (zie Wdb.), *gowar-gowaran*, *al wat zekeren naam heeft*, *allerlei soorten* (b. v. *gowar-gowaran ni duhut dohol haju*, *al wat onder "duhut" en "haju" verstaan wordt*; vgl. lb., bl. 282 r. 6 v. o., 283 r. 1). — Uit 't Mal. schijnt *bau-bauan* overgenomen te zijn; even zoo *tau-tauan*. — *podop-podoman* is een herhaald passif-verbaal substantief (*om er als 't ware te slapen*).

D. heeft *si-bĕtoh-bĕtohĕn* met de beteekenis niet alleen van *die in staat is raad te schaffen* (met *pikirin* als object, lb., bl. 11 r. 4 v. o.), maar ook met die van *al wie iets weet te maken* (lb., bl. 61 r. 18).

§ 174. *Een intransitief optredend werkwoord met 't inhechtsel u m*, *herhaald*, beteekent een bij herhaling plaats hebben, een nog in duur zijn, terwijl het waargenomen wordt (van daar ook met *sai*, lb., bl. 157, r. 11. 109, r. 8 v. o.), en een door de zintuigen waarneembaar feit, terwijl het, al naar mate van 't taalgebruik of 't verband, ook tevens iets voorstelt, dat op den inhoud van 't werkwoord meer of min gelijkt; zoo b. v. kan *modom-modom* niet alleen beteekenen *slapen met open oogen*, *ter neder liggen als een slapende zonder eigentlijk te slapen*, maar ook *slapen* in duur voorgesteld, terwijl het waargenomen wordt (zoo als b. v. wanneer men zegt: ik vind hem *slapende*). Daarentegen beteekent *mate-mate* bepaaldelijk *half-dood* van iemand, die een pak slaag gehad heeft, zoodat men *dood* in "ik vond hem *dood*" niet vertalen kan met *mate-mate*, maar *nunga mate* moet gebruiken; 't geen natuurlijk is, daar het dood zijn een opheffing van den toestand uitsluit. Voorbeelden zijn *sumotik-soting* (vgl. bov. bl. 401 in *a*.); *mekkel-ekkel*, *lagchende zijn*, *in stilte lagchen*; *mesehesek*, *lagchende zijn* omdat men genoegen in iets heeft, of wel gevleid is met iets; *munduhunduh* (lb., bl. 44 r. 18), *bukkende zijn*, nu en dan bukken; *meoleol* (bov., bl. 266, onder); *medangedang*, *wandelen*, *loopen om zich te vermeijen*; *du-*

matsa-datsa, *dumuruk-duruk*, *sumormit-sormin*, *humosa-hosa*, *mambalambal*; *mumbangumbang*, *meppangeppang*, enz. — De *m* mede herhaald vindt men in *maos-maos*, *geheel en al versleten zijn* (*maos*, *aos*). Het mede herhalen van de *m* moet in dit voorbeeld aan de beteekenis toegeschreven worden.

Een werkwoord met 't voorhechtsel m a n g, *herhaald*, stelt de voorgestelde handeling nu eens voor als iets, dat bij herhaling plaats heeft, 't zij die herhaling *een poging* is iets tot stand te brengen, 't zij zij gerigt is op *verschillende onbepaalde directe of indirecte objecten*, dan weder als iets, dat op de door het niet herhaalde woord beteekende handeling gelijkt, terwijl ook een negatie er door versterkt kan worden. Wanneer nu juist een dezer gevallen plaats heeft, moet men uit 't verband opmaken (vgl. ook boven, bl. 401, *a*). Als voorbeelden, die dit in 't licht stellen, kunnen dienen: *borhat ma nasida tu tombak na limuton tu karangan rumba-raja manangi-nangi sowara ni pidong na mulo marhata-hata* (lb., bl. 64 r. 6 v. o.), zij vertrokken naar overoude bosschen en groote wildernissen, om *overal te luisteren naar* 't geluid van een vogel die praten kan. Hier is 't werkwoord herhaald omdat het luisteren telkens op verschillende niet genoemde plaatsen in de bosschen, die zij betraden, plaats had; *i ma binaen di-harut-tarut* (§ 14) *gana-gana i tabu-tabu i*, *die beelden moeten zoo worden geplaatst alsof zij in die kalabassen beten*; *sai di-gondang-gondangi* (lb., bl. 185 r. 2 v. o.), *steeds werd door hem bij* genoemde dingen *muzijk gemaakt*; *sai di-ende-ende i* (ald., bl. 187 r. 4), *steeds werd* die pangulubalang *door hem bezongen* (hij neuriede steeds daarbij formules, een naam aan ieder der gedeelten van den pangulubalang gevende); *asa bĕrĕ-bĕre* (bl. 158) *panganĕn mo manuk-manuk saip ladang* (D., lb., bl. 153 r. 12 v. o.), *daarop begiftigde hij den vogel S. L. steeds met spijs* (hij gaf hem dagelijks te eten); *asa i-tĕngĕn-tĕngĕn katengku kĕpandĕnna* (ald., bl. 254, r. 4), *opdat hij*, *dacht ik*, *'t oog zoude houden op zijn werk* (er steeds op letten zoude); *adjaradjari aku* (bov., bl. 182), *tracht mij aan 't verstand te brengen* hoe ik doen moet; *i-ekut-ekut* (lb., bl. 157 r. 17 v. o.); *zij volgden steeds* het door hen gevonden spoor van den vermisten man; *maniris-niris* (M.; lb., bl. 217 r. 10), *bij druppels vallen* van den regen; *manatap-natap* (lb., bl. 157 r. 4), in dien boom *zat* hij *turende* (naar 't geen op een afstand gebeurde, § 49); *di-tijop-tijop* (lb., bl. 125 r. 5), *hij hield* die kam *losjes in de handen* (spelender wijs, zoo als een kind gemeenlijk doet); *manduru-duru*, *zich trachten aan den kant te houden*

§ 175.

(*schuw zijn* uit schaamte); *manganggo-anggo*, iemand *beruiken* van een buffel die aan verschillende lichaamsdeelen van een persoon ruikt, om hem te herkennen; *asa adóng si-loppa-loppa*[1] *pangaonnami* (lb., bl. 16 r. 18 v. o.), *opdat er iemand is, die voor ons 't een of 't ander kookt* (d. i. opdat er iemand is, die als 't ware onze keukenmeid is). Zoo hier *loppa* niet herhaald was, zoude *pangaon* bepaald zijn (bov., bl. 256). — De bijvorm van deze werkwoorden, die *um* heeft (§ 68), vertoont, zoo hij herhaald wordt, een vorm met 't voorhechtsel *pa*; b. v. *nunga sundat modom si-purti boksu olawan pabege-bege sowara ni gondang i* (lb., bl. 123 r. 15), *Mejufvrouw B. O. konde niet slapen steeds naar 't geluid van die muzijk hoorende* (*umpage*). Deze wijze van een herhaald werkwoord uit te drukken, is echter ook vooral in 't passief gebruikelijk bij den hoofdvorm; b. v. *ganép bodari sai di-padjou-djou datu i tondi ni musuna i lao mangan tu raga-raga i, iederen avond tracht de datu de zielen zijner vijanden uit te noodigen in de raga-raga's te komen eten* (in welk voorbeeld *di-padjou-djou* 't passief is van *mandjou-djou*); *pinatonget-tongon* (lb., bl. 189 r. 1), *men beproeve* de steelen *te treffen* (*manongoni*); *di-padilat-dilat* (lb., bl. 71 r. 3), *daaraan* slechts *likken zij gedurig* (*mandilat*, *aan* iets *likken*); *halbal si-pasuru-suruan do i* (lb., bl. 84 r. 10 v. o.), *dat is een klopper, die zie ware het een bediende kan uitgezonden worden*, d. i. die men als een mensch 't een of 't ander kan laten doen (*manuru*); *di-papolo-polo hami, si-paholon, na sombaon i, wij, de marga si-paholon, plegen aan dien sombaon te eten te geven* (*mamele*); en zoo vindt men in 't passief *hapatangi-tangi* en *hapaida-ida* (bov., bl. 164), niettegenstaande men *manangi-nangi* (bov., bl. 407) en *marnida* (bl. 100, *Aanm.*) gebruikt. Ja zelfs kan 't voorh. *pa* in 't actief optreden, maar dit geschiedt meestal in een adverbiale bepaling van doel of waar men een bezig zijn of gelijktijdigheid wil uitdrukken; b. v. *sai mulakulak do tu son palapalap sanggul* (lb., bl. 103 r. 3), want zij *komen telkens herwaarts om bloemen* voor haaropschik *te halen*; *pasari-sari anakna i* (lb., bl. 37 r. 10), *steeds aan haren zoon denkende*; *pĕnĕp-pĕnĕp ugasinna idi* (D., lb., bl. 277 r. 9), terwijl dat Bĕru rajam *bezig was hare pluimen in de pakken*. De herhaling dezer werkw. wijkt daarom in vorm zeer dikwijls niet af van die, welke in 't actief altijd 't voorhechtsel *pa* hebben (§ 66); b. v. *isdada pa ku-pakowa-kowa na djuppa budjur i, ik zal aan niemand ter wereld* (niet aan d'een of d'ander) *vertellen, dat*

[1] Van *mangaloppa*; zoo ook *si-bunat-bunat* (boven, bl. 405) van *mambunat*.

de lans gevonden is (*parbowa*[*hon*]); *unang di-pabowa-bowa au barang tu ise* (lb., bl. 144 r. 17), *opdat zij aan wien ook mij niet vermelden* (d. i. opdat zij niet aan d'een of d'ander vertellen dat ik hier ben); *ku-pĕsuman-suman* (D.; lb., bl. 143 r. 4), aldus *zal ik trachten te doen* (*pĕsuman* [*kĕn*][1]); *di-pasotik-soting* (bov., bl. 181) staat niet tegenover een *manoting-noting*, maar tegenover een *pasotik-soting*(*hon*), dat weder onmiddelijk van *sumotik-soting* komt; evenzoo *di-pahosik-kosing* van *pahosik-kosing*(*hon*), en dit weder van *humosik-kosing*. Zoo heeft men ook *pagodang-godang* van *pagodang*(*hon*), en dit weder van *magodang*; b. v. *di-pagodang-godang anakna i, hij voedde zijn zoon op* (hij deed hem steeds groot worden); *asa adóng pasulak-sulahommu, opdat er iemand zij, die ge als 't ware gebruiken kunt als boodschaplooper* of om 't een of 't andere te laten doen, van *pasulak*(*hon*). Uit de vergelijking van *pasulak-sulahon* in dit voorbeeld met *si-pasuru-suruon* (bl. 408) kan men zien, dat in 't passief bij de herhaling twee in 't actief geheel naar den vorm verschillende woorden gelijk kunnen worden.

§ 175*. Maar de eenvoudigste vorm van de werkwoorden met 't voorhechtsel *mang* kan ook herhaald worden met verplaatsing tevens van den klemtoon op de laatste lettergreep; b. v. *djalák-djalák* van *mandjalak* (iets *doorzoeken*), *djoú-djoú* van *mandjou*, *pijó-pijó* (lb., bl. 302 r. 16) enz. De op deze wijze herhaalde woorden beteekenen meestal een geluid maken, dat eenigen tijd aanhoudt, en minder vaak 't plaats hebben van een beweging van eenigen duur, terwijl niet altijd een werkwoord er tegenover staat; b. v. *pejók-pejók*, *kakelende zijn*, van kippen b. v.; *sijók-sijók*, *ngiják-ngiják*, *ngaúr-ngaúr*, *behét-behét*, *mejóng-mejóng*, *nguwék-nguwék* (zie Wdb.); *radjá-radjá*, "*radja!*" *zeggende zijn* (bov, bl. 358); *ongá-ongá*, *borák-borák*, *koték-koték* (zie Wdb.); *luló-laló*, *aan 't schudden zijn* van den grond, bij een aardbeving (*lalo*) b. v.; *gumír-gumír* (bov., bl. 120, *a*.); *batúk-batúk*. Zoo heeft men tegenover *mahusó* (§ 79, *a*.) *husó-husó*; b. v. *nung i, husó-husó ma nasida: tu dija apá si-saringgupan, daarop riepen zij vragende uit: waar naar toe vader! is S; djoú-djoú ma boru ni begu i: beta ma hita tu huta ninatta, de dochter van den geest riep: kom laat ons naar de huta van mijn moeder gaan!* Niet alleen wordt een op die wijze herhaald woord, zoo als in deze voorbeelden, als praedikaat gebezigd, maar dikwijls ook als praedikatieve

[1] Een *nanuman* komt zelden voor (voorbeelden zijn in *de Twist van S. M. en D. D.*, bl. 3, 28).

bepaling; (voorbeelden boven op bl. 244 en 388). Minder vaak komt een op zulk een wijze herhaald woord voorop als praedikaat om den zin tot voorzin te maken; b. v. *langá-langá halak, ro pe aü tu parmahanan, zoodra de lieden schaarsch zijn, zal ik op de weide komen* (d. i. zoodra er geen menschen meer op de been zijn, zal ik komen). — Zoo men de talloze voorbeelden wil nagaan van deze wijze van herhaling, dan zal men zien, dat zij vooral plaats heeft bij woorden, die zich aan den vorm reeds als geluidnabootsingen verraden (zie bov., bl. 88, *Aanm.*, bl. 112, *Aanm.*). Vooral is hier in 't oog te houden, dat, zoo de klemtoon op de voorlaatste is, 't herhaalde woord een substantief is (§ 19, I); vgl. *kulít-sulís* (§ 14) met *kulit-sulis, (manuk) sijok-sijok*, een kieken, dat zoo groot is, dat het over een rijststamper kan heenstappen (als benaming van den graad van wasdom door 't beest bereikt) met het boven aangehaalde *sijók-sijók*. Bezigt men diengelijke woorden met een voorhechtsel, dan verleggen zij hun klemtoon; vandaar *marbehét-behét*.

D. heeft *měněnda nënda* van *sënda* (bov., bl. 230), zoodat het letterlijk beteekent: iemand *als 't ware 't object maken van "sënda"* (blijf hier; vgl. Wdb. onder *tading*, en bov., bl. 279, *Aant.*); *ku-pětahan-tahan* (lb., bl. 266 r. 1), *ku-pědeja-déja* (lb., bl. 154 r. 7); *polihólihi (herhaal het steeds*, lb., bl. 144 r. 4), enz. — Het onderscheid in klemtoon kent het natuurlijk niet (bl. 33, *b.* en vgl. bov., bl. 147); van daar *mehek-mehek* (bl. 84, C.) = *behét-behét* (§ 30, XIII). Ik haal dit voorbeeld juist aan, omdat men ook hier de *h* ziet optreden, en wel als ijle medeklinker (bl. 112, *Aanm.*), niettegenstaande deze tongval de *h* van T. door *k* vertegenwoordigt zelfs in klanknabootsende woorden, zoo als *ěndukur* (bl. 78). Mag men hieruit afleiden, dat dit *mehek-mehek*, even als *kětjeur* (§ 10, *Aanm.*), uit T. overgenomen is? Ik geloof het niet, en vermoed dus, dat *k* tusschen gelijke klinkers een verharding is van de *h*, die de natuurlijkste overgangsmedeklinker is in zulk een geval, zoodat 't Sund. *aha* een overblijfsel is van een tijd, toen 't Soendaneesch nog geen *k* bezigde tusschen klinkers, want anders is het vreemd, dat het telkens met D., Mal. en Jav. *k* heeft, waar T. *h* vertoont.

§ 176. *De werkwoorden met 't voorhechtsel m.a.r., herhaald*, hebben een verschillende beteekenis, al naar mate zij van een herhaald substantief onmiddelijk afgeleid zijn of niet. In 't eerste geval beteekenen zij natuurlijk slechts 't hebben, enz. (§ 52) van 't geen 't herhaalde substantief voorstelt; b. v. *marilu-ilu* (lb., bl. 198 r. 5), *wat op tranen gelijkt hebben*,

van de oogen, d. i. geen eigentlijke tranen, zoo als die uit droefheid b. v. gestort worden, hebben, maar vochtdeelen, door prikkeling ten gevolge van rook enz. ontstaan; *marondingonding, zich bedienen van een ondingonding*, d. i. van iets gebruik maken als ware het een verbergplaats; b. v. *marondingonding ma ho di tunas na di*[1] *bonandakka on* (lb., bl. 292, r. 9 v. o.); *bezig de bladen die aan deze ondertakken uitspruiten als scherm*, d. i. houd u achter de hoofdtakbladen verborgen; *martonga-tongal-langit* (bov., bl. 220, noot), *in 't luchtruim zweven* (gebruik maken van wat als 't ware een hemelmidden is; als adverbiale bepaling *in 't luchtruim*, lb., bl. 159 r. 4 en 17 v. o.). Betreft de herhaling 't geheele werkwoord, dan stelt zij weder een duur, een aanhoudend plaats hebben, een als 't ware iets doen, enz. voor; b. v. *marborngin-borngin, aanhoudend de nacht doorbrengen, nacht aan nacht* ergens *verwijlen; mardjehe-djehe, op d'een of d'andere wijze* of *of en aan listen in 't werk stellen* om iemand te bedriegen of in 't verderf te storten; *marhata-hata, als 't ware spreken* van een vogel, die eigentlijk niet spreekt, maar eenige woorden kan uitbrengen; ook van een door een geest bezielden, die geen dagelijksche door menschen gesprokene taal spreekt; *marihe-ihe* of *mariho-iho* (M.), *hinneken* van paarden. Beide beteekenissen kunnen ook in elkander loopen; zoo b. v. kan men *marungutungut*[2] *(een eenigsins dof geluid maken* als b. v. iemand, die snikkende weent, lb., bl. 30, r. 4; ook benaming van een *guttung*) even goed onmiddelijk van *ungutungut* afleiden. 't Herhaalde werkw. kan natuurlijk ook een poging of een gelijkheid voorstellen; b. v. *mardalan-dalan, beproeven te loopen* van een kind, dat dien graad van wasdom heeft bereikt, dat het begint te loopen; *marsikkoru-sikkoru, zwellen gelijk een sikkoru-aar*[3] (vgl. bov., bl. 110, *b*.). Zulk een werkw. kan natuurlijk ook in 't passief zijn of den vorm van een substantief hebben; b. v. *pargondang-gondang ma djolo bulu i, tracht die bamboe te gebruiken als muzijkinstrument*, d. i. bespeel die bamboe als ware het een muzijkinstrument; *barang adóng ma anak-boru na matois di hita so ra parhata-hatahonokkon* (§ 132), *of zoo er iemand*

---

[1] Deze praepozitie maakt hier *tunas* tot object (bl. 310).

[2] M. bezigt *mungutungut* (lb., bl. 242, r. 17 v. o.).

[3] B. v. *anggo bitis ni patna nunga marsikkoru-sikkoru, hare kuiten waren zoo fraai, dat zij als sikkoru-aren als 't ware zwollen.* (Vgl. de Maleische vergelijking *bâtimja bunting padi*, zie *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van N. I.*, derde volgr. I, bl. 360).

(van een andere marga [1]) *mogt zijn die ons minacht, niet eens willende aangesproken worden* (die ons in 't geheel niet wil te woord staan); *parulangutang, een schuldemaker* (lb., bl. 202, r. 10, *de vader van Dj. nu was tijdens zijn leven volstrekt niet iemand die schulden maakte*). — *Zelden* neemt bij de herhaling 't woord zonder voorhechtsel vooraan plaats; b. v. *sundut marsundut, van geslacht tot geslacht overgaan*, als b. v. een vorstelijke titel. — *sautik marsautikan* en *djangging mardjanggingan* zijn substantieven door een werkwoord bepaald.

D. heeft *mĕrnidah-nidah* (lb., bl. 266 r. 5), *als 't ware ziet*, d. i. een onpartijdig toeschouwer bij een twist tusschen personen zijn; *mĕrtuwah-tuwah* (lb., bl. 110 r. 4 v. o.), *van iemand telkens zeggen "hoe gelukkig is hij!"* *mĕrĕntatĕntatkĕn*, iets *met zich overal ronddragen*, van een zwangere vrouw 't kind, waarvan zij zwanger gaat; *mĕranak-anakĕn, veel kroost krijgen.*

§ 177. *De werkwoorden met 't zamengestelde voorhechtsel masi en 't aanhechtsel an* (§ 77), *herhaald*, beteekenen een poging iets tegen elkander uit te voeren; en van daar een wedijver; b. v. *masitait-taitan* (lb., bl. 187 r. 2 v. o.), *tegen elkander trekken, om 't hardst trekken* de een den ander (*manait*); *masidjolon-djolowanan* (*elkander trachten voor te zijn, elkander beproeven te dévançeren*) komt van *manjolowani* en dit weder van *djolowán* (bl. 214), zoodat misschien hieraan den sluitenden *n* van 't eerste gedeelte is toe te schrijven. —— Bij intransitief optredende werkwoorden wordt de wedijver ook uitgedrukt door *maradu-adu*, gevolgd door 't stamwoord; b. v. *maradu-adu ikkat, tegen elkander hard loopen* (*marikkat*).

M. Alhier beteekent 't herhaalde werkw. een herhaaldelijk wederzijds plaats doen hebben; b. v. *marsisarbut-sarbutan* (§ 77), *elkander herhaaldelijk bijten* (*manjarbut*); *marsitombom-tomboman, elkander herhaaldelijk op den grond ter neder kwakken* (*manombomkon*). De reciprociteit kan hier echter ook uitgedrukt worden door 't stamwoord vóór den afgeleiden vorm te herhalen; b. v. *susat-manjusatkon.*

D. heeft *mĕrsisahut-sahutĕn* [2] (§ 77), *elkander herhaaldelijk geluk toewen-*

[1] In deze plaats wordt echter een meisje bedoeld.

[2] Dit *sahut* wordt onderscheiden van *saut*, dat *sawut* gespeld wordt (bl. 34, C. I.), en = *saut* (I) is, maar niet zoo vaak gebezigd wordt als *tulus* en *surung* (bov., bl. 303). In 't Wdb. had bij *saut* I. moeten gevoegd worden: ᯂᯖᯩᯒᯩᯖ (D.).

schen, b. v. bij het van elkander afscheid nemen (lb., bl. 83 r. 13 v. o.); *mĕrsitejang-sejangĕn*, *elkander steeds met liefde* of *verschoonend behandelen*; *mĕrsiadjar-adjarĕn* (lb., bl. 89 r. 14), *elkander trachten iets recht te wijzen*; *mĕrsiuwe-uwēn* (lb., bl. 27 r. 9 v. o., 89 r. 15), *elkander het naar genoegen trachten te maken*, *elkander bejaën* (*mĕnguwei*).

De werkwoorden met 't samengesteld voorhechtsel m a r s i, herhaald, § 178. hebben een beteekenis, die niet altijd zamenhangt met die, waarin 't stamwoord niet herhaald is, en vaak staat er zulk een werkwoord niet tegenover. Voorbeelden zijn *marsibutong-butong*, *zich zoo zat mogelijk trachten te eten*; *marsironu-ronu*, *luidruchtig zijn*, van een menigte; *marsimonang-monang*, *van weerskanten "monang" seggen*, van kooper en verkooper, bij 't scheiden elkander winst toewenschende; *marsitalu-talu*, *"talu" roepen* tegen zijn partij zeggende "zoo ik ongelijk heb, mag ik overwonnen worden!" (lb., bl. 286 r. 8 v. o.); *marsigabe-gabe*, enz.

De werkwoorden met 't voorhechtsel p a, herhaald, zijn reeds boven § 178* (§ 64, *a*.) behandeld.

Een telwoord, herhaald, wordt als adverbiale bepaling gebezigd, om § 179. aan te duiden, dat wat 't werkwoord in een zin of zinsnede voorstelt, beurtelings of in opeenvolging plaats heeft; b. v. *sada-sada do nasida mamorsan i*, *zij hebben dat een voor een* of *beurtelings op den schouder te dragen*; *sada-sada mo kene lĕbekĕn ro mi lambungku ena* (D.), *komt een voor een bij mij hier*; *sam-bola sam-bola sa-hali makkilhil*, men (§ 148) *kaauwt* dat suikerriet *bij splijtsels* (men eet dat suikerriet bij stukken, die men een voor een kaauwt, lb., bl. 43 r. 16 v. o.). Als praedikaat heeft 't herhaalde telwoord een distribuerende beteekenis; b. v. *sak-kolak sak-kolak gindjang ni haju na pinonggolanna i*, *de lengte van het door hem in stukken gehouwen hout was telkens een vadem* (de lengte van ieder stuk was een vadem); *pitu-pitu rijupna sa-ririan*, *telkens zeven waren zijne zonnevlekken in een rei* (de zonnevlekken op zijn lijf waren regelmatig bestaande in reijen, in ieder waarvan zeven waren). — Met 't aanhechtsel *na* of *a* hebben wij een herhaald telwoord reeds gehad (bov., bl. 250); een ander voorbeeld is *tolu-toluna* (lb., bl. 79 r. 7 v. o.), *alle drie*, *met u drieën*. — Over *marudu* zie Wdb. onder *adu*, en over *mĕraduna* (D.) zie bov., bl. 119.

Bij de herhaling hebben onregelmatigheden plaats, waarvan een op- § 180. zettelijke behandeling te veel tijd rooft, en te weinig belang oplevert; zoo gebruikt T. *paima-ima* naast *maima-ima* (bov., bl. 130), maar D.

alleen *mema-mema*, waarvan 't tweede passief, *tĕrpema-pema*, zeer dikwijls gebezigd wordt; b. v. *ĕnggo mo kami ngĕlngĕlĕn mema-memasa* (lb., bl. 9 r. 2), *reeds zijn wij ben van 't steeds op hem wachten; ĕnggo mo matjĕm bari, nina, pola i djantar ĕmpungta mema-mema kono* (lb., bl. 80 r. 7 v. o.), *reeds is de palmwijn in de djantar van onzen heer, zegt hij, zuur geworden, steeds op u wachtende* (vgl. ald. bl. 85 r. 7 v. o.); *ulang kene ináng [1] / tĕrpema-pema bangku* (lb., bl. 22 r. 12 v. o.), *wacht niet te vergeefs op mij geliefde dochters!* — In 't actief bezigt men *pamate-mate(kon)*, iemand *half dood ranselen* (§ 174), terwijl 't tweede passief *tarpate-pate* is; b. v. *sondot tarpate-pate pe ku-balbal, ik zal hem een ongemakkelijk pak ransel geven.* Zoo vindt men *di-parlaga-bagai, hij pacit hem met beloften* (hij zoekt zijn schuldeischer met praatjes te sussen). — De herhaling van een kwalificatief werkwoord kan ook de hoedanigheid over ieder der genoemde voorwerpen distribueeren; b. v. *denggán denggán* (bov., bl. 276); *ĕmbisambisa* (lb., bl. 42 r. 11), allen waren *bekwaam; ĕnggomok-gomok* (ald., bl. 180 r. 3). — Naast *hadak-kadangan* (*wat men pleegt over den schouder te dragen*, § 179) heeft men *akkadangan*. De vorm van dit woord kan men even goed verklaren uit een *kang* + *kadang* (in pl. v. *kadak-kadang*, bl. 47 in *a.*) met 't aanh. *an* met wegvalling van de eerste *k*, als uit een *kadangan* (bl. 211) met 't voorh. *ang* (bl. 216, IV). — Over *panggani-ganion*, *panogo-nogón* en diergelijke het hebben van een kwaal of gebrek aanduidende woorden zie § 134. — Woorden als *lijang ni-lijangan*, *sodok-sinolohan*, *kombung hinombungan*, enz. (vgl. bov., bl. 173, *a.*) kunnen eigentlijk niet meer onder de herhaling gebragt worden, te meer daar men ze dikwijls in versierde taal bezigt. — Men heeft in 't passief *di-papodop-podon*, niettegenstaande men *di-pamedep-medep* [2] bezigt; b. v. *di-papodop-podon ma pangalahona songon nĕ di-pamedep-medep, hij deed als of hij sliep* en *sloot als 't ware de oogen.* — De beteekenis van *di tonga-tonga ni* (*ongeveer in 't midden van;* lb., bl. 65 r. 19, 41 r. 19 v. o.) is toe te schrijven aan 't boven (bl. 320) vermelde gebruik van *tonga*. — *manogot-nogot* beteekent *zoo vroeg in den morgen* (lb., bl. 156 r. 11 v. o.), terwijl *si-manogot-nogot* als bijwoord *des morgens vroeg* uitdrukt. — Woorden, die, zóo als praepozities, geen begrip voorstellen, vindt men zelden herhaald; een voorbeeld is *tartijan-tijan tija mula ni roha-tubu, na tijan panaili masiendependepi* (§ 84), *van, waar*

[1] Zie bov., bl. 158.

[2] Zie boven, bl. 69 *Anm.* 2.

ongeveer toch is de oorsprong van 't rijzende gemoed? (d. i. hoe toch zou de liefde ontstaan?). *Zij komt van blikken die meer of min geloken zijn*, d. i. uit oogen, die door te knippen, toonen, dat men naar elkander verlangt (minnelied). — *bolóng-bolóng* (lb., bl. 147, r. 6 v. o.), *als 't ware weggeworpen zijn* (*verstooten worden*).

a. De herhaling van 't zelfde woord in met elkander verbonden zinnen hebben we reeds boven (bl. 329) gehad; andere voorbeelden zijn *sa-huta tombal pat ni djolma, sa-huta tombal tangan, sa-huta tombal bakkurak* (lb., bl. 143 r. 10), *d'eene huta* (de bewoners er van) *bestaat slechts uit beenen, de andere echter slechts uit handen, de andere weder slechts uit schedels; molo di si ma na mangido, di si do na leonon, di si ma na martunggu di si do na gararon* (lb., bl. 94 r. 11 v. o.), *indien daar is die eischt, daar ook te geven*, en *indien daar is die op betaling aandringt, daar ook te betalen* (zoodra het geëischt wordt, moet men het geven, en zoodra er op de betaling aangedrongen wordt, moet men het betalen); *di si hinán di-pagohon di si do di-dapot* (lb., bl. 310 r. 13 v. o.), *waar hij ze vroeger had opgerigt, daar vond hij ze ook; na sa-i nadóng si-panganon inon, na sa-i pinangatton* (lb., bl. 309 r. 20 v. o.), *men ete zoo veel spijs als er is* (men neme voor lief wat men te eten krijgt, zij het ook niet overvloedig); *molo songon i, nimmu, songon i* (lb., bl. 85 r. 3), *als aldus is wat ge zegt, aldus* (wat ge ook begeert, ik neem er genoegen in); *ija molo songon i ninna radjatta songon i ma tutú* (lb., bl. 56 r. 9), *wat ook de vorst begeere, wij gehoorzamen.*

XIII. DE REDUPLICATIE.

De reduplicatie bestaat in de herhaling van den beginner en zijn klinker, en betreft slechts 't stamw.; b. v. *padjodjorgok* (§ 65); *harorobo* (§ 122). Hierdoor wordt de beteekenis van een woord op dezelfde wijze gewijzigd als door de herhaling, zoodat het waarschijnlijk is, dat de reduplicatie slechts een verkorting is der herhaling; van daar *mamboboru, zich als 't ware als een meisje voordoen* van een palmboom gezegd, die nog geen vruchten draagt; *matsisijali, op d'een of d'andere wijze*, b. v. door 't gebruik van zekere woorden, *ongeluk aanbrengen* op de jagt, enz.; *mamangani* of *mamanganikkon, van* iets *eten*, dat 't zij groot is, of in groote hoeveelheid aanwezig, *van* iets *eten* van velen; b. v. *sobu ma nasida mamangani dekke i, zij hadden 't druk met 't eten van dien* grooten *visch* (vgl. boven, bl. 205 r. 7 v. o., lb., bl. 54 r. 5, 55 r. 11, 52 r. 5); *tatangisan, 't geen waarop* of *waarom vaak geweend wordt* (*hatatangisan ni dakdanak hasijolan ni na godang, waar kinde-* § 181.

ren om plegen te schreijen en *volwassenen van kouden*, van de borsten eener vrouw); *tumalangis* (*umang be ko sadi lumalangis, wees niet meer steeds schreijende*); *manggagairi*, *manggagaruti* (Wdb. onder *bèla; magagarutan*, *elkander krabben* van vechtende gekken); *markohondo*, *mandodowiti*, *makkaharati*, *makkuhwangi*, *markahaele*, *markahaebo*, *martatahuwak* (bov., bl. 111, 5°.), *si-tataingan*, *si-raraisan*, *sosombopon* (bov., bl. 212), *makkehelai* (bl. 59, *Aanm.* 1) enz. — In *makkahuwa* moet de herhaalde lettergreep een klinkerverandering ondergaan hebben, zoo als men uit *měngkěkade* (D.) zoude vermoeden. — Van *kokojamon* (bl. 212) komt 't stamwoord niet voor (M. bezigt *markowajan*); evenmin *pěkěhowam* (D., bl. 34, C.). — Door reduplicatie wordt *sada* op één persoon bepaaldelijk toegepast; b. v. *boru-boru na sasada i*, *die éène vrouw* (boven, bl. 115); *alai na sasada i do na balga* (lb., bl. 150, r. 4 v. o.), *maar die groot was was die éène*. Vóór een substantief of vóór een persoonlijk voornaamwoord drukt *sasada* ons *alleen* uit; b. v. *sasada si-djonaha*, *Dj. alleen*, *sasada ho*, *gij alleen*. De derde persoon enkelvoud wordt door 't aanhechtsel (§ 20, II) *sa* uitgedrukt; b. v. *sasadasa*, *hij alleen* (bov., bl. 250). — *lumagorsing* is in plaats van *gumagorsing* om in overeenkomst te zijn met *lumalangan*, waarmede het meestal gebezigd wordt (Wdb. bijv. onder *polut*).

M. bezigt *sangkibung ija* of *sangkibul ija* = *sasadasa* (bov., bl. 220). — *kahuwa* wordt hier als substantief gebezigd (zie Wdb. onder *huwa*).

D. heeft *sadasa* = *sasadasa*, en wijkt overigens niet af; b. v. *pěkěhowam* (zie bov., r. 11); *kěkělsohěn* (lb., bl. 271 r. 19 en 12 v. o.) van *kělsoh* (§ 134); *kěkěrinkěn* (lb., bl. 224 r. 17 en 13 v. o.) van *měngkěrikěn* (van *kěri*, boven, bl. 203); *měngkěkade* = *makkahuwa*.

XIV. DE HERHALING MET VERANDERDE KLINKERS.

§ 132. Deze wijze van een woord te herhalen onderscheidt zich van de gewone (§ 100) meestal door dat zij op 't geheele woord wordt toegepast, terwijl 't herhaalde ook meestal voorop staat; b. v. *humaratak humaritik*, *tumalat tumulut*, *lumapang lumepeng*, *lumajap lumujup*, *mardaring mardoring*, *pangabangabang pangubungubung*, enz. De klinker in 't eerste gedeelte moet in de twee laatste lettergrepen een *a* zijn, zoo het de herhaling ondergaande woord daarin andere klinkers heeft; b. v. *raba rubu*, *djaba djobi*, *talsé tolsé*, *udan patar potir*, *marak morik*, *gajé gujé*, *randat rundut* enz. Zoo het te herhalen woord in die letter-

grepen *a* heeft, dan staat 't herhaalde gedeelte achter, en krijgt dan twee verschillende klinkers; b. v. *hata hoti*, *mangabas mangebus*, enz. Zoo het te herhalen woord slechts in de voorlaatste lettergreep een *a* heeft, dan komt deze klinker in 't herhaalde gedeelte in de laatste lettergreep, en *u* (die in D. *o* kan zijn) in de voorlaatste, namentlijk zoo 't herhaalde deel vooraan plaats neemt; b. v. *rubas rabis*, *rubang rabing*, *bulang baling*, *suppar sappir*, *angkap angkip* (D.) [1]. Zoo echter 't herhaalde gedeelte achteraan plaats neemt, dan heeft het in beide lettergrepen *a*; b. v. *gamír-gamár*. — Van vele op die wijze herhaalde woorden is 't stamwoord niet te vinden; b. v. *burat berut*.

a. 't Voorhechtsel *si* wordt in eigennamen of versierde benamingen niet herhaald; b. v. *si-tahar tahar*. Ook 't voorhechtsel *mar* wordt wel eens weggelaten, vooral zoo 't stamwoord zelf reeds meer dan twee lettergrepen heeft; b. v. *martahuwak tahejak*.

Deze herhaalwijze schildert door de tegenstelling van in klank tegenover elkander staande klinkers niet alleen een verschil van klank, maar ook een verschillende rigting, afstand, plaats en wijze van zich voor te doen (vgl. § 34, *Aanm.*, § 38 en bov., bl. 125). Verder is zij veel in gebruik in de versierde taal, zonder juist een merkbare wijziging in de beteekenis van een woord aan te brengen, zoodat men haar vaak slechts onder de stijlfranjes heeft te sorteren (b. v. *tittin humarorang humaroring*, lb. II, bl. 119, r. 10; vgl. ook Wdb. onder *ubung*); voorbeelden zijn *hata hoti*, *praatjes over dit en dat*; *rubas rabis*, *in flarden hangen* van verschillende grootte, kleur of op verschillende plaatsen, van een kleed; *mangabas mangebus*, *links en regts slaan* b. v. van den staart van een krokodil; *mambarangbang mambarungbung*, *hol klinken met verschil van toon*, nu eens helder, dan weder dof, of nu eens in de nabijheid, dan weder op een afstand. Ook in uitdrukkingen om den lachlust op te wekken vindt men er gebruik van gemaakt; b. v. Kaalkop vroeg aan Leepoog: "waar komt ge van daan?"; waarop Leepoog antwoordde: *tijan palpal pulpul takkás di-dijang ari*, *van pal-* § 183.

[1] Zelden wordt hier van afgeweken; b. v. *sokta sokti* in de formule *asa sokta sokti do au*, *dat ik*, in 't geen ik, als wichelaar, zeg, *door den uitslag moge worden bewaarheid!* —— *hara-horu* (M.) komt van *hara* en beteekent *van alle kanten op komen zetten* van een menigte mannen, die te zaam geroepen worden (in 't Wdb. ten onregte met een Mal. woord in verband gebragt).

pal-pulpul, *lekkertjes door de zon beschenen*. In dit voorbeeld is *palpal pulpul* een eigennaam met toespeling op de kaalhoofdigheid van *Kaalkop* (*si-palpal*).

a. Ook de nevensplaatsing van woorden van nagenoeg gelijke beteekenis moet tot de stijlfranjes gebracht worden, die in de *andung*-taal van M. vooral te pas komen; b. v. *manimbas manderse*, *marongas maripur* (§ 34), *tarsonggot tarkuntal* (M.), *hunalijang kumaloho* (M.), *manulus mamodjom* (M.), *parsahitan pardangolan*, *pirambat pirabun* (Ib. II, bl. 140 r. 13 v. o.), *tupa tola* (ald., bl. 230, r. 4 v. o.); *tumitik tumampung* (ald., bl. 248 r. 14), *mangintopak mangiatubu* (ald., bl. 256 r, 15 v. o.); *hu-paihut hu-patompang* (ald., bl. 106 r. 1); *hu-paihut hu-padohot* (ald., bl. 17 r. 14); *bajo manunggal maumpalang*, *hona lumtak hona dege* (boven, bl. 157) enz. Over *pahaja pahuja* zie Wdb., en bv., bl. 128 in de *Aanm.*; *na lumalangan na lumagorsing* (§ 181), enz. — Dat hierbij overeenstemming in vorm plaats heeft, ziet men uit de voorbeelden.

VERBETERINGEN[1].

Inleiding bl. V, r. 14, lees in pl. v. wilden: willen.

Bl. 5 r. 9 v. o., lees in pl. v. Huwasch: Malagasy.

„ 8 r. 13, voeg bij: — Op sommige plaatsen zegt men *pahajôn* en *pahajôn* in pl. v. *pahae on* en *pahae an* (§ 19, II). — r. 5 v. o., lees: *tkâ*.

Bl. 10 r. 1, lees: *tjfat-saba*; — r. 9 vlg., lees: van een medeklinker, al is hij stomp of een ongelijkslachtige neusklank; b. v. enz. — r. 11, lees: ᯅᯖᯅᯐᯖᯏ.

Bl. 12 r. 12, lees: elders, door s vertegenwoordigd; b. v. — r. 15, lees: beginnende *l*, enz.

Bl. 14 r. 15, lees in pl. v. "sterkriekende dingen": specerijen (zie b. v. *salimbatnk*)."

Bl. 22 r. 14, plaats achter *bindu*: (Sanscr. *windu*, *stip*) — r. 16, lees: *bindu-godang* — r. 21, lees: *bindu pinarâjolma* — r. 11 v. o., lees: *bindu pinarulok*.

Bl. 23 r. 10, lees: marrara do dibael enz. — r. 11, lees vóór "asa" nog: asa di-panaek ma tutá dung ni — r. 12, lees vóór "di-lejom ma enz." nog: di-pambaet tu akkadangan i, dung ni lao ma ibana muli, — r. 6 v. o., lees: djolma ni radja i — r. 3 lees: pangana-ni.

Bl. 25 r. 17 v. o., lees in pl. v. "er zijn" en zijn.

Bl. 26 r. 2, voeg achter —: (deze letter is in het Mandailingsche schrift meer gebogen en van deze gedaante ᯉ).

Bl. 27 r. 5 en 6, lees: vóór de scherpe medeklinkers enz. — r. 9 v. o., lees: *ulak sougko-i* enz., en: *hup tjoko-ni*.

Bl. 29 r. 3, voeg bij: Een *s* moet vóór *ja* na *di* ingeschoven worden (§ 8, *d*.). — r. 7 v. o., voeg bij: Men vindt *si-tajunon* naast *si-tanunon*.

Bl. 30 r. 13, lees: tusschen klinkers.

Bl. 31 r. 2, lees: *kâul* en *mâit*.

[1] Die ik den lezer aanraad ter plaatse in te voegen, om bij 't gebruik meer gemak te hebben. Het spijt mij zoo vele verbeteringen te moeten geven, maar wat konde ik doen, daar ik zelf alles heb moeten nazien?

Bl. 33 r. 17 v. o., lees: bl. 61, boven. — r. 12 v. o., lees: [illegible]

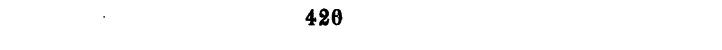

Bl. 36 r. 20 v. o., lees: *pĕ* + tweemaal *idah*.

Bl. 38 r. 16, lees: vóor een geslotene van *u* enz. — r. 18 v. o. vlg., lees: vóor een van *i* of *o* voorziene enz. — r. 16 v. o., lees: *kudon*; zoo de letterg., waar T. *u* heeft, gesloten is, ook vóor een van *a* voorziene lettergr.; b. v. *sondat* enz. — r. 10 v. o., de geheele *Aanm.* 2 moet wegvallen.

Bl. 39 r. 17, voeg bij vóor "enz.": *dohom* = *dum* (T.), *buhung* = *bung* (in *bungbung*).

Bl. 41 r. 2, lees: zoo de volgende ook met een *m* begint; enz. — r. 4, voeg achter "(van *bahan*)": *mĕre* in pl. v. *mĕmĕre* (*bĕre*), *mentĕr* in pl. v. *mĕmentĕr* (*pentĕr*) — r. 6 lees: daar vóor deze medeklinkers de *m* als sluiter in dit geval (§ 23, IV) niet kan uitgesproken enz. — r. 14, voeg bij: ook vóor een stamwoord met een neusklank aanvangende *mĕ*; b. v. *mĕnahang* — r. 11 v. o., lees: sukut sukutĕn enz.

Bl. 42 r. 8, lees: mĕngĕr, evenzoo op r. 9 — r. 4 v. o. (van de leesoefening) lees: *alé ĕntjawí!*

Bl. 43 r. 16, voeg bij: vgl. *nahang* (in *mĕnahang*) = *najáng* of *neáng* (T.).

Bl. 44 r. 4, voeg in vóor "*dulang*": *bako* (Sund.) = *timbaho* of *timbako* (M.), *wingka* (Jav.) = *tambingkar* (Men.), *tambekar* (Mal.), *tabingkar* (Ngadju-Daj.), — in *b* r. 5, lees achter "ook" nog: *sirugâ* (Men., bl. 51 *Aant.*) uit *swarga*, en — r. 14 v. o., voeg bij achter "gekomen.": Ja men vindt zelfs *sigadon* in pl. v. *sagadon*, hoewel dit kennelijk afgeleid is van *sagan* (bl. 66, *Aanm.* 1), terwijl 't Men. *sugirâ* (Mal. *sigăra* uit Sanscr. *sjighra*), na denkelijk eerst *sigira* geweest te zijn, in T. *girá* (vgl. Sund. *geura*) is geworden — onder de *Aanm.* te plaatsen: *Aant.* 't Jav. sluit de eerste lettergreep gaarne met een *r*; b. v. *marmata* uit *manmatha*; *ardite*, dat *rĕdite* geworden is, uit *āditya*; *sĕrngenge* of *srĕngenge* in pl. v. *sĕngenge* of *săngenge* (Kawi; *sang hjang ngwe*), enz. — In 't Ngadju-Daj. is zoo'n lettergreep vaak open, en heeft altijd *a* (bl. 45, *Aant.*); b. v. *takalak* = *tingkalak* (Men.), *tabingkar* = *tambingkar* (Men.), *tabuni* = *tămbuni* (Mal.), enz.

Bl. 45 r. 7, voeg in vóor "Dat": zelfs vindt men naast *bagasan* (§ 156) ook *bogasan*, misschien door in dezen vorm een afleiding te zien van *bogas* — r. 15, voeg in vóor "enz.", nog: *patanah* uit Ar. Mal. *fitnah* (*pitănah*), *hantusan* uit *untusan*, naast *utusan* (Mal.) — r. 13 v. o., in pl. v. "bewijs van" lees: spoor is misschien van vroeger bestaanden.

Bl. 46 r. 5, voeg bij: *gĕpila* naast *kĕpila* (Jav.) = *kupila* [1] (Men., *wit met een roodachtigen schemer*), *kapila* (Sund.) uit 't Sanscr. *kapila* (*roodachtig*); *bĕsero* (Jav.), *pĕsero* of *pĕrsero* (Batav. Mal.) uit 't Portug. *parçeiro; baputan* in pl. v. *paputan* uit *piputan* (bl. 45, *Aant.*). — r. 9 moet "*harambodja* (Mal.) uit *tarambudja* (Sanscr.);" weg — r. 16, voeg bij: *parusi* (Jav.) = *tarusi* (Mal. uit 't Tamil) — r. 2 v. o., voeg bij: *pelor* (Sund. en Batav. Mal.) = *piluru* (Men. uit 't Portug.), *parîs* (Jav.) = *parise* (*Bantĕn*), *parisej* (Mal. uit 't Tamil), *golek* (uit een vroeger *goleka?*) = *boneka* (Mal. uit 't Portug.).

Bl. 47 r. 16 v. o., plaats "*rejor rejor* naast *ejorejor*" op r. 11 v. o., achter "*ujup ujup.*"

Bl. 49 r. 5, voeg in achter "zijn": (bl. 6 *Aanm.* 6) — r. 12 v. o., lees: uitspreken.

Bl. 50 r. 2 en 1 v. o., lees: als een beginnende vaste der volgende (over *s*, waarvóór *ng* als sluiter, zie *Aanm.* 1, bl. 49).

Bl. 51 r. 11, voeg achter "*siruga*": (bl. 44, *b.*).

Bl. 52 r. 13, voeg bij: terwijl het, om een *l* en *r* in één woord te vermijden, van 't Arab.-Mal. *halir* (حاضر): *hadir* heeft gemaakt; van daar ook *baderang* = *bareräng* (T.) uit *bălerang* (Mal.) — r. 19, voeg bij: T. heeft gaarne *dju* in pl. v. *du*, zoo 't woord een *r* inhoudt; van daar *idjur* = *edur* (D.), en *radjum* = *radum* (D.). In D. vindt men *rĕnggĕrang* naast *dinggĕrang;* over *ruk-ruma* zie noot 1 bl. 320 — r. 16 v. o., voeg bij: *lumur* (Sund. en Mal. van Batavia) uit 't Holl. *roemer* — r. 6 v. o., voeg bij: In 't Sund. vindt men *surudan Ibrahim* uit *Sultan Ibrahim*.

Bl. 53, r. 3, voeg bij: *sangkak* (Men.) = *sangkar* (Mal.). — Bij de voorbeelden in II te voegen: *bĕra* (Jav.) = *răbà* (Men.), *roba* (M.). — Achter "*kĕljur*)" nog te plaatsen: =

Bl. 54 in de *Aant.* als voorbeelden bij te voegen: *sigăraka* (Mal.) uit *ajighra* (Sanscr.), *hărta* uit *artha* (Sanscr.) — in § 26 als voorbeeld bij te voegen: *sĕmigit* naast *mĕsigit* (Jav.) — r. 10 v. o., lees: *astuwan* — r. 2 v. o., voeg bij: *nangewón* naast *nengánón* (*na* + *ingan on*), *maunga* (zuid-M.) naast *manguwa* (= *mahuwa*), en dan verder te lezen: in welke laatst vermelde woorden de verandering ook te wijten is aan 't gebruik er van om slechts een betrekking aan te duiden (*Aant.* 2, § 31).

[1] In een handschrift, in Dairisch sub-Tobasch geschreven, vind ik *asu bulu hapela*, dat, blijkens *bulu* (Mal. = Bat. *imbulu*), uit 't Maleisch overgenomen moet zijn.

Bl. 55, in *Aanm.* 2 als voorbeeld nog bij te voegen: *hidu* naast *hudi* — in *Aant.* voeg bij *bandhari* (بندهاري) uit بهنڈاري (Hindustani).

Bl. 61 r. 6 v. o., lees: bl. 82, onder.

Bl. 66 r. 10, lees: behalve soms die — r. 17 lees: *bolák*. Onder de voorbeelden aldaar nog te voegen: *tĕlĕdĕn* (D.) = *tolonan*, *ajup* = *anun* (D.), *kanjut* (Mal.), *anod* (Tag.).

Bl. 67 in VII als voorbeelden bij te voegen *pele* (*Aanm.* op bl. 108), *pukka* (§ 49), *pudi* (bened., bl. 275), *pujang* (noot 2 op bl. 253), *pĕsigit* (Jav.) naast *mĕsigit*, *pangsa* (Mal., *'t vleesch* van vruchten, die even als de *nangka* in vakken bestaan) uit *mangsa* [1]. Onder aan te voegen: *merat* (Mal., vaak معرت gespeld, in poëzij met de verbale beteekenis van *sterven* van vorstelijke personen, wier verscheiden met een hemelvaart wordt gelijkgesteld) uit 't Ar. معراج (*hemelvaart*). — in *a.* als voorbeelden bij te voegen: *tudjum* (ben. bl. 109), *tătampan* (Mal.) uit *nanampan* (Jav.), *tikah* (Sund.) in 't passief in pl. v. *nikāh* (Ar. Mal.), *tapponok* = *nampondok* (D., IX), *talajan* (in sommige handschriften) = *nalajan* of *nilajan* (Mal., Tamil *nuleijan*, bl. 30, *Aant.*, 38 IV.), *kadji* (Men.) in 't passief van *măngadji*, *kanga* (Ngadju-Daj.) = *nganga* (Mal.).

Bl. 68 r. 1 lees: *intuna* — r. 7 bij te voegen: *ipĕkah* (Sund.) uit 't Ar. Mal. *nifqah* (*nipăkah*), *uda* (zie ben., bl. 399 noot 3), *ngabul* (D.) = *abul*, *ngila* (Tag.) = *ila* — in VIII lees: *mijangga* — r. 4 v. o. lees: *manuk*, dat in Tag., Bisaj en Iloko nog den klemtoon op de laatste lettergreep heeft (§ 20, I).

Bl. 69 r. 6, plaats vóor "enz." nog: *wadụk*, *ngadụk* (Jav.) met *tjaduk* (Sund.) — r. 7, plaats achter "Mal.)": , en beteekent dus eigentlijk *wat naar een vrouw zweemt* (§ 171) — r. 8 v. o., voeg bij: *lambusir* (Sund.) = *lamusir* (Men.).

Bl. 70 r. 16 v. o., moet "met h" weg. — r. 7 v. o., lees: § 8.

Bl. 71 r. 5, voeg in achter "*gĕrha*": , blijkens *gĕrĕha* (Sund.), — in XI lees: *hinamora-an* en voeg bij: *hudji* uit *sudji* (Mal.) — r. 7 v. o., lees: رعيۃ

Bl. 72 r. 2, lees: *parik* (uit 't Men., zie *aant.* 1).

Bl. 73 r. 6, voeg vóor "In 't Dairisch enz.": Sommige woorden hebben een bijvorm, waarin *ng* tusschen klinkers gemist wordt; b. v. *ijan* = *ingan*, *tijan* = *tingon* (M., § 4, 2°.). —

Bl. 75 r. 17 v. o., lees: *tumetul* en *suminggung* — r. 4 v. o., voeg bij: *pindjil* (M.) = *pinggil*.

---

[1] 't Voorbeeld *paksud* liever te vernietigen.

Bl. 86 r. 3 v. o., lees: *eme*. — r. 2 v. o., voeg in na "uit": *běděm* naast *měděm* (D., § 61), en

Bl. 87 r. 6 v. o., lees: *dumaredé*.

Bl. 88 r. 3, voeg in achter "zie": *rukrek*, en — In M. lees: *ngukngek*.

Bl. 90. In § 41 in pl. v. "vijf" lees: zes — r. 5, lees: *um*, de vijfde 't voorh. *pa*, en de *seede* 't voorh. *ka*.

Bl. 91 r. 3, voeg in achter "staat": (§ 113, *b*.). — In *c*. r. 2 v. o., lees vóór "Hoewel enz.": Dat stamw. met een *a* beginnende nooit als praedikaat *na* naast *ma* hebben, is een bewijs, dat men vroeger altijd *ma* moet gebezigd hebben; immers bij de meestal tweelettergrepige natuur der stamw. konde *ma*, waarvan de *a* met dien van 't stamw. versmolt (§ 9), niet in *na* veranderd worden, daar de verwisseling der neusklanken in den regel in de derde lettergr. van achteren plaats heeft.

Bl. 93 r. 2 in de kleine letter, voeg in achter "*rohám*": (zie Wdb.).

Bl. 96 in 3°. moet "Over *mangan* en *modoppon* enz." weg.

Bl. 98 r. 3 in de kleine letter, lees: *tjuri*. — r. 6, lees: § 63. — In 4°., voeg bij achter "bezigt.": — Over *mangan* en *modoppon* zie § 62. 1°.

Bl. 99 in § 49, r. 15, voeg in achter "gemaakt": *geef hem een andere sopo*. — r. 24, voeg in achter "*sien*": (lb., bl. 65, r. 19). — r. 2 v. o., voeg in achter "*mukha*": (vgl. *Aanm.* op bl. 108).

Bl. 100 in de kleine letter r. 7 v. o., voeg in achter "vindt": hoewel men steeds *mandjudjung* bezigt. — r. 3 v. o., lees: (§ 8) zegt.

Bl. 101 in § 50 r. 5, voeg in achter "*rondom*": *over*, — In 1°., r. 8 v. o., voeg bij achter "*laden*": *; manggowari, aan* iets of iemand *een naam geven*.

Bl. 103 r. 13 v. o., voeg in achter "gelegd": een ander voorbeeld zie beneden op bl. 388.

Bl. 107 in *a*, voeg bij op r. 1 v. o.: In M. vindt men ook *di-kuli halani ma tano i* (lb., bl. 190, r. 3 v. o.), *door hem werd in den grond gegraven*, maar *di-halikon ija ma ija sipat tolonannija* (lb., bl. 6 r. 5 v. o.), *door hem werd hij self* in den grond *tot aan zijn hals begraven*. — In de *Aanm.*, voeg bij op r. 1 v. o.: — Men vindt ook, maar zelden, *mangalehotton;* b. v. *asa di-lehotton ma loting di-bowan, daarop werd door hem de vuurslag* aan gemelden persoon *gegeven om door hem mede genomen te worden* (hij gaf hem den vuurslag mede); in welk voorbeeld men in pl. v. *di-bowan* ook *bowawonna* bezigen kan.

Bl. 108 in *a*, r. 1 v. o., voeg in achter "*opgerigt*": (vgl. ook bl. 385, onder).

Bl. 109 in de kleine letter r. 1, lees in pl. v. de punt: en *lumé* (§ 63).

Bl. 110 in *b*, voeg in op r. 1 v. o., achter "*zijn*":; *margarar*, *betaald worden*, van een schuld, *mardangdang*, *boete betalen*, *beboet worden* tegenover *mandjalo dangdang* (*een boete ontvangen* van de tegenpartij).

Bl. 111 in 5°. r. 3, lees; § 87—90 — r. 7 v. o., moet "'t voorh. *ka* en tevens" weg.

Bl. 113 in 2°. r. 7, lees: voorhechtsel. — Naast r. 7 v. o., plaats: § 54. — r. 1 v. o., voeg in vóór *marharowani*: *margondangi* (lb., bl. 190, r. 4 v. o.);

Bl. 116, voeg bij in de *Aant.*: Hoe een woord, een plaats voorstellende, ook op 't meervoud kan toegepast worden, kan men ook uit 't gebruik van *wei* in 't Fidjisch zien. Het wordt 1°. gebezigd als vragend voornaamwoord van plaats; b. v. *e wei*, *waar?* (*e* is *te*, op = *i* in D.); *ki-wei*, *werwaarts?* (*ki* is *naar*, = Mal. *ka*); *mai wei*, *van waar? whence?* (*mai* is *from*, vgl. Makassaarsch *maè*). 2°. Ter vorming van frequentatieve en reciproque werkwoorden; b. v. *wei-wala*, *tegen elkander strijden*. 3°. Maakt het woorden, die een van iets voorzien zijn beteekenen; b. v. *wei-watu*, *van steenen voorzien zijn* (*watu*, *steen*). 4°. Substantieven met een collectieve beteekenis; b. v. *wei-kau*, *geboomte*, *woud* (*kau*, *boom*). 5°. Als praepozitie (*te*, *van*, *bij*, *met*, enz.). Hierbij vergelijke men de beteekenis van *an* als voornaamwoord (§ 141, I., 2°.) en aanhechtsel (§ 77, en beneden, bl. 209 en 212).

Bl. 119 r. 4 v. o., voeg in vóór "enz.": *umetek* van *eték*.

Bl. 120 in de *Aant.* r. 4 voeg in achter "enz.": (vgl. D. op bl. 147).

Bl. 122 r. 2, lees: bl. 120 — In de *Aanm.* voeg bij: In 't Mal. heeft men *gămărăntjing* en in 't Mak. *gamàtjing*, *garantjing* van *màtjing* en dit weder van *tjing* (*Aant.* op bl. 111). — In 4°. voeg bij onder de voorbeelden: *umetek*, *kleiner zijn*.

Bl. 126, voeg bij: In 't Mal. heeft men nog een overblijfsel van een vroeger *măr*, in pl. v. 't hedendaagsche *băr*, in *măruwap* van *uwap* (= (*ob*, Jav. in *umob*).

Bl. 134, § 72 in D. r. 1, lees: overigens als in T. — In de *Aant.* voeg bij: De beteekenis van 't Mal. *pulaq* als bijwoord stemt overeen met die van *mulak* (M. zie ben., bl. 272). Andere woorden, die in 't Mal. op dezelfde wijze een *p* in pl. v. *m* vertoonen, zijn *păgap* (Jav. *mĕgap*), *pauk* in pl. v. *mauq* in *lauq-pauq*, zoodat dit vroeger *lauq-lumauk* geweest is in overeenstemming met *awan-kumawan* (*Aant.*, bl. 120); vgl. *tali-tumali* naast *tali-mali*, *sajur-majur* (in pl. v. *sumajur*), enz.

In werkw. heeft 't Mal. vaak *b* in pl. v. *m;* b. v. *tjărej-bărej, halej-balej*, die in pl. v. *tjerej-mărej* en *halej-malej* zijn. Daar *băras-pătas* een substantief is, zoo moet hier *pàtas* in pl. van een *mătas* zijn, waarin echter de *t* in pl. v. *r* of *l* (bl. 52, *Aant.* 1) zonderling is. — Ook *paju* kan men niet met *mangajukon* in verband brengen, tenzij men het verklare als een gesubstantiveerd *maju*, zoodat beide vormen van *aju* af te leiden zijn (vgl. *pudi* op bl. 275 in de *Aanš.*).

Bl. 145 in D. r. 6, voeg in achter "heeft": (vgl. *pasibondn*, zie Wdb. onder *bona*).

Bl. 152 r. 15, als noot onder de bl. bij *tunggal* te plaatsen: Vgl. *ma-laki* (Tag.), *grobt zijn*, met *laki-laki* (Mal.), enz.

Bl. 154 r. 19 lees: § 139* — in *a.* lees: § 121, 2°. — Aldaar moet "(zie onder § 120, 2°.)" weg.

Bl. 155 r. 6, voeg in achter *mulak:* (een voorbeeld zie bl. 378, r. 12 v. o.) — r. 10 v. o., lees: *daarop werd ook geïnviteerd* enz. — r. 3 v. o., voeg bij achter "verspeeld zijn":; *margarar* (lb., bl. 221, r. 21), *betaald worden; marduwa* (lb. II., bl. 34 m.), *in tweeën gespleten zijn* (vgl. bov., bl. 110, 2°. *b.*).

Bl. 158 r. 9, voeg vóór "*ripas* enz.": *tinggáng ma ibana di-baen radja i* (lb., bl. 161 r. 1), *hij werd door den vorst ter neder geworpen* (vgl. ald. bl. 163 r. 20, alwaar *di-tinggakkon*); — In D. r. 2, voeg achter "*buwat*": Het wordt vaak weggelaten voor woorden, die met een *i* aanvangen of wel vaak gebezigd worden; b. v. *idah, door hem werd het gezien.*

Bl. 164 r. 3 v. o., voeg in achter "*ooren*" ! (zie ook lb., bl. 98, r. 13).

Bl. 165 r. 7 en 13, lees in pl. v. *indang: inddng.* — Evenzoo op bl. 166, r. 13 v. o.

Bl. 174 in M. r. 3, voeg in achter "enz.": (vgl. lb., bl. 161, r. 5). Ook in zinnen die met *djadi* een gevolg of vervolg vermelden (zie lb., 148 r. 1, 32 r. 6 v. o., 100 r. 15 v. o.).

Bl. 176 r. 7, lees: slechts — r. 23, voeg bij onder de voorbeelden: *di-pakkaitson dohot tandukna, hij bezigde ook zijn hoornen telkens ter opkrabbeling* (van zijn heer uit den grond); *di-patsandehon* (lb., bl. 253 r. 1), *hij deed* de gesneuvelden tegen de rijstvijzelblokken *leunen.*

Bl. 177 in M. r. 4 voeg bij: *di-partaporkon* (lb., bl. 43 r. 18), *hij smeet* zijn borden *stuk; parbingkaskon hamu* (ald., bl. 91, r. 6 v. o.), *schiet* uwe geweren *af.* — Ald. op de laatste regel, voeg bij: zoo zij haar kind in 't leven wil houden, *pamampul ma narón* (lb., bl. 259), *huker dan straks op los.* — In D. r. 3, voeg achter "15" nog: 145 r. 4 en 14 v. o.

*

Bl. 178 r. 9, voeg bij: In bijsinnen wordt deze vorm vaak verwaarloosd (vgl. lb., bl. 310 r. 20 met r. 15).

Bl. 179 r. 8, voeg in achter "doelt": (b. v. lb., bl. 148, r. 17 v. o.).

Bl. 180 r. 14, lees: *pangyakkon*.

Bl. 199 r. 6, voeg in achter "*betalen*": (vgl. lb., bl. 192 r. 3 v. o.). — r. 8, lees: *di djolo*.

Bl. 191 r. 18, voeg bij: *boru-boru partuaek, een vrouw, die* (naar de rivier) *water gaat halen*.

Bl. 194 r. 10, lees in pl. v. "die": dat. — Onder de voorbeelden onder ook te plaatsen: *na rara* of (*na gorsing*) *ni tiarsu ni manuk, de doijer van een kippe-ei*. — Onder in de noot, r. 1, lees: *ni kuta*.

Bl. 195 r. 14 v. o., lees: bl. 288.

Bl. 196 r. 9 en 10, lees in pl. "*inda*": *indá*.

Bl. 197 bij de voorbeelden in § 129, vgl. lb., bl. 326 r. 2 en 5, 291 r. 18.

Bl. 200 r. 19, lees: *hapudamma*.

Bl. 201 r. 15 v. o., lees: *ni si-toŋop*.

Bl. 202 r. 6 v. o., lees: *surattonotton*.

Bl. 204 r. 7 v. o., voeg achter "*aoma*" nog: *do*.

Bl. 206 r. 6, lees: *indá*.

Bl. 211 § 134 r. 2, lees: d. i. woorden, die enz.

Bl. 218 r. 10, voeg achter "*gidahon*.: — Over *sambubuhon* zie bl. 215 in III. — In M. r. 1, lees: *pangantjombopas*.

Bl. 217 in D. onder § 136 r. 2, lees: *si-gulak* naast *simpulak*.

Bl. 220 in M. r. 2, lees: *sangkibul ija*. — In § 139* op de laatste regel te voegen: Echter bezigt men *satupan* (lb., bl. 42 r. 15) en toch *sangalup* vooral in M.

Bl. 225 r. 5, voeg achter "conjunctie": of op een andere wijze.

Bl. 227 in *Aanm.* 1 r. 8, moet "*idi* (D.)" weg.

Bl. 228 *Aanm.* 2 r. 2 voeg achter "zijn"; (in 't Magindanosch nog gebruikelijk). — In M. lees: § 150, 4°.

Bl. 230 r. 4, voeg bij: *taon i pe au mangoli, eerst 't volgende jaar zal ik een vrouw koopen*.

Bl. 231 r. 3, achter "*geven*" voeg in: *ku-kalutí au* (ben., bl. 357 r. 4 v. o.) — r. 1 v. o., voeg bij: Verder diergelijke woorden als *rupa* (bl. 224 in 6°.) en *roha*; b. v. *ku rohaní ma ho marsapata* (lb., bl. 297 r. 7 v. o.), *vervloek u-zelf*. — In M. voeg bij: In Zuid-M. bezigt men ook *iba* met een pron. aanhechtsel of *ni* met *ala i* (bl. 225); b. v. *anjo ta-*

parkaroan ibanta; opdat we ons-zelven in den echt verbinden; di-parkaroan kala i ma iba ni ala i, zij verbonden zich zelf in den echt.

Bl. 232 in de kleine letter, r. 4, lees: *magahkĕn* — r. 3 v. o., lees: § 143.

Bl. 233 r. 4 v. o., in pl. v. "*lĕlĕ*" lees: *lĕlĕ*.

Bl. 234 in D. r. 1 v. o., lees: *tah i dike*, enz.

Bl. 237 r. 17, lees: klankwet — r. 19: beteekenis.

Bl. 238 in de kleine letter r. 7, lees: *ondĕ*.

Bl. 239 in *a.* r. 5, voeg vóór "*ina* enz": *parik ni halak si-djonaha* (lb., bl. 224 r. 16), *de verschansing van Dj. en zijn huisgenooten* (daarentegen op bl. 225 r. 4: *roha ni si-djonaha*); *parangan ni radja balingbingan* (lb., bl. 224 r. 14 v. o.), *de strijdkrachten van Vorst B. en die met hem gemeene zaak maakten* — ald., r. 1 v. o., voeg achter "*opgegeten*": (vgl. lb., 306 r. 12). — Ook wordt *halak* vóór een eigennaam geplaatst door iemand die van een persoon spreekt, die van een andere *marga* is; b. v. *indaong be di-begé hata ni halak si-sang maima* (*Twist van S. M. en D. D.*, bl. 22, r. 15), *hij hoorde de woorden van S. M. niet meer;* waaruit blijkt dat de schrijver van 't verhaal van een andere marga is dan S. M., en van dezen met een voornw. sprekende *nasida* (bov., bl. 225) zoude bezigen.

Bl. 240, voeg bij in M.: zie ook bov. bl. 231.

Bl. 244, voeg bij onder *a:* M. zie beneden, bl. 309.

Bl. 245 in 6°. r. 6, lees: *opputta*.

Bl. 246 in M. r. 1, lees: 234 en 339.

Bl. 249 r. 6 lees: zoo men zoo beleefd enz. — In M. r. 4 lees: *inanta ko*.

Bl. 251 in D. r. 13, lees in pl. v. "bl. 244, 5°."; bl. 332, 3°.

Bl. 252 § 151* r. 1, lees: *nevensgestelde* enz.

Bl. 253 r. 4, achter "broeder" plaats: (zie noot op bl. 297) — *Aanm.* 1 r. 1, lees: vroeger moet men enz.

Bl. 255 r. 15, in pl. v. "aanh." lees: voorhechtsel.

Bl. 256 r. 7, plaats achter "*heeft*" nog: (vgl. lb., 152 r. 11).

Bl. 259 in *b*, op r. 1 v. o., voeg bij: Bij *huta* kan men *su-* weglaten, wanneer 't woord als appositieve bepaling optreedt; b. v. *kita, huta on* (lb., bl. 278 r. 12 v. o.), *wij, deze huta*, d. i. wij, die alhier inwonen (vgl. ald. r. 7 v. o.). — In D. r. 2 v. o., lees in pl. v. *idi: i* — In de noot r. 1 lees: bl. 58, *b*.

Bl. 261 in D. r. 1 lees: ook een neusklank, enz.

Bl. 262 is 't nummer 1 van de noot weggevallen. — Ald. r. 2 lees:

Vooral gebaar-geluiden enz. — r. 3: kunnen wegens hunne kortheid in ver enz.

Bl. 265 in *a*. r. 8, lees: onwettig.

Bl. 266 r. 3, voeg in: Ook kan *indáng adóng* met nadruk op de onmogelijkheid wijzen; b. v. *indáng adóng hu-leau di ko gana-ganakki* (lb., bl. 307, r. 17 v. o.), *ik kan bij geen mogelijkheid die mijne beelden aan u geven* (vgl. ook beneden, bl. 306 r. 9 vlg.). — In *d*. r. 2, voeg bij: Dit *indada* kan als interjectie *dat is niet waar* beteekenen (b. v. lb., bl. 77 r. 1 v. o.). — § 158* r. 14 vóór "voorts" voeg in: Daarentegen zegt men b. v. *asa hu-boto kami, barang na tarula, barang na so taruda* (lb., bl. 270 r. 9 v. o.), *opdat wij weten, of het uit te voeren is of niet uit te voeren*. In dit voorbeeld is *tarula* herhaald, en zoude *sowada* gebezigd zijn, zoo zulks niet plaats gehad had.

Bl. 267, voeg bij op r. 8: zie nader bl. 273 onder, en 374, bov. Ook moet men dit woord bezigen, zoo de negatie door *do* (vgl. bl. 363 in D.) van 't werkw. is gescheiden; b. v. *anggo sowada do olo mardangdang alokki* (lb., bl. 257 r. 13 v. o.), *maar zoo mijn tegenpartij geen boete wil betalen*. — M. r. 4, voeg bij: zuid-M. bezigt *ngada* ook = *indada* (lb., bl. 231 r. 6 en 7 v. o.) — D. r. 14 na "*verminderd*" plaats: (zie ook beneden, bl. 363). — r. 16 moet de verwijzing naar "bl. 272, r. 6 v. o." weg.

Bl. 268 r. 2 v. o., lees: *ijapalá* enz.

Bl. 271 kleine letter r. 2, voeg bij: zie ook *sukut* in 't Wdb. — D., r. 4 lees: *kunuken*.

Bl. 272 M. r. 1, lees: *-tu* — In de noot is 't cijfer 2 weggevallen.

Bl. 274 r. 12 v. o., lees: *mamittor* — r. 10 v. o., achter "wordt" plaats: (zie beneden, bl. 330).

Bl. 278 r. 6 v. o., lees: *agiját*.

Bl. 283 M. r. 1, plaats vóór de comma: (zie beneden, bl. 309) — r. 3 voeg bij: overigens als in T. (lb., bl. 248 r. 13 en 14 v. o.).

Bl. 285 r. 4, lees: § 168 — M. r. 6 v. o.: § 163.

Bl. 288, r. 9 v. o., lees: *di atas* enz.

Bl. 292 M. r. 3, voeg bij: ook *ma dung* (lb., bl. 135, r. 4).

Bl. 293 D. r. 1 v. o., voeg bij: ook *pejak malot*, dat eigenlijk *vermoeid niet* beteekent (zie een voorbeeld lb., bl. 93, r. 6 v. o.). Bij deze zinnelijke wijze van *toch nog niet* uit te drukken, verdient vergeleken te worden 't gebruik van *maló* (noot op bl. 333) en *matiuwa* (noot op bl. 270).

Bl. 294 *Aanm*. r. 1, lees: waarschijnlijk — In 12°. r. 6 v. o., voeg

bij: Ook in een tweede conditioneele zinsnede, die 't gevolg vermeldt van 't geen in de eerste gezegd is; b. v. *molo tanganna marsahit, tung mate di-baen sahitna i, tu si*, enz. (lb., bl. 150 bov., tweemaal); *zoo zijn kaud ziek is, en hij sterft er door*, enz. — r. 1 v. o. vgld., lees: *tonga ni hatoropan*.

Bl. 296, voeg bij boven 13°.: M. bezigt *muda* — *busé* (beneden, bl. 335) — D. bezigt *mudah tah* (bl. 335), en *bang* met een negatie (zie een voorbeeld Wdb.).

Bl. 299, M. r. 1, voeg bij: *lakna* (lb., bl. 264 r. 11 v. o.).

Bl. 300 r. 9, voeg bij: zie ook beneden; bl. 373 (noot), 387 (onder).

Bl. 302 r. 17, voeg achter "bl. 75": en beneden, bl. 377 — r. 5 v. o. achter "*doorging*)" voeg: ; vgl. bov., bl. 161 — M. r. 1 voeg bij: *tolap*, *bolkas*, enz.

Bl. 303 D., r. 3, voeg vóór "= *aauf*" nog: en *surung* — 19°. r. 1, lees: § 162. — M. r. 1, lees: *ni kuling i*

Bl. 304 in 22°. r. 5, lees: *do sahittón* en bl. 114 r. 8.

Bl. 305 r. 9, voeg bij: *namun* of enz. — Boven 23°. in te lasschen: M. bezigt ook *lagak* (in 't Wdb. vergeten); b. v. *lagak dapot kita do i, hebben we kans het te vinden?* D. bezigt ook *tangkas*; b. v. *tangkas ngo* (lb., bl. 212 r. 2 en 9 v. o.), 't is *natuurlijk dat* enz. — 23°. r. 6 v. o., voeg bij vóór de streep: over *adóng sadija* zie beneden, bl. 380 (boven).

Bl. 306 r. 5, plaats achter "komen" nog: (vgl. bov., bl. 266 r. 3 in de verbeteringen).

Bl. 309 boven D. in te lasschen: M. heeft *indók* in pl. v. *ni-dok* (zie bl. 55 bov.), en Zuid-M. *indokon* of *ning kala i* (bl. 318). — § 158* r. 1 v. o., voeg bij: en § 165*.

Bl. 313 r. 9 v. o., lees: *songgop*.

Bl. 314 r. 6 v. o., lees: worden). Ook bezigt men het waar men iemand bits toeduwt iets zelf te doen; b. v. *alap tu si* (Twist van S. M. en D. D., bl. 11 r. 6), *ga het zelf halen* (vgl. ald. r. 4 v. o.).

Bl. 315 D. r. 3, lees: *er is iets* enz.

Bl. 317 r. 4, voeg achter "verkort" nog: (vgl. *pa-sijadagar* in 't Wdb., bijv.) — r. 17, lees: *ilik*.

Bl. 319 M., bij *ampodo* had opgemerkt moeten worden, dat men uit 't Men. overgenomene woorden in de versierde taal der verhalen verlengt met een uit een *a* en een neusklank bestaanden voorslag; b. v. *ampanglimo* uit *panglimâ*, en dat *padâ* in 't Men. = *dari pada* (Mal.) gebruikt wordt vóór de tweede term eener vergelijking.

Bl. 320 *Aant.* r. 1, lees: Sund.

Bl. 321 *Aant.* r. 1 v. o., voeg bij: dat *as* denzelfden zin heeft als *i*, ziet men uit § 54, 57 en bov., bl. 128, onder. — 2°. r. 1 v. o., lees in pl. v. "; soo is mij — voorgekomen":, en heeft alleen plaats bij 't uitdrukken van een *rigting naar*, nooit van een rigting, die verwijderd is *van*, zoodat men nooit *dachon* vindt. — In de noot is 't cijfer 3 weggevallen en lese men in pl. v. "die": dit.

Bl. 322 r. 3, bij de voorbeelden te voegen: *balokkon* en *tindokon* (ontbreekt in 't Wdb., *hoog geplaatst naar* iets, dat in de laagte is, *toegekeerd;* b. v. *asa da-tanom ma tindokon* [1] *huta ni musutta, dan worde* dat tooverbeeld *begraven* (in den grond opgerigt) op een hoogte *naar de huta van onzen vijand*, die beneden gelegen is, *met 't gelaat toegekeerd*. — D. r. 2 v. o., lees: *tŏngah kĕsean*.

Bl. 323 r. 1 en 2, lees: *dĭ-leam*.

Bl. 325 r. 7, vóór "zie Wdb." voeg nog: en *dompak* (lb., bl. 313 r. 16 v. o.). — D. r. 1 v. o., voeg achter "*mij*" nog in: — *dĕmpak* = *doppak* (lb., bl. 87 r. 2 v. o.). —

Bl. 326 r. 6 v. o., lees: *mandjalo*.

Bl. 336 r. 10, in pl. v. "326 r. 7" lees: § 165* — In noot 2 voeg bij: (zie beneden, bl. 393).

Bl. 338 D. r. 5, lees: *djanah*.

Bl. 339 M. r. 1, lees: bl. 234 en 246. — r. 2, lees: r. 4 en 18 v. o. — noot 1, lees: § 164, IV, 7°. enz.

Bl. 340 r. 13, voeg bij: zie ook beneden, bl. 390.

Bl. 342 kleine letter r. 8, lees: *voor* — r. 15, lees: *uzang*.

Bl. 344, in 9°., r. 10 v. o., lees in pl. v. "in pl. v.": in tegenstelling van enz. — r. 9 v. o., in pl. v. "gebezigd — spreekt":, dat meer bij vragen voorkomt, vooral in antwoorden gebezigd, enz. — r. 7 v. o., achter "*raadsel!*" voeg: (vgl., lb., bl. 322 r. 1 v. o., met aldaar bl. 301 r. 16).

Bl. 347 r. 12, voeg bij: *dija* (bl. 384) en verder.

Bl. 356 r. 1, lees: *anggijdt*.

Bl. 358, achter "*radja*" voeg: (zie Wdb.).

Bl. 362 r. 7 v. o., lees: zijn moeder des nachts enz.

Bl. 363 D. r. 4, achter "*mada*" voeg: (vgl. de verbetering op bl. 267, r. 3).

---

[1] Ik behoef niet te zeggen, dat wij zulke praeposities moeten omschrijven.

Bl. 368 r. 9, lees: ik wil nog niet enz.

Bl. 369 r. 2 en 3 v. o., lees: *on ma ne.*

Bl. 385 r. 14 v. o., lees: een actief — r. 13 v. o., in pl. v. "hij": het.

Bl. 386 r. 3, voeg achter "*mij*": *zoo aanstonds.*

Bl. 387 r. 6, lees: r. 2 v. o. — r. 17 en 18, lees: *ziedaar wat genaamd wordt "gadong halen"* enz.

Bl. 391 r. 2 lees: morgen aan mij *betaald* enz. — r. 9 v. o. lees: *si-dohonon.*

Bl. 395 r. 6, lees: *mate-boti.* — In de noot r. 8, voeg achter "*zon*": (§ 78, onder).

Bl. 399, in de noot 3 r. 1, in pl. v. "is wel 't stamw. v." lees: hangt te zamen met.

Bl. 401 r. 16 v. o., voeg achter "bepaling" nog: van 't subject; even zoo op r. 14 v. o. — r. 15 v. o., achter "worden" voeg: (zie b. v. lb., bl. 130, r. 19 v. o.). — r. 12 v. o., voeg achter "aangetroffen;": *dida ilik do mandjirir-djarir* (lb., bl. 11 r. 18), hij zag een *ilik* kruipen (vgl. ald. bl. 4 r. 10 v. o.).

Bl. 404 r. 10 v. o., lees: bl. 274. — r. 3 v. o., voeg bij: *gorit-gorit.*

Bl. 416 r. 9, lees: *markowajam.*

Bl. 418 kleine letter r. 3, lees: § 24.

14 DAY USE
RETURN TO DESK FROM WHICH BORROWED

LOAN DEPT.

This book is due on the last date stamped below, or on the date to which renewed.
Renewed books are subject to immediate recall.

29Jan'62RRX

JUN 7 1963

90ct'63BB

REC'D LD

JAN 29'64-4 PM

21Feb'64DM

REC'D LD

JUN 7 '64-3 PM

50ct64VI

REC'D LD

FEB 1 '65-12 M

LD 21A-50m-8,'61
(C1795s10)476B

General Library
University of California
Berkeley

YC116050

U. C. BERKELEY LIBRARIES
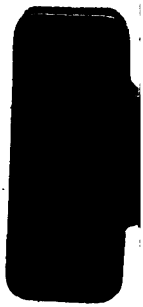
C051327811